

37

ARAşTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI 2. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

37.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

17-21 HAZİRAN 2019
DİYARBAKIR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3655/1
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 188/1

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Candaş KESKİN

17-21 Haziran 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen 41. Uluslararası Kazı,
Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Diyarbakır Dicle niversitesi'nin
katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Başak Kitap

e-ISSN: 2667-8837

Kapak Fotoğrafı : Tahsin Korkut
2018 Yılı Mardin ve Batman İlleri (Tur Abidin)
Ortaçağ Dönemi Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması

Not : Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2020

41. ULUSLARARASI KAZI, ARAşTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 41TH INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOMETRY

Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA	Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Laodikeia Kazı Başkanı
Prof. Dr. Douglas BAIRD	Boncuklu Höyük Kazı Başkanı
Prof. Dr. Havva İşKAN İşIK	Patara Kazı Başkanı
Prof. Dr. Annalisa POLOSA	Elaiussa Sebaste Kazısı Başkanı
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	Harran Kazı Başkanı
Prof. Dr. Nicholas D. CAHİLL	Sardis Kazı Başkanı
Prof. Dr. İrfan YILDIZ	İçkale Artuklu Sarayı Kazı Başkanı
Prof. Dr. Engelbert WINTER	Doliche Kazı Başkanı
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE	Alexandria Troas Kazı Başkanı
Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE	Aslantepe Kazı Başkanı
Doç. Dr. Aytaç COşKUN	Zerzevan Kalesi Kazı Başkanı

ULUSLARARASI KAZI, ARAşTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU YAYIN KURALLARI

Göndereceğiniz bildiri metnlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak gönderilmesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır. Bildirilerin yazımında kitaptaki sayfa düzeni esas alınarak;

- * Yazıların A4 kağıda, üstten 5.5 cm. alttan 5 cm. soldan 4.5 cm. sağdan 3 cm. lik bir boşluk bırakılarak, 10 punto ile, bir satır aralığı olacak şekilde, Times New Roman fontu ile en fazla 10 sayfa yazılmalı,
- * Başlık 14 punto, büyük harf ve bold olacak şekilde yazılmalı,
- * Bildiri sahiplerinin isimleri başlığın altında, sağ üstte yer almalı, alt alta sıralanmalı ve unvan kullanılmamalı,
- * Metinde ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar, baş harfleri büyük ve italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde geçen yabancı sözcük ve terimler, örneğın “in-situ” italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde Milattan Önce gibi çok alışılğelmiş kısaltmalar dışında kısaltma kullanılmamalı, Milattan Önce ve sonra kısaltması: M.Ö., M.S. Erken Tunç Çağı: ETÇ olarak kullanılmalıdır.
- * Bölge adlarının ilk harfleri, aynı şekilde yer, coğrafya ve kurum adlarının ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Örneğın: Doğı Anadolu, Yakın Doğı, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu gibi.
- * Ölçü ve ağırlıklar m. cm. mm. lt. gr. şeklinde yazılmalı,
- * Dipnotlar metnin altında ve metin içinde numaraları belirtilerek, 8 puntoda yazılmalı,
- * Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimleri italik yazılmalı,
- * Harita, çizim ve resimler 15 adetten fazla olmamalı, fotoğraflar JPG veya TIFF olarak gönderilmeli, gönderilen resimlerin çözünürlüğünün en az 300 pixel/inch olmalı,
- * Çizimlere (Çizim: 1), resimlere (Resim: 1), haritalara (Harita: 1) olarak alt yazı yazılmalı ve kesinlikle levha sistemi kullanılmamalı,
- * Yayın için telif anlaşması gerektiren Googleearth gibi görseller kullanılmamalı,
- * Bildirilere, ilk sayfanın altında, dipnotlardan önce bütün yazarların mutlaka isim, unvan, e-mail ve yazışma adresi yazılmalıdır.

Yayınlanacak bildiri sayısının artması, kitapların zamanında basımını güçleştirdiğinden, bildirilerinizin sempozyum sırasında teslim edilmesi ya da en geç 1 Ağustos tarihine kadar, yayinlar@ktb.gov.tr e-mail adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan ve geç gönderilen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacaktır.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

The papers presented in the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as before.

In order to complete a high-quality print in time, we kindly request you to send the paper texts in the format specified below:

1. Texts should be written in 10 pages on A4 paper, with Times New Roman and 10 type size within a space of 13.5x19 cm. Line spacing should be 10 points.
2. Heading should be written in bold with 14 typesize and with 14 points of line space. Main headings should be written with capitals, sub-headings with lower letters. Both types of headings should be written in italics.
3. Footnotes should be placed at the bottom of the pages, with their numbers indicated in the text. Footnote texts should be written with 8 type size and line space of 8 points.
4. Book and periodical titles in the footnotes and bibliography should be written in italics.
5. Total number of drawings and photos should not exceed 15. Photos should be either in JPG or TIFF format with at least 300 dpi solution and sent in a separate file.
6. Captions should be added to drawings (Drawing:), photos (Photo:), and maps (Map:). Plate system should not be used.
7. Authors must indicate their names, titles and contact information in their papers.
8. Digital text of the paper should be added to the print-out and both texts should be identical. Otherwise the digital version will be considered default.

As sudden accumulation of papers makes it difficult to complete printing in time, papers should either be submitted during the symposium or sent to yayinlar@ktb.gov.tr until the 1st of August.

The papers that fail to comply with those instructions or that are sent after the deadline will not be published on no account.

İÇİNDEKİLER

Erdoğan ASLAN, Uğurcan ORHAN, L. Ufuk ERDOĞAN, Umut Can KAZANLIOĞLU Kekova Adası Arkeolojik Yüzey/Sualtı Araştırması 2018	1
Erkan FİDAN, Murat TÜRKTEKİ, Sinem TÜRKTEKİ, Umay OĞUZHANOĞLU AKAY, Sezer SEÇER FİDAN, Yusuf TUNA Eskişehir ve Kütahya İleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları (EKAR) 2018 Yılı Çalışmaları	15
Faris DEMİR Aigeai Yüzey Araştırması 2018.....	35
Fatma BAĞDATLI ÇAM, Ali BORA, Mükerrrem KÜRÜM, Bülent ÖZTÜRK, Handan B. ALTUNKAYALIER, Suhal SAĞLAN, Yasemin BORA, Asuman KURU, Feride İmrana ALTUN, Sinan PAKSOY, İzzettin ELALMIŞ, Abdülhalim Varol, Cenk BERKANT Bartın İli Yüzey Araştırmaları: 2017-2018.....	53
Felix PIRSON, Bernhard LUDWIG, Güler ATEŞ Pergamon Çevresinde Yürütülen 2018 Yılı Yüzey Araştırmaları	75
Ferit BAZ 2018 Yılı Termessos Epigrafik Yüzey Araştırmasının Genel Sonuçları	91
Fikret ÖZCAN, Nihal ÇEVİK, Eser YAYAN, İbrahim ACUCE Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2018	99
Gizem KARTAL, İsmet Berkan ERDEM, Pınar PERÇİN, Metin KARTAL Eskişehir İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II), 2018	125
Gökhan COŞKUN Lebedos ve Territoriumu Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2018	141
Göknil ARDA Harosman (Ortakent) Mağaraları Belgeleme Çalışması	157
Güner SAĞIR Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Hariç) Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları	173

Hacer SANCAKTAR, Kudret SEZGİN, Ayça DOKUZBOY, İlter TANRIVERDİ Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2018 Yılı Çalışmaları	187
Harun OY, Doğuş COŞAR, Gökür BEKTAŞ Uşak-Ulubey İlk Tunç Çağı Araştırmaları	209
Hatice PAMİR, Ayşe BELGİN HENRY, Canan KARATAŞ YÜKSEL Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2018	231
Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL, Sinan KILIÇ, Serkan DEMİREL Trabzon İli Protohistorik Dönem (Kalkolitik ve Tunç Çağları) Yüzey Araştırması 2018 Yılı Ön Sonuçları	253
Hüseyin METİN, Salih SOSLU Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2018	277
Hüseyin Sami ÖZTÜRK, Ezgi Demirhan ÖZTÜRK Sakarya ve Bilecik İllerinde Epigrafik Tarihi-Coğrafi Yüzey Araştırması 2018	291
İbrahim KUNT Mevlâna Müzesi Haziresindeki Mezar Taşları	297
İlker IŞIK 2018 Yılı Konya İli, Karatay ve Altınkeçi İlçeleri, Bozdağ Milli Parkı Doğu ve Kuzey Kesimi Yüzey Araştırması	309
İrfan DENİZ YAMAN, Mustafa YILDIZ, İraz ASLI YAMAN Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2018)	327
İsmail BAYKARA, Berkay DİNÇER, Serkan ŞAHİN, Ece EREN Esin ÜNAL, Birkan GÜLSEVEN Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması-2018	343
İsmail ÖZER, Mehmet SAĞIR, İsmail BAYKARA, Başak KOCA ÖZER, Berkay DİNÇER Naoki MORİMOTO, Wataru MORİTA, Serkan ŞAHİN, Ece EREN, Öznur GÜLHAN, Ayşegül ÖZDEMİR 2017 ve 2018 Yılı Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması	355
Jeroen POBLOME, Rinse WILLET, Patrick T. WILLET, Ralf VANDAM, Chris CARLETON, Eva KAPTIJN, Hendrik ULENERS Adnan MİRHANOĞLU, Maarten LOOPMANS The 2018 Sagalassos Survey Research	375

Kadriye ÖZÇELİK, Hande BULUT, Esra TUNÇEL, Eşref ERBİL, Murat MUTLU Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2018.....	401
Maria ANDALORO, Murat E. GULYAZ, Paola POGLIANI, Hatice TEMUR Wall Painting Restoration And Conservation In The New Church Of Tokalı In Goreme's Open Air Museum	415
Mehmet Ali YILMAZ, Rainer M. CZICHON, Mehmet DENİZ, Hüseyin DÜLGER Samet AKIN, Aybüke NACAR, Anıl SÖYLER, Hasan ÇELİK, Fırat YİĞİT Uşak Protohistorik Dönem Yüzey Araştırması (UPDAP) 2018 Yılı Sonuçları	435
Mehmet ÖNA, Süheyla İrem MUTLU, Semih MUTLU Harran Ovası Yüzey Araştırması 2018.....	469
Mehmet ÖZHANLI, Hakan ALPASLAN, Ersin ÖZEN, Ali GÜNDOĞAN, Habibe UĞUZ Isparta İli Yalvaç, Gelendost ve Şarkikaraağaç İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2018	487
Mehmet SAĞIR, İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA, Seçil SAĞIR Serkan ŞAHİN, Ece EREN, Ayşegül ÖZDEMİR, Berkay YAŞAR 2018 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması	499
Michele MASSA, Christoph BACHHUBER, Fatma ŞAHİN Deniz SARI, Hüseyin ERPEHLİVAN, Yusuf TUNA Konya İli Karatay ve Çumra İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi 2018 Yılı Sonuçları.....	511
F.Mine TEMİZ, Müge ÇİFTYÜREK, Servet ÇAYAN Hatay İli Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması 2018	529
Muhammet ARSLAN, Bekir KARACABEY, Ahmet ŞEN Ortaçağ'dan Günümüze Kars ve İlçelerindeki Türk Dönemi (2018 Yılı Çalışmaları).....	551
Murat AKAR, Ulaş AVŞAR, Müge BULU Amik Ovası Bölgesel Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları	577

KEKOVA ADASI ARKEOLOJİK YÜZEY/SUALTI ARAŞTIRMASI 2018

Erdoğan ASLAN*
Uğurcan ORHAN
L. Ufuk ERDOĞAN
Umut Can KAZANLIOĞLU

Antalya İli, Demre İlçesi Üçağız Mevkii'nde yer alan Kekova Adası, Sime-na Antik Kenti'nin 1 km. güneyinde, Andriake Limanı'nın ise 4 km. batısında bulunmaktadır. 7.5 km. uzunluğunda ve 1.8 km. genişliğinde olan ada, ku-zeydoğu-güneybatı doğrultuludur. Dağlık yapısından dolayı tarıma uygun olmaması kentsel yerleşimi tehdit etmektedir. Bu nedenle adanın sadece üç bölümünde; Tersane Koyu, Kuzey Yerleşim ve Fener Yerleşimi bölgelerinde yerleşim bulunmaktadır. Önceki yıllarda tarafımızca yapılan Kekova Adası Arkeolojik Yüzey/Sualtı Araştırmaları¹ Tersane Koyu, Karaöz Mevkii, Kuzey Yerleşim ve Ada çevresinde gerçekleştirilen sualtı araştırmaları kapsamında gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1).

2018 yılı çalışmaları², daha önceki yıllarda Yan Taramalı Sonar (Side Scan Sonar) ile tespiti yapılan ancak zaman-bütçe yetersizliğinden dolayı araştır-ması tamamlanamayan bölgelerde gerçekleştirilmiştir. Sualtı araştırmaları kapsamında Kekova Adası'nda, dört farklı bölgede; Ada'nın batı bölümün-de, Tersane Koyu açıklarında bulunan ve daha önceki yıllarda tespit edilen

* Doç. Dr. Erdoğan ASLAN, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Konya/ TÜRKİYE, erdoganaslan@gmail.com

Ph.D Uğurcan ORHAN, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Antalya/TÜRKİYE. orhanugurcan@gmail.com

L. Ufuk ERDOĞAN, Ph.D L. Ufuk Erdoğan, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeo-loji ABD. Konya/TÜRKİYE. ufukerdogan@hotmail.com.tr

Umut Can KAZANLIOĞLU, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabi-lim Dalı Konya/TÜRKİYE. umutkazanlioglu@gmail.com

¹ AST'ler dışında Kekova için ayrıca bk. Aslan 2011, Aslan 2015a, Aslan 2015c, Aslan 2015d, Aslan 2017, Aslan v.d. 2018, Orhan 2018.

² 2018 yılı Kekova Adası Arkeolojik Yüzey/Sualtı Araştırmaları ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Kül-tür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 27.06.2018 tarih ve 540202 sayılı izinleri ile 09-18 Temmuz 2018 tarihleri arasında Bakanlık Temsilcisi Muğla, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Mü-dürlüğü uzmanı Mehmet YILDIZ katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Arkaik Çağ batığının bulunduğu bölgede, Ada'nın kuzey yamacında bulunan ve tarafımızca Kuzey Yerleşim olarak adlandırılan bölge, Ada'nın güneye bakan yamacında yer alan Salyangoz Koyu ve Ada'nın doğu ucunda bulunan Karaöz Mevkii (Geyikova Burnu) olarak adlandırılan alanda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bölgelerde eksik kalan alanların araştırması ROV (Uzaktan Kumandalı Sualtı Robotu) ve Scuba dalışları ile tamamlanmıştır. Sualtı çalışmaları sırasında Mısır kökenli ve Doğu Akdeniz'den başlayarak Kıta Yunanistan'a kadar dağılım gösteren *AE 5-6*, Kilikya Bölgesi ve Kıbrıs kökenli olan ayrıca Akdeniz, Anadolu ve İngiltere kıyılarına kadar dağılım gösteren *LR 1-A*, *LR 1-B*, Mısır kökenli ve Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika ve Sicilya kıyılarına kadar dağılım gösteren *AE 3*, Ege kökenli olduğu düşünülen, Kuzey İtalya kökenli ve Batı Akdeniz başta olmak üzere, Doğu Akdeniz, Ege, Kuzey Afrika ve Karadeniz kıyılarına kadar dağılım gösteren *Lamboglia II*, Doğu Akdeniz kökenli ve başta Doğu Akdeniz, Karadeniz, Balkanlar, Ege kıyılarına kadar dağılım gösteren *Hayes tip 65*, Knidos kökenli olan, Ege ve Doğu Akdeniz kıyılarına kadar dağılım gösteren *Knidos* ve *Rhodos* kökenli olan, Akdeniz'de bulunan tüm merkezlere kadar ihraç edilen *Helenistik ve Geç Rhodos* Amphoralarının yanı sıra batık konteksti olduğu düşünülen, Kilikya kökenli *Zemer 41* Amphora batığı, ayrıca çok sayıda çatı kiremiti ve günlük kullanım kapları olduğu düşünülen pişmiş toprak eserlerin tespiti yapılmış ve belgelenerek raporlanmıştır. Ayrıca Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda *LR 1-A*, *LR 1-B*, *AE 3*, *Agora G198 Tip* amphoralarının tanımları detaylı bir şekilde yapılmış olup 2018 yılı çalışmalarımızda içeriğe dâhil edilmemiştir.

Tersane Koyu Arkaik Batık Alanı

Kekova Adası Tersane Koyu yakınlarında, yapılan çalışmalarda Arkaik Batığa ait sepet kulplu amphora parçaları ile batığa yakın alanlarda kontekst olmayan tekil durumda çeşitli formlarda kırık kulplar ve form gösteren amphora gövdeleri tespit edilmiştir (Çizim: 1, Resim: 1). Bu alanda, daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak Mısır kökenli M.S. VI-VII. yüzyıl arasına tarihlenen *AE 5-6* amphorası (Resim: 1.a-b) tespit edilmiştir. Yine aynı alanda, *AE 5-6* amphorasından farklı olarak Kilikya kökenli M.S. VI. – VII. yüzyıla tarihlenen *LR 1-B* amphorası (Resim: 1.e), Tek kulplu pişmiş toprak kap (Resim: 1.c), Kökeni saptanamayan eksik şekilde Amphora (Resim: 1.d) ve Kandil'e (Resim: 1.f) rastlanılarak belgelenmiştir.

AE 5-6 Amphorası

Çalışmamızda, tekil durumda AE 5-6 tipi amphora, üzeri kekomoza ile kaplı şekilde, ağız, kulp ve gövdenin bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Form olarak; dışa çekik ucu yuvarlatılmış yüksek ağız kenarı, gövdeye doğru genişleyen konik formlu omuzları, omuzun üzerinde yivli yuvarlak kesitli dikey kulplar ve üzerinde ince yivler bulunan torba formlu, gövdesi ve dibi yuvarlak bir forma sahiptir.

Bu formun benzerleri³, Atina Agorasında gerçekleştirilen kazılarda, M.S. VI. yüzyılın başlarına tarihlendirilen kontektlerde, İskenderiye Müzesi'nde bulunan AE 5-6 amphorası M.S. V.-VI. yüzyıllar arasına tarihlenmekte⁴, Benzer bir AE 5-6 amphorası Elaiussa Sebaste kazılarında M.S. VI. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir⁵. Ayrıca Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi⁶, Bodrum⁷, Dolichiste Kuzey Yerleşim Limanı⁸, Kekova Adası Kuzey Yerleşim Alanı'nda⁹ bu amphoranın yakın benzerleri bulunmaktadır. Phaselis Güney Limanı mendireğinin güney ucunda tespit edilen AE 5-6 amphorası M.S. VI. ve VII. yüzyıla tarihlenmiş olup¹⁰ çalışmamızda yer alan AE 5-6 amphorası ile benzerliğinden dolayı M.S. VI. – VII. yüzyıl aralığı önerilmektedir (Resim: 1.a-b).

Kuzey Yerleşim Kıyısı Sualtı Araştırmaları

Kekova Adası'nın kuzeye bakan yamacında bulunan ve tarafımızca Kuzey Yerleşim olarak adlandırılan alanın önünde sualtı araştırmaları gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1 Resim: 2). Önceki yıllarda tespit edilenlerden farklı olarak Doğu Akdeniz kökenli M.S. 13. yüzyıla tarihlenen Hayes Tip 65 amphorası tespit edilmiştir (Resim: 2.a-b). Bu Tip amphora dışında çok sayıda eksik şekilde LR 1-B amphorası (Resim: 2.c), birbirine kaynamış şekilde çatı kiremitleri (Resim: 2.d) de tespit edilmiştir.

³ Bu tip amphoranın dağılım alanları için bk. Peacock - Williams 1986, 191; Alkaç 2013, 116-117.

⁴ Empereur - Picon 1999,78, fig. 6.

⁵ Ferrazzoli - Ricci 2007, 679.

⁶ Şenol 2009, 272-274.

⁷ Alpözen v.d. 1995, 65.

⁸ Aslan 2011, 112-113.

⁹ Aslan 2015a, 359.

¹⁰ Orhan 2017, 144, fig. 3-4.

Hayes Tip 65¹¹

Form olarak bu tip amphoralara bakıldığı zaman; içe çekilmiş dar ağız kenarına, dar ve silindirik bir boyuna, ağız kenarının altından başlamak üzere kavis yaparak omuzda birleşen oval kesitli kulplara, ovoid formlu gövdeye ve dibe doğru daralan bir kaideye sahiptir. Üzerinde kalın yivler bulunan küçük boyutlu bir formdur. Çalışmamızda tespit edilen bu forma uygun amphora ise neredeyse tam olarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Dip kısmında küçük bir kırık olmasına rağmen formun görünümünü etkilememiştir. Üzeri oldukça yoğun kekomoza kaplı olmasından dolayı ise yivlerin sıklığı görülememektedir.

Bu tipin benzerleri; ismini aldığı Saraçhane kazılarında M.S. 12. yüzyılın sonlarına¹², Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi'nde M.S. 12. yüzyıl sonlarına¹³, Serçe Limanı Batığında ele geçen benzerleri ise M.S. X. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir¹⁴. Haifa Müzesi ve Atina Agorası'nda benzerleri ise M.S. VII. yüzyıla¹⁵, İçel Müzesi'nde M.S. VII. yüzyıla¹⁶ Anamur'da M.S. VII. yüzyıla¹⁷, Çalışmamızda yer alan Hayes Tip 65 amphorası için ise; Saraçhane kazılarındaki yakın benzeri yardımı ile M.S. 12. yüzyılın ortaları ile 12. yüzyıl sonları arasında kalan tarihler önerilmektedir (Resim: 2.a-b).

Salyangoz Koyu Sualtı Araştırmaları

Kekova Adası'nın güneye bakan yamacında Salyangoz Koyu olarak isimlendirilen alanda iki farklı bölgede sualtı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1 Resim: 3). WGS 84: (Y 361812.12 – X 298885.08) koordinatlı alandan WGS 84: (Y 361809.46– X 298922.11) koordinatlı alanlarda yapılan çalışmalar scuba dalışlar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede, 7-11 metre arası değişen derinliklerde yapılan çalışmalarda kırık seramik parçasına (Resim: 3.a) rastlanılmakla birlikte pişmiş toprak zemin kaplama plakası (Resim: 3.b) ve metal çapa da tespit edilmiştir. (Resim: 3.c).

¹¹ Sinop amphoralarının tipolojisi hakkında bk. Kassab 2009, 121-138, pl. 8.1, pl. 20. 1, 5, 6.

¹² Hayes 1992, 74-76, fig. 26.6.

¹³ Şenol 2009, 314, env. no. T143.

¹⁴ Doorninck 1989, 247-257, fig. 3, 27.

¹⁵ Zemer 1977, 86, no. 79, pl. XXVI.

¹⁶ Kerem 1999, 78, kat. no. 37, res. 46; Şenol - Kerem 2000, lev. 16. 12.

¹⁷ Williams 1989, 98, fig. 61.

Karaöz Mevkii Tek Ada ve Çevresi Sualtı Araştırmaları

Adanın en doğu ucunda yer alan Karaöz Mevkii'nde, bir önceki yılın devamı niteliğinde çalışmalar sürdürülmüştür (Çizim: 1). Söz konusu çalışmalarda Tek Ada ve çevresindeki bölge üzerine yoğunlaşmış ve alanda çok sayıda kırık seramik parçaları ile eksik şekilde amphoralara rastlanılmıştır (Resim: 4). Formu tespit edilebilen amphoraların ise detaylı tanımları yapılmıştır. Nitekim farklı dönem ve kökene ait olduğunu saptadığımız amphoralar bu alanda ilk defa tespit edilen formlardır. Bu bakıma alanda önceki yıllardan farklı olarak, en erken örnek; M.Ö. III. yüzyıl başlarına tarihlenen Knidos amphorasıdır (Resim: 4.c-d). Knidos amphorasını kronolojik olarak, Ege ve Adalar kökenli M.Ö. III. yüzyıl sonu M.Ö. II. yüzyıl başına tarihlenen Helenistik Rhodos amphorası (Resim: 4.e-f) ve İtalya kökenli M.Ö. II. yüzyıla tarihlenen Lamboglia II amphorası (Resim: 4.a-b) takip etmektedir. Yine kronolij olarak bakıldığında bu tip amphoraları, M.Ö. I. yüzyıl ortalarına tarihlenen Geç Rhodos amphorası (Resim: 4.g-h), Kilikya kökenli M.S. II. – III. yüzyıla tarihlenen Zemer 41 amphorası (Resim: 4.k-l), LR 3 Amphorası (Resim: 4.r), Afrika Kökenli Amphora (Resim: 4.v) ve Mısır kökenli AE 3 amphorası (Resim: 4.u) izlemektedir. Ayrıca söz konusu Tek Ada ve çevresinde formu tam olarak saptanamayan amphoralar da ilk kez tarafımızca tespit edilmiştir (Resim: 4.s-i). Tüm bu pişmiş toprak tekil formların yanı sıra, alanda tespit edilen önemli bir buluntu grubu ise Zemer 41 amphoralarıdır. Çok sayıda kırık parçanın birbirine kaynamış vaziyette saptanması, ayrıca çok sayıda ağız, kulp ve dibin aynı amphoraya ait olması bu alanı muhtemel bir batık alanı olarak değerlendirmemize olanak sağlamıştır (Resim: 4.k-l-m-n-o-p). Nitekim yine aynı alanda gemi kullanımına ait olduğu düşünülen kullanım kapları da tespit edilmiştir (Resim: 4.ü).

Knidos Amphorası

Alanda tespit edilen Knidos amphorasının kaide ve gövdenin bir bölümü dışında korunamamıştır. Tespiti yapılan Knidos amphorasının kaide bölümünden, plastik halka eklentili içi dolu topaç biçimli bir kaideye sahip olduğu görülmektedir. Formun benzeri Serçe Limanı Batığı'nda M.Ö. III. yüzyılın ilk çeyreğine¹⁸, Patara Kazılarında M.Ö. III. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir¹⁹. Çalışmamızda yer alan bu ilk Knidos amphorası versiyonu ben-

¹⁸ Koehler - Wallace 1987, 51, fig. 26, HWA 1,6.

¹⁹ Dündar 2012, 72, lev. 25, KnA.6.

zer örneklerden yola çıkılarak M.Ö. III. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenebileceği önerilmektedir (Resim: 4.c-d).

Helenistik Rhodos Amphorası

Dışa çekilmiş, uçları yuvarlak ağız kenarına, kalın silindirik ve uzun bir boyuna, yuvarlatılmış ağız kenarının altından başlamak üzere ağız hizasına yükselen ve daha sonra keskin bir açı ile dik olarak omuzlara inmektedir. Omuzlarda birleşen kulplar ise oval kesitlidir. Ovoidal bir gövdeye sahip olan bu amphora, içi dolu sivri bir de kaideye sahiptir. Çalışmamızda tespit edilen Rhodos amphorası ise ağız, boyun ve kulplar günümüze kadar ulaşabilmiş, gövde ve dip kısmı ise korunamamıştır.

Benzer formlu amphoraların kulplarında yer alan mühürler yardımı ile M.Ö. III. yüzyıl ile M.Ö. II. yüzyıla tarihlenen bu tipteki amphoraları²⁰ Grace M.Ö. II. yüzyılın başlarına²¹, Sibella M.Ö. II. yüzyıla tarihlendirmiş²², İskenderiye Müzesi'ndeki bulunan örneğinde ise benzer tarihler önerilmiştir²³. Kıbrıs Müzesi'nde M.Ö. II. yüzyılın başlarına²⁴, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde M.Ö. III. yüzyıl sonu M.Ö. II. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir²⁵. İçel Müzesi'nde M.Ö. III. yüzyıl sonu M.Ö. II. yüzyıl başlarına, Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi'nde bulunan bir diğer benzeri M.Ö. II. yüzyılın ortalarına²⁶ Kekova Adası Kuzey Yerleşim önünde tespit edilen benzer form M.Ö. III. yüzyıla tarihlendirilmiştir²⁷. Çalışmamızda yer alan Rhodos amphorası ise belli bir kontekst oluşturmadığından, benzerlerinden yola çıkılarak M.Ö. III. yüzyılın sonları II. yüzyılın başları olarak uygun görülmektedir(Resim:4.e-f).

Lamboglia II Amphorası

Çalışmamızda tespit edilen Lamboglia II amphorasının, ağız, boyun ve kulpların bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiş tespiti yapıldığı yer itibarı ile tekil durumda rastlanılmıştır. Bu tipe ait amphoranın form tanımı yapıla-

²⁰ Şenol 2003, 20, dp. 42.

²¹ Grace 1949, 186, pl. 19, fig.5

²² Siciallano-Sibella 1991, 89.

²³ Grace 1985, 55, pl. 1, fig. 2-3.

²⁴ Grace 1949, 186, pl. 19, fig. 5.

²⁵ Alpözen v.d. 1995, 92.

²⁶ Şenol 2009, 203, env. no. T022.

²⁷ Aslan 2015a, 351, kat. no. 6, fig. 1.6, 3.6.

cak olursa; kalın, dışa taşkın ağız kenarına, masif, silindirik ve yüksek bir bo-
yuna, ağızın alt kısmından boyunun ise üst bölümünden başlayarak omuzda
gövde ile birleşen oval kesitli kulplara, geniş bir gövdeye ve sivri bir kaideye
sahiptir²⁸.

Kekova Adası'nda sualtında tespit edilen lamboglia II amphorası M.Ö.
II. yüzyıldan sonraya²⁹, Knidos sualtı araştırmalarında M.Ö. II. yüzyıl sonu
M.Ö. I. yüzyılın ilk yarısına³⁰, Alanya Müzesi'nde M.Ö. II.-I. yüzyıla³¹, Arslan
Eyce Taşucu Amphora Müzesi'nde M.Ö. II. yüzyıl sonu³² olarak tarihlendi-
rilmiştir³³. Çalışmamızda yer alan Lamboglia II amphorası, Vis Adası³⁴ Sualtı
kazında ele geçen yakın benzerinden dolayı M.Ö. II. yüzyılın sonları olarak
tarihlendirilmesi uygundur (Resim: 4.a-b).

*Geç Rhodos Amphorası*³⁵

Çalışmamızda yer alan Geç Rhodos amphorası, tekil durumda, ağız, bo-
yun ve kulplar sağlam, kulpların gövdeye oturduğu yerden itibaren ise kırık
şekilde tespit edilmiştir. Form olarak; yuvarlak bilezik formunda dışa taşkın
ağız kenarı, ağız hizasının hemen altından başlayarak yukarı doğru sert bir
çıkış ve ardından kavis alarak omuz üzerine oturmaktadır. İnce uzun gövde-
nin altında ise tutamak forumunda dip bulunmaktadır.

Çalışmamızda tespit edilen bu form, belli bir kontekst ve çevresinde tarih-
leme unsuru eserler bulunmadığından, benzerlerinden yola çıkılarak tarih-
lendirilmeye çalışılacaktır. Nitekim Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi'n-
deki bir benzeri M.Ö. I. yüzyılın ikinci yarısına³⁶, İskenderiye³⁷ ve Bodrum³⁸
müzelerinde İ.Ö. I. yüzyıla, Side Müzesi'nde M.Ö. I. yüzyıl M.S. II. yüzyıl

²⁸ Lamboglia II amphoraları Dressel 6 amphorası ile yakın benzerlik gösterdiğinden dolayı bazı araş-
tırmacılar bu amphoraları iki isimle de anmışlardır; Peacock-Williams 1986, 98-101; Sibella 2002, 9.

²⁹ Aslan 2015a, 232-266, fig. 1.11 - 3.11.

³⁰ Aslan 2015b, 110-111, fig. 16.

³¹ Sibella 2002, 8-9, fig. 10.

³² Şenol 2009, 217, env. no. T151.

³³ Benzer Lamboglia II amphoralarının tarihlemesi için bk. Peacock - Williams 1986, 98-101; Cipriano
- Carre 1989, 80-81, fig. 12; Formenti v.d. 1978, 95-100; Ožanić 2005, 137.

³⁴ Slovenec 2003, 252, fig.1.b.

³⁵ Bilinen diğer isimleri; Augst 6; Camulodunum 184; Callender 7; Haltem Tip 67; Hofleim Tip 7 4;
Oberaden 79; Ostia LXV; Peacock - Williams 1986, 103; Şenol 2000, 164.

³⁶ Şenol 2009, 206, env. no. T042.

³⁷ Şenol 2000, 167.

³⁸ Alpözen v.d. 1995, 94.

aralığına³⁹, Kekova Adası Karaöz Mevkii'nde sualtında tespit edilen geç Rhodos amphorası ise M.Ö. I. yüzyıl ile M.S. I. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir⁴⁰. Çalışmamızda tespit ettiğimiz geç Rhodos amphorası, M.Ö. I. yüzyılın ortalarına tarihlenen Dramont D Batığı'nda ele geçen bu tipteki amphoralara⁴¹ yakın benzerliğinden dolayı aynı tarihler olan M.Ö. I. yüzyılın ortaları uygun görülmektedir (Resim: 4.g-h).

Zemer 41 Amphorası⁴²

Çalışmamızdaki Zemer 41 amphorasının ise ağzı, boynu, kulpları, gövdesi korunmuş, dip kısmı kırık ve üzeri kekomaza kaplı şekilde günümüze kadar ulaşabilmiştir. Zemer 41 amphoralarının en erken örnekleri Meroe'de M.S. 55-65 yıllarına Pompei'de bulunan bir başka örnek ise M.S. 79 yıllarına tarihlendirilmiştir⁴³. Antiochia ad Cragum'da ele geçen benzerleri⁴⁴, Bingazi'de M.S. II.-III. yüzyıla⁴⁵, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde M.S. II. – IV. yüzyıla⁴⁶, Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi'nde M.S. II. yüzyıl ve farklı benzeri M.S. II.-III. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁴⁷. Çalışmamızda yer tespit edilen Zemer 41 amphorası için ise; M.S. II.-III. yüzyıl arasında kalan tarihler uygun görülmektedir⁴⁸ (Resim: 4.k-l).

SONUÇ

2018 yılı Kekova Adası Arkeolojik Yüzey/Sualtı Araştırmaları kapsamında, daha önceki yıllarda ada üzerinde yer alan yerleşim alanlarında yapılan yüzey araştırmalarının büyük bir kısmının tamamlanması nedeniyle sualtı kültür varlıklarının araştırılmasına yönelik çalışmalara öncelik verilmiştir. 2018 yılı içerisinde yapılan sualtı araştırmalarında yukarıda detaylı olarak

³⁹ Dündar 2012, 53, fig.17.

⁴⁰ Aslan 2015a, 330-331.

⁴¹ Empereur-Hesnard 1987, 60, fig. 13.

⁴² Bu amphoranın literatürdeki diğer isimleri: Paphos Type 326, Mau 27/28, Ostia forma 631, Bengahazi MRA 4, Williams Tip A, Zemer 41 ve Agora G 199.

⁴³ Panella 1986, 621, fig. 19.

⁴⁴ Rauh v.d. 2006, 55, fig. 5.

⁴⁵ Bingazi'de ele geçen örnekler ve karşılaştırmalar için ayrıca bk. Reynolds 2010, 91, fig. 3.

⁴⁶ Alpözen v.d. 1995, 75. env. no. 9.1.95.

⁴⁷ Şenol 2009, 223-224, env. no. T179-T155.

⁴⁸ Benzerleri için ayrıca bk. Robinson 1959, 43, pl. 8; Hayes 1991, 90-91, pl. XXIV 3-8. Şenol 2008, 111, fig. 1.

anlatılan kültür varlıkları tespit edilerek belgelenmiştir. Ada'nın çevresinde belirlenen tüm çalışma alanları ayrı ayrı başlıklar altında toplanarak değerlendirilmiştir. Çalışma alanları içerisinde tespit edilen kültür varlıkları da kendi içlerinde değerlendirilerek incelenmiştir. Bu kapsamda yukarıda anlatılan amphoralar köken ve dağılım çerçevesinde ele alınarak benzerleriyle karşılaştırılarak tarih önerilerinde bulunulmuştur.

Doğu Akdeniz'de Mısır, Levant, Kilikya ve Batı'da İtalya ile Ege kökenli olan bu amphoraları kronolojik olarak sıralamak gerekirse en erken örneği Knidos amporası M.Ö. III. yüzyıla, Helenistik Rhodos amphorası M.Ö. III. yüzyılın sonları ve M.Ö. II. yüzyılın başlarına, Lamboglia II amphoraları M.Ö. II. yüzyılın sonlarına, Geç Rhodos amphorası M.Ö. I. yüzyıl ortalarına, Zemer 41 amphoraları M.S. II. Yüzyıl ve III. yüzyıl arasında ve çalışmanın en geç örneği olan Hayes Tip 65 ise M.S. XIII. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Önceki çalışmalarla birlikte Kekova Adası Arkeolojik Sualtı araştırmaları kapsamında kırktan fazla amphora formu tespit edilmiştir⁴⁹. Tespit edilen yeni amphora formları ile bu sayının arttığı görülmektedir. Ayrıca geçmiş çalışmalardan farklı olarak Zemer 41 amphora batığı da tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Bu yeni batıkla birlikte Kekova Adası'nın çevresine bir batık alanı daha dâhil edilmiştir.

Kekova Adası ve çevresindeki sualtı alanlarının kültür varlığı bakımından çok zengin olduğu ve M.Ö. VII. yüzyıldan M.S. XIII. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığına ait buluntular verdiği gözlemlenmektedir. Gelidonya ve Uluburun batıklarından da bildiğimiz Tunç Çağı deniz güzergâhı üzerinde yer alan, merkezi Likya Bölgesi'nin gerek ada yerleşimi gerekse denizcilik faaliyetlerinin en iyi gözlemlenebildiği bir bölge olan Kekova Adası ve çevresi ileriki yıllarda yapılacak araştırmalarda kuşkusuz daha birçok kültür varlığının tespit edilebileceği potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

Alkaç 2013 E. Alkaç, "Silifke Müzesinden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar". *Cedrus*, I, 2013, 107-124.

Alpözen et al. 1995 O. Alpözen – A. H. Özdaş – B. Berkaya, *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları*. Ankara 1995.

Aslan 2011 E. Aslan, *Kekova Bölgesi Limanları*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2011.

⁴⁹ Kekova Sualtı Araştırmalarında tespit edilen diğer amphoralar için bk. Orhan 2018.

Aslan 2015a E. Aslan, "Kekova Adası 2012 – 2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi". *Olba* XXIII (2015) 321-369.

Aslan 2015b E. Aslan, "2014 Yılı Knidos Sualtı Araştırmaları'nda Elde Edilen İlk Bulguların Değerlendirilmesi", *MJH*, V1, 2015, 101-123.

Cipriano-Carre 1989 Maria Teresa, and Marie-Brigitte Carre, "Production et typologie des amphores sur la côte adriatique de l'Italie." Publications de l'École française de Rome 114.1 (1989): 67-104.

Doorninck 1989 F. H. Doorninck, "The Cargo Amphoras on the 7th Century Yassi Ada and 11th Century Serçe Limanı Shipwrecks: Two Examples of a Reuse of Byzantine Amphoras as Transport Jars", *BCH Suppl.* XVIII, s. 249-257.

Dündar 2012 E. Dündar, Patara Kazılarında Ele Geçen (1989 – 2010 Yılları) Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Ticari Amphoralar ve Amphora Mühürleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2012.

Empereur-Hesnard 1987 J. Y. Empereur – A. Hesnar, "Les Amphores Hellenistiques". *Ceramiques hellenistiques et Romaine* II (1987) 17-71.

Empereur-Picon 1999 J. Y. Empereur, M. Picon, "Les ateliers d'amphores du lac Mariout", *BCH suppl.* 32, commerce et artisanat dans l'Alexandrie Hellénistique et Romaine, 75-91.

Ferrazzoli-Ricci 2007 A. F. Ferrazzoli, M. Ricci, "Elaiussa Sebaste: Produzioni e consumi di una città della Cilicia tra V e VII secolo", *LRCW* 2, Vol. II, BAR Int Ser. 1662 (II), Oxford, s. 671-688.

Formenti v.d. 1978 F. Formenti, A. Hesnard, A. Tchernia, "Une amphore Lamboglia 2 contenant du vin dans l'épave de la Madrague de Giens", *Archaeonautica* 2, 1978, s.95-100.

Grace 1949 V. R. Grace, "Standard Pottery Containers of the Ancient Greek World". *Hesperia Supp.* 8. (1949) 175-189 + 455-456.

Grace 1985 V. R. Grace, "The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps". *Hesperia* 54/1 (1985) 1-54.

Hayes 1991 J. W. Hayes, "Commercial Amphorae: Hellenistic Types, Roman Types", *The Hellenistic and Roman Pottery*, PAPHOS, Vol. III, Lefkoşe 1991, 58-223.

Hayes 1992 J. W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in İstanbul Volume II*, The Pottery, Princeton, New Jersey 1992.

Kassab 2009 D. Kassab Tezgor, "Typologie des amphores sinopeennes entre le IIe-IIe s. et le VIe s. ap. J.-C.", in Kassab Tezgor (ed.) 2009: 121-140.

Kerem 1999 F. Kerem, "İçel Müzesi'nde bulunan Bir Grup Amphora". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara 1999.

Orhan 2017 U. Orhan, "Phaselis 2016 Yılı Güney Limanı Amphora Buluntuları". *Phaselis* III, 2017, 141-148.

Orhan 2018 U. Orhan, "Kekova Sualtı Araştırmalarında Tespit Edilen Amphoralar". Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018

Ožanić 2005 I. Ožanić, "Tipovi amfora iz Cibala." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98.1 (2005): 133-149.

Panella 1986 C. Panella, "Oriente ed Occidente: Considerazioni su Alcune Anfore, 'Egee' di eta imperiale à Ostia", *BCH Suppl.* XIII, s. 609-636.

Peacock-Williams 1986 D. P. S. Peacock – D. F. Williams, *Amphorae and the Roman Economy: An Introductory Guard.* London 1986.

Rauh v.d. 2006 Von N. K. Rauh, M. J. Dillon, C. Dore, R. Rothaus, M. Korsholm, "Viticulture, Oleoculture and Economic Development in Roman Rough Cilicia", *Münstersche Beiträge z. antiken Handelsgeschichte* XXV 1, 2006, 49-98.

Rauh-Slane 2004

N. K. Rauh, K. W. Slane, "Possible Amphora Kiln Sites in W. Rough Cilicia", *Journal of Roman Archaeology* 13, 319-330.

Reynolds 2010 P. Reynolds, "Trade Networks of the East, 3RD to 7TH Centuries: The View from Beirut (Lebanon) and Butrint (Albania) (Fine Wares, Amphorae and Kitchen Wares), LRCW 3, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Ed.: S. Menchelli – S. Santoro – M. Pasquinucci – G. Guiducci, BAR International Series 2185, Volume 1, 2010, 89-114.

Robinson 1959 H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period, Volume 5, The Athenian Agora, Athens, 1959.*

Sciallano – Sibella 1991 M. Sciallano – P. Sibella, *Amphores Comment les Identifier.* Errance 1991.

Sibella 2002 P. Sibella, "The George McGhee Amphora Collection at the Alanya Museum, Turkey", *The INA Quarterly*, vol. 29, suppl. 1, June, s. 3-19.

Slovenec 2003 Sondi, Ivan, and Dragutin Slovenec. "The Mineralogical Characteristics of the Lamboglia 2 Roman-Age Amphorae from the Central Adriatic (Croatia)." *Archaeometry* 45.2 (2003): 251-262.

Şenol - Kerem 2000 A. K. Şenol, & F. Kerem, "İçel Müzesinde Bulunan Bir Grup Amphora". *Olba*, 3, 2000, 81-114.

Şenol 2000 A. K. Şenol, *İskenderiye Kazılarında Ele Geçen Amphoralar Işığında Kentin Roma Dönemi Şarap, Zeytinyağı, Salamurla Balık ve Sosyal Ticareti.* Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 2000.

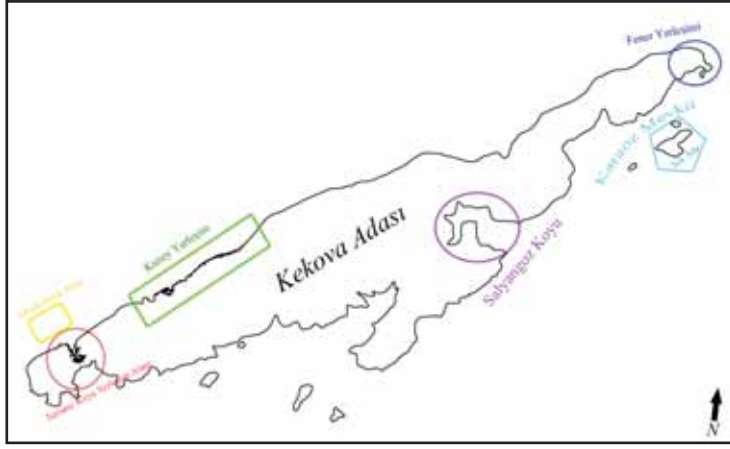
Şenol 2003 A. K. Şenol, *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları.* Ankara 2003.

Şenol 2008 A. K. Şenol, "Cilician Commercial Relations with Egypt due to the New Evidence of Amphora Finds", *Olba* XVI, Mersin, 2008, 109-131

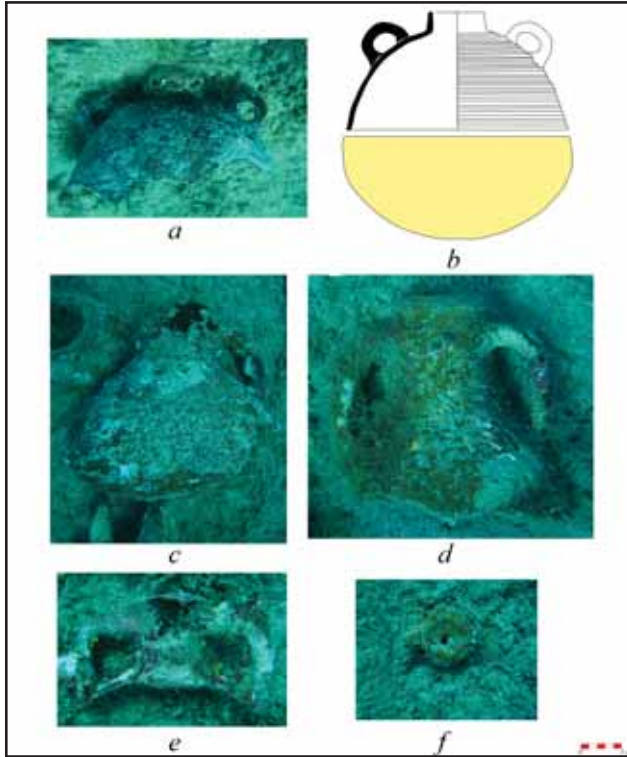
Şenol 2009 A. K. Şenol, "AETAM'da Bulunan Amphoraların Tipolojisi". Ed. A. K. Şenol. AETAM'da (Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi) Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri. İzmir (2009) 100-319.

Williams 1989 C. Williams, *Anemurium, The Roman and Early Byzantine Pottery, (Subsidia Mediaevalia 16), 1989, 90-99.*

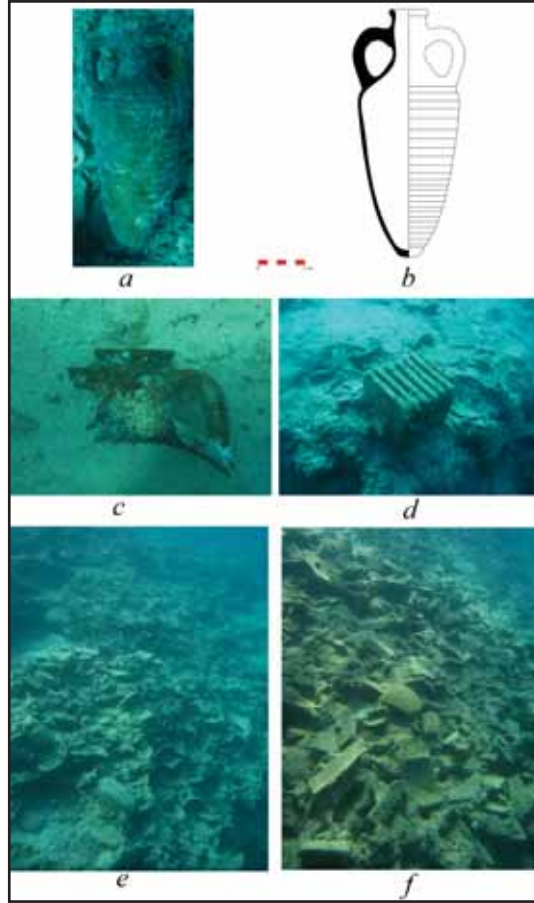
Zemer 1977 A. Zemer, *Storage Jars in Ancient Sea Trade.* Haifa, 1977.

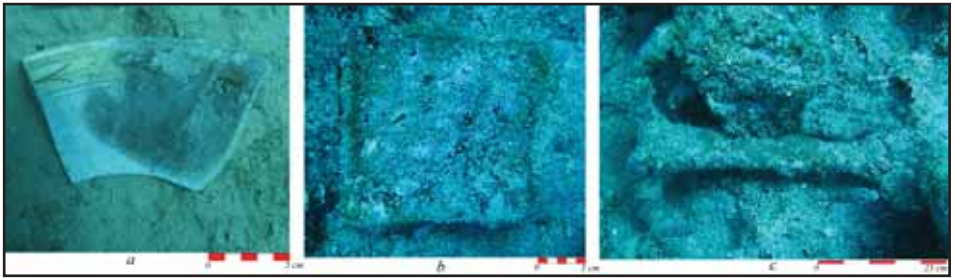
Çizim 1: Kekova Adası yerleşim alanları ve sualtı araştırma sahalarını gösterir harita

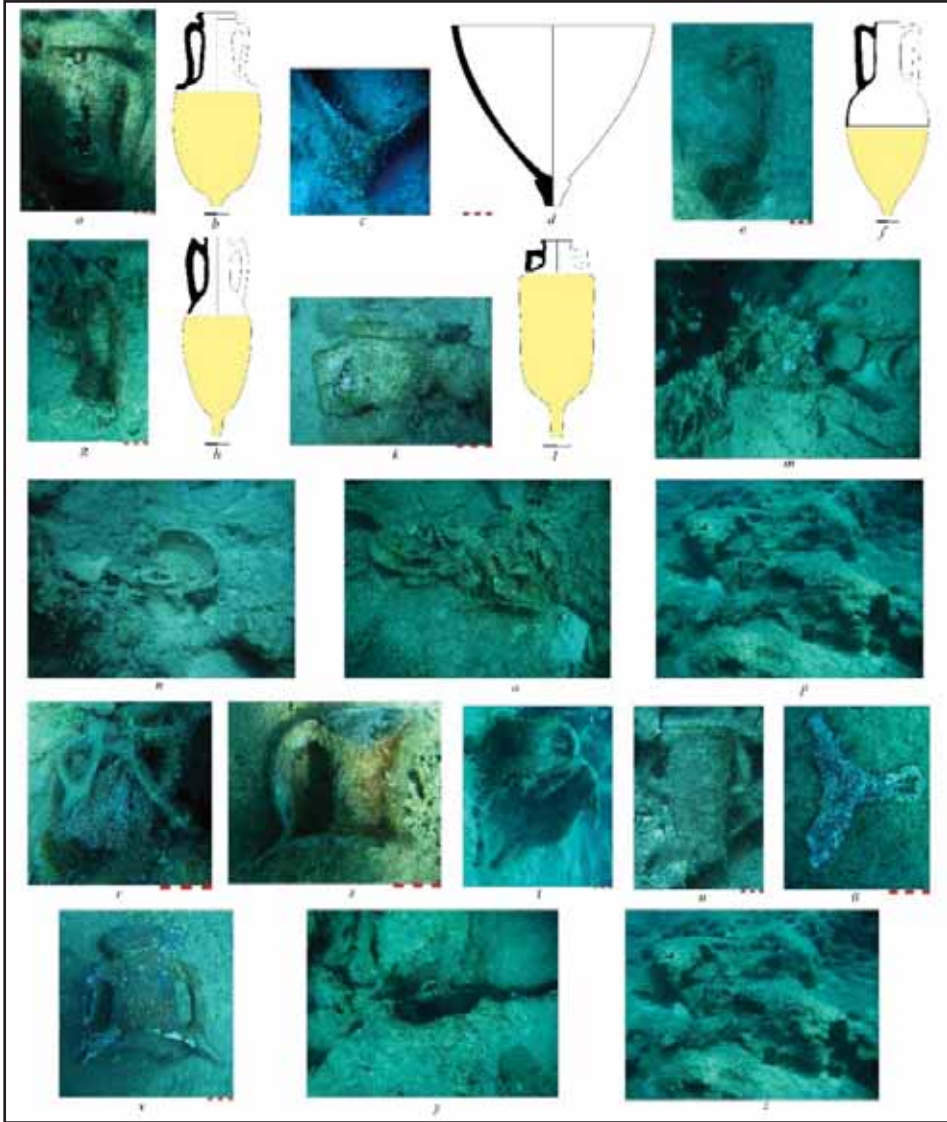
Resim 1: a-b. AE 5-6 Amphorası ve çizimi, c. Tek kulplu pişmiş toprak kap, d. Amphora, e. LR 1-B Amphorası, f. Kandil

Resim 2: a-b. Hayes tip 65 ve çizimi, c. LR 1-B, d. Birbirine kaynamış vaziyette pişmiş toprak çatı kiremitleri, e. Alanın genel görünümü, f. Alandan genel görünüm.

Resim 3: a. Pişmiş toprak tabakparçası, b. Pişmiş toprak zemin kaplama plakası c. Metal çapa.

Resim 4: a-b. Lamboglia II ve çizimi, c-d. Knidos amphorası ve çizimi, e-f. Hell. Rhodos amphorası ve çizimi, g-h. Geç Rhodos amphorası ve çizimi, k-l. Zemer 41 amphorası ve çizimi, m-n-o-p. Zemer 41 amphora batığının sualtından genel görünümü, r. LR 3 amphorası, s. Adalar kökenli Amphora, i. Ege kökenli amphora, u. AE-3 amphorası, ü. Pişmiş toprak tava kulpu, v. Afrika kökenli Amphora, y-z. Çalışma alanının genel görünümü.

ESKİŞEHİR VE KÜTAHYA İLLERİ TARİH ÖNCESİ DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMALARI (EKAR) 2018 YILI ÇALIŞMALARI

Erkan FİDAN*

Murat TÜRKTEKİ

Sinem TÜRKTEKİ

Umay OĞUZHANOĞLU AKAY

Sezer SEÇER FİDAN

Yusuf TUNA

Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmalarının (EKAR), 2018 yılı çalışmaları, 9 Ağustos-8 Eylül tarihleri arasında sürdürülmüştür¹. Araştırma ekibimiz, Doç. Dr. Erkan Fidan (proje başkanı), Baykal Aydınbeğ (Bakanlık Temsilcisi, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü), Doç. Dr. Murat Türkteki, Dr. Öğr. Üyesi Sinem Türkteki, Dr. Öğr. Üyesi Michele Massa, Dr. Öğr. Üyesi Levent Uncu, Dr. Öğr. Üyesi Umay Oğuzhanoglu Akay, Sezer Seçer Fidan (Hititolog, MA, Doktora Öğrencisi), Gözde Tutak (Arkeolog, Yüksek Lisans Öğrencisi), Fatih Karadağ (Arkeolog), Esin Erol (Arkeolog), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Yunus Emre Aras, Deniz Dak, Naim Özkan, Cavit Cici, Mine Şanlı,

* Doç. Dr. Erkan FİDAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üye. Sinem TÜRKTEKİ. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üye. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY, Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Bilecik/TÜRKİYE.

Sezer SEÇER FİDAN (MA), Hititolog

Araş. Gör. Yusuf TUNA, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

¹ Yüzey araştırmamıza izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yetkililerine, mad-di destek vererek bu yılki çalışmalarımıza katkı sunan Türk Tarih Kurumu ve Luwian Studies Vakfı'na teşekkür ederiz. Ayrıca her zaman uyumlu çalışma sergilediğimiz Eskişehir ve Kütahya Arkeoloji Müzeleri'nin değerli müdürleri başta olmak üzere tüm personeline ve araştırmamızda tecrübesi ile bize yol gösterici olan bakanlık temsilcimiz Baykal AYDINBEK'e çok teşekkür ederiz.

Muhammet Dağhan, Ozan Karakaş, Gökçe Baytal, Nursaç Kaya, Bilal Acar ve Nezahat Özmutlu'dan oluşmuştur (Şekil: 16).

Bu yılki çalışmalarımız hem Eskişehir hem de Kütahya illerinde yürütülmüştür. Araştırmada bulunan toplam 17 envanterlik ve 9 etütlük eser, Eskişehir ve Kütahya Arkeoloji Müzelerine teslim edilmiştir.

ESKİŞEHİR:

Eskişehir'de yapılan çalışmalar 3 farklı bölgede gerçekleştirilmiştir (Şekil: 1).

1- Eskişehir'in güneybatısında, Küllüoba yerleşmesinin çevresinde (Mahmudiye, Seyitgazi ve Odunpazarı ilçeleri) yapılan çalışmalar

2- Alpu Ovası'nda gerçekleştirilen araştırmalar

3- Eskişehir'in doğusunda Sivrihisar İlçesi araştırmaları

1- Eskişehir'in güneybatısında, Küllüoba yerleşmesinin çevresinde yapılan araştırmalar

1996 yılından bu yana Prof. Dr. Turan Efe tarafından kazılan Küllüoba yerleşmesinin çevresinde yaklaşık 30 kilometre çapını kapsayan bir alanda araştırma yapılarak, Küllüoba ile çağdaş İlk Tunç Çağı yerleşmeleri ve diğer dönemlere ait yerleşmeler belgelenmiştir. Burada ziyaret edilen yerleşmeler ve özellikleri şöyledir:

Yeşilyurt Höyük: 3,5 m yüksekliğinde ve 70 x 75 m boyutlarındaki höyükte bulunan keramiğin çoğunluğunun Klasik Dönemlere ait olduğu görülmüştür.

Danganın Höyük (Hamidiye 1): Höyük, Hamidiye Mahallesi'nin 500 m kuzeybatısında yer almaktadır (Şekil: 2). 21 m yüksekliğinde ve 75 x 180 m. boyutlarındaki höyükten Son Tunç Çağı (STÇ) ve Demir Çağı'na ait malzeme toplanmıştır.

Hamidiye Höyük 2: Höyük, Hamidiye Mahallesi'nin 1 km güneyinde yer almaktadır. 3 m yüksekliğinde ve 150 x 105 m ebatlarındaki höyüğün güneyinde Demir Çağı ve Klasik Dönemlere ait malzeme, kuzeyinde ise İlk Tunç Çağı (İTÇ) II malzemesi tespit edilmiştir.

Büyük Höyük (Taşlı Höyük): Höyük, Mahmudiye İlçesinde Mesudiye Mahallesi'nin 640 m kuzeydoğusunda yer alır. Yerleşme, 180 x 160 m çapındadır ve 8 m yüksekliğe sahiptir (Şekil 3). Malzeme daha çok İTÇ II ve Demir Çağı'na aittir.

Fahriye Höyük: Mahmudiye İlçesinin yaklaşık 1 km batısında yer alan 3 m yüksekliğinde ve 110 x 105 m ölçülerindeki höyükten toplanan malzemenin tamamı Klasik Dönemlere aittir.

Sarısu Höyük: Höyük, Mahmudiye İlçesi Fahriye Mahallesi'nin 2,5 km batısında yer alır. 150 x 90 m boyutlarındaki höyüğün üzerinde arı kovanları bulunmaktadır. Höyük üzerinde aktif olarak arıcılık yapılması sebebiyle, höyükten malzeme toplanamamıştır.

Akyurt Höyük: Mahmudiye İlçesi Akyurt Mahallesi'nin 500 m güneydoğusunda yer alan höyük, 120 x 200 m ebatlarında ve 12 m yüksekliğindedir. Höyüğün güney kesiminde yoğunlaşan malzeme, Orta Tunç Çağı (OTÇ) ve STÇ'ye aittir.

Kerete Höyük: Mahmudiye İlçesi Akyurt Mahallesi'nin 3,8 km kuzeydoğusunda yer alan höyük, 4 m yüksekliğinde ve 70 x 80 m boyutlarındadır. Höyükten toplanan malzeme İTÇ II ve İTÇ III'e tarihlenmektedir.

İmişehir Höyük: 80 m çapında ve 11 m yüksekliğindeki höyük, İmişehir Mahallesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Höyük köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır (Şekil: 4). Bulunan keramik örnekleri İTÇ I?, İTÇ II, İTÇ III ve MÖ 2. binyıl'a tarihlendirilmektedir.

Gölüce Höyük: Yörükkaracaören Mahallesi'nin 4 km güneydoğusunda, Eskişehir-Ankara karayolunun 1 km kuzey doğusunda yer alan yerleşme, birbirine çok yakın şekilde konumlanmış 3 farklı küçük höyükten (koni) oluşur. Gölüce 1, 60 m çapında ve 13 m yüksekliğindedir. Burada, Kalkolitik, İTÇ II, İTÇ III ve Klasik Dönemlere ait malzeme vardır. Gölüce 2, 50 m çapında ve 6 m yüksekliğindedir. Höyüğün malzemesi, Demir Çağı'na (?) ait olabilir. Gölüce 3 ise 40 m çapında ve 4 m yüksekliğindedir. Burada nispeten daha az sayıda ele geçirilen çanak çömlek parçaları Tunç Çağı'na aittir.

Kanlıpınar Höyük: Höyük, Kanlıpınar Mahallesi'nin 6,5 km kuzeydoğusunda ve Eskişehir-Ankara yolunun kuzeyinde yer almaktadır (Şekil: 5). 115 x 80 m boyutlarında ve 9 m yüksekliğindeki höyükte genel olarak, İTÇ II, İTÇ III ve Klasik Dönemlere ait malzeme bulunmaktadır.

Arapdede Höyük: 60 m çapındaki Arapdede Höyük 3 m yüksekliğindedir. Höyükte malzeme genel olarak İTÇ II'ye aittir. Burada bulunan bir depas kulbu sayesinde yerleşmede İTÇ III Dönemi'nin de temsil edildiği söylenebilir.

Akören Höyük: Höyük, Arapdede Höyüğü'nün yaklaşık 2,3 km güneydoğusunda Eskişehir-Seyitgazi karayolunun 1 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. 140 x 130 boyutlarında ve 4 m yüksekliğindedir. Buradan İTÇ II ve Son Tunç Çağı'na ait malzeme toplanmıştır.

Kavaközü Höyük: 70 x 85 boyutlarında ve 5 m yüksekliğindeki höyük üzerinden İTÇ II ve III malzemesi toplanmıştır.

Akpınar Höyük: 80 x 60 çapında ve 4 m yüksekliğinde küçük bir höyük olan Akpınar Höyük'te, İTÇ II malzemesi vardır.

Katmerli Höyük: Kıravdan Mahallesi yakınlarındaki höyük, 125 x 110 çapında ve 15 m yüksekliğindedir (Şekil: 6). Höyükte genel olarak İTÇ II ve İTÇ III malzemesi bulunmaktadır.

Kırcı Höyük: Karapazar Mahallesi'nin 3,2 km doğusunda, Eskişehir-Seyitgazi yolunun ise 210 m doğusunda yer alan Kırcı Höyük, 140 x 150 m boyutlarında ve 3 m yüksekliğindedir (Şekil: 7). Höyük, doğal bir yükseltinin üzerine kurulmuştur. Yerleşmede Kalkolitik sonundan İTÇ II'ye kadar tarihlendirilen malzeme ele geçirilmiştir.

Zeynep Kadın Höyük: Sarayören Mahallesi'nin 2 km kuzeyinde ve Eskişehir-Seyitgazi yolu üzerinde bulunan Zeynep Kadın çeşmesinin 1 km batısında, vadi içinde yer alan höyük 80 x 90 m boyutlarında ve 14 m yüksekliğindedir (Şekil: 8). Höyükte, Kalkolitik sonundan İTÇ II'nin sonuna kadar tarihlendirilen malzeme bulunmaktadır.

Ayvalı Höyük: Seyitgazi İlçesi Ayvalı Mahallesi'nin 1,80 km kuzeydoğusunda, Eskişehir-Ayvalı mahallesi asfalt yolunun 700 m güney doğusunda yer almaktadır. 30 m çapında ve 3 m yüksekliğindeki höyükten toplanan malzeme İTÇ II'ye tarihlenmektedir.

Büyükpınar Höyük: Höyük, Seyitgazi İlçesi sınırları içerisinde, Eskişehir-Afyon karayolunun yaklaşık 200 m batısında, yer almaktadır. 90 x 100 m boyutlarında ve 6 m yüksekliğindeki höyüğün güneyinden bir dere geçmektedir. Burada İTÇ II ve İTÇ III dönemlerine ait malzeme bulunmaktadır.

Külhöyük: Seyitgazi İlçesi girişinde ilçeye giren yolun 100 m batısında yer almaktadır. 150 x 150 m boyutlarında ve 4 m yüksekliğinde yayvan bir höyüktür. Yerleşmede, İTÇ II çanak çömleği de olmakla birlikte MÖ 2. binyıl malzemesi ağırlıktadır.

Büyükdere Höyük: İlk defa 2017 yılında tespit ettiğimiz, Seyitgazi İlçesinde Büyükdere Mahallesi'nin 2 km batısında yer alan Büyükdere Höyük'e bu yıl da gidilmiştir. 90 m çapında ve 2 m yüksekliğindeki yerleşmede İTÇ II ve İTÇ III malzemesi bulunmuştur.

Küllüoba çevresinde yaptığımız çalışmalar neticesinde, yerleşmenin çevresindeki tüm İTÇ II yerleşmelerinden büyük boyutlu olduğu anlaşılmıştır. Küllüoba'daki yönetici yapısı ile aşağı ve yukarı yerleşme gibi sosyal sınıf

farklılıklarını açık şekilde ortaya koyan yerleşim şekli düşünüldüğünde, çevredeki küçük yerleşmelerin Küllüoba'nın yönetim ağı içerisinde olduğu düşünülebilir. Bu konu ile ilgili kapsamlı araştırmalar önümüzdeki yıl da devam edecektir.

2- Alpu Ovası Araştırması

Alpu ovasının batısında yer alan ve ovanın en büyük höyüklerinden olan Yakakayı Höyük üzerinde karelej sistemiyle, *intensive survey* (yoğunlaştırılmış yüzey araştırması) yapılmıştır. Yakakayı Höyük, aynı ismi taşıyan mahallenin 3,8 km güneyinde yer almaktadır. Yerleşme, 200 x 240 m ölçülerinde olup 15 m yüksekliğe sahiptir (Şekil: 9a-b). Höyük ve yakın çevresi 40 x 40 m.'lik karelere bölünmüştür. Bu karelerden, höyüğü kuzey güney ve doğu batı yönlü kesen 14 karede malzeme toplanmıştır (Şekil: 9c). Söz konusu malzemenin büyük oranda MÖ 2. binyıla ait olduğu görülmüştür (Şekil: 9d). Boyutuna ve çanak çömlek özelliklerine bakıldığında, yerleşmenin önemli bir MÖ 2. binyıl kenti olabileceği düşünülmektedir.

3- Eskişehir'in doğu kesimi (Sivrihisar İlçesi) araştırması

Sivrihisar İlçesindeki araştırmalara bu yıl da devam edilmiş ancak diğer araştırmalara göre çok daha kısıtlı bir süre ayrılabilmiştir. Bu çalışma sezonunda ziyaret edilen höyükler, Aşağıkepen, Memik ve İbikseydi'dir.

Aşağıkepen Höyük: Eskişehir'in doğusundaki Sivrihisar İlçesinde bu sene ilk olarak söz konusu ilçenin en büyük höyüğü olan Aşağıkepen Höyüğü'ne gidilmiştir. Höyük 450 x 250 m ölçülerinde ve 22 m yüksekliğindedir. Höyüğün üzerinde, kuzey kesimde modern bir tahribat (dinlenme tesisi) bulunmaktadır. Aynı zamanda tepede su deposu yer almaktadır. Kuzey yamaç boyunca yürüyüş yolu ve havuz tespit edilmiştir. Höyüğün güney yamacında yoğunlukla MÖ 2. binyıl malzemesi vardır. Höyüğün kuzey yamacı ve zirvesinde Demir Çağı mevcuttur. Höyük üzerinde ise yoğun bir şekilde MÖ 2. binyıl ile Demir Çağı ve Klasik Dönemlere ait parçalar tespit edilmiştir. Aşağı Keven Höyük, MÖ 2. binyıl için önemli bir kent olmalıdır, ancak ne yazık ki çok tahrip edilmiştir.

Memik Höyük: Başka bir MÖ 2. binyıl yerleşmesi olan Memik Höyük, 5 m yüksekliğinde, 100 x 90 m ebatlarında küçük bir höyüktür. Malzeme yoğunluğu höyüğün boyutlarıyla orantılı olarak azdır. Malzemenin tamamı MÖ 2. binyıla aittir.

İbikseydi Höyük: Adını aldığı mahallenin kuzeyinde yer alan höyük, 4 m yüksekliğinde ve 250 x 150 m. ölçülerindedir. Yerleşmede sadece İTÇ malzemesi bulunmuştur.

KÜTAHYA:

Kütahya'da 6 farklı alana gidilmiş ve burada 4 höyük üzerinde durulmuştur. Özellikle de, bu höyüklerden biri olan Tavşanlı Höyük üzerinde yoğunlaşmıştır. Höyük çevresinde jeoarkeolojik çalışmalar da yapılmıştır.

Tavşanlı Höyük: Kütahya'nın boyut olarak en büyük tarih öncesi dönem höyüklerinin başında gelen Tavşanlı Höyük, 50 x 50 m karelere bölünerek araştırılmıştır. Burada toplam 81 kare içerisinde malzeme toplanmıştır. Ayrıca 81 karenin dışında malzemenin devam ettiği anlaşıncı, karelerin batısı 82, güneyi 83, doğusu 84 ve kuzeyi 85 numara verilerek, bu alanlarda da malzeme toplanmıştır. İTÇ, OTÇ ve STÇ malzemesi veren yerleşmenin güneydoğu kesiminde ise az miktarda Klasik Dönemlere ait malzeme bulunmuştur. Höyük, daha önce yapılan araştırmalardaki tanımlamaların aksine, Batı Anadolu ölçülerine göre çok daha büyük bir yerleşme görünümündedir. Höyük, malzeme dağılımına göre 650 m x 680 m ebatlarındadır. Bu şekilde yaklaşık 44 hektarlık bir yerleşme söz konusudur (Şekil: 11). Höyükte en azından 18 m'lik bir dolgu olduğu da tespit edilmiştir.

Söz konusu dolgunun kalınlığı, höyüğün doğu kesiminde Orhaneli Çayı'ndan höyüğün bugün tarla olarak kullanılan ve sit alanı dışındaki doğu kesimine doğru uzanan bir kesit boyunca yapılan toplam 3 adet delgi-sondaj ile tespit edilmiştir. Delgi-sondajlar, çakmalı sistemle çalışan Atlas Copco marka bir makina yardımıyla, 5-6 cm çapında ve 1,10 cm uzunluğunda yarı açık uçlar toprağa çakılarak yapılmış ve her metreden alınan sediman örnekleri tanımlanarak not edilmiştir. Sondaj yerleri bugünkü yüzeyden, TVŞ 1'de 3 m, TVŞ 2'de 8 m, ve TVŞ 3'de ise 7 m derine kadar inmektedir. Ancak ana toprağa ulaşamamıştır.

Yapılan sondajlar neticesinde, höyük ile akarsu arasında bulunan, sit alanı dışındaki bu kesiminde, taşkın ovası ve ard bataklık depolarından oluşan doğal sedimanların özelliğinden, bu kesimde de bir kültür tabakasının bulunduğu ve Orhaneli Çayı'ndan höyüğe doğru gidildikçe kültür tabakasının kalınlaştığı söylenebilir. Ayrıca en derin delgi sondaj olan TVŞ 2'den elde edilen sediman örnekleri içerisinde yanmış odun kömürü parçaları ve bir midye kabuğundan alınan örneklerden radyokarbon tarihlemeleri elde edilmiştir.

Bu sayede Tavşanlı Höyük'te hiç bilinmeyen, Kütahya ilinde ise sadece 3-4 yerleşmede bazı verilere ulaşılan Neolitik Dönem ile ilgili önemli bulgulara ulaşılmış ve dönem ile ilgili yerleşmede mutlak tarihleme yapılmıştır. Ayrıca yine radyokarbon tarihlemeleriyle, İlk Tunç Çağı'nın bütün evreleri saptanmıştır. Bunun yanında, höyüğün sürülen batı yamacında, yüzeyin hemen altında tespit edilen yanmış tabakadan alınan ahşap parçalarının mutlak tarihlemesi de, MÖ 2. binyıl tabakalarının başlangıç seviyesi hakkında bilgiler vermiştir. Yüzey araştırmaları ile ¹⁴C verileri ve höyüğün tepe noktasındaki karelerde toplanan çanak çömleğin büyük oranda STÇ'ye ait olduğu düşünüldüğünde, yerleşmenin tabakalanma durumu kabaca oturtulmuştur.

Yaptığımız araştırma, Tavşanlı Höyük'ün, Batı Anadolu'nun en önemli MÖ 3. ve 2. binyıl yerleşmelerinden bir tanesi olduğunu göstermiştir. Yaklaşık 10 metrelik İTÇ dolgusuna karşın, yüzeyde çok az İTÇ çanak çömleği bulunmasının sebebi, jeoarkeolojik sondajlarla anlaşılmıştır. İTÇ'nin ikinci yarısına tarihlenen 2 kalın yangın tabakası, çanak çömleğin altta kilitli kalmasına neden olmuş olmalıdır. İTÇ'ye ait kâse ve çömlek formları bulunmaktadır. Özellikle kâseler arasında yer alan siyah ağız kenarlı (*Black-Topped*) kâselerin hafif içe kapanan formları ön plandadır. Diğer kâseler ise basit profilidir (Şekil :12).

OTÇ'ye Geçiş ve OTÇ malzemesi, höyüğün yamaçlarında yoğunlaşmaktadır. Burada, OTÇ'ye Geçiş olarak tanımlanan döneme ait olduğunu düşündüğümüz yaygın olan boncuk dudaklı (*Bead-rim*) kase formları ve OTÇ'ye doğru gelindiğinde ise yassılaştan dudaklı kase formları görülmektedir. Ayrıca OTÇ'de keskin omurgalı olarak karşımıza çıkan boncuk dudaklı kase formları da görülmektedir (Şekil: 13). Burada 5 ila 6 metrelik bir dolgu söz konusudur. Höyüğün düz olan tepe yüzeyindeki çanak çömleğin %80'inden fazlası STÇ'ye aittir. STÇ'na ait tabak, yonca ağızlı testi ve dışa çekik dudaklı büyük küp formları bulunmaktadır (Şekil:14). Ayrıca höyüğün düzgün dış kontürleri, bu döneme ait olabilecek kuvvetli bir surun varlığı ile ilişkili olabilir.

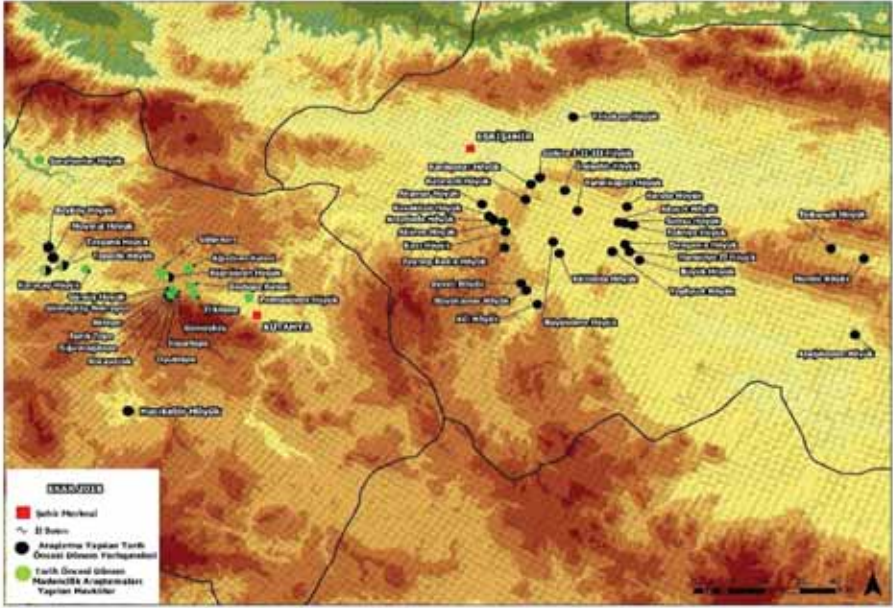
Yerleşme, muhtemelen bölgedeki doğal kaynakların temini ve ticaret ağı çerçevesinde aktarımı için kurulmuş bir kenttir. Yerleşme çevresi, o dönemde hem kereste ihtiyacını karşılayabilecek potansiyele sahip olmalıdır, hem de yerleşme bakır ve gümüş yataklarına çok yakındır. Burada yapılacak arkeolojik kazıların Anadolu Tunç Çağları açısından çok önemli sonuçlar doğuracağı, çok daha fazla buluntu ve bilgi sunacağı kesindir. 2018 yılı yüzey araştırmalarımızda sadece Tavşanlı Höyük'ten 12 adet envanterlik eser ele

geçirilmiştir. Bunlar içerisinde MÖ 2. binyıl için tipik olan iki adet hilal biçimli tezgâh ağırlığı da yer almaktadır (Şekil: 15).

Köprüören Höyük: Kütahya’da diğer bir önemli yerleşme olan Köprüören Höyüğü, Köprüören Mahallesi’nin hemen batısında yer alır. İTÇ, OTÇ ve Roma Dönemi’ne ait keramik örneklerinin yanında çakmak taşı alet parçaları, dilgi parçaları ve yongalar ele geçirilmiştir. Ayrıca höyük üzerinde çok sayıda metal cürufu da ele geçirilmiştir. Höyük 230 x 210 m ebatlarında olup ova seviyesinden 8 m yüksekliktedir.

Tepecik Höyük: Höyük, Kütahya ilinin Tavşanlı İlçesinin güneydoğusunda-ki Tepecik Mahallesi’nin 1 km batısında yer almaktadır. 230 x 200 m ölçülerindeki höyük, ova seviyesinden 3 metre yüksekliktedir. Çok sayıda maden cürufu bulunan yerleşmeden toplanan malzemenin tamamına yakını İTÇ’ye aittir.

Sonuçta, EKAR 2018 yılı çalışmaları kapsamında, Eskişehir’de Küllüoba’nın yer aldığı Yukarı Sakarya Ovası’nın kuzeybatısı taranmaya devam edilmiştir. Burada yerleşimlerin birbiri ile ilişkileri, yerleşim modelleri ve kronolojik süreklilik üzerine çalışılmaya devam edilmektedir. Kütahya’da ise özellikle Tavşanlı Höyük’te önemli sonuçlar elde edilmiş, jeoarkeolojik delgi sondajlardan edilen radyokarbon tarihlemeleri sayesinde höyüğün kabaca stratigrafisi ortaya konmuştur.

Şekil 1: Eskişehir ve Kütahya illerinde araştırma yapılan merkezler (Harita: E. Erol).

Şekil 2: a- Danganın Höyük, b- Danganın Höyük hava fotoğrafı.

Şekil 3: a- Büyük Höyük, b- Büyük Höyük hava fotoğrafı.

Şekil 4: a- İmişehir Höyük, b- İmişehir Höyük hava fotoğrafı.

Şekil 5: a- Kanlıpınar Höyük, b- Kanlıpınar Höyük hava fotoğrafı.

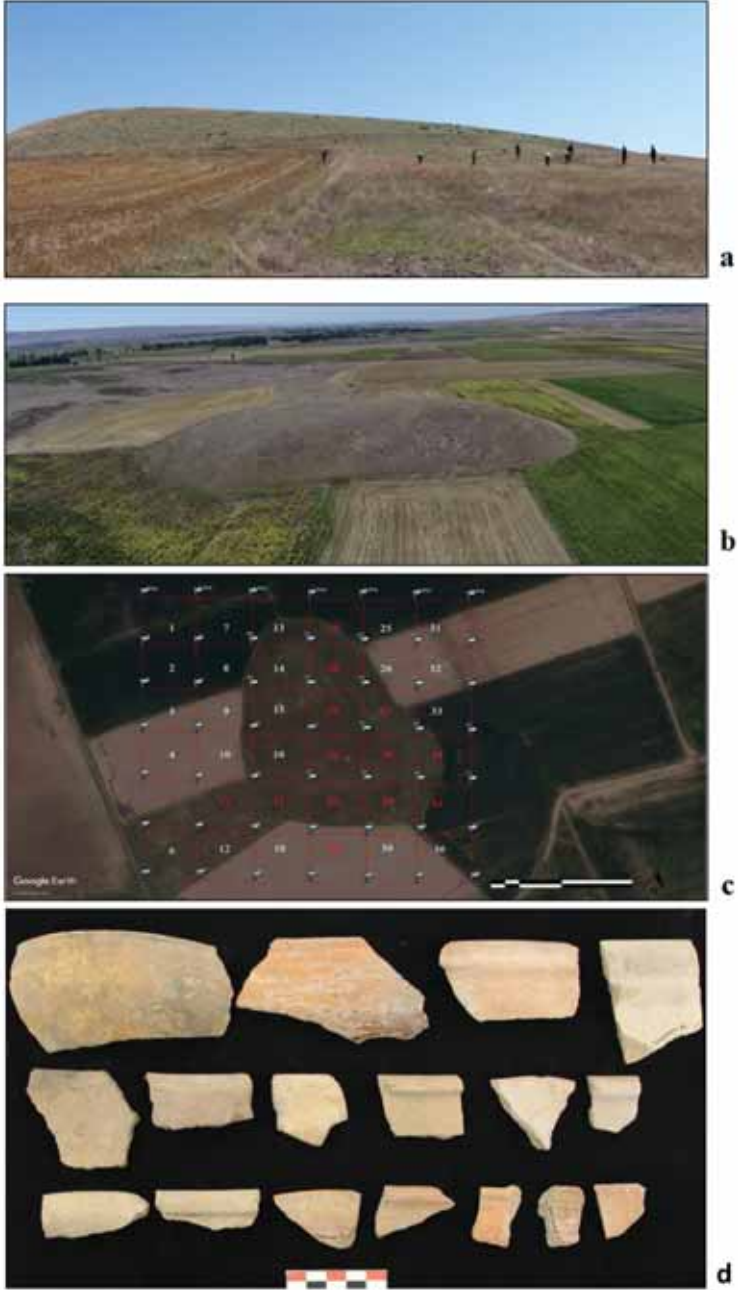
Şekil 6: a- Katmerli Höyük, b- Katmerli Höyük hava fotoğrafı.

Şekil 7: a- Kırıcı Höyük, b- Kırıcı Höyük hava fotoğrafı.

Şekil 8: a- Zeynep Kadın Höyük, b- Zeynep Kadın höyük hava fotoğrafı.

Şekil 9: a. Yakakayı Höyük, b. Yakakayı Höyük hava fotoğrafı, c. Yakakayı Höyük *intensive survey* karelağı d. Yakakayı Höyük 29 no'lu karede seçilmiş M.Ö. 2. binyıl çanak çömleği.

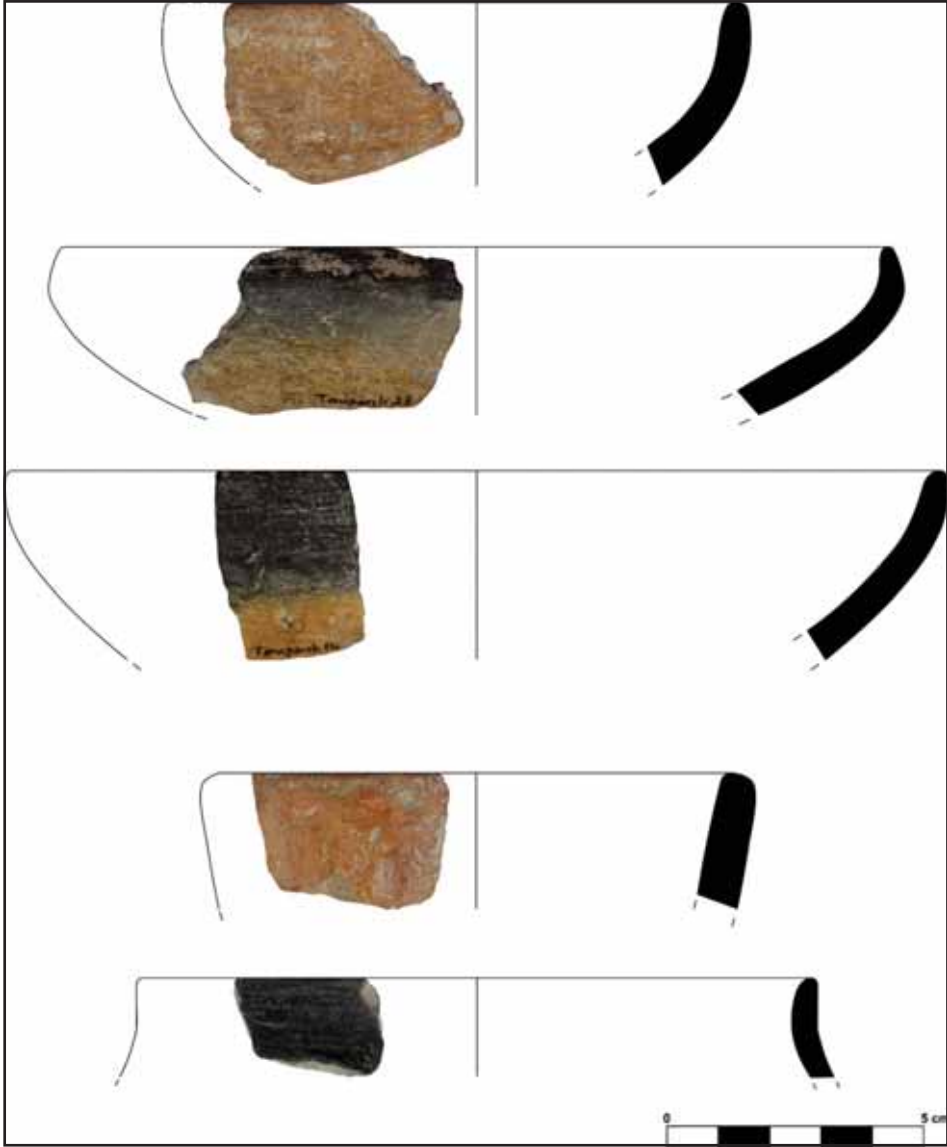

a

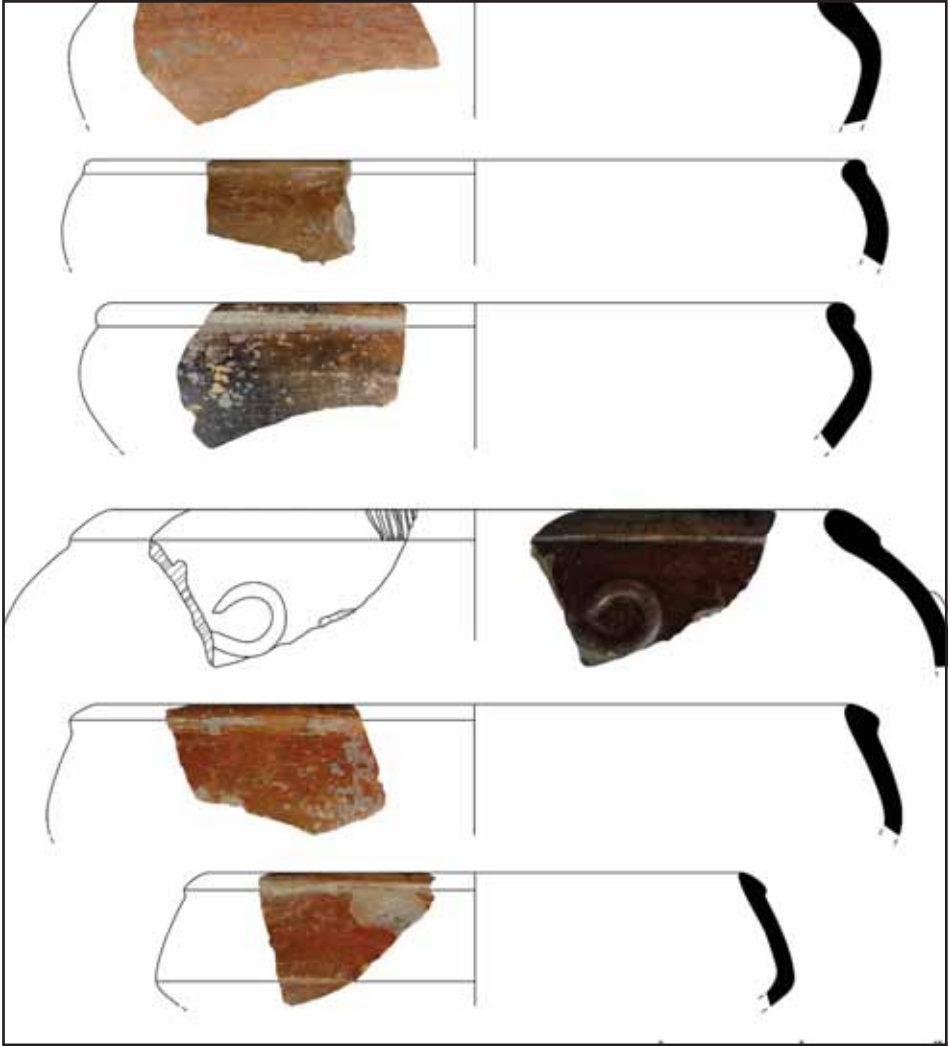

b

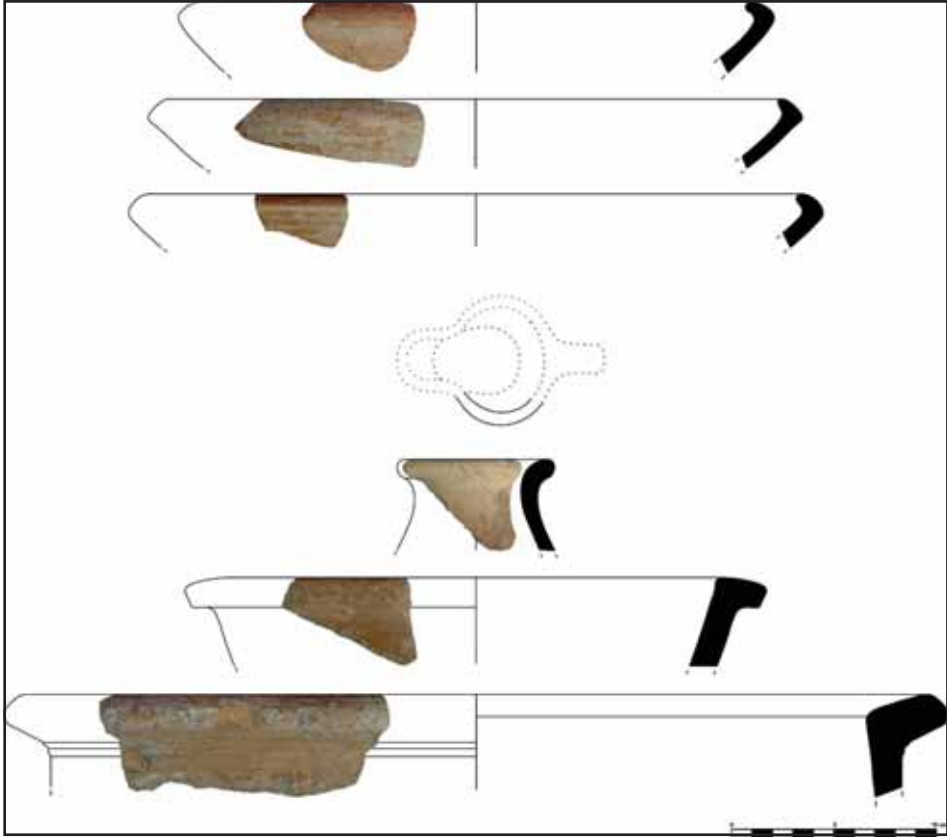
Şekil 10: a. Tavşanlı Höyük, b. Tavşanlı Höyük *intensive survey* kareleri, sit alanı, çanak çömlek dağılım sınırı ve jeoarkeolojik sondaj noktaları.

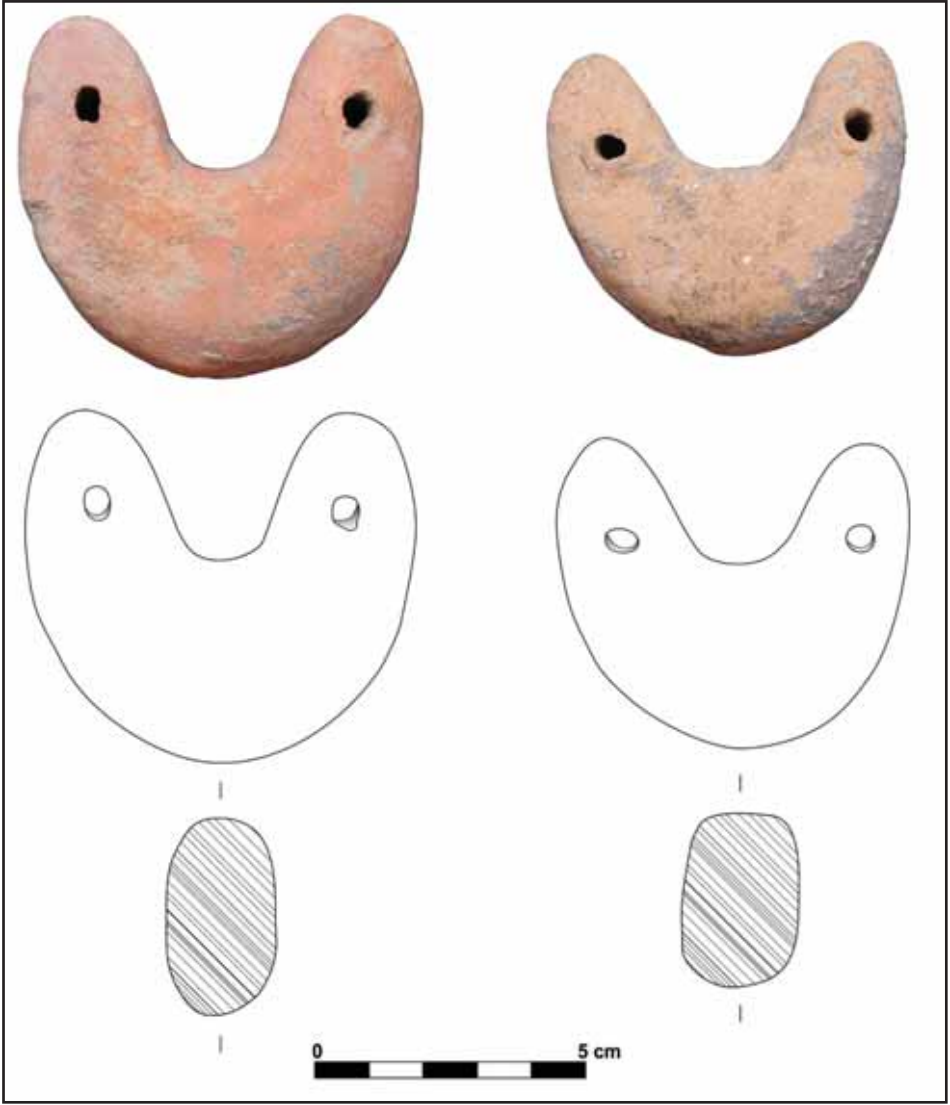
Şekil 12: Tavşanlı Höyük, İTÇ çanak çömlek örnekleri.

Şekil 13: Tavşanlı Höyük, OTÇ'ye Geçiş Dönemi ve OTÇ çanak çömlek örnekleri.

Şekil 14: Tavşanlı Höyük, STÇ çanak çömlek örnekleri.

Şekil 15: Tavşanlı Höyük OTÇ hilal biçimli ağırlıklar.

AIGEAI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

Faris DEMİR*

Aigeai Antik Kenti, Adana İli, Yumurtalık İlçe merkezinde yer almaktadır. Kent Helenistik ve Roma Dönemlerinde Aigeai ve Aegeae, Orta Çağ'da İtalyan denizciler ve tüccarlar tarafından Ajazzo ve Lajazzo, İslami Dönemlerde ise Ayas ismini almıştır¹ (Harita: 1). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 28.06.2018 tarih ve 94949537-161.01-543635 sayılı yazısıyla verilen resmi izinle Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Faris Demir başkanlığında "Aigeai Antik Kenti ve Teritoryumu" [Proje Numarası-YA010101(2018)] yüzey araştırması 3 Eylül - 5 Ekim 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir².

Projenin Amacı; Aigeai Antik Kentinin tarihsel süreç içerisinde yerleşim alanının fiziki, idari ve teritoryal sınırlarının belirlenmesi, kentin yerleşim dokusunun ve ulaşım ağının tespiti ve belgelenmesine yönelik yerleşim arkeolojisi çalışmaları yapmaktır. 2018 yılında gerçekleştirilen projede arkeolog, sualtı arkeoloğu, numismat, harita mühendisi, mimar ve jeologdan oluşan proje ekibi kentin yerleşim alanı ve dokusunun genel hatları üzerinden analitik tekniklerle görülmeyen alanların tanımlanması, bölümlenmesi ve haritalandırılmasına (Harita:2) yönelik çalışmalar gerçekleştirmiş, proje yol haritalarını belirlemeye çalışmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Faris DEMİR, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 80000 Osmaniye/TÜRKİYE. farisdemir@gmail.com

¹ Demir 2016, 1-13; Budde 1972, 64; Taeschner 1986, 778; Darkot 1979, 43.

² Arkeolojik Yüzey Araştırması çalışmalarına bakanlık temsilcisi Adana Müze Müdürlüğü uzmanlarından Arkeolog İmam KESKİN, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Arkeoloji Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Faris DEMİR, Dr. Öğr. Üyesi Fatih ERHAN, Dr. Öğr. Üyesi İrfan TUĞCU, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Tarih Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi M. Fazıl HİMMETOĞLU, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Osmaniye Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümünden Harita Mühendisi Öğr. Gör. Celal BIÇAKÇI, Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümünden Prof. Dr. F. Duygu Saban ÖKESLİ, Çukurova Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümünden Doç. Dr. Fatih KARAOĞLAN ve Arkeolog Gülem GÖĞEBAKAN Demir bilimsel heyet üyesi olarak yer almıştır.

I. ARAZİ ÇALIŞMALARI

1. Kent Merkezi ve Sınırları

Arazi çalışmalarında kentin yerleşim alanının sınırlarının ve dokusunun belirlenmesine, taşınmış veya devşirme malzeme olarak kullanılmış olan parçaların in-situ buluntular ve yapılar ile ilişkilendirilmesine yönelik belgeleme yapılmıştır. Bu kapsamda Kaymakamlık bahçesinde 129 adet eser; yazıtlı yuvarlak sunaklar³, yazıtlı heykel kaidesi⁴, Korinth sütun başlıkları, Ion sütun başlıkları, Attik Ion kaideler, sütun gövde parçaları, postament, tavan kaseti parçası, mil taşı, dibek taşı, baluster, lahitler, pişmiş toprak lahitler, pithoslar, bazalt değirmen taşları, heykel parçaları, mancınık taşları incelenmiştir (Resim: 1). Eserlerin ayrıntı özellikleri ve yerel halk ile görüşmeler doğrultusunda arazi etütleri gerçekleştirilmiştir. YS1 nolu Asklepios kültüne adanmış yazıtlı yuvarlak sunağın Yumurtalık ilçe merkezinin kuzeyinde mezbahanelerin karşısındaki tarlanın kuzeydoğu köşesinden getirildiği belirtilmiştir. HP1 nolu Asklepios ve Telesphoros'a ait heykel parçasının ve bazı mimari parçaların nereden getirildiği bilgisi elde edilememiştir. Asklepios'un yerini bulmak amacıyla bu bölgede yapılan incelemelerde bazı izlere rastlanırsa da yeri tam olarak tespit edilememiştir. PTL1, PTL2 ve PTL3 nolu pişmiş toprak lahit teknelerinin Süleyman Kulesi civarındaki mezarlardan getirildiği belirtilmiştir. Süleyman Kulesi'nin restorasyonu kapsamında 2013 yılında Adana Arkeoloji Müzesi başkanlığında bu alandaki mezar odalarında kazı ve temizlik çalışması yapılmış ve bu çalışmalar sırasında bir adet pişmiş toprak lahit teknesi müzeye taşınmıştır. Bu çalışmalar pişmiş toprak lahit teknelerin Süleyman Kulesi civarındaki Nekropol alanından geldiğini doğrulamaktadır.

Liman Kalesi ve çevresinde ise 89 adet eser; yazıtlı yuvarlak sunaklar, postamentler, Korinth sütun başlıkları, Ion sütun başlıkları, sütun kaideleri, yivli ve yivsiz sütun gövde parçaları, arşitrav ve friz parçaları, heykel parçaları, mancınık taşları vd. incelenmiştir (Resim 2). Liman Kalesi önündeki KSB1⁵, KSB2 nolu MS. 2. yüzyılın ortalarına ait Korinth sütun başlıklarının ve bazı mimari parçaların bezeme stili, dönem, malzeme ve boyutları bakımından Asklepios Tapınağına ait olabileceği düşünülmektedir.

³ Weiss 1982, 198-203; Feissel 1991, 53; Sayar 1993, 175-197.

⁴ Dagron - Feissel 1987, 121 vd.

⁵ KSB1 nolu Korinth sütun başlığı Kaymakamlık ve Yamaçevler kazı alanı arasındaki sahilde yer almaktadır.

Yüzey araştırmasına antik liman, liman kalesi, kent surları, deniz kalesi ve feneri üzerinde devam edilmiştir. Bu yapıların mimari özellikleri araştırılarak belgelenmiş, GPS ölçümleri alınarak taslak planlar oluşturulmuş ve harita üzerine aktarılmıştır. Aigeai kent sikkelerinde liman ve deniz feneri betimlemeleri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bu deniz fenerinin Mısır'da İskenderiye'de olduğu gibi ada üzerinde olduğunu düşünmektedir⁶. Bilimsel danışmanı olduğum Aigeai Yamaçevler Kazısında Hippokampos ve Bahar Şenlikleri olarak adlandırılan mozaik döşemeler açığa çıkarılmıştı⁷. Bahar Şenlikleri mozaik panosunun merkezinde arka planda deniz ve limanda ada üzerinde bir deniz feneri betimlenmiştir. Deniz kalesi üzerinde yapılan araştırmalarda deniz fenerine ait izler tespit edilmiştir. Ayrıca deniz kalesinin güneydoğu kıyısında Roma Dönemi'ne ait kırlangıçkuyruğu kenetli (opus revinctum) bloklardan oluşturulmuş rıhtım ve iskele, adanın etrafında sütun gövde parçaları, amphora parçaları, ada üzerinde sütun kaideleri, Korinth sütun başlığı parçası ve çeşitli mimari bloklar tespit edilmiştir (Resim: 3). Antik limanda ise limanın mendireğini oluşturan bloklar tespit edilmiştir.

Araştırmaya antik liman ve kalenin batısındaki sahil şeridi boyunca Süleyman Kulesine⁸ kadar devam edilmiştir. Sahil şeridinde yer yer Ortaçağa ait şehir sur kalıntıları tespit edilmiştir. Yamaçevler Kazısının hemen batısında ve Ayas Deresinin doğu kenarında kazılarda ortaya çıkarılan Roma villalarının devamı olan duvarlar ve köprü yapı kompleksi tespit edilmiştir. Ayas Deresi'nin batı kenarında Ortaçağa tarihlenen ve yer yer devşirme malzeme kullanılmış moloz taş ve harçlı köprü ayağı kalıntıları bulunmaktadır. Ayas Deresinin batısında sahilde yapılan araştırmalarda devasa büyüklükte granit mermer sütunlar ve sütun gövde parçaları, kireçtaşı Attik İon sütun kaidesi tespit edilmiştir (Resim: 4). Granit mermer sütunların denizden çıkarılıp sahile taşındığı yerel halk tarafından ifade edilmektedir. Ancak granit mermer sütunların ve diğer mimari parçaların üzerinde denizden çıkarıldığına ait yosun izleri bulunsada bu eserlerin uzun süre denizin içinde kalmadığı izlenilmektedir. Bu granit mermer sütunların hemen kuzeyindeki konutların bahçesinde aynı özelliklere sahip in-situ sütunlar tespit edilmiştir. Bu granit sütunların hemen batısında Ortaçağa ait şehir sur kalıntıları, Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait rıhtım yapısı ve kaya oda mezarlar tespit edilmiştir.

⁶ Robert 1973, 206.

⁷ Demir 2017, 83-97.

⁸ Langlois 1854, 1; Edwards 1987, 79.

Büyük taş bloklardan oluşan Hellenistik Dönem rıhtım yapısının üzerinde Roma İmparatorluk Dönemine ait tuğla kireç harç örgü duvar, taş, bazalt kireç harç duvarlar yer almaktadır (Resim: 5). Bu duvarların üst kısmında tuğla kırıkları karışımı kireç harçlı kalın bir zemin yer almaktadır. Süleyman Kulesinin güneyindeki kayalık alanda khamasorion mezar ve dromoslu oda mezarlar bulunmaktadır (Resim: 6). Mezar odalarında pişmiş toprak lahit teknelerinin yer aldığı arkosoliumlar bulunmaktadır. Süleyman Kulesinin bulunduğu alan kentin Hellenistik Dönem Nekropolü olarak değerlendirilmiştir.

Kemalpaşa Mahallesi Deniz Sokağında yapılan araştırmalarda mermer heykel parçası, sütun gövde parçaları, mermer Korinth sütun başlığı, sütun kaideleri, parapet parçaları, mermer duvar kaplama levhaları ve mimari bloklar tespit edilmiştir (Resim: 7). Deniz Sokağının sahile bakan yol üzerinde yapılan incelemelerde bir konutun bahçe duvarının altında Roma Dönemine ait oldukça düzgün örülmüş harçlı tuğla duvar kalıntısı ve mozaik döşeme kalıntıları bulunmaktadır (Resim 8). Mozaik döşemenin bahçe duvarına kadar olan kısmı kesilerek Adana Arkeoloji Müzesine taşınmıştır. Kemalpaşa Mahallesi Deniz Sokağı güney kısımdaki alanın tesviye edilerek barakaların yapılmış olduğu gözlenmiştir. Tesviye toprağında kemerli bir yapıya ait kilit taşı ve mimari bloklar tespit edilmiştir. Kemalpaşa Mahallesi Deniz Sokağı kuzey kısımdaki konutların bahçe kapılarında sütun gövde parçaları, sütun kaideleri ve mimari bloklar tespit edilmiştir. Deniz Sokağı ile Hasan Tahsin Sokağının kesiştiği konutun avlusunda yerel halk tarafından Hızır İlyas Türbesi olarak bilinen dromoslu kaya oda mezarı incelenmiştir. Dromoslu kaya oda mezarı yeşil renk ile boyanarak türbe süsü verilmiştir. Bu dromoslu kaya oda mezarın Helenistik Dönem Nekropolünün doğu sınırında yer aldığı düşünülmektedir.

Ören Mahallesi'nde Alparslan Türkeş Caddesi'nin Ayaş Mahallesi Hüseyin Baykara Caddesiyle kesiştiği noktada yer alan belediye parkında aynı eksende 3 adet in-situ sütun tespit edilmiştir. Bu parkın hemen güneyindeki konutun bahçesinde dikey eksende 1 adet in-situ sütun tamburu tespit edilmiştir. Alparslan Türkeş Caddesinin Açelya Sokak ile kesiştiği noktada yer alan bir konutun bahçesinde belediye parkındaki 3 adet in-situ sütun ile aynı eksende 2 adet in-situ sütun tamburu tespit edilmiştir. Belediye parkındaki sütunların 91 m. batısında aynı eksen ve benzer özelliklere sahip sütun tamburlarının olması doğu-batı doğrultusunda sütunlu caddenin varlığını göstermektedir.

Alparslan Türkes Caddesi'nin devamı olan Ayas Deresi'nin batısındaki bölümü Kemalpaşa Mahallesi'nde yer almaktadır. Çalışmalara Kemalpaşa Mahallesi Alparslan Türkes Caddesi'nde devam edilmiştir. Alparslan Türkes Caddesi'nin Çolak Hüseyin Sokak ile kesiştiği noktada bir konutun bahçesinde kaçak kazı toprağı içerisinde opus sectile, seramik parçalarına ve çatı kiremitlerine rastlanmıştır. Bu konutun 40 m. batısında Alparslan Türkes Caddesi üzerinde yer alan bir konutun bahçesinde yivli ve yivsiz 5 adet sütun tamburu ve üst yapıya ait mimari bloklar tespit edilmiştir. Bu konutun 50 m batısında Alparslan Türkes Caddesi üzerinde yer alan bir konutun önünde aynı eksen üzerinde 3 adet granit mermer sütun ve kapı lentosu mimari blok tespit edilmiştir. Alparslan Türkes Caddesinin Onbaşı Mehmet Sokak ile kesiştiği noktada yer alan kaldırım üzerinde kapı lentosu mimari blok tespit edilmiştir.

Kemalpaşa Mahallesi Molla Fenari Sokağı'nda yapılan araştırmalarda Korinth sütun başlıkları, Dor sütun başlığı, mermer, granit mermer ve kireçtaşı sütun tamburları, postament parçası, mimari bloklar, devşirme malzemelerle örülmüş küçük bir kuyu, bazalt değirmen taşı ve bazalt mancınık güllesi tespit edilmiştir. Molla Fenari Sokağının kuzeyinde Yörük Ali Efe Sokağında bir bahçe kapısında kireçtaşı ve granit mermer iki adet sütun gövde parçası tespit edilmiştir. Kemalpaşa Mahallesi Hükümet Caddesi Ayas Deresi kenarında Roma Hamamı kalıntıları ve 250 m. batısında diğer bir Roma Hamamı kalıntıları üzerinde incelemelerde bulunulmuştur (Resim: 9). Ayas Deresinin Roma Hamamı güneyi ve köprü civarında mimari bloklar ve Ayas Deresinin doğu kenarlarında ise duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Roma Hamamının 25 m. kuzeyinde Adana Arkeoloji Müzesinin 2014 yılında kurtarma kazısı gerçekleştirdiği ve bu alanda mozaiklerin ortaya çıkarıldığı bilgisi alınmıştır. Bu alanın kuzeyine doğru alan taraması gerçekleştirilmiştir. Mozaikli alanın 420 m. kuzeyinde küçük bir yapı kalıntısına (mezar yapısı?) bu alanında 430 m. kuzeyinde bir mezar yapısı tespit edilmiştir (Resim 10). Mezar yapısının bulunduğu alanın güneybatı kenarında büyük kesme taş bloklardan örülmüş bir çevre duvarının kalıntıları tespit edilmiştir. Mezar yapısının batıya bakan giriş kısmı ve dromosu büyük düzgün kesme taş bloklardan örülmüştür. Yapının genelinde düzgün olmayan bazalt taş ve kireç harcı, iç kısımda yer alan arkosolium kemerlerinde tuğla ve kireç harcı kullanılmıştır. Birinci katta üç arkosolium kemeri bulunmaktadır. İkinci kat arkosolium kemerlerinin üst kısmı tahrip olmuştur. İki katlı olan mezar yapısının yıkılmış üst yapısı mimari planlamaya göre içten beşik tonoz dıştan üçgen çatı ile örtülmüş ol-

malıdır. Ayrıca mezar yapısının basamaklı bir platform üzerinde yükselmesi de muhtemeldir. Mezarın içinde kısa kenarı kırılmış mermer lahit teknesi bulunmaktadır. Mezar yapısının iç kısmı ve zemini kaçak kazılar sonucunda tahrip olmuştur.

Araştırmalara Hüseyin Baykara Caddesi'nin doğusunda kentin iki önemli yükseltilerinden biri olan Güney Akropol, Ayaş Mahallesi Eski Mezarlık ve Ören Mahallesi Yumurtalık Mezarlığı alanlarında devam edilmiştir. Güney Akropol'de gerçekleştirilen araştırmalarda heykel kaidesi, sütun gövde parçaları, mimari bloklar ve bazalt değirmen parçaları tespit edilmiştir. Alanın tel örgü ile çevrilmesinden dolayı ayrıntılı inceleme yapılamamıştır. Akropolün güneybatı yamacı olan Ayaş Mahallesi Eski Mezarlık alanında 27 m uzunluğunda ve yaklaşık 13 m genişliğinde, iki bölümlü, bazalt ve kireç harç ile örülmüş bir sarnıç tespit edilmiştir. Ayaş Mahallesi Eski Mezarlık ve Ören Mahallesi Yumurtalık Mezarlığı alanlarında çok sayıda sütun gövde parçası ve mimari parçalara rastlanmıştır.

Dervişye Mahallesi Hüseyin Baykara Caddesi'nin doğusunda kentin iki önemli yükseltilerinden biri olan Kuzey Akropolde yapılan araştırmalarda konutların bahçelerinde mimari parçalara rastlanmıştır. Akropolün kuzeydoğu yamacında Adana Arkeoloji Müzesi'nin gerçekleştirdiği kurtarma kazısında Roma Villasına ait bir hamam kalıntısı ve Neptün/Poseidon tasvirli mozaik döşemesi açığa çıkarılmıştır. Kuzey Akropolün kuzey eteğinde Hüseyin Baykara Caddesi'nin solunda 90 cm. çapında ve 3.20 m. uzunluğunda bir sütun gövde parçası ve yaklaşık 2.20 m. çapında düzgün blok ve kesme taşlardan örülü antik döneme ait su kuyusu ve mimari parçalar tespit edilmiştir (Resim: 11). Yüzey araştırmasının en önemli tespitlerinden biri olan bu su kuyusu içten 1.70 m. çap genişliğindedir.

Ören Mahallesi Yumurtalık Mezarlığı'nın kuzeyindeki alanda yaklaşık 50 cm. genişliğinde duvar kalınlığına sahip, tuğla ve harç örgülü bir yapı kalıntısına rastlanmıştır. Boyutları itibarı ile villa ya da agora hamamı olabilecek küçük bir yapıdır. Alanda yapılan incelemelerde çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Kentin kuzey sınırlarını belirlemek amacıyla bu alandan kuzeye Ören Mahallesi Fesleğen, Kardelen ve Nergis sokaklarına doğru alan taraması yapılmıştır. Kardelen sokağında konutların önlerinde sütun tamburları, sütun gövde parçaları, yuvarlak sunak, Korinth sütun başlıkları, mancınık güllerleri tespit edilmiştir. Bu alanın yoğun kaçak kazı faaliyetlerine maruz kaldığı izlenebilmektedir.

Kardelen ve Nergis sokaklarının doğusunda hafriyat dökülmüş alanda büyük boyutlu mimari parçalar tespit edilmiştir. Bu alanda yivli ve yivsiz sütun tamburları ve sütun gövde parçaları, Korinth sütun başlıkları bulunmaktadır. Kuzey Akropolün kuzey eteğinde Hüseyin Baykara Caddesi'nin solunda 90 cm. çapında ve 3.20 m. uzunluğunda bir sütun gövde parçası tespit edilmişti. Burada bulunan yivsiz sütun da 90 cm. çapında ve işçilik olarak benzer özellikler göstermektedir. Bu iki buluntu arasındaki mesafe 280 metredir ve yaklaşık olarak en fazla 300 m. yarıçapında bir alandan taşınmış olabileceği düşünülmektedir. YS1 nolu Asklepios kültüne adanmış yazıtlı yuvarlak sunağın mezbahanenin karşısındaki tarlanın kuzeydoğu köşesinden getirildiği belirtilmişti. Eldeki veriler bizi Asklepion'un yerinin Aigeai Antik Kentinin kuzey bölümünde yaklaşık olarak Kardelen Sokak ve mezbahane hattı ve bu hattın doğusuna su kuyusunun bulunduğu alana yönlendirmektedir. Kardelen Sokak ve mezbahane hattının batısını Ayas Deresi sınırlandırmaktadır.

Yumurtalık İlçesi'nin batısında Süleyman Kulesinin kuzeyinde Alparslan Türkeş Caddesi ile Hükümet Caddesinin kesiştiği yolun doğusunda 3 adet tuğla örgülü kireç harçlı yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Yapıların bulunduğu alanın tel örgü ile çevrili olmasından dolayı alan ayrıntılı incelenememiştir. Süleyman Kulesinin kuzeyinde ve kuzeybatısında 9 adet bazalt taşları ve kireç harçlı tonozlu yapı kalıntıları, 3 adet tuğla ve kireç harçlı apsisli yapı kalıntıları ve mimari blok parçaları tespit edilmiştir (Resim: 12). Bazalt taşları ve kireç harçlı tonozlu yapıların mezar yapıları olduğu düşünülmektedir.

Kemalpaşa Mahallesi, Ayas Sitesi girişinin önünde heykel kaidesi, Kıyıkent Sitesi batı bahçe duvarı yakınında astragal bezemeli arşitrav bloğu⁹, yolun karşısında ise taş ve kireç harçlı bir duvar kalıntısı ve mimari bir blok tespit edilmiştir. Bu alanların güneyinde Yumurtalık Belediyesi Gençlik Kampı sahilinde yapılan araştırmalarda sütun gövde parçaları, arşitrav blokları tespit edilmiştir. Antik döneme ait mimari blokların denize doğru girinti yapan yürüyüş yolu yapımında moloz olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

2. Kent Teritoryumu ve Sınırları

Yumurtalık İlçesi'nin doğusunda Akyuva Mahallesi Domuzdamı Tepesi'nde bazalt taşı ve kireç harçlı beşik tonozlu bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Domuzdamı Tepesinin güney eteğinde bir seramik çöplüğü tespit edilmiştir. Domuzdamı Tepesi ve Nergis Tepesi arasındaki koy küçük gemilerin

⁹ Bloesch 1989, 26-33.

demirleme yapmasına uygundur. Bu alanın doğusunda Nergis Tepesinin batı eteklerinde seramik parçalara ve mimari parçalara rastlanmıştır. Bu alanın çiftlik evi olabileceği düşünülmektedir. Bu alanın batısında Göz Tepesi'nin doğusunda büyük bir koy bulunmaktadır. Bu koyda Oklu Deresi ve İçme Deresi arasında kalan alanda büyük bir seramik çöplüğü tespit edilmiştir¹⁰. Üretim hatası olan seramiklerin varlığı bu alanda seramik fırınlarının ve atölyelerinin olduğunu göstermektedir. Alanda Geç ve Roma ve Bizans dönemlerine ait çok sayıda seramik ve amphora parçalarına rastlanmıştır (Resim: 13). Kıyıda ve denizin içinde çok sayıda amphora parçasının olması bu alanın amphora yükleme limanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu alanın 500 m. kuzeyinde de bir seramik çöplüğü tespit edilmiştir. Aigeai Antik Kentinin doğusundaki kıyılarda büyük seramik çöplüklerinin olması ve özellikle amphora parçalarının yoğunluğu kentin Geç Roma ve Bizans Dönemlerinde önemli bir amphora üretim merkezi olduğunu göstermektedir.

Aigeai Antik Kentinin kuzeydoğusunda Tardequeia küçük yerleşim birimi üzerinden Anazarbos Antik Kentine, Katabolos küçük yerleşim birimi ve Amanikai Pylai geçidi üzerinden Epiphaneia, Issos ve Kastabala antik kentlerine bağlantı sağlayan yol güzergâhını ve su yollarını tespit etmek amacıyla Yumurtalık İlçe merkezinden Demirtaş Köyü istikametine doğru topografik alan araştırması yapılmıştır. Yumurtalık İlçe merkezinin kuzeydoğusunda yaklaşık 3.5-4 km mesafede Demirtaş yolunun 300 m batısında Çamtepe mevkiinde yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Dıştan tuğla ve kireç harçlı örgülü duvarın iç kısmı moloz taş ve kireç harç ile doldurulmuştur. Bu kalıntıların su yolu ile ilişkili aquadukt kalıntıları olduğu düşünülmektedir. Bu alanın yaklaşık 500 m kuzeydoğusunda aynı hat üzerinde tuğla ve kireç harçlı su kanalı ve bacası tespit edilmiştir.

Demirtaş Köyü mezarlığında incelemelerde bulunulmuştur. Mezarlık Demirtaş Köyünün yaklaşık 500 m. batısında yer almaktadır. Mezarlık alanında değirmen taşları, ezme taşları, sütun ve sütun gövde parçaları, Korinth sütun başlıkları, Korinth plaster başlığı, arşitrav blokları, Ion-impost sütun başlığı, parapet tespit edilmiştir. Konum itibarı ile kente uzak bir mesafede M.S. 3 yy'a tarihlenen Korinth sütun başlığı çiftlik yapısına ait olmalıdır. Haç bezeli Ion-impost sütun başlığı Demirtaş Köyü ve çevresinde M.S. 5-6 yy'a tarihlenen bir kilisenin varlığını göstermektedir. Mezarlık alanında olasılıkla Osmanlı Dönemine tarihlenen caminin düzgün kesme blok taşlardan örülmüş giriş kapısı ve mihrap bölümü günümüze ulaşmıştır.

¹⁰ Empereur - Picon 1989, 223-248.

II. UZAKTAN ALGILAMA ve COĞRAFI BİLGİ SİSTEMLERİ ÇALIŞMALARI

Arkeolojik Yüzey Araştırmasında Multispektral Uydu Görüntüleri ile arkeolojik alanların tespit edilmesine yönelik yöntemler geliştirilmektedir. Yerüstündeki arkeolojik yapılar uydu görüntülerinde görsel olarak yorumlanmıştır. Yerüstündeki arkeolojik yapıların spektral yansıma değerleri ölçülerek yapılarda kullanılan malzeme türlerine göre patern oluşturulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan paternler ile uydu görüntüsü üzerinde eğitimli sınıflandırma ve diğer analiz işlemleri gerçekleştirilmiştir. Farklı malzemeden oluşan arkeolojik yapılar yakın spektral özellikler göstermekle birlikte malzeme içeriğine göre ayrıştırılabildiği gözlemlenmiştir. Yeraltındaki arkeolojik yapılar ve alanlar uydu görüntüsünde tespit edilmiş ve bu alanlar arazi etüdü ile kontrol edilmiştir.

Uzaktan algılama verileri, arazi etüdü verileri, Adana Kültür Varlıkları Koruma Kurulu sit alanları verileri ve GPS arazi ölçümleri katmanlar halinde Coğrafi Bilgi Sistemine aktarılmıştır. Arazi etüdü verileri sınıflandırılarak CBS veritabanı oluşturulmuştur. CBS veritabanı sayesinde veriler çok hızlı bir şekilde düzenlenebilmekte ve tematik haritalar oluşturulabilmektedir. CBS veritabanı sistemli kayıt girilmesini ve verilerin topolojik olarak analiz edilmesini sağlayacak biçimde geliştirilmektedir. Ayrıca CBS verilerinin çok kullanıcı kaydına ve analizine imkân sağlayacak Web Harita Uygulaması geliştirilmektedir. Geliştirilen Web Harita Uygulaması diğer arkeolojik araştırmalarda da kullanılabilecektir.

KAYNAKÇA

- BLOESCH, H. 1989. *Erinnerungen an Aigeai*. Münzkabinett Winterthur.
- BUDDE, L. 1972. *Antike Mosaiken in Kilikien*. Band II, Germany: Recklinghausen.
- DAGRON G. - FEISSEL, D. 1987. *Inscriptions de Cilicie*, Paris, 121 vd.
- DARKOT, B. 1979. "Ayas", *İslam Ansiklopedisi: İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı* 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- DEMİR, F. 2016. Kilikya'daki Aigeai Kenti ve Tarihi, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Cilt 2, 1-13.
- DEMİR, F. 2017. Aigeai Kazısı 2014-2016, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 39, Cilt 3, 83-97.
- EDWARDS, R.W. 1987. *The Fortifications of Armenian Cilicia*. Dumbarton Oaks Studies XXII, Washington, Dumbarton Oaks.
- EMPEREUR, J.-Y., PICON, M. 1989. Les régions de production d'amphores impériales en Méditerranée orientale. *Amphores romaines et histoire économique. Dix ans de recherche*. Actes du colloque de Sienne, 22-24 Mai 1986, Rome, 223-248.

FEISSEL, D. 1991. Nouvelles inscriptions de Cilicie et d'Antiochène. Rapport préliminaire sur une mission (1988). *Anatolia Antiqua*, 1, 51-54.

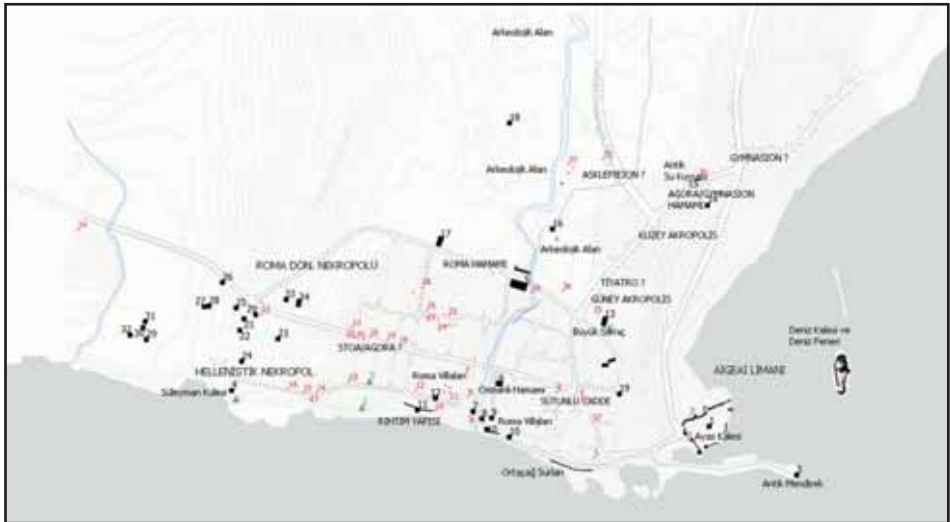
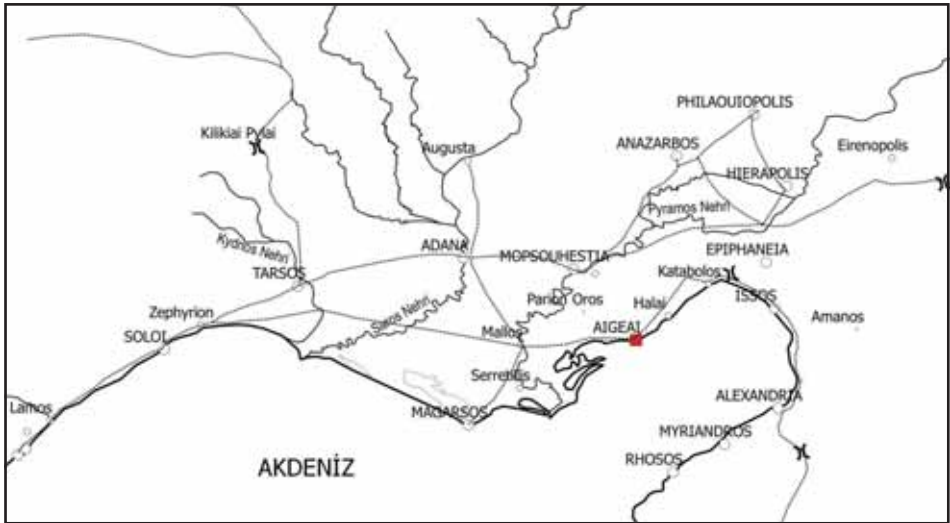
LANGLOIS, V. 1854. *Inscriptions grecques, romaines, byzantines et arméniennes de la Cilicie*. Paris: A. Leleux.

ROBERT, L. 1973. De Cilicie á Messine et á Plymouth avec deux inscriptions grecques errantes. *Journal des savants*, Paris, 161-211.

SAYAR, M.H. 1993. Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1991. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 10, Ankara, 175-197.

TAESCHNER, F. 1986. *The Encyclopaedia of Islam*. Volume I, Leiden: Brill.

WEISS, P. 1982. Ein Altar für Gordian III., die Älteren Gordiane und die Severer aus Aigeai (Kilikien). *Chiron*, 12, 191-205.

Resim 1: Kaymakamlık Bahçesinde incelenen eserler.

Resim 2: Liman Kalesi ve çevresinde incelenen eserler.

Resim 3: Deniz Kalesi ve Feneri, kırlangıçkuyruğu kenetli bloklar ve sütun parçaları.

Resim 4: Ayas Deresi'nde kompleks yapı, köprü ayakları ve granit mermer sütunlar.

Resim 5: Hellenistik Dönem rıhtım ve Roma Dönemine ait rıhtım yapı kompleksi.

Resim 6: Süleyman Kulesi ve Hellenistik Dönem Nekropolü.

Resim 7: Deniz Sokağı ve çevresinde bulunan eserler.

Resim 8: Deniz Sokağı ve çevresinde bulunan Roma Dönemi Villa yapısı ve mozaikler.

Resim 9: Hükümet Caddesinde yer alan Roma Dönemi Hamamları.

Resim 10: Hükümet Caddesinin kuzeyinde bulunan iki katlı mezar yapısı.

Resim 11: Hüseyin Baykara Caddesinde devasa sütun parçası, su kuyusu ve mimari parçalar.

Resim 12: Süleyman Kulesinin kuzeyinde bulunan mimari yapılar ve mezarlar.

Resim 13: Göz Tepesi'nin doğusunda yer alan büyük koy ve seramik çöplüğü.

BARTIN İLİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI: 2017-2018

Fatma BAĞDATLI ÇAM*, Ali BORA, Mükerrerem KÜRÜM, Bülent ÖZTÜRK, Handan B. ALTUNKAYALIER, Suhal SAĞLAN, Yasemin BORA, Asuman KURU, Feride İmrana ALTUN, Sinan PAKSOY, İzzettin ELALMIŞ, Abdülhalim VAROL, Cenk BERKANT

AMASRA(Amastris Antik Kenti) VE ÇEVRESİ (Harita: 1 ve 2)

Amasra: Bartın İli Amasra İlçesi'ndeki Amastris isimli antik yerleşim, MÖ 7. yüzyılda Miletos'un bir kolonisi olarak Sesamos adıyla kurulmuştur¹. Herakleia Pontike (Zonguldak Ereğlisi) tiranı Dionysios'un karısı olan Amastris, son Pers Kralı Dareios'un soyundan gelen bir Pers Prensesidir². Dionysios'un ölümünün ardından (MÖ 305), Diadokh Lysimakhos ile evlenen Amastris, MÖ 301 yılında Sesamos Kentini Synoikismos yoluyla Tion, Kromna ve Kytoros yerleşimlerini de içerisine alarak "Amastris" ismiyle yeniden kurmuştur³.

* Doç.Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM. Bartın Üniversitesi Öğretim Üyesi, Araştırma Yürütücüsü. Bartın/TÜRKİYE
Dr.Öğr.Üyesi Ali BORA, Bartın Üniversitesi Öğretim Üyesi. Bartın/TÜRKİYE
Arş.Gör. Mükerrerem KÜRÜM, Adnan Menderes Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü. Aydın/TÜRKİYE
Doç.Dr. Bülent ÖZTÜRK, MSGSÜ Arkeoloji Bölümü, Epigraf. İstanbul/TÜRKİYE
Dr.Öğr.Üyesi Handan B. ALTUNKAYALIER, Bartın Üniversitesi Öğretim Üyesi. Bartın/TÜRKİYE
Dr.Öğr. Üyesi Suhal SAĞLAN, Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü. Konya/TÜRKİYE
Arş.Gör. Yasemin BORA, Kocaeli Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü. Kocaeli/TÜRKİYE
Dr.Öğr.Üyesi Asuman KURU, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü. Kütahya/TÜRKİYE
Dr.Öğr.Üyesi Feride İmrana ALTUN, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü. Bandırma/TÜRKİYE
Arş.Gör. Sinan PAKSOY, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü. Bandırma/TÜRKİYE
Arş.Gör. İzzettin ELALMIŞ, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü. Bandırma/TÜRKİYE
Arş.Gör. Abdül Halim VAROL, Bartın Üniversitesi. Bartın/TÜRKİYE
Dr.Öğr.Üyesi Cenk BERKANT, Muğla Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü. Muğla/TÜRKİYE
Çalışmamıza Bartın Üniversitesi Arkeoloji Öğrencileri ve Adnan Menderes Üniversitesi Sanat Tarihi öğrencileri de katkıda bulunmuştur. Tüm ekip üyelerimize katılımları ve özverili çalışmalarını için teşekkürlerimizi sunarız.

1 Homeros, II,852 ve 853-855; Plinius, NH, VI.2.5; Arrianus, Periblus Ponti Euxin 15.Sat.1-4; Rhodslu Apollonios, Argon. I.941; Strabon XII.3.10c.444; Stephanus Byzantius s.v. Ἀμαστρίς; Pseudo Scymnos, 962. Koloni Çağında Karadeniz yerleşimleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Manoledakis 2018, 173-242; Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019, 171-172.

2 RE I, "Amastris", s.1749-1750; Olbrycht 2014, 49-50; Schmitt 2002, "Oxyathres"; Arrian, Anabasis, 3.8.5, 3.16.6, 3.19.2 ve Quintius Rufus, 5.2.8.

3 Strabon XII.3.10c.444; Memnon FGrH 434, F 4.4.9; Steph.Byz. s.v. "Amastris"; Burstein 1976: 79 ve 83; Bağdatlı Çam 2016,.37; Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019,171-172.

Hellenistik Dönem boyunca Pontus Krallığı hakimiyetinde¹² kalan Amastris kenti MÖ 66'daki Pompeius'un Mithridates VI Eupator'u yenmesinin ardından Roma Hakimiyetine girer⁴ ve Pontus et Bithynia Eyaletinin bir üyesi olur. Bizans Dönemi'nde varlığını sürdüren kent⁵, 13.yüzyılda Ceneviz kolonisi haline gelir⁶. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Karadeniz seferinde Osmanlı topraklarına katılınca kadar Ceneviz yerleşimi olarak varlığını sürdürür.

Osmanlı Döneminde bölgeyi ziyaret eden seyyahlar ve araştırmacılar, Ainsworth⁷, von Diest⁸, Bore⁹, Hirschfeld'in¹⁰ Amasra'yı ziyaret ederek kentin o dönemde koruna gelen kültür varlıklarını tanımladıkları bilinmektedir. Robert¹¹, Marek¹², Belke¹³'nin bölgedeki Arkeolojik materyalin tespitine yönelik çalışmaları son yıllarda hız kazanan kentleşme dokusunun yok etmekte olduğu kültürel mirasın kayıt altına alınmasını sağlamaktadır. Araştırmamızın tespitleri arasında yer alan antik yol anıtı gibi önemli yapıların Marek¹⁴ tarafından kayıt altına alınmış fotoğraf ve bilgileri günümüzde neredeyse yok olmuş olan anıtın 1980'lerin sonlarında daha iyi durumda olduğunu belgelemektedir. Amasra'da yapılan ilk resmi Arkeolojik çalışma Crow ve Hill tarafından araştırma 1990'ların başında yapılan Amasra Kalesine yönelik olarak gerçekleştirilen Arkeolojik Yüzey Araştırmasıdır¹⁵.

Proje kapsamında Bartın ili Amasra ilçesinde (Amastris Antik Kenti) 2017 ve 2018 yılında yapılan tespitler ilçe merkezi ve ilçe merkezinin çevresi olarak iki ayrı alanda gerçekleştirilmiştir.

Amasra Kalesi: Amasra İlçe merkezinde 2017 ve 2018 yılı çalışmalarında Amasra Kale yapısının sur yapısının çevresi, iç kale ve Boztepe mevki detaylı olarak incelenmiştir. Kale surları ve kule yapılarının, doğu ve batı limanı yönündeki kale kapılarının ölçümleri yapılmıştır. Sur yapısında bulunan

⁴ Magie 1950, 209.

⁵ Eyice 1965; Zavagno 2009, 129-151; Feldman 2015, 4-8.

⁶ Eyice 1953, 31.

⁷ Ainsworth 1839, 233-234.

⁸ v.Diest 1889, 70-72.

⁹ Bore 1840: 229-238

¹⁰ Hirschfeld 1888, 863-892.

¹¹ Robert 1980, 151-164.

¹² Marek 1989, 373-389; Marek 1993, 88-100; Marek 2003, 45-47, 92-94, 97-100, 127-129, 140-142, 144-146

¹³ Belke 1996, 57-64, 92-104, 106-113, 126-130, 148-151, 161-170, 208-212, 257-259.

¹⁴ Marek 1993, 91-92, Taf.23.4

¹⁵ Hill 1989, 81-91; Hill 1990, 311-321; Hill/Crow 1991, 83-92; Hill/Crow 1992, 19-27.

spolier (devşirme) malzemenin tespiti ve belgeleme çalışmaları yapılmış, Boztepe mevkiinde olasılıkla bir tapınağa ait mimari izler incelenmiş, Bizans Dönemine tarihlenen yapıların günümüzdeki durumları belgelenmiştir. Sur duvarları boyunca özellikle alt kısımlarda bosajlı bloklar, ağırlıklı olarak Roma Dönemine ait yapılara ait mermer mimari parçalar, yazıtlı parçalar ve kabartmalı blokların ve Ceneviz Dönemi armalarının tespiti yapılmıştır¹⁶. Sur duvarlarının alt kısmında düzgün bloklardan oluşan duvar örgüsünün üst kısımlarda daha küçük taşlardan oluşan harçlı ve amorf taş örgüsüne dönüştüğü görülür. Bu durum surların zaman içerisinde geçirdiği restorasyonlara işaret etmektedir.

Ana kara üzerinde konumlanan İç Kale (citadel) bölümüne ulaşım batı ve doğu limanı yönünde birer kapı ile sağlanmaktadır. İç kale içerisinde iki adet kilise yapısından birisi olan Büyük Kilise Osmanlı Döneminde fetihten sonra camiye çevrilmiş ve Fatih Cami ismini almıştır(Resim:9). Diğer Küçük kilise (Şapel), bir dönem mescit olarak kullanılmış, ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren terk edilmiş olup 2012 yılında restorasyonu tamamlanmıştır¹⁷. İç kalenin doğu yönünde devşirme malzeme ile inşa edilmiş bir kapıyla girilen surla çevrilmiş alan, Ceneviz Kalelerinin tipik özelliği olarak bilinen yönetici birimin yer aldığı alandır (Ceneviz Şatosu)¹⁸. İç kalede Osmanlı Döneminden itibaren giderek artan konutlarda Roma ve Bizans Dönemi mimari elemanların devşirme olarak (*Spolier*) kullanıldığı anlaşılmaktadır. İç kalede Kilise yapıları ve evlerde *spolier* malzemenin tespiti yapılarak kayıt altına alınmıştır. Kale surları çevresindeki araştırmalar sırasında, iç kalenin doğu surlarının eteklerinde Geç Klasik Erken Helenistik Döneme tarihlenen siyah firnisli kase parçası ile bu alanın Helenistik Dönemde kentin yeniden kuruluş aşamasından itibaren yerleşim gördüğünü düşündürmektedir(Resim:1-2)¹⁹. Yüzey buluntusu olarak en erken tarihli bu parçanın dışında Batı limanı çevresinde Roma Dönemi seramikleri ve Kalenin iç kesimlerinde de yoğun Bizans seramiğinin varlığı tespit edilmiştir(Resim:1). Bizans seramikleri yoğun olarak M.S.10 ve 11 yüzyıllara tarihlenmektedir. Kalenin Batı kapısının kuzeyinde yer alan Boztepe adasında *Bastion*'un kuzey batısından itibaren Roma Dönemine ait olduğu an-

¹⁶ Hill 1989, 81-91; Hill 1990, 311-321; Hill/Crow 1991, 83-92; Hill/Crow 1992, 19-27; Cresswell 1952, 99-108.

¹⁷ Eyice 1952, 12-15; Boran 2001; Crow 2017a, 389-391; Crow 2017b, 90-108.

¹⁸ Sakaoğlu 1999, 52,54,56.

¹⁹ Atina Agorasında bulunan siyah firnisli kaseler ile benzerlik göstermektedir. Sparkes/Talcott 1970, 135 ve 299, Nr.887-888, Pl.33, Fig.9.

laşılan yapıların kemerli duvar izleri tespit edilmiştir²⁰. Boztepe'nin zirvesinde 2012 yılında Amasra Müzesi tarafından yapılan temizlik işlemleri ile kesin yeri tespit edilmiş olasılıkla bir tapınağa ait olan büyük boyutlu kireçtaşı mimari bloklar ve duvar izlerinin yanı sıra mermer Korinth başlığı araştırmamız sırasında belgelenmiştir²¹. Boztepe'nin batısında (Batı limanı kıyısında) modern evlerin arasında kalmış olan oldukça geniş bir ana kaya yüzeyinin düzeltilerek üçgen alınlıklı bir mimari yapının ön cephe görüntüsünün verilmiş olduğu ve bunun hemen doğusundaki bir terasta yine ana kaya üzerinde kabartma betimlerin oluşturulduğu tespit edilmiştir²². Buna göre ana kayanın düzeltilerek mantolu bir erkek figürü şeklinde işlendiği ve yanında olasılıkla bir kadın figürünün de bulunduğu ancak tahrip nedeniyle günümüze ulaşmadığı anlaşılmıştır (Resim:5)²³. Kabartma figürün hemen doğusundaki bir başka kaya yüzeyinin, sundurma benzeri bir platform için olasılıkla ahşap giriş uçlarının oturtulması amacıyla açılmış ve tıpkı bir kale surunun mazgallı siperliklerine benzer biçimde işlendiği gözlemlenmiştir (Resim:6). 100 m. kadar doğuda yine bir başka ana kayanın düzeltilerek üzerinde bir nişin açıldığı ve önünde kandil deliklerinin işlendiği tespit edilmiştir (Resim:5). Boztepe'nin kuzeydoğusundaki tepelik alan ve doğu kıyısında ana kaya zemine düzenli sıralar halinde açıldığı gözlemlenen çok sayıdaki adak çukuru, adanın özellikle kente bakan kıyıların (batı ve güney yönü) olasılıkla Demir Çağından geç antik çağa kadar ana kaya kültürünün bulunduğu bir nevi kutsal alan olarak işlev kazandığını kanıtlamaktadır²⁴.

Amasra İlçe Merkezi Tespitleri: İlçe Merkezinde Batı Limanının güneyindeki Kum Mahallesi ve Okullar Sokak, Amastris Antik Kentinin mimari yapılarına dair izlerin yoğunlaşmaya başladığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Amasra Meslek Lisesi arkasında kırık halde mermer düz sıra inci dizili lento, arşitrav parçası ve çeşitli mimari bloklar görülmüştür. Kum Mahallesi, Meneke Sokak ve Orkide Sokak kesişiminde, Ceren Apartmanı bahçesinde bir adet yazıtlı Osmanlı mezar taşı; bir adet Korinth başlığı parçası, (Resim:4) bir adet İon sütun başlığı ve iki adet sütun parçası; dörtgen formlu kireç taşı üze-

²⁰ Kemerli duvar izlerinin 19. Yüzyıl sonlarında ve 20 yüzyıl başlarında mimari yapı hakkında fikir veren fotoğrafları Sakaoğlu tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Sakaoğlu 1999, 28 Resim:2 ve 45; Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019, 178, Fig.6

²¹ Sakaoğlu 1999, s.10 Resim:1; Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019, 178, Fig.7.

²² Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019, 178-179, Fig.9a-b.

²³ Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019, 181, Fig.12.

²⁴ Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019, 181.

rinde metal halka tutamağı ve sürgüsü hala korunabilen olasılıkla bir mezar odasının kapısı tespit edilmiştir.

Kum Mahallesi, Selahattin Eyice Caddesinde yol kenarında bir evin bahçe duvarında yazıt parçası ve bahçe içerisinde farklı ebatlarda sekiz adet mimari blok ve bir adet sütun parçası görülmüştür. Aynı mekanda duvar örgüsü içerisinde yerleştirilmiş Osmanlı mezar taşının başlık parçası ve Lesbos kymation parçaları tespit edilmiştir. Kum Mahallesi, Suphi Kalafatoğlu Sokakta, Fatih Sultan Mehmet İlköğretim Okulu bahçesinde üç adet sütun parçası, bir adet akhantus bezemeli arşitrav parçası ve çok sayıda mimari blok belgelenmiştir.

Bazilika Yapısı(?)(Harita: 2) Suphi Kalafatoğlu Sokağın devamında Menekeş Sokağının girişindeki müstakil bir ev bahçesinde (Amasra İlçesi 117 Ada 22 ve 23. Parselde yer alan 2. Derece sit alanı) bulunan yapı kalıntısına ait mimari bloklar incelenmiştir. Bahçe duvarını oluşturan harçsız biçimde yerleştirilmiş blokların oluşturduğu Pseudo isodomik duvar örgüsü ve Batı yönünde blokların eğimli bir açıyla dönüş yaptığı tespit edilmiştir. Blokların bahçenin içinde devam ettiği görülmüştür. Ancak ön taraftaki blokların aksine buradaki bloklarda tuğla katkılı harç görülür. Bu alandaki duvarın büyük boyutlu bir yapının naos kısmını oluşturduğu anlaşılr. Duvarın hala ayakta duran korunabilmiş bölümlerinin incelenmesiyle dış yüzlerin düzgün taş bloklarla kaplandığı ve iç kısımlarının harçlı yığma taş ve aralarının ortalama altı sıra tuğla örgüsünden oluşan sandık tipi duvar olduğu anlaşılmıştır. Duvar örgüsünde tuğla-kiremit katkılı kireç harç olduğu görülür. Duvarın kuzey yönünde yani binanın naosunun iç kısmına bakan yüzünde ahşap hatıl delikleri vardır. Duvar örgü tekniği açısından Erken Bizans Dönemi yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Duvarın güney yönündeki alanda bulunan kurşun mühür M.S.8.yy'a tarihlenmektedir. Yine aynı alanda bulunan sikke ise oldukça korozyonlu olmasına rağmen 8.yüzyıl (?)'a ait olduğu anlaşılmıştır. Bu duvarın yaklaşık 10 m. batısında aynı tipte örgüden oluşan bir başka duvarın yıkıldığı anlaşılmıştır. Ayakta korunan duvar ile aynı şekilde harçlı yığma taş örgü arasında tuğla sıralarının varlığı ile aynı yapının duvarları olduğu net olarak anlaşılabilmektedir. Her iki duvar örgüsü içerisinde bulunan tuğlaların yaklaşık ölçüsü kenar uzunluğu 36 cm. kalınlığı ise 5 cm.'dir. Yol tarafında harçsız düzgün bloklardan oluşan duvar örgüsü doğu yönünde olup, ayakta korunan duvar ile yıkılmış duvar kalıntıları ön yüzdeki blokların iki kenarına karşılık gelmektedir. İki duvar arasındaki 10 m.'lik mesafe naos/cella bölümünün oldukça dar olduğunu göstermektedir. Bu kadar geniş duvar kalınlıklarıyla olasılıkla Bazilika/kilise yapısı olduğu tahmin edilebilmek-

tedir. Zira Sakaoğlu, “Çeşm-i Cihan kitabında bu yapı kalıntısının Bazilika olduğunu ve 19. yüzyıla kadar kısmen ayakta olduğunu bildirmektedir. Bazilikanın bulunduğu alan için de “Kilise Bahçesi” tanımlamasını kullanır²⁵.

Temenos Duvarı (?): Bazilika yapısının güneyine yaklaşık 500 m. mesafede, tarlada yoğun bitki örtüsü içerisinde bir duvar dizisi tespit edilmiştir. Korumakla birlikte üst üste altı sıra halinde düzgün işlenmiş bloklarla örülmüş duvarda, kireç katkılı harç kullanıldığı görülmektedir. Ancak bloklardaki işçilik ve kenet delikleri ihtimalle yeniden kullanıldıklarını akla getirmekte ve Bazilikanın doğusunda orijinal yerinde korunduğu düşünülen bloklarla benzerlik göstermektedir. Duvarın yüksekliği ve büyük bloklardan inşa edilmiş olması, ayrıca ön ve arkasında bulunan toprak dolgudaki kot ve seviye farkları duvarın bir tür temenos, teras ya da istinat işlevi taşıdığını ortaya koymaktadır.

İlçe Çöplüğü: 2017 yılı çalışmaları sırasında Batı limanının batı kıyısında bulunan ilçe çöplük alanında olasılıkla ilçe merkezinde yapılan inşaat faaliyetleri sırasında bulunan birçok mermer, bazalt, kireç taşı mimari parçanın molozlarla birlikte atılmış olduğu tespit edildi. Arşitrav blokları, sütun başlıkları ve mimari bloklarından oluşan çok sayıda parçanın çeşitli yapılara ait olduğu anlaşılabilmektedir²⁶. İçlerinde en önemlisi üzerinde yazıtlarla korunmuş olan arşitrav bloğudur. Doç.Dr.Bülent Öztürk tarafından epigrafi raporunda değerlendirilmiştir. Söz konusu parçalar ne yazık ki 2018 yılının başlarında Amasra’da çıkan bir fırtına neticesinde denize sürüklenmiş ve insan eliyle yapılan tahribatın izi doğa tarafından silinmiştir.

Değerlendirme: 2017 ve 2018 yılında Amasra İlçesinde gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda, Erken Hellenistik Dönemde yeniden kurulan kentin Roma Döneminde de önemini yitirmeden ayakta kaldığı ve Bizans Döneminde de varlığını sürdürdüğü yerleşim içerisinde mimari yapıların ve yapılara ait mimari parçaların modern yerleşim içerisinde korunduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular kentin doğal iki limanının hem askeri hem de ticari olarak işlev kazandırılarak başlangıcından itibaren yerleşimin var olduğu, limanın güneyinde dağ sıralarıyla çevrelenmiş vadi içerisinde ise yerleşimin merkezinin konumlanmış olduğunu kanıtlamaktadır. M.S.13. yüzyılın sonlarından itibaren Ceneviz yönetimine geçen kentin bu dönemde liman çevresinin ana yerleşim olarak önem kazandığı ve kentin güneyde ka-

²⁵ Sakaoğlu 1999, 42.

²⁶ Bağdatlı Çam-Bora-Bilici 2019, 182-184, Harita: 4, Fig.15a-15b-16.

lan merkezinin ise giderek önemini yitirdiği anlaşılr. Bu sebeple günümüze korunan Maddi kültür varlıklarının büyük kısmı Kale ve çevresinde bulunmaktadır. Ancak geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren giderek hız kazanan modern yerleşimin olumsuz etkileri Antik kentin izlerini hızla yok etmektedir. Bunun en önemli kanıtı da 2017 yılında ilçe çöplüğünde tespit edilen kanıtlardır.

Bartın ve Amasra Yüzey Araştırması 2017 Epigrafi Raporu: 2017 senesi Amasra antik kenti yüzey araştırmasında beş adet Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen epigrafik belge tespit edilmiştir. Bunlardan üçü daha önceden yayımlanmamış yeni yazıtlar olmakla birlikte, diğer ikisi daha önceki yayınlardan bilinen yazıtlardır.

BİYA. Üç adet yeni yazıtla ilgili genel bilgiler şöyledir:

BİYA2017EP 1. Bir Romalı Yöneticinin Cursus Honorum Onurlandırma veya Mezar Yazıtı:

Bir yapıya (kamu binasına veya mezara) ait kireçtaşından dikdörtgen, sadece iki satırı görülebilen Latince onurlandırma yazıtının fragmanıdır. Amasra'nın moloz çöplüğünde tespit edilmiş olup nereden geldiği belli değildir. Olasılıkla bir yapı veya yol inşası sırasında bulunup buraya atılmıştır.

]ES·T.

-] III vir capitalis trib(unus) m[ilitum leg(ionis) / coh(ortis) -]

Çeviri: ... triumvir capitalis, legio'nun (veya cohors'un) tribunus militum'luğunu (üstlenmiş olan)

Notlar: Burada, Amastris kentinde görev yapmış bir Romalı üst düzey yöneticinin adı ve bu yöneticinin cursus honorum kapsamında üstlendiği görevler sıralanmakta olup, yazıtın okunabilen ikinci satırından, bu görevlerden sadece ikisi kesin bir şekilde belirlenebilmektedir: triumvir capitalis (Roma'da hapishaneler, güvenlik ve sulh hâkimliği gibi çeşitli üst düzey görevleri üstlenen üç kişilik memur heyetinden biri) ve tribunus militum legionis /cohortis (bir lejyonda / bölükte orta düzey subay yetkisinde memur). Yazıtın kırık ve eksik olan üst bölümünde yöneticinin adı ve eğer varsa diğer memuriyetleri sıralanmalıdır. Dolayısıyla, ilk satırda görülebilen üç harfin (ES· T) ise, yöneticinin ismine mi yoksa bu kişinin üstlendiği diğer bir memuriyete mi ait olduğu anlaşılamamaktadır. Yazıtın eksik olan devamında da, eğer varsa, yine üstlendiği görev ya da görevler bulunmalıdır. Eğer bu yazıt bir yapıya aitse, Romalı yönetici Amastris'te görev yaptığı sırada O'na

ithafen yaptırılmış olabileceği gibi, bununla birlikte yapım masrafları O'nun tarafından karşılanmış da olmalıdır. Ama bilinen diğer cursus honorum yazıtları ışığında, bu taşın, yöneticinin mezar taşı olabileceği ihtimalini de unutmamak gerekir.

BİYA2017EP 2. [Eu]prepes ve Karısı Philoumene'nin Ostotheke Mezarı:

Ali Uğurtan'ın evinin (Derviş Mehmet Evi, Camiönü sok. No. 35) bahçesinde çeşme yalağı olarak kullanılmış, ön tarafta daire şeklinde bir delik bulunan, mermerden, dikdörtgen, kapaksız bir ostotheke mezarıdır.

[Εὐ]πρεπῆς [- - ζῶν καὶ] φρονῶν

2 κατεσκεύασεν τὴν ὀστοθήκην

αἰαυτῷ καὶ τῇ γυνεὲ μου Φιλουμένῃ

4 Διογενείας ἐτῶν κε'. ἔτους θλζ'

Δύστρου κδ'. Χεξε.

Çeviri: (Ben)oğlu [Eu]prepes, henüz yaşarken ve şuuru(m) yerindeyken bu ostotheke'yi kendim ve 25 yaşında (ölen) karım Diogeneia kızı Philoumene'ye yaptırdım. 239 yılının Dystros ayının 24. Gününde. Elveda!

Tarih: M.S. 168/169 (Lucullus era'sına göre)

BİYA2017EP 3. Bir Ailenin Mezar Steline ait Fragman:

Bir evin dış duvarı içine gömülü Hellence mezar yazıtı fragmanıdır.

[- nomen -]

[- ἔθηκα / κατεσκεύασα τὸν τ]άφον ἐμ[αυτῷ]

κ]αὶ Διογένεια θυγ[ατρί μου - - -]

[σὺ]ν / [ἐ]ν τάφῳ ἐτῶν λβ' Α.[- - -]

ΑΡΜΕΝΗΝ ΠΙΑΣ.?

Çeviri: (Ben) bu mezarı kendime ve 32 yaşında? (ölen) kızım Diogeneia'ya..... mezarda/mezar ile birlikte (yaptırdım).

Not: Yazıtın dört tarafı kırık olduğu için, eksik-kırık bölümlerinin tamamlanmasına ve yazıt kurgusu içinde mevcut bazı kelimelerin anlaşılmasına ilişkin birçok noktada belirsizlikler oluşmaktadır ve farklı varyasyonlar üretmek mümkündür. Dolayısıyla yazıtın, mezarı yaptıran ve olasılıkla onun kızı dışındaki ailenin başka hangi üyelerini kapsadığı ve devamındaki ifadeler şu aşamada anlaşılamamaktadır; ancak üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

B. Amastris yüzey araştırmasında daha önce yayımlanmış iki yazıt da tespit edilmiş ve bunlar yeniden tarafımızdan gözden geçirilmiştir.

BİYA2017EP 4. Onurlandırma Yazıtı:

Güney giriş kapısının iç yan tabanında Ceneviz döneminde devşirme olarak kullanılan Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki bir yapıya ait iki satırlık fragman şeklinde Latince yazıttır.

Yayımlandığı Kaynaklar: CIL 3, 6986 = 141872; E. Kalinka, "Aus Bithynien und Umgegend", JÖAI 28 (1933) Beiblatt 45–112: 62, no. 11; Ch. Marek, "Katalog der Inschriften von Amastris", Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia, Tübingen 1993 (MDAI[A] Beiheft 39) 157–187: 178, no. 21.

Imp(eratori) Caesari [— — —]

[— . V(?)]arius P. f. Ser(gia) Decius

Çeviri: İmparator Caesar'a ... Varius P.f. Sergia Decius (adadı?).

Not: Yazıtın ikinci satırında, isminden bir Roma vatandaşı olduğu anlaşılan ve belki yapıyı yaptıran veya masraflarını karşılayan kişi olan [V]arius P. f. Ser(gia) Decius'un ismi bulunur. Bu yöneticinin adı başka yazılı kaynaklardan bilinmemektedir. Yazıtın ilk satırında hangisi olduğu anlaşılamayan bir Roma İmparatoru'na ithaf ve O'nu onurlandırma söz konusudur. Yazıtın devamını taşıyan diğer arşitrav parçası/parçaları günümüze kadar ulaşmadığı veya henüz bulunamadığı için, hem imparatorun kim olduğu hem de ait olduğu yapının işlevi anlaşılmamaktadır.

BİYA2017EP 5. Onurlandırma Yazıtı

Güney giriş kapısının üstünde Ceneviz döneminde devşirme olarak kullanılan, konsol üzerinde, fragman şeklinde, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait tek satırlık Hellence onurlandırma yazıtından bir fragmandır.

Yayımlandığı Kaynak: Ch. Marek, "Katalog der Inschriften von Amastris", 178, no. 20.

[— — —] Φλάουιον Κέλσον ἡ πατρίς [— — —].

Çeviri: Ana vatanı (patris), ...Flavius Celsus'u (onurlandırdı).

Not: Yazıtta, yapıyı yaptıran ve(ya) masraflarını karşılayan kentin zenginlerinden (yönetici?) Flavius Celsus adındaki Roma vatandaşı, doğduğu veya yaşadığı kent tarafından hayırseverliğinin ve(ya) başka vasıflarından dolayı onurlandırılır. Bu yöneticinin adı başka yazılı kaynaklardan bilinmemektedir.

Doç.Dr. Bülent ÖZTÜRK

Amasra Tunç Çağı Bulguları: Amasra bölgesi ile ilgili elimizdeki en erken veriler Stephen Hill başkanlığında 1989-1991, 1993 yılları arasında gerçekleştirilen 4 yıllık yüzey araştırması çalışmalarında ele geçmiştir. 1990 yılı çalışmalarında günümüz postane binasının karşısında bir tepe üstü yerleşimi ya da höyük olabileceği düşünülen ve Tekketepe mevki olarak adlandırılan alanda (Harita: 2, 5 nolu sektör) Geç Tunç Çağına ait seramikler görülmüştür. 1995 yılında yayınlanan bir makalede Amasra müzesinde olduğu belirtilen bu seramikler maalesef yayınlanmamıştır²⁷. 2017 yılında Tekketepe mevkiinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalar da bu verileri desteklemektedir. Yüzey incelemeleri neticesinde bir adet Orta Tunç Çağı'na tarihlenen seramik ele geçirilmiştir. Söz konusu seramik, Orta Tunç Çağı mal grupları arasında olan krem/devetüyü renginde basit ağız kenarlı bir çömlek ağız parçasıdır²⁸. Günümüzde Tekketepe mevki inşaat faaliyetleri sebebiyle oldukça tahrip olduğundan detaylı bir çalışma yapmak mümkün olmamıştır. Ayrıca Tekketepe'nin güneyinde, Bedesten Sokak mevkiinde de Tekke Tepe'de ele geçen seramiğin mal grubu özelliklerinde hilal ya da yarım ay tutamaklı olarak adlandırılan dış bükey ağız kenarlı bir çömleğe ait ağız parçası bulunmuştur. 1990 yılı çalışmalarında ve 2017 yılı çalışmalarında görülen seramik parçaları, Amasra'da Orta Tunç Çağı'nda bir yerleşimin var olduğunu düşündürmektedir. 2017 yılı çalışmalarında görülen seramiklerin mal grupları dikkate alındığında, Batı Anadolu özellikli karaktere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Yoğun inşaa faaliyetleri sebebiyle önemli ölçüde tahrip olsa da, Orta Tunç Çağı'nda Amasra'da, Batı Anadolu mal grubu özelliklerini gösteren olasılıkla bir kıyı yerleşiminin varlığından söz edebiliriz.

Dr.Öğr.Üyesi Asuman KURU-Arş.Gör.İzzettin ELALMIŞ

Amasra Osmanlı Dönemi Değerlendirmesi:

Amasra'nın kuruluşu antik dönemlere tarihlendirilmektedir. Yedi tepe, iki ada, bir yarımada ve iki körfezin şekillendirdiği yerleşimin Türk Dönemi'ne ait bölümü Fatih Sultan Mehmed'in 1460 yılındaki fethi ile başlatılır. Cenevizliler ile Osmanlılar zamanında önemli onarımlar geçiren Amasra Kalesi, sınırları içinde Bizans Dönemi'nde inşa edilen şapel, kilise/cami (Fatih Camii) ve tarihi konutlar ile dikkati çekmektedir²⁹. Kaleiçi Mahallesi, Keme-

²⁷ Crow-Hill 1995, 251-265; Bağdathl-Bora-Bilici 2019, 182, Fig.14a-b

²⁸ Bağdathl-Bora-Bilici 2019, 182, Fig.14a

²⁹ Bartın Kültür Envanteri 2011, 251-313.

re Sokak, No: 37'de bulunan tapunun 30 pafta, 1915 parselinde kayıtlı Kilise/ Fatih Camii, IX. yüzyılda inşa edilmiş, Fatih'in fethinin ardından camiye dönüştürülmüştür(Resim:9)³⁰. Doğu-batı yönleri doğrultusunda eğimli bir alan üzerine kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme ile almasıık duvar tekniğinde yapılan kilise cami, dikdörtgen planlıdır. Duvar örgüsü üst seviyede taşların baklava dilimi şeklinde yerleştirilmesi ile oluşturulmuş ve süslemeye yönelik uygulama elde edilmiştir. Örtü sistemini kırma çatı meydana getirir. Arazinin eğiminden dolayı batı cephesi ana cephe şeklinde değerlendirilmiştir. Merdiven ile ulaşılan batı cephesinin ortasına giriş yerleştirilmiştir. Üst kısımda galeri katının ortada iki mermer sütuna oturan, yuvarlak kemerli üçüz penceresi dikkati çeker. Güney cephesinin doğu ucuna 1963 yılında kesme taş malzemeli minaresi eklenmiştir. Güney cephesi alt seviyede üç, üst seviyede dört adet pencere ile hareketlendirilmiştir. Alt seviyedeki pencerelerden doğudaki kapatılmış ve içte niş şeklinde düzenlenmiştir. İlk minarenin doğu cephesine bitişik olduğu belirtilmektedir. Doğu cephesinde dışa taşın-tılı apsis, üç adet yuvarlak kemerli pencereye sahiptir. Kuzey cephesinde alt seviyede bir adet giriş kapısı ile ikisi yuvarlak kemerli birisi düz atkı taşlı toplam üç adet pencere, üst seviyede yuvarlak kemerli, alçı dışlıklı dört adet pencere mevcuttur. Kapının üst kısmında 27.12.99 yazılıdır; eserin geçirdiği onarım tarihi vurgulanmıştır. Batı ve kuzey yönlerindeki girişlerde bukranion şeklinde süslemeli devşirme malzeme kullanılmıştır. Kilise camiiin iç mekânı/harimi ahşap tavanla örtülmüştür. İlk inşasında mekânın üzerinin beşik tonozla kapatıldığı, 1887 yılında tonozun kaldırılıp ahşap tavana dönüştürüldüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır. Batı duvarındaki izler eserin ilk inşasında bir galeri katının varlığını ortaya koymaktadır. Günümüzde restore edilen eserin, batı ve kuzey duvarına ahşap direklerle taşınan mahfil katı eklenmiştir. Fetih sırasında açılan güney duvarındaki mihrap nişi yarım daire kesitlidir. Ahşap minberi yenidir. Camiinin restorasyonu ilk döneme göre değil geç dönem eklentilerine göre gerçekleştirilmiştir.

Amasra'nın merkezinde Kum Mahallesi'nde yer alan, tapunun 285 ada 8 parselinde kayıtlı İskele Camii, batı-doğu yönleri doğrultusunda eğimli alanda, XIX. yüzyılda taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir(Resim:10). Camiinin açılış beratında yapım tarihi 1850, yaptıranı Molla Tahir Hoca olarak yazılıdır. Önemli onarımlar geçirerek günümüze ulaşan cami, doğu yönünde arazinin eğimi nedeniyle daha yüksek tutulmuştur. İlk inşasında ahşap

³⁰ Verim 2015, 58-74

olduğu belirtilen minaresi kuzeydoğu ucunda yer almaktadır. Geç dönemlerde taş ve tuğla malzemeli yeni minaresi eklenmiştir. Kuzey-güney yönleri doğrultusunda dikdörtgen planlı olan eserin üzeri dıştan kırma çatı ile kaplanmıştır. Doğu ve batı cepheleri alt ve üst seviyede yuvarlak kemerli beş adet pencere ile hareketlendirilmiştir. Alt seviyedeki pencerelerinin etrafı silmelerle kademelendirilen çerçeve ile belirginleştirilmiştir. Doğu cephesinde tuvaletler mevcuttur. Güney cephesinde alt seviyede dört, üst kısımda beş adet pencere görülür. Kuzey cephesindeki son cemaat yeri cepheden dışa taşınılıdır; alt ve üst sırada üç adet yuvarlak kemerli penceresi vardır. Pencere düzenlemeleri diğer cephelerdeki gibidir. Alt bölüm abdest alma kısmı şeklinde düzenlenmiştir. Son cemaat yerinin batı duvarındaki girişten son cemaat yerine bir merdiven ile çıkılır. Giriş aralığının iki yanında birer pencere vardır. Hariminin tavan ve tabanı ahşap ile kaplanmıştır. Betonarmeden yapılan kadınlar mahfili harimin kuzeyindedir. Harimde duvarlar ve pencerelerin etrafı kalem işleri ile bezenmiştir. Mihrabın solundan başlayan Ayet-el Kürsî yazılı kuşak duvarları dolaşmaktadır. Mihrap yarım daire kesitli nişe sahiptir. Kavsarası üçgen/kırk kemerlidir. Kemerin tepe noktası ok ucu şeklinde sona ermektedir. Kenar bordürleri plastr benzeri düzenlenmiştir. Tepelik kısmı devşirme malzemelidir; yumurta bezekler ve akantus yapraklarından oluşan motifler kabartma tekniği ile süslenmiştir. Ahşap minberi yenidir. İskele Camii'nin kuzey yönündeki eklemeler son cemaat yerinin ve minarenin özgünlüğünü ortadan kaldırmıştır. İç mekânda da onarımlarda hatalar yapıldığı gözlenmektedir. Restorasyon uygulamalarında inşa edildiği dönemin özelliklerinin uygulanması önem taşımaktadır.

Konutlar: Amasra Kalesi'nin içinde ve dışında kalan tarihi konutlar Osmanlı'nın son dönemlerine aittir. Topografyanın özellikleri dikkate alınarak biçimlendirilmişlerdir. Taş kaplamalı ve bazı yerlerde antik dönemin sokak döşemesinin de yer aldığı dar sokaklar üzerinde yapılan evlerin genellikle zemin veya bodrum katları taş-tuğla malzeme ile meydana getirilmiştir. Birinci-ikinci katlarının duvarları çoğunlukla ahşap karkas tekniği ile örülmüş ve dıştan ahşap malzeme ile kaplanmışlardır. Bazı örneklerde teneke malzeme ile cephelerin fiziksel şartlardan korunmaya çalışıldığı izlenilir (Derviş Mehmet Evi: 30 pafta-1898 parsel)(Resim:8), Kemere Sokağı'ndaki bazı evler, Fatih Camii'nin doğusundaki ev, Turgut Işık Caddesi No: 38'deki konut). Pencere ve kapıları ahşap kanatlara sahiptir; pencereler giyotin tarzda düzenlenmiştir (Zindan Mahallesi, Kemere Sokak'taki evler: 30 pafta 1971 ada). Kimi örnekte pencerelerin etrafını çeviren söveler veya kaplamalar yoğun

şekilde bezenmiştir. Bazı konutların ana cephelerinde üçgen alınlık, balkon, cumba, çıkma gibi uygulamalara gidilmiştir. Ethem Ağa Konağı (Küçük Li-man Sokak, No: 4/30 pafta, 1489 parsel) Amasra'nın sivil mimarlık anlamın-da en önemli eserlerindendir. Balkon ve üçgen alınlık uygulamaları Ampir Üslubu'nun bazı özelliklerini taşımaktadır. Binanın 1890 yılında tamamlan-dığı belirtilmektedir. Bucak Müdürlüğü Lojmanı olarak kayıtlara giren konut (Zindan Mahallesi, Kemere Sokak/30 pafta, 1972 parsel) gibi yapılar, bodrum üzerine tek veya iki katlı inşa edilmiştir; bazı evlerin kat sayıları daha fazla-dir. Duvarları sıvanan konutların kapı ve pencereleri kesme taş söveli, yuvar-lak kemerlidir. Tarihi konutlar genellikle beşik veya kırma çatıdır; çatıları dıştan oluklu/Marsilya tipi kiremitlerle kaplanmıştır. Bir kısım evin kitabesi vardır; Camiönü Sokak'taki evin kapısındaki kitabede hicri 1150 (?)/miladi 1737-1738 okunuyor gibidir. Turgut Işık Caddesi No: 38'deki evin tarihi hicri 1323/miladi 1905-1906 olarak yazılıdır.

Mevcut belgeler, kitabeler, yapıdan gelen izler ve sözlü kaynaklar dikkate alınarak Amasra'daki günümüze ulaşabilen tarihi evlerin XIX. yüzyıl ikin-ci yarısı ile XX. ilk çeyreği yapıldığı anlaşılmaktadır. Yöredeki tescilli tari-hi konutların büyük bölümü restore edilmiştir. Yanlış onarımların eserlerin koruma-kullanma dengelerini bozduğu ortadadır. Bu bağlamda restorasyon kararlarında özgün unsurların korunmasının faydalı olacağı düşüncesinde-yiz. Öte yandan kale içinde araç trafiğinin yoğunluğu ve yeni yapılaşmaya gidilmesi, koruma alanlarında sıkıntıyı arttıran diğer faktörlerdendir. Kale içinde sokak döşemelerinin deformasyonları tarihi alanların değerini olum-suz yönde azaltmaktadır.

Arş.Gör.Mükerrem KÜRÜM

*Amasra İlçe Merkezi Çevresi: Kuşkayası Anıtı*³¹ (Harita: 2, 17 nolu sektör) Söz konusu konumda, Roma Dönemine tarihlenen yol anıtının çevresindeki yazıtlar, kayaya oyulmuş nişler ve duvar işçiliği ile ilgili incelemeler yapılmıştır. Anıtın bulunduğu kayalık alanın önünde ana kayaya oyulmuş an-cak ilerleyen bölümlerinde taş bloklarla döşenmiş Roma yolu takip edilerek güneye doğru ilerlemeye başlanmıştır. (Harita: 2, 19 nolu sektör). Yolu taş döşemelerinin kaybolmaya başladığı alanda kuzeye doğru yönelerek Kuşka-yası'nın üst kısımlarına uzanan tepelik alanda incelemeler başlanmıştır. İn-

³¹ Eyice 1955, 109-112

celmeler sırasında çakmak taşı parçaları tespit edilmiş. ve Prehistorik taş alet olma olasılıklarına dayanarak zemin dikkatle taranmıştır Elde edilen çakmak taşı parçalarının üzerlerinde işlendiğine dair izlerin anlaşılması ile Paleolitik Döneme ait Yontma Taş malzemeler (çekirdekler, yongalar) oldukları anlaşılmıştır.

Antik Taş Ocağı (Harita: 2 18 nolu sektör): Kuşkayası Anıtının kuzey batısına yaklaşık 300m ilerisinde kayalık yüzeyin devamında yoğun keski izleri ve kayalık yüzeyde dübel deliklerinin alt kısımlarında Grekçe monogramların yer alması bu alanın taş ocağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu alandaki ana kayanın yapısı Güzelcehisar'dan bilinen lav sütunları yükselmesi ile oluşmuş bazalt olduğu gözlemlenmiştir. Bu kayalık alan temelde bazalt, andezit ve kireçtaşı birimlerden oluşan bir kayaç yapısı söz konusudur.

Antik Yol (Harita: 2, 16 nolu sektör): Kuşkayası Anıtının kuzeyindeki alandan kuzeydoğu yönünde ilerleyerek antik yolun izini bulmak üzere incelemelere devam edilmiş ve birkaç km ileride Batıya doğru yönelen patika yolun altında taş döşemelere dair izler görülmeye başlanmıştır. Bugün Amasra'ya giden karayoluna doğru ilerleyen patika yolun aslında taş döşeli Roma yolunun devamı olduğu yol kenarındaki kayalık yüzeyinin Kuşkayası anıtındaki gibi benzer şekilde işlenerek düzeltildiği ve üçgen çatılı naiskos biçiminde bir kabartmanın kayaya işlenmiş olduğu görülmüştür³². Ancak defne avcıları tarafından defalarca dinamitle patlatılarak anıtın sadece kaya yüzeyindeki izleri korunabilmiştir.

KAYNAKÇA

Ainsworth 1839, AINSWORTH, W., "Notes on a Journey from Constantinople, by Heraclea, to Angora, in the Autumn of 1838", Journal of the Royal Geographical Society of London 9, 1839, 216-276.

Apollonios Rhodios, The Argonautika: Expanded Edition (Trans. P. Green), London, 2007.

Ayhan 2010, AYHAN, G., "Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntularının Değerlendirilmesi", Sanat Tarihi Dergisi, S. XIX/1, İzmir, 2010, s. 1-22.

Bağdatlı Çam 2016, BAĞDATLI ÇAM, F., "Paphlagonia'da Bir Pers Prensesi : Amastris/ A Persian Princess in Paphlagonia: Amastris", Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1/2, 2016, 31-46.

³² Marek 1993, 91-92, Taf.23.4.

Bağdathlı Çam-Bora-Bilici 2019, BAĞDATLI ÇAM, F. – BORA, A. - BİLİCİ ALTUN-KAYALIER, H., "Amastris (Amasra) Antik Kentinde Arkeolojik Tespitler Archaeological Explorations In Ancient City Of Amastris (Amasra)", TÜBA-Ar 24, 2019, 169-188.

Belke 1996, BELKE, K., Tabula Imperii Byzantini 9. Paphlagonien und Honorias. Wien, 1996.

Boran 2001, BORAN, Ali, Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri, Ankara, 2001.

Bore 1840, BORE, E., Correspondence and Memoirs of an Oriental Traveller. Paris, 1840.

Burstein 1976, BURSTEIN, S., Outpost of Hellenism. The Emergence of Herakleia on the Black Sea. Berkeley, 1976.

Crow 2017a, CROW, J., "Amastris", in The Archaeology of Byzantine Archaeology. From the end of Late Antiquity until the Coming of the Turks (Ed. P. Niewöhner), Oxford, 2017, 389-394.

Crow 2017a CROW, J., "Fortifications", in The Archaeology of Byzantine Archaeology. From the end of Late Antiquity until the coming of the Turks (Ed. P. Niewöhner). Oxford: 2017, 90-108.

Crow-Hill 1995, CROW, J. / HILL, S., "The Byzantine Fortifications of Amastris in Paphlagonia", Anatolian Studies 45, 1995, 251-2

Eldem 1968, ELDEM, S. H., Türk Evi Plân Tipleri, İstanbul, 1968.

Eyice 1952, EYİCE, S., " Amasra Kalesinde Fatih Sultan Mehmed Tarafından Camiye Çevrilmiş İki Eski Bizans Kilisesi Hakkında Notlar", TTOKB, 1952, s. 12-15.

Eyice 1965, EYİCE, S., Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu, Ankara, 1965.

Eyice 1955, EYİCE, S., "Das Denkmal von Kuşkayası bei Amasra (Paphloganien)", Ist. Mitt.

C.VI, 1955, s. 109-112.

Fletcher 1939, FLETCHER, W.G., "The Pontic Cities of Pompey the Great", Transactions and Proceedings of the American Philological Association 70, 1939, 17-29.

Gökoğlu 1952, GÖKOĞLU, A., Paphlagonia Gayri Menkul Eski Eserleri ve Ansiklopedisi, C. I, Kastamonu, 1952

Hill 1989, HILL, S., "Preliminary Survey at Amasra, Zonguldak", VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Antalya, 81-91.

Hill 1990, HILL, S., "Survey Work at Amasra, 1989", VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara, 1990, 311-321.

Hill-Crow 1992, HILL, S./CROW, J., "Amasra, Yüzey Araştırması 1990", IX Araştırma Sonuçları Toplantısı, Çanakkale - 27-31 Mayıs 1991, Ankara, 1992, 83-92.

Hill-Crow 1993, HILL, S./ CROW, J., "1991 Yılı Amasra Yüzey Araştırması", X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara -25-29 Mayıs 1992, Ankara, 1993, 19-27.

Hirschfeld 1888, HIRSCHFELD, G., Inschriftenaus dem Norden Kleinasien besonders aus Bithynien und Paphlagonien. Sb.Ak.Wiss.Berlin. phil.-hist. Kl.1888, II, 863-892.

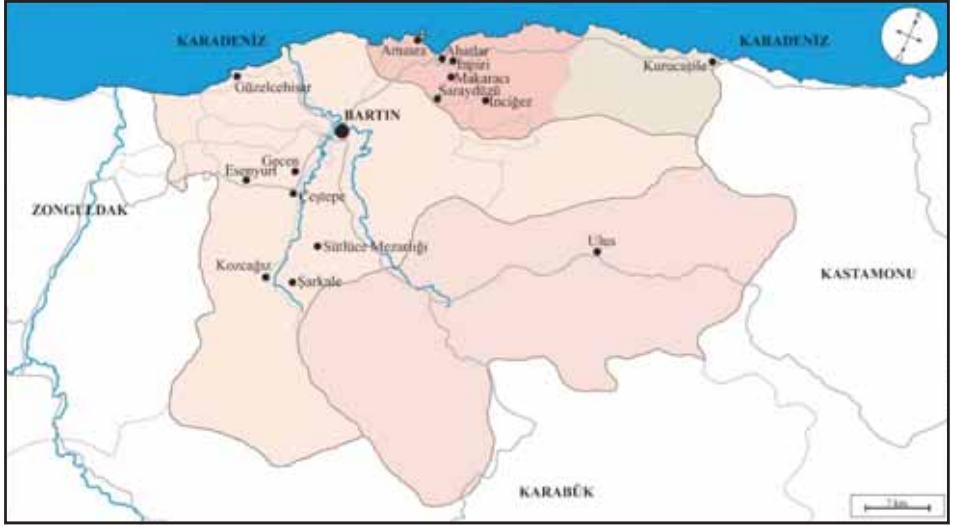
Hoffman 1989, HOFFMAN, A., "Zum 'Bedesten' in Amastris. Ein römischer Marktbau?", Ist. Mitt. 39, 1989,197-210.

Homeros, İlyada (Çev. A.Erhat/A.Kadir). İstanbul, 1984.

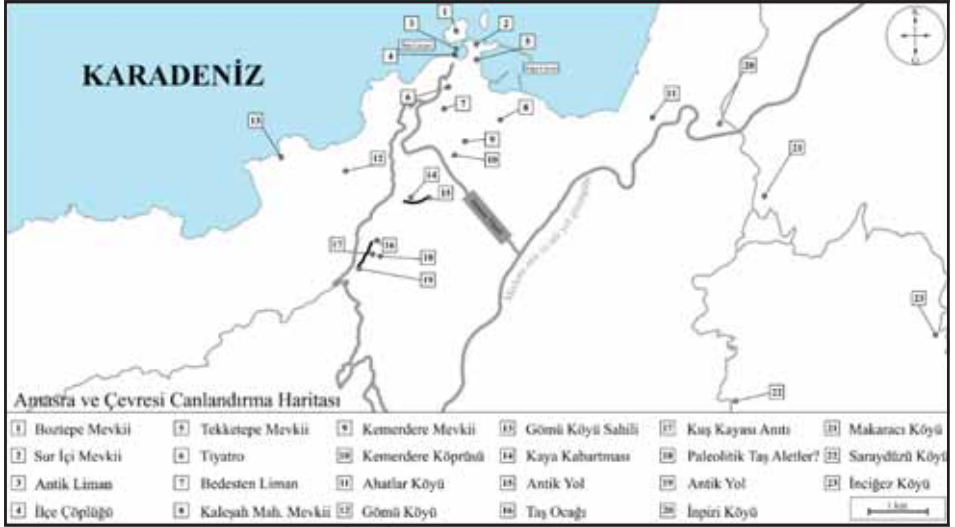
Küçükerman 1988, KÜÇÜKERMEN, Ö., Turkish House in Search of Spatial Identity – Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, İstanbul, 1988.

Magie 1950, MAGIE, D., Roman Rule in Asia Minor. To The end of The Third Century After Christ. Princeton,1950.

Manoledakis 2018, MANOLEDAKIS, M., "The Early Greek Presence in the Southern Black Sea", Essays on the Archaeology and Ancient History of the Black Sea Littoral in (Eds. M. Manoledakis/G.R. Tsetskhladza/I. Xydopoulos), Bristol, 2018, 173-242.

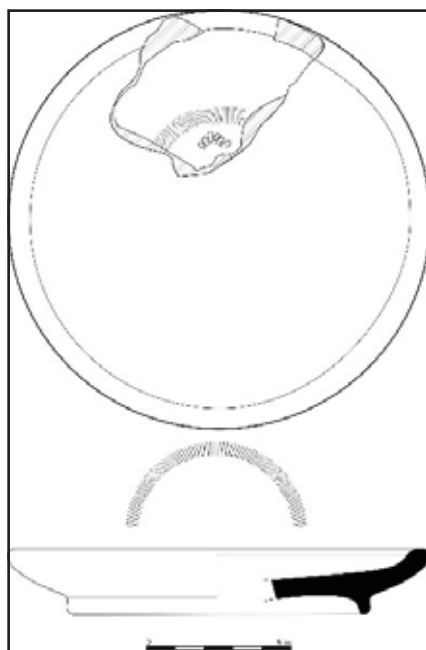
Harita 1: 2017 ve 2018 yılı araştırma alanları

Harita 2: Amasra ilçesi araştırma sektörleri

Resim 1:

Resim 2:

Resim 3:

Resim 4:

Resim 5:

Resim 6:

Resim 7:

Resim 8:

Resim 9:

Resim 10:

PERGAMON ÇEVRESİNDE YÜRÜTÜLEN 2018 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Felix PIRSON*
Bernhard LUDWIG
Güler ATEŞ

GİRİŞ

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesinde yer alan Pergamon/Bergama'nın mikrocoğrafyasındaki sistemli yüzey araştırmaları çerçevesinde, Yukarı Bakırçay'ın batı yarısındaki kırsal yerleşimler ve belirlenen birkaç mimari kalıntılar ile ilgili sürdürülen incelemeler tamamlanmak üzeredir. Bu çalışmalar 2021'de sona erecektir. Daha sonra bu alanda Geç Neolitik Evre'den Bizans Dönemi'ne dek bilinen tüm yerleşim yerlerini içeren, arkeolojik yüzey araştırmalarında modern ölçütlere uygun bir kapsamlı inceleme gerçekleştirilecektir. Farklı çevresel özelliklere sahip inceleme alanında araştırma koridorlarının belirlenmesi ve yüzeyin yürünerek taranması sayesinde, arazinin tarımsal çiftlik ve başka üretimler için kullanımına dair önemli bir önemli bilgiler elde edilmiştir.

Güncel araştırma iznini kapsayan bölgedeki yüzey araştırmasının sona ermesiyle, bir metropol olan Pergamon ile mikrocoğrafyası arasındaki sosyo-ekonomik modeli açıklığa kavuşturacak temel veriler elde edilmiştir. Bu çalışmaların amacı, kent nüfusunun ithiyacı için ne kadar tarım alanına gerek duyulduğu ya da büyük inşaa faaliyetleri için gerekli ham maddenin nereden elde edildiği idi.

Güncel araştırma iznini kapsayan bu alandaki çalışmaların ardından, yeni bir proje çerçevesinde Bakırçay Vadisi'nin doğusu ve dağlık Kozak bölgesi araştırılacaktır. Böylece, yeni sosyo-ekolojik kriterler ışığında Pergamon çevresinin benzersiz kültürel coğrafyasını işlevsel bir bütünlük içerisinde incelemek mümkün olacaktır. Çalışmalar Celal Bayar Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Katip Çelebi Üniversitesi'nin katılımıyla oluşan bir Türk-Alman ekip tarafından sürdürülecektir. Ekip 2019 kampanyasında ilk defa birlikte çalışacak ve bu bilimsel araştırma, öğrencileri arazide modern yüzey araştırma

* Felix PIRSON, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İnönü Caddesi, No:10, Gümüşsuyu-İstanbul/TÜRKİYE.

yöntemleriyle biraraya getirecektir. Uluslararası nitelikte arkeolojik işbirliği ve bununla bağlantılı yöntem ve kriterlerin geliştirilmesindeki Türkiye'nin öncü bir merkez konumuna önemli bir katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Pergamon çevresinde sürdürülen bu yılki çalışmalarda, mikrocoğrafya için görüş bağlantısı imkanı ve görsel haberleşme bakımından son derece önem taşıyan açık alanlara ağırlık verilmiştir¹. Çalışmaların diğer bir odak noktası ise, „Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi Arasında Pergamon Mikrocoğrafyasının Dönüşümü“ başlıklı uzun soluklu yeni bir proje çerçevesinde tarihi yol güzergâhları ve alanların yoğun bir şekilde araştırılmasıdır². Üç farklı çalışma alanına dağılmış olan toplam 15 buluntu yeri incelenmiştir (Resim:1)³.

Birinci çalışma alanı Yunt Dağları'nın kuzey uzantısı ile batıda Yukarı Kaikos Vadisi'nin (Bakırçay) güney kenarını, Durdağ Tepesi çevresinde Çalibahçe und Zeytindağ köyleri arasındaki alanı kapsamaktaydı. Buradaki çalışmalar, Bakırçay ve diğer bilinen buluntu yerleri ile görüş bağlantısı bulunan antik buluntu yerlerinin saptanmasına yönelikti. İkinci çalışma alanı olan Kane Yarımadası da aynı amaç doğrultusuna incelenmiştir. Kozak Dağları'nın güneyini içeren üçüncü çalışma alanı ise Çakırlar Köyü çevresidir ve buradaki çalışmalar gözetleme kulesi ya da kalelerin lokalizasyonunu (yeniden) belirleme amacına yönelikti. Bu çalışma alanları arazi özelliklerine göre, daha önceki araştırmacıların ve yöre halkının verdiği bilgiler doğrultusunda, geniş kapsamlı bir şekilde taranmıştır.

2018'deki yüzey araştırmaları çerçevesinde incelenen buluntu yerleri şöyledir:

1 Metni türkçeye çeviren Zeynep YILMAZ'a teşekkür borçluyuz.

Ayrıntılı önraporlar her yıl Archäologischer Anzeiger'de yayımlanmaktadır. Diğer bilgiler için bkz.: www.dainst.org/index_650_de.html. Bu yılki çalışmalar 12.09-05.10.2017 tarihleri arasında sürdürülmüştür. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Pergamon kazısı olarak çalışmalarımızı destekleyen herkese ve kuruma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bergama Müzesi ve Ankara Alman Büyükelçiliği Kültür Birimi'ne teşekkür ederiz. Çalışmalarımıza ödenek sağlayanlara ve çalışma ortaklarına her projenin anlatıldığı bölümde yer verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilen, Sayın Fatih Özdel'e (Antalya Anıtlar Koruma Kurulu) işbirlikçi katılımından dolayı çok teşekkür ederiz.

Ch. Williamson'nın (Groningen) çalışmaları ve B. Ludwig'nin (İstanbul) doktora projesi çerçevesinde. Doktora projesi Alman Araştırma Vakfı (DFG) tarafından desteklenmektedir.

2 Bu proje Brigitta Schütt (FU Berlin, Coğrafya Bölümü), Thekla Schulz-Brize (TU Berlin, Mimarlık Tarihi Araştırmaları) ve bu metnin yazarı ile birlikte yürütülmektedir. Güncel bilgi için bkz.: <https://www.dainst.blog/transpergmikro/> (Son erişim 12.06.2019).

3 Bkz. yuk. S. ### ile dipn. 6.

Buluntu Yeri 2018/01 – Küçük Yerleşim / Çiftlik

Bu buluntu yeri (2018/01), Çalibahçe Köyü'nün yaklaşık 2 km güneybatısında ve Tekkedere'nin 1,8 km doğusundaki küçük bir yükselti üzerinde yer almaktadır. Etrafı yüksek dağlarla çevrili bu düzlük, güneyde bir vadiye dönüşmektedir. Tekkedere'ye devam eden bu vadi Bakırçay'a açılır. Arazi taraması sırasında, farklı yapılara ait olabilecek dört duvar izi saptanmıştır (001-004). Buluntu yeri ilk olarak, tarla yolundaki antik tuğla parçaları ile kendini gösterir ve az miktarda buluntu içermektedir. Tuğla ve seramik parçalarının tarihi ve alandaki bulgu durumu, burasının şimdilik Roma Dönemi'nden Bizans Dönemi'ne kadar devam eden bir yerleşim ya da bir çiftlik olduğuna işaret etmektedir.

Buluntu Yeri 2018/02 – Kuyulu Kaya Tepe / Kale ve Yerleşim

Kuyulu Kaya Tepe Bakırçay'ın yan vadisinin bitiminde, Tekkedere'nin 1,8 km doğusunda yer alır (Resim:1). Yaklaşık 40 m yüksekliğindeki bu kaya formasyonu güneyde bir ırmakla ikiye ayırır ve buradaki kayalar oldukça sarpıtır (Resim:2). Kaya formasyonunun düz yamaçlarla çevrili diğer tarafı bugün zeytinliktir. Kayalık platonun genişliği yaklaşık 20 x 20 m.'den fazla değildir. Plato batıya, Bakırçay Ovası'na doğru geniş bir görüş imkanı sunar. İki sarnıcın (001-002) bulunduğu platodaki büyük kaya oyuğu, üçüncü bir sarnıç olmalıdır (003).

Kayanın doğu bitiminde, kaçak kazılarla ortaya çıkan diğer kalıntılar saptanmıştır. Bunlardan biri mezar kalıntısıdır (005). Bu bulgu, mezarı talan eden definecilerin, tüm kemikleri çukurda bırakmaları sonucu tespit edilebilmiştir. Mezarın kenarları ya da gömünün orjinal yeri belirlenememiştir. Kemiklerin, alışılmışın aksine iyi durumda korunagelmesi sayesinde, gömüyle ilgili ilk bilgiler elde edilmiştir. Mezara ait olduğu tahmin edilen çukurda terrakotta figürine ait bir kaide parçası ele geçirilmiştir. Mezarın şimdilik Geç Hellenistik/Erken Roma Dönemi'ne ait olduğu söylenebilir. Bu tarihlendirmenin doğruluğu, kemiklerin C14 analiziyle kontrol edilecektir.

Buluntu yerinin genişliği, yüzeyde görülen tuğla ve seramik parçalarının dağılımı yardımıyla yaklaşık olarak belirlenmiştir. Bu alan birçok teras ve zeytinliği ve Kuyulu Kaya Tepe'nin hemen hemen tüm çevresini kapsamaktadır.

Kronolojiyi belirlemek amacıyla platoda, mezarın etrafı ve buluntu yerinin geri kalanında seramik parçaları toplanmıştır. Kaçak kazı yapılan alana

ait seramik, şimdilik Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Kuyulu Kaya Tepe'nin yamacındaki diğer bir alanda çoğunlukla parlak yüzeyli Tunç Çağı ve Roma Dönemi seramiği tespit edilmiştir. Platoda ise sadece Bizans Dönemi'ne ait seramik bulunmuştur. İki adet andezit havan parçası da belgelenmiş fakat buluntu yerinde bırakılmıştır.

Platodaki bu buluntu yeri (2018/02), mevcut buluntu ve bulgulara göre olasılıkla en az iki büyük sarnıcı olan bir kaledir. Sarnıklar Bizans Dönemi'ne dek (belki de ilk olarak Antik Çağ sonrasında) yoğun biçimde kullanılmıştır. Kayalık alanın eteğinde, en geç Hellenistik Dönem'den Geç Antik Dönem'e dek kullanılmış küçük bir kırsal yerleşim olduğu açıktır. Yerleşimin genişliği henüz kabaca tahmin edilmektedir. Seramik buluntunun ilk değerlendirilmesine göre yerleşimin özellikle Kuyulu Kaya Tepe'de Tunç Çağı gibi erken bir dönemde başladığına işaret etmektedir.

Buluntu Yeri (2018/03) – Su Künkleri

Bozköy'den Koyuneli'ne giden yolun yanındaki bir zeytinliğin kenarında bulunan bu bulgu, kısmen yer altından devam eden bir antik su künküne ait olmalıdır (Resim:1). Bugün hâlâ bir miktar su barındıran künk, son yıllarda delinerek çeşme olarak kullanılmıştır. Çeşmenin doğusunda, zeytinlikte tespit edilen çok sayıdaki tuğla ve seramik parçaları alanda bırakılmıştır. Etraftaki yapı kalıntılarının devşirme malzeme ile inşa edilmiş olması, burada olasılıkla antik bir yerleşimin var olduğunu düşündürür.

Buluntu Yeri 2018/04 – Büyüksofulu Tepe / Kale

Çalibahçe'nin 1,4 km güneydoğusunda, Küçüksofulu Tepe'nin yanındaki Büyüksofulu Tepe, etrafı bugün tarla ve zeytinliklerle çevrili ve yaklaşık 500 m x 300 m genişliğinde, 100 m yüksekliğinde yüksek bir dağın eteğinde bulunur (Resim: 1). Batıdaki dik yamaç ile daha düz olan kuzey ve güney yamacı ağaç ve çalı ile kaplıdır. Sadece doğu ve güney yamacında bitki örtüsü seyrek. Tepe zirvesindeki yaklaşık 20 x 20 m genişliğe sahip düzlük nispeten küçüktür. Tepenin hemen kuzeydoğusunda birkaç metre alçaklıkta, kayalık ve dar bir teras (10 x 30 m) bulunur. Tepeden Bakırçay Ovası'na doğudan ve batıdan açılan vadi görülmektedir (Resim:3). Ayrıca Kaikos Ovası'nın genişçe bir kısmı, kuzey ve kuzeydoğudan Serhat Tepe ve Pergamon görülebilmektedir.

Güneydoğudan başlayan taramalar sırasında ilk olarak seramik ve duvar kalıntısı olduğu kesin, dört bulgu tespit edilmiş ve belgelenmiştir (Resim:3).

Tepe zirvesinin büyüklüğünden dolayı yapının genişliği yaklaşık 7 x 7 m olarak tahmin edilmektedir. Buluntu yeri, Pergamon çevresinde gözetleme yeri olarak adlandırılan yerlerle benzerdir.

Güney yamaçta toplanan seramik malzeme arasında M.Ö. 4.-2. yy'a ait bir ticari amphora bulunmaktadır. Diğer buluntular şimdilik Hellenistik Dönem'den Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.

Buluntu yerine ve topoğrafik konumuna bakıldığında, burasının bir kale ya da etrafı bir veya daha fazla sur duvarı ile çevrili bir yerleşim olduğu düşüncesi akla yatkındır.

Buluntu Yeri 2018/05 – Gözetleme Yeri?

Kane Yarımadası'nın güneyindeki bu buluntu yeri (2018/05), Çağdaş Siteler tatil köyünün 0,6 km batısına, Eyko Sitesi'nin 0,7 km kuzeydoğusuna düşmektedir (Resim: 1). Kara Dağlar'ın yamaçlarındaki bir tepedeki bu yer, Çandarlı'ya dek (Pitane) geniş bir görüş alanına sahiptir. Moloz ve büyük kaya parçaları arasında, bir gözetleme yerinin kalıntılarına ait olabilecek bir duvar (B001) tespit edilmiştir. Alanda tuğla ya da seramik buluntuya rastlanmamıştır.

Buluntu Yeri 2018/06 – Kemikliburun – Kale / Gözetleme Yeri ve Yerleşim / Çiftlik

Buluntu yeri (2018/06), Kane Yarımadası'nın güneybatı ucunu teşkil eden Kemikliburun'un sirtlarında yer alır (Resim: 1). Yarımada Özlem Sitesi adlı tatil köyünün doğusundadır ve seyrek bitki örtüsü ile kaplıdır. Yarımadanın konumu tüm kıyı şeridini ve Mardalıç Adası gibi önündeki tüm adaları görmektedir. Görüş mesafesi kuzeye doğru Denizköy yakınındaki Maltepe'ye dek uzanır. Yarımadanın en batı ucundan Denizköy'deki gözetleme yeri (Buluntu yeri 2017/05) görülebilmektedir. Kuzey bitişiğindeki koy en iyi şekilde izlenebilmektedir. Pitane Körfezi buluntu yerinin görüş alanında değildir, ancak Elaia Körfezi rahatlıkla görülebilmektedir.

Buluntu yerinin en yüksek noktasında açılmış çok sayıda teras üzerinde antik duvar kalıntıları bulunmaktadır. Bu duvarların üzerinde daha geç bir evreye ait harçsız taş duvarlar yer alır (Resim: 5. 6). Doğuda bir kayalığın kenarında arazi öne doğru birkaç metre ilerlemektedir. Bunun altında ise çok sayıda ve kısmen dört köşeli yapı izleri bulunmaktadır. En yüksek noktadaki tepe sırtı 600 m kadar batıya uzanmaktadır. Bu alanda duvar kalıntıları ve genellikle günümüze ait çoban kulübelerine sıkça rastlanır.

Tepenin doğu ucunda bulunan buluntu yerinin merkezinde, olasılıkla antik ve küçük bir yapıya (belki kuleli bir çiftlik?) ait duvar uzantıları mevcuttur. Bu alanda yoğunlaşan, genellikle farklı boyutta bloklar olmak üzere sayısız işlenmiş taş, fotoğraf ve çizimle belgelenmiş ve ölçümler yapılmıştır. Buluntu yerinin planı, burada olasılıkla Hellenistik Dönem'e ait bir yapının bulunduğunu netleştirmektedir.

Alanın tümünde çok sayıda tuğla ve seramik bulunmaktadır. İlk tarihlendirme için birkaç seramik parçası toplanmıştır. Bunlar Tunç Çağı'na ait üç ayaklı bir kap ve ESC mal grubuna ait iki kase parçası (MS. 2. yy ortası – 3. yy), LRC mal grubuna ait iki adet kaide (MS. 425–450) ve Bizans Dönemi'ne ait bir parçadır.

Buluntu yerinin genişliğini ve dönemini daha iyi belirlemek için intensiv bir seramik araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada, Elaia'da uygulanan yöntem kullanılmıştır. Seramik buluntular ve dağılımının değerlendirilmesi 2019'da yapılacaktır.

Mevcut bulgularla, bu alanın kronolojisi şimdiye dek sadece genel hatlarıyla verilebilir. Bulgular, burada etrafı sur ve kuleler ile çevrili bir Hellenistik Dönem kalesi olduğunu düşündürmektedir. Kale, Kane Yarımadası'nın güneybatı ucundaki tüm deniz trafiği ve kuzeydeki koyu kontrol edebilmektedir. Bu alan, Roma Dönemi'nden Bizans Dönemi'ne dek yerleşim ya da çiftlik olarak kullanılmış olmaydı. Burada hayvancılık, zeytin ve şarap üretimi yanı sıra yakınındaki koydan dolayı balıkçılık yapıldığı düşünülebilir.

Buluntu Yeri 2018/08 – Yazılı Taş Tepe / Gözetleme Yeri

Buluntu yeri (2018/08), küçük ve günümüzde düzlenmiş kaya çıkıntısı olan Yazılı Taş Tepe'de yer alır. Bimeyko Sitesi boyunca devam eden modern yolun kenarındaki bu buluntu yeri güneye doğru hafifçe yamaç aşağı uzanır (Resim: 1). Alandaki modern tesviye çalışmaları nedeniyle her yerde tuğla ve seramik parçaları, çeşitli büyüklükte işlenmiş tek tük blok bulunmaktadır. Bu alanın doğu bitişiğindeki bahçe duvarında da antik yapılara ait parçalar kullanılmıştır. Alanın, Kane Yarımadası'nın güneyine hakim konumu, askeri amaçlı kullanıma uygun olsa ön tarihllemeye göre Roma Dönemi'ne ait keramik bulgular bu durumla uyuşmamaktadır.

Buluntu Yeri 2018/09 – Yerleşim / Kuleli Çiftlik

Merdivenli Köyü'nün 1,5 km güneybatısında, Karagöl Caddesi'nin yakınında yer alan buluntu yeri (2018/09), küçük ve yüksek bir düzlüğün üzerin-

deki kuzeye ilerleyen bir vadinin sonundadır (Resim: 1). Burası ormanlıktır fakat harçsız duvarlarla genişçe bir yerin teraslandığı bu buluntu yerinin büyük bir bölümü sadece otlarla kaplıdır.

Buluntu yerinin merkezini, düzlüğün kuzey bitiminde öne çıkan bir arazi parçası üzerine dağılmış bloklar teşkil eder (Resim: 7). Bunların altında bir yapının köşesine ait iki duvar (001) bulunmaktadır. Buluntu yerinin kenarlarına göre yapının tahmini ölçüleri (yaklaşık 7 x 7 m) çevredeki kule çiftlikleri anımsatmaktadır (bkz. yuk.). Alanda bu yapıya ait olması muhtemel, çok sayıdaki işlenmiş blok, plan üzerine kaydedilerek fotoğraf ve çizimle belgelenmiştir. Çevredeki diğer taş bloklar daha küçük yan yapılara işaret eder. Ayrıca batıda taşlarla örülü bir kuyu bulunur. Bu bulgular olasılıkla bir duvar (004) ile çevridir ve bu duvar birkaç noktada anlaşılabilmekle birlikte olasılıkla bir girişe sahiptir (003). Yapının güneybatısında tespit edilen diğer üç kuyu da belgelenmiştir.

Bulgu durumu bu alanın daha çok tarımsal bir yerleşme, diğer bir deyişle tarım amaçlı kullanılan bir kuleli çiftlik olduğunu düşündürmektedir. Konumu ve bulgular, yakın civardaki Asarlık Tepe ve Söğütlü Kale'deki tarımsal birer kuleli çiftlik oldukları tahmin edilen yapıları hatırlatmaktadır. Fakat alanda toplanan seramik, Geç Antik/Bizans gibi oldukça geç bir döneme aittir. Olası bir erken yapının varlığı ve alanın bu geç dönemlerde de kullanıldığı olasıdır.

Buluntu Yeri 2018/10 ve 2018/11 – Kilise Yeri ve Karaca Kayası

Kilise Yeri (2018/10), güneyden Bakırçay Ovası'na açılan bir yaylanın kuzey kenarındaki Çakırlar Köyü'nün 1,5 km güneybatısında, düz bir tepe üzerinde yer alır (Resim: 1). Buluntu yerinde, zeytinliklere ait harçsız modern teras duvarların yanı sıra birkaç antik yapı kalıntısı da bulunmaktadır. Birkaç noktada *in situ* durumda duvarlar tespit edilmiş olup, bu duvarlar olasılıkla, alana adını veren bir şapel ya da kiliseye aittir. Az miktarda seramik ve tuğlanın yanı sıra büyük bir havan parçası gibi taş malzeme de belgelenmiştir. Bu buluntular yaylanın tarımsal kullanımına işaret eder.

Kilise Yeri'nin 0,9 km güneyinde Karaca Kayası (2018/11) yer alır (Resim:1). Carl Schuchhardt'ın 19. yüzyıl sonunda keşfettiği bulguların çoğu yeniden tespit edilmiştir⁴. Toplanan seramik malzemenin ön tarihlenmesi de bulguların Bizans Dönemi'ne ait olduğunu destekler.

⁴ Schuchhardt'ın aktardığı buluntu yerleri için bkz.: A. Conze – O. Berlet – A. Philippson – C. Schuchhardt – F. Gräber, *Stadt und Landschaft, AvP 1, 1* (Berlin 1912) tümü.

Kayalık alandan yaylanın tümünü ve Bakırçay Ovası ile Eğrigöl Tepe'yi görmek mümkündür. Düzlükte bugün sadece birkaç zeytinlik ve arı kovanları bulunmaktadır. Büyük bir bölümü işlenmemiş bu alanda tarım yapılmamaktadır. Schuchhardt'ın anlattığı coşkun ırmak, yaz mevsiminde hemen hemen kurudur.

Yayladaki her iki buluntu yerinin konumu ve birbirlerine yakın oluşları kayda değerdir. Schuchhardt, Karaca Kayası'ndaki kalıntının Tiarai olabileceğini öne sürmüştür. Oysa bugün Kilise Yeri olarak bilinen ve Schuchhardt'ın bahsetmediği buluntu yeri (2018/10) Tiarai tanımına daha uygundur.

Buluntu Yeri 2018/12 – Küçükburun / Yılanlı Tepe – Gözetleme Kulesi

Yılanlı Tepe'deki gözetleme kulesinden (2018/12) Schuchhardt kabaca bahsetmektedir. Kule, Çakırlar Köyü'nün 4,4 km kuzeybatısındaki bir tepenin sırtında yer alır. Tepe, Atarneus'a ve Kapıkaya üzerinden Pergamon'a ulaşan her iki vadiyi ikiye ayırmaktadır (Resim: 1). Böylece gözetleme kulesi Pergamon ve Atarneus ile Kozak Dağları'nın güneyineki bağlantıyı sağlayan stratejik bir konuma sahiptir. Fakat ne yazık ki orman ve yol çalışmaları sırasında tesviye edildiğinden, buluntu yerini ayrıntılı belgelemek imkansızdır fakat yeri tam olarak tespit edilmiştir. Alanda çok sayıda tuğla ve az miktarda seramik ile birkaç işlenmiş blok tespit edilmiştir. *İn situ* duvar bulunmamıştır. Bu alandaki buluntu dağılımı belgelenmiş ve Geç Antik'ten Osmanlı Dönemi'ne kadar tarih veren seramik toplanmıştır.

Buluntu Yeri 2018/13 – Panayır Yeri Mevki – Yerleşim / Çiftlik

Yerlitahtacı Köyü'nün 0,9 km batısında, Çakırlar Köyü'nün 1 km kuzeydoğusundaki buluntu yeri (2018/13), güneydoğudan Pergamon akropolüne açılan yaklaşık 100 x 200 m genişliğindeki verimli bir yayla üzerinde yer alır (Resim: 1). Yaz aylarında dahi yeşil olan bu alanda at otlatılmaktadır. Yaylanın doğu kenarında olasılıkla küçük bir yerleşim ya da bir (kule?) çiftlik bulunmaktaydı. Günümüze ait harçsız taş duvarlar antik duvar kalıntılarının tespit edilmesini zorlaştırsa da *in situ* durumdaki bir kaç duvar uzantısı belirlenebilmiştir. Ayrıca yapı kalıntıları, seramik ve tuğla buluntular da burada bir antik yerleşimin olduğuna işaret eder. Alandan, kuş uçuşu 5 km mesafedeki akropol oldukça iyi görülebilmektedir (Resim:8).

Buluntu Yeri 2018/14 – Hacı İsmail Köprüsü – Demirtaş'taki Köprü

Bakırçay'a akan Sariasmak üzerindeki iki kemerli köprü (2018/14), diğer bir Roma köprüsüne birkaç metre mesafededir. Demirtaş Köyü'nün 5,7

km güneydoğusu ile Yenikent'in 5,7 km güneybatısında yer alır (Resim:1). Yaklaşık 5 m yüksekliğindeki köprünün batı kemeri 11,2 m genişliğindedir ve bu haliyle sadece 4,8 m genişliğindeki doğu kemerinden daha büyüktür. Doğu-batı doğrultusundaki köprü, orta ayağı yüksekliğinde hafifçe kuzeye bükülmektedir. Köprünün genişliği ortalama 3,2 m'dir. Köprü üzerindeki beton ve çimentodan yol, köprünün günümüzde de yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Taş bloklar üzerine oturtulan köprü görünüşe göre oldukça daha eskidir. Kemerin oturduğu bloklarda ahşap iskele için üçer giriş deliği görülmektedir (Resim:9). Defalarca onarılmış köprünün yeniden yapılmış olabileceğinden tarihlendirilmesi zordur. Fakat olasılıkla temeli antik idi ya da burada daha önce antik bir köprü vardı. Çünkü köprüler, yolların aksine bulundukları yörede daha uzun bir devamlılığa sahiptirler.

Devşirme bloklarla kaplı bir yol (002), batıdan köprüye ulaşır. Yolun son 200 metresinde özellikle patikadaki kenarı belirgindir. Kenarlar büyükçe andezit, kireçtaşı ve mermer bloklardan oluşmaktadır fakat yolun her iki tarafındaki pamuk tarlalarının sürülmesi, yolun bu bölümünün tahribatına neden olmuştur. Fakat yine de caddenin ortalama genişliği yaklaşık olarak 2,9 m'dir. Köprünün 130 m kuzeydoğusundaki yüzey taraması sırasında tuğla ve seramik (003) tespit edilmiştir. Buluntu malzemesi Geç Hellenistik, Roma ve Geç Antik döneme (M.S. 7. yy'a kadar) aittir fakat Roma Dönemi seramiği daha yoğundur.

Elaia (Buluntu Yeri 2018/15) – Su Altındaki Duvar Kalıntılarının Hava Fotoğrafı

Elaia'nın bu yılki yüzey araştırması programında olmasının amacı, sualtındaki Geç Antik Dönem tuzlalarına ait duvar kalıntılarının hava fotoğrafını çekmekti. Tuzlaya ait duvar uzantıları ve her bir taşın daha önce Elaia yüzey araştırmaları çerçevesinde ölçümü yapılmıştı. Su altındaki duvarların, bir İHA yardımıyla fotoğrafları çekilmiştir. Duvarların bir kısmı birbirine yüzlerce metre mesafede olduğundan, fotoğralamaya hem karadan hem de küçük bir bottan başlanmıştır. Çalışmaların sonucunda bulguların genel görünümü ile duvar örgüsü ve taş yığınlarıyla ilgili detaylar elde edilmiştir (Resim:10). Ayrıca hava fotoğrafları, bulguların Elaia'nın genel arkeolojik ana planında daha belirgin görünebilmesi için bir temel oluşturmaktadır.

Resim Kaynakçası:

Resimlerin tümü Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon arşivine aittir (İstanbul – Berlin).

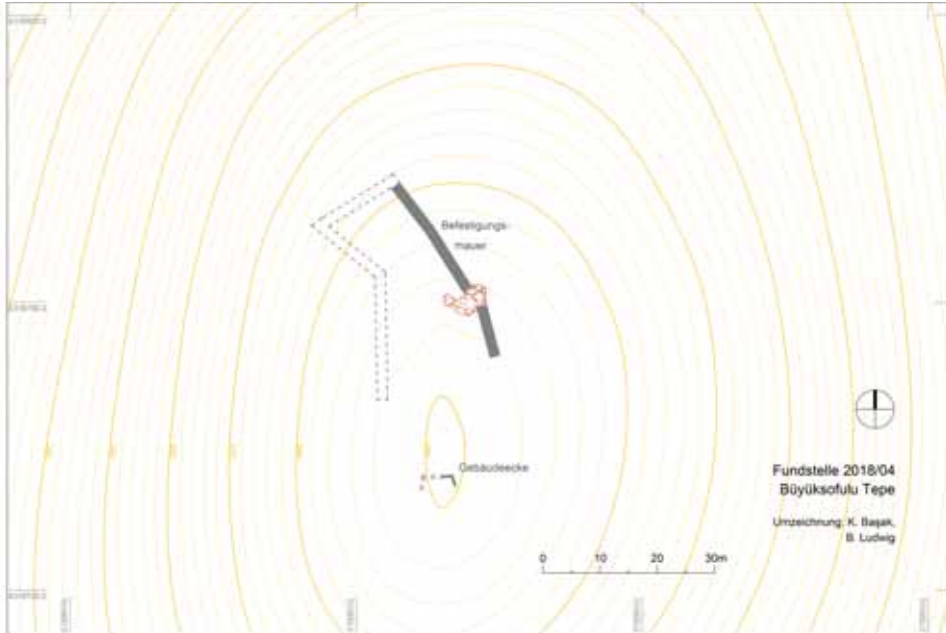
Resim:1: B. Ludwig (TanDEM-X Alman Havacılık ve Uzay Merkezi verileri temelinde).

Resim:2. 3. 6. 8-10: B. Ludwig

Resim:4. 5. 7: B. Ludwig – K. Başak

Resim 3: Yunt Dağı, Buluntu Yeri 2018/04 – Büyüksofulu Tepe, güneybatıdan. Arkada Bakırçay Vadisi.

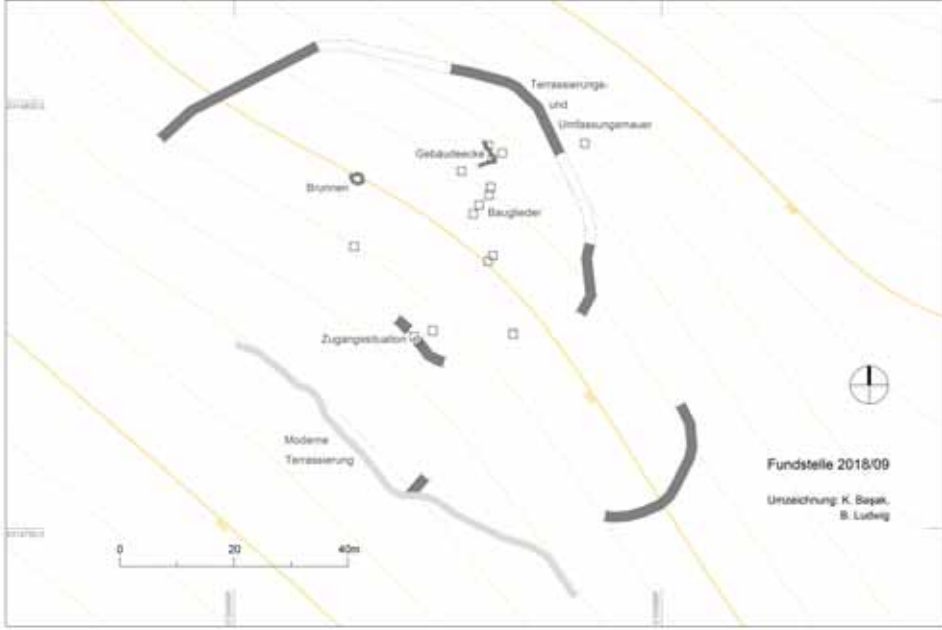
Resim 4: Yunt Dağı, buluntu yeri 2018/04 – Büyüksofulu Tepe. Buluntu yerinin planı.

Resim 5: Kane Yarımadası, buluntu yeri 2018/06 – Kemikliburun. Buluntu yerinin planı.

Resim 6: Kane Yarımadası, buluntu yeri 2018/06 – Kemikliburun. Buluntu yerinin batıya doğru hava fotoğrafı. Arkada (sağ) Elaioussa (Mardalıç Adası).

Resim 7: Kane Yarımadası, buluntu yeri 2018/09. Buluntu yerinin planı.

Resim 8: Kozak, buluntu yeri 2018/13. Güneydoğuya bakış. Önde Yerlitahtacı'daki evler (sol) ve Pergamon akropolü (sağ) ve arkada Bakırçay Vadisi ile Yunt Dağı.

Resim 9: Bakırçay Vadisi'nin batısı. Buluntu yeri 2018/14 – Hacı İsmail Köprüsü, batı ke-
meri ve orta köprü ayağı.

Resim 10: Elaia. Önde: Sualtıdaki duvar kalıntıları (tuzlalar); Arkada, sağda: Pergamon
ve akropol.

2018 YILI TERMESSOS EPIGRAFIK YÜZEY ARAŞTIRMASININ GENEL SONUÇLARI

Ferit BAZ*

Termessos'ta 10 Eylül ile 24 Eylül 2018 tarihleri arasında başkanlığım-
da yürütülen araştırmalarda, 21 adet epigrafik belge kayıt altına alınmıştır.
Geçen sene başladığımız Termessos araştırmalarında öncelikli hedefimiz
sütunlu caddedeki yazıtları ve onurlandırma anıtlarını araştırmaktır. Daha
önceden yayımlanmış yazıtların da hem arkeolojik hem de epigrafik açıdan
tanımlarının yapılması, içeriklerinin kontrol edilmesi ve fotoğraflanmaları
da araştırmamızın kapsamı içerisinde yer almaktadır. Yazıt taşıyıcılarının
mekândaki konumları ve anıtların birbirleriyle olan ilişkileri, yazıtlarda
zikredilen kentin elit vatandaşlarının prosopografik açıdan değerlendiril-
meleri, sütunlu caddedeki anıtların dikilmesindeki kronolojik gelişim ve
yazıtların ikincil kullanımları gibi hususlar da göz önünde bulundurul-
maktadır. Çünkü bu durum özellikle şu ana değin Termessos yazıtlarının
bir araya toplandığı en kapsamlı eser olan Heberdey'in çalışmasında zama-
nın çalışma koşulları gereğince yeterince yapılamamıştır¹. Ayrıca sütunlu
caddeye paralel olarak uzanan yapılarda da epigrafik açıdan aramalar ya-
pılmıştır. Yakın gelecekteki amaçlarımız arasında kentin sütunlu caddesi-
nin ve yakın çevresinin yazıtlarının *corpus*'unu hazırlamak bulunmaktadır.
Bu kapsamda *corpus* hazırlıklarına başlanmıştır. Aşağıda bazı yeni yazıtlara
ana hatlarıyla değinilmektedir.

* Doç. Dr. Ferit BAZ. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü Bomonti Binası, Şişli/İstanbul/TÜRKİYE. feritbaz@yahoo.com.

* Araştırmaya izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazı ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığı ile Bakanlık temsilen araştırmaya katılan Kadriye Panay'a; araştırmaya finansman desteği sağlayan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü Birimi'ne; araştırmaya katılarak değer katan ve çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan değerli Hocam Prof. Dr. Ahmet Vedat ÇELGİN'e; değerli arkadaşlarım Prof. Dr. Murat ARSLAN, Doç. Dr. Emre ERTEN ve Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN'e; Akdeniz Üniversitesi'nden Arş. Gör. Betül GÜREL, Arş. Gör. Aykan AKÇAY ve Doktora Öğrencisi Şenkal KİLECİ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

¹ Bunun için bkz. TAM III, 1.

ONURLANDIRMA

Araştırmalarımız sonucunda sütunlu cadde de molozların altında kalmış, itinalı işçiliğe sahip “kentin oğlu” ifadesini taşıyan bir onurlandırma yazıtı kısmen okunabilmiştir. Söz konusu yazıt, sütunlu caddenin güney duvarının ön tarafında bulunmuştur. Muhtemelen yazıt başka levhalar üzerinde toprak ve büyük taş bloklar altında devam etmektedir. Anıt, sütunlu caddeyi cepheden gören bir yerde, merkezi bir konumda dikilmiş olduğu için, üzerindeki yazıtın gösterişli karakterini göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Resim: 1).

ONURLANDIRMA

Sütunlu caddenin kuzeydoğu bitiminin yakınlarında bir heykel kaidesi bulunmuştur. Heykel kaidesi üzerindeki yazıttan anlaşıldığı kadarıyla anıt, çocuklar kategorisinde güreş müsabakalarını kazanmış olan *hiereus* ve *hierophantes* olan Marcus Aurelius Plutarkhianos Khares isimli bir kimseyi onurlandırmak için dikilmiştir. Yazıtın üzerinde ayrıca *probulos* ve *agonothetes* ifadelerine rastlanılmaktadır (Resim: 2).

ONURLANDIRMA

Sütunlu caddenin yakınlarında bulduğumuz diğer bir yazıt ise, Termessos kentinin kültür tarihi açısından oldukça önemlidir. Yazıt taşıyıcısının üzerinde Claudia Lalla isimli bir kadının kentte kadınlar hamamını yaptırdığı yazılıdır. Buna göre kentte erkekler ve kadınlar için hamam binalarının ayrı ayrı oluşturulduğunu düşünmek gerekmektedir. Hiç şüphesiz, söz konusu kadın kentin elit vatandaşlarından birisiydi (Resim: 3).

ONURLANDIRMA

Termessos’un sütunlu caddesinin batısında yer alan dükkan ve konutların bulunduğu yamaçların üst tarafında kamusal bir yapının önünde duran silindirik bir sütun heykel kaidesi bulunmuştur. Heykel kaidesinin üzerinde Anadolu kökenli isimlerin yer alması yazıtı ayrıca değerli kılmaktadır (Resim: 4).

ONURLANDIRMA

Sütunlu caddenin hemen doğusunda, sütunlu caddeden daha önceden düşerek devrilmiş olan bir heykel kaidesi bulunmuştur. Heykel kaidesinin baş

tarafı Heberdey tarafından yayınlanmıştır². Zaten bizim bulduğumuz yeni kaide parçası, diğer parçanın yani yayımlı parçanın hemen yakınında devrik bir biçimde durmaktadır. Yatık olan kaideden net bir fotoğraf almak mümkün olamadı, ancak kaidenin alt tarafında kalan yazıt belli bir boşluktan güçlükle okunabildi. Böylelikle eksik kalan kısım tamamlanmış oldu (Resim: 5).

İMPARATOR HADRIANUS VE EŞİ SABİNA'YA AİT ONURLANDIRMA- LAR

Çalışmalarımız araştırmamızın son günlerinde kentin Osbaras stoa'sına kaydırıldı ve burada da önemli ve yeni imparatorluk yazıtları keşfedildi. İmparator Hadrianus'un onurunda dikilmiş iki yeni heykel kaidesi (Resim: 6 ve 7) ile eşi Sabina'nın onurlandırılmasına ilişkin bir adet yeni heykel kaidesi tespit edildi (Resim: 8). Heykel kaidelerinde *phyle* isimlerine rastlanılmış olması yazıtları daha da önemli kılmaktadır.

² TAM III, 1 no.128.

Resim: 1: Kentin oğlu unvanlı onurlandırma.

Resim: 2. M. Aurelius Plutarkhianos'a ait onurlandırma.

Resim: 3 Claudia Lalla'ya ait onurlandırma.

Resim: 4. Anadolu kökenli isimleri taşıyan heykel kaidesi.

Resim: 5. TAM III, 1, 128 No'lu yazıta Addendum.

Resim: 6. İmparator Hadrianus'a ait onurlandırma.

Resim: 7. İmparator Hadrianus'a ait diğ er onurlandırma.

Resim: 8. Sabina'ya ait onurlandırma.

KUZHEY PISIDIA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

Fikret ÖZCAN*
Nihal ÇEVİK
Eser YAYAN
İbrahim ACUCE

Isparta ve ilçelerindeki antik yerleşmelerde 05.07.2018-16.08.2018 tarihlerinde yapılan yüzey araştırması Eğirdir ilçesi yakınlarındaki Prostanna, Sarıidris kasabası yakınlarındaki Mallos, Aksu ilçesi yakınlarındaki Tymbrida, Isparta merkeze bağlı Güneyce Köyü yakınlarındaki Kapıkaya'da, Burdur Ağlasun ilçesine bağlı Harmancık Köyü yakınlarındaki Sandalion'da ve bu yerleşmeler arasında kalan küçük kırsal yerleşmelerde yürütülmüştür¹. 2018 sezonu harita çalışmaları kapsamında Mallos ve Kapıkaya'nın kent planları çıkarılmış (Harita: 1-a, b), araştırma sahamızda yeni tespit edilen bazı kilise ve yapıların belgelemesi yapılmıştır. Diğer Araştırmalar ise antik yerleşme strüktürlerini, değişik büyüklükteki yerleşmeler arasındaki bağlantılarını ve yol ağlarını tespit etmeye yönelik olmuştur. Aşağıda bu çalışmalar ana hatlarıyla ele alınacaktır.

KAPIKAYA TERRITORIUMU

Güneyce Köyü'nün 1,70 km. doğusunda, Kapıkaya'daki antik kentin ise 2 km. kuzeydoğusunda, Güneyce-Çukur köyleri karayolunun 100,00 m. kuzeyinde, halk arasında Sekiler Mevkii olarak isimlendirilen alanda 9,30x15,00 m. ölçülerinde yonca planlı bir kilise tespit edilmiştir (Resim: 1). Batısında

* Doç. Dr. Fikret ÖZCAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32500 Çünür-Isparta/TÜRKİYE. fikretozcan@sdu.edu.tr.

Nihal ÇEVİK (M.A.), Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32500 Çünür-Isparta/TÜRKİYE. ceviknihal@hotmail.com.

Eser YAYAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32500 Çünür-Isparta/TÜRKİYE. eseryayan@hotmail.com.

İbrahim ACUCE (M.A.), Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32500 Çünür-Isparta/TÜRKİYE. ibrahimacuce@gmail.com.

¹ Başta araştırmamıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kazılar Dairesi Başkanlığı olmak üzere bizlere eşlik ederek öneri ve yardımlarını esirgemeyen bakanlık temsilcimiz arkeolog Emir KORKMAZ'a, mali ve lojistik destek sağlayan Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Türk Tarih Kurumu'na, Koç Üniversitesi Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'ne (ANMED), Eğirdir Belediye Başkanlığı'na ve özveriyle çalışan KPYA ekip üyelerine teşekkür ederim.

2,00 m. genişliğinde girişi bulunan kilisenin, güney apsisi 5,20x3,20 m. doğu apsisi ise 4,30x2,60 m. olup kuzey apsisi tahribattan dolayı ölçülememiştir. Toplama moloz taşlar ile çift cidarlı olarak yapılan kilisenin duvar kalınlığı 0,80 m. koruna gelmiş en yüksek noktası 1,30 m.dir. Kilisenin güneyinde *pastophorium* benzeri bir bölme ve ona bitişik iki hücre vardır. Birinci bölme 9,50x9,10 m., ikinci bölme 3,40x3,20 m., son bölme ise 4,80x4,40 m. ölçülerindedir. Kilise içerisinde az sayıda çatı kiremidi, taban tuğlası ve günlük kullanım seramik kap parçası ile çok sayıda moloz taş olduğu gözlemlenmiştir. Kilisenin 50,00 m. kuzeyinde, ilki, 8,00x4,20 m. ölçülerinde, korunan yüksekliği 0,80 m. ikincisi 2,50x2,10 m. ölçülerinde toplama moloz taşlar kullanılarak kuru duvar tekniğinde yapılmış iki yapı yer almaktadır. Söz konusu yapılar yoğun tahribata uğradıklarından işlevleri tam olarak anlaşılamamıştır. Kapıkaya'daki antik kent merkezinin 1,50 km. kuzeydoğusunda, Güneyce-Çukur Köyü karayolunun 600,00 m. güneyinde olan ve halk arasında Koyaklar Mevkii olarak isimlendirilen alanda bir şarap işliği tespit edilmiştir. İşlik *monolit* anakayaya oyularak 2,30x2,50 m. ölçülerinde yapılmıştır. Ezme teknesi, biriktirme havuzu ve pres yatağı aynı kaya üzerinde yer alan işlik tipolojik olarak önceki yıllarda Şarapgana Gediği'nde bulunan işlik ile benzerlik göstermektedir². İşliğin biriktirme çukuru 1,50x1,00 m. ölçülerinde olup derinliği 0,50 m. pres kolu yuvası 14x26 cm. genişlikte ve 15 cm. derinliktedir. Pres kolu yuvasının sağ köşesinde 30x9 cm. ölçülerinde, 3 cm. derinliğinde ikinci bir yuva daha vardır.

Çukurköy

Kapıkaya'nın yaklaşık 5 km. doğusundaki Çukurköy ilk tespitlere göre Geç Antik Dönem'de kurulmuş bir kırsal yerleşmedir. Çukurköy, etrafını çeviren yumuşak tepelerin güney eteklerine kurulmuştur. Alan, zengin su kaynakları ve tarıma oldukça elverişli arazisi nedeniyle bir yerleşme için halen ideal şartları sağlamaktadır. Bu yerleşme muhtemelen antik dönemde Kapıkaya'daki adını halen bilmediğimiz kente bağlı idi. Ayrıca Çukurköy'e yakınlığı nedeniyle buraya Geç Antik Dönem'de terkedilen İnler Mevkii'ndeki antik yerleşmeden toplu veya münferit göç olasıdır. Köy içerisinde yapılan çalışmalarda Geç Antik Dönem'e ait bazı yapı kalıntıları ve kaçak kazılarla tahrip edilmiş bir kilise, kilisenin güneyinde yapı terasları tespit edilmiştir.

² Bkz. Fikret Özcan, Eser Yayan, Nihal Çevik, "Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2016", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Bursa, 2017, S. 35, c. 1, s. 460, 461.

Geç Antik Dönem yapıları modern yerleşme tarafından yoğun olarak tahrip edildiğinden asıl strüktürleri bazı durumlarda kesin olarak belirlenememiştir.

Çukurköy Havuzlu Mevkii'nde iri moloz taşlar ve yer yer düzgün kesilmiş blok taşlar ile inşa edilmiş 14,50x11,10 m. ölçülerinde, korunmuş duvar yüksekliği 1,50 m. olan bazilikal planlı bir kilise tespit edilmiştir. Kilisenin güneyinde ve batısında ek odalar, batı kısmında ise 2,20x2,30 m. ölçülerinde 1,30 m. derinliğinde, 2,70x2,00 m. ölçülerinde, 1,00 m. derinliğinde iki kaçak kazı çukuru vardır. Kilise etrafında çok sayıda çatı kiremidi parçası ve kaçak kazı çukurları gözlemlenmiştir (Resim: 2). Kilisenin takriben 25,00 m. kuzey doğusunda 12,60x3,50 m. ölçülerinde, toplama moloz taş ve harçla yapılmış bir yapı vardır. Yapının güneyinde 5,00x8,50 m. ölçülerinde yapıya ait bir ön avlu bulunmaktadır. Temel seviyesinde korunmuş olan yapının içerisinde bu yapının Geç Antik Dönem'den günümüze kadar değişik tarihlerde kullanıldığına işaret eden çatı kiremidi ve tuğla parçaları tespit edilmiştir.

Aşağı Gökdere Kasabası, İnler Mevkii

Kuzey-güney doğrultulu bir dağ silsilesinin batı yamaçlarına kurulmuş bu antik yerleşme doğudan batıya oldukça eğimli bir alana kurulmuştur. Güneyden kuzeye dar bir şerit halinde uzanan yerleşim sahasını doğuda bir dere sınırlar. Yerleşmenin kuzeyinde dağ eteğinden başlayıp batı-doğu doğrultusunda dere yatağına kadar uzanan ve belli yerlerde kuleleri olan oldukça iyi korunmuş bir savunma duvarı vardır. Bu savunma duvarının kuzeyinde iskâna ilişkin herhangi bir yapı yoktur. Derenin doğu yakasındaki alan batıdaki yerleşim sahasına göre daha yumuşak eğimlidir ve bu alanda birkaç uzun teras duvarı dışında çok az yapı vardır. Batıdaki savunma duvarıyla aynı doğrultuda olan ve doğu yakasına bir küçük tepe üzerine inşa edilmiş yapılardan biri muhtemelen yerleşmenin savunmasına yönelik inşa edilmiştir. Derenin doğusundaki tepe üzerindeki bu yapının harçla yapılmış duvarları ve içindeki buluntulardan yola çıkarak Geç Antik Dönem'de inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Yerleşim sahasında içindeki buluntulardan İnler Mevkii'nin Helenistik Dönem'den Geç Antik Dönem'e dek iskân edildiği anlaşılmaktadır. Yerleşim sahası güneyde derin ve dar bir vadinin bitiş noktasında olup yerleşmeye bu dar vadiden ulaşmak oldukça zordur. Doğal bir savunma alanı yaratmasından dolayı yerleşimin güneyinde herhangi bir savunma yapısı bulunmaz ancak yerleşmenin yaklaşık 500 m. güneybatısındaki tepede çevreyi denetleyebilecek bir kale vardır. Bu yerleşme Adada ve

Kapıkaya'nın askeri güvenliğine katkı amacıyla kurulmuş olup işlevi yerleşmenin güneyinde bulunan boğazdan geçişi denetim altında tutmak olmalıdır. İner Mevkii, Kuzey Pisidia'da Mallos, Prostanna, Tymbriada, Kapıkaya gibi yerleşimlerin çevresinde tespit edilen küçük kırsal yerleşmelerden daha büyük boyutludur. Yerleşmenin merkezi sayılabilecek bir konumda genel araziden göreceli olarak az eğimli bir yerde agora olarak adlandırabileceğimiz bir alan ve birden fazla kutsal alan vardır. Yerleşim sahasının çok eğimli olması İner Mevkii'nin yerleşim için ideal koşullar sunmadığını göstermektedir. Ancak çevreden gelecek saldırılara karşı yeterince güvenli bir yerdedir ve bu durum muhtemelen yerleşim alanının kolay vazgeçilecek bir yer olmaktan çıkartmaktadır. Yerleşmede asıl korunma önlemi sadece kuzey surudur ve diğer yönlerde herhangi bir savunma önlemi alınmasına gerek görülmemiştir. Yerleşmenin batısındaki dağdan düşen büyük kaya kütleleriyle tahrip olmuş teraslar üzerinde pek çok yapı kalıntısına rastlanmıştır. Yerleşim sahası içinde nitelikli ithal seramik buluntuları bu yerleşmenin dış dünyayla bağlantısının devam ettiğini göstermektedir. Batıdaki dağ yamacının hemen eteğinde iki büyük yapı ise muhtemelen kutsal alandır. Yerleşim sahası içinde su kaynakları mevcuttur ve Geç Antik Dönem'de terkedilmiş olmasının nedeni muhtemelen depremdir. Yerleşmenin kuzeyindeki arazi kısmen yumuşak eğimli olduğundan hem tarıma hem de büyük baş hayvan yetiştirilmesine imkân sağlar. M.S. 4. yy.dan itibaren daha kolay yaşanılabilir düzlük alanların tercih edilmesi de diğer bir etken olmalıdır.

İner Mevkii, Kuzey Savunma Duvarı ve Kamusal Alan

Yerleşmenin kuzeydoğusundaki dağ eteğinden başlayıp batıdaki dere yatağına kadar uzanan sur duvarı 223,60 m. uzunluktadır. Duvar kalınlığı yaklaşık 2,18 m. olup bazı yerlerde 4,30 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Yapım tekniğine göre Hellenistik Dönem'de inşa edildiği düşünülen sur duvarı arazinin eğimli yapısına uygun şekilde kademelendirilmiştir (Resim 3). Sur duvarının yaklaşık olarak ortasında, yüksekliği 2,50 m. genişliği 1,70 m. olan bir kapı açıklığı vardır. Giriş kapısının 3,00 m. doğusunda, savunma duvarına bitişik 4,50x2,90 m. ölçülerinde bir kule bulunmakta olup kule ancak temel seviyesinde korunagelmıştır. Sur duvarının 270,00 m. güneybatısında küçük bir düzlük alan üzerinde yerleşmeye ait agora olarak nitelendirilebilecek bir alan tespit edilmiştir (Resim: 4). Söz konusu alanın kuzey ve güney sınırları, doğu-batı doğrultulu duvarlarla çevrilmiştir. Güney duvarı 21,40 m. kuzey duvarı 24,50 m. uzunluktadır. Alanın etrafında *tabernae* olarak yo-

rumlanabilecek bazı bölmeler tespit edilmiştir. Yerleşim sahasının kuzeybatı sınırları içinde kutsal alan olarak yorumladığımız iki yapı dışında yerleşimin güneybatısında, dere yatağına yakın bir yerde, büyük bir kaya altında kehanet yeri olarak nitelendirebileceğimiz bir alan da tespit edilmiştir (Resim: 5).

SANDALION TERRITORIUMU

Sandalion Akropolü'nün takriben 130,00 m. kuzeybatısında, etrafı sarp kayalarla çevrili bir alanın içerisinde doğal oluşum üç adet mağara vardır. Mağaraların önündeki alanda Prehistorik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi sonlarına tarihlenen seramik kap parçaları tespit edilmiştir. Akropolün takriben 100,00 m. kuzeybatısındaki mağara girişinde, kaya üzerinde korunmuş ölçüleri 50x12 cm. olan bir stel yatağı ve 2,3 cm. çapında ve 6 cm. derinliğinde bir kurşun yuvasına rastlanılmıştır. Sandalion çevresinde ayrıca antik dönem tarım terasları yeniden incelenmiş, arkeometalurjik araştırmalar yapılmıştır.

Çatılca Mevkii

Sandalion Akropolü'nün 1 km. güneydoğusunda, Isparta-Antalya karayolunun ise 200,00 m. batısında kalan alandır. Söz konusu alanda işlevi kesin anlaşılamayan duvar kalıntıları, anakaya üzerine işlenmiş bir kadın büstü kabartması ve kaçak kazı çukuru vardır. Ana kaya üzerinde niş içerisinde kadın kabartması yer almaktadır (Resim: 6). Kabartmanın bulunduğu nişin yüksekliği 38 cm. genişliği 36 cm. derinliği ise 8 cm.dir. Niş üzerinde 7 cm. uzunluğunda bir silme yer almaktadır. Niş içerisindeki figürün yüksekliği 24 cm. omuzdan omuza ölçülmüş genişliği 18 cm. çeneden itibaren başın yüksekliği 12 cm. figür derinliği ise 5 cm.dir. Kabartmanın yer aldığı ana kaya önünde bir kaçak kazı çukuru ve içerisinde çok sayıda çatı kiremidi, taban tuğlası, profilli ve profil vermeyen seramik parçası vardır.

PROSTANNA TERRITORIUMU

Sevinçbey Köyü

Sevinçbey Köyü'nün yaklaşık 1,30 km. güneybatısındaki bir tepenin kuzey yamacında varlığını M.S. 1. yy.dan 13. yy.a kadar sürdürdüğü düşünülen küçük bir antik yerleşme tespit edilmiştir. Manastır Pınarı olarak adlandırılan bu alandan başlayarak kuzeye doğru uzanan arazide bazı teraslar ve yapı

kalıntıları, yüzeyde farklı dönemlere ait seramik parçaları vardır. Yumuşak bir tepenin eteklerine kurulmuş bu yerleşmede su sıkıntısının çekilmediği günümüzde de kullanılan kaynaklardan anlaşılmaktadır. Buradan Sevinçbey Köyü'ne taşınmış bazı sütun kaideleri ve tamburları, şarap veya zeytin pres ağırlıkları bu kırsal yerleşmedeki bazı yapılar hakkında bilgi sunmaktadır. Bu yerleşme Prostanna'nın kuzeybatısından gelip Kapıkaya yönüne giden bir antik yolun yakınında bulunduğundan Kuzey Pisidia'daki bu iki önemli yerleşme ile bağı vardı. Bu yol bağlantısı yerleşmenin varlığını uzun süre devam ettirmesine de katkıda bulunmuş olmalıdır. Günümüzde Sevinçbey Köyü'nün sahip olduğu topraklar antik dönemde muhtemelen bu yerleşmeye aitti, yerleşmenin tarım ile kendine yeterli olmasını sağlıyordu.

Tepeli Köyü Çevresi

Tepeli Köyü yakınlarında değişik Erken İmparatorluk Dönemi'nden Ortaçağ'a dek değişik küçük kırsal yerleşme kalıntıları tespit edilip belgelenmiştir. Köy içerisindeki yol yapım çalışmalarındaki açılan çukurlarda ve hafriyat toprak içerisinde seramik, çatı kiremidi gibi antik dönem malzemeleri gözlemlenmiş olup Tepeli köyünün antik dönem yerleşimin üzerine kurulmuş olduğu düşünülmektedir.

Tepeli Asarı

Tepeli Köyü'nün 500,00 m. kuzeyinde bulunan Tepeli Asarı'nın (Harita 3) en üst noktasında, Prostanna Agorası ve Çukur Asar'ı gören bir gözetleme kulesi tespit edilmiştir. Gözetleme kulesinin konumu Boğaz Ovası'nı, Prostanna agorasını ve Kapıkaya istikametini rahatça gören bir konumdadır. Buradaki yerleşmenin etrafı bütünüyle bir sur duvarıyla çevriliydi. Tepenin güneyini saran sur duvarının 50 metrelik kısmı izlenebilmektedir. Üzerinde kapı açıklığı bulunan duvar kaba işçilikli blok taşlar ile yapılmıştır ve en yüksek noktası 2,06 m.dir. Tepe zirvesi ile sur duvarı arasında değişik yapı kalıntılarına rastlanmıştır.

Söğütlü Oluk Mevkii

Tepeli Asar'ın takriben 500,00 m. güneydoğusunda, Tepeli Köyü'nün 850,00 m. doğusundaki Söğütlü Oluk mevkiinde (Harita: 3) iki kaya mezarı tespit edilerek ayrıntılı olarak belgelenmiştir. Tespit edilen ilk mezar, düşük yükseklikteki kireç taşı kayalık üzerine ön yüzü güneye bakar şekilde açılmış-

tır. Dikdörtgen girişi bulunan mezarın ön cephesi üçgen alınlıklıdır. Kısa bir *dromos* ile girilen mezar, kırma çatılı ve *klinelidir*. Kaya mezarına girişi sağlayan *dromos*, 80 cm. uzunluğunda 1,07 m. genişliğindedir. Mezarın giriş kapısının yüksekliği 94 cm. genişliği 64 cm.dir ve üzeri silme ile çevrelenmiştir. Mezarın batısında ve kuzeyinde birer adet *kline*, doğu cephesinde ise bir adet sunu çukuru bulunmaktadır. *Klinelerde* bulunan ölü yastıkları ve sunu çukurunun çevresi yüksek profil biçiminde yapılmıştır. Mezar içi yürüme zemini ve batı *klinesi* kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir. Kaya mezarının iç ölçüleri 2,65x2,20 m. olup en yüksek noktasında 1,88 m. yüksekliğindedir. İkinci kaya mezarı *dromossuz* ve dikdörtgen girişlidir. Mezarın giriş kapısı ve iç kısmı kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir. 2,30x2,10 m. ölçülerinde 2 m. yüksekliğinde olan kaya mezarı kırma çatılıdır. Dar bir yürüme zemini bulunan mezar odasında kenarları 10 cm. kalınlığında, 2 cm. yüksekliğinde bordürlerle çevrilmiş 3 adet *kline* vardır. Söğütlü Oluk kaya mezarları, yalın cepheli ve dikdörtgen girişli mezara tipindedir. Pisidia Bölgesi'nde benzer tipolojide mezar mimarisine sıklıkla karşılaşılmaktadır. Araştırmacılar tarafından Frig etkili, Roma kaya mezarları olarak yorumlanan bu tipin bölgedeki benzer örnekleri Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmektedir³ (Resim: 7-8).

Tepeli Köyü, Kırşibelen Tepesi

Tepeli Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneybatısındaki tepenin (Harita: 3) zirve noktasında bazilikal planlı bir kilise, kilisenin güneyinde kalan düzlük alanda ise birbirleri ile bağlantılı mekânlar tespit edilmiştir. Kilise 30,58x10,90 m. ölçülerindedir.

Süllü Tepesi

Tepeli Köyü'nün 620,00 m. güneybatısında bulunan Süllü Tepesi'nde (Harita: 3) muhtemel bir gözetleme kulesine ait duvar kalıntıları ve çok sayıda çatı kiremidi parçası gözlenmiş olmakla birlikte alandaki tahribat ve yoğun makilik nedeni ile alan dokusu tam anlaşılamamaktadır. Kulenin ölçülebilen kuzey duvarının uzunluğu 4,70 m.dir.

³ Bu bölgede benzer tipteki kaya mezarları üzerine bkz. Hakan Alpaslan, "Yalvaç İlçe Sınırları İçerisinde Bulunan Kaya Mezarları" Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2015; Serdar Berber, "Keçiözü İlçesi'nde Bulunan Phrygia Pisidia Kaya Mezarı Örnekleri", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Burdur, 2015, S. 12, c. 7., ss. 297-314.

YUVALI KÖYÜ ÇEVRESİ

Eğirdir'in 20 km. kuzeydoğusundaki Yuvalı köyünün eski adı Dreskene'dir⁴. Köyün yakın çevresinde Hellenistik Dönem'den Ortaçağ'a dek iskân görmüş Köybeleni, Eski Hisar Mevkii ve Hacı Hüseyin Kuyusu Mevkii adıyla bilinen üç yerleşme tespit edilmiş ve buralardaki yapılar ayrıntılı olarak belgelenmiştir (Harita: 3).

Köybeleni Tepesi

Yuvalı Köyü'nün 800,00 m kuzeybatısında bulunan Köybeleni olarak bilinen 1560 m. rakımlı tepenin kuzeyindeki en yüksek noktada iki gözetleme kulesi, gözetleme kulesinin yaklaşık 30 m. batısındaki kısmen sert eğimli alanda kuzey-güney doğrultusunda uzanan teraslar üzerinde iki kilise, bir büyük su sarnıcı ve bazılarının işlevleri belirlenememiş yapılar tespit edilmiştir. Kule'nin bulunduğu noktadan Kapıkaya'daki Ulutepe'yi, Prostanna ve Parlais'i, Kavaklıdere Mevkii'nden Yuvalı Köyü'ne uzanan antik yolun bulunduğu vadiyi gözetlemek mümkündür. Köybeleni'nin doğu yamacındaki 1 Numaralı Kilise'nin doğu-batı duvarları 13,00 m. kuzey-güney duvarları ise 20,00 m. uzunluğundadır. Güneyinde 1,50 m. genişliğinde girişi bulunur. Bu yapı bir tapınaktan kiliseye dönüştürülmüş olmalıdır (Resim: 9). Bu kilisenin takriben 50,00 m. doğusunda takriben 11,70x10,00 m. ölçülerindeki 2 Numaralı Kilise bulunmaktadır. 2 Numaralı Kilise'nin güneybatı köşesinde giriş kapısı vardır. Köybeleni muhtemelen Prostanna-Tymbriada sınır noktasına yakın bir yerde, gerek yol güvenliği gerek territorium sınırlarını gözetlemek için vazgeçilmez bir yere kurulmuştu. Bu yerleşim sadece askeri nitelikte değil, zamanla sivil yapıların sayısının giderek çoğaldığı bir yer idi. Burada bulunan nitelikli seramik, alanın ulaşımının oldukça zor olmasına karşın Geç Antik Dönem'e dek dış dünya ile bağlantısının sürdüğünü göstermektedir. Burada bulunan bazı pişmiş toprak figürinler ise adak hediyeleri olmalıdır.

Eski Hisar Mevkii

Yuvalı Köyü'nün 1,50 km. güneybatısında, Serpil Köyü Kavaklıdere Mevkii'nden gelen muhtemel antik yol hattının güneyinde Eski Hisar olarak ad-

⁴ Bkz. Carl Ritter, Die Erdkunde von Asien, Band IX. Klein-Asien. Theil II. Gedruckt und verlegt bei Georg Reimer. Berlin, 1859, s. 571.

landırılan alanda, ilk evresi Hellenistik Dönem'e ait kırsal bir yerleşme ve kale işlevi gören bir geri çekilme alanı bulunmaktadır (Resim: 10). Kale olarak adlandırılan yapı gerçek anlamda bir kale olmayıp düzlük alandan gelecek bir saldırıya karşı bir savunma duvarı şeklinde inşa edilmiştir. Savunma duvarı, doğu-batı doğrultulu vadinin güneyinde, orta yükseklikte olan tepenin ise doğu yamacındadır. Savunma duvarının iç kısmında herhangi bir yapı izi yoktur. Bu savunma yapısının sadece bir set şeklinde yapılmış olması ilk başta şaşırtıcıdır. Ancak savunma duvarının daha güneyindeki arazi giderek yükselir ve tepenin kendisi doğal bir savunma hattı oluşturur. Bu nedenle yerleşim sahasına yapılacak saldırı için en zayıf nokta savunma duvarının önündeki düzlük arazidir. İnşa tekniği, alandaki çatı kiremitleri, tuğla ve seramik parçalarından anlaşıldığı üzere kale Geç Antik Dönem sonrasına aittir, ancak savunma duvarının kuzeybatı ve güneybatısındaki kuleler dikkate alındığında buradaki savunma yapısının ilk evresinin Helenistik Dönem'e uzandığı anlaşılmaktadır. Antik dönemde savunma duvarına ulaşım hemen doğusundaki hafif rampalı 18,00 m. uzunluğunda bir yol vasıtasıyla oluyordu. Bu rampanın hemen ardında da asıl savunma duvarına ulaşmadan tahkimatlı bir ön avlu vardır. Burası bir nevi *proteichisma* olarak nitelendirilebilir. Burada beklenen hendek işlevini kısmen aşağı dik inen kayalık üstlenmiştir. Savunma duvarı takriben 26,00 m. yüksekliğe ulaşmaktadır. Ancak yapının güneybatısında devam eden üç tepe arasında da bu savunma kompleksinin devamı izlenebilmektedir. Savunma hattı güneybatı yönünde aynı doğrultuda uzanır ve birbirine paralel üç tepenin arasındaki çukurluk alanda adeta bir set oluşturur. Fakat bu savunma duvarın devamı kuru duvar tekniğiyle yapıldığından ve duvarı oluşturan yapı malzemesi etrafa dağıldığından hemen göze çarpmaz. Duvarın arkasındaki tepelerde ise birer kilise bulunur. A Kilisesi 13,40x6,90 m. ölçülerinde, B Kilisesi 20,45x9,20 m. ölçülerindedir. Diğerlerinden çok daha büyük olan C Kilisesi'nin kesin ölçüleri ise henüz alınmamıştır. Bu sahada çoğu savunma duvarının dışında, ovaya kadar uzanan savunmasız alanda, genel olarak basit planlı konutlar vardır. Konutlardan bazıları çatı seviyesine kadar korunmuş olup bazılarının teraslar üzerine yapılmış avluları bulunur.

Hacı Hüseyin Kuyusu Mevkii

Eski Hisar Mevkii'nin 500,00 m. güneybatısında, küçük bir kırsal yerleşme vardır. Başlıca yapıları Helenistik Dönem platformu üzerinde yükselen *tholoslu* bir yapı kompleksi ve onun yakınındaki etrafı çevrili avlu oluşturur

(Çizim: 1). Bu yapı topluluğu muhtemelen bir Geç Antik Dönem çiftlik evi-
dir. Buradaki yerleşme zamanla büyüyerek Roma İmparatorluk Dönemi'nden
Geç Antik Döneme kadar küçük bir köy büyüklüğünde bir yerleşme ha-
line gelmiştir. Kompleks yapının yaklaşık 150,00 m. güneybatısında *tabernae*
benzeri dikdörtgen planlı en az dört bölmeden oluşan bir yapı dikkati çeker.
Kompleks yapının kuzeybatısında daha yüksek kottaki alanda teraslar, yapı-
ların arasından geçen patika olarak nitelendirebileceğimiz dar yollar vardır.
Bu yerleşmenin yanından Eski Hisar Mevkii'nden gelen bir yol yerleşme ya-
kınından geçerek Kapıkaya yönüne ilerlemektedir.

SERPİL KÖYÜ VE ÇEVRESİ:

Eğirdir'in 17 km. güneyinde, Eğirdir-Kovada Gölü karayolunun 2 km. do-
ğusundaki Serpil Köyü arazisindeki Kavaklıdere mevkii ve Şellek Tepesi'nde
küçük kırsal yerleşmeler tespit edilmiştir (Harita: 3).

Kavaklıdere Mevkii:

Serpil Köyü'nün 1,50 km. kuzeydoğusundaki vadi Kavaklıdere Mevkii
adıyla bilinmektedir. Burada doğu-batı yönünde uzanan dere yatağının ku-
zey, güney yamaçlarında ve vadi tabanında günümüzde meyve bahçelerinin
kapladığı alanda antik yerleşme kalıntıları tespit edilmiştir. Vadi tabanında
çok sayıda çatı kiremidi ve seramik parçasına rastlanmış, vadinin güneyinde-
ki yamaçta ise doğu-batı doğrultulu bir antik yol hattı tespit edilmiştir. Dere
yatağının 100,00 m. güneyinde, yamaç boyunca ilerleyen Antik yol muhte-
melen Tymbriada'nın Eğirdir Gölü (*Limnai*) ile olan bağlantısını veya Dres-
kene'deki (*Yuvalı*) antik yerleşimin iç kesimlere olan bağlantısını sağlamak-
taydı. Üst örtüsü artık kaybolmuş yolun yapımı için bazı kesimlerde anakaya
düzleştirilmiş, bazı yerlerde ise istinat duvarları yardımıyla genişletilerek
yürüme zemini oluşturulmuştur. Kavaklıdere Mevkii'nin kuzeyindeki tepe
üzerindeki gözetleme kulesinin kuzeybatı duvarı 16,20 m. uzunluğunda 1,97
m. yüksekliğindedir. Gözetleme kulesinin bulunduğu tepe karşı yamaçtaki
antik yol hattını, Çukurköy Asarı ve günümüz Boğaz Ovası'nı doğrudan gö-
zetleme imkânına sahiptir.

Şellek Tepesi:

Serpil Köyü'nün 1,50 km. batısındaki Şellek Tepesi, Eğirdir ve Kovada
göllerinin arasında kalan günümüzde tarım amaçlı kullanılan vadiye hâ-

kim bir konumdadır. Tepenin kuzey kısımları hafif eğimlidir, diğer yönleri ise sarp kayalıktır. Şellek Tepesi'nin kuzey yamacını çevreleyen, ölçülebilen uzunluğu 105,00 m. yüksekliği 1,12 m. kalınlığı 1,60 m. olan bir sur duvarı vardır. Sur hattından daha yukarıdaki kotlarda ise yoğun makilik arasında kalmış yapılar tespit edilmiştir. Yerleşim alanında yapılan çalışmalarda tepe etrafında planları kesintisiz olarak izlenemeyen çok sayıda yapı, bu yapılara ait duvarlar, farklı noktalarda teras duvarları gözlemlenmiştir. Tepede bulunan bazı seramik parçaları ve duvarların özellikleri buradaki ilk yerleşmenin Demir Çağı'nda başladığına işaret etmektedir. Şellek Tepesi'nin en yüksek noktasının kuzeyinde 50x50 m. ölçülerinde düz bir alan bulunmaktadır. Muhtemelen kamusal veya dini bir yapı için ayrılan alanın etrafı moloz taşlarla yapılmış duvarla çevrilmiştir.

BEYDERE KÖYÜ ÇEVRESİ:

Barla kasabası sınırları içindeki Beydere Köyü'nün 3,60 km. kuzeybatısında bulunan Odalarüstü mevkii, Balıklı Çeşme mevkii ve Kaletpe mevkii olarak birbirine yakın üç farklı alanda bulunan ancak aynı yerleşmeye ait olan kalıntılar tespit edilmiştir. Bu yerleşmenin Geç Hellenistik Dönem'den Ortaçağ'a kadar iskân gördüğü yüzey buluntularından ve buradaki bir kiliseden anlaşılmaktadır. Ayrıca Beydere Köyü mezarlığının güneyindeki alanda da özellikle Geç Antik Dönem-Ortaçağ'da kullanım görmüş bir kırsal yerleşme tespit edilmiştir. Odalarüstü Mervkii'nde varlığı daha önceden bilinen ve kaçak kazılar sonucu ortaya çıkartılmış olan kilisede belgeleme çalışması yapılmıştır. Kilisenin 9,40x8,00 m. ölçülerinde bir naosu ve 2.70x3.50 m. ölçülerinde apsisi vardır.

Balıklı Çeşme Mervkii:

Balıklı Çeşme mevkii, Odalarüstü Mervkii'nin 500,00 m. doğusundaki tepe olup asıl yerleşmenin bulunduğu yerdir. Ağaçlandırma çalışmaları sırasında yoğun tahribata uğramasına karşın yüzeyde bulunan seramik oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Yerleşim sahasında etrafa saçılmış blok taşlar, sütun tamburları, çeşitli plastik eser fragmanları, şarap veya zeytin presi kalıntıları gözlenmektedir. Bunlar dışında yerleşmeye ait en yukarıdaki platonun kuzey kısmında çok bölmeli bir yapı, bu yapının yaklaşık 100,00 m. güneyinde aslen tapınak olması gereken ve muhtemelen daha sonra kiliseye çevrilmiş freskli büyük yapı, yerleşim sahasının sıradan bir kırsal yerleşmeden daha

büyük olduğunu göstermektedir. Yerleşim sahasının büyük bir kısmı makilik, diğer kısmının ise sonradan dikilen çam ağaçlarıyla kaplı olmasına karşın buradaki asıl bitki örtüsünün antik dönemde farklı olduğunu varsayabiliriz.

Kaletepe Mevkii:

Balıklı Çeşme Mevkii'nin 560,00 m. doğusundaki kale vadi içerisindeki orta yükseklikteki bir tepe üzerine yapılmış olup muhtemelen Geç Hellenistik Dönem'e aittir. Kalenin bulunduğu konum gözetleme için çok elverişli olmamasına rağmen *Mons Viarus* (Eğirdir Sivrisi) ile görüş bağlantısı vardır ve muhtemelen vadi içerisinden gelen antik yol hattını kontrol amacıyla inşa edilmiştir. Kalenin sur hattı tepayı yukarılardan çevrelemektedir. Sur hattı boyunca dört gözetleme kulesi ve sur duvarının güney kısmında üç yapı bulunmaktadır. Söz konusu kuleler *bosaflı* blok taşlarla inşa edilmiştir. Kale duvarının toplam uzunluğu 361,00 m. olup duvar yüksekliği yer yer 2.84 m. ye ulaşmaktadır. Kalenin kuzeybatısında 3.60 m. genişliğinde ana giriş kapısı ve tepenin kuzey kısmında 1.65 m. genişliğinde ikinci bir giriş kapısı vardır. Kale içerisindeki alanda arkeolojik buluntuya ve yapılaşmaya dair bir iz rastlanılmamış olması kale inşasının yarım kaldığını veya iskân edilmediğini düşündürmektedir.

Beydere Köyü mezarlığının güneyinden başlayarak daha yukardaki yamaçlara doğru başka bir kırsal yerleşme daha vardır. Burada Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait kalıntılar azdır, bu yerleşmede daha çok Erken Orta Çağ kalıntıları vardır. Bu sahada günümüz orman sınırına yakın yamaçlarda antik yerleşme kalıntıları ve bunların hemen altında Geç Antik Dönem-Orta Çağ sulama sistemi tespit edilmiştir. Kayalara oyulmuş su kanalları ve su künkleri, suyu daha aşağıda düzlükteki tarım sahasına sevk etmekteydi. Suyun biriktirildiği Geç Antik Dönem su havuzlarından biri uzun süre kullanılmış olmalıdır. Bu bölgede günümüzde de havuzlara rastlanmakta olup bu tarım sahası oldukça mümbit topraklara sahiptir. Günümüz tarım alanlarında yapılan incelemeler sırasında buralarda kullanılan tarım teraslarının Geç Antik Dönem veya daha öncesinden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sadece duvar örgüsü değil, tarım terasları içerisinde de az sayıda olmakla birlikte çatı kiremidi, tuğla ve seramik kap parçalarının varlığı böyle bir gelişmeye işaret etmektedir. Beydere Köyü arazisinde yapılan çalışmalar yaşam kaynaklarının genel strüktürünün çok az değişikliğe uğradığını göstermektedir. Muhtemelen bağcılık Antik Dönem'de günümüze göre daha fazla ön plana çıkıyordu. Günümüzdeki makilik alanın bitki örtüsünün de Antik Dönem'de farklı olduğu varsayılabilir.

MALLOS TERRITORIUMU

Mallos kentinde haritalandırma çalışmaları önemli ölçüde sonuçlandırılmıştır. Bu kentte olağan hale gelmiş kaçak kazılar sonucu her yıl Hellenistik Dönem'den Ortaçağ başlangıcına dek farklı dönemlere ait yapılar kısmen açığa çıkarılmaktadır. Bu yıl da Mallos Agorası'nın 60,00 m. güneydoğusunda açılan bir kaçak kazı çukurunda batıya bakan, Erken İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilip Geç Antik Dönem'de yeniden onarılmış küçük bir *nymphaeum*un büyük kısmı açığa çıkartılmıştır. Yapının açığa çıkartılan ön cephesi profilli kaidenin üzerine oturmuş düzgün kesilmiş, üzerinde ise profilli *simanın* bulunduğu blok taşlar ile yapılmış olup 6,18 m. uzunluğa 1,30 m. yüksekliğe, toplama moloz taşlar ve beyaz renkli harç kullanılarak yapılan kuzey duvarı ise 6,11 m. uzunluğa sahiptir. Yapının ön cephesinin arkasında moloz taşlar ve beyaz renkli harç kullanılarak yapılmış kademeli bir destek duvarı vardır. Mevcut duvar muhtemelen yapının tahrip olmuş ikinci katına işaret etmektedir. Yapının kuzey ve güney duvarında 28 cm. yüksekliğinde, 27 cm. genişliğinde üzerinde 5 cm. derinliğinde, 16 cm. yüksekliğinde *kyma* bulunan karşılıklı iki *konsol*, kuzey *konsolun* hemen yanında 64 cm. genişliğinde 39,50 cm. derinliğinde bir adet niş bulunmaktadır. Kaçak kazı çukuru içerisinde yapının ön cephesine ait olabilecek düzgün kesilmiş blok taşlar, moloz taşlar, çatı kiremidi, tuğla, seramik ve *fresko* parçaları ile bir adet бүтүнlenebilir nitelikte 35 cm. uzunluğunda, 16 cm. çapında ve cidarı 3 cm. olan künk parçası tespit edilmiştir.

Akropolisin batısındaki yerleşim sahasında yapılan araştırmalarda yerleşimin oldukça geniş bir alana yayıldığı kesinleşmiştir. Yerleşim sahasında bulunan mekânlar ana kayanın şekillendirilmesiyle veya teraslama yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca yerleşim alanından akropolise uzanan basamaklı ulaşım ağı yer almaktadır. Batı yamacında bulunan yerleşim alanı iç ve dış sur hatlarına sahip olmalıdır. Yapılan incelemeler sonucunda yerleşim sahasında ana kayada sur yataklarına ait hat rahatlıkla izlenebilmektedir. Ayrıca yerleşim sahasında yer alan mekânlar savunmaya yönelik planlamaya sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yerli kayaya oyulmuş mekânların birinin *opus signinum* ile yalıtıldığı gözlenmiştir. Yerleşimde yer alan mekânlar hatıl delikleri sıkça kullanılmıştır. Akropolisteki gözetleme kulesinin yaklaşık olarak 30 m kuzeybatısında 4.60x3.50 m genişliğindeki kaçak kazı çukurunda sert kireç taşından yapılmış kabartmalı blok parçası tespit edilmiştir. Blok 68x68 cm boyutlarında olup, 27 cm. derinliğindedir. Blok üzerinde büst şeklinde *khiton* giyimli erkek figürü yer almaktadır. Ayrı-

ca kentin çeşitli noktalarında yer alan kaçak kazı çukurlarında farklı dönemlere ait seramik parçaları ve mimari bloklar ortaya çıkarılmıştır.

Ortaçağ Yerleşmesi

Sarıidris kasabasının yaklaşık 1,50 km. batısında, dere yatağının yaklaşık 150,00 m. kuzeyinde, Hindi Mezarı Tepesi'nin güney eteklerinde bir Geç Antik Dönem-Ortaçağ yerleşmesi tespit edilmiştir (Harita: 4). Söz konusu kırsal yerleşme, Eğirdir'den Mallos'a giden antik yolun hemen kenarındadır. Modern yolun üst kotundan paralel şekilde ilerleyen antik yol, bu yerleşmenin yanından geçip Sarıidris'in batısından Mallos'a yöneliyordu. Yerleşmeyi güneyden çevreleyen bir sur duvarı olmasına karşın bu yerleşme ciddi saldırılara karşı koyabilecek bir konumda değildir. Yerleşme içinde dağınık yapılar ve tarım terasları vardır. Yüzey buluntuları, tarım terasları ve buradaki yapılar bu yerleşmenin en erken Geç Antik Dönem'de kurulduğunu göstermektedir.

Efekli Mevkii

Bağ(a)cık Köyü'nün 2,50 km. kuzeydoğusundaki Efekli Mevkii, 2100 m. yükseklikteki dağın güneybatısında vadi tabanına yakın alanın ismidir (Harita 4). Söz konusu alanda muhtemelen Geç Antik Dönem'de sığınma amaçlı kullanılan küçük ölçekli bir kırsal yerleşme bulunmaktadır. Yoğun makilik ve toprak kayması nedeniyle alandaki yapılara ilişkin veriler oldukça azdır. Efekli Mevkii'nin batısındaki tepenin eteklerinde Belik Pınarı olarak isimlendirilen mevkide ise Erken İmparatorluk Dönemi'nde veya daha önce kurulmuş ikinci bir yerleşim daha vardır. Tymbria'dan çıkıp Deliklitaş yakınından geçerek Mallos'a giden antik yollardan biri de Bağacık üzerinden Mallos'a gitmekteydi. Bağacık yakınlarındaki halen su sıkıntısı olmayan bir yere kurulmuş olan Efekli Mevkii'ndeki küçük kırsal antik yerleşimler yüzey buluntularına göre varlığını M.S. 12. yy.a kadar sürdürmüştür. Antik Dönem'de Mallos *territoriumu* içinde olması gereken Bağacık köyü günümüzde dahi geniş otlak alanlarına sahiptir. Bağacık, yüksek bir yerde teraslar üzerine kurulmuş günümüz yerleşmesidir. Köyün, güneyi ve doğusundaki verimli araziler tarıma oldukça elverişlidir. Günümüzdeki geçim kaynaklarının büyük oranda Antik Dönem'de de geçerli olduğunu varsayabiliriz.

Belik Pınarı Mevkii

Bağacık Köyü'nün 1,50 km. doğusu, Efekli Mevkii'nin 870,00 m. batısı, Gökçe höyük Köyü göletinin 750,00 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Söz

konusu alanda iş makineleri ve insan gücü ile açılmış kaçak kazı çukurları, etrafa dağılmış seramik, tuğla ve kiremit parçaları ve mimari blok taşlar görülmektedir. Alandaki kaçak kazılar ile çıkartılan ve büyük bir yapıya ait olabilecek kapı eşiği 1,62 m. uzunluğunda, 34 cm. yüksekliğinde, 0,61 m. genişliğindedir. Parça üzerinde 3 cm. derinliğinde bir silme, 9x3 cm. genişliğinde, 8 cm. derinliğinde iki kenet yuvası vardır.

TYMBRIADA TERRITORIUMU

2018 yılı çalışma sezonunda Tymbriada Antik Kenti çevresine öncelik verilmiştir. Kent içerisinde ise GPS koordinatları alınarak oluşturulan seramik inceleme alanlarında araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu alanlarda yapılan çalışmalarda çeşitli bronz, cam ve metal eşyalara, farklı dönemlere ait sikkelere ve kentteki seramik üretimine işaret eden seramik kalıbı ile üretim hatasına haiz seramik parçalarına rastlanmıştır. İnceleme alanında bulunan üzerinde bitkisel bezeklerin bulunduğu bir kâse kalıbı bunlardan biridir. Diğer buluntu ve bulgular Geç Hellenistik Dönem'den itibaren kentte seramik üretimi yapıldığına işaret etmektedir.

Başören Mevkii

Tymbriada'nın batısındaki Sofular Köyü kente en yakın kırsal yerleşmedir. Sofular Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında, yakın zamanda DSİ tarafından yapılan barajın 300 m. doğusundaki (Harita: 4) alanda bulunan Başören Mevkii ise M.S. 1. yy.dan Geç Antik Dönem'e dek iskân edilmiş bir kırsal yerleşmedir. Yol yapımı sırasında yerleşimdeki bazı yapıların tahrip olduğu gözlenmiştir. Yerleşmedeki ana kayalara oyulmuş bazı stel yuvaları ve ana kayaya açılmış oyuklar dikkati çekmektedir. Bu kırsal yerleşmeye ait pek çok mezar steli, yakınlardaki modern mezarlıkta tekrar kullanılmıştır. Antik Dönem'de bu kırsal yerleşmeye daha yukarılardaki tepelerden su getirildiği halen in situ durumdaki su künklerinden anlaşılmaktadır.

Sırçalı Mevkii

Başören Mevkii'nin daha yukarılarında bulunan Sırçalı Mevkii Sofular Köyü'nün 3,5 km. kuzeyindeki tepe sırtına konuşlanmıştır (Harita: 4). Sırçalı yerleşmesi Tymbriada *territoriumunda* olup konum itibarıyla daha güvenli bir yerdedir. Çevresindeki yumuşak tepelikler ve yaylalar büyük baş hayvan yetiştirilmesi için ideal bir coğrafya sunar. Bu yerleşmenin yanından da

Bağacak yönüne, dolayısıyla Mallos'a giden bir bağlantı yolu vardı. Sırçalı yerleşmesi muhtemelen Mallos ve Tymbriada kentlerinin kırsal kesimde güvenliğinden de sorumluydu. Konumu itibarıyla Sırçalı gerek Tymbriada'dan gerekse Mallos'tan gelen tali yolları denetleyecek bir yere kurulmuştur. Orta Bizans Dönemi başlangıcına dek yerleşmenin varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Tıpkı Tymbriada *territoriumundaki* Deliklitaş Mevkii'nde olduğu gibi burada da Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir kült mağarası vardı ve mağara girişinin hemen güneyindeki kilise büyük olasılıkla bir tapınaktan kiliseye dönüştürülmüştür.

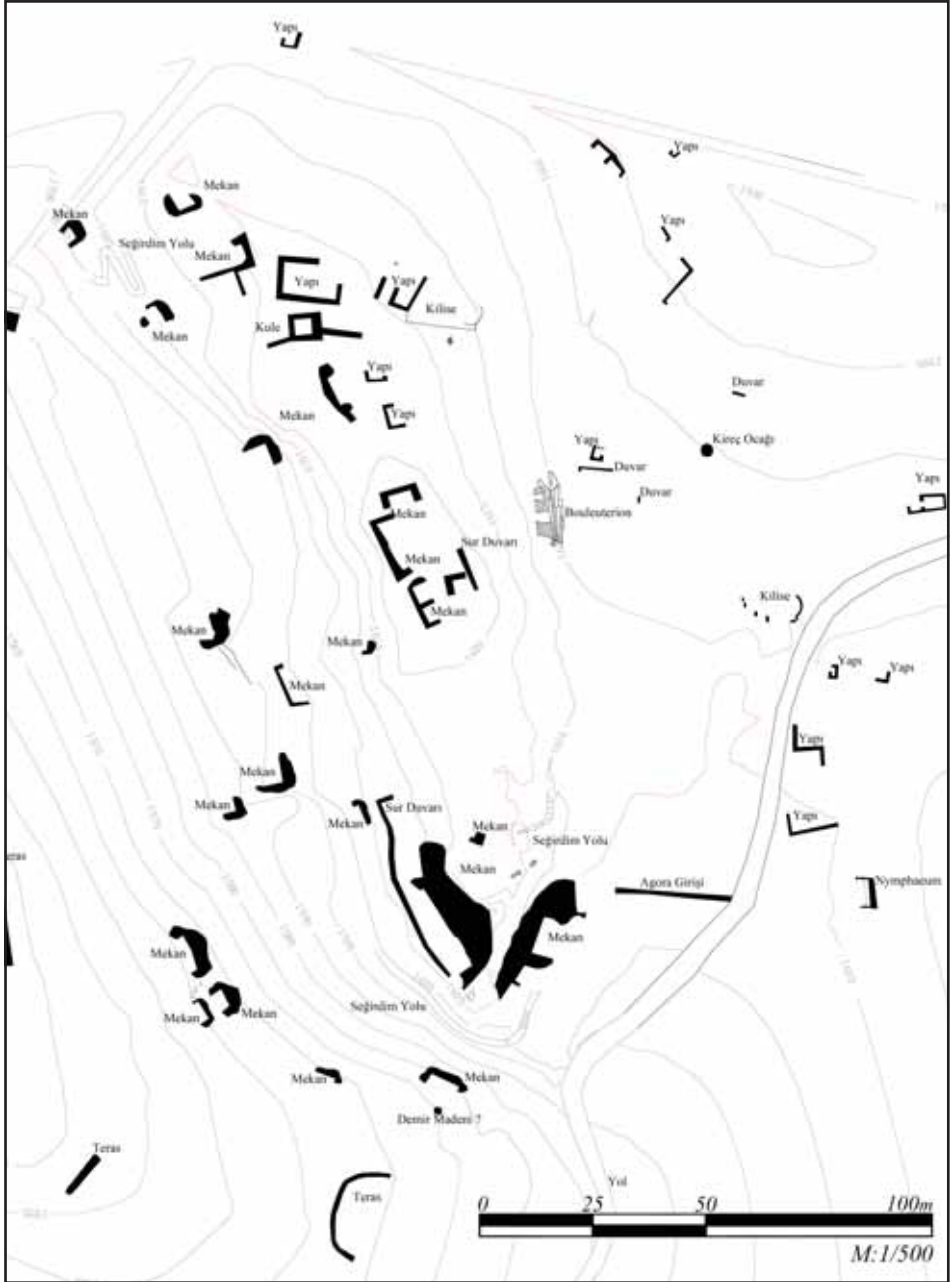
KAYNAKÇA

Carl Ritter, Die Erdkunde von Asien, Band IX. Klein-Asien. Theil II. Gedruckt und verlegt bei Georg Reimer, Berlin, 1859.

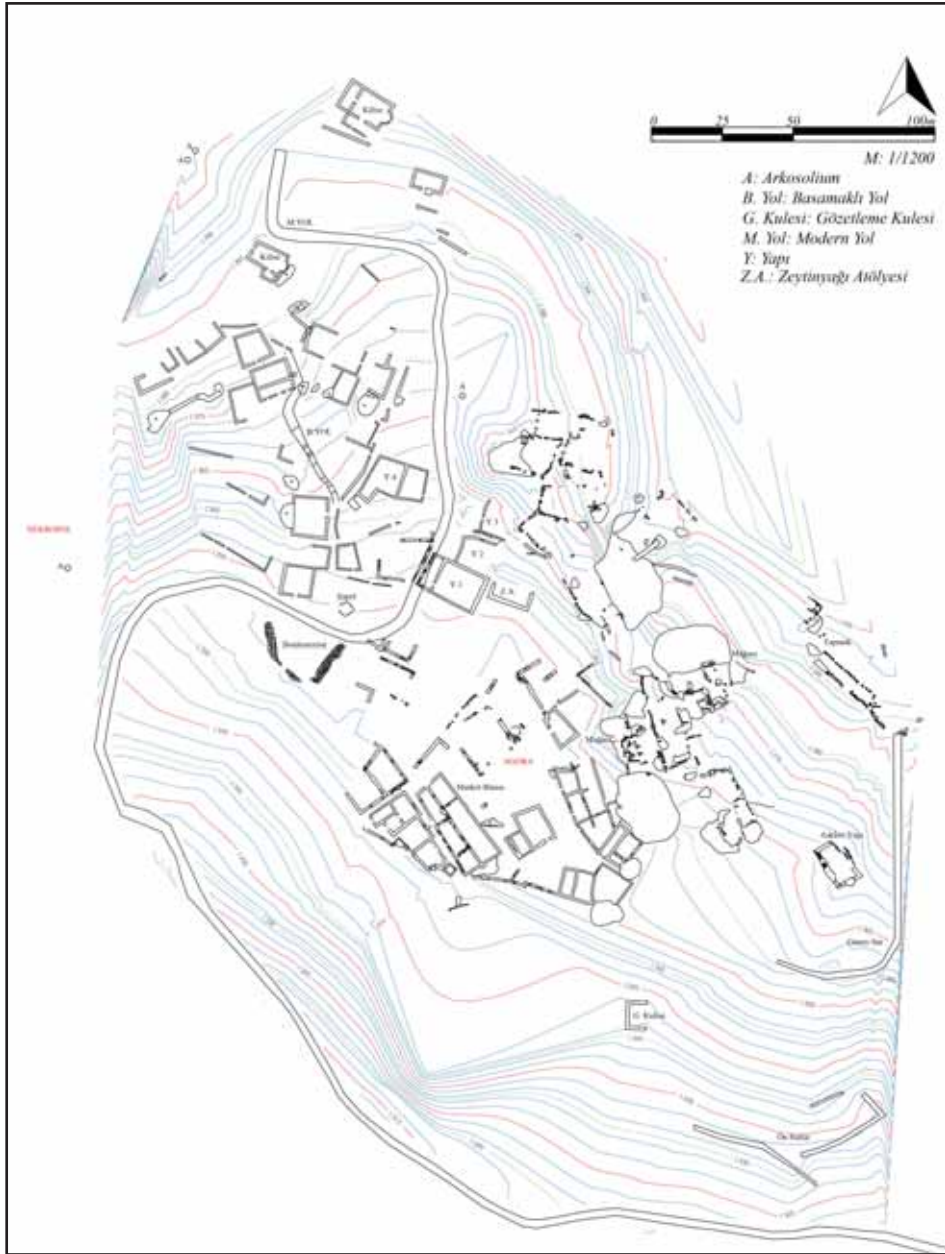
Fikret Özcan, Eser Yayan, Nihal Çevik, "Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2016", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Bursa, 2017, S. 35, c. 1, 457-470.

Hakan Alpaslan, "Yalvaç İlçe Sınırları İçerisinde Bulunan Kaya Mezarları" Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2015.

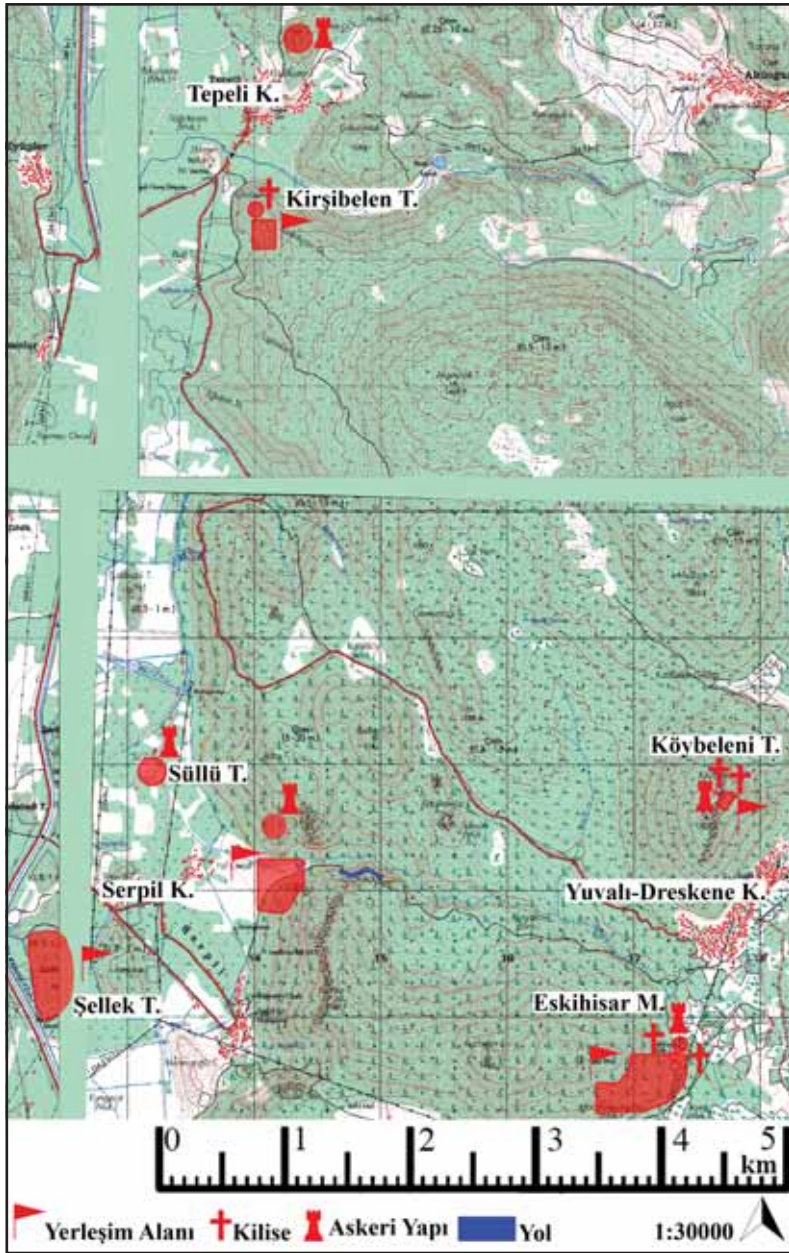
Serdar Berber, "Keçiözümlü İlçesi'nde Bulunan Phrygia Pisidia Kaya Mezarı Örnekleri", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Burdur, 2015, S. 12, c. 7., ss. 297-314.

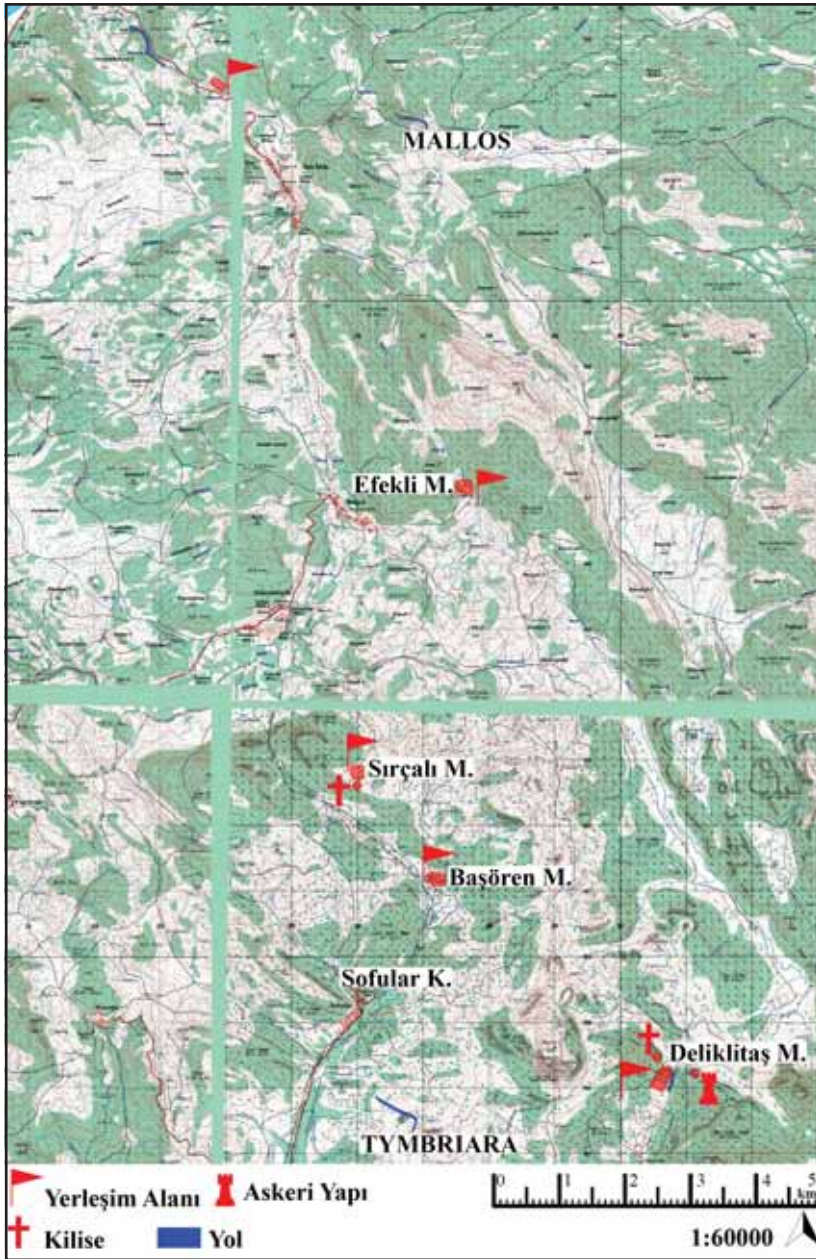
Harita 1: Mallos, güncelleştirilmiş yerleşme planı 2018 (KPYA Arşivi).

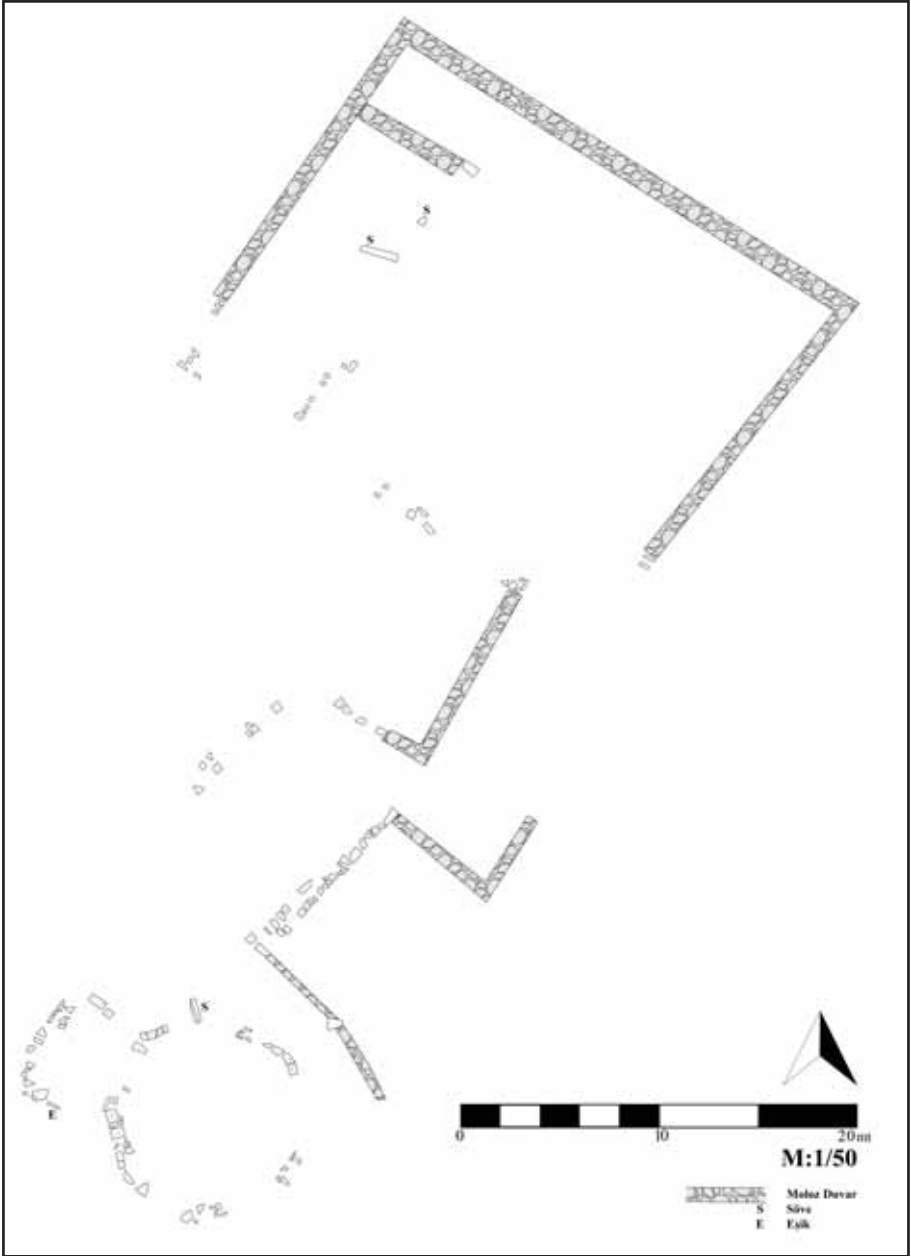
Harita 2: Kapıkaya'daki antik kentin güncel yerleşme planı (KPYA Arşivi).

Harita 3: Eğirdir İlçesi çalışma sahası.

Harita 4: Aksu İlçesi çalışma sahası.

Çizim 1: Yuvalı Hacı Hüseyin Kuyusu Mevkii, tholoslu yapı (KPYA Arşivi).

Resim 1: Güneyce, Sekiler Mevkii, kilise.

Resim 2: Çukurköy, kilise.

Resim 3: Aşağı Gökdere, İnler Mevkii kuzey savunma hattı.

Resim 4: Aşağı Gökdere, İnler Mevkii agora.

Resim 5: Aşağı Gökdere, İnler Mevkii yazıtlı kaya.

Resim 6: Sandalian, Catılçak Mevkii kaçak kazı çukuru ve kabartma.

Resim 7: Tepeli, Söğütlü Oluk Mevkii, 1. Kaya Mezarı.

Resim 8: Tepeli, Söğütlü Oluk Mevkii, 2. Kaya Mezarı.

Resim 9.

Resim 10.

ESKİŞEHİR İLİ TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (II), 2018

Gizem KARTAL*
İsmet Berkan ERDEM
Pınar PERÇİN
Metin KARTAL

GİRİŞ

2017 yılında Prof. Dr. Metin Kartal Başkanlığında başlatılan “Eskişehir İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması” (Kartal G. ve diğ., 2019; Erbil, 2019) projemiz 2018 yılında; Han, Mahmudiye, Çifteler ilçeleri ve geçtiğimiz yıl araştırmasına başlamış olduğumuz Alpu İlçesi’nin tamamı ile Beylikova İlçesi’nin bir kısmında gerçekleştirilmiştir. Son olarak araştırma alanları içinde Odunpazarı’ndan Alpu’ya doğru giderken Odunpazarı’na ait Sevinç ve Ağapınar mahalleleri arası ile Sivrihisar İlçesinin yalnızca Karakaya Mahallesi’nde küçük çaplı çalışmalar yapılmıştır¹.

Araştırmamız sonucunda Paleolitik Çağ’a ait 12 adet yeni buluntu alanı ilk kez ekibimizce tespit edilmiştir. Araştırma alanları, yürüyerek ve her bir ilçe için köy-köy azaltma yöntemleri kullanılarak taranmıştır. Arkeolojik verilerin bulunduğu alanların GPS ile koordinatları alınmış, uydu görüntülerine

* Dr. Öğretim Üyesi Gizem KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE. gkartal@ankara.edu.tr

Arkeolog İsmet Berkan ERDEM, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. Uşak/TÜRKİYE. i.berkanerdem@gmail.com

* Arkeolog Pınar PERÇİN, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. Ankara/TÜRKİYE. ppercin@ankara.edu.tr

* Prof. Dr. Metin KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE. kartalm@ankara.edu.tr

¹ Araştırma ekibi olarak; Kültür ve Turizm Bakanlığı’na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne, Eskişehir Müzesi Müdürlüğü’ne teşekkürlerimizi sunuyoruz. Araştırmamızın finansal giderleri hazırlamış olduğumuz proje ile Türk Tarih Kurumu tarafından karşılanmıştır. Bu nedenle Türk Tarih Kurumu Başkanlığı’na bilimsel çalışmalarımıza verdikleri finansal desteklerinden dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz. Eskişehir’deki konaklama ve yol giderlerimizin tamamını Eskişehir Büyükşehir Belediyesi karşılamıştır. Bu sebeple Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’ne, Büyükşehir Belediye Başkanı Sn. Prof. Dr. Yılmaz BÜYÜKŞEN’e, Özel Kalem Müdürü Sn. Deniz KAPLAN ile Sn. Burhan DEĞİRMENCİOĞLU’na teşekkürlerimizi bir borç biliyoruz.

işlenmiş ve alan detaylandırılarak fotoğraflanmıştır. Özellikle tekil buluntu alanları ve dağınık buluntuların tespit edildiği yerlerde herhangi bir sistematik tarama yapılmamıştır. Ayrıca tespit edilen materyaller fotoğraflanmış, gerekli olanların çizimleri alanda yapılmıştır. Heyet üyelerimiz Başkan Prof. Dr. Metin Kartal, Dr. Öğretim Üyesi Gizem Kartal, Arkeolog İsmet Berkan Erdem ve Arkeolog Pınar Perçin'den oluşmuştur. Araştırma ekibimizin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arkeologlarından Sayın Şirin Ertem² olmuştur.

2018 YILI TEKİL VE DAĞINIK BULUNTU YERLERİ

1 No.lu Buluntu Alanı (Karaağaç-Akdere mahalleleri yolu üzeri)

Koordinatlar: N: 39°15.537' E: 030°46.904' Rakım: 1193 m

Han İlçesi, Karaağaç-Akdere yolu üzerinde tespit edilen bu alandan çört (İng.=chert) hammadde üzerine yapılmış bir kazıyıcı (Resim: 1) ele geçmiştir. Tekil buluntu niteliğindedir. Bu parçanın bir yüzeyi kısmen kabukludur diğer yüzeyi yontularak işlenmiştir. İlginç olan ise işlenmiş olan kenar her iki yüzeyden küçük çıkarımlarla biçimlendirilmiştir. Aslında klasik bir *Moustérien* kazıyıcı değildir. Bu bakımdan istisnai bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Çok karşılaşılan bir tip olmadığı için teknik açıdan dönemsel olarak Alt Paleolitik sonu Orta Paleolitik başlarına tarihlenebilir kanısındayız. Bu alanda kalsedon ve çört hammaddenin çok yoğun olmadığı ancak az sayıda da olsa mevcudiyeti gözlemlenmiştir.

2. No.lu Buluntu Alanı (Akdere-Kayı mahalleleri arası)

Koordinatlar: N: 39°13.164' E: 030°46.116' Rakım: 1223 m

Han İlçesi Akdere-Kayı arasında tespit edilen bu alandan şekilsiz çekirdekler, yongalar ve düzeltili parçalar ele geçmiştir. Buluntular Alt ve Orta Paleolitik teknoloji özellikleri göstermektedirler. Hammadde olarak mavi renkli kalsedon çakmaktaşı ile dumanlı transparan kalsedon çakmaktaşı örnekleri gözlemlenmiştir. Alanda çört örnekleri de görülmüştür.

² Araştırmamız süresince aktif fiziki ve bilimsel teknik desteklerinden dolayı Arkeolog Şirin Ertem'e çok teşekkür ediyoruz.

3 No.lu Buluntu Alanı (Han'dan Başara çıkışı tarlalar)

Koordinatlar: N: 39°09.275' E: 030°52.253' Rakım: 1198 m

Han İlçesi'nden Başara mevkiine giden yol kenarında ve hemen Han çıkışındaki tarlalarda bol miktarda çört hammadde gözlemlenmiştir. Buluntuların çoğunluğu yongadır. Dilgi ve kırık bir ok ucu tespit edilen tarih öncesi buluntulardandır. Dilgi örnekleri geç Paleolitik karakteristikler sergilemektedir. Neolitik olabilecek buluntular yoktur. Bununla birlikte yongaların bazıları çok tipik Orta Paleolitik dönem özellikleri göstermektedir. Bunların dışında çalışma konumuzun dışına çıkan ve daha geç dönemler ile Orta Çağ'a ait olduğu anlaşılan dağınık buluntular da mevcuttur.

4 No.lu Buluntu Alanı (Çifteler-Hayriye Mahallesi' arası tarlalar)

Koordinatlar: N: 39°22.643' E: 030°58.013' Rakım: 887 m

Çifteler İlçesi'nde, ilçeden batıya doğru giderken Hayriye Mahallesi'ne doğru 6. kilometredeki tarlalardan bir adet *levallois* çekirdek, bir prizmatik çekirdek ve bir düzeltili yonga tespit edilmiştir (Resim: 2). Prizmatik çekirdek üzerinde sadece 1 yüzeyde dilgicik negatifleri görülmektedir. Bu çekirdek teknik açıdan Epi-paleolitik özellikler göstermektedir. Öte yandan *levallois* çekirdek *recurrent* karakterli ve Orta Paleolitik dönem özellikleri göstermektedir. Düzeltili yonga için kesin bir dönem vermek çok güç olsa da teknik açıdan Paleolitik görünümündedir. Renkleri farklı da olsa hepsi de çört hammadde üzerine yapılmıştır.

5 No.lu Buluntu Alanı (Işıkören Mahallesi')

Koordinatlar: N: 39°39.463' E: 030°55.023' Rakım: 935 m

Alpu İlçesinin en güney ucunda ve Işıkören Mahallesi'nin batısında yol kenarındaki tarlalardan; bir adet kenar kazıyıcı, 2 adet *levallois* çekirdek (Resim: 3), bir adet cilalı taş keser (Resim: 4) ile çeşitli dilgiler ve yongalar tespit edilmiştir. *Levallois* çekirdekler kahverengi çört hammadde üzerine yapılmıştır. Her ikisi de *recurrent* özellikler göstermektedir. Her ikisinin arka kısımları da çok iyi bir işçilik göstermeyen özensiz hazırlama izleriyle ham yüzeyler içermektedir. Dilgi ve yongalar geç Paleolitik karakterler gösterirken kenar kazıyıcı Orta Paleolitik teknoloji gösterir. Hammaddesinden emin olamadığımız koyu renkli taş üzerine cilalı bir taş keser boyutları itibarıyla Neolitik sonrası olabilecek ve belki de Erken Tunç Çağı olabilecek bir alettir. Profil-

den bakıldığında asimetriktir ve keser olarak tanımlanmıştır. Ağız kısmı çok yoğun kullanımdan dolayı yuvarımsılaşmıştır. Çok rahat bir biçimde seçilebilen 2 büyük çentik de içerir. Bu haliyle keser olarak kullanımı mümkün olamayacağı için ağız kısmının nasıl böylesi köreldiği anlaşılamamıştır.

7 No.lu Buluntu Alanı (Karakaya Mahallesi'-2)

Koordinatlar: N: 39°30.934' E: 031°14.542' Rakım: 1092 m

N: 39°30.965' E: 031°14.488' Rakım: 1099 m

Sivrihisar İlçesi Karakaya Mahallesi'nde 6 nolu alanın kuzeyinde ve ona yaklaşık 250 metre mesafede çört ve kalsedon çakmaktaşıdan dilgi-dilgicik parçaları, ön kazıyıcılar ve döküntü parçalar ile karşılaşmıştır. Buluntular 6 nolu alanla bağlantılı da olabilecek nitelikte geç Paleolitik karakterler içermektedir. Belki de böylesi kümelenmiş bir biçimde ve mesafesel açıdan aralıklarla ele geçen yontmataş malzeme, kısa süreli konaklama diyebileceğimiz bir durumu göstermektedir. 8 nolu alan da tıpkı burası gibi bir özellik göstermektedir.

8 No.lu Buluntu Alanı (Karakaya Mahallesi'-3)

Koordinatlar: N: 39°31.078' E: 031°14.250' Rakım: 1129 m

N: 39°30.936' E: 031°14.376' Rakım: 1140 m

Sivrihisar İlçesi Karakaya Mahallesi'nde 7 nolu alanın kuzeybatısında yer alan geniş bir arazide dağınık halde çört ve kalsedon çakmaktaşıdan düzeltili yonga, dilgiler ve döküntü parçalar tespit edilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi burası da aslında 6 numaralı yerleşimle ilişkili olmalıdır. Buluntular teknik ve tipolojik açıdan geç Paleolitik özellikler göstermektedir.

9 No.lu Buluntu Alanı (Uzunburun-Parsibey mahalleleri arası)

Koordinatlar: N: 39°41.405' E: 031°08.834' Rakım: 756 m

Beylikova İlçesi Uzunburun Akgüney (yeni adıyla Rahmiye) yolu üzerinde Parsibey Mahallesi'ne varmadan yol üzerindeki tarlalarda bol miktarda çört hammadde ile karşılaşmıştır. Buluntu alanı Porsuk Çayı'nın hemen kuzeyindedir. Buradan şekilsiz çekirdekler, yongalar, bir adet taş kalem ve 2 adet *levallois* çekirdek tespit edilmiştir. Yongalar ve *levallois* çekirdekler Orta Paleolitik özellikler gösterir. Ayrıca tipolojik açıdan *levallois* çekirdeklerden biri *recurrent* diğeri *lineal* teknolojiye sahiptir. Taş kalem ise geç Paleolitik özelliktedir.

11 No.lu Buluntu Alanı (Ağaçhisar Mahallesi')

Koordinatlar: N: 39°54.552' E: 031°08.495' Rakım: 1140 m

Alpu İlçesinin kuzeydoğusunda ve Ağaçhisar Mahallesi'nin güneybatısında yer alan kırmızı toprak içeren tarlalarda Orta Paleolitik teknoloji gösteren bir mekik alet ve çeşitli yongalarla karşılaşmıştır. Alanda çört hammadde çok yoğun değildir ancak kuvarsitin yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Alandaki kuvarsitler arasında yontulmuş herhangi bir parça ile karşılaşmamıştır. Tespit edilen mekik alet kalın bir yonga üzerine olup omurgalıdır. Büyük bir olasılıkla *charentien* geleneğine aittir. Dolayısıyla da Orta Paleolitiğin erken evrelerine tarihlendirilebilir.

12 No.lu Buluntu Alanı (Başören Mahallesi)

Koordinatlar: N: 39°57.712' E: 030°58.522' Rakım: 1102 m

Alpu İlçesinin en kuzeyinde ormanlık bölgenin içindeki Başören Mahallesi'nde yer alan kırmızı renkli tarlalarda hammadde olarak bol miktarda çört gözlemlenmiştir. Alanda Paleolitik, Kalkolitik ve/veya ETÇ olabilecek yongalar, dilgiler ve 1 adet *levallois* çekirdek tespit edilmiştir. *Levallois* çekirdek *recurrent* tekniğinde işlenmiştir. Mevcut haliyle erken Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilir.

2018 YILI ATÖLYE VE YERLEŞİM YERLERİ

6 No.lu Buluntu Alanı (Karakaya Mahallesi'-1)

Koordinatlar: N: 39°30.780' E: 031°14.554' Rakım: 1090 m

N: 39°30.814' E: 031°14.505' Rakım: 1096 m

Sivrihisar İlçesinin 27 kilometre batısında, Kaymaz Mahallesi'nin doğusundadır. Buluntuların ele geçtiği alanın güneyi ve batısı mevcut kottan 50 metre daha yüksek olan granit kayalıklarla çevrilidir (Resim: 5). Buluntular bu kayaların bittiği düz alandan ele geçmektedir. Bu alanın doğusunda ise modern Karakaya Mahallesi' yer almaktadır. Buluntuların ele geçtiği alan tüm ekip üyeleri tarafından sistemli tarama yöntemiyle araştırılmış ve çok sayıda küçük yontmataş buluntu ile karşılaşmıştır. Burada bol miktarda kalsedon çakmaktaşı ve çört buluntular ile karşılaşmıştır. Hammaddeler kendi içlerinde makroskopik olarak ayrımlandığında 9 farklı grup tespit edilmiştir. Bunların renk skalaları opak beyazdan kahverengiye doğru değişmektedir.

Burası bir Epi-paleolitik Dönem konaklama ve/veya yerleşim yeridir. Olasılıkla ve ilk gözlemlerimize dayanarak yerleşimin katlaşım göstermediğini

düşünüyoruz. Bu kanaatte bulunmamızın temel nedeni ise buluntuların ele geçtiği alan ile buluntuların hiç görülmediği alanlar arasında herhangi bir kot farkı olmamasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın burada yapılacak bir jeofizik çalışma tabanda ne kadar depolanmanın olduğu hakkında daha iyi fikir verebilir. Kayalık alanlarda kısmi kaya sığınakları yer almaktadır. Bu alanlar bir çeşit korunaklı noktalar olarak gözlemlenmiştir. Buluntuların yoğun olarak ele geçtiği yüzey oldukça kumlu bir yapıya sahiptir.

Buluntular arasında; geneli iki kutuplu prizmatik çekirdekler (Resim: 6-7), çekirdeklerin hazırlanması aşamalarında ve/veya yenilenmeleri aşamasında yontulmuş olan teknolojik parçalar, ön kazıyıcı-taş delgi, taş kalem gibi mikro ve makro aletler ile mikrolitik aletler (mikrogravet uç (Kartal M., 2019: 30), düzeltili dilgicik) ve az sayıda obsidiyen (toplam 8 adet) parça (Resim: 8) bulunmaktadır. Prizmatik çekirdeklerin vurma düzlemleri ile yongalama yüzeyleri arasındaki açı açıkça gözlemlenebilen dar açı göstermektedir. Üzerlerindeki dilgicik negatiflerine dayanarak 2,5 ya da 3 cm boylarında düzensiz dilgiciklerin alınmış olduğunu söyleyebiliriz. Bunların dolaylı yöntemle alınmış olduklarını düşünüyoruz. Bir adet ön kazıyıcı-burgu delici alet kompozit niteliklidir. Üstelik bütün yanal kenarları düzenli düzelti içerir. Bunların yanında taş kalem ve *piece esquillee* gibi aletlerin de burada bulunuyor olması buranın bir yerleşim yeri olduğu fikrini güçlendirmektedir. Nitekim buradan bir adet düzeltili dilgicik ile bir adet mikrogravet ucun ele geçmiş olması da çok önemlidir. Böylesi silah mikrolitler çok tipik Epi-paleolitik unsurları temsil ederler.

Bunların yanı sıra yüzlerce dilgi ve dilgicik parçası ile yongalar ve yontma artıkları da tespit edilmiştir. Ele geçen amorf nitelikli obsidiyenler toplanmış ve müzeden alınan izinle köken analizi yapmak için girişimde bulunulmuştur. Obsidiyenler dışında gözlemlenen yontmataş malzemenin hammaddesi silisli kayalardandır. 6 no.lu alanın en doğusunda ve buluntuların ele geçmediği kısımda 1 adet kıyıcı alet ele geçmiştir. Bu alet Alt Paleolitik özelliktedir. Dolayısıyla 6 no.lu alanla hiçbir ilişkisi yoktur. Tekil buluntu şeklinde değerlendirilmelidir.

10 No.lu Buluntu Alanı (Sevinç-Ağapınar mahalleleri arası)

Koordinatlar: N: 39°47.916' E: 030°45.405' Rakım: 804 m

N: 39°47.099' E: 030°42.345' Rakım: 802 m

Odunpazarı İlçesi'nin kuzeydoğu ucunda, Eskişehir Alpu yolu üzerinde Sevinç-Ağapınar mahalleleri arasındaki yolun güneyindeki tepelik alanda

yer alan arazide (Resim: 9) çok bol miktarda çört ve kalsedon çakmaktaşı buluntularla karşılaşmıştır. Ağapınar'dan Sevinç Mahallesi'ne doğru toplam 6 farklı buluntu alanı tespit edilmiştir. Bu buluntu alanları yüzeyssel olarak farklı büyüklükte ve farklı yoğunlukta yontmataş malzeme içermektedir. Önemli olan bir diğer husus da buluntu alanlarının arasında neredeyse hiçbir bağlantı olmamasıdır. Bu nedenle diyebiliriz ki yaklaşık 5 kilometrelik bir hat boyunca 10 numaralı alan içinde 6 farklı lokal yontmataş yoğunluğu içeren noktalar tespit edilmiştir. Porsuk Çayı'nın güneyinde ve tepe eteklerindeki yükseltiden başlayarak yaklaşık 100-200 metre daha yukarıda bulunan yamaçlarda çok sayıda yontmataş buluntu içeren atölyeler bulunmuştur. Bu atölyeler daha çok Sevinç Mahallesi'nin hemen 1-2 km kuzey doğusundadır. Buradaki buluntuların yongalama atölyeleri olduklarını düşünmekteyiz. Bu konunun anlaşılması için diğer sezon (2019) içinde sistemli yüzey taramalarının yapılması gerekmektedir.

10 numaralı alanın batı kısmında (Sevinç Mahallesi'nin hemen kuzeydoğusu) ve Porsuk Çayı'nın güneyindeki tepelik alanda kuru dere yataklarının yamaçlarında erozyonla ortaya çıkmış yontmataş hammadde kaynakları tespit edilmiştir (Resim: 9). İlk gözlemlerimize dayanarak bu kayacın kalsedon çakmaktaşı kaynağı olduğunu belirtmek istiyoruz. Alanda hem mavimsi renkli hem de beyaz renkli örneklerin olduğunu söyleyebiliriz. Hammadde kütleleri, kuru dere yatağının yamaçlarında birbirinden farklı mesafelerdeki öbekler halinde tespit edilmişlerdir. Bu alanda da çok sayıda arkeolojik buluntuyla karşılaşmıştır.

Yontulmuş olan parçaların sayısı da oldukça fazladır ve bu parçalar arasında oldukça karakteristik olan buluntular yer almaktadır. Alt ve Orta Paleolitik teknoloji ile üretilmiş bu buluntular arasında *Clactonian* yonga ve dilgiler ile *levallois* çekirdekler (Resim: 10) ve 1 adet omurgalı kazıyıcı tespit edilmiştir. Alanda adlarını saydığımız bu arkeolojik buluntuların ötesinde adları burada sayılamayacak kadar çok sayıda arkeolojik buluntu da mevcuttur. Bu alanın planimetrik ve sistemli yüzey araştırmasına ihtiyacı vardır. Bu nedenle alandaki sistemli yüzey taramalarını bir sonraki sene (2019) yapmak üzere gerekli fotoğraf ve konum belgeleme işlemleri yapılarak çalışmalarına son verilmiştir. Bu alan aslında çok önemli bir buluntu yeridir. Neredeyse tüm buluntular *in situ* durumdadır. Alanda yoğun olarak gözlemlenen buluntuların sayıları alanın sınırları dışına çıkıldığında bir anda azalmaktadır. Biraz daha uzaklaşıldığında ise neredeyse hiç buluntu kalmamaktadır. Bu durum buranın henüz dağılmamış bir yamaç yerleşim yeri ve/veya yontma-

taş atölyesi işlik yeri olduğunu gösterebilecek önemli kanıtları teşkil etmektedir. Buna karşın yine de önümüzdeki sezon sistematik yüzey taramalarının yapılmasını beklemek alan hakkında daha doğru bilgi verebilmemiz bakımından önem arz etmektedir.

SONUÇ

2018 yılı itibariyle araştırmamız kapsamında 10 adet dağınık ve tekil buluntu yeri yanında, temelde yerleşim ve/veya konaklama ve/veya işlik yerleri olabilecek 2 alan öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi 6 no.lu buluntu alanı olan Karakaya Mahallesi' ve diğeri 10 no.lu buluntu alanı olan Sevinç-Ağapınar mahalleleri arasındaki arazilerdir. Arkeolojik verilerine dayanarak 6 no.lu Karakaya Mahallesi' son buzul çağıının son aşamasına denk gelen Epi-paleolitik karakterli buluntular içermektedir. Teknik ve tipolojik açıdan benzerlerinin Karain-B, Öküzini ve Kızılın Epi-paleolitik yerleşimleriyle ilişkilendirilebileceğini belirtmek gerekmektedir (Kartal M., 2009: 65-73, 73-74, 120-154) Öte yandan ilk gözlemlerimize dayanarak 10 no.lu Sevinç-Ağapınar mahalleleri arasındaki arazi öncelikle Eskişehir ilinin tarih öncesinde çakmaktaşı hammadde kaynaklarından birini barındırmaktadır. Diğer bir açıdan da Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ilişkin buluntular içermektedir. Bu iki alanda yapılacak sistemli taramalar çok daha detaylı bilgileri verecektir inancındayız.

Eskişehir çalışmalarımızın yakın bölge buluntuları açısından karşılaştırılabileceği diğer yerler; Sakarya yüzey araştırmaları (Kartal M. ve diğ., 2015; Kartal M. ve diğ., 2016; Kartal ve Erbil, 2017; Kartal M. ve diğ., 2018; Erbil, 2018), Denizli yüzey araştırmaları (Özçelik ve diğ., 2016; Özçelik ve diğ., 2017; Özçelik ve Bulut, 2018; Özçelik ve diğ., 2019) ve Uşak Banaz Sürmecik kazısıdır (Polat, 2018; Söyler ve diğ., 2018).

KAYNAKÇA

ERBİL, E., 2018, "Sakarya İli Paleolitiği", *APAD-4*: 37-58.

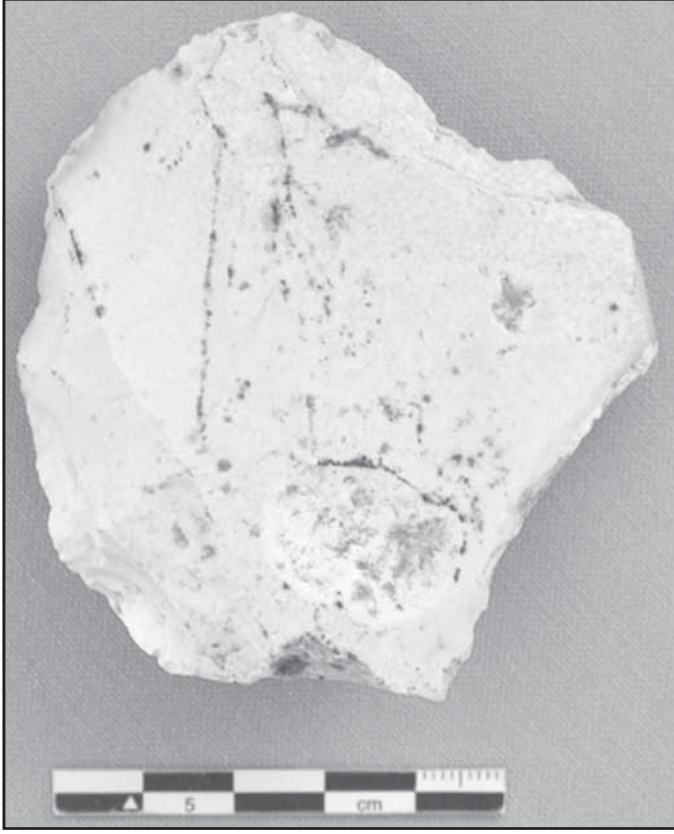
ERBİL, E., 2019, "2017 Yılı Eskişehir Paleolitik Buluntularının Tekno-Tipolojik Analizleri", *34. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*: 261-278.

KARTAL, G., E.ERBİL, M.KARTAL, 2019, "Eskişehir İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (I), 2017", *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı-3*: 1-16.

KARTAL, M., 2009, *Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş, Epi-paleolitik Dönem: Türkiye'de Son Avcı-Toplayıcılar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

KARTAL, M., 2019, *Taş Çağlarında Yontmataş Uçlar*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

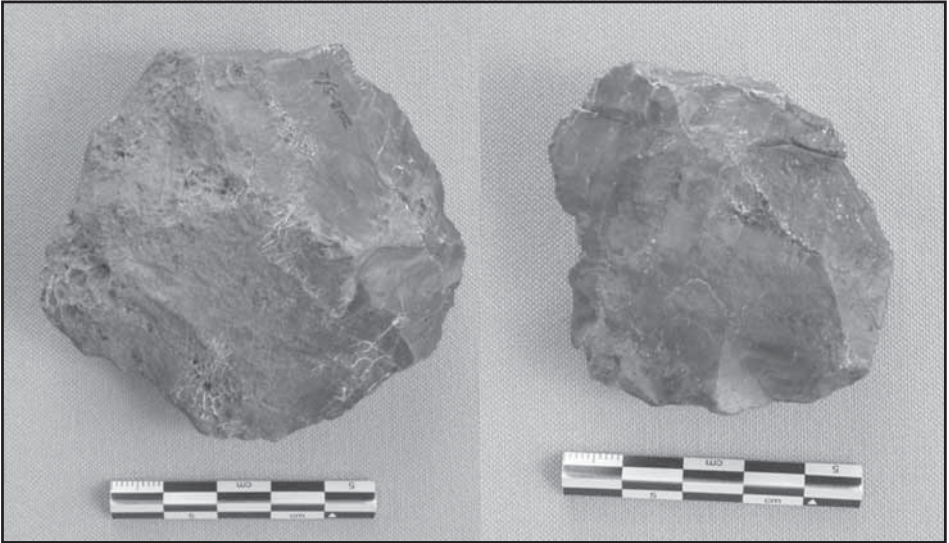
- KARTAL, M., M.KARAKOÇ, E.ERBİL, 2015, "Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (I), 2013", 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*: 9-26.
- KARTAL, M., E.ERBİL, M.KARAKOÇ, 2016, "Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II), 2014", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*: 387-408.
- KARTAL, M., E.ERBİL, 2017, "Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (III), 2015", 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*: 87-100.
- KARTAL, M., E.ERBİL, M.ÖZTURAN, 2018, "Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (IV), 2016", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*: 161-179.
- ÖZÇELİK, K., G.KARTAL, B.FINDIK, 2016, "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2014", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*: 377-396.
- ÖZÇELİK, K., A.VIALET, H.BULUT, 2017, "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2015", 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*: 505-523.
- ÖZÇELİK, K., H.BULUT, 2018, "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2016", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*: 85-98.
- ÖZÇELİK, K., İ.ÇİÇEK, N.TÜRKOĞLU, H.BULUT, E.TUNÇEL, E.ERBİL, 2019, "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2017", 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*: 337-390.
- POLAT, S., 2018, "Prehistorik Arkeoloji Çalışmaları Açısından Travertenlerin Önemi: Sürmecik (Banaz) Örneği", *Marmara Coğrafya Dergisi-37*: 306-321.
- SÖYLER, Ş., H.TAŞKIRAN, R.M.CZICHON, K.ÖZÇELİK, S.POLAT, M.A.YILMAZ, E.ERBİL, M.TÜRKER, D.DAĞCI, 2018, "Uşak Banaz Sürmecik Paleolitik Kazısı-2016", 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı-2*: 381-391.

Resim 1: İki yüzeyden biçimlendirilmiş kazıyıcı.

Resim 2: Prizmatik çekirdek, düzeltili yonga ve *levallois* çekirdek.

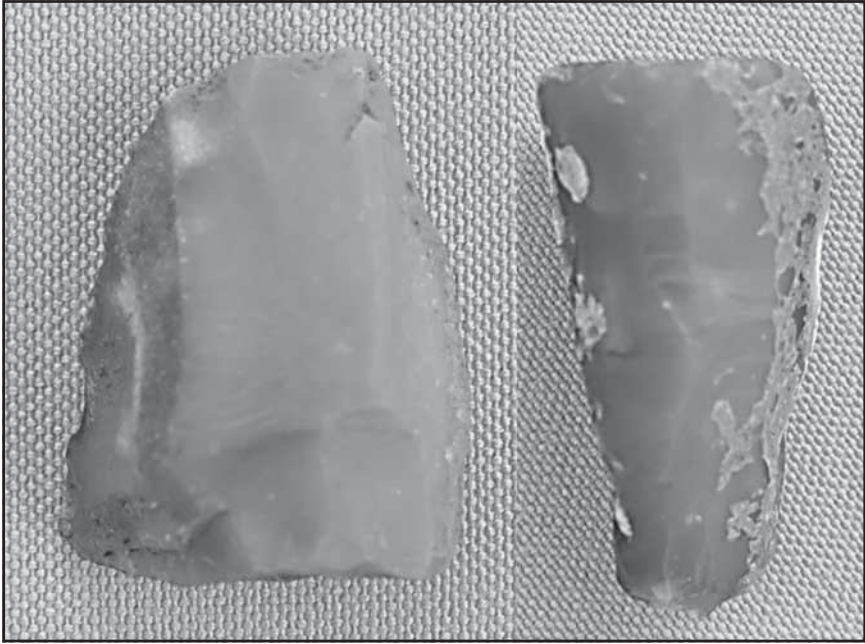
Resim 3: *Levallois* çekirdekler.

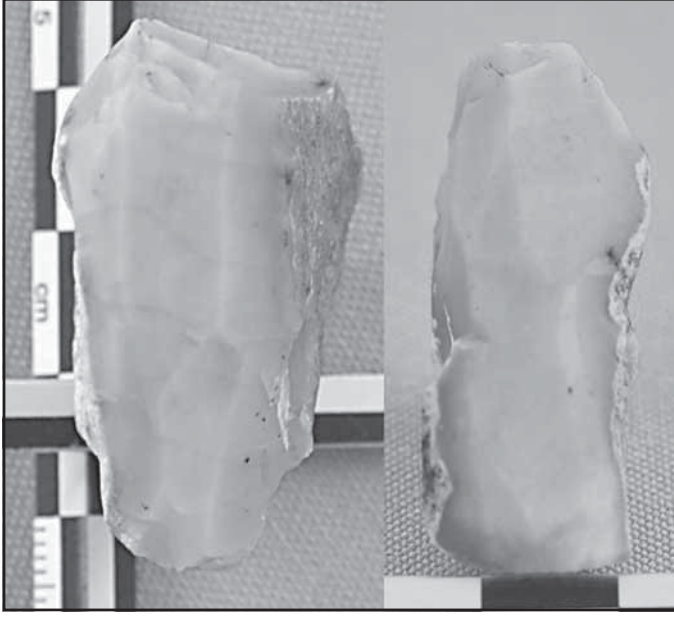
Resim 4: Cilalı taş keser.

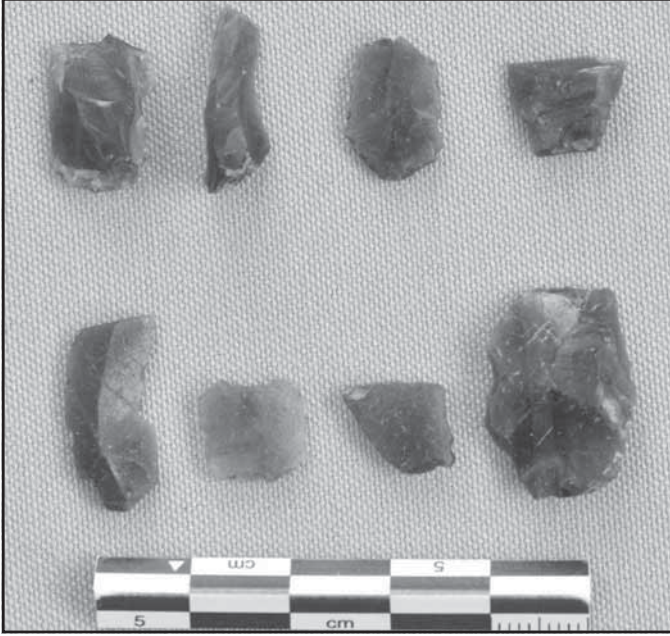
Resim 5: Karakaya Mahallesi-I. 6 nolu Epi-paleolitik yerleşim yeri.

Resim 6: İki kutuplu prizmatik çekirdekler.

Resim 7: İki kutuplu prizmatik çekirdekler.

Resim 8: Obsidiyen parçaları.

Resim 9: Sevinç-Ağapınar arası yamaçlar. 10 nolu atölye/işlik yerleri.

Resim 10: *Levallois* çekirdek.

LEBEDOS VE TERRİTORYUMU

ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2018

Gökhan COŞKUN*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile İzmir İli Seferihisar ve Menderes İlçeleri sınırları içerisindeki alanda "Lebedos ve Territoryumu Arkeolojik YüzeY Araştırması" adlı yüzeY araştırması çalışmalarının ikinci sezonu 26 Haziran - 14 Temmuz 2018 tarihleri arasında 19 gün olarak gerçekleştirilmiştir.¹

Bakanlık temsilcisi olarak İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı Halime Toklu'nun görev yaptığı 2018 yılı çalışmalarına Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü personellerinden Prof. Dr. Gökhan Coşkun (Araştırma Başkanı), Dr. Öğr. Üyesi Fikret Özbay, Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici Coşkun, bunların haricinde Restorasyon Teknikeri Erdoğan Aktaş, Ressam Tuba Aktaş ile Doktora Öğrencisi Hüseyin Usta, Yüksek Lisans öğrencileri Ahsen Çendeoğlu, Ergin Akın ve Lisans Öğrencisi Hasan Öz katılmışlardır.

2018 sezonu arazi çalışmaları kapsamında, Lebedos'un Arkeolojik Sit Alanları haricinde, territoryumunda da araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Plan: 1-2). Territoryum araştırmaları Lebedos'un doğusu ve kuzeydoğusundaki araştırma sahası içerisinde gerçekleştirilebilmiştir. Kuzeybatı ve batı taraftaki sahaların araştırmasının ise bir sonraki sezonunda gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. 2018 yılında çalışma yapılan alanlar ve kentin territoryumunda tespit edilen Antik ve Geç Antik Çağlara ait kalıntı içeren alanlar koordinatlarıyla (Datum WGS 84) birlikte aşağıda sırayla sunulmaktadır:

1- Ürkmez - Lebedos Merkezi - Akropolis/İsthmos/Yarımada:

* Prof. Dr. Gökhan COŞKUN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Evliya Çelebi Yerleşkesi, Merkez, Kütahya/TÜRKİYE. gokhan.coskun@dpu.edu.tr

¹ Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi tarafından 2017-51 proje numarası ile desteklenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne izin ve destekleri için teşekkür ederim. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Remzi GÖREN'e, Seferihisar Belediye Başkanı Sayın Tunç SOYER'e ve Menderes Belediye Başkanı Sayın Bülent SOYLU'ya verdikleri destekler için teşekkür ederim. Ayrıca, araştırmamızda Bakanlık Temsilcisi olarak görev yapan Uzman Halime TOKLU ve ekibimizin bütün üyelerine özverili çalışmaları için teşekkür ederim.

2017 yılı sezonunda akropolisin üst platformunu çevrelediğini düşündüğümüz sur duvarına ait olabilecek, büyük boyutlu taşlarla örülmüş, duvar ve duvar temelleri tespit edilmişti. Ancak bunların büyük boyutlu teras duvarlarıyla ilişkili olabileceğine yönelik şüphelerimiz de bulunmaktaydı. 2018 sezonunda söz konusu duvarların yamaçlardaki sık makilik alanlarda korunabilmiş başka kısımlarının olup olmadığına yönelik bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda, J11 plankaresinde sur duvarı olabileceğini düşündüğümüz duvara birleşik vaziyette bir kule tespit edilmiştir (Plan: 2, Resim: 1). 7.80x7.90m. ölçülerindeki kule, çok sık maki/sarmaşık içerisinde kalması sebebiyle, ne daha önce burada araştırma yapan bilim insanlarınca, ne de 2017 yılında tarafımızca fark edilememiştir. Kulenin tespit edilmesi, sur duvarı olabileceğini düşündüğümüz duvarın, kesinlikle sur duvarı olduğunu kanıtlamıştır. Hellenistik Dönemin sevilen bosajlı taşlarının kullanıldığı kulenin ön yüzünde iki taş sırası görülebilmektedir. Yan duvarlarından batıdakinde üç taş sırası görülebilirken, doğudakinde on taş sırası gözlenebilmektedir (Resim: 1).

2018 sezonunda akropoliste mimari çizim çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında; temenos alanını çevreleyen duvarlar, tiyatronun yeri, sur duvarının korunan kısımları ve yeni tespit edilen kule topoğrafik plana işlenmiştir. Mimariye yönelik yapılan çalışmalar kapsamında, yarımada-
daki sur duvarı da topoğrafik plana işlenmiştir (Plan: 2).

Akropoliste yapılan çalışmalar kapsamında ayrıca seramik parçaları ve diğer küçük buluntulara yönelik yüzey taraması da yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda Geometrik Dönemden, Roma Dönemine kadar tüm dönemlere ait seramik parçaları ve bunların haricinde çeşitli cam kaplara ait parçalar tespit edilmiştir. Ayrıca sekiz adet pişmiş toprak dokuma tezgâhı ağırlığı bulunmuştur ve bunların beşi envanterlik nitelikte olup müzeye teslim edilmiştir. Akropoliste ayrıca N15 plankaresinden altı adet, J11 plankaresinden iki adet ve L11, L13, M14, P15 plankarelerinden birer adet olmak üzere toplam on iki adet Hellenistik Döneme ait bronz sikke bulunmuş ve müzeye teslim edilmiştir. Bu sikkelerin okunabilenleri içerisinde Ephesos, Khios ve Kolophon sikkeleri yer almaktadır.

2- Ürkmez - Kuzey Nekropolis (Ada/Parsel: 205/3)

Bu alanda İzmir Müzesi tarafından yapılan kazılar sonucunda buranın bir nekropolis olduğu anlaşılmıştır (Plan: 1, 38°04.795, 26°57.705). Kazı alanının etrafındaki arazide yapılan incelemelerde; Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dö-

nemlere ait seramik parçalarının olduğu ve Hellenistik örneklerin diğerlerine göre daha az sayıda olduğu gözlenmiştir.

3- Ürkmez - Antik Yerleşim Alanı (Ada/Parsel: 226/4)

İzmir Müzesi tarafından yapılan kazılar ile bu alanda çeşitli mekân kalıntıları ve bir sokak açığa çıkartılmış ve buranın yerleşim alanı olduğu anlaşılmıştır (Plan: 1, 38°04.775, 26°58.034). Bu alanının etrafında yapılan incelemelerde; Oryantalizan Dönemden Hellenistik Döneme dek seramik parçaları gözlenmiştir ve burada da Hellenistik Dönem seramikleri diğerlerine göre daha az sayıdadır.

4- Ürkmez - Antik Yerleşim Alanı (Ada/Parsel: 0/2081)

Bu alanda İzmir Müzesi tarafından kazı yapılmıştır (Plan: 1, 38°04.769, 26°58.093). Kazı alanı içerisinde bazı duvar parçaları görülmektedir. Kazı alanının etrafında yapılan incelemelerde çok az sayıda seramik parçaları gözlenmiştir. Bunlardan tarih verilebilen tek örnek Arkaik Döneme aittir.

5- Ürkmez – Doğu Nekropolis (Ada/Parsel:0/2353)

İzmir Müzesi tarafından yapılan kazılar sonucunda bu alanda mezarlar açığa çıkartılmıştır (Plan: 1, 38°04.676, 26°58.193). Kazı alanının etrafında yapılan incelemelerde Oryantalizan Dönemden Hellenistik Döneme dek çeşitli seramik parçaları gözlenmiştir.

6- Ürkmez - Cumhuriyet Mahallesi

Avşaroğlu Otel'in arkasındaki kayalık zemine sahip alçak tepenin güney yamacında Osmanlı Dönemine ait olan bitkisel bezemeye sahip bir mermer parçası bulunmuş ve müzeye teslim edilmiştir (Plan: 1, 38°04.641, 26°58.431). Ayrıca bu tepenin güney ve doğu yamaçlarında az sayıda Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait çatı kiremitleri gözlenmiştir.

7- Ürkmez - Cumhuriyet Mahallesi

Temel Paşa Caddesi, 6441 sokaktaki bir inşaatın kuzeyine açılmış yaklaşık 1m. derinlikteki çukurun atık toprağı içerisinde Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait olduğunu düşündüğümüz çatı kiremitleri gözlenmiştir (Plan:

1, 38°04.623, 26°58.544). Bu alanın etrafında yapılan incelemelerde başka bir kalıntıya rastlanılmamıştır.

8- Gümüldür - Cumhuriyet Mahallesi

Gümüldür-Ürkmez arasındaki Temel Paşa caddesindeki köprünün hemen kuzeyinde dere yatağı kenarında bir blok taş tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°04.666, 26°59.786). Bu alanın çevresinde yapılan incelemelerde antik döneme ait başka hiçbir kalıntı ile karşılaşılmamıştır. Dolayısıyla söz konusu bloğun buraya başka bir yerden getirilerek atılmış olması gerekir.

9/10- Gümüldür - Yarentepe

Gümüldür ovasının denize yakın kısmında yer alan, Atatürk Mahallesi'ndeki Yarentepe'nin zirvesinde küçük boyutlu taşların yığılması ile oluşturulmuş iki tümülüs tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°04.330, 27°00.091 / 38°04.330, 27°00.108). Tümülüsler makilik alan içerisinde oldukları için ve biri formunu kısmen yitirdiği için fark edilmeleri güçtür.

Yarentepe, kayalık ve engebeli bir zemine sahiptir ve yerleşmek için uygun değildir. Diğer yandan, bulunduğu konumu ile bütün ovaya hâkim olan bu tepe, aynı zamanda Lebedos akropolisini de gören bir noktadadır. Yarentepe'nin Lebedos-Kolophon yolu üzerinde yer aldığı aşikârdır. Yarentepe üzerinde yapılan araştırmalarda Bizans Dönemine ait seramik parçaları ve çatı kiremidi parçaları gözlenmiştir. Tepe üzerinde kale/kule ve benzeri bir kalıntı tespit edilmemiş olsa da, konumu gereği bu tepede, en azından Bizans Döneminde bir gözetleme kulesi olabileceği varsayılabilir.

11/12- Gümüldür - Cumhuriyet Mahallesi

Yarentepe'nin kuzeyindeki ovada, ovanın kuzeyde sonlandığı bölgeye yakın bir alanda, Temel Paşa Caddesi ile 6414 nolu sokağın kesişme noktasının hemen batısındaki bahçede (Arapyeri Mevkii) açılan fosseptik çukurunun atık toprağı içerisinde Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait çeşitli seramik parçaları ve bol sayıda çatı kiremidi parçaları gözlenmiştir (Plan: 1, 38°04.874, 27°00.548). Bu bahçenin Ovacık Caddesi sınırında ise yine aynı döneme ait seramik ve çatı kiremidi parçaları ile iki tane blok taş tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°04.899, 27°00.505).

13- Gümüldür - Atatürk Mahallesi

İzmir Caddesindeki 286 nolu evin önündeki kaldırımında Attika tipi mermer bir sütun kaidesi bulunmuştur (Plan: 1, Resim: 2 soldaki, 38°05.025, 27°00.759).

14- Gümüldür - Fevzi Çakmak Mahallesi

İzmir Caddesindeki 101 nolu evin yanındaki modern kuyunun yanında mermer bir Dor sütun başlığı ve mermer bir blok tespit edilmiştir (Plan: 1, Resim: 2 sağdaki, 38°04.521, 27°01.263).

15- Gümüldür - Fevzi Çakmak Mahallesi

6234 nolu sokaktaki mandalina bahçesi içerisinde bir mermer blok tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°04.415, 27°01.138).

16- Özdere - Orta Mahalle

1030 ve 1032 nolu sokakların arasındaki Ortaköy Konakları inşaat alanında Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait çeşitli seramik parçaları ve çatı kiremidisi parçaları gözlenmiştir (Plan: 1, 38°02.342, 27°03.626). Ancak söz konusu buluntuların gözlemlendiği yüzey toprağı, buradaki açılmış temel çukurlarında gözlenen topraktan farklı karakterde/renktedir ve çukurların içerisinde ve kesitlerinde her hangi bir kültür tabakası veya kalıntı görülmemektedir. Dolayısıyla yüzeydeki seramik parçaları içeren toprak, buraya başka yerden taşınmış olmalıdır.

17- Özdere - Çukuraltı Mahallesi

Kalemlik Orman Kampı içerisinde, Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait seramik ve çatı kiremidisi parçaları ile horasan harcı kullanılarak örülmüş duvarlara sahip bir mekânın köşesi tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°01.313, 27°04.296).

18- Özdere - Çukuraltı Mahallesi

Kalemlik Burnu'nun oluşturduğu doğal liman konumundaki koyun sahil kısmında ve kuzeyindeki vadide Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait seramik ve çatı kiremidisi parçaları tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°01.044, 27°04.645).

19- Özdere - Çukuraltı Mahallesi

Kalemlik'teki doğal limanı oluşturan kayalık yarımada'nın zirvesinde ve kuzey kısmının eteklerinde ana kayaya oyulmuş çeşitli kanallar içeren işlikler tespit edilmiştir (Plan: 1, Resim: 3-4, 38°00.871, 27°04.641). Bunlar olasılıkla birer şarap işliğidir. Oldukça geniş bir alana yayılmış olan çok sayıdaki işlikler, burada büyük bir kompleks olabileceğini de düşündürmektedir. Kalemlik koyu sahilinde ve kuzeyindeki vadide tespit ettiğimiz seramik ve çatı kiremidi parçaları, bu işliklerde çalışan insanların kullandıkları konut, depo ve benzeri yapılarla ilişkili olmalıdır. Bu bölgede şarap üretimine yönelik bir mahalle oluşturulduğu düşünülebilir.

20- Çubuklu Dağı - Künk Hattı

Ürkmez'in kuzeydoğusundaki dağın güney yamacındaki orman yolunun kıyısında su küngü hattı tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°05.680, 26°58.820). Künklerin birbirine monte edilmesinde horasan harcının kullanılmış olması, bu hattın Roma Dönemine veya sonrasına ait olduğunu göstermektedir.

21- Çubuklu Dağı - Yerleşim Alanı

Ürkmez'in kuzeydoğusundaki dağın güney yamacındaki orman yolunun alt tarafında makilik alan içerisinde defineciler tarafından açığa çıkartılmış bir mekânın temeli ve kısmen korunmuş duvarları tespit edilmiştir (Plan: 1, 38°05.696, 26°59.091). Alanın makilerle kaplanmış olması define çukurunun yeni olmadığını göstermektedir. Bu alan ve çevresinde Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait seramik ve çatı kiremidi parçaları gözlenmiştir.

22- Çubuklu Dağı - "Manastır"

Dağın kuzeydoğu yamacında orman yolu üzerindeki bir modern çeşmenin yaklaşık 50-60m. üstünde (batısında) sık ağaçlık alan içerisinde, bölge halkı tarafından "manastır" olarak zikredilen, iki katlı bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Yüzey Araştırma Alanı dışında kalan bu yapı, dağ yollarından asfalt yola iniş sırasında mecburen geçtiğimiz bir alanda yer almaktadır. Araştırma alanımız dışında kaldığı için detaylı incelenmemiş, bitki örtüsünün elverdiği oranda fotoğraflanarak rapor edilmiştir (Plan: 1, 38°07.586, 27°01.043).

23- Palamut Dağı - Yerleşim Alanı

Dağın güneybatı yamacında orman yolunun hemen üst kısmındaki geniş bir alanda Geç Roma/Bizans Dönemlerine ait seramik ve çatı kiremidi parçaları gözlemlenmiştir (Plan: 1, 38°03.956, 27°03.979).

24- Palamut Dağı (Dereboğazı Mevkii) - Kilise Kompleksi

Dağın batı yamacında, Tahtalı Barajı setinin yaklaşık 1 km. doğusunda, ormanlık alan içerisinde yer alan ve bölge halkı tarafından “Dokuz Papazlar Kilisesi” olarak anılan yapı kalıntısı ziyaret edilmiştir (Plan: 1, Resim: 5-10, 38°04.861, 27°03.240). 2018 araştırma sezonumuzun son gününde ziyaret ettiğimiz bu alanda yaklaşık iki saat inceleme yapma fırsatımız olmuştur. Bu sebeple de buradaki yapı kalıntısının planını çıkarmaya ve etrafında başka yapı kalıntılarının olup olmadığını araştırmaya zamanımız kalmamıştır. Bu çalışmaların bir sonraki araştırma sezonunda gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

Bazı kısımları kaçak kazılarla ortaya çıkartılmış olan ana yapının bazilika tipi bir kilise olduğu anlaşılabilmektedir. Kaçak kazıların yeni olmadıkları ve uzun bir süreç içerisinde yapıldıkları jandarma yetkililerinden öğrenilmiştir. Bazilikanın güneybatı köşesi definecilerce açığa çıkartılmış vaziyettedir ve bu kısımda duvar köşesinin altına yerleştirilmiş büyük boyutlu bir mermer blok bulunmaktadır (Resim: 5). Narteks ile merkezi nef arasındaki geçiş, batı taraftan görülebilir durumdadır (Resim: 6). Bazilikanın yan neflerinin nişleri kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkartılmışken, merkezi nefin apsisi toprak altındadır. Güney yan nef içerisinde iki adet mermer sütun gövdesi görülebilmektedir (Resim: 7). Gözlenebildiği kadarıyla, bazilika yaklaşık 10x18/20m. boyutlarında olmalıdır. Bazilikanın kuzeyinde, bazilikaya göre doğuya yaklaşık 5m. daha fazla ilerleyen ve apsisle (Resim: 8) son bulan bir mekân daha yer almaktadır. Bazilikaya bitişik olarak inşa edilmiş olan bu mekâna bazilikanın kuzey yan nefinden geçiş vardır. Kuzeydeki apsisli mekânın bazilikadan farklı olan duvar işçiliği, onun bazilikaya daha sonra eklenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Apsisli mekânın duvarları büyük oranda toprak altında kaldığından ölçüleri net olarak anlaşılamamaktadır. Doğuda apsisi görülebilen bu mekânın batı sınırı belli değildir. Batıda bazilika ile aynı yerden başlıyorsa bu durumda mekânın uzunluğu yaklaşık 24.6m. olmaktadır. Bu mekânın iç genişliğinin ise yaklaşık 7m. olduğu anlaşılabilmektedir.

Bazilika ve kuzeyinde ona bitişik olarak yapılmış olan ve apsisli kısmı bazilikaya göre doğuya doğru daha fazla çıkıntı yapan mekânın bir arada

olması, burada sadece bir kilise olmadığını, kompleks bir yapı olabileceğini düşündürmektedir.

Birçok kısımda üst yapı başlangıcına kadar korunmuş durumda olan bazilika duvarlarında plaka şekilli taşlar, tuğlalar, çeşitli mermer bloklar ve horasan harcı kullanılmıştır (Resim: 5-7, 9). Bu yapının bulunduğu alana ve etrafına dağılmış olan kalıntılar içerisinde farklı renklerde mermerler ve çeşitli renkli taşlardan yapılmış sütun vb. mimari eleman parçaları dikkat çekicidir (Resim: 10). Kalıntılar içerisinde ayrıca pişmiş toprak çatı kiremidi parçaları, tuğla parçaları ve Bizans Dönemine ait seramik parçaları bulunmaktadır.

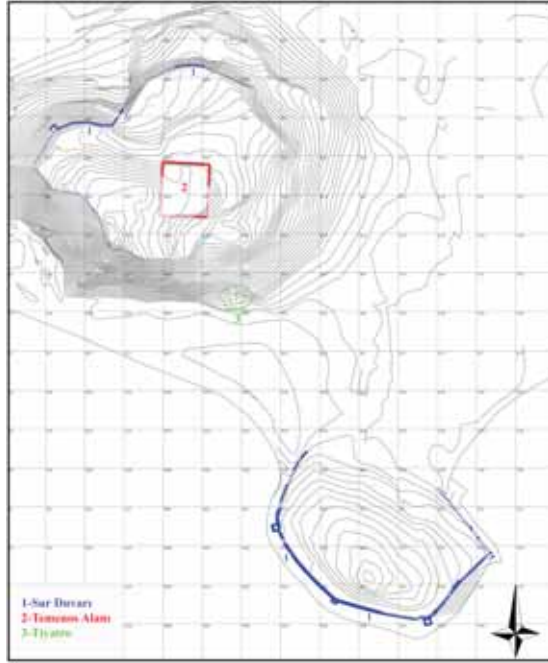
Bu yapının bulunduğu alandaki farklı farklı yataklardan çıkartılmış mermerler ve çeşitli taşlardan yapılmış sütun ve benzeri mimari eleman parçaları, önemsenmesi gereken buluntulardır. Çünkü yaptığımız ön araştırmaya göre; söz konusu mermerler ve taşların çoğu yapının bulunduğu bölgeye ait olmayıp, başka yerlerden getirilmişlerdir.

Deniz seviyesinden yaklaşık 250m. yükseklikte, dağlık alanda orman içerisinde yer alan bu yapıya günümüzde ulaşabilmek için, toprak orman yolundan araçla tırmandıktan sonra, bir müddet yürümek gerekmektedir. Ancak, yapıda kullanılmış ağır mermer bloklar göstermektedir ki; Bizans Döneminde buraya kadar ulaşan bir yol bulunmaktaydı. Böylesine ulaşımı çok zor, dağlık bir alana, farklı farklı yataklardan çıkartılmış özel taşlar ve mermerlerin getirilerek kullanılmış olması, ancak bu yapının dinsel kimliğinin önemi ile açıklanabilir. Bu yapı sıradan bir kilise değil, önemli bir dinsel yapı kompleksi olmalıdır. Bu kompleks yapı belki de bünyesinde kilise/manastır ve hatta belki bir mezar? gibi unsurlar içeriyor olabilir. Eğer bu varsayım doğru ise, bu durumda Hristiyanlık Dünyasının önemli bir şahsı ile ilişkili bir yapı olma olasılığı vardır. Ancak, bilimsel bir kazı yapmadan, başka olası kanıtların elde edilmesi mümkün olmadığından, burada vurgulanmaya çalışılan “önem” sadece bir varsayım durumundadır. Burada yapılacak bilimsel kazıların ülkemiz için faydalı sonuçlar doğurabileceğini düşünmekteyim.

2018 sezonu çalışmalarında tespit edilen yüzey buluntularından; Hellenistik Döneme ait 12 adet bronz sikke, Osmanlı Dönemine ait 1 adet bitkisel bezemeye sahip mermer parçası ve çeşitli dönemlere ait 5 adet pişmiş toprak dokuma tezgâhı ağırlığı olmak üzere, toplam 18 adet envanterlik eser İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü’ne teslim edilmiştir.

Plan 1: Araştırma yapılan alanlar.

Plan 2: Lebedos planı.

Resim 1: Akropolis sur kulesi.

Resim 2: Mermer sütun kaidesi ve başlık.

Resim 3: Anakayaya oyulmuş işlik örneği.

Resim 4: Anakayaya oyulmuş işlik örneği.

Resim 5: Kilisenin güneybatı köşesi.

Resim 6: Narteks'ten merkezi nefe geçiş.

Resim 7: Kilisenin güney yan nefi.

Resim 8: Apsisin dıştan görünümü.

Resim 9: Kilise güney duvarının içeriden görünümü.

Resim 10: Kilisede kullanılmış farklı taş örnekleri.

HAROSMAN (ORTAKENT) MAĞARALARI BELGELEME ÇALIŞMASI

Göknil ARDA*

02-04.10.2018 tarihleri arasında Harosman (Ortakent) Mağaraları'nda 3 (üç) gün süreli yaptığımız belgeleme çalışması Kars Müzesi'nden Arkeolog Yusuf ÇETİN'in denetiminde 6 (altı) kişilik bir ekiple¹ yürütülmüştür² (Resim: 1).

Harosman (Ortakent) Mağaraları, Ardahan İli'nin yaklaşık 22 km kuzeydoğusunda, Hanak İlçesi, Ortakent Mahallesi'nin güneybatısında, Çot Deresi mevkiindedir (Harita: 1, Resim: 2). Mağaralar kompleksinin hemen kıyısında yer aldığı Çot Deresi, Kür Nehri'ni besleyen su kaynaklarından biridir. Bu nedenle Kür Nehri Havzası kapsamında değerlendirilmektedir.

Kuzeybatı-güneydoğu yönünde konumlanan mağaralar, doğal mağaralar olmayıp, dik sayılabilecek eğimli bir tüf kaya oluşumuna insan eliyle oyularak oluşturulmuşlardır. Mağaralar silsilesinin kuzeybatı ucu E: 41.18606117, B: 42.89141846 koordinatlarında ve 1805m., güneydoğu ucu ise E: 41.18352335, B: 42.89294264 koordinatlarında ve 1763m. yüksekliktedir. Bu mağaraların yer aldığı tüf kayalık yaklaşık olarak 236m. uzunluğunda, 25m. yüksekliğinde ve yukarıda verilen koordinatlar ekseninde ortalama %14 civarında bir eğime sahiptir.

Mağaraların belgelenmesinde teknik malzeme olarak fotoğraf makinesi, 1m.lik ölçek, şerit metre ve bir tabela kullanılmıştır. İncelenecek her mağaranın girişine önce ölçek ve yön işareti ile mevki, mağara numarası ve tarihin

* Dr. Öğr. Üyesi, Göknil ARDA, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yenisey Yerleşkesi, Ardahan/TÜRKİYE. goknilarda@ardahan.edu.tr,

¹ Ardahan Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Suat VURAL, Arş. Gör. Volkan ÖZKAN; Yüksek Lisans öğrencileri Serhat İLTER (Ardahan Üniversitesi), Çağatay VURAL (Atatürk Üniversitesi) ve Arkeolog Alp Oğuz TURAN'dan oluşan araştırma ekibi üyelerine özverili çalışmalarını için teşekkürlerimizi borç biliriz.

² Çalışmamız için gerekli izni veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Kars Müze Müdürlüğü'ne, araziye ulaşımımızı sağlayan Ardahan Üniversitesi Rektörlüğü'ne, ilgi ve destekleri ile hep yanımızda olarak araştırmamız süresince ekibin akşam yemeklerini üstlenen dönemin Ardahan Belediye Başkanı Sayın Faruk KÖKSOY'un nezdinde Ardahan Belediyesi'ne ve çalışmamızı raporlama sürecinde talep ettiğimiz belgeleri göndererek bize yardımcı olan Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne teşekkürlerimizi sunarız.

yazılı olduğu tabela yerleştirilmiş ve fotoğrafi çekilmiş, daha sonra yine ölçek ve yön işareti kullanılarak iç mekânların belgelemesi yapılmıştır. Belgeleme çalışmamızda mağara silsilesi güneydoğu yönünden başlanmak suretiyle-kuzeybatı yönüne doğru taranmış ve mağaraların tespiti ve belgelenmesi sağlanmıştır. Bu çalışmalarımızda 43 (kırküç) adet mağara girişi tespit edilmiştir.

Mağaraların iç mekânları güneybatı yönünden silsilenin orta kısımlarına doğru büyümekte, kuzeybatı tarafa doğru ise daha küçük boyutlu mağara yerleşimleri halini almaktadır. Güneybatı yönünde yer alan mağaraların daha çok ibadet amaçlı kullanıldığı, kuzeybatı tarafa doğru yapılan mağara yerleşimlerinin ise daha küçük mekânlar halinde düzenlendikleri için barınma ve/veya ikamet amacıyla kullanılmış olabilecekleri düşünölebilir.

Birkaç yıl öncesine kadar hayvan barınağı olarak da kullanılan mağaraların tamamına yakınının, ilk kullanıldığı dönemlerden-günümüze kadar olan süreçte ısınma ve aydınlatma amacıyla yakılan ateşin sebep olduğu yoğun bir is ve kurum tabakasıyla kaplandığı gözlenmektedir (Resim: 3). Bu nedenle mağara içi duvarların yüzeyinde olması kuvvetle muhtemel fresko, duvar resmi, sembol vb izleri tespit etmek mümkün olamamıştır.

Mağara yerleşimleri kompleksinin en önemli mekânlarından biri olarak değerlendirebileceğimiz mekân, güneydoğu kanadındaki kilise yapısıdır. Bu yapı da yakın zamana kadar hayvan barınağı olarak kullanılmıştır. Mağaranın tek giriş kapısı olduğunu tahmin ettiğimiz bölümün bir kısmının doğal nedenler sebebiyle tahrip olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü bu bölümde mağaranın yakın dönemlerdeki kullanımları sırasında çevreden toplama küfekî taş tipine benzer irice taşlarla duvar ile kaya arasına orijinal olmayan bir duvar örölmüş ve giriş oluşturulmuştur (Resim: 4). Mağaranın bazı duvarlarının yüzeylerinde beyaz renkte kalın bir sıva tabakası izine rastlanmasına karşın, yapının duvarlarındaki yoğun yağlı is ve kurum tabakası nedeniyle diğer duvarların da sıvanmış olup olmadığı konusunda bir fikir elde edilememiştir (Resim: 5). *Naos* kısmı batıda, *naos* zemininden biraz daha yüksekte yarım daire şeklindeki *apsis* ise doğu yönündedir. *Apsisin* yarım yuvarlağı içinde bir basamaklı *synthronion* görölmektedir (Resim: 6). *Apsisin* güneyinde ise *Pasthorion* kısmının *diakonikon* olarak adlandırılan bölümü yer alır (Resim: 7). Kaya kilisesinin sadece rahiplerin ve din görevlilerinin girmesine izin verilen bu bölümlerini *naos* kısmından payelerle/levhalarla kapatmada ve ayırmada kullanıldığı tespit edilen izler de zeminde, yan-üst duvarlarda ve tavandaki kanal şeklinde açılmış oyuntulardan anlaşılmaktadır (Resim: 8). *Apsisin* ku-

zeyinde ise *Pastohorion*'un burada olması gereken *protechesis* kısmı mağaranın doğal yapısının izin vermemesi nedeniyle bulunmamaktadır. Mağaranın *-apsis* kısmı hariç- kuzey duvarı boyunca menfezler açılmıştır. Bu mağara içi kilise/kaya kilisesinin bir *martyr* mezarı üzerine inşa edilen bir erken Hristiyan dönemi yapısı (*martyrion*) olabileceğini de ihtimal olarak değerlendirmekteyiz. Çünkü kilisenin ana ibadet mekânının altında mezarların olduğu, maalesef daha önce burada yapılmış olan bir kaçak kazının izlerinden anlaşılmıştır (Resim: 9). Kaçak kazı yapan kişi(ler) tarafından zemin altında kaya yapısına oyularak yapılmış bir veya birkaç mezar odası tahrip edilmiştir. Mezarda birden fazla bireyin gömülmüş olduğu gerek kaçak kazı çukurunun içindeki gerekse kilise zeminine kaçak kazı toprağı ve mezarlara ait olması muhtemel yapı taşlarıyla birlikte atılmış insan iskeleti parçalarından anlaşılmaktadır. İskeletlerin durumu mezar yapısının talan edildiğı izlenimini vermektedir. Yaptığımız sosyal medya araştırmasında 2016 yılında Ortakent (Harosman) mağaralarına gelen ziyaretçilerin de bu kilise içerisindeki kaçak kazıdan bahsettikleri görülmektedir.³ Bu kaçak kazıların günümüzde de devam ettiği alandaki incelemelerimiz sırasında tespit edilmiş ve belgelenmiştir.

Mağara kompleksi içindeki bir mağaranın mekân düzenlemesi özellikle dikkate değerdir. Zemin seviyesinden yaklaşık 7-8 m. yukarıya oyulmuş bu mağaraya giriş, özenli açılmış bir kapı boşluğundan sağlanmaktadır. Mağara iki mekânlıdır; birinci mekân hemen girişin olduğu bölümdür. Bu bölümde doğu tarafta iki basamakla çıkılan *apsis* şeklindeki bir küçük alan içinde karşı duvarın ortasında bir sunak, yan duvarda bir niş ve nehir tarafında bir pencere açıklığı yer almaktadır (Resim: 10). Dikdörtgen biçiminde şekillendirilmiş bir kapıdan ikinci mekâna geçilmektedir. Bu mekânın zeminine kurban/adak/sunu çukurları açılmış olup bunlarla bağlantılı kanalların bir kısmının açıklığı, mağaranın nehre bakan cephesine özellikle yapılmıştır. Bu durumu söz konusu mağarada düzenlenen bir ritüel ve onun bir nehir kültüyle ilişkisi şeklinde yorumlamaktayız. Mağaraya çıkmak için buraya merdiven olarak yaslanmış bir römorkör kapağının olması ve girişten itibaren mağaranın bütün duvarlarının beyaz renkli temiz alçı ile sıvanmasından günümüzde de buranın kimliği belirsiz kişilerce kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kayalara oyulmuş bu mağaraların 2. katına başka bir mağaranın içinden açılmış önce dikey sonra yatay devam eden tünelimsi geçişlerle ulaşılmaktadır. Buradaki bir mağara üç mekân halinde düzenlenmiş olup aşağıdaki

³ <http://bisikletli2turk.blogspot.com/2016/03/ortakent-magalarari.html>. Erişim tarihi:29.11.2018, 11:31.

büyük kilisenin daha küçük boyutta bir örneği gibidir. Doğudaki *apsisin* yarım yuvarlağı içinde bir basamaklı *synthronion* burada da yer almaktadır. Mekânlardan bazıları kod seviyesi olarak diğerlerinden daha yüksektedir. Harosman mağaraları içinde sadece bu mağarada karşımıza çıkan bir ayrıntı dikkat çekicidir: Mekânlardan birisinin kuzeybatı duvarına kayaya oyulmak suretiyle yapılan düzenleme bir mihrap formunu hemen yanında da basamakla çıkılan kısım, minber yapısını andırmaktadır (Resim: 11). Ancak her iki yapının da yönü, bunu desteklememektedir. Söz konusu düzenleme, mağaraların kullanılmış olduğu dönemler hakkında ilginç bu ayrıntıyı bize sunmaktadır.

Mağaraların bazı mekânlarında altar/sunak olarak kullanılmış olabilecek, masayı andırır kaya düzenlemelerinin bir kısmı sağlamdır; buna karşılık çok büyük bir bölümü ya tamamen tahrip edilmiş ya da sadece zemine oturan alt kısımları sağlam kalabilmiştir. Ayrıca mağaralarda sunu yeri olarak yapılmış düzenlemeler de tespit edilmiştir.

Kaya kütesine oyulmuş mağaraların bir kısmı tek mekândan oluşurken çoğunluğunun 2-3 mekânlı, bu mekân sayısının bazı mağaralarda ise 3'ten fazla olduğu saptanmıştır. Mekânlar arası geçişler kayaya düzgün açılmış kapılar ve merdivenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Çalışmamız sırasında mağaralar kompleksinin cephesindeher biri ayrı mağara girişi olarak görünen yapıların bazılarının aslında iç kısımda birbirine bağlanan tek bir mağaranın mekânları olduğu anlaşılmıştır. Bazı mağara girişlerinin pervaz kısımlarında yer alan kanal şeklindeki oyuklar ve kademeli şekillendirmeler kapı kapamada kullanılmış mekanizmalara ait izlerdir. Mağaraların kuzey kısımda ve nehre bakan cephelerinde mutlaka menfez veya aydınlatma delikleri ilehe-men hepsinde baca olarak kullanılmış açıklıklar (şaftlar) yer almaktadır. İç kısımlarda kalan mağaralarda ise aydınlatma delikleri bulunmamaktadır. Kaya içine oluşturulmuş mekânların tamamına yakınında oturma sekileri, duvarlarda küçüklü büyüklü nişler ve raf olarak kullanılmış oyuntular görülmektedir. Mağaralarda tek katlı olanların yanı sıra birbirlerine dikey ve yatay açılmış çok sayıda şaftlarla (katlar arası bağlantı boşlukları) 2 ve 3 katın bağlantılı olduğu mağaralar ve mekânlar da tespit edilmiştir. Ayrıca işlenmeye başlamış ama bitirilmemiş bir mağara da dikkate değerdir. Bu mağaranın giriş kısmından sonraki mekânın yan duvarları kısmen işlenmiştir; bir duvarında yarım kalan yontma işleri, diğer duvarında da tavana açılmaya başlamış ama tamamlanmamış şaft (baca) oluşturma izleri net olarak görülebilmektedir.

Çalışmamız sırasında alt kattaki yani zemin seviyesindeki büyük kaya kilisesinin dikey olarak yukarı taraflarında yer alan üst kat mağaralarının birinin dışa bakan açıklığının kaya yüzeyine uçları kırlangıç kuyruğu biçiminde veya çatallı olarak tarif edebileceğimiz bir haç (*Khatchkar*) motifinin kazıma olarak yapıldığı tespit edilmiştir (Resim: 12).

Mağaraların bulunduğu kaya kütesinden koparak devrildiği belli olan bir kaya parçasının üzerine bir geniş niş açılmıştır. Bu nişin içinde zeminde işlenmiş bir kaya yükseltisi görülmektedir. Bu parçanın nişin içine yüksek kabartma olarak yapılmış ama günümüzde tahrip edilmiş bir tanrı/tanrıça tasvirinin kaidesi olabileceğini düşünmekteyiz.

Kaçak kazı yapanlarca atılmış toprak yığınları arasında gözlemleyebildiğimiz birkaç seramik parçası Kalkolitik Çağ ve Ortaçağ özellikleri göstermekte olup mağaraların Hristiyanlık öncesi dönemlerdeki kullanımına da en önemli kanıtları oluşturmaktadır. Mağara içlerindeki insan eliyle yapılmış oluşumlardan buradaki bazı mağaraların Prehistorik dönemlerde hem yerleşim yeri hem de kutsal mekânlar olarak hizmet verdiğini söyleyebiliriz. Ancak yüzey araştırması iznimizin sadece alanın durum tespiti ile sınırlı olması nedeniyle daha ayrıntılı bir değerlendirme yapmamız mümkün olamamıştır.

Harosman Mağaralarının bulunduğu bölgede yaptığımız çalışmada, bu kaya kütesinin güneydoğusunda, mağaraların önünde, hemen eteğinde ve güneybatısında da bunlarla bağlantılı yapı kalıntılarına rastlanmıştır. Güneydoğuda işlenmiş taş sıraları tespit edilmiş ama mevsim şartlarından dolayı arazinin yüksek otlarla kaplı ve araştırma süresinin sınırlı olması nedeniyle yapı bütünlüğü tam olarak anlaşılamamıştır. Mağaraların hemen etek kısmında ise mağaralara çıkan yolun kenar kısımlarında tespit ettiğimiz işlenmiş taşlardan yapılmış duvar, kısmen korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Ayrıca ön kademedeki mağaralardan üst kademedekilere ulaşım için bir doğal kayanın merdiven şeklinde biçimlendirilmesiyle oluşturulmuş bir yolun kullanıldığını da tespit ettik. Yine mağaralar kompleksinin hemen ön bölümünde/eteğinde nehir kıyısında yüksek duvar sıralarının bir bölümünün korunduğu dikdörtgen planlı büyük bir yapıya ait kalıntılar yer almaktadır. Yapı harçsız duvar örgü sistemine sahiptir. İri taşların birbiri üstüne alıştırılarak oturtulması, duvarların iç taraftaki yani mekân içinde kalan yüzeylerinin düzeltilmiş olması ve doğu tarafındaki duvarda *dolmen* tarzı yapılmış bir düzenleme dikkat çekicidir. Duvar örgü tekniği değerlendirildiğinde en geç M.Ö. 1. binyıla ait bir yapı olma ihtimali yüksek görünmektedir. Mağaralar kompleksinin güneybatısındaki kayalık alanın hemen üst kısmında

merdivenlerle ulaşılan, tavan kısmının bir bölümü çökmüş ve bazı duvarları sağlam kalmış bir yapıyı daha tespit ettik. Bu bahsettiğimiz yapı izlerinin hepsi Harosman Mağaralarının bulunduğu mevkide yer almakta olup mağaralarla bağlantıları şüphesizdir.

Mağara silsilesinin kuzeybatı kanadını takip eden aynı parsel içerisinde, yaklaşık olarak E: 41.18606117, B: 42.88892853 koordinat noktasında bir kaya kabartmasının tespiti de araştırma grubumuz tarafından gerçekleştirilmiştir (Resim: 13-14). Kaya yüzeyine oturur pozisyonda işlenmiş bir insan figürü, yüksek bir tabure veya arkalıksız bir taht üzerinde oturmakta ve sanki ellerini karın üzerinde birleştirmişcesine durmaktadır. Başı traşlıymış gibi görünen tasvirin kıyafet detayları ise anlaşılamamaktadır. Bu kabartmanın yer aldığı kayaç, tuf temel yapıli olması nedeniyle doğa tahribatı sonucunda büyük ölçüde deforme olmuştur. Mevcut durumunda doğanın gereği olarak likenlerin yaşam alanı durumuna gelmiştir ve deformasyon devam etmektedir. Ancak liken yaşam formunun yoğun olarak bulunması, eseri insan tahribatından korumuştur.

Alandaki çalışmalarımız esnasında yerel halktan bazı kişiler, yakın zamana kadar bu mağaraların ikamet yeri ve hayvan barınağı olarak kullanıldığının, ayrıca hem Türkiye'nin farklı şehirlerinden hem de diğer ülkelerden gelen kişilerin bu mağaralarda uzun müddet kaçak kazılar yaptıkları ve yapmaya devam ettiklerinin bilgisini vermişlerdir. Bu mağaralar dizisi rüzgârın ve yağışın sebep olduğu doğa tahribatından ziyade en fazla tahribatı insan unsurlarınca yaşamıştır. Mağaraların ulaşabildikleri her noktasında, zeminlerde ve duvarlarda yoğun şekilde kaçak kazılar yapmışlardır. İnsan eliyle yapılmış bu ağır tahribatın söz konusu mağaralarda bugün bile devam ediyor olması, kültür kaybının çok hızlı bir şekilde yaşanmasına neden olmaktadır. En büyük tahribattan birine örnek olarak verebileceğimiz kaya kilisesi zemininde bulunan mezarlardaki kaçak kazının yıkıcı izleri dikkate alındığında acil olarak Harosman Mağaraları'nda bir kurtarma kazısı yapılmasının zorunlu olduğunu önermekte ve definecilerden geriye ne kaldıysa, bölgede gösterdiği özellikleriyle eşine az rastlanır bu mağaraların acilen koruma altına alınıp ayrıntılı bir şekilde belgelenmesinin ve İl turizmine kazandırılmasının gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu bulgular ışığında bu kaya yerleşimi izleri gösteren mağaralar silsilesi, prehistorik çağlardan itibaren hem ikamet yeri hem de ibadet mekânlarına sahip olması nedeniyle kutsal bir yer olarak seçilmiş ve düzenlenmiştir. Hristiyanlık öncesi ve erken Hristiyanlık dönemlerinde de bu mekânların özellikle

dini amaçlarla kullanıldığını söyleyebiliriz. Kayaya oyularak şekillendirilen bu yapılar, özellikle de kaya kiliseleri bölgede yaşayan küçük dini toplulukların, keşiş ve rahiplerin inziva ve ibadet yeri olarak en elverişli yerlerden biri olup konumu itibarıyla de korunmaya ve gizlenmeye uygundur. Hristiyanlığın 4. yüzyıl başlarında serbest bir din olarak tanınmasından sonra bu kaya kiliselerinin yakın çevresine ayrı yapılar halinde ibadethaneler de inşa edilmiştir. Bununla birlikte Hristiyan nüfusunun bir kısmı sırf sınanmak ve Tanrıya karşı imtihan edilmek üzere bu gözlerden uzak kaya kiliselerini ve ilişkili mekânları kullanmaya devam etmişlerdir.

Kars Müzesi'nden gelerek çalışmayı denetleyen Arkeolog Yavuz Çetin'in inceleme alanımızla ilgili olarak Koruma Kurulu kararlarının bulunduğunu belirtmesi üzerine belgeleme çalışmamızın raporlandırılması sırasında Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan talep ettiğimiz koruma kurulu kararları⁴ da incelenmiştir. Buna göre; Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'nün "Ortakent Kaya Yerleşim Alanı" ile ilgili olarak yazdığı raporda İ. K. Kökten'in yaptığı çalışmalar referans gösterilerek⁵ söz konusu alan "Yontma Taş Çağı"na kadar inen bir döneme tarihlendirilmiştir. Ancak İ. K. Kökten'in bu yayınlarındaki bilgiler, raporda bahse konu alan hakkında yazılanlarla uyumsuzluk göstermektedir. Ayrıca raporda söz konusu alan ile ilgili yapılan genel değerlendirmelerde de eksiklikler ve yanlışlıklar olduğu, ayrıntılarını yukarıdaki bölümlerde anlattığımız Harosman (Ortakent) Mağaralarında yürüttüğümüz belgeleme çalışmasıyla anlaşılmıştır.

Kür Havzası'ndaki diğer mağara ve kaya yerleşimlerinin de tespiti için yapılması önerilen geniş kapsamlı bir yüzey araştırması, bölge genelinde arkeoloji, sanat tarihi ve tarih bağlamında daha sağlıklı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılacaktır.

⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 07.11.2018 tarihli ve 83416310-622.03-E.903642 sayılı yazısı.

⁵ İ. K. KÖKTEN, "Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor", *Belleten* VII, Temmuz 1943, s. 612; İ. K. KÖKTEN, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Belleten* VIII, Ekim 1944, s. 674.

Harita 1: Kür Nehri Havzası ve Ardahan-Haroshan Mağaraları.

Resim 1: Araştırma ekibi.

Resim 2: Harosman Mağaraları.

Resim 3: Harosman Mağaraları is ve kurum tabakası kaplı duvarlar.

Resim 4: Büyük Kilisenin Girişi.

Resim 5: Alçı-sıva izleri.

Resim 6: Büyük Kilise-Apsis ve synthronion.

Resim 7: Büyük Kilise-Diakonikon bölümü.

Resim 8: Büyük Kilise-*Naos* ile apsis kısmını ayıran levhaların yerleştirildiği yerler.

Resim 9: Büyük Kilise-*marytyrion* (?).

Resim 10: Beyaz badanalı mağaranın içi.

Resim 11: Üç mekânlı mağaradan apsis ve mihrap (?).

Resim 12: Haç motifi.

Resim 13: Mağaraların devamındaki kaya kabartması.

Resim 14: Mağaraların devamındaki kaya kabartması.

KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE YER ALAN ORTAÇAĞ ERMENİ KİLİSELERİ (ANİ HARIÇ) YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018 YILI ÇALIŞMALARI

Güner SAĞIR*

Kars İli ve ilçelerini kapsayan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İstanbul Üniversitesi adına yürütülen “Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Hariç)” yüzey araştırması, 28 Ağustos-07 Eylül 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

2018 yılı yüzey araştırması, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA-2017-26331 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Araştırmanın sekizinci sezonunda, Kars Merkez, Digor, Selim, Kağızman ve Sarıkamış ilçelerinde, özellikle askeri sınırda çalışılmıştır (Harita: 1). Köylerdeki çalışmalarda ilçe jandarma karakollarına bilgi verilmiş, her köyde muhtarlarla iletişime geçilmiş, ya muhtarların kendileri ya da görevlendirdikleri kişilerle köylerdeki incelemeler tamamlanmıştır. 2018 yılı arazi çalışmalarında, geçmiş yıllarda incelenen Oğuzlu Kilise ve Mren Katedra-

* Dr. Öğr. Üyesi Güner SAĞIR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Müzecilik Bölümü. İletişim: Esnaf Hastanesi, 3. kat, MÜZEYUM Ofisi, Beyazıt/İstanbul/TÜRKİYE. guner.sagir@istanbul.edu.tr, gunersagir@gmail.com.

¹ 2018 yılı yüzey araştırmamızda, Bakanlık Temsilcimiz Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Erkan Tunç'a ve Mimar Aykut Fenerci'ye uyumlu çalışma arkadaşlıkları ve yardımları, Ermenice kaynak, yayın ve kitabelerin çevirilerini yapan İstanbul Ermeni Patrikliği'nden Sayın Vağarşag Seropyan ve Dr. Krikor Damadyan'a, çalışmalarımız süresince desteklerini esirgemedikleri için teşekkür ederim. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Genelkurmay Başkanlığı'na verdikleri izinler için, 25'inci Hudut Tugay Komutan Yardımcılığı'ndan Tugay Komutan Yardımcısı Piyade Albay Mehmet Gazneli'ye, Subatan Hudut Tabur Komutanlığı'ndan Piyade Binbaşı Tolga Üzümlü'ye, Piyade Yüzbaşı Veli Sadiç'e ve Piyade Yüzbaşı Ataman Erdoğan'a, Digor Hudut Bölüğü'nden Piyade Yüzbaşı Kuthan Taşçı'ya, Üçbölük Sınır Karakolu'ndan Piyade Uzman Çavuş Erhan Altungök'e, Piyade Sözleşmeli Er Zafer Yumrutaş'a ve Piyade Asteğmen Salih Demir'e, Şehit Piyade Uzman Onbaşı Mustafa Koçak Karakolu'ndan (Baraj) Piyade Uzman Çavuş Ünal Dilli'ye, Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakolu'ndan (Bacalı) Kıdemli Piyade Uzman Çavuş Şeref Gürlek'e ve Piyade Uzman Çavuş Mustafa Cırık'a arazi çalışmalarında gösterdikleri yakın ilgi ve kolaylık için, Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kars Müzesi Müdürlüğü yetkilileri ve personeline verdikleri destek için, Sayın Timuçin Yıldız'a konaklamamız için Kars'taki evini açtığı için teşekkürlerimi sunarım.

li'nde son durum kontrolleri yapılmış, Surp Arak'elots Kilisesi'nde devam eden çevre düzenleme çalışmaları belgelenmiş, Horomos Manastırı'nda ise son durum kontrollerinin yanı sıra bazı kitabe ve süslemeler üzerine çalışılmış, manastır alanın Arpaçay nehri kenarından tamamı yeniden taranmıştır². 2017 yılında ilk kez incelenen Dzarakar Manastırı'nda ölçekli çizimler kontrol edilmiş, kitabelerin okunamayan bölümleri gözden geçirilmiş ve manastırın bulunduğu kayalık alanın tamamı taranarak mekân tespitleri yapılmıştır (Çizim: 1)³.

2018 sezonunda ilk kez 1. derece askeri sınırdaki ulaşım zorluğu nedeniyle daha önce incelenemeyen Ani'den Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakolu'na (Bacalı) doğru tarama yapılmıştır. Bu taramalar sırasındaki tespitler nedeniyle 2014 yılında incelenen Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakolu'ndan (Bacalı) Mren Katedrali'ne kadar olan bölüm yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca geçmiş yıllarda güvenlik nedeniyle kısıtlı çalışma olanağı bulunan Kağızman İlçesi ve Sarıkamış İlçesine bağlı Karakurt Bucağında bazı köylerde tespit çalışmaları yapılabilmektedir.

Kilise, Digor İlçesi, Bacalı Köyü yakınları

Kars'ın Digor İlçesi'nin 11 km güneydoğusundaki Bacalı Köyü'ne 4 km mesafede, 1. derece askeri sınırdaki, Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakolu'nun yakınlarında temel seviyesinde günümüze ulaşmış, daha önce varlığını bilmediğimiz bir kilise tespit edilmiştir (Resim: 1). Kilisenin, karakolun hemen karşısında Ermenistan tarafında bulunan Aragatsavan Kilisesi/Surp Yerrortutyun Kilisesi olarak adlandırılan 10.-11. yüzyıllar arasına tarihlenen yapı ile aynı dönem ve plan tipine sahip olduğu tahmin edilmektedir.

² Ermeni mimarisi hatta dünya mimarlık tarihi için ünik olan Horomos Manastırı yüzey araştırmanın araştırmamızın her döneminde ziyaret edilmektedir. 2017 yılında manastırda yapılan incelemelerde ana kilise ve gavitine ciddi hasar verebilecek, 2015 yılı sonrasına ait kaçak kazı çukurları tespit edilmişti. Bu kapsamda 25'inci Hudut Tugay Komutan Yardımcılığı'ndan yetkili askerlerle manastırda yaptığımız incelemelerde kaçak kazıların önlenmesi için nasıl tedbirler alınabileceği konuşulmuştu. 2018 yılında Horomos Manastırı'nın olduğu bölgeye askeri sınır güvenliği kapsamında kamera konulduğu, devriyelerin sürekli manastırı kontrol ettiği, sınır hattına kimsenin girmemesi için önlemler alındığı askerler tarafından belirtilmiştir. Alınan tüm tedbirlerin amacına hizmet ettiği, manastırda yeni herhangi bir kaçak kazı yapılmasının önlenmesi gözlenmiştir.

³ Dzarakar Manastırı için bkz. G. Sağır "Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri Yüzey Araştırması 2017 Yılı Çalışmaları", 40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (07-11 Mayıs 2018-Çanakkale Üniversitesi)36. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 2019, 2.cilt, s. 127-129, çizim 3-4, resim 4-6.

Günümüze temel seviyesinde, çok az bir kısmı ulaşan kalıntılardan kilisenin içten altı eksedralı, dıştan çokgen planlı olduğu düşünülmektedir (Çizim: 2). Kilisenin hemen kuzeybatısında ve güneybatısında birer yuvarlak planlı burç, yine yapıyı kuzey ve doğuda çevreleyen, dört yarım daire ve bir dikdörtgen burçtan oluşan kalın sur duvarı olduğu tespit edilmiştir. Bu burçlar ve sur duvarlarının kiliseden daha sonraki bir dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca kilisenin doğusunda ve güneyinde sur duvarları içinde kalan bölümde ve Arpaçay Nehri'nin düzlük alanında yerleşime ait mekânlar olduğu gözlenmiştir.

Şapel, Kağızman İlçesi, Akkoz Yaylası, Karakurt Barajı alanı

Şapel, Kars'a 88 km uzaklıkta, Sarıkamış İlçesi'ne bağlı Karakurt bucağında yapımı devam eden Karakurt Barajı'nın kazıları sırasında ortaya çıkmıştır (Resim: 2)⁴. Bu kazılar sırasında yapının bir kısmı tahrip olmuştur. Kaya oyma şapel, dört yapraklı yonca planlıdır (Çizim: 3). Şapelin orijinal adını ve dönemini tespit edecek herhangi bir veriye rastlanmamıştır (Resim: 3).

Kilise, Selim İlçesi, Gürbüzler Köyü

Selim İlçesi'nin 20 km batısındaki eski Ermeni yerleşimi olan Gürbüzler (Verişan) Köyünde yapılan incelemelerde, Köyün batısındaki yamaçta kurulmuş mahalle içinde kilise kalıntısı ve kilisenin hemen güney ve batısında mezarlık alanı tespit edilmiştir (Resi: 4). Kilisenin ve mezarlık alanının etrafı koruma amaçlı dikenli telle çevrilmiştir.

Kiliseden günümüze apsis ve kuzey duvarın harç dolgusunun bir kısmı ulaşmıştır. Mevcut kalıntılardan ve mezarlıktan kilisenin dönemini ve plan tipini belirlemek mümkün olmamakla beraber Ortaçağ'a ait olmadığı düşünülmektedir (Çizim: 4).

Siyah Mağara, Kağızman İlçesi, Çukurayva Köyü yakınları

Kağızman İlçesi'nin 20 km kuzeybatısındaki Çukurayva Köyü'nde Dzarakar Manastırı'nın bulunduğu vadi yatağından güneydoğuya doğru yaklaşık 3 km uzaklıkta bulunan, yerelde Siyah Mağara olarak adlandırılan alanda

⁴ Şapel, Kars Müzesi Müdürlüğü ve Kars Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu uzmanları tarafından incelenmiş ve tescil kaydı oluşturulmuştur.

inceleme yapılmıştır. Çaybük Köyüne yakın vadi yatağındaki bu kayalıkta birkaç haç tespit edilmiştir (Resim 5). Kayalık alanın etrafta yapılan incelemelerde herhangi bir mimari veriye rastlanmamıştır.

DİĞER İNCELEMELER

Kağızman İlçesi Çukurayva Köyü yakınlarında bulunan Aydere Vadisi'ndeki mağaralar incelenmiştir. Burada kaya oyma yerleşin alanı olduğu tespit edilmiş ancak kilise veya şapel izine rastlanmamıştır.

Kağızman İlçesi'nin 15 km güneydoğusunda eski Ermeni yerleşimi olan Yankıpınar (Kızılkaya) Köyünde incelemeler yapılmıştır. Kağızman'daki güvenlik sorunu nedeniyle terk edilmiş bu köyde olması gereken Kızıl Kilise'nin yıkıldığı, yerine binalar yapıldığı anlaşılmıştır. Sonradan yapılan binaların birinin yıkılan duvarından çıkan haçkar parçası tespit edilmiştir (Resim: 6). Haçkar parçasının süsleme özellikleri dikkate alınarak bugün mevcut olmayan kilisenin Ortaçağ'a ait olduğu düşünülmektedir. Yankıpınar Köyü'nde Rus Dönemi'nden kalma büyük bir konak da bulunmaktadır.

Selim İlçesi'nin 15 km güneydoğusunda eski Ermeni yerleşimi olan Yamaçlı (Spikor) Köyü incelenmiş ancak kilise olabilecek herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Köyde bulunan eski mezarlıkta, şahide taşı olarak kullanılmış iki tane mimari parça ile Bezirhane denilen yerde 19. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen mimariye ait taşlar tespit edilmiştir.

Sarıkamış İlçesi'nin 21 km kuzeyinde Aşağı Sallıpınar Köyü'ndeki kilise incelenmiştir. Ancak yapı 19. yüzyıla ait bir Rum kilisesi olduğu için herhangi bir çalışma yapılmamış, sadece fotoğraf çekilmiştir.

1. derece askeri sınırda, Üçbölük Karakolu'ndan, Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakoluna (Bacalı) doğru güney yönde sınır hattı boyunca tarama yapılmıştır. Bu taramalar sırasında taş ocakları olarak kullanılmış alanlar dışında yerleşime ya da kiliseye rastlanmamıştır. Yine Üçbölük Karakolu'ndan kuzeye, Ani'ye doğru sınır hattında tarama yapılmış, büyük bir taş işleme alanı ve Ani Kızlar Manastırı'na bakan tarafta kule olabilecek kare bir yapının temelleri tespit edilmiştir. Bu taramalar sırasında herhangi bir kilise kalıntısına rastlanmadığı için sadece fotoğraf çekilmiştir.

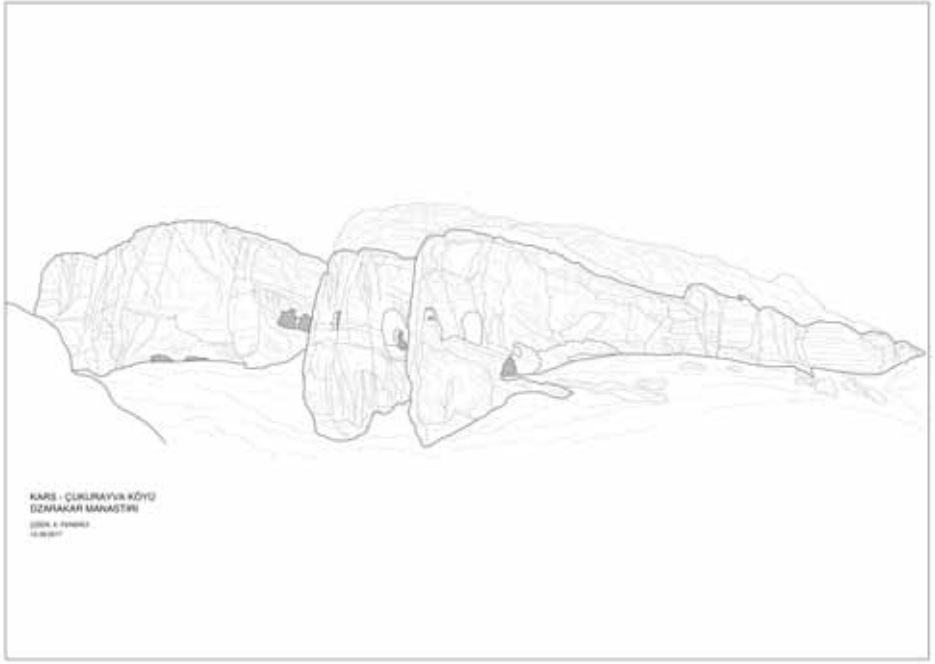
Askeri sınırdaki çalışmalara Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakolu'ndan, Üçbölük Karakolu'na yani Mağazberd Kalesine kuzeye doğru devam edilmiştir. Bu taramalar sırasında karakol yakınlarında bir yerleşim alanı, bu alanın yakınındaki dere yatağındaki kayalıklarda da kaya resimleri tes-

pit edilmiştir. Taramaların devamında iki büyük yerleşim alanı daha bulunmuştur. Yerleşim alanlarında yapılan incelemelerde, özellikle mezarlardan ve mimari verilerden hareketle Türk dönemine ait garnizon yerleşimleri olabileceği öngörülmüştür (Resim: 7). Bir sonraki tarama yine Şehit Piyade Er Yaşar Yıldırım Karakolu'ndan güneye, Mren Katedrali'ne doğru yapılmıştır. Bu taramalar sırasında da yine Türk dönemine ait olabilecek iki büyük yerleşim tespit edilmiştir (Resim: 8-9). Çalışmalar sırasında herhangi bir kilise kalıntısına rastlanmadığı için sadece fotoğraf çekilmiştir.

2019 yılı yüzey araştırmasında 1. derece askeri sınırda bulunan Mağazberd Kalesi, Mren Katedrali ve Horomos Manastırı yerleşim alanları üzerine çalışmanın yoğunlaştırılması öngörülmektedir.

Harita: Kars İl Haritası (2018 yılında inceleme yapılan alanlar).

Çizim 1: Dzarakar Manastırı, genel görünüş.

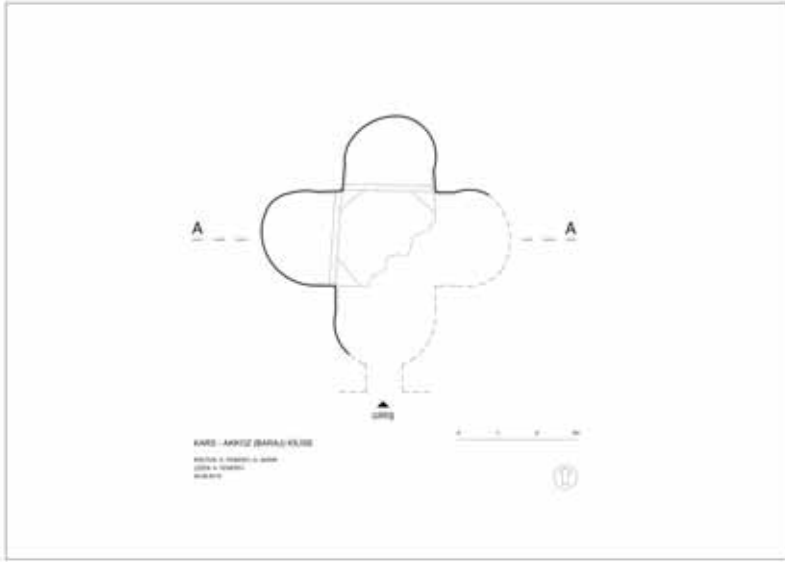
Resim 1: Kilise, Bacalı Köyü yakınları, genel görünüş.

Çizim 2: Kilise, Bacalı Köyü yakınları, Plan.

Resim 2: Şapel, Akkoz Yaylası güneydoğudan genel görünüş.

Çizim 3: Şapel, Akkoz Yaylası, Plan.

Resim 3: Şapel, Akkoz Yaylası, doğudan genel görünüş.

Resim 5: Haç, Siyah Mağara.

Resim 6: Haçkar Parçası, Yankıpınar Köyü.

Resim 7: Mezarlık Alanı, 1. derece askeri sınır.

Resim 8: Yerleşim Alanı, 1. derece askeri sınır.

Resim 9: Yerleşim Alanı, 1. derece askeri sınır.

YOZGAT İLİ VE İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2018 YILI ÇALIŞMALARI

Hacer SANCAKTAR*
Kudret SEZGİN
Ayça DOKUZBOY
İlter TANRIVERDİ

GİRİŞ

Yozgat İli ve İlçelerinde “Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri” Arkeolojik YüzeY Araştırması 2018 yılı sezonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ve Yozgat Bozok Üniversitesi’nin desteği ile 19.06.2018-07.07.2018 tarihleri arasında Yozgat İli Çayıralan, Çandır, Çekerek ve Aydıncık ilçelerinde yürütülmüştür. Araştırmaya Bakanlık temsilcisi olarak Yozgat Müze Müdürlüğü’nden Sanat Tarihçi Abdürrahim Mutaş katılmıştır¹.

* Dr. Öğr. Ü. Hacer SANCAKTAR, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE. hancer.sancaktar@bozok.edu.tr
Araş. Gör. Dr. Kudret SEZGİN, Çorum Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 19030 Çorum/TÜRKİYE. kudretsezgin@hitit.edu.tr
Araş. Gör. Dr. Ayça DOKUZBOY, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE. ayca.dokuzboy@bozok.edu.tr
Araş. Gör. İlter TANRIVERDİ, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE. ilter.tanriverdi@bozok.edu.tr

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Hacer SANCAKTAR başkanlığındaki araştırma heyetinde; Yozgat Bozok Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nden Prof. Dr. Galip AKIN, Dr. Öğr. Üyesi M. Bülent ŞENOCAK, Mimarlık Bölümü’nden Dr. Öğr. Üyesi Emine Saka AKIN, Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nden Dr. Öğr. Üyesi Yusuf POLAT, Dr. Öğr. Üyesi Rahşan TAMSÜ POLAT, Yozgat Bozok Üniversitesi’nden Araş. Gör. Dr. Ayça DOKUZBOY, Çorum Hitit Üniversitesi’nden Araş. Gör. Dr. Kudret SEZGİN, Yozgat Bozok Üniversitesi’nden Araş. Gör. İlter TANRIVERDİ, Araş. Gör. Safiyye MUMCUOĞLU, Gazi Üniversitesi’nden Araş. Gör. Emine AKKUŞ KOÇAK, Ankara Üniversitesi’nden Araş. Gör. Ethem KOÇAK, Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nden Yüksek Lisans öğrencisi Nurten KAMBUR, Yozgat Bozok Üniversitesi’nden Arkeoloji Bölümü öğrencileri Coşkun Furkan ERKOÇ, Bilal ARSLAN, Halise KOCAKURT, Fatma KAYNAR ve Emre ŞİMŞEK görev almışlardır. Araştırmamızı destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü’ne, ayrıca araştırmamız sırasında bize değerli yardımlarda bulunan Çayıralan Belediye Başkanlığı’na ve Çekerek Kaymakamlığı’na yürekten teşekkür ederiz.

YÖNTEM ve METOD

Yüzey araştırmaları kapsamında çalışılan ilçeler ve ilçelere bağlı köylerde yöre halkının yardımları ile arkeolojik kalıntıların varlığı saptanmıştır. Araştırmalar, yerleşimlerin tespiti ve belgelendirilmesi, haritalama ve çizim çalışmaları başlıkları altında gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında olduğu gibi araştırma dâhilinde çalışma yapılan tüm yerleşimler, uydu bağlantılı koordinatları saptanarak haritalar üzerine kaydedilmiştir. Alınan noktalar, Yozgat İlinin tamamını kapsayan, Harita Genel Komutanlığının hazırlamış olduğu 1/25000 ölçekli haritalar ArcGIS programına entegre edilerek aktarılmıştır. Yüzeyden toplanan çanak-çömlek parçaları gibi önemli buluntular belgelenecek yerleşimlerin kronolojisi oluşturulmuş ve dönemsel yerleşim yoğunluğuna ait değerlendirme yapabilmek için gerekli bilgiler toplanmıştır. Ayrıca ziyaret edilen ilçelerde kaymakamlık, beldelerde belediye başkanlıkları ve köylerde ise muhtarlar ve halk ile görüşülerek Yozgat'ın zengin kültürel mirası ve bunların korunmaları gerektiği konusunda bilgilendirmeler yapılmıştır.

2018 YILI BULUNTU YERLERİ

Yozgat Çayıralan, Çandır, Çekerek ve Aydıncık ilçelerinde toplam 62 alanda arkeolojik tespit ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır (Harita: 1). Bu çalışmalar sonucunda 25 yeni yerleşim de saptanmıştır.

ÇAYIRALAN İLÇESİ

İlçede toplam 30 alanda çalışılmıştır (Harita: 2/1). Bu alanlardan 16'sı yerleşim ve 14'ü *tümülüstür*. İlçede belgelenen *tümülüs*lerin bazıları yan yana ikiz *tümülüs*ler şeklindedir. İçlerinden üç tanesinin kaçak kazılarla mezar odasına ulaşılmış olup mezar odaları yoğun tahribata uğramıştır. Diğer *tümülüs*lerde de kaçak kazılar yapıldığı görülmüş, fakat mezar odalarına ulaşılammıştır (Resim: 1). Ayrıca ilçede Bizans Dönemine tarihlenen toplam beş mezar *steli*, doksan altı mimari eleman ve kireçtaşı iki adak sunağı tespit edilerek belgelennmiştir. Çayıralan Kaymakamlık Binası ve Belediye'sinde korunan eserler üzerinde de gerekli çalışmalar yapılmıştır. İlçede çalışma yapılan alanlardan tarihlendirme unsuru bulunan bazı yerleşimlere aşağıda yer verilmiştir.

Çokradan Kale Höyüğü

Koordinatları: K: 39°19'48.15" D: 35°34'36.87"

Yozgat İli, Çayıralan İlçesi, Çokradan Köyü sınırları içerisinde Kaledibi Mevkiisinde yer alan höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 1329 m. ve ya-

rıçapı yaklaşık 27,5 m.'dir. Güney ve güneybatısı kayalık olan höyükte yerleşim, kuzey ve doğu tarafındadır (Resim: 2/1). Köyün ortasında bulunan ve yıkık evlerden yakın zamana kadar da üzerinde iskanın devam ettiği anlaşılan höyük yüzeyinde ve özellikle köylülerin toprak alımı sonucu oluşan kesitten çok sayıda seramik parçası tespit edilmiştir. Büyük bölümü el yapımı olan seramiklerin ana karakteristiği ETÇ özellikleri göstermektedir. Bunlar arasında en net tanımlanabilir olanlar Alışar III seramikleri olarak nitelendirilen boyalı seramiklerdir. Çark yapımı ve bant boya bezemeli gövde parçası yerleşimin Demir Çağı boyunca da iskân gördüğünü göstermektedir.

Aşağı Tekke Höyüğü

Koordinatları: K: 39°20'8.36" D: 35°39'25.82"

Yozgat İli, Çayıralan İlçesi, Aşağı Tekke Köyü'nün yaklaşık olarak 500 m. güneyinde yer almaktadır. Yarıçapı 140 m. ve deniz seviyesinden yüksekliği 1403 m. olan höyüğün doğusundan Çayıralan-Aşağı Tekke Köyü yolu ve batısından da dere geçmektedir (Resim: 2/2). Höyüğün tepe noktasında nirengi taşı bulunmaktadır. Etrafında aktif tarım arazileri bulunan höyük üzerinde ve çevresinde yoğun miktarda seramik parçalarına rastlanmıştır. Ele geçen yoğun seramik grubu içerisinde en erken buluntuları el yapımı, taşçık ve saman katkılı, koyu siyah yüzlü ETÇ kapları oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra Demir Çağı kaseleri, *amphora* ve depolama kapları, M.Ö. IV. yüzyıl ve sonrasına tarihlendirilen çatı kiremitleri de yerleşim kronolojisi hakkında veriler sunmaktadır.

Külekçi Höyüğü

Koordinatları: K: 39°24'19.09" D: 35°39'8.55"

Yozgat İli, Çayıralan İlçesi, Külekçi Köyü sınırları içerisinde köy merkezinin yaklaşık 900 m. kuzeybatısında, Külekçi ve Kaletepe köy yolunun hemen 90 m. güneyinde yer almaktadır. Denizden yüksekliği 1513 m. olan höyüğün yarıçapı yaklaşık 42 m.'dir (Resim: 2/3). Höyük konisinde yoğun seramik parçalarına rastlanmıştır. Söz konusu gri ve koyu kahverengi, el yapımı bu kaplar yerleşimde iskanın Erken/Orta Tunç Çağında başladığını göstermektedir. Çark yapımı yayvan kâse parçası ve kaba günlük kullanım kapları ise Geç Demir Çağına kadar yerleşimde yaşamın devam ettiğini göstermektedir.

Başyurt Mevki Yerleşimi 1-2

1: Koordinatları: K: 39°20'8.57" D: 35.46'45.54"

2: Koordinatları: K: 39°20'6.78" D: 35.46'45.65"

Yozgat İli, Çayıralan İlçesi, Söbeçimen Köyü'nün yaklaşık olarak 1,5 km. doğusundaki Başyurt Mevkisinde bir tepenin yukarı ve aşağı yamacında yer alırlar (Resim: 2/4). Deniz seviyesinden yüksekliği 1754 m. olan ve mera olarak kullanılan yukarı yamaçta çok sayıda çatı kiremidi ve Roma Dönemi kırmızı astarlı seramik parçalarına rastlanmıştır. Seramiklerin yanı sıra bu alandan bulunduğu söylenen kireçtaşı bir adak sunağı Söbeçimen Köyü içerisinde tespit edildi. Yüksekliği 43,5 cm., alt-üst genişliği 23 cm. ve orta genişliği 17 cm. olan bu sunağın sol üst tarafı kırık ve eksiktir. MS III.-IV. yüzyıla tarihlendirilebilen sekiz satırlık "*Glaphyros, Theos Hypsistos'a söz verdiği üzere (sunusunu) adadı*" şeklinde Hellence bir yazıt bulunmaktadır².

Aşağı yamaçta yer alan ve deniz seviyesinden yüksekliği 1750 m. olan düz yerleşim ise aktif tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Buradan ele geçen çok sayıdaki seramik parçası ise Geç Tunç Çağı'ndan Roma Dönemine kadar ki zaman dilimine tarihlendirilmektedir.

Elma Deresinin Ağzı Kalesi

Koordinatları: K: 39°21'19.11" D: 35°45'25'31"

Yerleşim Çayıralan ilçesine 11 km. ve Derekemal Köyü'ne 4,5 km. olup köyün güneydoğusundadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1950 m. olan ağaçlık yüksek bir tepe üzerinde 700 m²'lik alan içerisinde kurulu olan yerleşimde savunma amaçlı 80 cm. kalınlığında, 200 m. uzunluğunda bir sur duvarının temelleri ve doğu, batı ve kuzeyde olmak üzere yarım daire planlı üç kule tespit edilmiştir. Güneyde de yalnızca temelleri görülebilen dördüncü bir kule yer almaktadır. Yarım daire planlı kulelerin çapı 2,20 m. ve korunmuş yükseklikleri yaklaşık 2 m.'dir. Sur duvarı temelleri ve kuleler, irili ufaklı moloz taşların harç ile tutturulmasıyla oluşturulmuştur. Kale yerleşiminde duvarların ve kulelerin kaçak kazılar sonucunda yoğun tahribata uğradığı görülmüştür. Alanda yoğun seramik parçalarına rastlanmamış ancak tespit edilen az sayıdaki parça yerleşimin en geç Geç Roma Döneminde kullanıldığına işaret etmektedir (Resim: 3).

² Araştırmada tespit edilen epigrafik buluntular Araş. Gör. Fatih YILMAZ tarafından çalışılmaktadır.

Alıçalanı Mevki Yerleşimi

Koordinatları: K: 39°16'16.17" D: 35°44'4.95"

Yerleşim, Yozgat İli, Çayıralan İlçesi, Turluhan Köyü sınırları içerisinde kalmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1841 m. olan yerleşim, Turluhan Köyü'nün yaklaşık olarak 5,2 km. doğusundaki Alıçalanı Mevkisinde yer almaktadır. Dağın eteğinde, yüksek bir kayalık üzerindeki yerleşimde kuzey – güney aksında uzanan uzun duvarlar ve bunları bölerek dar odalar oluşturan doğu – batı akslı duvarlar bulunmaktadır. Muhtemelen askeri bir gözetleme noktası olan yerleşimde açılan kaçak kazı çukurları çevresinde çok yoğun su künklerine ve *pithos* parçalarına rastlanmıştır (Resim: 4/1-2). Alanın güney ucunda ana kayaya oyularak yapılmış ve sarnıcı andıran bir çukur görülse de yüzeyinde sıva izlerine rastlanmamıştır. Tanımlanabilir olan tabak ve sofa *amphora* kaideleri ile kırmızı astarlı seramikler, Hellenistik ve Roma Dönemi özellikleri göstermektedir.

Fahralı Kilisesi

Koordinatları: K: 39°20'51.65" D: 35°36'9.28"

Kilise, Yozgat İli, Çayıralan İlçesi, Fahralı Köy yerleşiminin içerisinde yer almaktadır. Denizden yüksekliği 1392 m. olan kilisenin doğu yönündeki apsisi ve güneybatı duvarı kısmen korunmuş durumdadır. Yapının güneyindeki Fahralı Köyü Yukarı Çeşme'de devşirme olarak kullanılan ve yapıya ait bir impost başlık tespit edilmiştir. Uzunluğu 93 cm., yüksekliği 31 cm. ve derinliği 77 cm. olan başlığın sol üst köşesi kırık ve eksiktir. Uzun kenarları bezemesiz olan başlığın iki kısa kenarında ortada bir çelenk ve çelengin iki yanında stilize volütler ve zambak motiflerinden oluşan bezeme görülür (Resim: 4/3-4).

ÇANDIR İLÇESİ

İlçede toplam 9 alanda çalışılmış ve bu alanlardan 4'ü yerleşim, 5'i ise *tümülüstür* (Harita: 2/2). Bu *tümülüs*lerin de ne yazık ki çoğunda kaçak kazılar yapıldığı görülmüştür. İlçede çalışma yapılan alanlardan önemli görülen iki höyüğe aşağıda yer verilmiştir.

Kayaözü Höyüğü

Koordinatları: K: 39°13'54.13" D: 35°27'20.64"

Yozgat İli, Çandır İlçesi, Kayaözü Mevkisinde yer almaktadır. Çandır İlçesinin yaklaşık 4,5 km. batısında ve Boğazlıyan-Çandır yolunun yaklaşık 300

m. güneyinde yer almaktadır. Hemen kuzey ve kuzeybatı yanında aktif bir taş ocağı bulunmaktadır. Taş ocağı höyüğü oldukça tehdit edici bir durumdadır. Yaklaşık 41 m. yarıçapındaki höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 1180 m.'dir (Resim: 5/1-3). Höyük konisinde yoğun miktarda seramik parçalarına rastlanmış ve taştan yapılmış bir ağırşak tespit edilmiştir. Ele geçen seramikler, bu alandaki yerleşimin ETÇ'de başlayıp Geç Demir Çağı'na kadar da devam ettiğini göstermektedir.

Höyüktepe Höyüğü

Koordinatları: K: 39°13'43.72" D: 35°28'45.86"

Yozgat İli, Çandır İlçesi, Yenimeydan Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Çandır İlçesinin yaklaşık olarak 3,5 km. batısında, Boğazlıyan-Çandır yolunun ise 160 m. güneyinde yer almaktadır. Yaklaşık 2 km. kuzeybatısında Kayaözü Höyüğü yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1210 m. olan höyük doğal tepe üzerinde kurulmuştur. Etrafı aktif tarım alanları ile çevrili ve güneyinden dere geçen höyüğün yarıçapı 51 m.'dir (Resim: 5/4). Höyük konisinde yoğun olarak seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu parçalar genel hatlarıyla Orta ve Geç Demir Çağı özellikleri göstermektedirler.

ÇEKEREK İLÇESİ

İlçede toplam 17 alanda çalışılmış ve bu alanlardan 16'sı yerleşim ve biri tümüldür (Harita: 2/3). Çekerek İlçesinde 10 adet mimari eleman tespit edilerek belgelenmiştir. Bunlardan altısı sütun tamburu parçası, biri vida ağırlık taşı, biri altlık/kaide, biri dibek ve biri de sekizgen sunaktır. Sekizgen sunağın iki yüzünde keklik tasviri bulunmakta ve sunağın ikinci kullanım evresinde üst kısmı oyularak dibek olarak kullanıldığı görülmüştür. İlçede çalışılan alanlardan önemli olan ve tarihlendirme unsuru bulunan bazı yerleşimlere aşağıda yer verilmiştir.

Gönülyurdu Kaletepe Yerleşimi ve Yapı Kalıntıları

Koordinatları: K: 40°03'38.20" D: 35°34'23.26"

Yerleşim, Yozgat İli Çekerek İlçesi Gönülyurdu (Çürük) Köyü'nün yaklaşık 2,3 km. güneybatısında Dağtarla Mevkisindeki tepelik ve ormanlık bir alanda yer almaktadır. Kuzeyinden Zile-Turhal yolu geçen yerleşim, eğimli geniş bir alana yayılmıştır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1080 m.'dir. Yerleşimin merkezinde yüksek bir kaya kütlesi yer almaktadır. Doğusundan ve

batısından basamaklarla çıkılan bu alan, olasılıkla Demir Çağı'nda bir kutsal alan olarak kullanılmıştır. Sonraki evrelerinde kayalar kesilerek mezarlar oluşturulmuş ve *nekropol* olarak kullanımı devam etmiştir. Son evresi olan Bizans Döneminde ise kayalığın üzerine *apsisli* bir yapı eklenmiştir. Kutsal alan olduğu düşünülen bu yerleşimde Geç Roma Dönemine (M.S. IV. yüzyıl) tarihlendirilen bir adet bronz sikke ele geçmiştir (Resim: 6). Kaya kütlelerinin çevresinde de anakayaya oyulmuş hatıl yuvaları ve yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Sözü edilen yerleşimin güneydoğusunda olasılıkla Piskopos Sarayı olan bir yapıya ait mozaikli bir mekân yer almaktadır. Yozgat Müze Müdürlüğü bu yapıda 2017 yılında kurtarma kazısı ve koruma çalışmaları gerçekleştirmiştir. Yapının renkli taş ve cam tesseralardan oluşan mozaiğinde M.S. V.–VI. yüzyıla tarihlendirilen bir yazıt bulunmaktadır (Resim: 7). Kaletepe yerleşiminde yoğun miktarda seramik parçalarına rastlanmıştır. En erken seramik örnekleri Orta Demir Çağına (M.Ö. 900-600) tarihlenmektedir. Buradaki iskân faaliyetleri Roma Dönemi boyunca da devam ederek Bizans Dönemine kadar yaşam izleri takip edilmiştir.

Kızılarkayası Su Sarnıcı

Koordinatları: K: 40°03'20.79" D: 35°32'46.47"

Çekerek İlçesi'nin yaklaşık 2,8 km. güneydoğusunda, Tokat-Yozgat yolunun ise yaklaşık 550 m. güneyinde yer almaktadır. Sarnıcın deniz seviyesinden yüksekliği 799 m.'dir. Ulaşılması oldukça zor bir kayalık alan üzerine anakayanın oyulmasıyla yapılmıştır. Bulunduğu kayalık alanın batısından ve kuzeyinden Çekerek Çayı geçmekte ve güneyinde ise çaya kadar aktif tarım arazileri bulunmaktadır. Bu yapı, tüm bölgede sıklıkla rastlanan Hellenistik Dönem savunma sisteminin bir parçası olan ve basamaklı kaya sarnıcına sahip bir kaledir. İyi korunmuş durumda olan ve 3,93 m. genişliğindeki girişinden itibaren aşağı doğru inen 156 basamaklı sarnıcın derinliği yaklaşık 60 m.'dir. 156. basamaktan itibaren molozla dolu olduğu için zemini görülemez. Aşağı doğru inen merdiven basamak rıht yüksekliği ortalama 0,25 m., sahan genişliği ise ortalama 0,26 m.'dir. Sarnıcın dip kısmına doğru olan bölümü millî toprakla kapanmıştır. Yüksek bir kayalığın üst noktasına yontularak yapılan sarnıcın bulunduğu alanın etrafında da yerleşim izleri mevcuttur. Kayalık alanın batısında anakayaya oyulmuş basamaklar kısmen korunmuş durumdadır. Özellikle kayalık alanın güneyinde oldukça yoğun seramik parçalarına rastlanmıştır. Etrafındaki kaya işçilikleri ve yoğun seramik parçaları yardımıyla, sarnıcın da bulunduğu bu kayalık alanın Geç De-

mir Çağından itibaren başlayıp, Hellenistik ve Roma Dönemleri boyunca da kullanılan bir kale yerleşimi olduğu sonucuna varılmıştır.

İsaklı Kaletepe Yerleşimi

Koordinatları: K: 40°03'30.19" D: 35°29'47.30"

Yerleşim, Yozgat İli Çekerek İlçesi, İsaklı Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. İsaklı Köyü'nün yaklaşık 500 m. kuzeydoğusunda Kaletepe Mevki- sinde yer alan yerleşimin hemen doğusundan Çekerek-Zile yolu geçmekte ve güneydoğusunda da Süreyyabey Barajı bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 874 m. olan yerleşim geniş bir alana yayılmakta ve günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Yerleşimin güneybatısında yaklaşık 150 m. çapında bir höyük bulunmaktadır. Höyükte tespit edilen seramik parçaları buradaki iskanın Tunç Çağından başlayarak Demir Çağı boyunca devam ettiğini göstermektedir. Höyüğün kuzey ve doğusundaki geniş bir alanda Roma Dönemine tarihlenen yapı kalıntıları ve mozaik tabanlı bir yapıya rastlanmıştır. Ayrıca yerleşimin batısındaki tepelik alanlarda anakayanın oyulmasıyla oluşturulan mekanlar bulunmaktadır. Söz konusu bu alanda tespit edilen seramik parçaları ve cam buluntular da iskanın Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine kadar devam ettiğine işaret eder (Resim: 9).

Kızılale Kale Yerleşimi

Koordinatları: K: 39°58'10.70" D: 35°31'31.67"

Yozgat İli, Çekerek İlçesi, Arpaç Köyü'nün yaklaşık 2,7 km. doğusundaki Kızılale Mevkisinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 850 m. ve yarıçapı 67 m. olan yerleşim, yüksek kayalık ve tepelik bir alana kurulmuştur. Yerleşimde kaçak kazılar sonucu yapı duvarları tahrip edilerek ortaya çıkarılmıştır (Resim: 10). Alanda Geç Tunç Çağı parlak kırmızı astarlı seramiklerinin yanı sıra oldukça yoğun Orta ve Geç Demir Çağı boya bezemeli kap parçaları ve Hellenistik Dönem tabakları da tespit edilmiştir. Tüm bu verilerden hareketle Tunç Çağı'nın erken evrelerinde kaya altı sığınağı olarak kullanılan alan, Geç Demir Çağında savunma sisteminin bir parçası olan kale yerleşimi olarak kullanılmış ve bu işlevi Hellenistik Dönem boyunca da devam etmiştir.

Özüveren Doğu Roma Tepe Yerleşimi

Koordinatları: K: 40°5'17.26" D: 35°34'25.91"

Yozgat İli Çekerek İlçesi Karamalak Mevkisindeki yerleşimin yaklaşık 1,5 km. kuzeybatısında Özören (Özüveren) Köyü, yaklaşık 1 km. güneydoğu-

sunda Gönülyurdu Köyü ve hemen kuzeyinde Zile-Turhal yolu yer almaktadır. Güneyinden Çekerek Çayı geçmektedir. Deniz seviyesinden yüksekliği 803 m. olan yerleşimin yarıçapı 75 m.'dir. Doğu Roma yerleşimi olarak tescillenmiş olsa dahi yapılan yüzey gözlemlerinde Orta/Geç Tunç çağına ait olması muhtemel el yapımı kırmızı astarlı seramikleri ve Demir Çağına ait boya bezemeli kap parçaları tespit edilmiştir. Geç Antik Dönem kap parçaları gözlemlenmiştir (Resim: 11/3-4).

Kargatepe Yerleşimi

Koordinatları: K: 40°2'59.64" D: 35°37'15.36"

Yozgat İli, Çekerek İlçesi, Fakıdağı Köyü'nün yaklaşık 1,6 km. kuzeybatısındaki Kargatepe Mevkii'sinde yer almaktadır. Etrafı ormanla kaplı höyüğün kuzeyinde ve kuzeydoğusunda tarım arazileri bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1442 m. ve yarıçapı 16 m. olan höyük konisi kaçak kazılar nedeniyle oldukça büyük tahribata uğramıştır. Höyük konisinin tam ortası kaçakçılar tarafından büyük bir çukur açılarak tahrip edilmiştir. Yapılan kaçak kazı çukurunun batısındaki kesitte insana ait iki kafatası görülmüştür. Höyük konisinde ve çevresinde yoğun miktarda seramik parçalarına rastlanmıştır. Araştırma kapsamında Yozgat genelinde M.Ö. 3000 dolaylarında yerleşim yerleri sayısında çok yoğun bir artış gözlemlenmektedir. Kargatepe yerleşiminde de tam bu döneme denk gelen bir yerleşim olduğu tespit edilmiştir. Burada oldukça önemli olan, Geç Kalkolitik Çağ ve Tunç Çağı boyunca Doğu Anadolu, Transkafkasya, Azerbaycan ve Kuzeybatı İran'ı içine alan bir yayılma gösteren Karaz Kültürü'ne özgü kap parçalarının burada da görülmüş olmasıdır (Resim: 11/5).

Çördüklü Tepe Üstü Yerleşimi

Koordinatları: K: 39°58'11.29" D: 35°22'46.53"

Yozgat İli, Çekerek İlçesi, Beyyurdu Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeydoğusunda, Tokat-Yozgat yolunun ise 100 m. doğusunda Çördüklü Mevkisinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1222 m. ve yarıçapı 21,5 m.'dir. Kayalık ve ağaçlıklı bir yerde bulunan yerleşimde iskân ETÇ'de başlamış ve Demir Çağı ortalarına kadar devam etmiştir (Resim: 11/6). Yerleşimde oldukça büyük tahribata yol açan kaçak kazı çukurları bulunmaktadır.

Mezarkayası Tepe Üstü Yerleşimi

Koordinatları: K: 40°6'15.67" D: 35°38'3.72"

Yozgat İli, Çekerek İlçesi, Kamışcık Köyü'nün yaklaşık 450 m. güneybatısında yer almaktadır. Tepelik ve ormanlık bir alan içerisindeki yerleşimin deniz seviyesinden yüksekliği 850 m. ve yarıçapı 15 m.'dir. Yerleşimde yoğun olarak öğütme taşı ve seramik parçalarına rastlanmıştır (Resim: 11/1). Yerleşimin tam ortası kaçakçılar tarafından çukur açılarak tahrip edilmiştir. Tahrip edilen alanda ve çevresinde yoğun olarak öğütme taşı, obsidyen ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu seramikler arasında el yapımı ETÇ çömlek parçalarının yanı sıra çark yapımı Demir Çağı seramikleri de yer almaktadır.

Kamışcık Köyü İşlik

Koordinatları: K: 40°6'32.16" D: 35°38'50.40"

Yozgat İli, Çekerek İlçesi, Kamışcık Köyü'nün yaklaşık 815 m. doğusunda yer almaktadır. Ormanlık bir alanda bulunan işliğin deniz seviyesinden yüksekliği 893 m.'dir. Kanal uzunluğu 9,10 m., genişliği 0,27 ile 0,10 m. arasındadır. Kanalın akıtıldığı çanağın derinliği 0,97 m. ve çapı 1,67x1,50 m.'dir (Resim: 11/2). İşlik ve çevresinde az sayıda da olsa Geç Antik Dönem seramik ve çatı kiremitlerine rastlanmıştır.

Bazlambaç Höyüğü ve Tümülüsü

Höyük Koordinatları: K: 40°10'37.91" D: 35°21'24.82"

Tümülüs Koordinatları: K: 40°9'46.56" D: 35°23'13.63"

Bazlambaç Köyü'nün yaklaşık 3,6 km. kuzeybatısında ve Kırıkkale-Tokat yolunun ise yaklaşık 100 m. kuzeyinde yer almaktadır. Etrafı tarım alanlarıyla çevrili höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 723 m. ve yarıçapı da 115 m.'dir. Höyükte çok yoğun miktarda seramik parçaları tespit edilmiş olup yer yer yapı duvarlarına da rastlanmaktadır. Ayrıca bir adet taş mühür ele geçmiştir. Höyük üzerindeki kaçak kazı çukurlarından birinde bir insana ait iskelet ortaya çıkarılmış ve kemikleri dağılmış durumdadır. Höyük üzerinde ve çevresinde yapılan araştırmalarda MÖ 3000'lerde başlayan ETÇ'ye ait çok kaliteli oluk bezemeli seramikler tespit edilmiştir (Resim: 12/1). Seramik yoğunluğu ETÇ olsa da höyüğün en üst noktasında kaçak kazılarla tahrip edilmiş yapı duvarları ve çevresindeki çatı kiremitleri yerleşimin Demir Çağında da devam ettiğini göstermektedir.

Tümölüs ise Bazlambaç Köyü'nün yaklaşık 800 m. güneybatısında ve Kırıkkale-Tokat yolunun ise yaklaşık 170 m. güneybatısında yer almaktadır. Tümölüsün mezar odasının kaçak kazılar nedeniyle tahrip edildiği görülmüştür.

AYDINCİK İLÇESİ

İlçede toplam 6 alanda çalışılmıştır (Harita: 2/4). Ayrıca yapılan çalışmalar da 10 mezar steli, iki kireçtaşı çörtten, bir eşik taşı, 1 değirmen taşı, bir mermer *templon* payesi, bir sütun tamburu, bir vida ağırlık taşı, iki dibek, bir öğütme taşı ve bir sütun kaidesi tespit edilerek belgelenmiştir. Bizans Dönemine tarihlenen 10 mezar *stel*inden sekizi yazıtlıdır. İlçede çalışma yapılan alanlardan tarihlendirme unsuru bulunan bazı yerleşimler aşağıda verilmiştir.

Kazankaya Kanyonu Sur Duvarı Kalıntıları ve Kaya Sunakları

Sur Duvarı Koordinatları: K: 40°13'45.47" D: 35°19'39.41"

Basamaklı Kaya Sunakları Koordinatları: 1- K: 40°13'8.20" D: 35°19'6.80"

2- K: 40°13'21.64" D: 35°19'23.59"

Sur duvarı ve basamaklı kaya sunakları, Yozgat İli, Aydıncık İlçesi, Kazankaya Köyü'nün yaklaşık 2,3 km. kuzeydoğusunda ve Kazankaya Kanyonunun girişinde ve içerisinde yer almaktadır. Sur duvarı kalıntılarının deniz seviyesinden yüksekliği 650 m.'dir. Kanyonu doğu-batı yönünde kapatan sur duvarının ölçülebilen uzunluğu dere yatağına kadar yaklaşık 66,5 m.'dir. İrili ufaklı moloz taşların harç ile tutturulmasıyla yapılmış sur duvarının kalınlığı 1,80 m. ve korunmuş yüksekliği 1 ile 5 m. arasında değişiklik göstermektedir. Kanyonun sur duvarının yaklaşık 110 m. kuzeyinde beş basamaktan oluşan basamaklı kaya sunağı bulunmaktadır (Resim: 12/2). Ayrıca Yazılıtaş Mevkiğinde ve Kazankaya Kanyonu girişinin yaklaşık 200 m. batısında da ikinci bir basamaklı kaya sunağı yer almaktadır. 3 basamaktan oluşan kaya sunağının etrafı kaçakçılar tarafından patlatılmak üzere hazırlanmıştır. Basamaklı sunak çevresinde seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu parçalar arasında Roma Dönemi kırmızı astarlı kâse parçaları yoğunluk göstermektedir.

Kaletepe Höyüğü

K: 40°9'12.68" D: 35°16'51.83"

Yerleşim, İlçe merkezinin 2,4 km. kuzeyinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 745 m. ve yarıçapı yaklaşık olarak 70 m.'dir. Etrafı tarım arazileriyle çevrili höyüğün tepe kısmı tarımsal amaçlı kullanılmakta olup,

üzerinde kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Höyükte oldukça tahribat yaratan kaçak kazı çukurlarının kesitlerinde yerleşim tabakaları görülebilmektedir. Yüzeyinde Tunç Çağına ait olması muhtemel el yapımı, kaba seramiklerin yanı sıra çark yapımı ve boya bezemeli Orta/Geç Demir Çağı seramikleri ve sırlı Ortaçağ/Bizans seramikleri tespit edilmiştir. Ayrıca kaçak kazı çukurlarında pişmiş topraktan yapılmış Tunç Çağına tarihlenebilen at başı figürini bulunmuştur (Resim: 12/3).

Ağıllı Kalesi

Koordinatları: K: 40° 6'44.07" D: 35°18'15.61"

Ağıllı Köyü'nün yaklaşık 850 m. kuzeydoğusunda ve Kıyıkışla Köyü'nün de yaklaşık 2,2 km. güneybatısında, yüksek kayalık bir tepeye kurulu olan Ağıllı Kalesini, ormanlık bir alan çevrelemektedir. Kalenin deniz seviyesinden yüksekliği 1362 m.'dir. Bulunduğu tepenin etrafını çeviren sur duvarlarının genişliği yaklaşık 1,45 m.'dir. Söz konusu kale olasılıkla savunma amaçlı bir yerleşimdir (Resim: 12/4). Kalede az sayıda seramik parçalarına rastlanmıştır. Fakat harç kullanılmadan oluşturulmuş duvar yapısı Roma Dönemi öncesine ait bir kale olabileceğini düşündürmektedir.

Turluk Tepe Yerleşimi

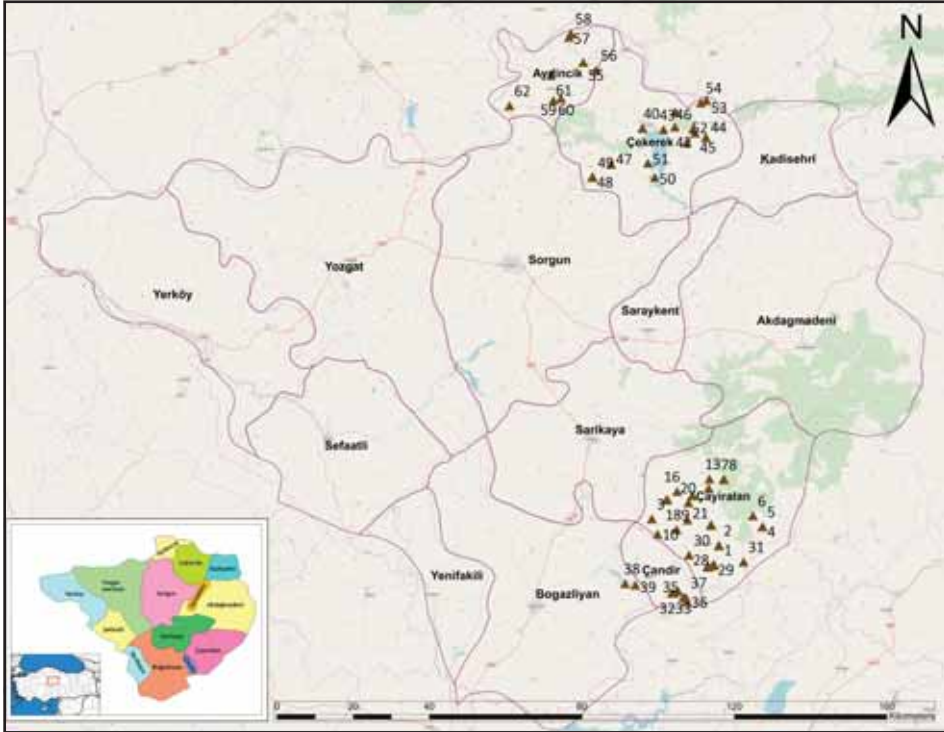
K: 40°5'56.69" D: 35°11'0.03"

Yerleşim, Yozgat İli Kuşsaray Köyü'nün yaklaşık olarak 1,3 km. güneybatısında yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1183 m. ve yarıçapı yaklaşık olarak 69 m.'dir. Etrafı ormanlık alanla çevrili yerleşim, tepenin güney ve doğu kesimlerindedir. Tespit edilen seramiklerin form tipleri ve bezeme geleneklerine bakıldığında Geç Demir Çağı özellikleri göstermektedir.

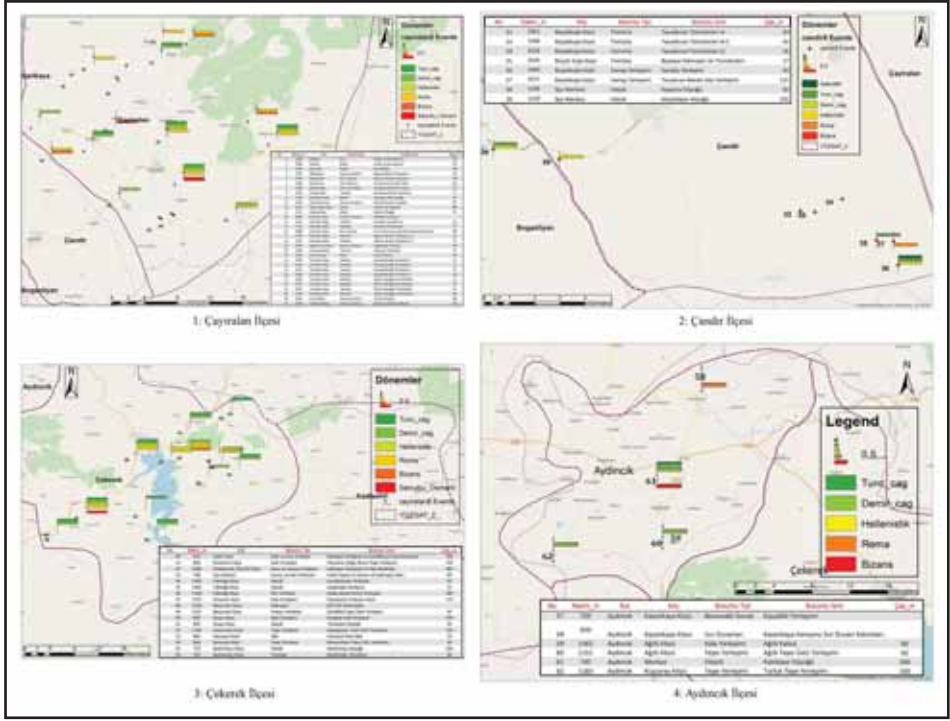
SONUÇ

Araştırma kapsamında yapılan gözlemler sonucunda, Yozgat İli sınırları içerisinde bulunan yerleşimlerin büyük bölümünde Geç Kalkolitik Çağdan başlayan yerleşim kronolojisi, Demir Çağı boyunca da devam etmiş ve kimi alanlarda bu kronoloji Roma ve Bizans Dönemlerine kadar süreklilik göstermektedir. Kalkolitik Döneme tarihlendirilen seramikler 1 yerleşimde tespit edilirken Tunç Çağında bu sayı 19 yerleşime çıkmaktadır. Demir Çağına geçişte devamlılık gözlenmekte ve bu dönem 24 merkezle temsil edilmektedir.

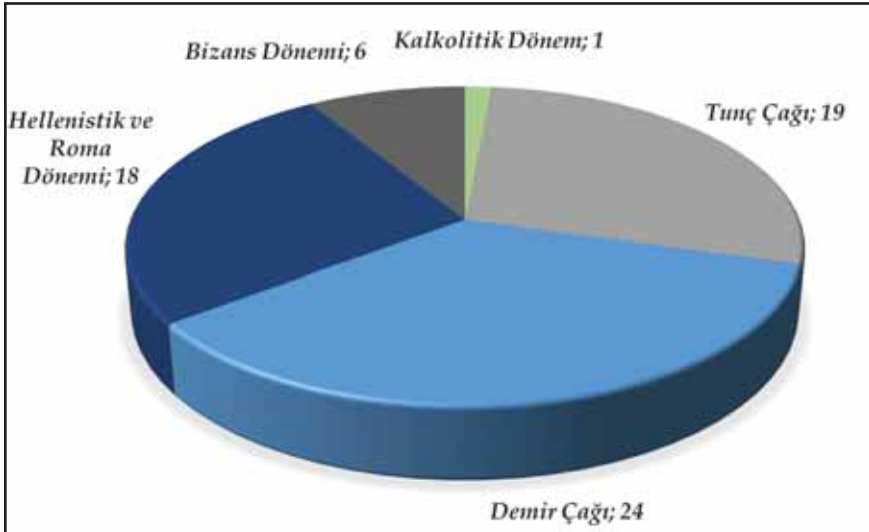
Toplam 18 merkezde de Helenistik ve Roma Dönemlerine ait materyaller, 6 yerleşimde ise Bizans Dönemine dair materyaller saptanmıştır (Grafik: 1). Araştırma kapsamına giren dönemlere ait bulguların büyük bölümü, höyükler gibi çok evreli yerleşimlerde tespit edilmiştir. Sadece yüzeyden gözlemlenen materyaller doğrultusunda bile tespit edilen alanlarda kültürel devamlılık konusunda net bir yargıda bulunulamasa da en azından kronolojik devamlılık olduğu sonucuna varılabilmektedir. Ayrıca 2018 yılında yapılan çalışma kapsamında tespit edilen ve belgelenen mimari elemanların ve yazıtların büyük kısmı Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir.

Harita 1: 2018 Yılında çalışılan alanlar.

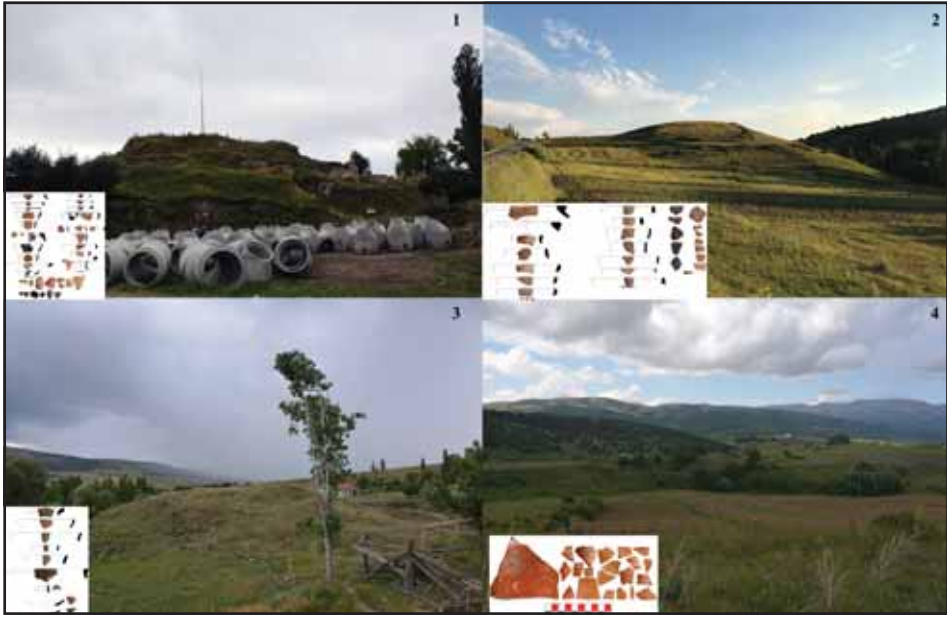
Harita 2: 2018 Yılında çalışılan ilçeler.

Grafik 1: 2018 Yılı çalışılan yerleşimlerin dönemlere göre dağılımı.

Resim 1: 1-5 Çayıralan ilçesindeki tümülüsler.

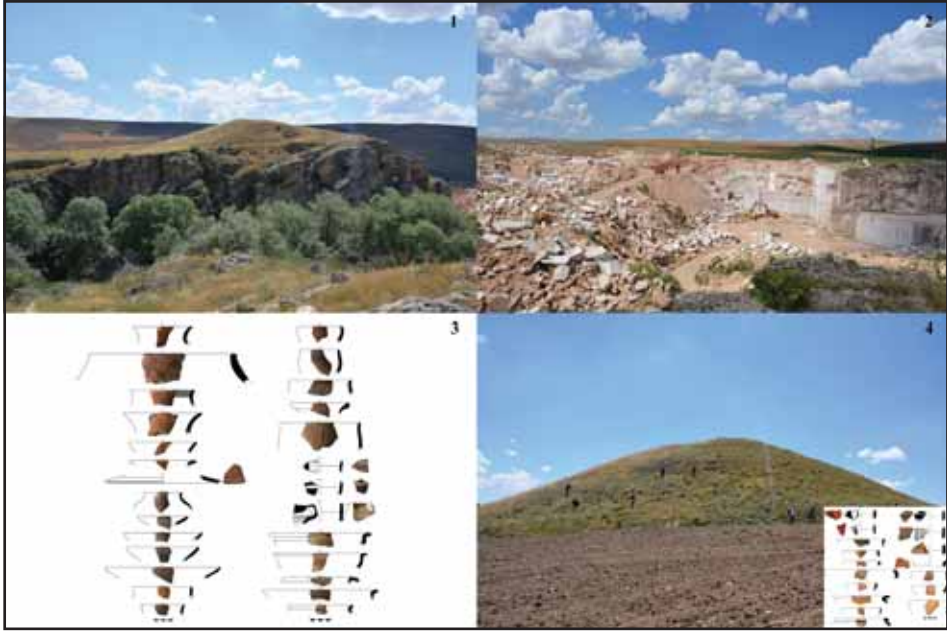
Resim 2: 1- Çokradan Kale Höyüğü; 2- Aşağıtekte Höyüğü; 3- Külekçi Höyüğü; 4- Başyurt Mevki Yerleşimi.

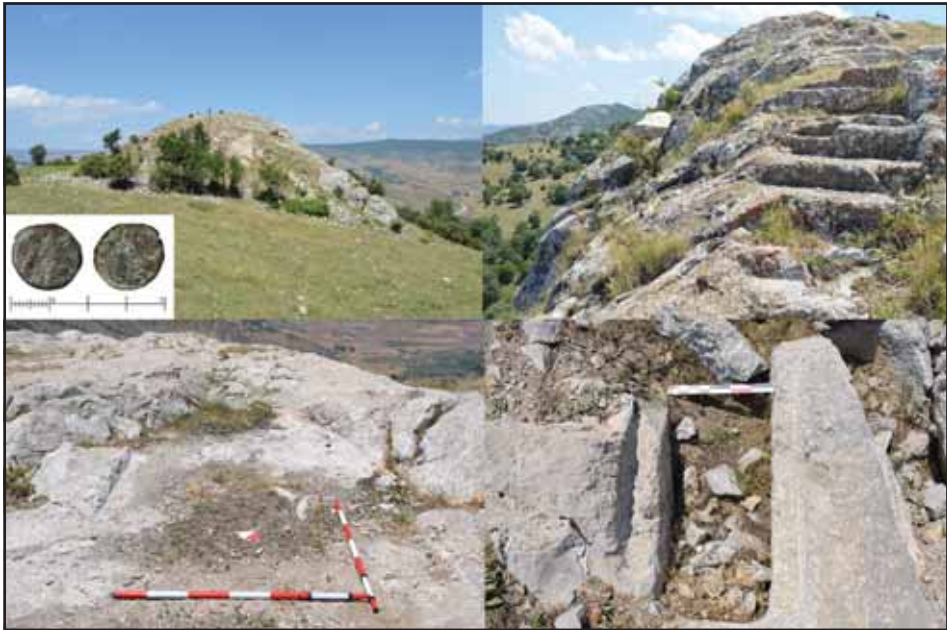
Resim 3: Elma Deresi'nin Ağzı Kalesi.

Resim 4: 1-2 Alıçalanı Mevki Yerleşimi; 3-4 Fahralı Kilisesi.

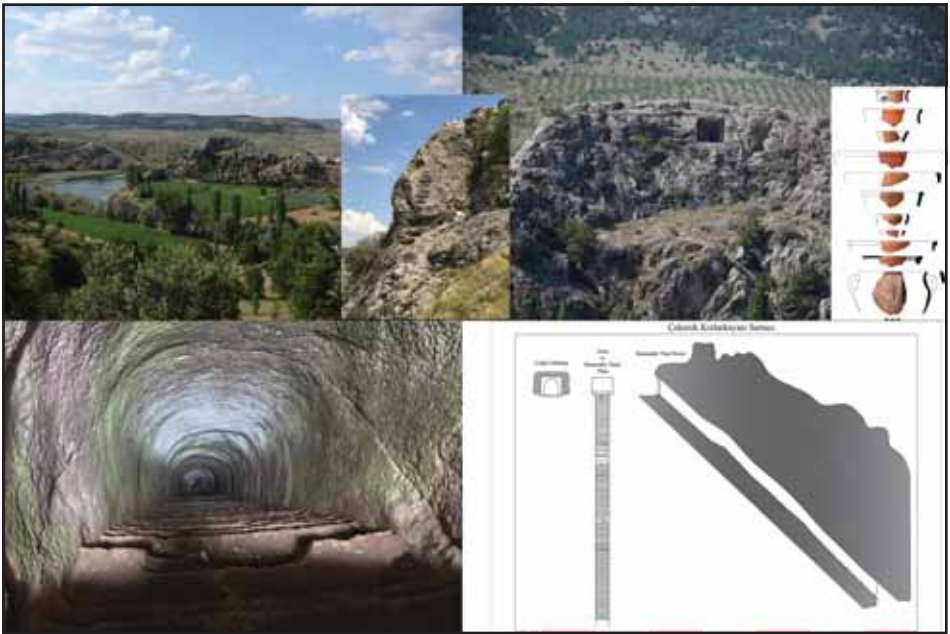
Resim 5: 1-3 Kayaözü Höyüğü; 4- Höyüktepe Höyüğü.

Resim 6: Gönülyurdu Kaletepe yerleşimi ve yapı kalıntıları.

Resim 7: Gönülyurdu Kaletepe yerleşimi ve yapı kalıntıları.

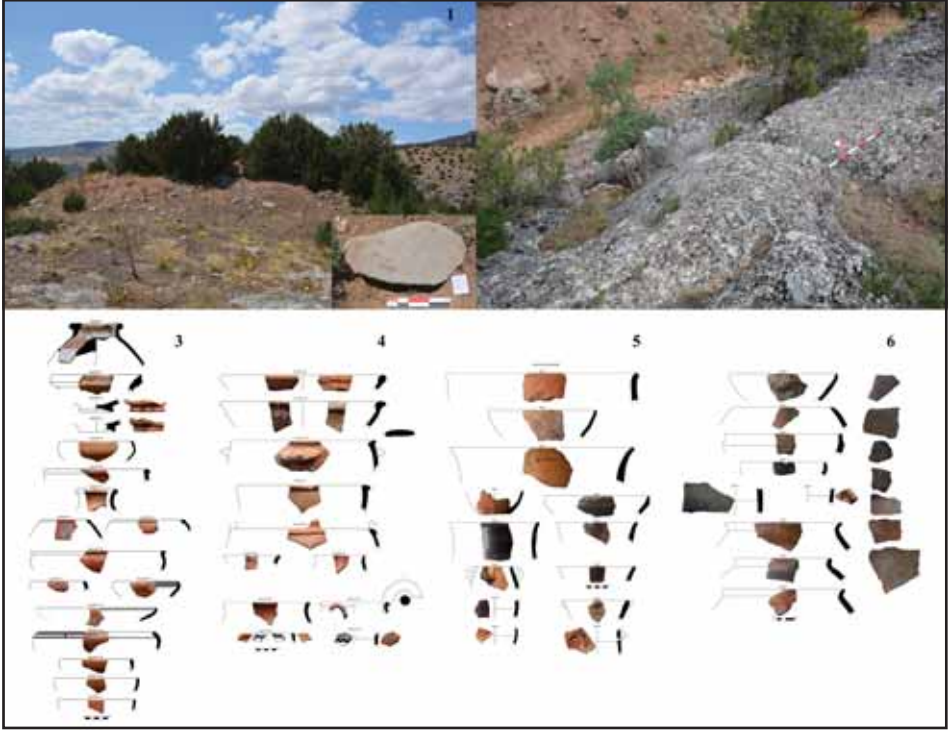
Resim 8: Kızlarkaya su sarnıcı.

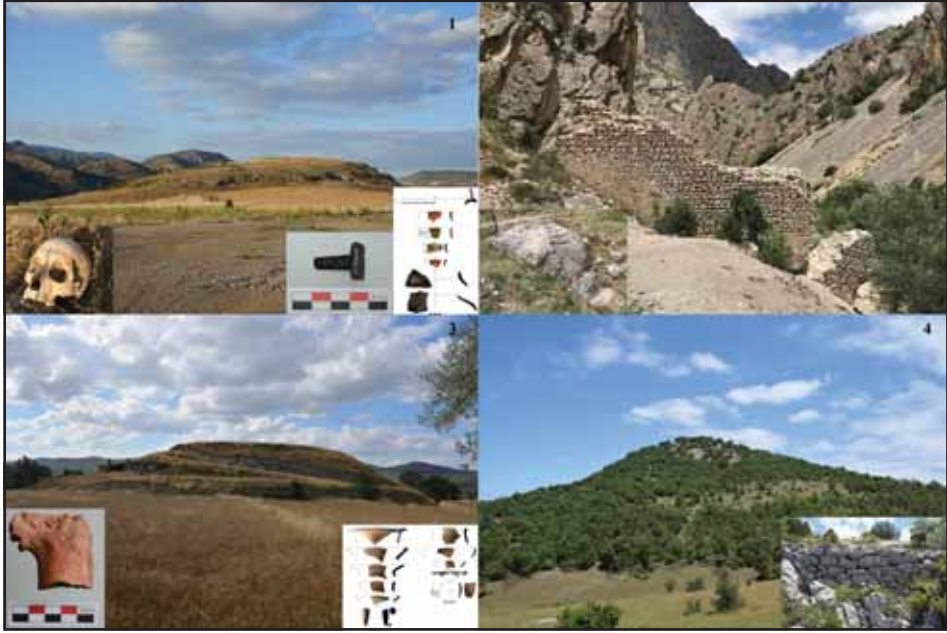
Resim 9: İsaklı Kaleteppe yerleşimi.

Resim 10: Kızılkale kale yerleşimi.

Resim 11: 1- Mezarkayası tepe üstü yerleşimi; 2- Kamışcık Köyü ışık; 4-3 Özüveren Doğu Roma Tepe yerleşimi seramikleri; 5- Kargatepe yerleşimi seramikleri; 6- Çördüklü Tepe üstü yerleşimi seramikleri.

Resim 12: 1- Bazlamaç Höyüğü; 2- Kazankaya Kanyonu sur duvarı ve Basamaklı Kaya Sunağı; 3- Aydıncık Kaletepe Höyüğü; 4- Ağılı Kalesi.

UŞAK-ULUBEY İLK TUNÇ ÇAĞI ARAŞTIRMALARI

Harun OY*
Doğuş COŞAR
Göknur BEKTAŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni ile Uşak İli ve ilçelerinde gerçekleştirdiğimiz “İlk Tunç Çağı Coğrafya Araştırmaları” kapsamındaki arkeolojik yüzey araştırmaları 03.09.2018-14.09.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Başkanlığımız altında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına Arkeolog Doğuş Coşar ve Arkeolog Göknur Bektaş ile Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Uşak Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü uzmanı Sadık Doğan katılmıştır.

Uşak İlinde 2013 yılında başladığımız ve devam etmekte olan yüzey araştırmaları¹ Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (proje no: A-1835) ve Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiştir². Bu yılki çalışmalarımız Ulubey İlçesi’nin kuzeyinden başlayarak karayolunun ve ilçenin doğusunda kalan köylerde ve mahallelerde, ayrıca Ulubey Kanyonu çevresinde olacak şekilde planlanmıştır. Ulubey İlçesi’nin doğusunda Yavu Çayı ve Banaz Çayı derin vadiler oluşturarak Ulubey Kanyonlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle engebeli olan bu arazide Ulubey Kanyonu boyunca araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Harita: 1).

Bekdemir Köyü

Arazi çalışmalarına Ulubey’in kuzeyindeki Bekdemir Köyünden başlanmıştır. Bekdemir Köyü’nün 2.5 km kuzeydoğusunda yer alan Ören Mevkii

* Dr.Öğr. Üyesi Harun OY, harun_oy@hotmail.com, Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cumhuriyet Yerleşkesi, Altınordu-Ordu/TÜRKİYE.

Arkeolog, Doğuş COŞAR, doguscosar.93@gmail.com, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Bomonti-Şişli/İstanbul/TÜRKİYE.

Arkeolog, Göknur BEKTAŞ, gknbkts@gmail.com, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Beyazıt-İstanbul/TÜRKİYE.

¹ Oy 2014, 215-230; Oy 2016, 499-520; Oy 2017a, 2017, 33-38; Oy 2017b, 51-74; Oy 2018; Oy 2019, 181-204.

² Araştırmadaki katkılarından dolayı heyet üyelerine teşekkür ederiz. Araştırmalarımız sırasında destek ve yardımlarını gördüğümüz, Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü, Türk Tarih Kurumu, Uşak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Uşak Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Ulubey Kaymakamı Vahit YILMAZ, Ulubey Belediye Başkanlığı, Ulubey Ümmü Baykan Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Mehmet SAĞLAM ve Ulubey halkına teşekkürlerimizi sunarız.

araştırılmış ve burada az sayıda Roma seramiği tespit edilmiştir. Ören Mevkii, Bekdemir Köyü ile Susuzören Köyü arasında yer almaktadır. Tarım arazisi olduğu için yüzeyde fazla bir şey görülmemektedir.

Köseler Köyü

Daha sonra araştırmalara Ulubey'in kuzeyindeki Köseler Köyünde devam edilmiştir. Köseler Köyü'nün 3-4 km. güneyindeki Ören Mevkii araştırıldı. Burası çok geniş bir alana yayılmakta olup bütün alan taranmıştır. Ören Mevkiinde tarihi çeşmenin yanından başlayarak Yavu Çayı'na kadar olan alan taranmıştır. Fakat İlk Tunç Çağı buluntusu tespit edilememiştir. Müze kültür envanterinde ve Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri veri tabanında Ören Mevkiinde Köseler Höyüğü'nün olduğu kaydedilmiştir. Bizim bu bölgede yapmış olduğumuz araştırmada bu höyük veya İTÇ seramiği tespit edilememiştir. Bu bölge gelecek dönemlerde tekrar araştırılacaktır

DUTLUCA/TUTLUCA KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Dutluca Köyü Ulubey İlçesi'nin 15 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Uşak merkeze uzaklığı ise yaklaşık 23 km. kadardır. Dutluca Köyü merkezindeki muhtarlık konağının yanındaki park alanı incelenmiştir. Burası Yokuş olarak adlandırılmaktadır. Bir kısmının etrafı çevrilmiş olup park olarak kullanılmaktadır. Burada bazı mimari parçalar ile Geç Roma seramiği belirlenmiştir. Yokuş mevkiinin yakınındaki alanda ve Köyün çeşmesinde mimari elemanlar devşirme olarak kullanılmış olup burada sütunlar ve mimari parçalar ile büyük boyutlu bir Korinth sütun başlığı yer almaktadır. Dutluca'da yaptığımız araştırmalarda iki adet prehistorik yerleşim incelenmiştir. Bunlar Dutluca Höyük ve Adatepe yerleşimleridir³.

Dutluca Köyü'nde daha önceden James Mellaart ve Turan Efe araştırmaları gerçekleştirmiştir. James Mellaart Dutluca'da Hacılar I İlk Kalkolitik Çağ boyalılarının yanı sıra Hacılar'dan farklı olan seramiklerin varlığından da söz etmektedir⁴. Dutluca diye söz ettiği köyde iki yerleşim vardır. J. Mellart'ın söz ettiği yerleşimin hangisi olduğu belli değildir. Aynı şekilde Turan Efe 1999 yılında Dutluca'yı ziyaret etmiş olup Köyün kıyısındaki Dutluca Hö-

³ Bu yerleşmeler ile ilgili çalışmalarımız gelecek yıllarda daha ayrıntılı bir şekilde gerçekleştirilecektir.

⁴ Mellaart 1970, 437, Fig. 156.

yük'te İlk Kalkolitik Çağ seramiği bulamamıştır. Adatepe'de ise boyalı seramikleri incelemiştir⁵. Bizim yaptığımız araştırmalarda her iki yerleşmede İlk Kalkolitik Çağa ait boyalı mallar tespit edilmiştir. Köy sınırları içerisindeki Dutluca Höyük'te, yerleşmenin tarım yapılan alt eteklerinde Son Neolitik/İlk Kalkolitik Çağ seramikleri bulunmuştur. Hatta Dutluca Höyük'te toprak altındaki daha eski olan Neolitik tabakaların varlığına işaret eden çanak çömlek de var olmalıdır.

Dutluca Höyük

Dutluca Höyük, Köyün hemen güney-güneybatı bitişiğinde ve köy mezarlığının batısında geniş bir alana yayılmaktadır. Köy mezarlığının bir kısmı höyüğün içerisinde kalmıştır. Höyük üzerinde ve eteklerinde tarım yapılmaktadır. Yerleşmenin çapı 150 m. olup yüksekliği 15 m. kadardır. Yerleşmede Son Neolitik/İlk Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, MÖ. II. Bin (Orta Tunç Çağı), Roma dönemine ait seramikler, obsidyen dilgi ve çakmaktaşı alet-yongalar tespit edilmiştir.

Dutluca Höyük koordinatları:

(35S) 0707204 E 4262048 N Rakım: 846 m. Duyarlılık: 6 m.

Dutluca Höyük Son Neolitik/İlk Kalkolitik Çağ seramikleri içerisinde ya-lın malların yanı sıra kırmızı ve kahverengi astarlı mallar da var olup bun-ların üzerinde kırmızı ve beyaz boya bezemeler belirgindir. Ayrıca ip delikli kulp ve tünel tutamaklar da tespit edilmiştir. Orta ve Son Kalkolitik Çağa tarihlenen kabartmalı kulp parçaları da tespit belirlenmiştir (Resim: 1). İlk Tunç Çağı seramikleri kırmızı, kahverengi ve gri astarlı, açıkli mallardan oluşmaktadır. Bu mal gruplarına ait kulplu kâseler, çömlekler, yiv bezemeli burma kulplar, yüksek kaideler, üçayaklı kaplara ait çeşitli boyutlarda ayak-lar, kesik gaga ağız parçaları çeşitlilik göstermektedir (Resim: 2).

Bunlar içerisinde mat beyaz-gri boya bezemeli olan ve gri astarlı bir kâ-senin benzerini Beycesultan İTÇ I sonu İTÇ II'nin erken safhasında (Level XVIc) görmek mümkündür. Beycesultan'daki benzerleri de gri veya siyah as-tar üzerine mat beyaz boyalıdır. İçe dönük ağızlı ve kaideli olan bu örnekler Dutluca Höyük ile aynı niteliktedir⁶ (Çizim 1, no: 4). Ayrıca gri astarlı sepet

⁵ Efe 2001, 58, 109.

⁶ Lloyd-Mellaart 1962, 142, 174, Fig. 10-15.

kulplu bir kâse dikkat çekecek niteliktedir. Kulpun üzerinde ve yanlarında küçük kabartma bezemeler yapılmıştır. Bu kâselerin bazıları tek kulpludur. Bu kâsenin benzeri Beycesultan İTÇ II'de (Level XIV)⁷ vardır (Çizim 1, no: 5). Kalın cidarlı bir gövde parçasının üzerinde konsantrik daire şeklindeki kabartmanın benzerini tamamen benzemese de Beycesultan İTÇ II (Level XVI)⁸ ve Demirci Höyük'te⁹ bilinmektedir (Çizim 1, no: 6). Kırmızı astarlı, büyük boyutlu kesik gaga ağız parçasının benzeri Beycesultan'da İTÇ II (Level XVIc-XVI-XV-XIV)¹⁰ ve Yortan testilerinde¹¹ bulunmaktadır (Çizim 1, no: 7). Orta Tunç Çağı kapları içerisinde bead-rim'li, çark yapımı kâseler önemli bir grubu oluşturur. İp eğirmede kullanılan bir ağırşak parçası da OTÇ'na tarihlendirilmiştir.

Dutluca Höyük araştırmalarında İlk Tunç Çağı buluntuları içerisinde yer alan üçayaklı bir kâse önemlidir. Kırmızı astarlı, içe dönük ağızlı ve düz dipli olan üçayaklı bu kâsenin alt kısmında swastika motifi yapılmıştır (Resim 3). Anadolu'da Neolitik Çağ'dan beridir görülen swastika motifi çanak çömlek, ağırşak, idol gibi pek çok obje üzerinde tespit edilmiştir¹². Dutluca'da bulunan kap İTÇ II dönemine tarihlendirilmektedir.

Swastika motifinin zengin örneklerinin Troia'da görmek mümkündür. Bu motif Troia'da küreler, kaplar ve ağırşaklar üzerinde vardır¹³. Yortan'da gaga ağızlı ve üçayaklı bir testi üzerinde (İTÇ II)¹⁴, Beycesultan'da İTÇ II (Level XIV) siyah astarlı ve üçayaklı çömlek üzerinde ve İTÇ II (Level XV) tabakada bulunan gri astarlı, yatay yiv bezemeli ve düz dipli bir çömleğin alt kısmında swastika motifi vardır¹⁵. Her iki örnek Dutluca'dakinden farklıdır. Karataş-Semayük'te de çeşitli örnekler mevcuttur¹⁶. Tarsus-Gözlükule'de İTÇ III dönemine tarihlenen gri astarlı bir kap üzerindeki bezeme Dutluca'dakine kısmen benzemektedir¹⁷. Fakat Dutluca'daki bezeme dip kısımdadır.

⁷ Lloyd-Mellaart 1962, 170, Fig. 1.

⁸ Lloyd-Mellaart 1962, 148, Fig. 22.

⁹ Efe 1988, Tafel 52.

¹⁰ Lloyd-Mellaart 1962, 142, 148, Fig. 11, 160, Fig. 5, 176.

¹¹ Kamil 1982, Fig. 46.

¹² Taçyıldız 2016, 102-106.

¹³ Schliemann 1881, 346-353; Blegen vd. 1950, 266.

¹⁴ Kamil 1982, 110, Pl. XVIII-16.

¹⁵ Lloyd-Mellaart 1962, 164, 180.

¹⁶ Mellink 1965, 249, Pl. 66, Fig. 44.

¹⁷ Goldman 1956, Fig. 282/685.

Dutluca Höyük İlk Kalkolitik Çağ'dan itibaren günümüze kadar kesintisiz bir yerleşim görmüş olması nedeniyle önemli bir merkezdir. Son Neolitik/ İlk Kalkolitik Çağ boyalı seramikleri, Orta Kalkolitik ve Son Kalkolitik Çağ kulpları ile İTÇ I-II-III kaplarının yanı sıra Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı buluntuları önemlidir. Demir Çağı'na işaret eden seramikler ile köy içerisinde var olan Korinth sütun başlığı ve Roma dönemi mimari parçaları ile köy çevresinde mevcut olan diğer buluntular, ayrıca Köyün eski mezarlığı bu kesintisiz iskanı ortaya koymaktadır.

Bu kesintisiz yerleşim nedeniyle önemli bir konuma sahip olan Dutluca Höyük doğuya doğru Şükraniye Yele Höyük ve Yoncalı Höyük ile bağlantılıdır. Şükraniye Yele Höyük ve Yoncalı Höyük İTÇ yerleşimleridir. Doğu-Batı doğrultulu bir hat üzerinde yer alan Dutluca Höyüğün 5 km. doğusunda Yele Höyük, Yele Höyüğün 3 km. doğusunda ise Yoncalı Höyük bulunmaktadır. Ayrıca Dutluca Höyüğün 8 km. kuzeydoğusunda Susuzören Höyük yer almaktadır. Susuzören Höyük İTÇ'nin yanı sıra güçlü bir OTÇ yerleşimine ait seramikler barındırmaktadır. Bu yerleşmelerin hepsi ovalık bölgede ve birbirine yakın konumda bulunmaktadır. Söz edilen yerleşmeler içerisinde Dutluca Höyük en erken yerleşim olması nedeniyle önemlidir. Dutluca Höyük güneydoğusundaki Adatepe ile birlikte bölgenin erken dönemlerini barındıran buluntuları nedeniyle önemlidir.

Adatepe

Dutluca Köyü'nün 2.5-3 km. güneybatısında yer alan Ada veya Adatepe incelenmiştir. Yerleşme Köseler Köyü'nün 2 km. güneydoğusundadır. Ayrıca Uşak-Ulubey karayolunun da yaklaşık 3 km. doğusundaki Yavu Çayı kıyısındadır. Adatepe, Yavu Çayı'nın hemen doğusunda doğal bir tepenin üzerine konumlanmıştır. Yerleşme kanyon içerisindeki 30 m. yükseklikte, doğu-batı uzantılı 300 m. ve kuzey-güney doğrultulu 180 m. uzunluğunda doğal bir tepe üzerindedir. Yerleşmenin taban seviyesinde tarım alanları bulunduğu için ortada belirgin bir şekilde dikkat çekmektedir (Resim 4).

Yerleşmenin üst kısmında, batı ucundaki ana kayaya 6 tane dairesel küçük çukur oyulmuştur. Bu çukurlar 10 cm. çapında ve 8 cm. derinliğinde olup belirli bir düzende yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dikdörtgene yakın ve 7 m. kadar bir alanda var olan bu çukurların kült amaçlı yapılmış olduğu düşünülmektedir. Toprak dolgu altında daha fazla çukur olma ihtimali de değerlendirilmelidir (Resim 5).

Adatepe koordinatları:

(35S) 0705045 E 4261206 N Rakım: 776 m. Duyarlılık 8 m.

Yerleşme üzerinde Kalkolitik Çağ, İTÇ, Helenistik ve Roma dönemi seramikleri ile obsidyen dildiler, çakmaktaşı alet ve yongalar belirlenmiştir. Özellikle nitelikli olan boyalı İlk Kalkolitik Çağ seramiği yerleşmenin güney yamaçlarında yoğunlaşmaktadır. İlk Kalkolitik Çağa ait kırmızı, kahverengi ve krem astarlı kaplar üzerinde çok çeşitlilik gösteren boya bezemeler yapılmıştır. Boya bezemeler hem iç hem dış kısma yapıldığı gibi bazen kabın sadece iç kısmına, bazen de sadece dış kısmına yapılan örnekler bulunmaktadır (Resim:6, Çizim: 2).

AVGAN KÖYÜ ARAŞTIRMALARI

Daha sonra araştırmalarımıza Ulubey'in doğusundaki Avgan Köyünde devam edilmiştir¹⁸. Avgan Köyü Ulubey'in doğusunda çok geniş topraklara sahiptir. Ayrıca Avgan Köyü'nün doğusu kanyonlardan oluşmaktadır ve Ulubey kanyonları içerisinde önemli bir konuma sahiptir.

Avgan Köyünde tescilli olan İkiz Höyük araştırılmıştır. İkiz Höyük bir tümülüs olup üzerinde herhangi bir yerleşim veya buluntu tespit edilememiştir. Burası Avgan Köyü'nün 4 km. kuzeydoğusunda Avgan –Şükranıye asphalt yolunun doğusunda biri büyük biri küçük yan yana iki tepeden oluşmaktadır. Küçük olan 3 m. yükseklikte ve 16 m. çapındadır. Büyük olan 10 m. yükseklikte 60 m. çapındadır. Hiçbirisinde seramik tespit edilememiştir. Büyük olan tümülüs iş makinasıyla tahrip edilmiştir.

İkiz Höyük Tümülüsü koordinatları:

(35S) 0711502 E 4259251 N Rakım: 867 m. Duyarlılık: 7 m.

Daha sonra araştırmalarımıza Avgan'ın 2 km. doğusunda bulunan Tek Höyük Tümülüsü'nde devam edilmiştir. Tek Höyük çok büyük ve geniş alanı kaplayan bir tümülüstür.

¹⁸ Avgan daha önceleri belediye olup kasaba konumunda idi. 2014 yılından sonra nüfusun azalmasıyla köy konumuna inmiştir. 2019 yılı sonrasında ise Ulubey ilçesine mahalle olarak bağlanacaktır. Bu nedenle önceki yıllara ait çalışmalarda ve kayıtlarda Avgan Kasabası, Avgan Köyü olarak geçmektedir. Avgan Köyünde yaptığımız çalışmalarda desteklerini gördüğümüz muhtar Mümin Bayar'a teşekkürlerimizi sunarız.

Tek Höyük Tümülüsü koordinatları:

(35S) 0711263 E 4253757 N Rakım: 805 m. Duyarlılık: 8 m.

Avgan Köyü'nün 2 km. kuzeyinde tarlalar içerisinde kalan Miyen Ören/Miyenli Ören araştırılmıştır. Burası Avgan-Dutluca arasındaki toprak yolun 1 km. kuzeydoğusunda geniş bir alana yayılan Roma-Geç Roma yerleşimidir. Daha sonra Avgan'ın 4 km. kuzeybatısında yer alan Dutluca Köyüne giden toprak yolun 2 km. batısında geniş bir alana yayılım gösteren İzal Ören araştırılmıştır. Burası tarlalar içerisinde yer alan ve geniş bir alana yayılan Roma yerleşimidir.

Avgan'ın 5 km. güneydoğusunda yer alan Gücü Göbek Mevkii incelenmiştir. Gücü Göbek Banaz Çayı'nın kıyısında doğal bir tepe üstü yerleşimidir. Yerleşme Hasköy Asarı'nın 200 m. doğusundadır. Yerleşmede Geç Roma ve yeşil sırlı Osmanlı dönemi seramikleri tespit edilmiştir. Avgan'ın 5 km. kuzeydoğusundaki Beyönü Mevkiine yakın olan Yel Değirmeni Mevkii araştırılmıştır. Yel Değirmeni tarım alanları içerisinde geniş bir alana yayılım gösteren Roma yerleşimidir. Yerleşmede çok sayıda tuğla ve pithos parçaları tespit edilmiştir. Yerleşme çevresi tütün ve buğday tarlalarıyla kaplıdır.

Salma/Meratepe

Salma/Meratepe yerleşimi Avgan'ın 5 km. güneybatısında, Emekse'nin (Çalışkanlar Mahallesi) 2 km. doğusunda, Avgan-Emekse asfalt yolunun 1 km. güneydoğusundaki Kapıkayası'nın 80 m. doğusunda, Banaz Çayı'nın 500 m. kuzeydoğusunda ve Meratepe'nin 150 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu yerleşim kaya altı ve buna bağlı oluşan yamaç yerleşimidir. Kayanın altına yaban hayvanlarının açmış olduğu dar ve derin inden çıkan toprak içerisindeki yoğun seramik bunu teyit eder. Yine aynı alanda kanyon duvarlarından aşağıya doğru yamaçlarda da seramik bulunmuştur. Yerleşme Kapıkayası'nın yanında kanyon duvarının batı cephesinde ağılların bulunduğu alandadır (Resim: 7). Salma/Meratepe Ulubey kanyonu içerisinde Meratepe'nin kuzeyinde yer alan bir kaya altı yerleşimidir. Yerleşmenin olduğu alanda kaya altlarında çobanların kullandığı koyun ve hayvan ağılları ile barınaklar vardır. Hemen bu alanda, yamacın kıyısında yabani bir hayvanın yeni açmış olduğu alanda, kayanın altındaki in içerisinde çıkan toprak dolgu içerisinde çok sayıda seramik tespit edilmiştir. Hayvanların açtığı in çevresindeki dar bir alanda Kalkolitik, İTÇ, Geç Demir Çağı ve Roma dönemi seramiği aşağıya doğru akmıştır. Salma/Meratepe Kalkolitik Çağ se-

ramiği kahverengi, gri ve siyah astarlı yalın mallardan oluşmaktadır. Bazı dikey kulp ve tutamak örnekleri de vardır. İlk Tunç Çağı seramiği de koyu yüzeyli mallardan oluşmaktadır.

Salma/Meratepe koordinatları:

(35S) 0705407 E 4251251 N Rakım: 585 m. Duyarlılık: 16 m.

Mehmet Bey'in Dere

Avgan'ın 5 km. doğusu-güneydoğusunda Mehmet Beyin Dere mevkiinde bir İlk Tunç Çağı yerleşimi ve bu yerleşime ait nekropol alanı tespit edilmiştir. Mehmet Bey'in Dere mevki Banaz Çayı kıyısında Mehmet Bey isimli bir şahsa ait çok geniş bir araziye ifade etmektedir. Burada iki katlı kerpiç bir ev bulunmakta ve bu ev Mehmet Bey'in Damı olarak adlandırılır. Yerleşme Mehmet Beyin Dere mevkiinin ve Mehmet Bey'in damının üst kısmında yer almaktadır. Bu mevki Banaz Çayı'na sınırdır. Yerleşme İsmiyilcık suyunun 50 m. doğusundadır. Çok geniş bir alana yayılan yerleşme tamamen tahrip edilmiş olup seramikler Banaz Çayı'na doğru çok geniş bir alana dağılmıştır (Resim: 8).

Mehmet Bey'in Dere yerleşimi kanyon içerisine ve Banaz Çayına doğru eğimli olan arazinin yamaçlarında 150 m. çapında bir alanda yer almaktadır. Yerleşim kaçak kazılarla şeklini kaybetmiştir. Eğimli olan arazide yüksekliği 5 m. kadardır. Seramikler eğimli olan arazide yamaçlara doğru akmıştır. Yerleşmeden 100-150 m. aşağıya doğru Mehmet Bey'in damının bulunduğu alana inince nekropol alanı bulunmaktadır. Yerleşmenin nekropol alanı kuzey-güney uzantılı 130 m. ve doğu-batı uzantılı 180 m. kadardır. Yerleşmede ve nekropol alanında İTÇ ve OTÇ seramikleri tespit edilmiştir.

Mehmet Bey'in Dere koordinatları:

(35S) 0712300 E 4252626 N Rakım: 706 m. Duyarlılık: 8 m.

Mehmet Bey'in damının olduğu alanda ve üst kısmında, İTÇ yerleşiminin alt kısmında geniş bir alana yayılım gösteren nekropol alanı tespit edilmiştir. Pithos mezarlar her tarafa yayılmış olup Mehmet Bey'in damının üst kısmında arazi yüzeyinde mermer bir idol tespit edilmiştir. Buradaki arazinin traktörle sürülmesi nedeniyle pithos mezarlar tahrip edilmiş olup bu buluntu da buradaki pithoslardan birinin içerisinden çıkmış olmalıdır. Bulunan mermer

idol eksiksiz olup İTÇ'na (İTÇ II-III) tarihlenmektedir. Tutanakla Uşak Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir. İdolün birebir benzerini bulamamış olmakla beraber Kusura tipindedir (Resim: 9). Pithos mezarların yanı sıra taş sandık mezarlara ait izlerde mevcuttur. Nekropol alanı ve yerleşme kanyon içerisinde kalmaktadır. Nekropol alanındaki seramiklerden burasının İTÇ II-III ve MÖ. II. Binde kullanılmış olduğu kanaatine varılmıştır.

Mehmet Bey'in Dere İlk Tunç Çağı seramiği içerisinde gri astarlı birleşik kap, gri astarlı yiv bezemeli ve yivlerin içerisi beyaz boya ile dolu olan kase parçası, dikey kulplar, yatay yiv bezemeli tutamaklar, at nalı tutamaklı çömler, geniş gaga ağızlı çömler, düz dipler ve yüksek kaideler, üç ayaklı kaplara ait yalın ve bezemeli ayaklar ile taş balta parçası tespit edilmiştir. Birleşik kabın benzerini Yortan'da görmek mümkündür. Yortan'daki¹⁹ benzer kapların bazılarının üzeri bezemelidir. Mehmet Bey'in Dere'deki birleşik kap kırık olduğu için bezeme tespit edilememiştir (Resim: 10). Orta Tunç Çağı seramiği içerisinde kırmızı astarlı ve çark yapımı ayaklı meyvelik, düğme kabartmalı çömler, kapalı ve açık çömler, ağız üstünde yiv bezemeli büyük boyutlu pithoslar, tekstil gibi örnekler bulunmaktadır (Resim: 11).

Külçen Köyü

Külçen Köyü, Ulubey'in doğusunda, kanyonun karşısında bulunmaktadır. Külçen Köyü'nün 1,5 km. güneybatısında yer alan Külçen Höyüğü araştırıldı. Höyük denilen alan çamlığın içerisinde iki İslami dönem mezarının bulunduğu tepede yer almaktadır. Fakat herhangi bir prehistorik buluntu mevcut değildir. Bazı mimari temel kalıntıları ile Roma dönemi parçaları tespit edilmiştir.

Kocatarla Höyüğü

Ulubey İlçesi'nden Hasköy'e ve Karahallı'ya giden karayolu üzerinde yer alan Kocatarla Höyüğü araştırılmıştır. Tescilli olan höyük kayıtlarda Aşağı Mahalle Mevkiinde olarak kayıtlıdır. Kocatarla Höyüğü Ulubey'in 6-7 km. güneydoğusunda, Ulubey-Hasköy karayolunun 300 m. güneyindedir. Banaz Çayı bir kavis yaparak höyüğün güneyinden akmaktadır. Yerleşme kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 300 m. ve doğu-batı uzantılı 200 m. çapında bir alanı

¹⁹ Kamil 1982, Pl, XV, 238-239.

kapsamakta ve 30 m. yüksekliğe sahiptir. Yerleşme üzerinde İTÇ, Helenistik ve Roma dönemi seramikleri belirlenmiştir. Özellikle seramikler yerleşmenin üst kısmında yoğunlaşmaktadır. Yerleşmenin üzerinde bir bağ evi bulunmaktadır. Höyük üzerinde tarım yapılmakta ve meyve ağaçları dikilmiştir. Yerleşmenin üzerine toprak yoldan ulaşılmaktadır. Yerleşmenin eteklerinde bazı küp parçaları tespit edilmiş olup bu kısımların nekropol alanı olması muhtemeldir.

Kocatarla Höyüğü Banaz Çayı'nın geçtiği vadiyi ve bulunduğu bölgeyi kontrol eden bir konumdadır. Ulubey-Karahallı arasında bağlantıyı sağlayan modern karayolu da yerleşmenin olduğu bölgeden geçmektedir. Hem yola ve ulaşım ağına hem de Banaz Çayı'na hakim olup ormanlarla çevrili bir bölgededir. Kocatarla Höyüğünden Banaz Çayı'nı takip ederek Avgan bölgesindeki kanyonların içerisine ulaşım olduğu gibi kuzeye doğru düzlük alanlardan hareketle ovaya bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca güneybatıya doğru Banaz Çayı'nı takip ederek diğer bölgelerle bağlantıyı sağlamaktadır.

Kocatarla Höyüğü koordinatları:

(35S) 0702752 E 4248975 N Rakım: 565 m. Duyarlılık: 6 m.

Kocatarla Höyüğünde bağ evinin olduğu üst kısımda yoğun olarak İlk Tunç Çağı seramiği belirlenmiştir. İTÇ I-II-III dönemlerine tarihlenen yoğun buluntular içerisinde gri ve kırmızı astarlı kâseler, kırmızı astarlı çömlekler, gri ve kırmızı astarlı yivli kulplar, ağız üstünde yiv bezemeli küpler, kırmızı ve gri astarlı bezemeli üçayaklı kaplara ait ayaklar vardır. Özellikle gri astarlı tutamak ve kulplu kâseler ile kaideler belirgin bir grubu oluşturur. Kulp ve tutamaklar genellikle yiv bezemelidir. Gri astarlı boynuz kulp ile yiv ve oluk bezemeli gri mallar önemlidir. Orta yükseklikteki kaideler gri astarlı olup bazıları oluk bezemelidir. Diğer yerleşmelerle karşılaştırıldığında gri mallar daha yoğundur (Resim 12). Kırmızı astarlı kâseler içerisinde yalın örneklerin yanı sıra ilmek kulplu ve hilal tutamaklı örnekler de bulunmaktadır. Özellikle kırmızı astarlı kâselerin dış kısmına beyaz boya bezemeli örnekler belirgin bir grup oluşturacak niteliktedir. Kırmızı astar üzerine beyaz boya bezeme kâselerin dış kısmına ve ağız kenarında uygulanmıştır (Resim 12, Çizim 1, no: 1-3). Kocatarla Höyüğündeki boya bezemeli örnekler Beycesultan İTÇ II (Level XIV) ile birebir benzerdir²⁰.

²⁰ Lloyd-Mellaart 1962, 174, Fig. P. 38/1.

Hasköy

Ulubey'in güneydoğusunda Karahallı ilçe sınırına yakın olan Hasköy araştırılmıştır. Hasköy'de Köyün arkasında yer alan Ören Mevkii incelenmiştir. Ören Mevkii Hasköy'ün 400 m. kuzeyinde tarım arazileriyle kaplı çok geniş bir alandır. Bu alanda Roma yerleşimine ait seramikler, tuğla ve kiremit parçaları tespit edilmiştir.

Daha sonra Hasköy'ün 2 km. kuzeyinde yer alan Asar veya Hasköy Asarı araştırılmıştır. Asar mevkii Avgan ile Hasköy arasındaki kanyon içerisinde, Banaz Çayı kıyısında yer alan bir tepe üzerinde konumlanmış Roma yerleşimidir. Yerleşmenin eteklerinde pithos mezarlar çıkmış, bölgede ayrıca kayarak taşlardan yapılmış mezarlar da bulunmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Bu seneki çalışmalarımız sonucunda 5 adet İlk Tunç Çağı yerleşimi ve bu yerleşmelere ait 2 adet nekropol alanı incelenmiştir. Ulubey kanyonları yerleşme bakımından yoğun olup kanyon içerisindeki Banaz Çayı, Yavu Çayı gibi akarsuların çevresi yerleşim için tercih edilmiştir. Neolitik Çağdan itibaren günümüze kadar kesintisiz bir yerleşime sahip olan Ulubey kanyonları ve çevresi erken dönemlerden itibaren yerleşim görmesi açısından önemlidir.

Ulubey'in doğusundaki özellikle Dutluca Höyük ve Adatepe yerleşimleri İlk Kalkolitik Çağ boyalı seramikleri ile önemli bir merkezdir. Mehmet Bey'in Dere yerleşimi ve nekropol alanı kanyon içerisindeki konumu nedeniyle dikkat çekmektedir. Çünkü dağlık alanlarda ve Uşak ovasında var olan örneklerden farklı olarak kanyon içerisinde yer almaktadırlar. Salma/Meratepe ise yine kanyon içerisinde kaya altı yerleşimi olarak ilk defa tespit edilmiştir.

Kocatarla Höyüğünde kırmızı astar üzerine beyaz boya bezemeli kâseler dikkat çekmektedir. Dutluca Höyüğünde bulunan mat beyaz boyalı gri astarlı kâse, boya bezemelerin kırmızı astarlı malların yanı sıra gri astarlı mallar üzerine de uygulandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu tip boyalıları Uşak ovasından güneye doğru artış göstermektedir. Bu boyalıları Uşak bölgesinin Büyük Menderes vadisi ile ilişkilerine ve Beycesultan ile olan bağlantıya ışık tutacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

BLEGEN, C.W, CASKEY, L. J, RAWSON, M, SPERLING, J. (1950), *Troy I. General Introduction, The First and The Second Settlements, Volume I, Part 2: Plates*, Princeton University Press, Princeton.

DOLDMAN, H. (1956), *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus Vol II: From the Neolithic through the Bronze Age*, Princeton University Press, Princeton.

EFE, T. (1988), *Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978, Band III, 2. Die Keramik 2, Die Frühebronzezeitliche Keramik der Jüngerer Phasen (ab Phase H)*, Mainz am Rhein.

EFE, T. (2001), *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı, A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia*, İstanbul.

KAMİL, T. (1982), *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*, BAR 145, Oxford.

LLOYD, S. -MELLAART, J. (1962), *Beycesultan Vol I: The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.

MELLAART, J. (1970), *Excavations at Hacilar I-II*, Edinburgh.

MELLINK, J. M. (1965), "Excavations at Karatas-Semayük in Lycia, 1964", *American Journal of Archaeology*, Vol. 69, No. 3, 241-251.

OY, H. (2014), "Uşak İli ve İlçelerinde İlk Tunç Çağı Coğrafya Araştırmaları 2013 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 32-1*, 215-230.

OY, H. (2016), "Uşak İli Merkez İlçe İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2014 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 33-2*, 499-520.

OY, H. (2017a), "Uşak İli Tunç Çağı Araştırmaları", *Yüzey Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak*, (ed. Rainer M. Czichon, Şerif Söyler, Birol Can, İlhan Çavuş), Zero Production, İstanbul, 33-38.

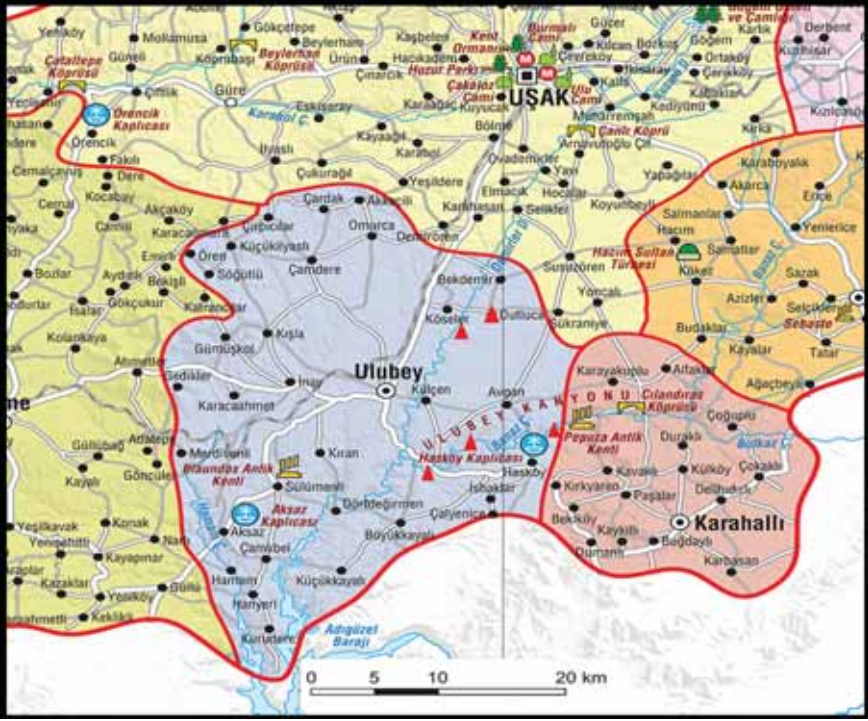
OY, H. (2017b), "Uşak-Banaz İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2015 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 34-1*, 51-74.

OY, H. (2018), *İlk Tunç Çağında Uşak 1 (Merkez, Banaz ve Sivasslı İlçeleri)*, Gece Kitaplığı, Ankara.

OY, H. (2019), "Uşak İli ve İlçeleri İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2016 ve 2017 Yılı Çalışmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 36-2*, 181-204.

SCHLIEMANN, H. (1881), *Ilios, The City and Country of The Trojans*, New York.

TACIYILDIZ, D. (2016), *Anadolu'da Başlangıcından MÖ I. Binyıla Kadar Gamalı Haç (Swastika) Motifinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.

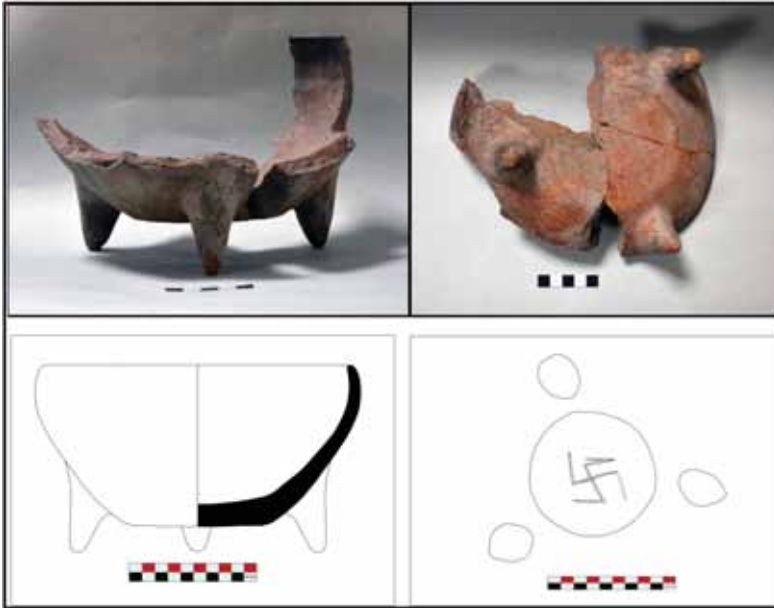
Harita 1: Ulubey İlçesi İlk Tunç Çağı yerleşmeleri.

Resim 1: Dutluca Höyük Son Neolitik/İlk Kalkolitik Çağ buluntuları.

Resim 2: Dutluca Höyük İlk Tunç Çağı seramiği.

Resim 3: Dutluca Höyük üçayaklı kap.

Resim 4: Adatepe.

Resim 5: Adatepe.

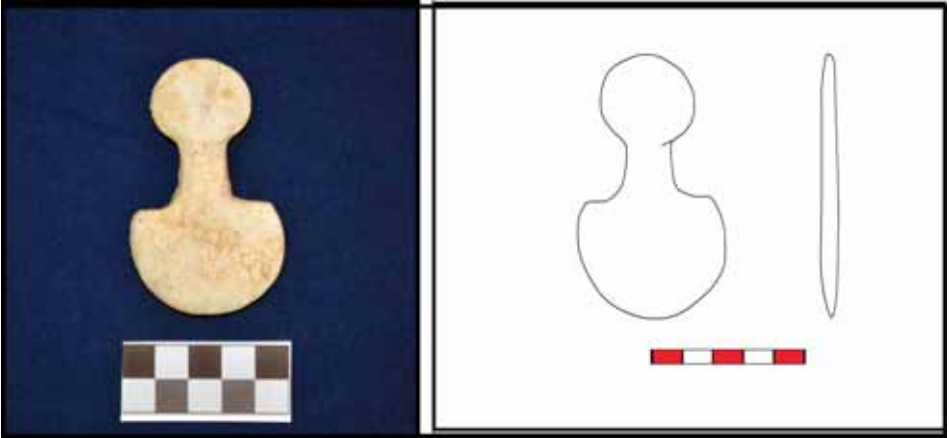
Resim 6: Adatepe İlk Kalkolitik Çağ boyalıları.

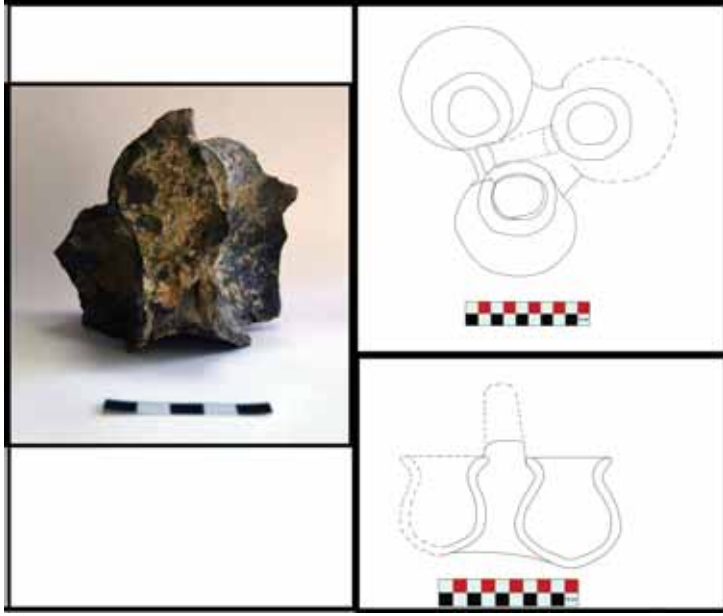
Resim 7: Salma Meratepe.

Resim 8: Mehmet Bey'in Dere.

Resim 9: Mehmet Bey'in Dere idol.

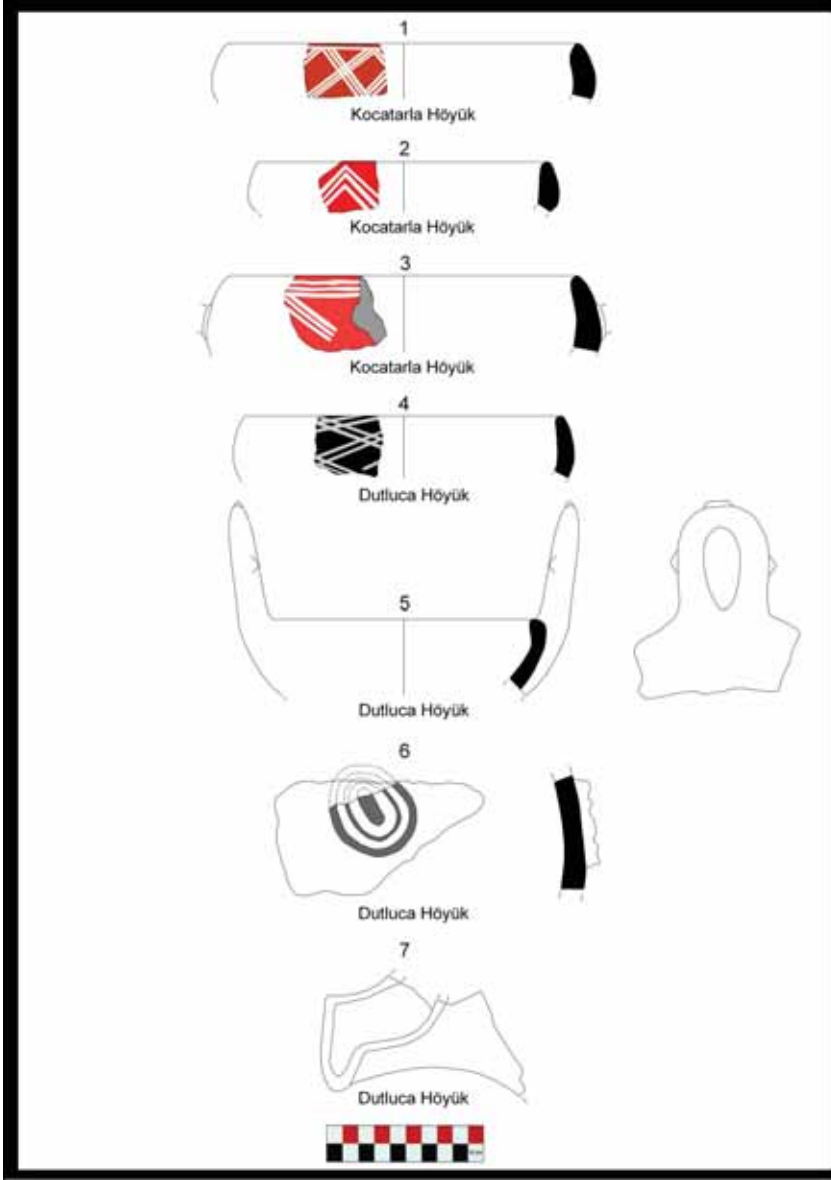
Resim 10: Mehmet Bey'in Dere birleşik kap.

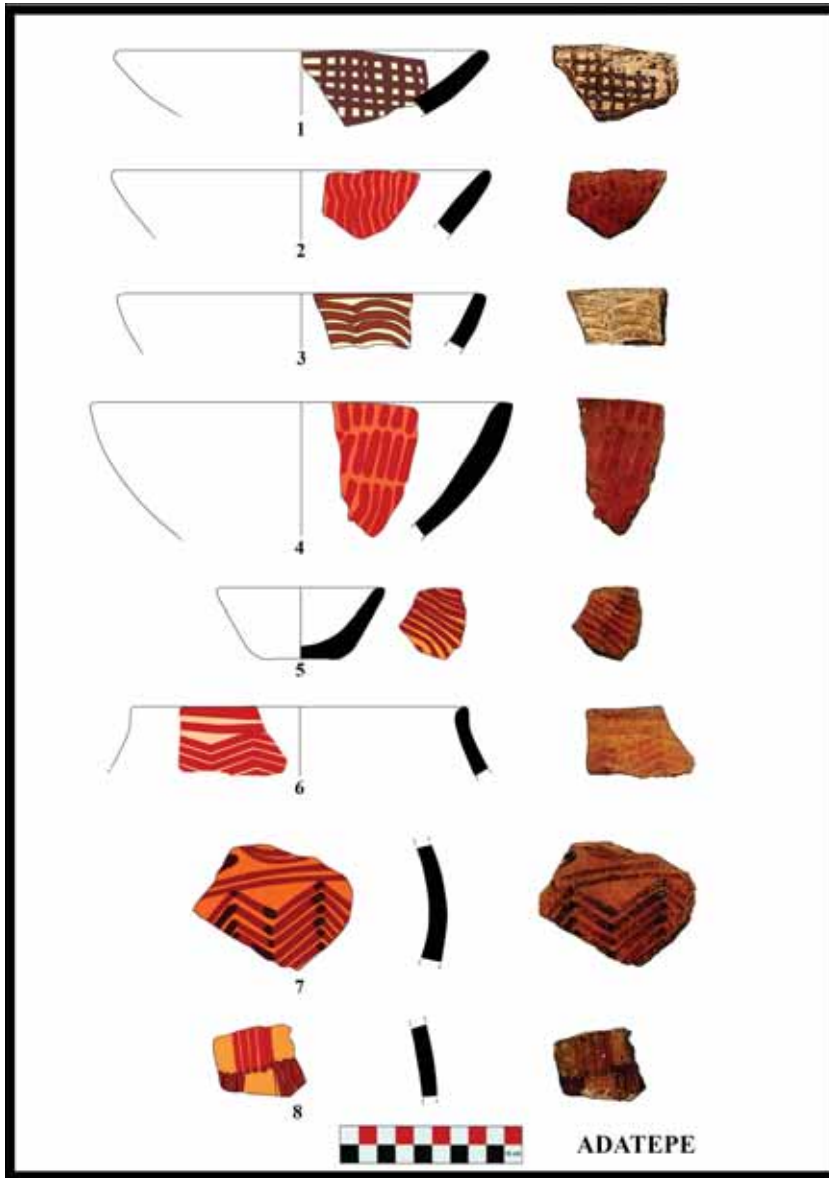
Resim 11: Mehmet Bey'in Dere Orta Tunç Çağı buluntuları.

Resim 12: Kocatarla Höyüğü İTÇ seramikleri.

Çizim 1: Kocatarla Höyüğü ve Dutluca Höyük.

Çizim 2: Adatepe İlk Kalkolitik Çağ boyalıları.

KUSEYR YAYLASI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

Hatice PAMİR*
Ayşe BELGİN HENRY
Canan KARATAŞ YÜKSEL

Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması, 5 Haziran-22 Haziran 2018 tarihleri arasında, Hatay İli Altınözü İlçesi'nde, bakanlık temsilcisi Sayın Funda Sağdıç Devrim'in katılımıyla 5 Haziran-22 Haziran 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmamız Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu MKÜ-BAP 16783 numaraları proje desteği ve Üniversite Rektörlüğünün aynı destekleri; Mustafa Kemal Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Araştırma Görevlisi Orçun Erdoğan, Sanat ve Tasarım Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi Büşra Kocamaz Sakin, Arkeolog Pelin Kayaş ve ve Arkeoloji Bölümü Lisans öğrencileri Özlem Açacak ile Özen Turan katılımları ile yürütülmüştür.

Araştırmamız, Akdeniz'in güney kıyılarının doğu ucunda, Hatay İli sınırları içerisinde yer alan Kuseyr Yaylasında 2007 yılından beri devam etmektedir. Kuseyr Yaylası bereketli Amik Ovasının hemen güneyinde yumuşak tepeler halinde yükselerek dağlık alan özellikleri göstermekte olup bu alan güneye doğru Kalker Masif olarak adlandırılan bölgenin kuzeyini ifade etmektedir. Kuseyr Yaylası'ndaki yerleşim yerlerinin tespiti, yerleşim biçimi ve dağılımının tanımlanması, bölgedeki yerleşimin en erken görünümünün belirlenmesi ve sürekliliğinin olup olmadığı, Amik Ovası ve çevre kültür bölgeleriyle ilişkisinin tanımlanması araştırmamızın odaklandığı konulardır. Bununla birlikte Asi Nehri Vadisi dışında olası kara yollarının tespit edilmesi de amaçlanmaktadır¹.

2018 yılı araştırmamızda Altınözü İlçesi'ndeki Yunushanı Mahallesi'nden Akamber Mahallesine doğru giden yolun batısında kalan ve yoğun arkeolojik dokuya sahip tepelik alanlara öncelik verilmiş olup bu alanlar sistematik

* Prof. Dr. Hatice PAMİR, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 31040 Antakya, Hatay/TÜRKİYE. hpamir@mku.edu.tr
Dr. Öğretim Görevlisi Ayşe HENRY, Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım Fakültesi ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü 06800 Çankaya, Ankara/ TÜRKİYE. ayseblgn@gmail.com ¹
Arş. Gör. Canan KARATAŞ YÜKSEL, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı 31040 Antakya, Hatay/TÜRKİYE ckyuksel@mku.edu.tr

¹ Pamir- Henry 2017

bir biçimde taranmıştır. 2018 yılı yüzey araştırmamızda arkeolojik özellik gösteren toplam 25 lokasyon ziyaret edilmiş, bu alanların 3'ü höyük yerleşimi ve 7'si farklı nitelikte küçük yerleşimler olarak tanımlanmıştır. Nispeten küçük bir alanda birbiriyle ilişkili çok yoğun bir arkeolojik dokunun yer aldığı bölgede, yerleşimlerin yanı sıra 6 adet ışık, 6 adet taş ocağı, 23 adet sarnıç, 8 adet mezar ve 1 adet köprü tespit edilmiştir (Harita: 1). Çalışmalarımız sırasında bir tepenin yamaçlarında geniş bir alanda yayılmış olarak belgelediğimiz antik tarım terasları (ALT 88) yoğun arkeolojik dokusuyla öne çıkan bu bölgede yer alan tarımsal faaliyetlerin niteliği ve yoğunluğuna işaret etmesi açısından önemlidir. Ayrıca 2017 yılında tespit edilen yerleşimler yerlerinde daha ayrıntılı çalışmalar gerçekleştirildi.² 2018 yılı yüzey araştırmasında bölgede daha önce bilinmeyen ilk kez tespit edilen yerleşimlerin tanımı ve genel değerlendirmesinin ilk sonuçları aşağıda başlıklar halinde sunulmaktadır.

1. YERLEŞİMLER

a) Höyük Yerleşimleri

2018 çalışma döneminde ilk kez tespit edilen üç höyük, kuzeyde Pazar deresine kavuşan ve Yarseli Barajı ile birleşen Seferli deresi kenarı boyunca konumlanmıştır. Sözü edilen Keçemen (ALT 93), Filliş (ALT 94) ve Avuttepe (ALT 96) höyüklerinin birbirine olan uzaklığı ortalama 1 km'dir. En güneyde yer alan Filliş höyüğü ile hemen 1 km kuzeyinde yer alan Keçemen höyüğü, üç derenin (Seferli, Filliş ve Karagöz-Obuz dereleri) birleştiği noktada yer almaktadır. Avuttepe höyüğü ise Avuttepe Köyü'nün doğu kenarındadır ve bir kısmı kısmen modern köyün altındadır (Harita: 2).

ALT 93 Keçemen Höyük: Altınözü İlçesi, Seferli Harabe Mevkii'nde yer almaktadır. Yaklaşık ölçüleri 250x170 m. olan oval formlu bir höyüktür. Höyüğün doğusundan Seferli, güneyinden Filliş, batı ve güney batısından ise Karagöz-Obuz dereleri akmaktadır. Höyük, Seferli deresi vadisinin ve modern yolun batı kenarında yer almaktadır (Resim: 1). Höyüğün tepe kısmında ağzı dar torba formunda örme sarnıç bulunmaktadır. Höyük üzerinde ve yamaçlarında buğday, tütün, nohut ve zeytin tarımı yapılmaktadır. Höyük üzerinden ve yamaçlarından çok sayıda çanak çömlek ve kiremit parçası toplanmıştır. Ayrıca birkaç parça cam, bir teserra, bir düz mermer parçası, çakmaktaşı parçaları, bir obsidyen alet parçası alınmıştır. Höyükten toplana-

² Pamir vd. 2018

nan malzemeler üzerinde yapılan ilk incelemeler, Geç Neolitik Dönem'den Orta Çağ'a uzanan sürekli bir yerleşime işaret etmektedir. Bununla birlikte Geç Neolitik çanak çömlekleri üzerine yapılan çalışmalar Keçemen Höyüğü çanak çömleklerinin Amuq B-C, Kuzey Suriye'deki Tell Sabi Abyad ve Tell Arbid Abyad Geç Neolitik örnekleri ile Yukarı Dicle Halaf öncesi ve Geçiş Evresi paralelleri bulunmuştur.³

ALT 94 Filliş Höyük: Altınözü İlçesi Filliş Mevkii'nde yer almaktadır. Yaklaşık ölçüleri 380x200 m. olan oval formlu bir höyüktür ve üzeri tamamen zeytin ağaçları ile kaplıdır. Keçemen Höyüğü'nün yaklaşık 1 km güneyinde, Filliş deresinin batısında yer almaktadır (Resim: 2). Höyüğün doğusundan modern yol, batısından ise Orta Çağ'da kullanılan ve Antakya'ya uzanan kervan yolu geçmektedir. Üzerinde ve yamaçlarında çok yoğun arkeolojik malzemenin gözlendiği höyüğün tepe noktasında, 180 metre karelik bir alanda 1x1 m. aralıklarla yoğunlaştırılmış buluntu taraması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alandan üzerinde çalışılmak üzere 181 parça profil veren 305 parça amorf malzeme toplandı. Ayrıca 404 parça amorf seramik fotoğraflanarak araziye bırakılmıştır. Filliş deresine bakan doğu yamacında buluntuların yoğunlaştığı gözlenmiştir. İlk değerlendirme sonuçlarına göre çanak çömlekler, Kalkolitik Dönem (Amik C-E)⁴, Tunç ve Demir Çağlar, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, Geç Antik ve Orta Çağ'a tarihlenmektedir.

ALT 96 Avuttepe Höyük: Altınözü İlçesi Şeyh İsa Mevkii'nde yer almaktadır. Yaklaşık ölçüleri 200x240 m. olan düzensiz dairesel formlu bir höyüktür. Avuttepe Köyü'nün doğu ucunda, Seferli Deresi'nin kenarında yer alan höyüğün doğu yamacında kuzey-güney uzantılı duvar kalıntıları yer almaktadır (Resim: 3). Höyüğün yaklaşık 500 m. güneyinde ve kuzeyinde iki adet tarihi köprü yer almaktadır (güneyindeki köprü tarafımızdan ALT 95 olarak kayıt altına alınmıştır). Söz konusu köprüler yore halkının verdiği bilgilere göre Filliş Höyüğü'nün batısından geçen yakın zamanlara kadar kullanılmış kervan yoluna bağlanmaktadır. Höyüğün batısı modern yapılar nedeniyle tahrip olmuştur. Seferli deresine bakan doğu yamacında ise çok miktarda çanak çömlek parçası, çatı kiremidi, mimari taş parçaları, çakmak taşı parçaları ve pithos parçaları gözlenmiştir. Buradan topladığımız arkeolojik malzemeler Kalkolitik Dönem, Tunç ve Demir Çağlar, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, Geç Antik Çağ ve Orta Çağ'a tarihlenmektedir.

³ Karataş-Pamir 2019

⁴ Braidwood 1960, Yener 2005

Tespit ettiğimiz üç höyükten toplanan çanak çömlekler üzerinde yapılan ilk değerlendirme sonuçları, bölgede Geç Neolitik Dönem'den Orta Çağ uzanan sürekli bir yerleşime işaret etmektedir (Resim: 4-5).

b) Diğer Yerleşimler

2018 çalışma döneminde tespit ettiğimiz 7 yerleşim alanının birbirleri ve etraflarında yer alan diğer yapılarla kurdukları ilişkinin yoğunluğu bu bölgedeki kalıntıların ilişkili bir bütün içerisinde sunulması ve değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Bu nedenle, bu bölümde işlevsel (mezar odaları, taş ocakları v.s.) bir sınıflandırma oluşturmayı uygun görmedik. Yerleşimlerin niteliği ve yapıların birbirleriyle ilişkilerine dair notlara gerektiğinde yer verilmiş ve tüm alan sonuç bölümünde genel olarak değerlendirilmiştir.

ALT 73 (Konut ve İşlik): ALT 73A olarak isimlendirdiğimiz bir yapı grubuyla (Res. 6), söz konusu yapı grubunun güneydoğu terasında yer alan bir işlik alanından (ALT 73B) oluşur. Yapı grubunun yaklaşık 25 m kuzeyinden aşağı, kuzeye ve doğuya doğru inen yamaçlarda antik teraslar yer alır. Bu teraslarda çok sayıda kaba günlük kullanım kap parçaları gözlemlenmiştir. Seramik malzeme ilk değerlendirmelere göre Geç Antik döneme tarihlenmektedir. Alan genel olarak bir çiftlik evi izlenimi vermektedir.

ALT 74 (Taş Ocağı): Yunushanı Mahallesinden Akdarı Mahallesine giden yol üzerinde, Altınözü Çukurdere Mevkii, İncitepe'nin kuzeyinde yer alan yaklaşık 130 m x 70m'lik bir alanda yayılan geniş bir taş ocağıdır. Modern yolun taş ocağının içinden geçirilmiş olması nedeniyle taş ocağının kalıntıları yolun iki tarafında devam eder. En üst noktasında ALT 75 yerleşiminin yer aldığı Cebrai Tepenin eteklerinde, ALT 75 yerleşiminin güneybatısında yer alır. Taş ocağının ana kesim alanları yol boyunca kuzeye doğru yaklaşık 50 m. batıya doğru ise 40 m. boyunca yer yer devam eder. Ana kesim alanlarından biri hemen yolun batısında tespit edilmiştir.

ALT 75 (Yerleşim, Taş Ocağı, Sarnıç): Yunushanı Mahallesinden Akdarı Mahallesine giden yolun doğusunda, İnci Tepenin kuzeyinde yer alan Cebrai Tepesinin en yüksek noktasındaki düzlüğe küçük bir yerleşime ait kalıntılar (ALT 75B) yayılmıştır. Etrafı kayalık yamaçlarla çevrili düzlük alana yayılmış küçük yerleşim alanında yer yer duvar kalıntıları gözlemlense de, izler ya toprak yüzeyinde ya da taş yığıntılarının altında kaldığından yerleşimin planını belgelemek mümkün olmamıştır. Yüzeydeki seramik dağılımı ve

kalıntıların yerleşimi düşünüldüğünde yerleşimin yaklaşık 100m x100m'lik bir alana yayıldığını söylemek mümkündür. Bir grup nitelikli mimari parça (bিরer adet kapı sövesi, profilsiz sütun gövdesi, arşitrav parçasına ek olarak farklı boyutlarda kesme blok taşlar) yerleşimin merkezine yakın düzlük bir alanın güneydoğu ucunda yer alan küçük bir alana yayılmış veya yamaçtaki teras duvarında yeniden kullanılmış olarak tespit edilmiştir.

Yerleşimin güneybatı ucundan başlayan bir araba/kağrı yolu, hafif bir kıvrımla batı yamaçlarına doğru iner ve tepenin batı yamacında yer alan geniş bir taş ocağında (ALT 75A) sonlanır. Yerleşimden taş ocağına inen yolun ortalarına doğru yaklaşık 10 m. çapında doğal bir açıklık yer alır ve bu alandan daha dar bir patika açıklığın kuzeyinden yukarı doğru uzanarak yerleşimin kuzeydoğu ve kuzey sınırlarını oluşturan kayalık yamaca bağlanır. Hem söz konusu küçük patikanın kenarlarındaki kayalık alanlar, hem de yolun ulaştığı kayalık yamaçlar yer yer taş ocağı olarak kullanılmıştır. Tepenin doğu yamaçlarında antik tarım terasları (ALT 75Bc) ve yerleşimin kuzeydoğusunda armudi formu bir sarnıç tespit edilmiştir (ALT 75C). İlk değerlendirmelere göre seramik malzeme Roma döneminin sonuna ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

ALT 76 (İşlik): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde, ALT 75 yerleşiminin doğusunda, batıya doğru yükselen eğimli bir arazide anakayaya oyulmuş bir işlik yapısı yer alır. İşliğe ait iki tekne kuzey- güney doğrultusunda uzanır ve ince bir kanalla birbirine bağlanır. Kuzeyde yer alan teknenin boyutları 205 cm x 385 cm boyutlarındadır ve batısındaki kayaç yüzeyde yer alan baskı kolu yuvası buranın ezme düzlemi olduğunu gösterir. Bu alanda daha geç dönemlerde teknenin tabanı oyularak yaklaşık 470 cm derinliğinde yuvarlak bir kuyu oluşturulmuştur. İşliğin kuzeyinde anakayaya oyulmuş bir başka dikdörtgen mekânın (giriş mekânı?) 135 cm eninde ve 235 cm boyunda korunagelmış izleri tespit edilmiştir.

ALT 77 (İşlik Kompleksi ve Taş Ocağı): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde, ALT 81 yerleşiminin kuzeydoğusunda, güneybatıdan kuzeydoğuya yükselen bir yamaçta, iki avlulu ve çok mekânlı bir işlik kompleksi (ALT 77B) yer alır. Kompleksin içerisinde ve yakınlarında sarnıçlar, ana kayaya oyulmuş bir başka işlik (ALT 77D,) ve küçük bir mekân kalıntısı (ALT 77A) daha belgelenmiştir. Kompleksin yer aldığı yamacın üst kısımları kayalıktır ve bu alanda bir taş ocağı (ALT 77C) tespit edilmiştir. Alanın güneyinde ve doğusunda aktif tarım arazileri uzanır ve işlik kompleksinin üzerine yapıyı temel olarak kullanan betonarme bir ev inşa edilmiştir.

İşlik kompleksinin mekânları halen modern evin ahır, tandır ve benzeri yan mekânları olarak kullanılmaktadır (Resim: 7). İlk değerlendirmeler öncelikle Hellenistik döneme işaret etmektedir.

ALT 78 (Kule-Çiftlik Evi, Sarnıçlar, Taş Ocağı): Yunushanı Mahallesinden Akdarı Mahallesi giden yolun batısında yer alan tepenin doğu yamacına ALT 75 yerleşimine doğru bakan bir konumda yerleşmiş bir kule-çiftlik evi (ALT 78A; Res. 8) ve bu yapıyla ilişkili iki adet armudi formlu sarnıç (ALT 78B ve ALT 78Ca), bir taş ocağı (ALT 78Cc), duvar kalıntıları (ALT 78Cd) ve bir adet küçük mekândan (ALT 78D) oluşan bir gruptur. Çiftlik evinin kuzeydoğu cephesinde yer alan kapı lentosunun üzerine kazıma rölyef tekniğiyle bir yuvarlak madalyon içine (çapca. 44 cm) eşit kollu bir haç yerleştirilmiştir ve haçın sol ve sağ kollarının üzerine A ve ω harfleri kazınmıştır. ALT 79 olarak tespit ettiğimiz mezar yapısı da bu alanda yer alır ve ilişkili bir yapıdır. Seramik malzeme ilk değerlendirmelere göre Geç Antik döneme tarihlenebilen yerel üretim günlük kullanım kaplarına ait parçalar olarak tanımlanmıştır.

ALT 79 (Mezar Odası): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Serçe Mevkii'nde ALT 78Ca sarnıcının kuzeyinde anakayaya düşük kotta oyulmuş üç arcosoliumlu mezar yatağına sahip bir mezar odasıdır. Mezar kapısının batısındaki dış mekânı kaya oygu bir beşik tonoz örter. 141 cm x 130 cm boyutlarındaki mezar odasına iki rıhtlı bir merdivenle inilir. Her bir mezar teknesinin içinde yastık kısmı saat yönünde yerleştirilmiştir. Herhangi bir yazıt veya boya izine rastlanmamaktadır.

ALT 80 (Sarnıç): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi Kıyma Mevkii'nde ALT 84 yerleşiminin doğusundan geçen küçük yolun hemen güneyinde bir sarnıç ve sarnıcın ağzı olarak yeniden kullanılan bir değirmen taşı belgelendi.

ALT 81 (Taş Ocağı, Mezar Odası, Sarnıç): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi Kıyma Mevkii'nde, ALT 80 olarak belgelediğimiz sarnıcın doğusunda ve yolun kuzeyinde yer alan bir taş ocağı (ALT 81C), bir mezar odası (ALT 81A) ve armudi formlu bir sarnıç (ALT 81B) yer alır. Ana kayaya oyulmuş ve girişi kuzeybatıda yer alan mezar odası toprak dolu olduğu için içerisi dışarıdan fotoğraflanabildiği ölçüde belgelenmiştir. Mezar odasının girişi kuzeybatıdandır. Dikdörtgen planlı mezarın güneydoğu ve kuzeydoğu kenarlarında üçer, güneybatı kenarında ise iki adet loculus tipi mezar yer alır. Mezar odasının çevresinde büyük olasılıkla teras duvarlarına ait irili ufaklı taşlar, kuzeyinde ve doğusunda ise kesme taş bloklar dağılmıştır.

ALT 82 (Mezar Odası): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi Kıyma Mevkii'nde, ALT 81A mezar odasının kuzeybatısında yer alan bir başka mezar odasıdır. Mezarın iç boyutları 216 cm x 220 cm'dir ve batıya bakan giriş haricinde tüm kenarlarda birer arcasoliumlu mezar yatağı mevcuttur. Anakaya oyma bir beşik tonozun altında yer alan dikdörtgen girişin kuzeyinde dar bir niş yer alır. Mezar kapısının hemen üstüne muhtemelen daha geç dönemlerde bir haç kazılarak eklenmiştir.

ALT 83 (Taş Ocakları): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi Kıyma Mevkii'nde, üç ayrı lokasyonda ancak ilişkili taş ocaklarının yer aldığı bir gruptur. ALT 81 grubunun (sarnıç ve mezar odası) kuzeyinde ve ALT 82 mezar odasının güneydoğusunda yer alır. ALT 83A, Taşların batıya bakan kayalık yamaçtan çıkarıldığı bir taş kesim alanıdır. Düzeltilmiş kayalık yamaçta bir dikdörtgen bir niş ve nişin hemen doğusunda lahit parçası olabilecek bir blok taş tespit edilmiştir. Dikdörtgen formulu ikinci taş kesim alanının (ALT 83B) boyutları yaklaşık olarak 20 m X 5m'dir. Taş kesim alanının kuzeyinde açık bir düzlük mevcuttur ve düzlükteki kayalık zeminde yer alan geniş yuvarlak alan buranın harman yeri olarak kullanılmış olabileceğini düşündürür. ALT 83B'nin kuzeydoğusunda bir kayaç çıkıntının batı ve kuzey yamaçlarında ve kayaç zemin boyunca uzanan taş kesim izleri üçüncü alanı oluşturur (ALT 83C). Bu son alandan ve yakın çevresinde belgelenen seramik malzeme ve Geç Antik döneme tarihlenebilen kiremit parçaları taş ocağının kalıntılarının daha sonra farklı mekânlara ait temeller olarak yeniden kullanıldığına işaret eder.

ALT 84 (Konut ?): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde, İntepe'nin kuzeybatısında, alt yamaçlarda yer alan, konut olması muhtemel küçük bir yapıdır. Yoğun bir arkeolojik dokunun parçası olan yapının, batısında yer alan ALT 80 sarnıcına, ALT 81 ve 82 mezar odalarına ve ALT 83 taş ocağı/mekân grubuna, güneydoğusunda yer alan ALT 85 mezarına ve güneyinde yer alan ALT 86 sarnıç ve işlik grubuna yakınlığı dikkat çeker. Güneydoğudan kuzeybatıya uzanan yapıda iki (belki üç) mekân kayadan oyma alt duvar kısımları ile belgelenebilmiştir. Alanın güneydoğu ucunda kısmen kayaya oyulmuş basık apsisli bir mekân mevcuttur. Yerel özellikler gösteren seramik malzemeyi tarihlendirmek için daha detaylı bir çalışma gerekmektedir.

ALT 85 (Yazıtlı Mezar Odası): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi Kıyma Mevkii'nde, ALT 84'le aynı yamaçta ancak daha düşük rakımda yer alan, kuzeydoğu yönüne bakan dromoslu bir mezar odasıdır (Resim 9). Ana mezar

odasında üç arcasoliumlu mezar yatağı yer alır. Kayadan oyma dromosun kuzeybatı iç cephesinde iki adet eski Yunanca yazıtlı, güneydoğu cephesinde ise bir adet yazıtsız olmak üzere toplam üç adet kabartma stel mevcuttur. Güneybatı ve kuzeydoğu stellerde yer alan yazıtların her ikisi de dörder satır halinde işlenmiştir.⁵ Yazıtlı stellerin ikisi de akroterli alınlığa sahiptir ve her birinde yazıtlı alınlık arasında kyllix benzeyen kaideli seramik kabartmaları yer alır. Alınlıkların merkezine birer adet yuvarlak rozet kabartması mevcuttur. Dromosun güneydoğusunda yer alan stelin üst kısmı kırılmıştır. Bu son stelin üzerinde sadece bir adet şematik boğa başı kabartması mevcuttur. Alandan toplanan seramik malzeme ilk değerlendirmelere göre Roma döneminin sonlarına tarihlenebilir.

ALT 86 (İşlik ve Sarnıç): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde, ALT 84'ün güneydoğusunda yer alan kayaya oygu işlik ve sarnıç grubudur. Bir anakaya çıkıntısının güneybatısı düzeltilerek bu cepheye bir baskı (presleme) kolu yuvası işlenmiştir. Baskı kolu yuvasının önünde içinde su olan bir depolama haznesi mevcuttur. Pres teknesinin hemen güneybatısında armudi formu, kayaya oygu bir sarnıç yer alır. Alandan toplanan malzeme ilk değerlendirmelere göre Geç Antik döneme tarihlenmiştir.

ALT 87 (Mezar Odası ve Taş Ocağı): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde, Alt 81'in batısında, birbirine yakın konumda bir mezar odası (ALT 87A) ve bir taş ocağı (ALT 87B) yer alır. Mezar odası kayaya oyğudur ve içerisinde üç adet arcasoliumlu mezar yatağı yer alır. Mezarın içinden toplanan malzeme Roma döneminin sonlarına tarihlenebilir. Mezarın dışında, giriş kapısına yakın bir konumda, okunabilecek durumda olmayan bir adet sikke bulunmuştur.

ALT 88: (Antik Tarım Terasları): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Boğaz Mevkii'nde, ALT 90 yerleşiminin yer aldığı tepenin kuzeybatısında, güneyden kuzeye doğru yükselen, yoğun ancak münferit dağılmış antik tarım terasları mevcuttur.

ALT 89 (Sarnıç): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Boğaz Mevkii'nde, İtepe'nin batısından geçen yolun doğusunda, tepenin eteklerinde yer alan kayaya oygu armudi formu bir sarnıç belgelenmiştir. Sarnıcın hemen doğusunda sarnıcın kotuna doğru inen basamak halinde anakayaya açılmış iki sığ hazne yer alır. Bu haznelerin suyun süzülükten sonra sarnıca yönelmesini sağlamak için açılmış olması mümkündür.

⁵ Yazıtlarla ilgili çalışmamız devam etmektedir.

ALT 90 (Yerleşim Grubu; sarnıçlar, mezar yapıları ve yerleşim alanları): Altınözü İçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde yer alan İntepe'nin tepesinden güneybatı yamaçlarına doğru teraslanmış düzlükler üzerinde yayılan, sarnıçlar, mezar yapıları, küçük yerleşim birimleri ve ilişkili duvar kalıntıları ile kapsamlı bir yerleşim grubudur. Yüksek rakımlı tepenin zirvesindeki düzlük çevresindeki antik yerleşim, tarım ve işlik alanlarına hakim konumdadır. Aynı tepenin kuzeydoğu yamaçlarında belgelenen bir başka işlik alanı/ yerleşim grubu (ALT 92) ve sarnıçla (ALT 91) doğrudan ilişkili olmalıdır.

Yerleşim Yunushanı Mahallesinden kuzeybatıya doğru uzanan yolun kuzeydoğusunda kalan yamaçta yoğunlaşır. Düzlük tepenin güneybatı sınırını oluşturan dik kayalık taş ocağı olarak kullanılarak kuzeybatıdan güneydoğuya doğru dik ve yüksek bir yüzey oluşturacak biçimde kesilmiştir. Kayalık yüzeyin güneybatı cephesinden içeri doğru bir tanesi tek arcasolium'lu ve küçük, diğeri ise oldukça kaliteli bir işçilikle anakayaya oyulmuş ve ön mezar odasına sahip iki adet mezar odası (ALT 90C ve ALT 90B) yerleştirilmiştir. Mezarların güneydoğusunda ağzı kayalık yüzeyin hemen dibinde açılan ve kısmen kayalık yüzeyin altında kalacak biçimde ana kayaya oyulmuş, yamuk planlı ve sütunlu büyük bir sarnıç (ALT 90A) yer alır. Kayalık yüzeyin güneybatı ucunda çok yakın bir konumda armudi formlu bir sarnıç (ALT 90D) yine ana kayaya oyularak yerleştirilmiştir. ALT 90D sarnıcının yaklaşık 30 metre kuzeyinde (ALT 90G) ve yaklaşık 40 metre batısında (ALT 90H) olmak üzere iki armudi formlu sarnıç daha belgelenmiştir.

Kayalık yüzeyin önündeki alan ortalama 50 metrelik genişlikte bir teras olarak düzenlenmiştir. Bu terasın güney sınırında ilk mekân kalıntıları başlar (ALT 90F). Söz konusu mekân kalıntılarının hemen aşağısında, ortalama 250-300 cm genişliğinde bir patika yol güneydoğudan alana doğru uzanır ve ikinci terasın kuzeydoğu sınırına yakın bir konumda sonlanır. Yolun sonlandığı noktayla birinci terasın başladığı alan arasında yoğun makilik nedeniyle belgelenememiş duvar kalıntıları yer alır. Bu gruptan sadece yola paralel biçimde yolun bittiği noktaya kadar uzanan, poligonal duvar örgüsüne sahip bir duvar parçası ALT 90M olarak belgelenmiştir. Yolun yine aynı tarafında, poligonal duvarın doğusuna doğru suyu kurumuş bir su pınarı tespit edilmiştir (ALT 90L). Pınarın güneydoğusunda kayaya oyulmuş bir mekânın üstüne yerleştirilmiş bir işlik (ALT 90N) ve işliğin yakınında armudi formlu bir başka sarnıç (ALT 90O) yer alır. Bu alandan güneybatıya doğru uzanan yamaçta antik tarım terasları uzanır. Patika yolun sonuna doğru patikanın

güneybatı kenarına paralel uzanan ikinci geniş teras boyunca çok sayıda duvar kalıntısı ve yaygın seramik parçaların bulunduğu bir yerleşim alanı (ALT 90E) mevcuttur. Duvar kalıntılarının güneydoğuda bittiği noktada biri armudi formu (ALT 90I), diğeri ise büyük ve yuvarlak (ALT 90J) olmak üzere iki adet daha sarnıç ve bir serbest yalak (ALT 90K) belgelenmiştir. Bu sarnıç grubunun güneydoğusunda *khamosorium* tipi bir mezar (ALT 90P) daha tespit edilmiştir (Resim 10). Farklı noktalardan toplanan seramik malzeme alanda Hellenistik dönemden başlayan ve kesintisiz Ortaçağ'a kadar devam eden bir yerleşim olduğunu gösterir.

ALT 91 (Sarnıç): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde, ALT 90'ın güneydoğusunda yer alan armudi formu bir sarnıçtır.

ALT 92 (İşlik Kompleksi): Altınözü İlçesi, Yunushanı Mahallesi, Kıyma Mevkii'nde, İntepe'nin güney yamaçlarında yer alan, bir avluyu çevreleyen farklı mekânlardan oluşan işlik kompleksidir. Bu grubun batısında daha alt kotlarda yer alan kayaya oygu küçük bir depo mevcuttur. Kayaya oygu dikdörtgen formu ve her biri münferit girişli, doğu-batı yönünde bitişik nizam yerleşmiş iki odadan oluşan bir mekân avluyu kuzeyden sınırlamaktadır (ALT 92 A). ALT 92A'nın güneybatısında bu mekâna ait yuvarlak bir baca ve mekânın doğusunda iki adet armudi formu sarnıç (ALT 92B ve ALT 92C) tespit edilmiştir. Sarnıçların doğusunda çift sıra düzensiz örgülü bir duvar sırasının korunagelmiş küçük bir kısmı güneydoğudan kuzeybatıya doğru uzanır. Bu duvar ve duvarın güneydoğusundaki kayadan oyma duvarlar bir başka dikdörtgen odayı çevreler. Avlunun kuzeydoğusunda üç mekâna ait olduğu gözlenen kayadan oyma yapı kalıntıları (ALT 92D) ve kuzeybatısında üç niş ve girişe ait izlerin korunageldiği L-biçimli kaya düzeltili bir duvar kalıntısı (ALT 92E) yer alır. Açık alanın güneybatısında bir işlik alanına ait olması muhtemel kalıntılar (ALT 92F) mevcuttur. Korunagelmiş güneydoğu köşesinden batıya ve kuzeye doğru iki kayadan oygu duvar kalıntısının uzandığı mekânın içerisinde, güneydoğu köşesinde, kare formu bir sarnıç (ALT 92G) ve söz konusu sarnıcın kuzeyinde dairesel formu bir başka sarnıç (ALT 92H) yer alır. Alanın merkezindeki avlunun ortasında kayadan oyma dikdörtgen bir işliğe ait bir parça kopmuş olarak tespit edilmiştir. Alanda çok sayıda kiremit ve seramik malzeme parçaları gözlenmiştir. Seramik malzemenin genellikle depolama kaplarına ait olduğu belirlenmiş, az sayıda da olsa ince cidarlı kap parçalarına rastlanmıştır. İlk değerlendirmelere göre alandan toplanan malzeme Hellenistik ve Geç Roma dönemlerine tarihlenebilir.

ALT 95 (Köprü): Altınözü İlçesi, Avuttepe Mahallesi, Nuhiye Mevkii'nde yer alan kalıntılar, geç dönem Şeyh Ahmedi Kuseyri Köprüsü'ne aittir (Resim 11). Avuttepe Mahallesi'nden güneye, Seferli Mahallesi'ne doğru devam eden yolun batısında, Keçemen Höyüğü'nün (ALT 93) kuzeyinde yer alır. Filliş Höyüğü'nün (ALT 94) batısından geçen kervan yolu bu köprünün üzerinden kuzeye devam eder. Dere yatağını sivri tek bir kemerle geçen köprü bindirme tekniği ile ve kaba yonu taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Daha geç dönemlerde doğusuna bir başka beton köprü eklenmiştir.

ALT 97 (Yerleşim): Altınözü İlçesi, Avuttepe Mahallesi, Dağyolu Mevkii'nde, Altınözü'nden güneye Karbeyaz'ına inen yolun batısında yer alan küçük bir yerleşim alanıdır. Alana çatı kiremiti ve seramik parçaları yayılmıştır, ancak mimari kalıntılar yoktur. Seramik buluntuların çoğunluğunun günlük kullanım ve depolama kaplarına ait olduğu gözlenmiştir. İlk değerlendirmelere göre seramik malzeme ağırlıklı olarak Ortaçağ'a işaret eder, ancak bazı parçaların daha erken (Geç Antik?) dönemlere tarihlenebileceği düşünülmektedir (Resim 12).

GENEL DEĞERLENDİRME

2018 araştırma sezonunda bir önceki sezonda taranmış olan Tanışma Vadisi, Zenge Vadisi ve Yarseli Barajı çevresinin güney ve güneydoğu kısımları taranmıştır. Taranan alanlarda önceki yıllara benzer bir yerleşim dokusu gözlenmiştir. Genellikle nehir vadileri boyunca konumlanan höyük yerleşimlerinin yanı sıra tepelik yamaçlara konumlanmış Hellenistik dönem ve sonrasına tarihlenen kırsal yerleşimler tespit edilmiştir.

Kuseyr Yaylasında tespit edilen höyüklerin genellikle sulak ve tarımsal alanların yakınlarında konumlandığı gözlenmiştir. Bu anlamda, Prehistorik dönemde suyun ve tarım alanlarının kullanımına bağlı olarak kurgulanan yerleşim dokusunun günümüze dek devam ettiği söylenebilir. Buna ek olarak, bu sene tespit ettiğimiz höyüklerin birbirlerine neredeyse eşit mesafedeki uzaklıkları ve Seferli Deresi boyunca dizilimi bu hattın Kuseyr Yaylası'nı Amik Ovası'na bağlayan ve Prehistorik dönemden günümüze kadar kullanılmış bir geçiş güzergahı olabileceğini önerir. Filliş Deresi'nin batısından geçen ve Antakya'ya bağlandığını bildiğimiz Ortaçağ kervanyolu bu görüşü destekler niteliktedir.

Kırsal yerleşimler birbirleriyle ilişkili biçimde denizden 500-600 metre yükseklikte ve çoğunlukla birbirlerini görür biçimde konumlanmıştır. ALT

90 olarak belgelediğimiz ve büyükçe bir köy olarak tanımlanabilecek alanda, seramik malzemeye dayanarak Hellenistik dönemden Ortaçağ'a kadar kesin-tisiz bir yerleşimin devam ettiğini söyleyebiliriz. Hellenistik dönemde ALT 90'la ilişkili olarak Hellenistik Dönemde kurulduğu ve Geç Antik dönem itibariyle kurulan yeni yerleşimlerin de kullandığını düşündüğümüz ALT 92 ışık kompleksi yine aynı tepede yer alır. ALT 77 olarak belgelediğimiz ışık kompleksi Hellenistik döneme tarihlenebilen bir diğer kapsamlı üretim alanıdır ve ALT 92 ile birlikte Hellenistik dönem boyunca bu alanda devam eden tarımsal üretimin yüksek kapasitesine tanıklık eder.

Roma sonunda ve Geç Antik dönem boyunca bu bölgeye ALT 73, ALT 75, ALT 78 ve ALT 83 gibi çiftlik evi ve küçük köy nitelikli yerleşimler eklenmiştir. Bu gruba ALT 84 olarak belgelediğimiz yapı (konut) da eklenebilir. Yerleşim alanlarının arasında uzanan mezarlar, taş ocakları, sarnıçlar ve taş ocakları yerleşimlerin birbirleri ile ilişkisine ve yerleşim ağının yoğunluğuna işaret eder. Bu küçük bölgede sadece ALT 90'da Ortaçağ'a tarihlenebilen malzeme bulabilmemiz bölgenin Ortaçağ'da aynı yoğunlukta kullanılmadığını düşündürür. Bu çalışma dönemindeki bulgularımız benzer rakımlarda Masif Kalker boyunca Hellenistik dönemde gelişen kırsal yerleşim dokusunun Geç Antik dönemde daha da sıklaşarak devam ettiğini ve Ortaçağ'da benzer bir yoğunluk göstermediğini belirten sonuçlarla paralellik gösterir.⁶ Diğer yandan, bu geç dönem yerleşim ağının dağlık bölgede devam eden höyük yerleşimleriyle kurduğu ilişki son yıllardaki çalışmalarımızda daha da belirginleşmeye başlamıştır ve Kuseyr Yaylası'nın Antakya kırsalındaki yerleşim dokusunda kendine has bir özelliği olduğuna işaret eder.⁷

KAYNAKÇA

Braidwood, R.J., Braidwood, L.S. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch I: The Earlier Assemblages Phases A-J*. Chicago: University of Chicago Press.

Gatier, P.-L. (1994), "Villages du Proche-Orient protobyzantine" *The Byzantine and Early Islamic Near East*, Vol. II, Kind, G. R. D. ve Cameron, A. (der.) Princeton: The Darwin Press, 17-48.

⁶ Masif Kalker için Tchalenko, 1953-1958, Tate 1992 ve Gatier 1994. Asi Yaylası boyunca uzanan ve Asi Deltasının batısında kalan Musa Dağın eteklerinde devam eden yerleşim dokusu Ortaçağ'da Kuseyr Yaylasına oranla daha yoğun kullanılmış izlenimini vermektedir (Pamir 2014).

⁷ 2017 yılı çalışma raporumuzda Kuseyr Yaylası'nın Amik Ovası ve Masif Kalker arasında bir geçiş bölgesi olarak değerlendirilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır (Pamir vd. 2018).

Karataş, C., Pamir, H., "An Evaluation of Late Neolithic and Early Chalcolithic Sites in Kuseyr Plateau in the Context of Material Culture", *Third Workshop Investigating Ceramics from the Late Neolithic Near East*, AKMED, 7-9 March 2019 (Baskıda)

Pamir, H. (2014), "Asi Deltası ve Asi Vadisi Yüzey Araştırmaları" *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 187-218.

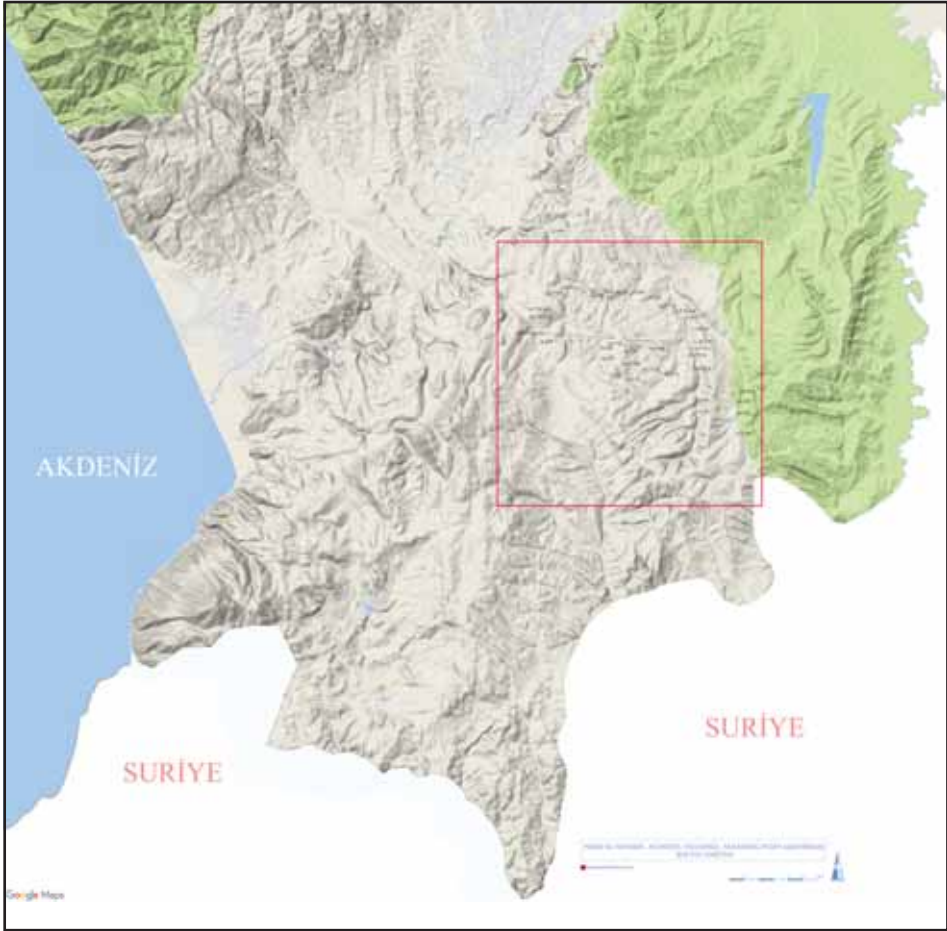
Pamir, H., Henry, A. (2017), "Antakya, Altınözü, Yayladağı Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2016", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35/1, 505-520.

Pamir, H., Belgin-Henry A. ve Karataş-Yüksel, C. (2018) "Antakya, Altınözü, Yayladağı: Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2017", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36/2, 215-235.

Tate, G. (1992) *Les campagnes de la Syrie du Nord du Ier au VIIe siècle*. Paris: Paul Geuthner.

Tchalenko, G. (1953-1958) *Villages antiques de la Syrie du Nord, Vols. I-III*. Paris: Paul Geuthner.

Yener, K. A. (2005) *The Amuq Valley regional projects*. Chicago: Oriental Institute Publications.

Harita 1: 2018 yılı araştırma alanı ve tespit edilen yerleşimler.

Harita 2: 2018 yılında tespit edilen höyüklerin konumu.

Resim 1: Keçemen Höyük (ALT 93).

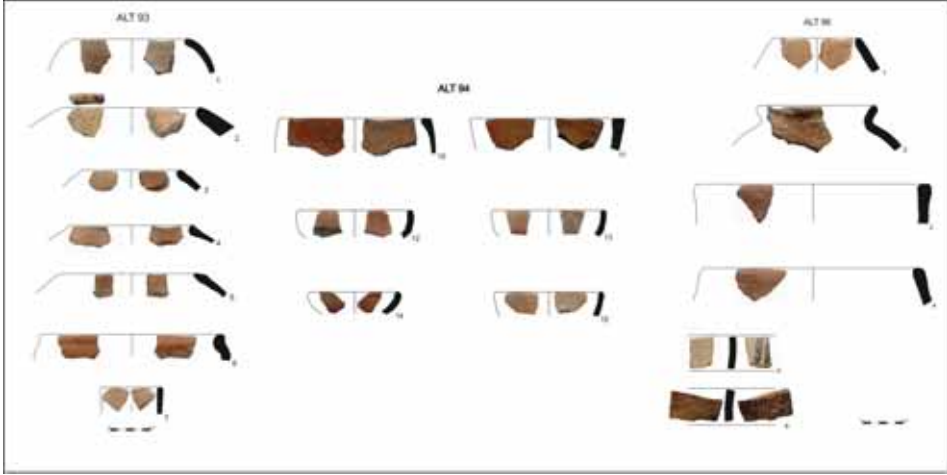
Resim 2: Filliş Höyük (ALT 94).

Resim 3: Avuttepe Höyük (ALT 96).

Resim 4: Höyüklerden toplanan çanak çömlek örnekleri.

Resim 5: Höyüklerden toplanan çanak çömlek örnekleri.

Resim 6: ALT 73 (Konut ve İşlik).

Resim 7: ALT 77 (İşlik kompleksi ve taş ocağı).

Resim 8: ALT 78 (kule-çiftlik evi).

Resim 9: ALT 85 (Yazıtlı Mezar Odası).

Resim 10: ALT 90 (Yerleşim grubu öğelerinden örnekler).

Resim 11: ALT 95 (Şeyh Ahmedi Kuseyri Köprüsü).

Resim 12: ALT 97 (Yerleşimden toplanan seramiklerden örnekler)

TRABZON İLİ PROTOHİSTORİK DÖNEM (KALKOLİTİK ve TUNÇ ÇAĞLARI) YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018 YILI ÖN SONUÇLARI

Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL*

Sinan KILIÇ

Serkan DEMİREL

GİRİŞ

Karadeniz'in güneydoğusunda yer alan Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Kalkolitik ve Tunç Çağları, Anadolu'nun diğer bölgelerinin aksine, pek fazla bilinmemektedir. Bölgede gerçekleştirilen az sayıdaki araştırmalarda çoğunlukla bölgenin ulaşımı zorlaştıran dağlık yapısı ile gür bitki örtüsü ve eski mimaride kullanıldığı öngörülen ahşap malzemenin günümüze ulaşmaması dile getirilmektedir. Ayrıca Klasik Çağlarda bölgenin büyük ölçüde yağma ve talana uğraması, günümüzdeki çarpık yapılaşma nedeniyle eski kalıntıların tahrip olması ve "Nuh Tufanı" olarak isimlendirilen Karadeniz su seviyesinin aniden ve hızlı bir biçimde yükselmesi sonucu prehistorik dönem yerleşimlerinin su altında kalması, söz edilen diğer zorluklardır. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki tarihöncesi ve tarihi dönemler Anadolu Arkeolojisi içinde büyük bir boşluk olarak halen yerli yerinde durmaktadır. Bu nedenle 2018 yılında başlatılan ve Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenen Trabzon İli Yüzey Araştırması Projesi (TYA) 3-22 Eylül 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

* Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, Kanuni Yerleşkesi, Ortahisar-Trabzon/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Sinan KILIÇ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Zeve Kampüsü, Van/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Serkan DEMİREL, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Kanuni Yerleşkesi, Ortahisar-Trabzon/TÜRKİYE.

¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile gerçekleştirilen yüzey araştırması (proje no. YA016101) 2018 yılı ekibinde Dr. Öğr. Üyesi Gülseren KAN ŞAHİN, Arkeolog Ulaş ODABAŞ, Arkeolog Mehmet TÜRK, Arkeolog-Fotoğrafçı Mehmet GÜNGÖR, Arkeolog Burhan Gülkan, Prof. Dr. Oğuz GÜNGÖR (Harita Mühendisi), Arş. Gör. Ekrem Saralioğlu (Harita Mühendisi), Dr. Öğr. Üyesi Erkan YILMAZ (Coğrafyacı), lisans öğrencileri Nuray EDİŞ ve Onur GÜLCÜOĞLU yer almıştır. Doğu Karadeniz'in zorlu coğrafyasında özverili çalışmalarından dolayı ekip üyelerinin her birine teşekkür ederiz. Tüm ekip üyeleri adına, Maçka Bölgesi'nde rehberliğimizi yapan, ormanlık alanlardaki uzun ve zorlu tırmanışlarda kelimenin gerçek anlamı ile yolumuzu açan, bölgesel tarihçi Adnan DURMUŞ ve Özcan ÖZCAN'a minnetta-

AMAÇ

Trabzon, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en önemli yerleşim noktalarından birisi olmasına rağmen ilin Kalkolitik ve Tunç Çağlarına dair neredeyse hiç somut arkeolojik veri yoktur. Bu durum aslında Antik Çağ kaynaklarında söz edilen bölgeyle ilgili bilgiler içinde geçerlidir. Bu kaynaklarda yer alan bilgilerin çoğu, birkaç yer adı dışında henüz arkeolojik olarak test edilmiş sayılmaz.

1980'lerden itibaren Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan araştırmalarla ortaya çıkan tabloda, Yunan kolonileri ile Roma ve Ortaçağ dönemlerini konu edinen çalışmaların çoğunlukta olduğu görülür². Dolayısıyla öne çıkan araştırma konusu, bölgenin Klasik Çağ ve Ortaçağ'daki durumunun irdelenmesidir. Eldeki verilerle Yeşilırmak ve Kızılırmak deltalarının dışındaki sahil kesimi, Paleolitik'ten Yunan Kolonileri dönemine kadar olan uzun bir süreçte -ki bu binlerce yıllık bir dönemdir- hiçbir yerleşime sahne olmamış gibi görünür³. Sonuçta Doğu Karadeniz prehistoryası üzerine bildiklerimiz, bölgede hiçbir veri olmadığına dairdir. Ancak yine de bugüne kadar prehistorik dönemlere ait herhangi bir somut arkeolojik verinin elde edilememiş olması, bölgenin gerçekten "yerleşim için tercih edilmemiş" olduğunun kesin kanıtı sayılmamalıdır. Zira Trabzon Bölgesi'nin etrafından elde edilen veriler, bölgenin sahip olduğu potansiyeli göstermesi bakımından önemlidir⁴. Projenin öncelikli amacı Trabzon ili sınırları içinde Kalkolitik ve Tunç Çağları kültürlerini belirlemek, tanımlamak, bu kültür ve/veya kültürlerin hangi bölgelerle iletişim içinde olduğunu saptamak ve bölgenin tarihsel süreçlerini ortaya koyabilmektir.

ARAŞTIRMA ALANI VE YÖNTEMİ

Bölge, "Sahil Kesimi", "Vadiler" ve "Dağ Sırtları" olmak üzere, birbirinden farklı koşullara sahip üç coğrafi yapı içinde değerlendirilmektedir. Karadeniz'in sahil kesiminde eski çağlarda vadi içlerinde ve yamaçlarında üretilen ürünlerin taşımacılığı için limanlar ve bu limanların çevresinde Pazar

rız. 2018 yılı çalışmalarındaki Bakanlık Temsilcimiz, Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü'nden Yücel KUM'a desteği, sabrı ve heyecanı için ekibimiz adına ayrıca teşekkürlerimizi sunarız.

² Emir, 2008; Çalışkan Akgül, 2016.

³ Özdoğan, 2007.

⁴ Sagona ve Sagona, 2004, Çiğdem, 2008.

yerleşmeleri kurulmuştur. Bu yerleşmelerin bazıları zaman içinde büyüyerek günümüzdeki önemli kentler haline gelmiştir. İç bölgelerdeki yerleşmeler ise nispeten daha izole kalmış ve gelişmemiştir. Pazar ürünlerinin sahile ulaştırılması için ise sırtlar üzerinden geçen yolların kullanıldığı gözlenmektedir. Bu yollar üzerinde kurulan eski yerleşmelerin büyük bölümü günümüzde halen kullanılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda eski yollar ile dağ geçitleri ve bölgedeki bugünkü yerleşim potansiyeli, araştırmalar için ipuçları oluşturmaktadır. 2018 yılı çalışmaları Trabzon-Merkez ve Maçka ilçelerinde yürütülmüştür. Yukarıda da söz edilen üç coğrafi alan ayırımına göre birinci bölümü oluşturan sahil kesimi, Trabzon merkez ilçeyi kapsamaktadır (Harita: 1). İkinci ve üçüncü araştırma alanı kapsamında, iç bölgelerin sahil kesimi ile olan iletişimi bakımından, bölgeyi kuzey-güney doğrultusunda kat eden akarsu ve derelerin oluşturduğu vadiler ve sırtlar büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, Maçka İlçesi'ndeki Değirmendere, Atası/Galyan, Altındere/Meryemana, Mulaga ile Larhan Vadileri bu alanlardaki sırtlar, araştırma güzergâhı içindedir (Harita: 2).

Yüzey görünürlüğü oldukça az olan bir bölgede mümkün olan en fazla yerleşim modellerini tanımlayabilmek amacı ile uydu görüntüleri (Google Earth) ve termal kamera görüntüleri kullanılmıştır. Araştırılan alanların çevreye göre bir anomali gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilere göre çeşitli buluntulara sahip olduğu düşünülen potansiyel alanlar daha küçük bölünmelere tabi tutulmuş ve yoğun araştırma yapılarak arkeolojik buluntu yerleri saptanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca bölgede devrilen ağaçlar ve heyelan nedeni ile meydana gelen akıntı yerleri ile akan toprağın toplandığı düz alanlar da önem taşımaktadır. Bütün bu değerlendirmelerin yanı sıra Doğu Karadeniz Bölgesi'nde daha önce yapılan Ortaçağ araştırmaları çok sayıda tarihsel kalıntının kayda geçirilmesini sağlamıştır. Bu veriler tarihöncesi dönemlerde yerleşim için seçilme olasılığı olan yerler için ipuçları niteliğindedir. Son olarak, bölge halkından alınan sözlü bilgiler de değerlendirilmiştir.

TRABZON-MERKEZ İLÇE BULGULARI

Toklu Mağarası

Trabzon, Toklu Mahallesi'nde yer alan mağaranın insan eliyle oyulduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde içi doldurulmuş olan mağaranın, eski zamanda buradaki bahçelerin içinde kaldığı, bu nedenle olasılıkla erzak koymak

amacıyla oyulduğu, yumuşak yapılı piroklastik kaya katmanının buna uygun olduğu düşünülmektedir.

Ayasofya Mağarası 1

Trabzon, Fatih Mahallesi sınırları içinde kalan mağara Ayasofya Camii'nin 500 m. kadar batısında, eski deniz kıyısının önüne inşa edilmiş apartman sırasının hemen arkasında yer almaktadır. 1990'lı yılların başında KTÜ Jeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. İsmet Gedik tarafından keşfedilen mağarada bir taş alet parçası⁵ ve hayvan kemikleri bulunduğu ekibimize bildirilmiştir. Bölgedeki volkanik hareketler sonucunda oluşan mağaranın içindeki denizel dolgu tabakaları, deniz seviyesindeki yükselme ve alçalmalara bağlı olarak birikmiştir. Bu dolgu tabakaları, Holosen dönemde Karadeniz su seviyesi artışı olgusunun araştırılması için eşsiz bir örnek niteliğindedir. Günümüzde dolgu tabakaları neredeyse tamamen boşaltılmış ve mağaranın ortasına bir su deposu, bunun arkasına ise bir motor odası inşa edilmiştir (Resim 1). Geniş ağızlı ve bugünkü zeminden 4-5 m. yüksekliği olan mağaranın doğu kenarında doğal dolgunun bir bölümü görülmektedir. Bazalt tavan katmanı batıda otopark için traşlanmış. Daha batıdaki kaya katmanları ise yapılaşma ve toprak akıntıları tarafından tamamen örtülmüştür. Mağara geride daralarak devam etmektedir ancak daralan oyuğun ne kadar devam ettiği ölçülemez. İnceleme sırasında bu oyuğun mağara içinden dışarı akan küçük bir akarsuyun aşındırması sonucu oluştuğu düşünülmektedir. Saptanan dolgu tabakaları en altta denizel tabakalar, üstünde kahverengi bir toprak tabakası ve bunun da üstünde neredeyse aynı kalınlıkta, krem renkli ve homojen yapılı bir kil tabakasından oluşmaktadır (Çizim 1). Biriken tabakalar ile mağara tavanı arasında 1 m. kadar boşluk bulunmaktadır. İnceleme sırasında herhangi bir arkeolojik kalıntı ele geçmemekle birlikte, üstteki toprak tabakası içinden geldiği anlaşılan bir domuz omuru ile birkaç kemik parçası buradaki insan faaliyetine ait izler olarak değerlendirilmiştir. Mağara, Trabzon Müzesi tarafından tescillenmiştir.

Ayasofya Mağarası 2

Ayasofya Mağarası 1'in doğusunda yer alır. Mağara girişi, alanda otopark yapımı nedeniyle tahrip olmuş, mağaranın içi doldurulmuş ve önü kapatılmıştır.

⁵ Prof. Dr. İsmet Gedik'in ekibimize verdiği buluntu Dr. Berkay Dinçer tarafından incelenmiş ve alet olmadığı anlaşılmıştır.

Dönemeç Sığınağı

Erdoğdu Mahallesi'nde, Yavuz Selim Bulvarı'ndan Orduevi'ne doğru ayrılan Dönemeç Sokak üzerindeki doğal kaya sığınağı, kireç taşı (?) tabakaları içinde yer almaktadır. Burada herhangi bir arkeolojik kalıntı ya da buluntu tespit edilmemiştir.

Maşatlık

Trabzon, Esentepe Mahallesi'nde yer alan Maşatlık bir Gayrimüslim mezarlık alanıdır. Buradaki kayalık altında, teras duvarıyla genişletilen Gençlerbirliği'ne ait spor tesisi ve futbol sahası kurulmuştur. Aşağıda, İtalyan Mahallesi diye bilinen yerde bulunan Katolik Hristiyan Mezarlığı⁶ ile kiliseler ortadan kaldırılmıştır. Gerideki kayalıkta görülen kaya odalarının eski olduğu ve Komnenos Devleti zamanında da kullanıldığı sanılmaktadır. Aziz Savvas adı verilen bu kaya odalarından bazılarında duvar resmi kalıntıları, önlerinde mezar yerleri ve taş merdivenler olduğu bilinmektedir. Futbol sahasının önünde ise küçük bir şapele ait duvarlar halen ayakta.

Tabakhane Vadisi (Güney ve Orta Alan):

Trabzon kent merkezinde yer alan vadide büyük bir park, Antik dönem kent surlarının altında yer alacak ve Tabakhane ile Zağnos Vadileri'ni birbirine bağlayacak olan bir tünel ve ayrıca büyük bir akvaryum inşa edilmektedir. Tünelin hemen üzerindeki eski yapılar yıkılmış, bunların altından ne kadar eski oldukları bilinmeyen bazı kaya odaları ortaya çıkmıştır. Trabzon kalesinin surları bu kaya odalarının üzerine oturmaktadır. Vadinin güneyinde ise Ortaçağ'a tarihlendirilen Kuzgundere su kemeri yer almaktadır. Bu kemerin yanından beton bir su tüneli inşa edilmektedir. Bu su tünelinin vadi boyunca aşağı devam edeceği anlaşılmaktadır.

Vadinin orta alanında ise Tabakhane Köprüsü yer almaktadır. Köprü'nün güneybatısında yer alan ve olasılıkla Geç Osmanlı zamanında eklenen duvar incelenmiştir. Bunun dibindeki seramik parçalarıyla dolu tabakanın bir dö-küntü tabakası olduğu anlaşılmaktadır. Buradan ve Tabakhane Vadisi'nden toplanan seramikler Erken ve Geç Roma-Erken Ortaçağ özelliklidir (Resim: 2). Köprü'nün güneybatısındaki duvarın üzerinde ise köprüyü genişletmek

⁶ Buradan alınan işlenmiş taşlar ile iki mezar taşı daha sonra Yazlık köyünde, Özcan Özcan'ın bahçesinde görülmüştür.

için dökülen betonun altına döşenen tren rayları bulunmaktadır. Bunların Rus işgali sırasında getirilen dekovil rayları oldukları düşünülmektedir.

Pazarkapı (Tabakhane Vadisi Kuzey Alan)

Pazarkapı alanı Tabakhane Vadisi'nin kuzey alanını oluşturmaktadır. Söz konusu alanda, Büyükşehir Belediyesi tarafından inşaat çalışması başlatılmış ve burada saptanan buluntular önce yerel basında ardından da ulusal basında konu edilmiştir. Alandaki inşaat çukuru Hoca Ali Camisi⁷ ile Molla Siyah Camisi⁸ arasında bulunmaktadır. Yaklaşık 8 m. derinliğindeki çukurun dibinin siyah renkli kumla ve çakıl taşlarıyla kaplı olduğu görülmüştür. Bu durum denizin bir zamanlar buraya kadar girdiğini göstermektedir. En alttaki deniz kumu tabakası üzerinde toprak ve yine deniz kumu tabakalarının istiflenmiş olması bu alanda Zağnos Deresi'nin⁹ taşıdığı alüvyonların etkisi altında olduğunu da göstermektedir. Söz konusu istiflerin üzeri kalın bir toprak dolgusu ile örtülüdür (Çizim: 2).

Büyük temel çukurunun kesiti, kum, çakıl ve toprak katmanları arasındaki yer yer yoğunlaşan seramik parçaları Trabzon'un arkeolojik geçmişiyle ilgili değerli veriler sunmaktadır (Resim: 3). Ayrıca çukurun kuzeybatı köşesindeki kesitlerde de artık ortadan kaldırılmış eski duvar kalıntılarının izleri görülmektedir. Bu duvarlardan biri kalın ve yüksek olması nedeniyle öne çıkmaktadır (Çizim: 2). Kireç harcıyla inşa edilen bu duvarın bir izinin de çukurun doğu kesitinin ortasında yer alması, buradaki alanın epeyce uzun ve kalın bir duvarla çevrili olduğunu kanıtlamaktadır. Temel eşilirken ortadan kaldırılan duvarı görenler kalın bir duvar kalıntısının kuzeyden güneye doğru uzanarak daha sonra doğuya doğru döndüğünü anlatmışlardır. Kesitlerde gözlenen kalın duvarın, olası bir iç limanın çevre duvarı olduğu düşünülmektedir. Buna göre Trabzon Kalesi'nin henüz varlığı kanıtlanmayan ancak eski kaynaklarda var olduğu bildirilen Demir Çağ ve Roma Döne-

⁷ Hoca Hatip Camisi ya da Kalkanoğlu Camisi diye de bilinmektedir. Buradaki eski bir caminin yıkılmasıyla 1896 yılında yığma taş sistemiyle inşa edilmiştir. Minaresi eski camiden kalmadır. Yazıtından anlaşıldığına göre Hatipzâde Emin Efendi tarafından inşa edilmiştir (Yüksel, 1991).

⁸ St. Andrea Kilisesi, Mescid-i Mevlana Sipah(Siyah) ya da Nakip Camii diye de bilinir. Üç nefli bir bazilikadan camiye dönüştürülmüştür. Bazilikanın 11. yüzyılda inşa edildiği ve 16. yüzyılda camiye dönüştürüldüğü düşünülmektedir (Horuloğlu, 1978).

⁹ Daha Önceleri İskeleboz Deresi diye adlandırılan bu dere güneyde Karlık Tepesi ve bunun dibindeki köyün altından başlayan su ile bugünkü Trabzon Kalesi'nin deniz surlarına kadar yaklaşık 5 km. uzunluğunda bir vadiden ibarettir. Kalenin batısından akarak eski deniz kıyısındaki vadi ağzına alüvyon biriktirmiştir.

mi limanının asıl yerinin buradaki küçük koyda yer aldığı düşünülmelidir. Bugünkü Zağnos Deresi ağzında yer alan bu küçük koyun zamanla deniz kumu ve derenin taşıdığı alüvyonlarla dolmuş olması ve limanın da giderek kuzeye doğru taşınmış olması olasıdır. Temel çukurundaki tabakalar buna işaret etmektedir.

Çukurun kuzey kesitindeki “iç liman duvarı” diye tanımlanabilecek kalın duvarın hemen doğusunda, en alt seviyesi, kalın duvardan daha yukarıda olan kireç harcıyla inşa edilmiş başka duvarlara ait izler de vardır. Bunlar varsayılan “iç liman” dolup işlevini kaybettikten sonra burada inşa edilen geç dönem yapılarının temelleri olmalıdır. Maalesef büyük temel çukuru kazılırken kalın duvarının altına inilmesi, bu duvarın doğusunda kazılan bölümde olası iç limanın deniz dibinde zamanla birikmiş olan döküntülerin ve belki batık kalıntılarının artık tamamen ortadan kaldırılmış olduğunu göstermektedir.

Kesitlerde açıkça iki farklı evreye ait yapı kalıntıları görülmektedir (Çizim 2). Bu kalıntılardan ilkinin temel duvarları alttaki yapı evresine göre daha kalındır. Büyük bir bina olduğu anlaşılan bu duvarın olası bir “liman deposu” olduğu düşünülebilir. Zira binanın zemin katının tabanı 7-8 cm. kalınlığında olasılıkla kiremit tozundan yapılmış ve bastırılarak sertleştirilmiş bir malzeme ile kaplıdır. Bu taban ve duvar izleri çukurun kuzeybatı köşesinin batı kesitinde de devam etmektedir. Bu zeminin altındaki daha ince duvarların daha eski bir yapı evresine ait oldukları açıktır. Bu duvarların yüzeyleri kiremit tozu karıştırıldığı için kırmızı renk almış bir sıva ile kaplıdır.

Kesitlerinden toplanan seramikler Helenistik Dönem’den (siyah astarlı seramik) Geç Roma-Erken Ortaçağ’a kadar var olan bir sıradüzeni ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra kemikten bir iğne ve pişmiş toprak kandile ait bir mask elde edilmiştir (Resim: 3).

Zağnos Vadisi Parkı

Gülbahar Hatun Mahallesi’nde yer alan park alanı, daha önce Trabzon Koruma Kurulu personelinin siyah astarlı seramik parçaları bulduğunu bildirmesi üzerine incelenmiştir. Parka, Şenol Güneş Caddesi’ne açılan alandan girilmiş ve güneye doğru hareket edilerek, doğu kenarındaki surların dibi incelenmiştir. Bu güzergâh üzerinde Helenistik Dönem’e tarihlenen siyah astarlı seramik parçaları saptanmıştır (Resim: 4). Seramik parçasının bulunduğu surun üzerinde bir konağın onarım işlerinin sürdüğü görülmektedir.

Konak inşa edilirken buradaki surların yıkılarak konağın alt katlarının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden aşağıda bulunan seramik parçalarının yukarıdan buraya atılan hafriyat içinde bulunma olasılığı vardır.

Fatih Camii Bölgesi

Ortahisar Mahallesi'nde yer alan Fatih Camii'nin (Panagia Chrysoskephalos Kilisesi) batı duvarı önünde yapılan bir borulama için Büyükşehir Belediyesi tarafından kepçeyle kazı yapıldığı görülmüştür. Bu kazı sırasında eski kilise çevresindeki mezarlığa ait olması gereken bazı iskeletlerin tahrip edildiği görülmüştür. Kazılan alan kuzey-güney doğrultulu, yaklaşık 6 m. uzunluğunda ve 2 m. genişliğindedir. İskeletler kazı alanının batı kesitinde ortaya çıkmıştır. Toplam 5 ayrı bireye ait olduğu saptanan iskeletler günümüzdeki yüzeyden yaklaşık 120 ile 180 cm. arası değişen derinliklerde yer almaktadır. Kazı çukurunun batı kesitinde İ1'in kaburga ve omurları bulunurken İ2'nin ayak kemikleri saptanmıştır. Doğu-batı doğrultulu yerleştirilen gömülerin aynı hat üzerinde defnedilmediği anlaşılmıştır. İ1 ile İ2 arasında bir blok taş olduğu gözlenmiş, sandık mezar olabileceği düşünülmüştür. İ5 ise açılan alan kapatılırken fark edilmiş ve kafatası ile kol kemiği tespit edilmiştir. İ5'in saptandığı alandan 3 adet seramik parçası da toplanmıştır. Ayrıca İ1 ile İ2 derinliğinde horasan harçlı duvar parçalarının olduğu tespit edilmiştir. Mimari kalıntılar ve iskeletler Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Beştaş Sığınağı

Trabzon kent merkezinin güneyindeki Beştaş mahallesinin hemen kuzeyinde, vadinin doğu yamacında mağaralar olduğu yöre halkı tarafından ekibimize bildirilmiştir. Alanda, piroklastik katman içine oyulmuş olan tünellerle karşılaşmıştır. Tünellerin içeriden birbirine bağlı olduğu ve içeride çok sayıda odanın bulunduğu tespit edilmiştir (Çizim: 3). Sığınak olasılıkla Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon'un Rus işgali döneminde kullanılmış olmalıdır.

MAÇKA İLÇESİ BULGULARI

Yeşilyurt Kaya Sığınağı 1

Maçka ilçe merkezinin kuzeybatısında, Yeşilyurt Köyü'nde yer almaktadır. Yeşilyurt Köyü'nün kurulduğu vadinin kuzey yamaçlarında, Değirmen-dere vadisine bakan kayalık alan üzerinde bir kaya sığınağı bulunmaktadır. Güneye bakan sığınakın ağız genişliği 25 m. derinliği ise 6 m. kadardır.

Sığınağın içinde dolgu tabakaları yoktur, tabanda yer yer ana kaya görülmektedir. Sığınağın güneye bakan önünde, sağlam bölümü yaklaşık 18 m. uzunluğunda, 80 cm. kalınlığında harçlı bir duvar kalıntısı bulunmaktadır. Üzerinde 2 m. genişliğinde kapı açıklığının bulunduğu duvar, sığınağın ağız açıklığının güneydoğu bölümünde köşe yapar ve sığınağın doğu kenarı ile birleşir. Duvarın köşe yaptığı bu bölümde, üçgen kesitli bir açıklık ve içinin sonradan doldurulduğu anlaşılan bir kapı aralığı bulunmaktadır. Herhangi bir arkeolojik buluntunun tespit edilmediği sığınak günümüzde hayvan ağılı olarak kullanılmaktadır. Yukarıda sözü edilen duvar sığınağın olasılıkla ağıl olarak kullanılabilmesi için yapılmıştır. Sığınağa giden patika üzerinde, sığınağın yaklaşık 170 m. kuzeybatısında, 8,5 m. uzunluğunda ve 1,12 m. genişliğinde duvar niteliğinde bir sıra tespit edilmiştir. Ayrıca patika yolun yaklaşık 45 m'lik bir kısmının taş kaplı olduğu görülmüştür. Rehberimiz tarafından buradaki patika yolun köylüler tarafından kullanıldığı belirtilmiştir.

Yeşilyurt Kaya Sığınağı 2

Yeşilyurt Köyü sınırları dâhilinde ve Maçka tünelinin Trabzon istikametinden girişinin sağındaki kayalık alanda bulunmaktadır. Dik bir yarda yer alan kaya sığınağına ulaşılammıştır. Dairesel bir plana sahip olduğu gözlenmiştir.

Hortokop Kalesi

Kale, Değirmendere Vadisi'ne hâkim bir tepede, Maçka'nın güneyindeki Ortaköy'ün tepesinde bulunmaktadır. Doğu ve güneydoğu yanındaki yapılar ve bahçeler kale duvarlarını kısmen tahrip etmiştir. Surların üzeri çalı ve ağaçlarla kaplanmıştır. Kalenin içi büyük bir çimenlik alan halindedir. Kale, zirvenin yapısına uygun bir şekilde yuvarlak planlıdır. Yaklaşık olarak 13-14 m. Aralıklı, yuvarlak planlı burçlarla desteklenmiştir. Surun batı yüzünde, iki burç arasında kare planlı iki atık su deliği bulunmaktadır. 45 x 35 cm. boyutlarındadır ve var olan derinliği 1,80 m.'dir. Batı alanda duvarın mevcut yüksekliği ise 3,5 m.'dir. Günümüzde surun dibi kazılmış ve sur taşları kırılmıştır; ana toprak ortaya çıkarılmıştır. Güneydeki ve doğudaki bahçe ve yol kesitlerinden, birkaç seramik parçası toplanmıştır. 1994 yılında J.G. Crow başkanlığında yürütülen yüzey araştırmasında incelenen kalenin Geç Roma dönemine tarihlenebileceği ve güncel inşaat çalışmaları nedeniyle koruma altına alınması gerektiği bildirilmiştir¹⁰. Kale tescillidir.

¹⁰ Crow ve Bryer, 1997.

Başışlı Mağarası 1

Maçka-Gümüşhane yolunun sağ tarafında (batısında) yer alan buluntu alanının derine doğru giden bir mağara olduğu anlaşılmıştır. Ancak güvenlik nedeniyle iç bölüm incelenmemiştir. 14,9 m. ağız genişliğine, 5,2 m. ağız yüksekliğine ve ölçülebilen 31 m derinliğe sahip mağaranın ön kısmı yerleşim için uygun görünse de herhangi bir arkeolojik kalıntı tespit edilmemiştir.

Başışlı Mağarası 2

Başışlı Mağarası 1'den köye doğru yürüyüş sırasında patika yolun sağ tarafında, mağara 1'in güneyindeki, çıkılması biraz daha zor olan mağarada bazı duvar kalıntıları saptanmıştır. İçindeki bir toprak birikintisinde hayvan kemiği parçaları, sapan taşı olabilecek bir nesne ve siyah renkli bir seramik parçası bulunmuştur. Buradaki duvarların eski eşkıyalık faaliyetleriyle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Mağaraya çıkan patika yer yer taş duvarlarla ve kaya basamaklarıyla desteklenmiştir.

Dikkaya Kalesi

Dikkaya köyünde bulunan kale ormanlık alandadır; köyün kuzeydoğusunda bir kaya çıkıntısı üzerinde, yer yer kayaları kullanarak inşa edilen kale Hamsiköy Vadisi'ne hâkim bir konumda yer almaktadır. Oldukça tahrip olmuş, sadece bir burç ayakta kalmıştır. Bu kalenin altındaki kayalıkta bir mağara olduğundan da söz edilmektedir. Fakat kayalığın çevresi yoğun bitki örtüsüyle kaplı olduğundan mağara görülememiştir. Kalenin bulunduğu noktaya doğru çıkarken sol tarafta ve aşağıda kalan alanda taştan ve arazinin eğimine uygun olarak yapılmış iki odalı bir yapı görülmüştür. Yapının kale ile eş zamanlı olup olmadığı belirlenememiştir.

Kırantaş Kalesi (Kudula)

Larhan Vadisi'ne güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan kale, Kırantaş Köyü'nün yaklaşık 1 km kuzeyinde ve daha altta yer alan kayalıklar üzerindedir. Kare plana sahip olan kalenin doğu ve kuzey duvarları kısmen ayakta kalmıştır. Doğru duvarı güneyde yükselen ana kayaya yaslanmaktadır. Kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla burası bir gözetleme kulesi olmalıdır. 1,5 m. genişliğinde, 11 m. uzunluğunda ve yaklaşık 10 m. yüksekliğindeki kuzey duvarı kolay dağılan kireç harcıyla ve çeşitli büyüklükte işlenmemiş taşlarla

ör÷lmüştür. Duvar doğuda anakaya üzerinde ve çok geniş bir açı yaparak devam eder. Burada çok geniş açılı bir köşe yaparak batı yöne uzanmaktadır. Güney duvarının batısındaki ana kayada oluşan çatlak ör÷lerek kapatılmıştır. Güney duvarı hafif dışbükey bir form yaparak yükselir, yaklaşık 9,5 m. yüksekliğe sahiptir. 15 x 15 m. boyutlarındaki gözetleme kulesi ana kayanın durumuna göre şekillenmiş bir plana sahiptir.

Vazelon Manastırı ve Mağarası

Hamsiköy Vadisi'nin batısında, Vazelon Vadisi'nin güney yamacındaki orman yolundan manastıra çıkan bir dar patika vardır. Manastır oldukça tahrip olmuş ve kaderine terk edilmiş bir haldedir. Ayrıca tahribat, ziyaretçilerin güvenliğini de tehlikeye atmaktadır. Trabzon'un tarihi ve turistik açıdan önemli bir noktasını oluşturan manastırda restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılması gerekmektedir. Bu çalışmaların, manastıra ulaşımı daha kolay bir hale getirmesini sağlamaya çalışması da önemli olacaktır.

Burada, manastırın arkasında yer aldığı söylenen mağara incelenmek istenmiştir. Ancak mağara olarak söylenen yerin bir kaya sığınağı şeklinde, çok derinleşmeyen ve manastır duvarlarının dayandığı bir bölüm olduğu anlaşılmıştır. İçinde arkeolojik buluntu saptanmamıştır. Rehberimiz Adnan Durmuş tarafından, Manastır'ın daha yukarısındaki kayalık alanda da mağaralar olduğu belirtilmiştir. Ancak yukarıya ulaşmamızı sağlayacak bir patikanın olmaması ve yukarıya tırmanışın tehlikeli olması nedeniyle bu mağaralara gidilememiştir.

Saveriksa Maden

Maçka'nın güneydoğusunda yer alan Yazlık (Livera) Köyü'nün güneyinde ki sırt üzerinde yer alan Kusal Yaylası'nın yaklaşık 1 km. aşağısında, Saveriksa Yaylası yolu üzerinde "maden rezervi" olduğu düşünülen bir yamaç bulunmaktadır. Burada, maden ocakları olarak tanımlanabilecek ve doğal olmayan, dörtgen planlı çukurlar ve yer yer yüzeylenmiş lav artıkları bulunmaktadır (Resim: 5). Bu yamacın tepesinde de bir lav akış ağız (volkan) yer almaktadır. Haritalarda da bu noktada mangan madeni olduğu işaretlenmektedir.

Horhor (Hurhur/Çorğor) Kalesi

Maçka ilçe merkezinin doğusundaki 1578 m. rakımlı Pilav Dağı'nın zirvesinde, kuzey-güney yönünde uzanan kayalık sırt üzerinde, işlenmemiş taşlardan oluşan bir duvar ilk defa ekibimiz tarafından tespit edilmiştir (Resim:

6). Bu duvar kuzeybatı-güneydoğu yönünde 50-60 m. uzunluğunda, 2 m. genişliğindedir. Günümüze kalan en yüksek kısımları doğuya bakan yüzde görülmekte ve 2-3 m. yüksekliğindedir. Yer yer defineci tahribatına uğramış olan duvarın arazinin durumu nedeniyle iki yana da yıkılmış olduğu görülmüştür. Duvardan yıkılan taşların yamaç boyunca yuvarlandığı anlaşılmıştır. Duvar kuzeybatıda bazaltik kaya çıkıntısına bağlanmakta ve uzantısı boyunca yüzeylenmiş doğal kayalarla birlikte örüldüğü anlaşılmaktadır. Alanda başka bir buluntu tespit edilmemiştir, ancak zirveye doğru yürüyüş sırasında bir adet kiremit renkte, nem nedeniyle kırılğan özellikte bir seramik parçası bulunmuştur (Resim: 6).

Aurzanos Yolu

Yazlık (Livera) Köyü'nün güneydoğusunda, yukarıdaki yaylaya çıkan yolun, köyün hemen üstündeki kısmı Aurzanos olarak adlandırılmaktadır. Buradaki virajların birinden itibaren bir orman yolu açılmıştır. Virajdan 100 m. kadar ileride söz konusu orman yolunun solunda kübik bir kaya parçası bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda bu yol açılırken söz konusu taşın dibinde 30-40 adet bronz mızrak ucu ile yine bronzdan bir hayvan başlı iğne bulunduğu söylenmektedir. Sözü edilen buluntuların bir kısmı yerel tarihçilerin yayımlarında kullanılmış olmakla birlikte günümüzde buluntuların nerede olduğu bilinmemektedir.

Livera Gözetleme Kulesi

Yazlık (Livera) Köyü'nden Maçka'ya inişte yolun sağ tarafında peribacası tipli sivri bir kaya "kule" diye anılmaktadır. Bu kayanın tepesindeki ve ortasındaki duvarların ise eski olup olmadığı anlaşılamamıştır.

Kalendesa Kaya Sığınağı

Kozağaç Köyü'nün 500 m. kadar güneyinde, Ortaköy'ün güneydoğusunda yerel halkın Kalendesa diye adlandırdığı doğuya bakan yamaçta, vadiye hâkim bir noktada kaya sığınağı bulunmaktadır. Burada, üstte bazalt sütunlar ve altta yeşil-kırmızı kil taşı tabakalar ayırt edilmektedir. Bu iki kayaç tabakaları arasında, yaklaşık 50 m. uzunluğunda ve 4 m. kalınlığındaki daha yumuşak kayaç tabakası içinde birkaç tanesi derince olan, yan yana 4 adet gözden oluşan kaya sığınağı vardır. Bu dört adet göz, kayanın etrafı boyunca sıralanmaktadır. Sığınakların önünde yer yer ince bir toprak örtüyle kaplı epey geniş bir platform yer almaktadır. Çevrede ve sığınakların içinde her-

hangi bir arkeolojik buluntu tespit edilmemiştir. Günümüzde köylülerin buraya koyun sürüsü bıraktıkları belirtilmiştir.

Konakdüzü Mevkii

Maçka ilçe merkezinin kuzeydoğusunda, Zaferli Köyü'nün doğusunda ki orman içinde kayalık sırta, neredeyse yuvarlak bir yapıya sahip hafif bir yükselti yer almaktadır (Resim: 7). Bu form nedeniyle bölge halkı tarafından, alan "kurgan" olarak tanımlanmıştır. Konakdüzü Mevkii'ndeki sırtın en yüksek yerinde, ilk defa ekibimiz tarafından tespit edilen, kuzey-güney doğrultulu duvar kalıntıları ve seramik parçaları bulunmuştur. Taşlar arasında bazı işlenmiş parçalar vardır (Resim: 8). Alanda defineci çukurları göze çarpmakta, bu nedenle etrafa saçılmış taşlar görülmektedir. Taşlar arasında harç olmadığı anlaşılmıştır. Kiremit renkteki seramik parçaları ise küçük gövde parçalarından ibarettir ve nem nedeniyle oldukça kırılmalıdır. Bir örnek, nokta-oluk bezemeli bir ağız parçasıdır (Resim: 8). Buradaki ön incelemeler buluntuların M.Ö. 2. Binyıl sonu ve 1. Binyıl'a tarihlenebileceğini düşündürmektedir.

Sumaha/Zumaha/Cumaha Kalesi

Kuşçu Köyü sınırları içinde kalan alanda, 1818 m. yükseklikteki Cuma Tepe'nin tam üst noktasında, ilk defa ekibimiz tarafından belgelenen, hat veren ve köşe yapan duvarlar gözlenmiştir (Resim: 9-10). Duvarlarda harç kullanılmadığı anlaşılmakta ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle duvar sıraları güçlükle takip edilebilmektedir. Saptanan mimari kalıntıların ölçülebilen yerinde doğu-batı doğrultusunda, 50 m. uzunluğunda ve oldukça geniş bir duvar tespit edilmiştir. Bu uzun duvara birleştirilmiş vaziyette dikdörtgen mekânlar görülmektedir. Mekânların duvarları, ölçülebildiği noktada 1,20 m. genişliktedir. Bu mekânlardan bir tanesinin kuzeybatı köşesinde 1,30 m. çapında bir kuyu bulunmaktadır. Burada işlenmemiş taşlardan yapılan harçsız duvar sıraları, aynı sırt üzerinde ancak daha kuzeyde yer alan Konakdüzü Mevkii ve Horhor Kalesi'nde saptanan mimari ile benzerlik göstermektedir. Zaten bu alandan kuzeydeki Pilav Dağı da görülebilmektedir. Cuma Tepe'nin yaklaşık 1 km. güneyinde, 50 m. uzunluğunda, taş döşeli antik bir yol tespit edilmiştir. Bölge halkının belirttiğine göre, yayla olarak kullanılan bu alandaki duvar sıraları, yayla evi yapımı sırasında temel olarak kullanılmıştır. Fakat günümüzde yayla evine dair bir iz görünmemektedir.

SONUÇ

Bölgenin sahil kesimindeki hızlı yapılaşma, iç kesimlerdeki sık ormanlık yapı, hızla yükselen dağlar ve derin vadiler araştırma hızını yavaşlatan ve olası buluntuların görünürlüğünü engelleyen faktörlerdir.

Trabzon merkez ilçedeki araştırma alanı içinde Holosen Dönem ve Klasik Dönemler ön plana çıkmaktadır. Günümüzde, apartmanlar arasında kalmış olan Ayasofya Mağarası 1'in, 2018 yılı araştırma alanı içinde dolgu tabakalarına sahip tek mağara olduğu ve bölgedeki ilk insan faaliyetlerini barındırabileceği anlaşılmaktadır. Yine şehir içinde yer alan ve şehrin "ciğerleri" olarak tanınan Tabakhane ve Zağnos Vadileri ile Pazarkapı buluntuları ise en azından Helenistik Dönem'den Ortaçağ'a dek seramik sıradüzenini vermektedir.

Maçka İlçesi özellikle madencilik faaliyetleri bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Maçka'nın çeşitli yerlerinde tesadüfen saptanan mızrak uçlarının günümüzde nerede olduğu bilinmese de, bölgedeki yerel tarihçilerin kendi olanakları ile yayımladıkları kitaplarında resimlerini görme imkânı doğmuştur. Zaten hammadde yatakları yönünden zengin olan bölgede bu tür sonuçlara ulaşmak şaşırtıcı değildir. Mızrak uçlarının saptandığı söylenen bölge Maçka'nın güneydoğusunda, Altındere/Meryemana Vadisi ile Atasu/Galyan Vadisi arasında kalan yamaçlar ve sırttır. Söz konusu sırt üzerinde, Pilav Dağı (Horhor Kale), Cuma Tepe (Sumaha/Zumaha/Cumaha) ve Zaferli Köyü'ndeki (Konakdüzü Mevkii) ormanlık alan içindeki mimari kalıntılar çevre kültürlerin yazılı kaynaklarında bahsedilen Demir Çağı veya Son Tunç Çağı'nda bölgede yaşadıkları düşünülen halklara ait mimari yapılar olabilir. Sırtlardaki mimari buluntular, kuzeydoğu Anadolu bölgesinde, yaşamın yükseklerdeki kalelere taşındığı M.Ö. 2. Binyıl sonu – 1. Binyıl başını hatırlatmaktadır. Önümüzdeki yıllarda, bölgede devam etmeyi planladığımız araştırmalarla birlikte, 2018 yılı ön sonuçları daha detaylı olarak değerlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA

CROW, J.G., BRYER, A., 1997, "Survey in Trabzon and Gümüşhane Vilayets, Turkey, 1992-1994". *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 51: 283-289.

ÇALIŞKAN AKGÜL, H, 2016, "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 21: 9-26.

ÇİĞDEM, S., 2008, *Gümüşhane Bölgesi'nin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, T.C. Gümüşhane Valiliği Yayınları 6, Erzurum.

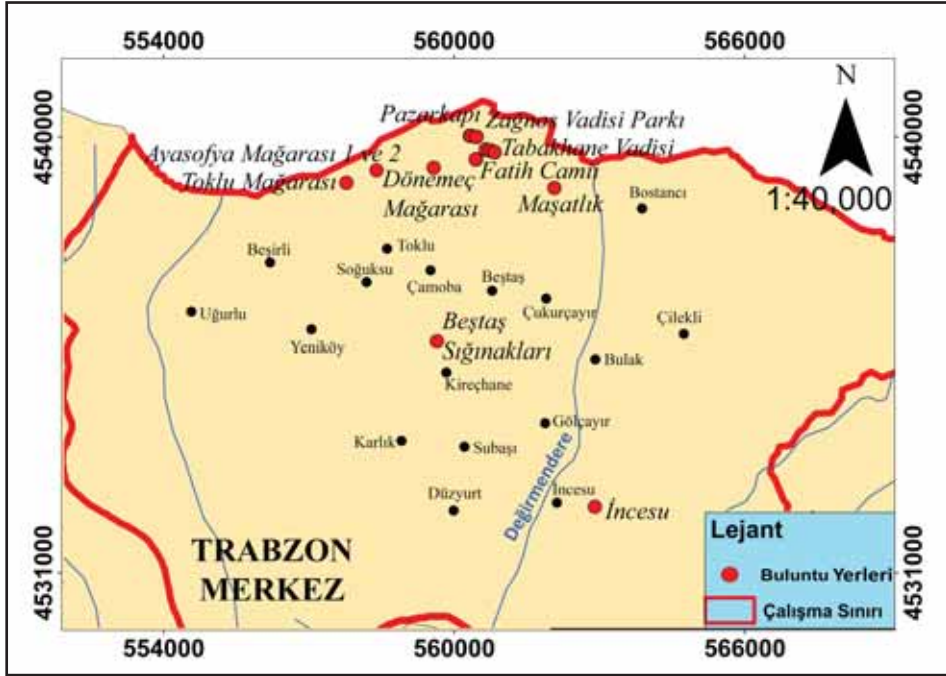
EMİR, O., 2008, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Se-rander Yayınları, Trabzon.

HORULOĞLU, Ş., 1978, *Tarihi Eserleri ile Trabzon*, Cihan Matbaası, Ankara.

ÖZDOĞAN, M., 2007, "Coastal Changes of the Black sea and Sea of Marmara in Archaeological Perspective", V. Yanko-Hombach, A.S. Gilbert, N. Panin, P.M. Doluk-hanov (Editörler), *The Black sea Flood Question, Changes in Coastal, Climate and Human Settlement*, Springer, Netherlands: 651-670.

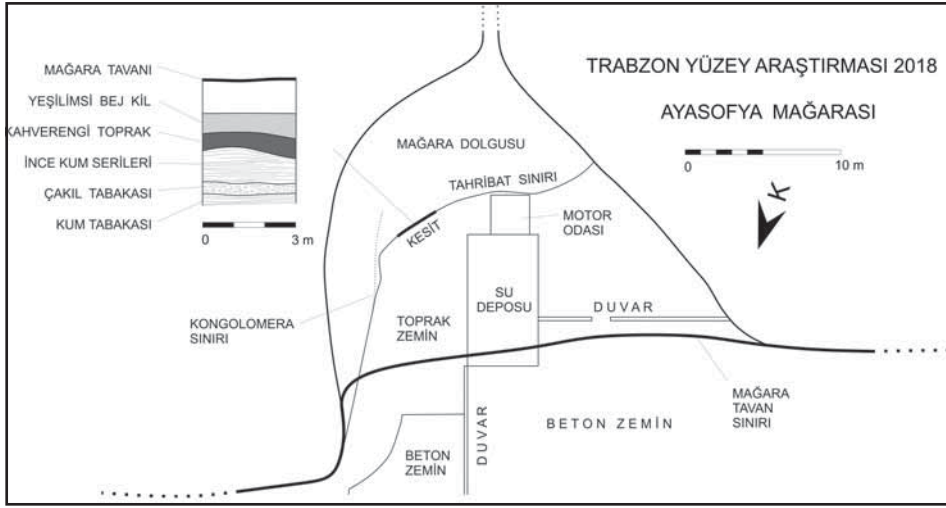
SAGONA, A., SAGONA, C., 2004, *Archaeology at the North-east Anatolian Frontier, I: An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province*, Ancient Near Eastern Studies (Supplement) 14, Louvain-Paris.

YÜKSEL, M., 1991, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*. 3. Cilt, Trabzon Va-liliği Yayını, Trabzon

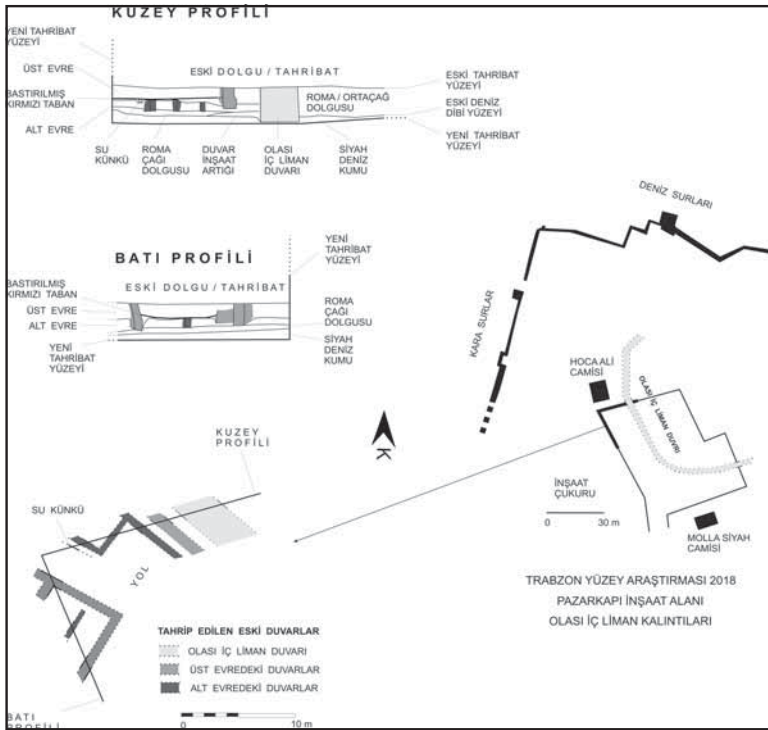

Harita 1: 2018 yılında Trabzon Merkez ilçede incelenen buluntu alanları (Harita E. Sarahoğlu).

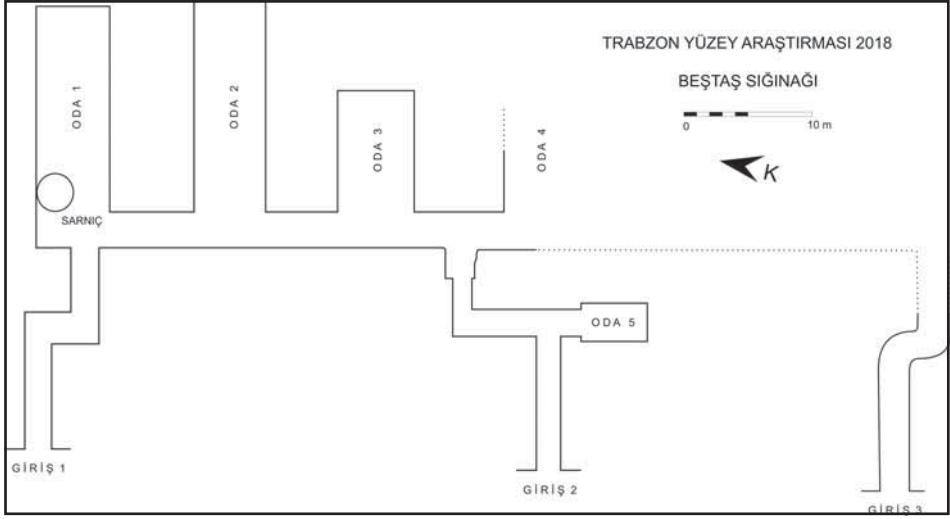

Çizim 1: Ayasofya Mağarası 1, plan ve kesit (Çizim S. Kılıç).

Çizim 2: Pazarkapı İnşaat Alanı, iç liman planı; inşaat alanı kuzey ve batı profili çizimi (Çizim S. Kılıç).

Çizim 3: Beştaş sığınağı, plan (Çizim S. Kılıç).

Resim 1: Ayasofya Mağarası (Fotoğraf M. Güngör).

Resim 2: Tabakhane Vadisi seramik buluntular, Erken ve Geç Roma - Erken Ortaçağ (Fotoğraf M. Güngör).

Resim 3: Pazarkapı İnşaat Alanı buluntuları (Fotoğraf M. Güngör).

Resim 4: Zağnos Vadisi Parkı siyah astarlı seramik buluntular (Fotoğraf M. Güngör ve S. Demirel).

Resim 5: Saveriksa Maden (Fotoğraf M. Güngör).

Resim 6: Horhor Kale ve batı yamaçta saptanan seramik parça (Fotoğraf M. Güngör ve S. Demirel).

Resim 7: Monakdüzü Mevkii (Fotoğraf M. Güngör).

Resim 8: Konakdüzü Mevkii, işlenmiş taş buluntu ve bezemeli seramik parçası (Fotoğraf M. Güngör).

Resim 9: Cuma Tepe zirvesi ve Sumaha Kalesi, güneyden görünüm (Fotoğraf M. Güngör).

Resim 10: Sumaha Kalesi mimari kalıntılar (Fotoğraf M. Güngör).

KREMNA ve ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

Hüseyin METİN*
Salih SOSLU

Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 27.08.2018-12.09.2018 tarihleri arasındaki 97973013-604.01.01-E.16280 sayılı yazısı ile verilen resmi izinle *Kremna Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırmaları* Bakanlık Temsilcisi Nevşehir Hacıbektaş Müze Müdürlüğü Uzmanı Taylan SÜMER'in katılımıyla 31 Ağustos – 12 Eylül 2018 tarihlerinde (13 gün) gerçekleştirilmiştir¹. Kremna odaklı araştırmalar, geniş bir territorial alanda yapılmaktadır. Bu sınırlar Kuzeyde Keraitai (Belören), doğuda Evciyeri, güneyde Millias (Kocaaliler), batıda Sazakköy Alatepe mevkilerini kapsamaktadır. 2018 yılı çerçevesindeki altıncı (6.) sezon Kremna araştırmaları, Kocaaliler Karain Mağarası, Kocaaliler Kocagözet Kutsal Alanı, Avdancık Sakızlık Mevki, Ardıçlık Tepesi Gözetleme Kulesi, Panemoteikhos (Boğazköy) merkezleri kapsamında gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Tespit ve tescil kaynaklı arkeolojik veriler belgelenecek teknik eser çizimleri, Gps koordinat ve ölçüm işlemleri, koordinatların haritaya aktarılması ve bilimsel notların rapor edilmesi olarak tamamlanmıştır. 6. sezondaki araştırmalar, Kremna'nın güney ve güneybatısındaki sahalarda yoğunluk kazanmıştır.

KREMNA TERRİTORİUMUNDAKİ ARAŞTIRMALAR: GÜNEY VE GÜNEYBATI ARAŞTIRMALARI

İnarası:

Bucak İlçesi'ne bağlı Taşyayla-Çamlık köyleri yolu üzerindeki Ormancılar Çeşmesi olarak adlandırılan mevkiinden geçerek yamaçlıktaki patika bir yol ile İnarası'na ulaşılmaktadır. 2013 yılındaki 1. sezon araştırmalarından beridir İnarası'nda çalışmalar devam etmektedir. 2018 yılındaki 6. sezon araştır-

* Doç. Dr. Hüseyin METİN, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. Kars/TÜRKİYE. hmetin@kafkas.edu.tr

Öğr. Gör. Salih SOSLU, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm Rehberliği Bölümü, İstiklal Yerleşkesi, Burdur/TÜRKİYE. ssoslu@mehmetakif.edu.tr.

¹ Araştırmamıza gösterdikleri yakın ilgi ve alakadan dolayı Bucak Kaymakamlığı'na, Bucak Belediye Başkanlığı'na ve Bucak Jandarma Komutanlığı'na teşekkür ederiz.

maları kapsamında İnarası Kutsal Alan'ın teknik plan çizimleri yapılmıştır (Resim: 2). Bu ibadet merkezinin restitüsyon denemesi çizimleri için çok sayıda arşitrav, geison, parapet duvar, sütun ve sütun kaidesi gibi mimari elemanların çizimleri tamamlanmıştır. Kutsal Alan'ın kuzey ve kuzeydoğu tepe noktalarında iki adet Ana Tanrıça Kutsal Alanının belgeleme çalışması da bitirilmiştir. Bunlar podyumlu Basamaklı Sunak ve Sunaklı Tek Sekili yapılarıdır (Resim: 3). Bu veriler, erken dönemlerden itibaren İnarası'nın kutsal bir yer olarak kullandıkları konusundaki tespitleri doğrulamaktadır.

Potalin Mağarası

Bucak İlçesi, Çobanpınarı Köyü, Çatalcam Gediği'nin batısındaki yüksek bir yamaçlık tepenin kuzeyindeki Aktaş Kum Ocağı'na yaklaşık 2 km uzaklıktaki yamaçtır. Pisidia Bölgesi'ndeki plan, galeri yapısı ve yazıtları ile ilginç özelliklere sahip bir mağaradır. Girişi doğu yönündedir. Ana mekân, 50x6 m. ölçülerindedir. Mekânın merkez noktasında sağ ve sol duvar kanadından farklı noktalara geçişi sağlamak için açılmış iki giriş bulunmaktadır. Giriş bölümlerinin ardından 1, 2 ve 3 Nolu olarak kodlanmış, farklı boyutlara ve özelliklere sahip üç galeri yapıları yer almaktadır. Galerî yapılarının teknik plan çizimleri tamamlanmıştır (Resim: 4). Mağara duvarlarındaki muhtelif yerlerde çok sayıda adak nişleri ve yazıtlar görülmektedir. Tanrıça Tyriose'ye adandığı konusundaki yazıtlar dikkat çekicidir. Girişteki sağdaki "Τυριώση επηκωσ Ονησιμος ευχην", "Onesimos Tyriose'ye adadı" şeklindeki yazıtı bu konudaki arkeolojik kanıttır (Resim: 5). 1 ve 3 No'lu galerî yapısının tavan bölümleri, Prehistorik yerleşim özellikteki Beldibi ve Belbaşı mağaraları ile doğal oluşumlu kültürel miras İnsuyu'ndaki gibi sarkıt ve diktlerle kaplıdır. Bu bakımdan tavandaki ve tabandaki nemlilik durumunun dış hatlardan gelerek birikmiş kaynak suları etkisinde gerçekleştiği düşünülmektedir.

Yunusemre Tepesi

Kremna'nın güneydoğusundaki Kepez I mevkiinin yaklaşık 2 km. doğusunda yer almaktadır. Basit planda yapılmış çiftlik yerleşimidir. Yüksek bir tepe ve çevresindeki tarımsal faaliyetler için uygun geniş düzlük alanlar ile bütünlük içerisinde. Çok sayıda Roma ve Geç Antikçağ dönem seramik ve kiremit parçaları tespitler arasındadır. Bu tipteki kırsal yerleşimler, Kilikia, Pamphylia ve Pisidia bölgelerinde MS. 2. ve 3. yy.'da devam eden haydutluk ve korsanlık faaliyetleri sebebiyle kent merkezi dışındaki su ve tarım-

sal arazi gibi temel yiyecek-içecek kaynaklarını korumak için oluşturulmuş güvenlik merkezleriyle eş değer konumdadır. Kremna stratejik bir noktada olduğu için *territoriumunda* benzer şekilde çok sayıda kırsal yerleşimler ve çiftlik yerleşimler ile güvenlik istasyonları yer almaktadır.

Ardılık Tepesi Gözetleme Kulesi

Sivişler Köyü ve Avdancık Mahallesi yolu üzerindeki tepededir. Tepe noktadaki askeri nitelikli Gözetleme Kulesi, Kremna ve Millias arasındaki sınır noktaları ve her iki kente açılır durumdaki derin vadileri ve dar boğazları kontrol eder konumdadır. Kule, konik bir tepe üzerindedir. 1000 m.'lik yüksekliktedir. Kule 6x9 m ölçülerindedir. Dikdörtgen planlıdır. Duvar kalınlıkları 0.90 m.'dir. Temel kalıntıları sağlam durumdaki duvarlar, *polygonal* duvar örgü tekniğindedir. Kulenin kuzeydoğudaki köşesi hacimli bir kaya kütlesi üzerindedir. Bu nokta duvar olarak kullanılmıştır. Çevreye hakim bir konumdadır.

Avdancık, Sakızlık Türkmen Yerleşimi

Avdancık Köyü'ne bağlı Sivişler Mahallesi'nin kuzey yamaçta konumlanmaktadır. 750 m.'lik rakımdadır. Bu çevredeki ilk Türkmen yerleşimleri olarak düşünülmektedir. Yüzeydeki çok az sayıdaki yapı kalıntısı ve seramik parçaları tespitleri oluşturur.

Avdancık, Sivişler, Sarnıç

Avdancık Köyü, Sivişler Mahallesi'nin kuzeyindeki düz bir arazide yer almaktadır. Orijinal sarnıç yapısı, Osmanlı Dönemi'ne ait olup, günümüzde toprak üstündeki bölümü platform şeklinde yükseltilerek harçla sıvalıdır. Sarnıç iç kısmı da perdahlı düz sıvalı durumdadır. 8 m. apındadır ve derinlik yaklaşık 10 m.'dir.

Avdancık, Kızılçukur (Kızılkapın) Ormanlık Mevki, iftlik Yerleşim

Ormanlık Mevki'deki orman yolu üzerindeki yamalıktadır. 2017 yılındaki araştırmalarda keşfettiğimiz Hasin Ovası'ndaki kalıntılar ile benzer olarak Kızılçukur (Kızılkapın) ve Çukurovası'nın güneydoğusundaki yamaçlar üzerindeki düzlükte yaylacılık kültürü izleri tespit edilmiştir. Basit yapılmış çiftlik yerleşim özelliği göstermektedir. Bu noktada dağınık durumda yerleşimlere ait temel kalıntıları tespit edilmiştir. Yamaç çevresinde tarımsal faaliyetler için uygun düzlük alanlar bulunmaktadır.

Avdancık, Kızılçukur (Kızılkapın) Gözetleme Kulesi

Avdancık Köyü'nün doğusundaki Çukurovası mevkiinin kuzeydoğusundaki yüksekçe sarp bir kayalık tepede konumlanmaktadır. Kızılçukur (Kızılkapın) Gözetleme Kulesi, 2017 yılı araştırmalarında keşfedilmiştir. Yaklaşık olarak 1307 m.'lik yüksekliktedir. Avdancık ve Gündoğdu'ya kadar tüm stratejik coğrafyaya hakimdir. Korunaklı bir merkezde yer alması ve dağlık alanlar, dar geçitler ve derin vadiler gibi stratejik noktalara hakim konumu, askeri nitelikli bir gözetleme kulesi olduğunu doğrulamaktadır. 11x4 m. ölçülerindedir. Dikdörtgen planlıdır. Duvar kalınlığı 0.75 m'dir. Çokgen taşlar ile örülü *polygonal* duvar tekniği kullanılmıştır. Doğu cephesindeki sağlam durumdaki duvar yüksekliği 1 m.'dir. Kule içerisinde Geç Klasik ve Hellenistik dönemlere ait nitelikli seramik parçaları tespit edilmiştir. Kulenin ortasında kaçak kazı çukuru açılmış, atıl durumdaki toprak dağınık durumdadır. Bu alanda cam parçaları ve çok sayıda çivi gibi metal malzemeler de bulunmuştur.

Kremna Çevresindeki Kentsel Araştırmalar: Millias ve Panemoteikhos

Millias (Melli veya Kocaaliler) Antik Kenti: Ön Araştırmalar

Millias Antik Kenti, Burdur İli, Bucak İlçesi, Kocaaliler Beldesi sınırları içerisinde. Burdur'a 42 km., Bucak İlçesi'ne 30 km. güneydoğusundaki Kocaaliler'e 5 km.'lik bir uzaklıktadır.

Anıt Mezar

Tek odalı bir mezardır. Kuzey duvar haricindeki duvarları yaklaşık 1 m.'lik seviyede sağlam durumdadır. Duvarları harçsızdır ve *polygonal* teknikte örülmüştür. 3.50x3.50 m.'lik ölçülerdedir. Kare planlıdır. İçerisindeki çok sayıdaki büyük boyutlu çatı kiremitleri dikkat çekicidir. Dekoratif süslemeli tavan kasetleri vardır. Bunlar çevresel olarak dal örgü motifiyle çevrilmiş durumdaki dar bir çerçeveye sınırlandırılmıştır. Alanda kare planlı üzerinde aslan-boğa, gorgo/medusa, oinochoe, kartal, hippocamus ve üzüm salkımı bezemeli dört adet tavan kaseti parçası belgelenmiştir (Resim: 6).

1 No'lu Kule

Üç bölmeli su dağıtım deposu olarak kullanılmış durumdaki sarnıç yapısının güneyindeki hakim bir noktadadır. Kentin kuzey ve batı noktasındaki dağlık alanlara, derin vadilere, geçitlere ve düzlüklere hakimdir. 781 m.'lik

rakımdadır. Kule masif bir kaya kütlesi üzerindedir. 6.50x6.50 ölçülerindedir. Kare planlıdır. Dört duvar sırası sağlam durumdadır. Duvar kalınlıkları yaklaşık 2 m.'dir. 0.60x1.00 m.'lik ölçülerdeki bloklar ve çokgen taşlar ile örülmüştür. *Logaden* olarak tanımladığımız büyük boyutlu taşlar temel yapısında kullanılırken, etrafta dağılmış durumdaki çok daha küçük boyuttaki taşlar temel üstü duvar yapısında kullanılmıştır. Kulede çok sayıda Geç Helenistik Dönem seramikler bulunmuştur. Kulenin doğu köşesinde yaklaşık 30 m. uzunluğunda 2 m. kalınlığında doğu-batı uzantılı sur duvarları yer almaktadır.

Gökalan Kutsal Alan

Millias'ın yaklaşık 500 m. kuzeydoğusundaki Gökalan Mahallesi'nin kuzeyindeki tepededir. Tepe noktasında basit yapılı küçük bir kırsal yerleşim tespit edilmiştir. Roma Dönemi'ne ait kaba formu seramikler çok sayıdadır. Burası günümüzde hayvan ağılı olarak kullanılmaktadır. Tepeye çıkış noktasındaki ana kayaya işlenmiş durumdaki özellikli yapı dikkat çekicidir. Ana kayada basamaklar ve sunu çukuru bulunmaktadır. Basamaklar, kendi içerisinde simetrik değildir. Başnoktaları oldukça tahrip durumdadır.

Karain Mağarası

Millias'ın güneydoğusundaki Gökalan Mahallesi'nin doğu yamacındadır. Patika bir yol ve dik bir yamaç doğrultusunda mağaraya ulaşılır. Köylüler tarafından Karain Mağarası olarak adlandırılmıştır. Kompleksli noktada doğal bir mağara, batıda yaklaşık 100 m.'lik kaya kovuğu ve önünde küçük bir teras düzlük yer almaktadır. Yaklaşık 500 m.'lik rakımdadır. Üçgen şeklindeki kuzey yönündeki bir oyuktan giriş sağlanmaktadır. Karstik oluşumlar nedeniyle mağaranın tavan bölümü kalıp bir tabakayla kaplanmıştır. Mağara üç kademeli bir kompleks yapıdan oluşmaktadır. Sarkıt diktlerin bulunduğu üstteki yer, ikincisi az miktarda prehistorik Erken Tunç Çağı ile Geç Hellenistik-Roma Dönemi seramikler ve mağara dışındaki teras da Roma Dönemi seramiklerinin yanı sıra Ortaçağ seramiklerinin de olduğu tespit edilmiştir. Köylüler, mevsimsel hayvan ağılı olarak kullandıkları için zemin hayvan gübresiyle kaplı durumdadır. Mağaranın ön cephesindeki sahada tarımsal faaliyetler ve bağcılık için uygun yer yer parçalı geniş düzlükler bulunmaktadır. Pisidia Bölgesi'ndeki İnarası, İncirdere ve Potalin gibi mağaralar ile benzerlik gösterir.

Panemoteikhos (Boğazköy) Antik Kenti: Ön Araştırmalar

Panemoteikhos olarak lokalize edilmiş kent, Burdur İli, Bucak İlçesi'ne bağlı Boğazköy'dedir. Bugünkü Burdur-Antalya karayolun doğusundaki ana yola yaklaşık 1 km. mesafededir.

1 ve 2 No'lu Khamasorion Mezar

Kentin güneyinde 810 m. rakımdaki güneydoğu yamaçta ana kayaya oy-gulu çok sayıda kuzey-güney uzantılı khamasorion mezar tespit edilmiştir. Bunlardan en belirgin olanları 0.60x1.85 ölçülerindedir ve derinlikler 0.50 m'dir. Pisidia Bölgesi'ndeki önemli ve yaygın bir mezar tipidir (Resim: 7).

1 No'lu Kule

Güneydeki sur duvarlarının batısında yaklaşık 840 m. yükseklikte bir sıra temel kalıntısı sağlam durumdaki kule yer almaktadır. Duvar kalıntıları dik-dörtgen olup, dizim ve teknik örgüsü *isodomiktir*. Dikdörtgen planlı olup, 6x7 m ölçülerindedir. Dikdörtgen planlıdır. Duvar kalınlıkları 0.60 m.'lik ölçülerdedir. Batısında Klimax (Döşeme Boğazı) hattı bulunmaktadır. Bu nokta günümüzde Burdur-Antalya karayolu olarak kullanılmaktadır. Güneyde çevresi dağlarla çevrili durumdaki dağlık ve çukurluk alanlar yer almaktadır. Pamphylia ve Pisidia bölgeleri arasındaki Toroslar sınır durumundadır. Kulenin hemen ön cephesindeki düzlükler, tarımsal arazi olarak kullanılmaktadır.

Teraslı Sur Duvarlar

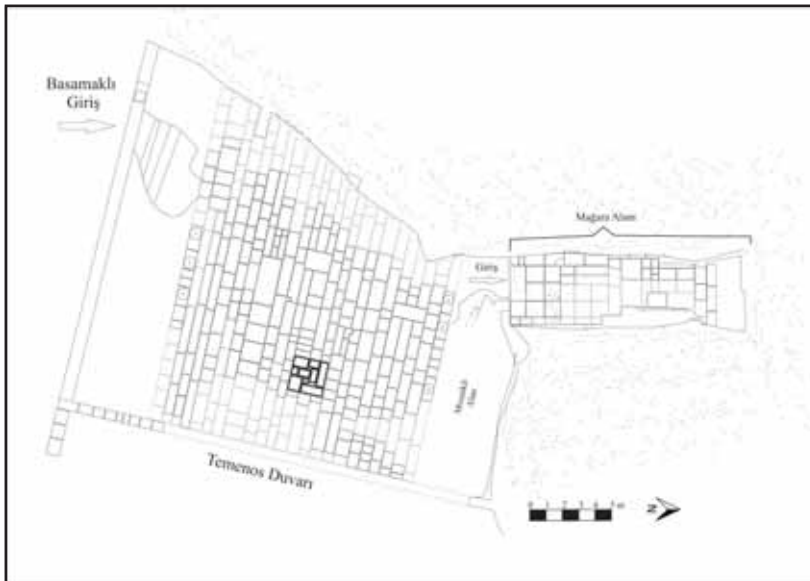
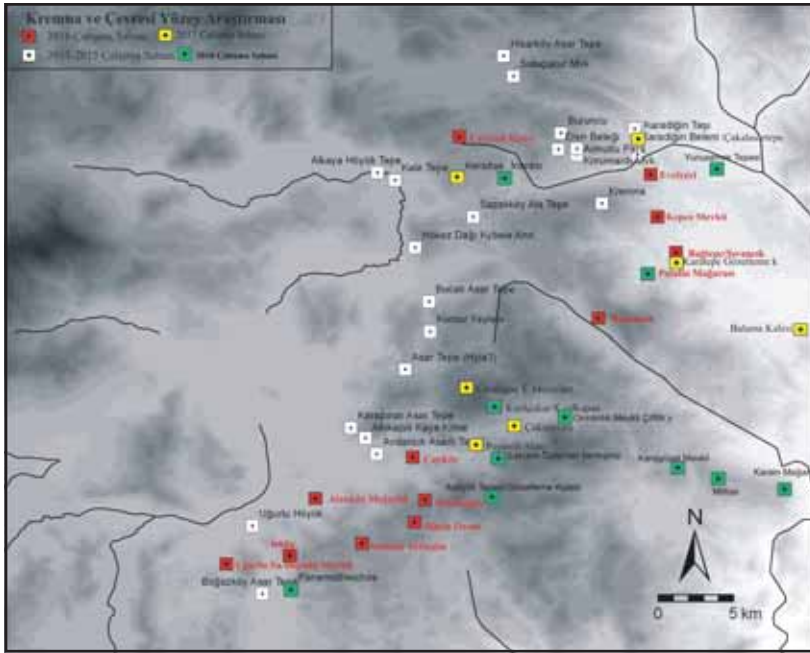
Kentin güneyi testere şeklindeki kademeli olarak güney-kuzey doğrultulu devam durumdaki teraslar halinde oluşturulmuş sur duvarlarıyla çevrilidir. Topografik antiklinal ve senklinal yamaçlar, *logaden* veya *kyklopik* olarak tanımlanmış farklı boyuttaki büyük taşlarla örülmüştür. Ölçüler, 1.00x0.80 ile 1.40x0.70 m. arasında değişkenlik göstermektedir. Bazı noktalarda dik ve yumuşak topraklı yamaçlarda blok taşlar dışa açık ve çıkık bir şekilde bel verir pozisyonda oturtulmuştur. Duvar sıraları oldukça sağlam olup, altıya kadar çıkmaktadır. Duvarlar statik ve simetrik olarak birbirlerini keser şekildedir. Bu bakımdan diziliş yönüyle testere biçimlidir. Teraslar üzerindeki bazı noktalarda konutlar bulunmaktadır. Ayrıca, dirsekli sur duvarları özellikleri gösterir durumdaki noktalar da tespit edilmiştir. İstatistiksel ve grafiksel haritada topografik sayısal veriler aktarılmıştır (Resim: 8).

2 Nolu Kule

Doğudaki giriş kapısının hemen yakınındaki kuzeydoğu uç noktada 2 Nolu Kule yer almaktadır. 8x6.50 m ölçülerindedir. Dikdörtgen planlıdır. Duvar kalınlıkları 1.50 m'dir. Tahrip durumdadır, ancak, temel bilgiler sunmak için yeterliliktedir. Kule girişi batıdandır. Duvarlar bölmelidir ve bölmeler, küçük taşlar ve ince toprak karışımı dolguludur. Dış duvarların cephesi kaba yontuludur. Beş duvar sırası sağlam durumdadır. *Logaden* tipli dikdörtgen büyük blok taşlar kullanılmıştır. Köşe noktalarda yatay ve dikey şeklinde oturtulmuş atkı duvar özellik tercih edilmiştir. İç ve dış duvar arasındaki değişkenlik dikkat çekicidir. İç duvarlar, çeşitli boyuttaki küçük taşlar ile *polygonal* duvar tekniğe örülmüştür. Duvarlar arasındaki bölmelerde ve özellikle kapı eşik seviyesindeki duvar hattındaki noktalarda harç kullanıldığı tespit edilmiştir. Kulenin kuzeydoğu ve güneydoğu uç noktalarında kuleyle bitişik ve devam durumundaki sur duvarları bulunmaktadır. Hellenistik Dönem ve sonrasında askeri nitelikli yapısıyla savunma sistemlerinin önemli bir parçasıdır (Resim: 9).

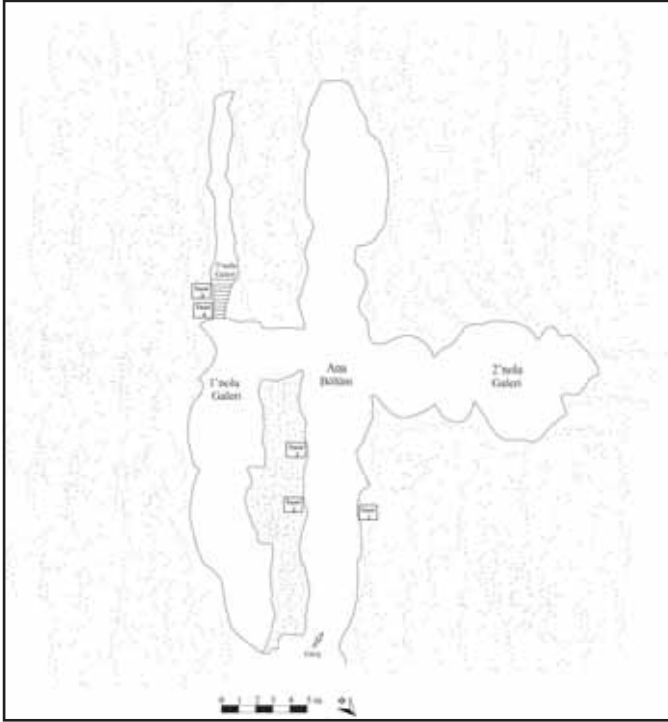
3 Nolu Kule

Kent merkeziyle oldukça düşük bir irtifadadır. Karşısındaki vadiyi ve dağlık alanları kontrol eder pozisyonda konumlanmıştır. Güneydoğu yönündedir. Antiklinal ve senklinal bir topografyada masif bir kaya kütlesi ve yumuşak bir toprak üzerindedir. Kule 6.20x5.50 m ölçülerindedir. Dikdörtgen planlıdır. Tahrip durumdadır. Kuledeki ön cephede kullanılmış taşlar *logaden* tipteki büyük blok taşlardır. Düzensiz bir *isodomik* ve *polygonal* duvar örgüsü vardır. Duvar aralıkları düzensizdir ve duvar yüzleri kaba yontuludur. Ön cephedeki sağlam durumundaki duvar ölçüleri, yükseklik 2.60 m., genişlik 2.80 m.'dir. Kule'nin duvar ölçüleri çeşitlilik gösterir; 1.30 m., 1.70 m. ve 2.20 m.'dir. Kule kuzeydoğu nokta iç ve dış "V" yaparak topografyaya uygun bir şekilde devam etmektedir Resim: 10. Bu noktada yaklaşık 10 m.'lik sağlam bir duvar bulunmaktadır. Duvar kalınlıkları 2.20 m.'dir. Stratejik bir noktada yer aldığı için kalın bir sur duvarına ihtiyaç duyulmuştur. Kuleyle bitişik bir başlangıçtır. Bu özellik erken dönemdeki duvarlarda sıkça kullanılan bir özelliktir. Duvardaki taşlar kaba yontuludur. Duvar örgü teknikleri olarak *polygonal* ve *trapezoidal* kullanımlar ön planda olup Hellenistik öncesini işaret etmektedir (Resim: 11).

Resim 3: İnarası basamaklı sunak.

Resim 4: Potalin Mağarası plan.

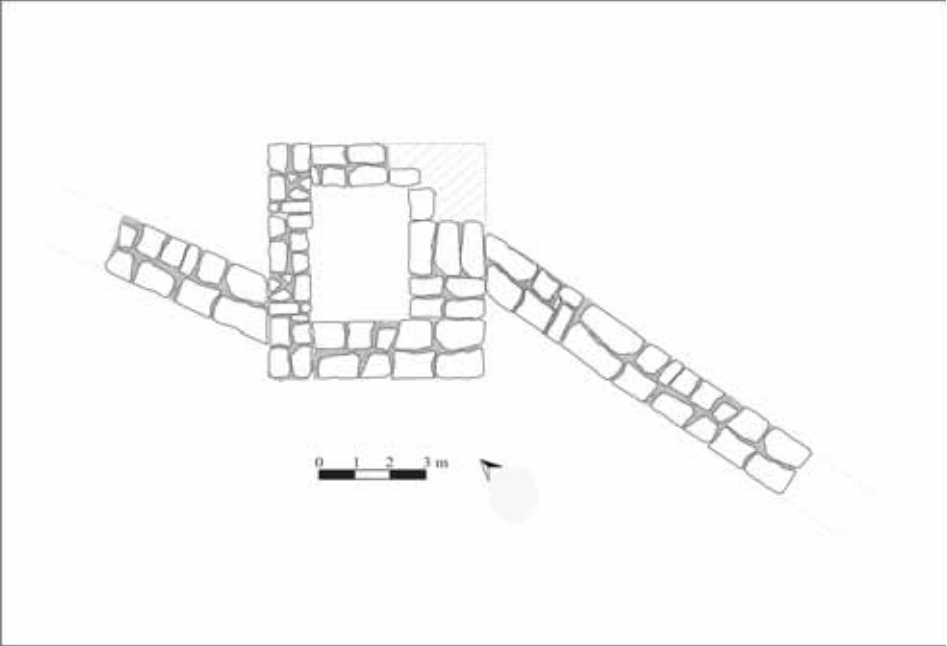
Resim 5: Potalin Mağarası Tanrıça Tyriose Yazıtı.

Resim 6: Millias antik kenti anıt mezarı tavan kaseti.

Resim 9: Panemoteikhos antik kenti 2 nolu kule.

Resim 10: Panemoteikhos antik kenti 3 nolu kule.

Resim 11: Panemoteikhos antik kenti sur duvarı.

SAKARYA VE BİLECİK İLLERİNDE EPIGRAFIK TARİHİ-COĞRAFI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

Hüseyin Sami ÖZTÜRK*
Ezgi Demirhan ÖZTÜRK

Başkanlığım altında 2018 yılı “Sakarya İli ile Bilecik İli ve İlçeleri Epigrafi-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırması” 26 Temmuz – 16 Ağustos 2018 tarihlerinde Bilecik İli Bozüyük, Gölpazarı, İnhisar, Merkez, Osmaniye, Söğüt, Yenipazar ilçeleri ve Bayırköy Beldesi ile Sakarya İli Geyve, Pamukova, Sapanca ve Taraklı ilçelerinde gerçekleştirilmiştir¹. Söz konusu çalışma sırasında kimi Nikaia’ya kimi ise Nikomedeia’ya ait 38 yazıt kayıt altına alınmıştır. Büyük bir bölümü yayımlanmamış olan bu yazıtların çoğunluğunu mezar yazıtları oluşturmaktadır. Mezar yazıtlar dışında üçü adak yazıtı olmak üzere biri yazıtlı diğeri yazıtsız iki miltaş kayıt altına alınmıştır.

Çalışma sırasında tespit edilen yazıtların buluntu yeri ve içerikleri şu şekildedir:

SIRA No	ANTİK KENT	YAZITLARIN İÇERİKLERİ
1	Nikaia	Kal[.]mniaioi Köyü’nün adının geçtiği bir yazıt fragmanı (Resim: 1).
2	Nikaia	Menogenes’in mezarı.
3	Nikaia	Aphphia’nın mezarı.
4	Nikaia	Adı bilinmeyen bir kişiye ait mezar fragmanı.
5	Nikaia	Adı silinmiş bir imparatora ait bir miltaş. Nikaia’ya 24 mil uzaklıkta (Resim: 2).

* Doç. Dr. Hüseyin Sami ÖZTÜRK, Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü/Eskiçağ Tarihi. İstanbul/TÜRKİYE. hsoztrk@yahoo.com

Ezgi Demirhan Öztürk, Eskiçağ tarihçisi ve epigraf, İstanbul/TÜRKİYE ezgiocedemirhan@gmail.com

¹ Sakarya ve Bilecik illerinde çalışma lisansı veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü - Kazı ve Araştırmalar Dairesi Başkanlığı ve kurum çalışanlarına; bu proje için finans desteği sağlayan Marmara Üniversitesi BAPKO’ya; Bakanlık Temsilcisi olarak görevlendirilen Kütahya Korumu Kurulu’dan Tuba TÜRKEL’e; konaklama ve iye yardımlarından ötürü Bilecik İli, Osmaniye İlçesi, Belediye Başkanı Münür ŞAHİN’e; Osmaniye Belediyesi Kültür İşleri Başkanı Süleyman ÇAKAR’a; ekip üyelerinden Adem Gündüz, Haris Nikolayidis, Hamit KARADAĞ ile Merve Sarılar-ÖZDEMİR’e teşekkür ederiz.

6	Nikaia	<i>Paraphylaks</i> Andron'a ait bir ölü onurlandırması.
7	Nikaia	45 yaşında ölen Khrestos'a ait bir mezar steli.
8	Nikaia	Aurelius ... Zeus Bronton'a adağı.
9	Nikaia	Sabinus oğlu filancanın mezarı.
10	Nikaia	<i>INikaia</i> 1141'de yayımlanmış: Titus Marcius Gamus'un Iuppiter Optimus (En iyi) Maximus (En yüce) Tutor'a (Veli'ye) adağı.
11	Nikaia	Sosikrates oğlu Khrestos ile eşi Maxima'nın mezarı.
12	Nikaia	Bir mezar steli üzerinde sadece "satılamaz" ibaresi yer almaktadır.
13	Nikaia	Khrysa adında bir kadına ait mezar steli.
14	Nikaia	Bir mezar steli üzerinde sadece "satılamaz" ibaresi yer almaktadır.
15	Nikaia	Menothemis'in mezarı.
16	Nikaia	Antigenes'in mezarı.
17	Nikaia	<i>INikaia</i> 1379'da yayımlanmış: Menippos oğlu Apollonides'in mezarı.
18	Nikaia	<i>INikaia</i> 1379'da yayımlanmış: Neikomedes kızı, Apollonides'in eşi Eia'nın mezarı.
19	Nikaia	Antandros oğlu Gauros'un mezarı.
20	Nikaia	Khrestos'un mezarı.
21	Nikaia	<i>INikaia</i> 1250'de yayımlanmış: Nestor ile eşi Sabine ve oğulları Longinus'un mezarı. Yazıtı <i>addendum et corringendum</i> yapılmıştır (Resim: 3).
22	Nikaia	Arkhestratos'un mezarı.
23	Nikaia	Adı bilinmeyen bir karı-koca ile oğulları Puplius Aelius'un mezarı.
24	Nikaia	Adı bilinmeyen birisinin, sonu --- elikes ile biten eşi için yaptırdığı bir <i>hamasorion</i> .
25	Nikaia	Yazıtın kırık olmasından ötürü adını bilemediğimiz bir kadın için yaptırılmış olan silindir şeklinde bir mezar steli.
26	Nikaia	Bir duvarın içine gömülü olduğu için kime ve kim tarafından yapıldığı tam olarak anlaşılamayan bir mezar steli.

27	Nikaia	Bir mezar steli üzerinde sadece “satılamaz” ibaresi yer almaktadır.
28	Nikaia	Sonu ---philetos ile biten bir kişi Plancia(?) adındaki eşine bir mezar yaptırıyor.
29	Nikaia	Phileinos oğlu Phileinos’a ait bir mezar steli (Resim: 4).
30	Nikaia	Asklepiodote tarafından yaptırılan bir mezar anıtına ait yazıt.
31	Nikaia	Sosandros, Papylos, Thetis ve Lucilla’nın ebeveynleri için yaptırdıkları bir mezar anıtına ait postament üzerindeki yazıt.
32	Nikaia	Günümüze sadece alt kısmı ulaşmış, yazıtsız bir miltaş.
33	Nikomedeia	Oldukça büyük bir mezar alınlığında, at bakıcısı Aurelius Memmius Asklepiodotos ile eşi Aurelia Sergia Iuliane’nin mezar yazıtı (foto 5).
34	Nikomedeia	Büyük ölçüde kırılmış bir lahidin ön yüzünde harfler.
35	Nikomedeia	Menesthes kızı 54 yıl yaşayan filanca ile azatlısı Philoumene’nin mezarına ait yazıt.
36	Nikaia	<i>INikaia</i> 1091’de yayımlanmış: Zeus Bronton rahibi Bassos’un kendisi ve ailesi için adağı.
37	Nikaia	Khrysa’nın mezar steline ait bir yazıt.
38	Nikaia	İmparator Mauricius’a ait bir monogram.

Foto 1: Kal[.]mniaioi Köyü'nün adının geçtiği bir yazıt fragmanı.

Foto 2: Adı silinmiş bir imparatora ait bir miltaşı.

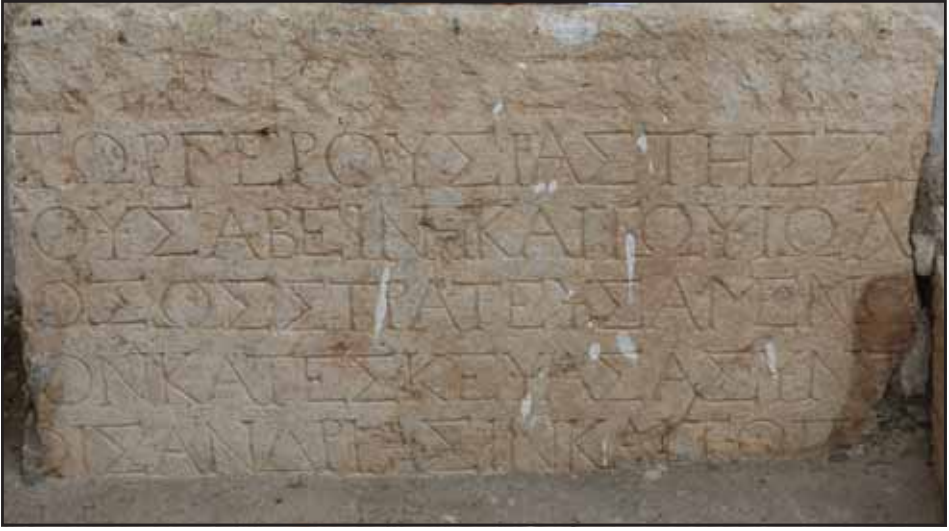

Foto 3: Nestor ile eşi Sabine ve oğulları Longinus'un mezarı.

Foto 4: Phileinos'a ait bir mezar steli.

Foto 5: At bakıcısı Aurelius Memmius Asklepiodotos ile eşinin mezarı.

MEVLÂNA MÜZESİ HAZİRESİNDEKİ MEZAR TAŞLARI

İbrahim KUNT*

ÖZET

Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, 21.07.2015 tarih ve 140403 sayılı yazısıyla verilen izin kapsamında gerçekleşen 2018 yılına ait Konya İli, Merkez İlçelerini kapsayan, "Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı Dönemlerine Ait Yapı (İnşa ve Tamir) Kitabeleri ile Mezar Taşı ve Sandukalar" konulu Yüzey Araştırmasına, Bakanlık Yetkili Uzmanı Sevilay Bozkurt gözetiminde, Doç. Dr. İbrahim KUNT başkanlığında, ekip listesinde yer alan Necdet Bekirhan Soy ve Melike Demirtaş'ın katılımıyla 01.09.2018 tarihinde, Konya İli, Meram İlçesinde bulunan Hacı Fettah Mezarlığında, inceleme çalışması ile başlanılmış olup, aynı ekiple 15 (onbeş) gün devam eden çalışma 15.09.2018 tarihinde tamamlanmıştır.

Yukarıda anılan tarihler içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar, ilgi yazıda belirtilen izin kapsamında Konya İline bağlı üç merkez ilçe (Meram-Selçuklu-Karatay) sınırları içerisinde gerçekleştirilmiş olup ilk olarak Meram ilçesi Hacı Fettah Mezarlığında yapılan inceleme ile çalışmalara başlanılmıştır. Burada yapılan çalışmalar sonrasında Karatay İlçesi Mevlâna Müzesi Haziresinde araştırma çalışmalarına devam edilmesine karar verilmiştir.

"Mevlâna Müzesi Haziresindeki Mezar Taşları" konulu bu çalışmada, hazirede yer alan mezar taşları tespit edilmiş, ölçüleri alınmış, fotoğraflanmış ve bilgisayar ortamına aktararak belgelenmiştir. Mezar taşlarının kitabeleri okunmuş, başlık tipleri, formları ve bezeme özellikleri ele alınarak Türk mezar taşı sanatı içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada her bir mezar taşı ayrı ayrı ele alınmış ve bu taşlar üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

MEVLÂNA MÜZESİ HAZİRESİ

Karatay İlçesi, Aziziye Mahallesi, Mevlâna Caddesinde yer alan bugün müze olarak kullanılan Mevlâna Dergâhı, Müze alanı bahçesi ile birlikte 6.500

* Doç. Dr. İbrahim KUNT, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı. Konya/TÜRKİYE. ibrahimkunt@yahoo.com.

m² iken, yeri istimlak edilerek Gül Bahçesi olarak düzenlenen bölümlerle birlikte 18.000 m²ye ulaşmıştır. (Koordinat Bilgileri; 37° 87'10.37"N- 32° 50'50.31"E)

Geniş bir bahçe duvarı içerisindeki yapıların çekirdeğini Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin türbesi oluşturmakta; semâhâne, mescid, matbah-ı şerif, meydân-ı şerif, derviş hücreleri, avlu ve hazîredeki binalar büyük bir külliye meydana getirmektedir. Dergâhın esas avlusuna hazire duvarları içerisindeki dört kapı ile girilmektedir. Cümle kapısı batıdaki Dervişan Kapısı'dır. Doğu tarafında Pîr Kapısı, kuzeyde Çelebiyan Kapısı, güneyde Hâmûşân Kapısı bulunmaktadır. Dervişan Kapısından avluya girilince sağda Şeb-i Arûs Havuzu, ortada şadırvan, kuzeyde selsebil bulunur. Dergâh 1927'de müze haline getirilirken avludaki mezarlık kaldırılmış, etrafı çevrilerek günümüzde çiçek bahçesi yapılmış ve taşları dergâhın doğu tarafına yığılmıştır¹.

Anadolu Selçukluları döneminde saraya ait has bahçe olan Mevlâna Dergahına ilk defin 1236 yılında Mevlâna'nın babası Bahaüddin Veled'le başlamıştır. İlk günden başlayarak ziyaretgâh durumuna gelen bu mezar, Mevlâna Külliyesi'nin çekirdeği olmuştur². 17 Aralık 1273 tarihinde vefat etmiş olan Mevlâna da, babasının başucuna defnedilmiştir. Böylece ölen Mevlevi büyüklerinin de zamanla buraya defnedilmesi ile türbenin dışı da mezarlık alanı haline gelmiştir.

Mevlâna Dergâhının batı girişindeki bölümün Neyzenler mezarlığı, güney bahçesinin Hamuşân mezarlığı, doğu bölümünün Huzur-ı Pir mezarlığı, kuzeyindeki bölümün ise Valideler mezarlığı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Konya Mevlâna Dergâhı Müze'ye dönüştürüldüğünde Dergâhın haziresinde bulunan mezar taşları yerlerinden sökülerek mezarlık bozulmuştur. Mezar taşları müzeye kaldırıldığında çoğu mezarın baş ve ayak taşı birbirine karışmıştır. Mevlâna Müzesi'nde bulunan taşların büyük bir kısmı da yalnız baş taşıdır.

Alanda ekip ile birlikte yapılan çalışmada toplamda 71 adet mezar taşı tespit edilmiş, fotoğrafları çekilerek, belgeleme suretiyle kayıt altına alınmıştır. Mevlevi mezar taşlarında görülen motifler her dönem mimari ve el sanatlarında görülen, motiflerle benzerlik göstermektedir. Mevlevi mezar taşları estetik görünümünün yanı sıra meslekler, ünvanlar ve inanışlarla

¹ Haşim KARPUZ (2004), "Mevlâna Külliyesi", *TDVİA*, C. 29, Ankara, s. 448.

² Hasan ÖZÖNDER (1989), *Konya Mevlâna Dergâhı*, Ankara, s.7.

ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu haziredeki mezar taşları sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan mezar taşı yapma geleneğini devam ettiren daha çok süslemeli örnekler olarak dikkat çekmektedir.

Bakanlığımızca verilen ilgili izin yazısındaki hususlar dikkat alınarak ve yazı ekindeki çalışma programı ve işaretli harita göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, daha önceki senelerde araştırma yapılan alanlarla birlikte yeni alanlar üzerinde de inceleme yapılmıştır. Çalışma bürosunda ekip üyelerince araziden elde edilen bulguların analizleri yapıp bilgisayar ortamına aktarımı sağlanmıştır.

DEĞERLENDİRME

Mezar taşları ile ilgili olarak çeşitli tipoloji araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırmalar günümüze ışık tutarak mezar taşlarının nasıl ele alınması gerektiği konusunda bize yön vermiştir. Osmanlı mezar taşlarının, İstanbul ağırlıklı olmak üzere Anadolu'dan 1200 örneğe dayalı sınıflaması Bacque-Grammont/Vatin/Laqueur tarafından 1990 yılında yapılmış, bu çalışmaya Bacque-Grammont son şeklini vermiştir³. Ayrıca Prof. Dr. Halit Çal'ın Osmanlı mezar taşları konusunda birçok araştırması ve yayını mevcuttur. Araştırmamızda, bu yayınlar ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Osmanlı dönemini kapsayan mezar tipolojisi araştırmalarında mezar tipleri genel olarak beş bölümde incelenmiştir. Bunlar; Toprak mezarlar, Çerçevesiz mezarlar, Kapak taşlı mezarlar, Sandukalı mezarlar ve Sandık (lahit) mezarlar olarak tipolojik açıdan sınıflandırılmıştır⁴. Çalışmamızdaki bazı mezar taşlarının hem baş hem ayak taşı, bazılarını ise yalnız baş taşı mevcuttur. Mezar taşları genellikle toprak mezarlar tipindedir. Ancak bir ya da birkaç kademeli kaide üzerine yerleştirilen şahideler ve çerçevesiz mezar tipiyle de karşılaşmaktadır. Mevlâna Müzesi haziresindeki incelediğimiz 71 adet mezar tipi arasında toprak mezar, çerçevesiz mezar, kapak taşlı ve sandık(lahit) tipi mezar tespit edilmiştir.

Mezar taşlarını gövde yatay kesitlerine göre ele alan tipolojide, ana şekil olarak dikdörtgen, kare veya kareye yakın dikdörtgen formları görülmekte, ayrıca gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, yarım daire ve sivri kemerli formlar da bulunmaktadır.

³ BACQUE, Grammont vd., (1992). "Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları: Uygulanan Yöntemler ve Bilgisayarda Yapılabilecek İşlemler", *Erdem*, Ocak-1990, Cilt: 6, S.16, s.197-214.

⁴ Halit ÇAL (2015), "Türklerde Mezar-Mezar Taşları", *Aile Yazıları*, S:8, Ankara, 303-305.

Başlık, çeşitli amaçlarla başa giyilen nesnelere verilen genel bir isimdir. Osmanlı döneminde baş giyimleri, dönemlerine göre pek çok şekil almıştır⁵. Mezar taşlarının başlıkları yatan kişinin mesleği, sosyal ve ekonomik durumu, tarikatı, ailesi ve pek çok konuda bilgi vermektedir. Halit Çal'ın yaptığı tipolojiye bağlı kalarak sarık, kavuk, fes ve tarikat başlıkları olarak ayrılmaktadır. Dönemin günlük yaşantısında kullanılan başlıkların mezar taşı başlığı olarak kullanıldığı görülmektedir. Mezar taşlarında madalyon, gülbezek ya da güneş motifi olarak betimlenen motifin tepelik olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Örfi sarık küçük dereceli ulema, küçük ve orta dereceden kadılar, imamlar ve vakıflarda çalışanlar tarafından takılmaktadır. Bu sarık çeşidinde sarma biçimine ve büyüklüğüne göre makamlar değişmektedir⁶. Sultan II. Mahmut'un kılık kıyafette yaptığı devrim ile fesin başlık olarak kullanılmaya başlanması, 19. yüzyıl şahide başlıklarının değişimini getirmiştir. II. Mahmut'tan sonra gelen padişahların fes seçimleri de aynı şekilde değişime katkı sağlamıştır. Mahmûdî fes başlıklar II. Mahmud döneminde kullanılan fes tipidir. Bu fesler alt kısmı dar üst kısmı ise daha geniştir. Bu fes tipinde püskül de görülmektedir. Hâmîdî fes başlık II. Abdülhamid Han döneminde kullanılan feslere denmektedir. Bu feslerin üstü dar alt tarafı geniştir. Birden fazla püskül görülebilmektedir. Destarlı ve destarsız Mevlevi sikkeleri, Mevlevi tarikatının bir sembolüdür. Bu başlık türü tarikat mensupları tarafından kullanılmaktadır ve Mevlevi mezar taşlarında yaygın kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde kadınların günlük hayatta başlarına taktıkları hotoz, kadın mezarlarının baş taşlarında görülmektedir. Burada değinilen mezar taşı başlık türleri Mevlâna Müzesi haziresindeki incelediğimiz 71 adet mezar taşının başlıklarında görülmektedir. Mezar taşlarının başlıkları mezarda yatan kişinin cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumu, mesleği, ailesi ve tarikatı gibi pek çok konuda bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Mezar taşları üzerine yapılan çalışmalarda erkek ve kadın mezar taşları diye gruplandırmaların yapıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Hans Peter Lagueur bu çalışmayı yapanlardan birisidir⁷. Mezar taşları içerisinde erkek ve kadın mezar taşları iki büyük grubu oluşturmaktadır.

⁵ C. E. ARSEVEN, (1983), "Baş Giyimi - Baş Giyeceği", *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: I, s.182-185.

⁶ Fatih ÇAVUŞ (2018), *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları*, İstanbul, s. 171.

⁷ Hans Peter LAQUEUR (1997), *Hüve'l- Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (Çev. Selahattin Dilidüzgün), İstanbul.

Çiçek ve güllerden yapılmış taçlı kadın Mevlevi mezar taşlarının yanı sıra bezemesiz taç kısmı olmayan yalnızca sivri kemer alınlıklı Mevlevi kadınlara ait mezar taşları da bulunmaktadır. Burada belirleyici unsur kitabede geçen ifadelerdir. Hu, Sülale-i Tahire'den Sülale-i Hazreti Mevlâna'dan gibi sıfatlar ölen kadının Mevlevi olduğuna ya da Mevlana sülalesinden geldiğine işaretler. Mevlevi erkeklerin mezar taşlarında sikkeler belirleyici unsurdur. Destarlı ve destarsız sikkeler Mevlevi mezar taşlarında kullanılmıştır. Bu sikkeler ölen kişinin Mevlevi olduğunu ve ölmeden önce tarikat içindeki görevini de bize göstermektedir⁸.

Mezar taşlarında süsleme, baş taşları ile başlık ve alınlıklarda daha çok görülmektedir. Ayak taşlarında ise alınlık ve gövde kısmında süslemenin yoğunlaştığı görülmektedir. İncelemiş olduğumuz mezar taşlarında ağırlıklı olarak bitkisel karakterli motifler yer almaktadır. Bitkisel motifler ise, Selvi ağacı, asma ağacı, lale, gül, yapraklı çiçekler, kıvrık dallar, stilize palmet ve kenger yaprağı motifleri olarak belirlemektedir. Ayrıca geometrik süsleme anlamında madalyon ve geometrik geçme görülmektedir. Bu süslemelerin hepsinin bir yapılış amacı ve sağladığı bir sembolik anlam bulunmaktadır. Selvi ağacı tasavvufta önemli yer tutmaktadır. Allah yazılışının ilk harfi olan elif harfini simgeler ve vahdet-i vücûdun bir işareti olarak kabul edilmektedir⁹.

Türk sanatında, başta mezar taşları olmak üzere pek çok alanda görülen selvi, hayat ağacı sembolü olarak ölümsüzlükle ilgili bir motiftir. Mezar taşlarında kullanılan selvi motifi edebi hayatı simgeler. İslam inancında ölümsüzlüğü en iyi ifade eden kaynaklardan biri şu hadistir: "El-mu'minune lâ yemûtûne bel yenkılûne min dârin ilâ dârin" Mü'minler ölmezler, bir diyardan diğer bir diyara göçerler."

Haziredeki mezar taşlarının çoğunda görülen asma ağacı motifi, üzümün cennet meyvesi olmasıyla ilgilidir. Asma ağacının mezar taşlarında kullanımını, bir bütün yüzeyi kaplayacak şekilde ya da selvi ağacının etrafında görebilmekteyiz. Yine sıkça görülen lale motifi Allah'ı temsil etmekte; yani vahdet-i vücudun bir işareti olarak kullanılmaktadır. Bu motif de aynı selvi gibi elif harfine benzetilmektedir. Bu önemi itibarı ile de lale motifi mezar taşlarında görülmektedir. Gül motifi bazen açmış halde bazen de demet halinde karşımıza çıkmaktadır. İslam sanatında gül Hz. Muhammed'in

⁸ Naci BAKIRCI (2005), *Mevlevi Mezar Taşları*, İstanbul, s. 99.

⁹ İskender PALA (1999), *Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, s. 350.

sembolü olarak kabul edilmektedir¹⁰. Bu nedenle mezar taşlarında çokça gül motifi kullanılmıştır.

Hurma ağacı motifi genel olarak ayak taşlarında görülmektedir. Vefat eden kişinin hacca gittiğini ve hacı olduğunu göstermektedir. Ayrıca hurma ağacının cennet ağacı, hurmanın da cennet meyvesi olarak bilinmesi de mezar taşlarında çokça görülmesinin nedenlerindendir.

İnceleme konumuzu oluşturan mezar taşlarının çoğunluğu mermer malzemedendir. Mezar taşlarında, işleme yöntemi olarak ise, zemin oyma tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte yazı ve desenler yüzeye çizildikten sonra etrafları alet yardımıyla oyulmuş, kenarları ise çerçeve oluşturacak biçimde boş bırakılmıştır.

Mezar taşları, üzerlerinde yer alan kitabeleri ile de dikkat çekmektedir. İncelenen mezar taşlarında celi-sülüs ve celi-tâlik olmak üzere iki farklı yazı tipi görülmektedir. Mezar taşları üzerinde yer alan kitabelerde, Başlangıç İfadesi, Durum Bildirme, Tanrıdan İstek, İnsanlardan İstek, Meslek, Sülale Adları, Ölenin Adı, Tarih gibi ifadeler yer almaktadır. Ele alınan mezar taşlarının dili Osmanlı Türkçesi ve Arapçadır. İncelediğimiz mezar taşlarının büyük bölümünde yazı yalnız süsleme unsuru olarak karşımıza çıkmamaktadır. Yazı, ölen kişinin kimliğinin yanında hat sanatındaki gelişimi de göstermektedir.

SONUÇ

Türklerde mezar geleneği Türk tarihinin başlangıcından bugüne kadar değişik dönemlerde farklılıklar göstermiş olsa da kesintisiz olarak devam eden bir olgudur. Türk şehirlerinin geçmişine bir bakıma şahitlik ederek birer belge özelliği taşıyan mezar taşları, yapıldıkları dönemin inançları, sanatı, gelenekleri ve iktisadi şartlarının başlıca ortak eseridir. Bu sebeple mezar taşları yapıldıkları dönemin sanat zevki ve kültürünü yansıtır. Ayrıca mezar taşları bulundukları yerin sosyal, kültürel, dinsel, ekonomik ve ticari durumlarını öğrenmede verdiği bilgiler nedeniyle de oldukça önemlidir. Bu açıdan başta tarih ve sanat tarihi olmak üzere birçok bilim dalındaki araştırmalar için kaynak niteliğine sahiptir.

Tarih boyunca değişen ve gelişen sanat değerlerine bağlı olarak sahip oldukları estetik değerler bakımından Türk mezar taşları, kitabeleri ve

¹⁰ Beşir AYVAZOĞLU (1999), *Güller Kitabı*, İstanbul, s. 95.

süslemeleri ile bulundukları mezarlıklara adeta birer Açık hava müzesi havası vermektedirler. Mezarlıklar ve hazirelerdeki tarihi mezar taşları eski Türk şehirlerinin bir bakıma “tapu senetleri” olmuşlardır¹¹. Bu çalışma ile birlikte Mevlâna müzesi haziresindeki 71 adet mezar taşının araştırması yapılmış ve mezar taşları belgelenmiştir.

Sonuç olarak, Konya’nın sosyal ve kültürel geçmişine ışık tutan, içerikleri ile her biri birer dil, edebiyat ve sanat harikası olan bu eserlerin gerek biçim gerekse kompozisyon özellikleri açısından dönemlerinin yaygın form, süsleme anlayış ve geleneğinin paralelinde bir düzenlemeye sahip oldukları görülmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı sanatında mimari alanda görülmeye başlanan yabancı etkiler, hazîredeki mezar taşlarında kendini hissettirmiştir. Natüralist ve stilize bitkisel motifler bu etkilerin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabelerde yer alan yazı ise kimi yerlerde daha basit kimi yerlerde ise daha sanatkârane olarak geleneksel çizgisi içerisindeki varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

ARSEVEN, C. E. (1983), “Baş Giyimi - Baş Giyeceği”, *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: I, s.182-185.

AYVAZOĞLU, Beşir (1999), *Güller Kitabı*, İstanbul, s. 95.

BACQUE, Grammont vd., (1992). “Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları: Uygulanan Yöntemler ve Bilgisayarda Yapılabilecek İşlemler”, *Erdem*, Ocak-1990, Cilt: 6, S.16, s.197-214.

BAKIRCI, Naci (2005), *Mevlevi Mezar Taşları*, İstanbul, s. 99.

ÇAL, Halit (2015), “Türklerde Mezar-Mezar Taşları”, *Aile Yazıları*, S:8, Ankara, 303-305.

ÇAVUŞ, Fatih (2018), *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları*, İstanbul, s. 171.

KARPUZ, Haşim (2004), “Mevlânâ Külliyesi”, *TDVİA*, C. 29, Ankara, s. 448.

LAQUEUR, Hans Peter (1997), *Hüve'l- Baki*, İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, (Çev. Selahattin Dilidüzgün), İstanbul.

ÖZÖNDER, Hasan (1989), *Konya Mevlâna Dergâhı*, Ankara, s.7.

PALA, İskender (1999), *Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, s. 350.

¹¹ Semavi EYİCE (1996), “Mezarlıklar ve Hazireler”, *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri - Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique*, Cilt: I, Ankara, s.124.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

2018 YILI KONYA İLİ, KARATAY ve ALTINEKİN İLÇELERİ, BOZDAĞ MİLLİ PARKI DOĞU ve KUZEY KESİMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

İlker IŞIK*

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdür-lüğü'nün 14.08.2017 tarih ve 94949537-161.01-166002 sayılı ilgili yazısıyla verilen resmi izinle *Konya İli, Karatay ve Altınekin ilçeleri, Bozdağ Milli Parkı Doğu ve Kuzey Kesimi* yüzey araştırması, bakanlık temsilcisi, Atatürk Müzesi uzmanlarından Ali Şahin Esen'in katılımıyla 30 Haziran – 15 Temmuz 2018 tarihleri arasında (16 gün) gerçekleştirilmiştir. Dr. Öğr. Üyesi İlker Işık başkanlığında yürütülen çalışmaya Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu'ndan Doç. Dr. Mevlüt Uyan, İstanbul Üniversitesi Jeofizik Mühendisliği Anabilim Dalı'ndan Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Kaya, Dr. Öğr. Üyesi Melda Küçükdemirci, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Makaroğlu, Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi / Arkeolog Orkun SARP ve Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı Yüksek Lisans öğrencisi / Mimar Muhammed Naim Erdem bilimsel heyet üyesi olarak katılmışlardır. Bu kapsamda çalışma sahası olarak; Bozdağ Milli Parkı, Divanlar, Karakaya, Göçü, Gökköyyayla, Koçyaka, Zulmanda Hanı, Gölcek, Koçaş, Borukkuyu, Yağlıbayat ve Ağsaklı mevkilerine gidilmiş, sürenin yeterli olmaması sebebiyle Katrancı ve Beşağl beldelerine gidilememiştir (Har. 1).

GİRİŞ

2017 yılı içerisinde T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan izin ile başlatılan yüzey araştırması çalışmalarımız Bozdağ milli parkının kuzey ve doğu kesiminde yürütülmüştür. 2018 yılı itibariyle çalışma sahası genişle-

* İlker IŞIK, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Alaeddin Keykubat Kampüsü, Konya/TÜRKİYE. ilkerarkeo@selcuk.edu.tr
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Alaeddin Keykubat Kampüsü, Konya/TÜRKİYE. yavuz9411@gmail.com
Çalışmalarımıza destekte bulunan Türk Tarih Kurumu'na (T.T.K.), bakanlık temsilcimiz Ali Şahin ESEN'e ve Yağlıbayat Mahallesi sakinlerinden Doğan ALTUNDAL'a teşekkür ederiz.

tilmiş ve Bozdağ'ın çevresini içine alacak şekilde bir çalışma yürütülmüştür. 2017 yılı içerisinde araştırılmış olan yerleşim birimlerine ek olarak doğu ve kuzey kesimindeki yerleşim yerleri ile birlikte Bozdağ Milli Parkı'nın iç kesimlerine kadar devam eden bir çalışma programı izlenmiştir. Bu surette, sırasıyla; Bozdağ Milli Parkı'nın iç kesimleri, ardından Divanlar, Karakaya, Göçü, Gökköyyayla, Koçyaka, Zulmanda Hanı, Gölcek, Koçaş, Borukkuyu, Yağlıbayat ve Ağsaklı mevkilerinde yaptığımız yüzey araştırmaları ile bu bölgedeki tarihi yerleşim yerlerinin, arkeolojik kalıntıların ve antik yol güzergâhlarının tespit, tanım ve tasnifi yapılmıştır.

Bu kapsamda, çalışma iki safhada ilerletilmiştir. İlk etapta, arazi çalışmaları yapılarak araştırma ekibi ile beraber saha içerisindeki antik yapılar tespit edilmiş, GPS cihazı ile koordinat tespiti yapılmış ve yüzeyde ele geçen amorf ve etütlük seramik parçaları ve çeşitli dönemlere ait sikkeler bakanlık temsilcisinin gözetiminde toplanarak bölgenin kronolojik dokümantasyonu oluşturulmaya çalışılmıştır. Ardından, mimari yapıların drone ile 3 boyutlu modelleme, ortofoto ve fotogrametrik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. İkinci etapta ise, Savatra antik kentinde (Yağlıbayat Mahallesi) daha önce tespit edilen çeşitli yapı kalıntılarının bulunduğu düşünülen alanlarda jeofizik mühendisleri tarafından GPR (Jeoradar) taramalarıyla buradaki yapıların planlarını belirlemek için tarama çalışmaları yapılmıştır (Har. 2). Araştırma esnasında kale, han, sütun, lahit, ostotek gibi taşınabilir ve taşınmaz kültür varlıklarının tespiti sağlanarak bölgenin tarihi coğrafyası hakkında önemli veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

1 – ARAZİ ÇALIŞMALARI

2018 yüzey araştırma çalışmaları boyunca Bozdağ Milli Parkı ve çevresinde, taşınmaz kültür varlığı olarak nitelendirilebilecek olan; 43 adet askeri kule kalıntısı, üç adet antik yol kalıntısı, iki adet höyük, iki adet mağara, üç adet sarnıç, iki adet kilise, , bir adet nekropol, bir dere yatağı üzerinde bulunan ve bent olduğu düşünülen bir yapı, muhtelif bölgelerde kaya oygu mezarlar, tepelik bir alanda bulunan bir yerleşim yeri ve yine tepelik bir alanda bulunan bir savunma yapısı ve yapının duvar kalıntısı bulunmuştur. Araştırma yapılan bölge kapsamlı, interdisipliner bir çalışmayla taranmış, gerekli görülen yerlerde detay fotoğrafları, ortofotolar ve GPS koordinatları alınmış, araştırma esnasında bulunan taşınabilir kültür varlıklarının temizliği yapıp detaylı fotoğrafları çekilerek tasnif edilmiştir.

Yüzey araştırması çalışmalarına Bozdağ Milli Parkı'nın batı kısmından başlanmıştır. Bu bölge; 3500 hektarlık Milli Park Dağ Koyunu Koruma Bölgesi de dahil olmak üzere Divanlar, Karakaya, Göçü köyleri ve Bozdağ'ın batıya bakan eteklerinden oluşmaktadır.

Kule kalıntılarında genel olarak gözlemlenen plan V formundadır, bir iç duvarı ve iki ucunda birer nöbetçi alanına sahiptir. Ancak bu formun dışında kare, dikdörtgen veya L şeklinde ek yapı kalıntılarına sahip olan kulelere de rastlanmıştır. Bozdağ'ın yüksek kısımlarında bulunan antik yol yakınında tespit edilen kulelerin, genel olarak gözlemlenen plandan farklı olarak yalnızca bir nöbetçi alanı ihtiva ettiği gözlemlenmiştir. Bu durumun sebebinin yol yakınındaki kulelerin tek amacının yolun gözetimini sağlamak olduğu düşünülmüştür. Bazı kuleler birbirleriyle fiziki olarak bağlantılı olarak bir sur duvarı ile birleşmektedir. Kulelerin içi ve çevresinden alınan seramik örnekleri uyarınca ağırlıklı olarak Bizans Dönemi sırlı seramik örnekleri gözlemlenmektedir (Resim: 1).

Bulmuş olduğumuz kule tipleri, Aşkîdil Akarca'nın "Şehir ve Savunması" kitabında bahsettiği Roma dönemi kale ve kule yapıları ile benzeşmektedir. Akarca'ya göre, bu kule yapıları gerekli görüldüğü yerlerde sur yapılarıyla bağlanabilmiş veya tekil olarak kullanılabilmiştir. Yine Akarca'nın bahsettiği şekilde, kuleler yapıldığı coğrafi bölgeye göre tek veya çift nöbetçi alanı olacak şekilde inşa edilmiştir.¹

Bozdağ'ın Divanlar Mahallesi'ne bakan eteklerinde bir adet höyük tespit edilmiştir. Bu höyük üstünde işlevi bilinmeyen birden fazla yapı kalıntısı temeline rastlanmıştır. Bu yapıların bazılarının dikdörtgen formu, bazılarının ise dairesel forma sahip olduğu görülmüştür. Bölgenin yakınlarında birkaç adet kule tespit edilmiştir. Kuleler arasında Bozdağ'ı çevreleyen bir sur kalıntısı olduğu gözlemlenmiştir. Divanlar Mahallesi'nin kuzeydoğusunda, Bozdağ eteklerinde tespit edilen Kınık Tepesi adıyla anılan bölgede bazı yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Hava fotoğrafları alınan bölgenin bir yerleşim yeri olduğu görülmüştür. Divanlar Mahallesi'nin güneyindeki kum ocağında bazı eserler tespit edilmiştir. Kum ocağının batısında bir adet sütunce kırk bir lahit kapağı parçası tespit edilmiştir. Ocağın kuzeydoğu tarafındaki sınırlı noktadan iki adet seramik kap formu ve çeşitli lahit parçaları olduğu düşünülen öğeler çıkmıştır. Bu kap formlarından bir tanesi testi, diğeri ise pişirme kabı olup pişirme kabının üzerinde, pişirmeden kaynaklı yanık izleri

¹ Akarca "Şehir ve Savunması", TTK, Ankara, 1998, s.147-150.

gözlenmiştir. Yine aynı bölgede bir köstebek yuvasının açtığı çukurun kenarında 16. yüzyıla tarihlenen bir adet Hollanda ve iki adet Saksonya eyalet sikkesi bulunmuştur (Resim: 2). Ele geçen sikkeler ve yüzeyden toplanan seramik örnekler uyarınca Bizans döneminden 16. yüzyıla kadar uzanan zaman dilimi içerisinde burada yerleşim biriminin bulunduğu ve önemli bir ticari faaliyetin olduğu anlaşılmaktadır. Kum ocağının orta kısmında yapılan ocak çalışmaları sonucunda insan kemiklerine rastlanmış olduğu ocak çalışanları tarafından belirtilmiştir. Bu kemikler, bu alan içerisinde bir nekropol olduğunu göstermektedir. Ayrıca ocağın kuzeydoğusundaki yamaçta kaya sığınakları tespit edilmiştir. Sığınaklar içinde nişlere rastlanmış olup bu mağaraların mezar odası olduğu düşünülmüştür. Nihai olarak bu bölgenin tamamının ortofotosu, detay fotoğrafları ve video kaydı (ve eserlerin çıktığı noktaların GPS koordinatları alınmıştır).

Karakaya Mahallesi'nin batısındaki yamaçlık alanlarda yapılan araştırmalarda kaya içerisinde bir mezar olduğu tespit edilmiştir. Bu mezarın girişinin sol tarafında kaya içine oyulmuş bir niş görülmektedir. Bölgede devam eden araştırmalar sonucunda, Roma dönemine ait olduğu düşünülen mermer bir kartal heykeli bulunmuştur (Resim: 3). Ayrıca alan çevresinde Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik buluntular ele geçmiştir. Bu da bölgede bir Roma yerleşiminin olduğuna işaret etmektedir.

Karakaya Mahallesi'ne bağlı yayla ile kum ocağı arasında yapılan araştırma esnasında bir kısmı Fatih Sultan Mehmet dönemine ait olduğu belirlenen 9 adet gümüş Osmanlı sikkesi bulunmuştur (Resim: 4). Eserler envanter kaydı yapılmak üzere bakanlık temsilcisine teslim edilmiştir.

Karakaya Mahallesi'nin kuzeydoğusundaki Çılağıl Mevkii yakınlarında, Kilise Tepesi adıyla anılan alan üzerinde bir adet kilise kalıntısı tespit edilmiştir. Kilisenin çevresinde kaya oygu mezarlar ile bir adet sarnıç olduğu gözlenmiştir. Kalıntıların hava fotoğrafları çekilmiş, bölgeden seramik parça örnekleri toplanmıştır (Resim: 5).

Karakaya mahallesi'nin kuzeydoğu kesiminde yer alan Göktepe Mevkii'ne gidilerek, alan üzerinde incelemeler devam ettirilmiş bu alanın ortofotosu alınmıştır. Burada yoğun bir tahribat ve yüzeyde tahribattan ötürü farklı dönemlere ait olabilecek bol miktarda kırık seramik örnekleri ele geçmiştir. Seramikler ağırlıklı olarak Geç Roma-Bizans dönemine aittir. Söz konusu alanın kuzeyinde stabilize köy yolunun sağ ve sol hattında birkaç adet kule tespit edilmiştir. Kuleler daha sonraki dönemlerde işlevini kaybederek burada yaşayan halk tarafın ağıl olarak kullanılmıştır. Yapıların ölçüleri ve hava

fotoğrafları alınmış ayrıca çevresindeki seramik örnekler toplanarak dönemi saptanmaya çalışılmıştır. Ele geçen seramikler çoğunlukla Bizans dönemine aittir. Karakaya yaylasının batısından geçen stabilize yol üzerinden gidilerek bir sarnıç yapısı tespit edilmiştir. Bölge halkının söylemlerine göre Yabanoğlu Sarnıcı adıyla anılan sarnıcın, üzerindeki sıra tabakaların yoğunluğu nedeniyle birçok kez kullanım gördüğü ve uzun bir müddet kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Sarnıcın doğusundaki tepelik alandan sarnıca doğru uzanan bir künk sırası bulunmuştur. Kesme taşlarla etrafı korunarak kanal oluşturulan bu alan oldukça sağlam şekilde korunmuştur. Bölgede bulunan halkın ifadesine göre sarnıcın doğu ucunda Osmanlıca bir kitabenin olduğundan ve daha sonra bu kitabenin ortadan kaybolduğundan bahsedilmektedir. Nihai olarak sarnıç ve çevresinin ortofotosu drone vasıtasıyla alınmıştır (Resim: 6).

Göçü mahallesinde çalışmalar devam ettirilmiştir ve mahallenin güneyinde bir adet höyüğe rastlanmıştır. Höyük üzerinde Osmanlı Devleti zamanından kalan mezarlar tespit edilmiş olup bölgenin detay ve hava fotoğrafları çekilmiş, GPS koordinatları alınmıştır.

Bozdağ Milli Parkının güneyindeki Gökköyyayla Mevkii'nde devam eden çalışmalar neticesinde bu bölgede de kule kalıntıları tespit edilmiştir. Bozdağ'ın içlerine doğru çıkılarak devam ettirilen çalışmalarda bulunan kulelerin bazılarında iki adet yan yana temel kalıntısı olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebinin, bir kulenin yetersiz kalması sebebiyle yanına yeni ve daha büyük kulenin inşa edilmesi olduğu düşünülmüştür. Bölgede tespit edilen kulelerin dışında, dağ yamaçlarındaki yağmur ve kar sularını toplamak amacıyla bölgedeki askeri istihkâm alanları ile hayvancılıkla uğraşanların su ihtiyacını karşılamak için yapıldığı düşünülen bir adet bent yapısı gözlemlenmiştir (Resim:7). Daha sonra bu kalıntının kuzeyinde bulunan tepe üzerinde ise antik bir yol hattı tespit edilmiştir. Yol üzerinde tek nöbetçi alanlı bir kule olduğu görülmüştür. Bu yol güzergâhının kuzeye doğru devam ettiği drone vasıtasıyla tespit edilmiş, koordinatları alınan yolun uydu haritalarından takibi yapılarak daha sonra batıya doğru kıvrılarak devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu antik yoldan farklı olarak Bozdağ Milli Parkı koruma alanı sınırları içerisinde bir antik patika yol da tespit edilip hava fotoğrafı ve video kaydı alınmıştır (Resim: 8).

Bozdağ'ın kuzeyinde çalışmalar devam ettirilmiş ve Koçyaka Mahallesi ziyaret edilmiştir. Mahalle meydanında, muhtarlığın güneydoğusunda iki adet çift pencere sütunu tespit edilmiştir. Meydanın kuzeybatısı tarafında

yıkık bir evin duvarında iki adet mimari parçanın devşirme olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Buradaki bir hanenin evinin bahçesinde çeşitli antik ögeler bulunmuştur. Bu ögeler; Grekçe yazılı bir adet taş, bir adet kiremit, bir adet haç figürlü devşirme taş, atıl duran haç işaretli bir adet taş ve bir adet sütundan oluşmaktadır. Bu evin karşısındaki bahçede; Grekçe yazılı bir adet sütun, baklava dilimi motifli ve haç figürlü bir mimari blok ve bunların yanı sıra yatay şekilde duran üç adet sütun bulunmuş ve detaylı şekilde fotoğraflanmıştır. Yine Koçyaka Mahallesi içerisinde başka bir evin duvar dibinde yatay şekilde duran bir sütun fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır. Bir evin ahırında iyi durumda olan bir adet pithos tespit edilmiş ve fotoğraflanmıştır. Daha sonra Koçyaka Mahallesi'nin kuzeybatısında, köyün hemen dışında bulunan, Selçuklu dönemine ait bir tekke tespit edilmiştir. Tekkenin yapısında birçok mimari devşirme malzeme kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca tekkenin bulunduğu alan içinde bir sütun ve bir alınlık ögesi bulunmuştur. Son olarak, Koçyaka köy camii'nin bahçesinde; bir adet arşitrav bloğu, iki adet sütun, iki sütun kaidesi, bir sütun başlığı, iki adet sütun başlığı bulunmuştur. Koçyaka köyünün güneydoğusundaki Zulmanda Hanı'nın yanında bulunan, bir bağ evine ait ahırın duvarında ve evin giriş kapısının yanında da Grekçe yazılı bloklar ve bir adet mimari eleman parçası tespit edilip fotoğraflanmıştır (Resim: 9).

Araştırmanın ilerleyen safhaları Koçaş Mahallesi'nde devam etmiştir. Koçaş Camii'nin bahçesinde, bir adet yazılı sütun, bir adet kırık pithos, bir adet sütun kaidesi bulunmuştur. Ayrıca caminin yanındaki evin bahçesinde bir adet mimari devşirme parça tespit edilmiştir. Caminin doğusundaki mezarlığın karşısında, eski bir su kuyusunun yanında iyi durumda bir lahit olduğu görülmüştür. Lahidin kısa kenarlarında baklava dilimli motifler işlenmiş olup görünen uzun kenarında iki adet girland motifi bulunmaktadır. Bulunan parçalar detaylı şekilde fotoğraflanıp kaydedilmiştir.

Koçaş Mahallesi'nden sonra Borukkuyu mevkii ziyaret edilmiştir. Bu mevkide kullanılmayan bir evin girişinde basamak olarak kullanılmış olduğu görülen bir adet arşitrav bloğu tespit edilmiş ve fotoğraflanmıştır.

Bozdağ Milli Parkı'nın doğusundaki Yağlıbayat Köyü'nde araştırmalar devam etmiştir. Köyün güneydoğusundaki kule kalıntısı ziyaret edilmiştir. Bu bölgenin havadan, alan fotoğrafları ve video kaydı alınmıştır. Bölgede bir çeşmeye ait olduğu düşünülen mimari parçaların fotoğrafları alınmıştır. Yağlıbayat köy mezarlığının kuzeybatısındaki bir hanenin bahçesinde, üzerinde bir Roma askeri kabartması olan bir sütun bulunmuştur (Resim: 10). Askerin

gövdesi karşıdan betimlenmiş, başı dörtte üç profilden sağa doğru bakar durumda betimlenmiştir. Başında miğferi, sağ elinde yayı, sol elindeyse kalkanı bulunmaktadır. Asker betiminin alt kısmı girland ile çevrelenmiş olup girlandın sağ ve sol uç kısmında birer bukranium (boğa başı) betimlenmiştir. Aynı yerin avlusunda bir adet yivli sütun ve yastık kısmı kabartma şeklinde üzüm salkımı ile betimlenmiş bir adet ion başlığı parçası tespit edilmiştir. Başlığın yalnızca sağ volüt kısmı sağlamdır ve alt kısımdan yumurta dizi sırasının tek bir parçasının kalmış olduğu gözlenmiştir. Yağlıbayat içindeki höyüğün güneybatısında bir nekropol tespit edilmiş olup GPS koordinatları, detay fotoğrafları ve hava fotoğrafları alınmıştır. Yağlıbayat'ın yaklaşık 5 km batısında bir antik yol kalıntısı ve bir sarnıç tespit edilmiştir. Mahallenin güneyinde mevcut yerleşim yerinin hemen dışında bir savunma yapısı ve duvar kalıntısının varlığı gözlemlenmiştir.

Ağsaklı köyünden güneybatıya, Bozdağ'a doğru çıkıldığında bir adet şapel kalıntısı tespit edilmiş, drone ile hava fotoğrafı çekilmiş, GPS koordinatları alınmıştır.

Konya İli, Karatay ve Altınekin ilçeleri, Bozdağ Milli Parkı ve çevresi arkeolojik yüzey araştırması boyunca ziyaret edilen tüm alanlardan, Roma ve Erken Hristiyanlık dönemlerine ait birçok seramik buluntu ele geçirilmiştir. Ele geçirilen seramiklerin hepsi envanterlenerek kayıt altına alınmıştır. Bütün bu seramik buluntular, araştırma sonrasında temizlenerek fotoğraflanmıştır.

2- GPR (JEORADAR) ÇALIŞMALARI

2.1 Uygulama Tekniği:

Arkeolojik araştırmalara yardımcı olan yöntemlerden biri GPR çalışmalarıdır. Arkeolojik yapı ve malzemeleri içeren birçok kültürel katman, doğal jeolojik süreçler ve antropojenik etkiler sebebiyle yeraltında gömülü kalmıştır. Kazı öncesinde arkeolojik alanların sınırlarının belirlenmesi, yapıların ve malzemelerin tanımlanmasının yanı sıra kazının bu bulgulara göre yönlendirilmesi, çalışma programının oluşturulması, özellikle çalışma süresinin ve bütçesinin planlanabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada çalışma alanın şartlarına, aranılan yapı ve malzemelerin fiziksel özelliklerine uygun olarak seçilen jeofizik yöntemlerle yapılacak arkeolojik prospeksiyon çalışmalarıyla, yeraltının sığ derinliklerinde gömülü kalmış arkeolojik yapılar/kalıntılar tespit edilebilmekte, fiziksel ve geometrik özellikleri tanımlanabilmektedir.

Arkeolojik prospeksiyon veya arkeojeofizik adı verilen bu çalışmalarda en çok kullanılan jeofizik yöntemler; manyetik yöntem, elektrik öz direnç yöntemi, yer radarı, mikrogravite ve elektromanyetik yöntemleridir. Bunların yanında ihtiyaç duyulduğunda süseptibilite ölçümlerine, doğal potansiyel (SP) yöntemi, ısı kızıltötesi, sismik kırılma ve yansıma gibi yöntemlere de başvurulabilmektedir. Jeofizikçiler, son dönemlerde hava fotoğrafı (aerial photography) ya da uzaktan algılama (remote sensing) yöntemlerine de sıklıkla başvurmaktadır.

Yer radarı yöntemi; yakın yüzey araştırmaları için kullanılan yüksek frekanslı elektromanyetik, jeofizik yöntemidir. Yer içinde ilerleyen elektromanyetik dalgalar, *anomali* verecek herhangi bir nesne ile karşılaştıklarında yansıma ve saçılmaya uğrayarak tekrar yüzeye ulaşırlar ve alıcı anten, kontrol ünitesi ve kayıtçı yardımıyla zamanın fonksiyonu olarak kaydedilir ve yorumlanır. Yer radarı yöntemi, mezar, yapı temel, duvar, boşlukların belirlenmesi için uygun bir yöntemdir.

Manyetik prospeksiyon yöntemi ile yeraltındaki yapıların ve etrafındaki toprak malzeme arasındaki süseptibilite kontrastı ve yapıların şekil farklılıklarından kaynaklanan manyetik alan değişimleri ölçümlenmektedir. Bu yöntem, arkeolojik alanlardaki fırın, ocak, yanma çukurları, demir minerali içeren malzemeler, özellikle pişmiş kilden yapılan su kanalları, tuğla, kiremit ve çanak çömlek gibi kalıntıların aranmasında oldukça etkilidir.

Çalışmalardan elde edilecek sonuçlar, 2 boyutlu haritalar halinde sunulacaktır. Özellikle yer radarı yöntemi ile elde edilen veriler, yüzeyden derine doğru her 10 cm'de bir değişimin gözlemlenebileceği, yeraltındaki yapıların geometrisinin, boyutlarının ve uzantılarının tespit edilebileceği 2 boyutlu zaman dilimleri halinde sunulacaktır. Bu veriler ayrıca 3 Boyutlu hacim modelleri ile desteklenecektir.

2.2. Savatra Antik Kenti GPR Çalışmaları:

Bir sonraki çalışma yerimiz Yağlıbayat Mahallesi sınırları içerisindeki Savatra antik kenti olmuştur. Strabon Antik Anadolu Coğrafyası adlı eserinde Lykaonia Bölgesi'ni coğrafyası ve kentleri ile ilgili bilgiler aktarırken, Savatra/Soatra'dan; Garsaura yakınlarında, suyun para ile satıldığı, dünyanın en derin kuyularının bulunduğu yer olarak bahsetmiştir². Ramsay, Strabon'un

² Strabon, *Geographika*, (Antik Anadolu Coğrafyası), (Çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000, s. XII-6-I.

yer tarifine dayanarak, Eski'in dört saat güney-batısındaki ören yerini işaret etmektedir³. Ayrıca, M.Ö. 27 yıllarından itibaren ise Roma Dönemi darphaneleri merkezlerinden biri Lykaonia Birliği'ne bağlı olduğunu gösteren sikkeler bastırılmıştır⁴. Bizans dönemine gelindiğinde ise önemli bir piskoposluk merkezi olan Savatra, 381 yılındaki İstanbul Konsili ve 451 yılındaki Kadıköy Konsili'ne temsilci göndererek önemini bu evre içerisinde de göstermiştir.⁵ Roma döneminde coğrafi sınırların değişmesi sebebiyle kent zaman zaman Galatia ve Lykaonia bölgesi içinde gösterilmiştir. Roma'nın erken dönem bölge teşkilatlanması esnasında Savatra Galatia Bölgesi'nde bulunmaktaydı⁶ M.S. 370/372 yıllarındaki yeni düzenlemeyle Lykaonia Bölgesi'ne dahil edilmiştir⁷. Genel itibarıyla tarihi süreç içerisinde Lykaonia ile bağlantılı olup mühim bir geçiş güzergâhı olarak bilinmektedir⁸. Özellikle antik kral yolu üzerinde bulunduğundan Sardes ve Gülek Boğazı arasındaki yolun geçiş noktalarından biri olarak bilinmektedir⁹. Burada bulunan bazı buluntular, Hellenistik Dönem'den günümüze kadar yerleşim gördüğünü göstermektedir¹⁰.

Yağlıbayat' ta yüzey araştırma çalışmaları kapsamında öncelik olarak jeoradar (GPR) araştırma programı için yer tespiti ve alan temizliği gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Yağlıbayat içindeki höyüğün batı tarafında kalan alanda tespit edilen yapı izlerinin olduğu bölgelerin GPR çalışması yapılmış ve tamamlanmıştır. Bu alanın jeoradar çalışmasının bitiminden sonra höyüğün doğusundaki alan üzerinde GPR çalışmalarına devam edilmiştir. Bununla beraber bu bölgelerin ortofotosu çıkarılarak hem karadan hem de havadan durum tespiti yapılmıştır.

SONUÇ

Bozdağ Milli Parkı ve eteklerinde kurulmuş olan yerleşim yerleri arkeolojik dokümantasyon bakımından daha önce üzerinde detaylı bir araştırmaya

³ W. M., Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. M. H. Pektas), İstanbul 1960, s. 380.

⁴ Hans Von Aulock, *Münzen und Städte Lykaoniens*. İstanbul. Tübingen 1976, s. 73.

⁵ Hasan Bahar, Eskişehir'da Konya, s. 293; Michèle Le Quien, *Oriens Christianus*, s. I, 1083, 1901.

⁶ M. Bahar, *Roma Dönemi'nde Anadolu*, Ankara 2009, S. 23.

⁷ Bahar, a.g.m. 291.

⁸ K. Belke, M. Restle, *Galatien und Lykaonien*, TIB 4, Wien 1984.

⁹ S. Yükcü, G. Ataçan, *Ortadoğu'da Zaman Tünelinde Ticaret*, İzmir. 2011.

¹⁰ İsmail, Karamut, Necip Çay, vd., *Yağlıbayat Heykeltıraşlık Eserleri*, Müzeler Haftası Özel Sayısı: 4. Konya 1985, s. 22.

tabi tutulmamıştır. Arazinin zor ve engebeli bir dağ silsilesinin etrafında olması daha önce bu bölgede herhangi bir çalışma yapmaya engel teşkil etmiş olabilir. Antik çağ yazarı Strabon'dan W. Ramsay'a, S. Mitchel'den H. Bahar'a kadar bazı yazar ve bilim insanları tarafından bazı kent isimleri, bölgeden toplanan seramikler ile bu alan üzerindeki yol güzergâhları konusunda kapsamlı olmayan bir takım görüşler dile getirilmiştir. Ancak bölgenin kronolojisi ve buradaki yerleşim yerlerinin özellikleri konusunda detaylı bir çalışma meydana getirilmemiştir. Bu alan üzerindeki çalışma amacımız mevcut alan üzerindeki bilgi dağarcığını genişletmek ve tarih boyunca Lykaonia ile Galatia bölgeleri arasında yer alan bu bölge hakkında daha somut verilere ulaşmaktır.

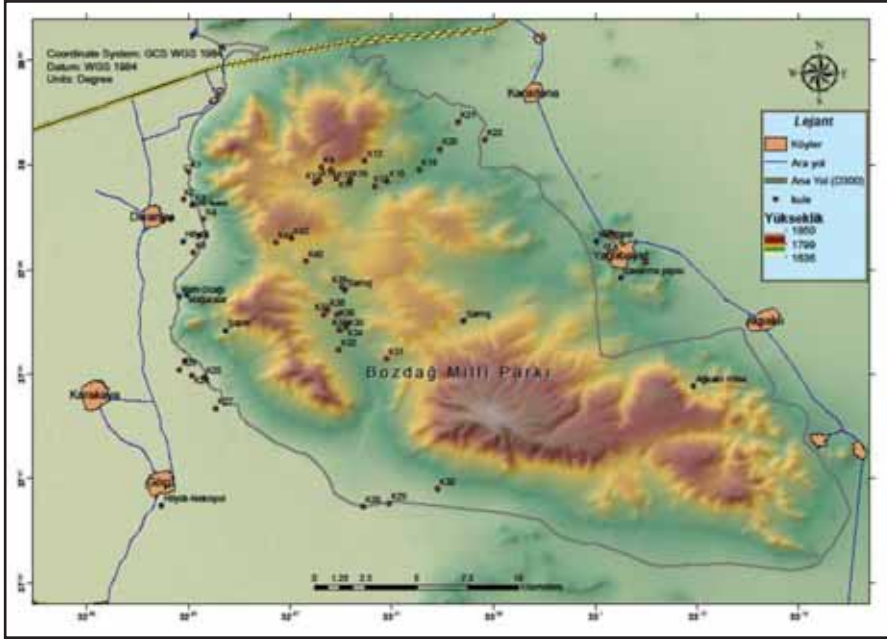
Bozdağ'ın batısında yer alan Karakaya, Divanlar ve Göçü mahallerinde çalışmalara başlanmış ve dağın eteklerine bakan kısımlarda bu mahalle ve yaylalarının sınırları içerisinde bulunan alanlarda askeri gözetleme kulelerine rastlanmıştır. Kuleler etrafında sur duvarı veya antik yol güzergâhına göre hepsi aynı yöne konumlandırılacak şekilde inşa edilmiştir. Kuzeybatı-Güneydoğu doğrultulu olan kuleler aynı yönde ve hemen hemen aynı form ve özellikte yapılmıştır. Kulelerin birbirlerinin görebileceği mesafede inşa edilmeleri düşmanın gelişini birbirlerine görebilecekleri şekilde acil olarak haber vermelerini sağlamak için yapılmış olmalıdır. Sınır hatlarında genellikle çift nöbetçi alanlı, Bozdağ'ın iç kısımlarında ise yola bakar şekilde tek nöbetçi alanlı olarak görülmektedir.

Karatay yaylası ve kum ocağı çevresinde ele geçen ve neredeyse sağlam biçimde bulunan testi ve pişirme kabı ile Hollanda ve Saksonya sikkeleri ve Fatih Sultan Mehmet dönemi sikkeleri buradaki yerleşim yerinin ve ticaret ağının önemini vurgulamaktadır. Bu alanın hemen güneyindeki Zencirli Han ile Kuzeyinde bulunana Akbaş Han'ın mevcudiyeti bu geniş *territoryumun* Osmanlı Dönemi'ne dek tüccarların geçiş ve alışveriş güzergâhı üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca eserlerin önemli bir bölümünün ancak bir kazı çalışması esnasında bulunabilecek değerde olması buranın kum ocağı ile yerel halk tarafından yoğun tahribata uğraması neticesinden kaynaklanmaktadır. Bölgenin ivedilikle korunması gerektiğini açıkça gözler önüne seren bir başka husus ise Karakaya mahallesinin kuzeyindeki yayla içerisindeki Göktepe höyüğü'nün defineciler tarafından yoğun şekilde tahrip edilmesi durumudur. Birçok defineci çukurunun bulunduğu höyüğün üzerine su deposu inşa edilmiş ve yüzeyde farklı dönemlere ait yoğun şekilde seramik buluntular tespit edilmiştir.

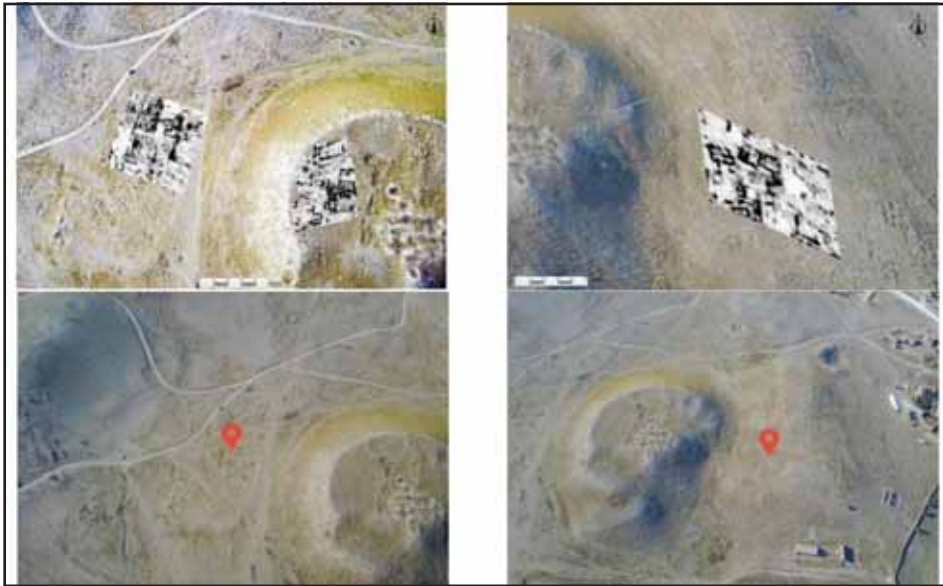
Çalışmaların son bölümünde ise Savatra antik kentinde (Yağlıbayat) bulunan höyüğün doğu ve batı kısmı GPR ile taranmış. Yüzeye hiçbir şekilde zarar vermeden bu çalışma neticelenmek üzere çalışma ekibindeki Jeofizik mühendisleri tarafından bilimsel incelemeye alınmıştır. Çalışmalar genişletilerek bir sonraki yıla bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akarca, A., “*Şehir ve Savunması*”, TTK, Ankara, 1998.
- Aulock, Hans Von, “*Münzen und Stadte Lykaoniens*”, İstanbul, Tübingen 1976.
- Bahar, Hasan, “Eskişehir’de Konya”, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 7, Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı, Konya, 2015.
- Belke, K., Restle, M., “*Galatien und Lykaonien*”, TIB 4, Wien, 1984.
- Kadioğlu, M., “Eski Anadolu Uygarlıkları, Roma Dönemi’nde Anadolu”, T.C. Kültür Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı Projesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Arkeoloji, Ankara 2009.
- Karamut, İsmail, N., Çay, Y., Yılmaz, “Yağlıbayat Heykeltıraşlık Eserleri”, Müze IV, Konya 1985.
- Le Quien, Michel, “*Oriens Christianus*”, Germany, 1901.
- Ramsay, William, M., “Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”, (Çev. Mihir Pektaş), İstanbul 1960.
- Strabon, “*Geographika*”, (Antik Anadolu Coğrafyası), XII-XIII-XIV, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000.
- Yükçü, S., G., Atağan, “Ortadoğu’da Zaman Tünelinde Ticaret”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir 2011.

Harita 1: 2018 Yılı yüzey araştırması sahasında gidilen yerler.

Harita 2: Konya-Savatra Höyüğü ve çevresi 70-90 cm derinliği temsil eden 2 boyutlu anomal haritası (Kat Haritası) ve çalışma bölgeleri.

Resim 1: Kule ve Sur kalıntısı ile kule içlerinde bulunan sırlı seramik örnekleri.

Resim 2: Kum ocağı, pişirme kapları ile Hollanda ve Saksonya sikkeleri.

Resim 3: Karakaya-Kaya mezarları ve burada bulunan kartal heykeli parçası.

Resim 4: Fatih Sultan Mehmet Dönemi sikkeleri.

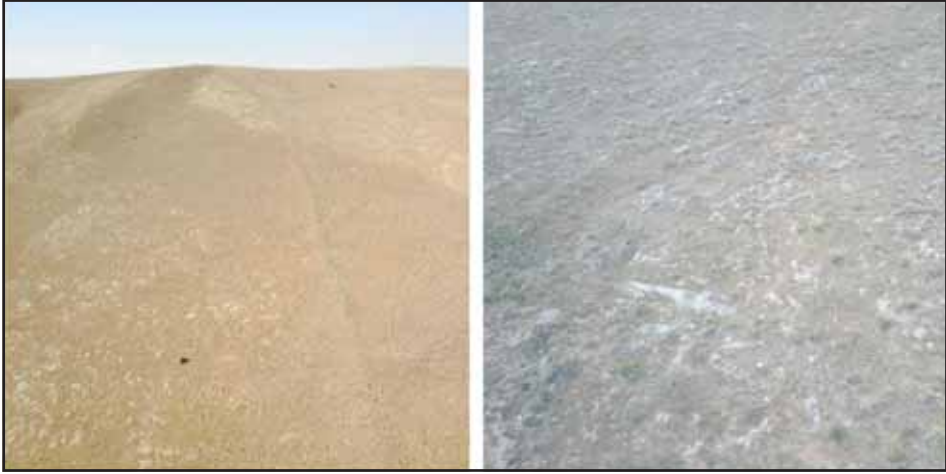
Resim 5: Karakaya Kilisesi ve etrafındaki kaya oygu mezar örnekleri.

Resim 6: Bozdağ'daki Yabanoğlu Sarnıcı.

Resim 7: Bozdağ Milli Parkı içerisindeki baraj benti.

Resim 8: Bozdağ'da tespit edilen antik yollar.

Resim 9: Zulmanda Hanı yakınlarındaki çiftlikte bulunan yazıt ve ostotek kapağı.

Resim 10: Yağlıbayat'ta bulunan Roma Dönemi asker steli.

AKSARAY İLİ PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2018)

İrfan Deniz YAMAN*
Mustafa YILDIZ
İraz Aslı YAMAN

GİRİŞ

“Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması” projesinin dördüncü sezon çalışmalarına 03.09.2018 tarihinde başlanılmış ve 14.09.2018 tarihinde sonlandırılmıştır. Araştırma ekibinde yazarlar dışında Aksaray Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Lisans öğrencileri Sadık Akbal ve Ferit Çelik yer almıştır¹. Araştırmamızda, Bakanlık Temsilcisi olarak Aksaray Müzesi Müdürlüğü uzmanı Başar Yücel görev yapmıştır².

2015 yılında başlayan çalışmalarımızda genel planlama doğrultusunda, öncelikle şehir merkezinin doğusu³, 2016 yılında şehir merkezinin güney bölümü⁴ ve 2017 yılında ise şehir merkezinin kuzey bölümü araştırılmıştır⁵. 2018 yılında gerçekleştirmiş olduğumuz yüzey araştırmasında, Aksaray il merkezinin batısında bulunan sahada çalışmalar yapılmıştır. Bu arazi; doğusunda Aksaray-Adana karayolu, kuzeyinde Aksaray-Konya karayolu ile sınırlandırılmıştır. Çalışma alanı içinde Taşpınar Kasabası, Armutlu Köyü, Kutlu Köyü, İncesu Köyü, Hamidiye Köyü yer alır (Harita: 1). 2018 yılı çalışmalarının başlangıcında, çalışma alanının güney bölümünde araştırmalar yürütülmüştür. Çalışma programına uygun olarak, güneyde başlatılan araştırmalar kuzeye doğru ilerletilmiştir. Çalışma sahamızda daha önce ger-

* Dr. Öğr. Üyesi İrfan Deniz YAMAN, Aksaray Üniversitesi, Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7.Km Merkez Kampüs 68100 Aksaray/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ, Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7.Km Merkez Kampüs 68100 Aksaray/TÜRKİYE.

Arş. Gör. İraz Aslı YAMAN, Aksaray Üniversitesi, Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7.Km Merkez Kampüs 68100 Aksaray/TÜRKİYE.

1 Kendilerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

2 Kendisine ekibim ve şahsım adına teşekkür ederim.

3 Yaman vd. 2017, 111-122.

4 Yaman vd. 2018, 13-26.

5 Yaman vd. 2019, 309-320.

çekleştirilen yüzey araştırmalarına bakıldığında, araştırma alanında sadece Armutlu Köyü ve İncesu Köyü çevresinde yürütülen bir çalışma olduğu görülmüştür. Söz konusu çalışma Klasik dönem araştırmaları hakkında olup, çalışma konumuza oldukça uzak bir dönem kapsamındadır⁶.

2018 yılı çalışmaları için seçmiş olduğumuz alanın, arkeolojik araştırmalar için fazla tercih edilmemiş olması esasında dikkat çekicidir. Aksaray çevresinde yürütülen ve halen yürütülmekte olan yüzey araştırmalarında çalışılmamış bir bölge olması, belki de alanın büyük bir çoğunluğunun tarım arazileriyle kaplı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Arazi çalışmalarını planladığımız tarihlerde araştırma ekibimize dahil olan Mustafa Yıldız, bu alan içinde silisli kalker türü yontulabilir hammadde kaynakları olduğundan söz etmiştir. Jeoloji bölümünde görev yapan Yıldız, Aksaray ve çevresindeki hammadde kaynakları konusunda çalışmalar yürüten bir bilim insanıdır. Araştırma konumuz olan Paleolitik Çağ hakkında en sık karşılaşılan buluntu türü yontmataş olduğu için, özellikle jeoloji bilgilerine ulaşmanın yararını görmüş bulunmaktayız. Bu bilgi sayesinde araştırma alanı seçimi kesinleştirilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Yüzey araştırması çalışmalarımızda daha önce araştırılmamış veya belirli bir bölümü araştırılmış alanları, çalışma sahası olarak tercih etmeyi doğru buluyoruz. Bu anlamda 2018 yılı araştırma sonuçlarımız bu stratejinin bizlere doğru bir seçim olduğunu göstermiştir.

Arazi çalışmalarının ilk gününde öncelikle tüm araştırma alanının ulaşım koşullarıyla ilgili genel bir hareket planı oluşturulmuştur. Harita üzerinde görülebilen yolların, çalışmada kullanılan araçlar için ne derece uygun olduğu da test edilmiştir. Aynı zamanda çalışmalar sırasında aksilik yaşamamak adına GPS, fotoğraf makinesi gibi cihazların testleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanımız genel özellikleri bakımından, bir bölümü çok yüksek olmayan tepe ve yamaçlarla kaplı, diğer bölümleri ise tarım faaliyetlerin sürdürüldüğü dolgu toprakla kaplı alanlardan oluşmaktadır. Daha önceki yıllara nazaran çalışma sahası zorlu denilebilecek koşullarda değildir.

ARAŞTIRMA ALANI ve BULGULAR

Arazi çalışmalarında, günlük çalışma programı doğrultusunda bir araştırma planı uygulanmıştır. Bu bağlamda Gidiriş Köyü çevresi, Kuzubaşı Tepesi, Büyükdöğüş Tepesi, Küçükdöğüş Tepesi, Kuzuyatağı Tepesi, Eşekkıran

⁶ Tekocak 2012, 83-116.

Tepesi, Tozluyurt Tepesi, Sırağıl Tepe, Aktaşındölek mevkii, Kocakaş Tepesi ve çevresi araştırılmıştır. Bu alanlarda yürütülen çalışmalarda herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanılmamıştır. Söz konusu alan, çalışma sahasının güney kısmında yer almaktadır.

Çalışmaların devamında Öksüzburnu Tepesi, Tabankillik Tepesi, Kasımağa Tepesi, Killik Yaylası, Başkillik Yaylası, Güdükburun Tepesi, Deliağılkuyusu Tepesi, Yanıkağıl Tepesi, Tozluyurt Yaylası araştırılmıştır. Bu çalışma süreci içerisinde Yanıkağıl Tepesi ve çevresinde dağınık halde, çakmaktaşıdan üretilmiş yontmataş parçalara rastlanmıştır. Buluntuların nitelikli olması nedeniyle bu alan “1 Numaralı Alan” olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmının üçüncü gününde Kepez Tepesi, Yukarıobalar Yaylası, Küçükkılavuz Tepesi, Caferağılı Mevkii, Yumuk Ören Yaylası, Şerafettin Yaylası, Döllük Yaylası ve çevresi araştırılmıştır. Gün içerisinde yürütülen çalışmalar sırasında Yumuk Ören Yaylası çevresinde oldukça fazla sayıda ve karakteristik yapıda yontmataş endüstri öğeleri bulunmuştur. Bu yaylada yer alan doğal bir mağara da detaylı bir biçimde incelenmiştir. Bu alan aynı zamanda çakmaktaşı hammadde kaynağıdır. Değişik arkeolojik dönemlere ait yontmataş öğeleri barındıran bu alan “2 Numaralı Alan” olarak kayıt altına alınmıştır.

Devam eden arazi araştırmaları kapsamında Alıçlıbağ Sırtı, Köpekli Tepesi, Küçükdöğüş Tepesi, Tavşan Tepesi, Bozburun Tepesi, Armutçalısı Mevkii araştırılmıştır. Gün içerisinde Alıçlıbağ Sırtı yakınlarında oldukça kaliteli çakmaktaşı hammadde kaynağı ve yontulmuş parçalar tespit edilmiştir. Buluntular nedeniyle bu alana “3 Numaralı Alan” ismi verilmiştir.

Araştırmının beşinci günündeki arazi çalışmalarında Ömeralikaşı Tepesi, Karadoğan Yaylası, Yakupağılı Tepesi, Kızlarboğazı Tepesi, Eşekkıran Tepesi, Kayalıboğaz Tepesi, Kılavuz Yaylası araştırılmıştır. Yürütülen çalışmalarda Yakupağılı Tepesi ve çevresinde çakmaktaşı hammadde kaynağı ve kaynaktan üretilmiş yontmataş parçalara rastlanmıştır. Bu alan “4 Numaralı Alan” olarak kayıt altına alınmıştır.

Altıncı gün araştırmaları kapsamında Aktaşındölek Mevkii, Kocakaş Tepesi, Kılavuz Tepesi, Büyükbayır Tepesi, Taşlık Sırtı, Garıpdurmuş Yaylası ve çevresi araştırılmıştır. Kılavuz Tepesi’nde yer alan taş ocağı detaylı bir biçimde incelenmiş ve çevrenin jeolojik yapısıyla ilgili önemli ipuçları yakalanmıştır. Aynı zamanda taş ocağının kuzey eteklerinde yoğun miktarda çakmaktaşıdan üretilmiş aletler tespit edilmiştir. Bu nedenle söz konusu yer

“5 Numaralı Alan” olarak isimlendirilmiştir. Taşlık Sırtı olarak isimlendirilen alanda da aynı şekilde çakmaktaşıdan üretilmiş çok sayıda yontmataş endüstri ögesine rastlanmıştır. Bu nedenle söz konusu yer “6 Numaralı Alan” olarak isimlendirilmiştir.

Yedinci gün çalışmalarında Küçüksap Tepesi, Kırga Yaylası, Hüyük Yaylası, Çataltepe Yaylası, Şeyhler Tepesi, Kurtöreni Mevkii, Karadüzen Tepesi, Kocakuyuyayla Mevkii ve çevresi araştırılmıştır. İncesu Köyü’nün doğusunda Çatal Tepe çevresinde çok sayıda çakmaktaşıdan üretilmiş yontmataş parçalara rastlanmıştır. Aynı zamanda hammadde kaynağı olan yer “7 Numaralı Alan” olarak isimlendirilmiştir. Buluntu alanı dışında İncesu Köyü güneyinde doğal bir mağara tespit edilmiştir.

Arazi çalışmalarına verilen bir günlük aranın ardından gün içerisinde Sırıkuyusu Yaylası, Helvacı Yaylası, Çayanini Mevkii, Yiğitömer Mevkii, Caferağlı Mevkii ve çevresi araştırılmıştır. Yürütülen araştırmalar sonucunda Caferağlı Mevkii ve çevresinde çok sayıda çakmaktaşı parça ve aynı zamanda hammadde kaynağı bulunmuştur. Bu nedenle bu yer “8 Numaralı Alan” olarak kayıt altına alınmıştır.

Arazi çalışmalarının yürütüldüğü gün içerisinde Giripli Mevkii, Hacı Mehmet Yaylası, Hazine Tepesi, Cafer Yaylası, Kumluyerler Mevkii, Karahasanlı Mevkii, Palancı Mevkii, Sülüklü Mevkii ve çevresi araştırılmıştır. Yürütülen çalışmalar sonucunda Hacı Mehmet Yaylası çevresinde çok sayıda çakmaktaşıdan üretilen yontmataş parçalara rastlanmıştır. Buluntuların niteliği sebebiyle bu yere “9 Numaralı Alan” ismi verilmiştir.

Devam eden arazi çalışmalarında Künk Tepesi, Boruklu Mevkii, Karabaydın Tepesi, Aşağı Karabaydın Yaylası, Hacı Hamza Yaylası, Garipyeri Sırtı, Yürükağlıları Mevkii ve çevresi araştırılmıştır. Karabaydın Yaylası ve çevresinde yürütülen araştırmalar sonucunda üç adet doğal mağara ve çevrelerinde çok sayıda yontmataş tespit edilmiştir. Buluntu yoğunluğu ve yontmataş parçaların kalitesi nedeniyle bu yere “10 Numaralı Alan” ismi verilmiştir.

Arazi çalışmalarının son gününde Kurtini Tepesi, Develikuyu Mevkii, Kumtepe Mevkii, Battal Yaylası, Taşlıburun Tepesi, Günağlı Tepesi ve çevresi araştırılmıştır. Günağlı Tepesi’nin yamaçları üzerinde doğal bir mağara tespit edilmiştir. Mağaranın içerisinde devam eden bir tünel olduğu görülmüş, çökme riski olduğundan detaylı olarak incelenmemiştir. Bu alanda az sayıda yontmataş ele geçmiştir.

Yüzey araştırması sırasında arkeolojik bulgulara rastlanan toplam 10 alan tespit edilmiştir:

1 Numaralı Alan: Yanıkagıl Tepesi

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0580833 E, UTM Kuzey 04233690 N

Google Earth Koordinatları: 38°14'51.32''K, 33°55'25.60''D

Rakım: 1038 m.

Arazi çalışmalarının ikinci gününde tespit edilmiş bir alandır. Başlangıçta tepenin etrafında dağınık halde çakmaktaşı yontmataş parçalarına rastlanmış, tepeye yaklaştıkça yontmataş parçaların sayısında artış görülmüştür. Oldukça düzgün işlenmiş yontmataş endüstri öğelerinin varlığından dolayı bu alan "1 Numaralı alan" olarak kayıt altına alınmıştır. Bu alan aynı zamanda çakmaktaşı hammadde kaynağıdır.

2 Numaralı Alan: Yumuk Ören Yaylası (Armutlu Köyü'nün yaklaşık 1 km. batısı)

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0577179 E, UTM Kuzey 04226977 N

Google Earth Koordinatları: 38°11'14.72''K, 33°52'52.69''D

Rakım: 1055 m.

Armutlu Köyü'nün yaklaşık 1 km batısında yer alan bir buluntu alanıdır. Oldukça geniş bir sahada doğal çakmaktaşı hammadde kaynağı görülmektedir. Alanın tamamına yayılmış durumda farklı arkeolojik dönemlere ait yontmataş buluntular içermektedir. Bu alanın en özel yanlarından birisi de içerisinde bir mağara bulunmasıdır (Resim: 1-2). Mağara küçük boyutlu olmasına karşın yakın çevresindeki nitelikli buluntuların varlığı sebebiyle oldukça önemlidir.

3 Numaralı Alan: Alıçlıbağ Sırtı (Taşpınar Kasabası'nın 4,5 km. güneybatısı)

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0586608 E, UTM Kuzey 04223096 N

Google Earth Koordinatları: 38° 9'3.51''K, 33°59'23.83''D

Rakım: 1079 m.

Bir yamaç üzerinde görülen çakmaktaşı hammadde kaynağının tespiti sırasında fark edilmiştir. Yamacın güney bölümünde oldukça karakteristik yontmataş aletlere rastlanmıştır. Aletlerin tamamı bu alandaki hammadde kaynağı kullanılarak üretilmiştir.

4 Numaralı Alan: Yakupağılı Tepesi

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0584154 E, UTM Kuzey 04224898 N

Google Earth Koordinatları: 38°10'5.01''K, 33°57'38.48''D

Rakım: 1106 m

Birbirine çok yakın iki yamaçtan oluşmaktadır. Her iki yamaçta da çakmaktaşı hammaddeler tespit edilmiştir. Ayrıca yontulmuş parçalar ve üretim artıklarının varlığı, bu alanın alet üretiminde kullanıldığının kanıtıdır.

5 Numaralı Alan: Kılavuz Tepesi

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0577804 E, UTM Kuzey 04223139 N

Google Earth Koordinatları: 38° 9'10.00''K, 33°53'16.85''D

Rakım: 1139 m.

Günümüzde taş ocağı olarak işletilen bir tepedir. Tepenin kuzey yamaçlarında çok sayıda yontulmuş çakmaktaşı parçalara rastlanmıştır. Çakmaktaşıları sadece bu alanda görülen yapıda değil, değişik buluntu yerlerinde tespit edilen nitelikte ve çeşitliliktedir.

6 Numaralı Alan: Taşlık Sırtı

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0577125 E, UTM Kuzey 04222220 N

Google Earth Koordinatları: 38° 8'40.41''K, 33°52'48.58''D

Rakım: 1105 m.

Kılavuz Tepesi'nin yaklaşık 1,5 km. güneybatısında yer alan bir buluntu sahasıdır. Çok sayıda çakmaktaşı yontmataş parça tespit edilmiştir. Bu alanın diğer buluntu yerlerinden farkı, yontmataş endüstrinin genellikle büyük parçalardan oluşması ve daha arkaik görünümlü olmasıdır.

7 Numaralı Alan: Çatal Tepe (İncesu Köyü'nün yaklaşık 3 km. doğusu)

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0573776 E, UTM Kuzey 04223099 N

Google Earth Koordinatları: 38° 9'9.93''K, 33°50'31.36''D

Rakım: 1038 m.

Diğer buluntu alanlarında olduğu gibi hem çakmaktaşı hammadde kaynağı hem de işlik yeri olarak tanımlanabilir. Tepenin güney yamacında buluntuların daha yoğun olduğu görülmüştür.

8 Numaralı Alan: Caferağılı Mevkii (Armutlu Köyü'nün 2,5 km güneybatısı)

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0577268 E, UTM Kuzey 04225312 N

Google Earth Koordinatları: 38°10'20.67''K, 33°52'55.70''D

Rakım: 1062 m.

Buluntu alanı ile ilgili en ilginç nokta, çakmaktaşının yontulması her buluntu alanında mevcut iken burada obsidiyenin de yontulduğunun görülmesidir. Çakmaktaşı buluntuların daha geniş bir alana yayılmış olması ve obsidiyen parçaların sadece belirli bir alanda görülmesi kayda değer bir durumdur.

9 Numaralı Alan: Hacı Mehmet Yaylası

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0578109 E, UTM Kuzey 042233565 N

Google Earth Koordinatları: 38°14'48.15''K, 33°53'33.51''D

Rakım: 1028 m.

Yamaç üzerinde buluntuların varlığı söz konusudur. Dağınık halde ele geçen çakmaktaşıdan üretilmiş yontmataş parçalar oldukça kalitelidir. Diğer buluntu alanlarıyla benzer nitelikte bir alandır.

10 Numaralı Alan: Karabaydın Yaylası

Koordinatlar: UTM Doğu 36 S 0576056 E, UTM Kuzey 04232891 N

Google Earth Koordinatları: 38°14'26.91''K, 33°52'8.79''D

Rakım: 994 m.

Bu alan içerisinde üç adet doğal mağara tespit edilmiştir. Yaylanın doğu yamaçlarında yer alan mağaraların özellikle kuzey yamaçlarında, çok sayıda çakmaktaşı parçalar tespit edilmiştir. En kaliteli yontmataş aletlerin tespit edildiği yerlerden birisidir. Mağaraların doğal tahribat sonucu büyük kısmı çökmüş ve risk teşkil etmektedir. Yapılan değerlendirmeler sonucu tüm alan kayıtlı altına alınmıştır.

SONUÇ

2015 yılında başlatılan ve Aksaray İli çevresinde sürdürülen yüzey araştırması çalışmalarımız bu sene Aksaray'ın batı bölümünde gerçekleştirilmiştir. Bu alan içerisinde 5 adet köy ve bir adet kasaba bulunmaktadır. Çalışma alanı Aksaray merkezinden Adana istikametine devam eden karayolunun

batısı, Aksaray'dan Konya istikametine devam eden karayolunun güneyi olarak tanımlanabilir.

Bu yıl gerçekleştirilen arazi çalışmaları, yontmataş yoğunluğu açısından değerlendirildiğinde en iyi araştırma sezonudur. Özellikle jeoloji konusunda katkı sağlayan Mustafa Yıldız'ın yönlendirmeleriyle, çakmaktaşı hammadde kaynakları ve bunların yontmataş yapımcıları tarafından yoğun bir biçimde kullanıldığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bizim gibi yontmataş konusunda çalışmalar yürüten ekiplerin öncelikli olarak hammadde kaynaklarına odaklandıklarında, araştırma sonuçlarında olumlu anlamda değişimler yaşandığı görülmüştür. Aksaray ilinin batı bölümünde yer alan araştırma alanı, günümüze kadar herhangi bir arkeolojik çalışmanın konusu olmamıştır (Klasik Dönem araştırması haricinde). Arazinin genel stratigrafisi; en alt tabakada Üst Miyosen yaşlı Cemilköy İgnimbiriti, bu tabakanın üzerinde Pliyosen yaşlı Taşpınar Formasyonu ve en üst tabakalarda ise Kuvaterner Akarsu Çökellerinden oluşmaktadır. Yıldız'ın değerlendirmesine göre, çakmaktaşı oluşumları Pliyosen evrenin başlarında ve sonlarında olmuştur. Pliyosen başlarındaki çakmaktaşıları beyaz renkli olup diğer gruplardan rahatlıkla ayırt edilebilmektedir. Bunun dışında kalan çakmaktaşı kaynaklarının oluşum süreci ise Pliyosen sonu olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Pleyistosen dönemde yaşayan taş yontucularının bu taşları alet yapımı için kullanmış olmaları muhtemeldir.

Çakmaktaşı kaynaklarının, çalışma sahası içinde dolgu toprak olmayan her alanda görüldüğü söylenebilir. Karbonatlı kayalar içinde mercekler halinde dağılım gösteren çakmaktaşıları (Resim: 3), aynı zamanda bu kaynaklara yakın alanlarda yontularak alet halinde çevrilmişlerdir. Çok fazla sayıda bu tarzda alan tespit edildiği için, genel değerlendirmede kolaylık olması adına buluntu alanlarının bazıları birleştirilmiştir. Araştırma alanının doğu bölümünde yer alan Taşpınar Kasabası ve Gidirış Köyü arasında yer alan yükseltilerden başlayarak, Armutlu Köyü ve çevresi, Kutlu Köyü'nün güney bölümünün bu tür kaynaklarla çevrili olduğu görülmüştür. İstisnasız tüm hammadde kaynaklarında değişik yoğunlukta yontmataş üretimi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda "Volkanik Kapadokya" olarak anılan Aksaray ilinin esasında bilinenin aksine sadece obsidiyen yönünden değil aynı zamanda çakmaktaşı yönünden de oldukça zengin olduğu bilgisi net biçimde görülmüştür. Araştırma sahası içinde çok sayıda yamaç yerleşimi, düz yerleşim, höyük ve Tümülüs mevcuttur. Bu yerleşim alanlarının yanı sıra Aksaray ve çevresinde tespit edilen nadir doğal mağaraların varlığı oldukça sevindi-

ricidir. Zira Paleolitik Çağ boyunca yaşayan insan grupları henüz yerleşik hayata geçmedikleri için, bu tür doğal barınakları kullanmış olma ihtimalleri yüksektir. Özellikle “2 Numaralı Alan” olarak isimlendirdiğimiz Yumuk Ören Yaylası’nda keşfedilen mağara, yakın çevresindeki yontmataş buluntular dikkate alındığında, diğerlerinden bir adım öne çıkar. Bu mağaranın tavan kısmında meydana gelen doğal aşınma, mağaranın bazı bölümlerinde tavan çökmelerine neden olmuştur. Yumuk Ören Mağarası olarak isimlendirdiğimiz bu alanın, mağara daha fazla tahrip olmadan ivedilikle kurtarma kazısı yapılarak bulgularının ortaya konulması gerekmektedir. Bu kazı sayesinde hem çevrenin kültürel katlaşımı ortaya konulabilecek hem de *in-situ* tabakalarda yapılacak yaşlandırma sayesinde bölgenin arkeolojik geçmişine ışık tutulabilecektir.

Bu yıl yürütülen çalışmalarda ele geçen yontmataş grupları Alt Paleolitik, Orta Paleolitik, Akeramik Neolitik dönemleri net biçimde yansıtmaktadırlar. Yukarıda detaylı olarak bahsetmiş olduğumuz çakmaktaşlarından üretilen yontmataş endüstrilerin yanı sıra, silisli kalkerin de yontmataş aletlerin üretiminde kullanıldığına dair örnekler görülmüştür. Özellikle büyük boyutlu ve kalın profilli aletlerin yapımında silisli kalker kullanımı dikkat çeker. Çevrede bu kadar yoğun oranda çakmaktaşı mevcut iken neden böyle bir tercih yapıldığı ise ayrı bir tartışma konusudur. 2018 yılı araştırmalarında tespit edilen yontmataş buluntuları; iki yüzeyli aletler, çontuklu aletler, kazıyıcılar, delgiler, ok uçları, çekirdekler, düzeltili yonga ve dilgiler, atipik parçalardan oluşmaktadır. İki yüzeyden şekillendirilen parçalar hem silisli kalker hem de çakmaktaşıdan üretilmişlerdir. Yapılan değerlendirmelerde iki yüzeyli parçaların bir bölümünün el baltası olduğu görülmüştür. Fakat büyük çoğunluğu klasik el baltası tipolojisine uymayan görünümündedirler. Bu grup içinde oldukça küçük boyutlu parçaların varlığı ilginçtir (Resim: 4). Bu tür alet grubunun benzerleri Göllüdağ Yüzey Araştırmaları’nda saptanmıştır. Genellikle her iki yüzeyi de şekillendirilmiş olan ve bazalttan ziyade daha çok obsidiyenden üretilen aletler olarak tanımlanmışlardır. Bu küçük boyutlu el baltalarının, bizim araştırmalarımızda tespit edilen grupla benzerliği ise ilginçtir. Göllüdağ araştırmalarında bu tarz küçük el baltalarının genellikle *Levallois* çekirdeklerle birlikte ele geçmesi nedeniyle Orta Paleolitik döneme ait olabilecekleri söylenmiştir⁷. Bizim araştırmamızda ise bu küçük boyutlu el baltalarının yakınında herhangi bir çekirdek grubuna rastlanmamıştır. Do-

⁷ Balkan-Athl 2010, 196.

layısıyla Alt veya Orta Paleolitik döneme ait olabilecekleri düşünülmektedir. Yine farklılıklardan birisi de Göllüdağ araştırmalarındaki el baltaları bazalt veya obsidiyen iken Aksaray'da tespit edilenler çakmaktaşıdır.

Çontuklu aletler, genel özellikleri itibariyle kalın taşmalıklar üzerine dik ve yarı dik düzeltiletilerle yapılmışlardır. Çontuk kısmının içinde bulunan düzeltiletiler sayesinde, bu tür parçaları doğal kırıklarla oluşan parçalardan ayırmak mümkündür (Resim: 5). Bu alet grubunun sayısı fazla olmasa da, Paleolitik özellikleri rahatlıkla görülebilir. Diğer buluntu grubu içinde yer alan kazıyıcılar; kenar kazıyıcılar ve ön kazıyıcılardan oluşmaktadır (Resim: 6). Bazı kazıyıcıların kalın profilli taşmalıklar üzerine yapıldığı görülmüştür. Genel özellikleri itibariyle Alt Paleolitik-Orta Paleolitik geçişi ve Orta Paleolitik döneme ait parçalardır. Taş delgilerin sayısı çok fazla olmamakla birlikte, tipik örnekleri tespit edilmiştir (Resim: 7). Ok uçları buluntu grubuna ait parçaların tamamı yakını Yumuk Ören Mağarası önünde yer alan işlik alanında bulunmuştur. Farklı renklerdeki çakmaktaşılarından üretilmiş grup, genellikle küçük boyutlu örneklerle temsil edilirler (Resim: 8). Bazı ok uçlarının kullanım ve sürüklenmeye bağlı olarak kırıldıkları ve aşındıkları görülmüştür. Bir kısmında kenarlar üzerinde düzelti mevcuttur ve bir kısmında sapa takılan bölümün hazırlandığı görülmüştür. Buluntu topluluğu içerisinde en şaşırtıcı durum, çekirdek sayısının fazla olmayışıdır. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, bu kadar zengin yontmataş aletin olduğu ve işlik alanı niteliğindeki yerlerde normal şartlarda çekirdeklerin de tespit edilebilmesi gerekirdi. Buna karşın ele geçen çekirdeklerin genelde şekilsiz çekirdekler grubunda yer aldığı ve herhangi bir arkeolojik dönemi işaret edecek nitelikte olmadıkları görülmüşlerdir. Araştırmalar sırasında en fazla sayıda ele geçen alet grubu düzeltiletili yonga ve dilgilerdir. Bu grup içerisinde de düzeltiletili yongaların daha fazla sayıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

2018 yılı araştırmalarında ortaya çıkan genel sonuç, araştırma sahasının genelinde çakmaktaşı kaynakları ve çok sayıda işlik alanının olduğudur. Bunun yanı sıra özellikle bazı buluntu grupları bize Alt Paleolitik dönem sonu ve Orta Paleolitik dönemi işaret eder. Buna karşın Üst Paleolitik ve Epipaleolitik dönem özelliklerinde herhangi bir parçaya rastlanmamıştır. Aynı zamanda ok uçları içinde kırık bir baskı düzeltiletili ok ucu, önemli bir ipucudur. Aksaray çevresinde bu tip parçaların Akeramik Neolitik dönemden itibaren görüldüğü bilinmektedir. Bu anlamda bize alt sınır olarak fikir vermektedir. Araştırma sonunda ortaya çıkan sonuçlara göre, Aksaray şehir merkezinin batı bölümünde yer alan sahada, hem Paleolitik hem de daha geç dönemlere

ait oldukça fazla sayıda buluntunun olduğu yönündedir. Bu buluntu topluluğu ile ilgili daha net yorum yapabilmek ve mutlak tarihlerle destekleyebilmek adına da, Yumuk Ören Mağarası'nın kilit rolde olduğunu düşünmekteyiz. İleriki yıllarda bu alanda gerçekleştirilecek kazı çalışmaları sayesinde, sadece Aksaray Paleolitik araştırmaları değil aynı zamanda Türkiye Paleolitik araştırmalarına katkı sağlanacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

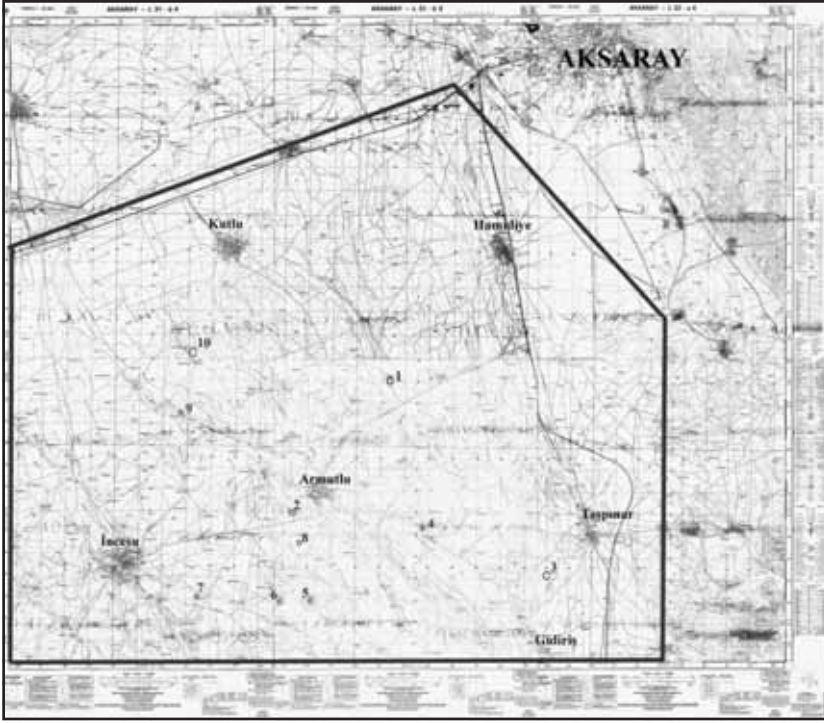
BALKAN-ATLI, N., S. KUHN, L. ASTRUC, N. KAYACAN, B. DİNÇER, & G. ÇAKAN, (2010). Göllü Dağ Survey 2009. *Anatolia Antiqua*. Eski Anadolu, 18(1), 191-202.

TEKOCAN, M., (2012). "Aksaray İli Merkez, Ortaköy, Sarıyahşi, Ağaçören ve Eski İlçeleri Yüzey Araştırması: 2010", 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 83-116.

YAMAN, İ. D., Y. AYDIN, I. A. YAMAN, C. KAN, (2019). "Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2017)", 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, 309-320.

YAMAN, İ. D., Y. AYDIN, I. A. YAMAN, (2018). "Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2016)", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, 13-26.

YAMAN, İ. D., Y. AYDIN, I. A. YAMAN, (2017). "Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2015)", 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1. Cilt, 111-122.

Harita: 1

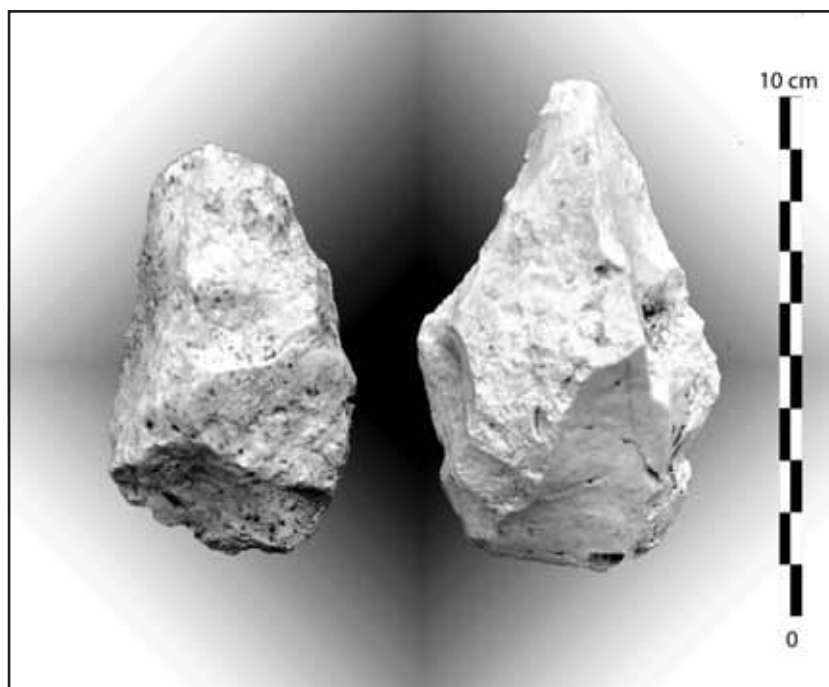
Resim: 1

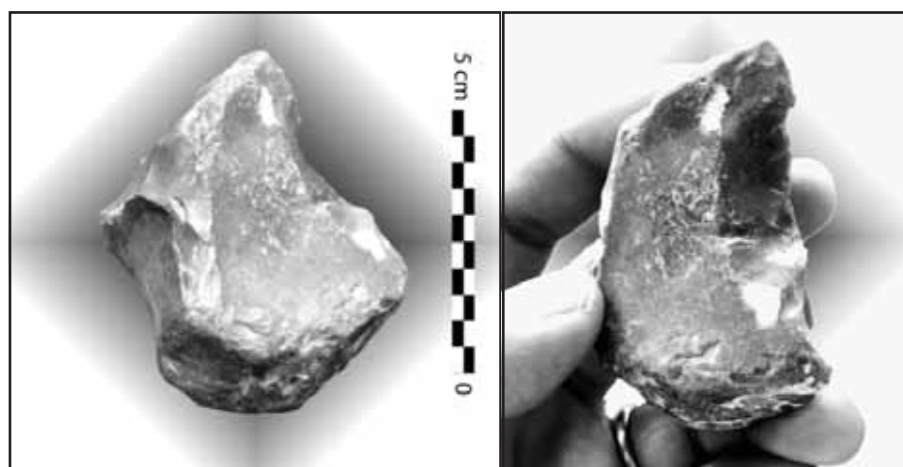
Resim: 2

Resim: 3

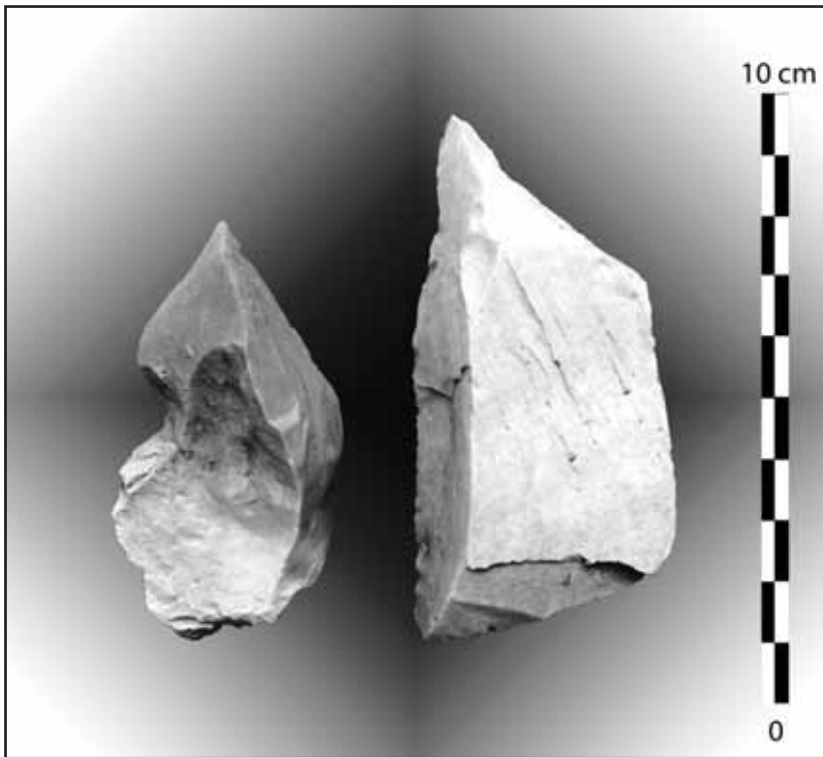
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

VAN İLİ NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2018

İsmail BAYKARA*
Berkay DİNÇER
Serkan ŞAHİN
Ece EREN
Esin ÜNAL
Birkan GÜLSEVEN

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 28/05/2018 tarihli ve 460443 sayılı izniyle yapılan "Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri" yüzey araştırması, 20.06.2018 tarihinde başlanmış ve 05.07.2018 tarihinde ise sonlandırılmıştır.

2018 yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması Gürgürbaba volkanizmasıyla ilişkili alanda gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında Meydan Dağı kalderası ve ziyaret tepe arasında kalan alanda araştırma yapılmış ve bu alandan 44 adet yeni buluntu alanı belirlenmiştir. 2018 yılıyla birlikte Gürgürbaba volkanik alanına bağlı Paleolitik dönem ve sonrasında ilişkin toplamda 76 buluntu yeri ortaya çıkarılmıştır (Harita: 1). Tablo 1'de yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen buluntu yerlerinin numarası, dönemleri, konumları (GPS koordinatları (ED50, UTM 6 Derece), yükseklikleri, yüzey görünürlükleri ve buluntu yoğunlukları verilmiştir. Grafik 1'de ise yüzey araştırmasında tespit edilen buluntu alanlarının dönemlere göre dağılımları verilmiştir. Dönemler tespit edilirken yontmataş buluntularının karakteristik özelliklerine, buluntu alanlarının topoğrafik ve jeolojik yapıla-

* Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Araştırma Başkanı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Ü. Berkay DİNÇER, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fak., Arkeoloji Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE.

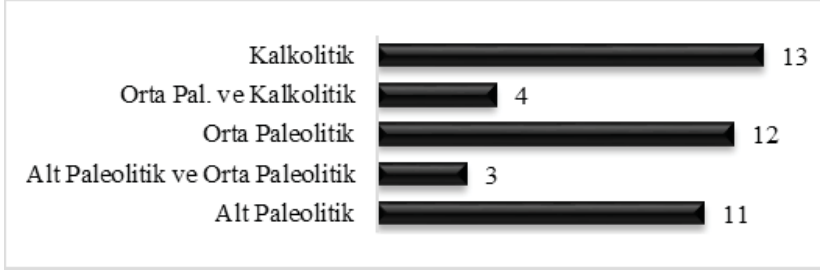
Dr. Öğr. Ü. Serkan ŞAHİN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE. serkansahin@ahievran.edu.tr

Araş.Gör. Ece EREN, Ankara Üniversitesi, DTCF, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Ü. Esin ÜNAL, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mühendislik Fak., Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Van/TÜRKİYE.

Birkan GÜLSEVEN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.

rına göre değerlendirilmiştir. Resim 1-8’de ise buluntu yerlerinin resimleri ve insitu buluntular sunulmuştur. 2018 yılında tespit edilen buluntu alanlarından toplam 338 adet yontmataş alet incelenmiş ve bunlardan 42 tanesinin envanter girişleri yapılarak Van Arkeoloji Müzesi’ne teslim edilmiştir.

Grafik 1: Yüzey araştırmasında tespit edilen buluntu alanlarının dönemlere göre dağılımları

Tablo 1. 2018 Yılı Buluntu Yerlerinin Koordinatları, Yükseklikleri, Dönemleri

Buluntu Yeri numarası	Dönem	Konum	Yükseklik	Yüzey Görünürlüğü	Buluntu Yoğunluğu
033	Orta Paleolitik	39.47.04K 43.14.10D	1853	Yüksek	Orta
034	Orta Paleolitik	39.09.17K 43.13.39D	2167	Yüksek	Düşük
035	Kalkolitik	39.09.24K 43.13.45D	2215	Yüksek	Yüksek
036	Orta Paleolitik	39.08.37K 43.14.16D	2020	Düşük	Düşük
037	Alt Paleolitik	39.08.42K 43.14.23D	2051	Yüksek	Orta
038	Alt Paleolitik	39.08.47K 43.14.24D	2060	Yüksek	Düşük
039	Alt Paleolitik	39.08.56K 43.14.23D	2080	Yüksek	Orta
040	Alt Paleolitik	39.09.09K 43.14.31D	2112	Yüksek	Düşük
041	Orta Paleolitik	39.09.12K 43.12.56D	2140	Yüksek	Orta

042	Alt-Orta Paleolitik	39.09.05K 42.12.53D	2105	Yüksek	Yüksek
043	Orta Paleolitik	39.08.54K 43.12.19D	2014	Yüksek	Orta
044	Kalkolitik	39.09.13K 43.12.44D	2137	Orta	Düşük
045	Kalkolitik	39.09.28K 43.12.38D	2213	Orta	Orta
046	Alt Paleolitik	39.09.33K 43.12.26D	2240	Yüksek	Yüksek
047	Kalkolitik	39.09.37K 43.12.23D	2245	Yüksek	Yüksek
048	Orta Paleolitik	39.09.54K 43.12.17D	2330	Yüksek	Yüksek
049	Kalkolitik	39.10.04K 43.12.20D	2344	Yüksek	Yüksek
050	Kalkolitik	39.09.28K 43.12.18D	2210	Orta	Yüksek
051	Orta Paleolitik	39.08.57K 43.12.17D	2004	Orta	Düşük
052	Orta Paleolitik-Kalkolitik	39.09.23K 43.11.58D	2050	Yüksek-Orta	Düşük
053	Orta Paleolitik-Kalkolitik	39.09.40K 43.11.51D	2180	Yüksek-Orta	Orta
054	Orta Paleolitik	39.10.57K 43.11.23D	2330	Yüksek	Orta
055	Orta Paleolitik	39.10.37K 43.11.36D	2290	Yüksek	Orta
056	Alt-Orta Paleolitik	39.05.32K 43.13.21D	1690	Yüksek	Yüksek
057	Orta Paleolitik	39.10.52K 43.11.48D	2410	Yüksek- Orta	Düşük
058	Alt-Orta Paleolitik Kalkolitik	39.10.52K 43.11.48D	2410	Yüksek	Düşük
059	Orta Paleolitik-Kalkolitik	39.10.19K 43.12.08D	2390	Yüksek	Yüksek
060	Alt Paleolitik-Kalkolitik	39.10.12K 43.11.26D	2370	Yüksek	Düşük

061	Orta Paleolitik	39.07.57K 43.13.18D	1690	Orta	Düşük
062	Alt Paleolitik	39.10.29K 43.12.17D	2415	Yüksek-Orta	Düşük
063	Kalkolitik	39.10.38K 43.12.34D	2470	Yüksek-Çok	Düşük
064	Kalkolitik	39.10.20K 43.12.44D	2420	Yüksek	Orta
065	Alt Paleolitik	39.10.20K 43.12.44D	2420	Yüksek	Orta
066	Geç Prehistorik?	39.10.20K 43.12.44D	2380	Yüksek	Yüksek
067	Kalkolitik	39.10.12K 43.12.54D	2397	Yüksek	Yüksek
068	Alt Paleolitik	39.10.22K 43.12.54D	2420	Yüksek	Yüksek
069	Kalkolitik	39.10.56K 43.12.59D	2555	Yüksek	Düşük
070	Alt Paleolitik- Kalkolitik	39.10.89K 43.12.06D	2433	Orta	Tekil
071	Alt Paleolitik	39.11.013K 43.11.686D	2398	Yüksek	Düşük
072	Kalkolitik- Orta Paleolitik	39.11.17K 43.11.49D	2420	Yüksek	Orta
073	Kalkolitik	39.11.09K 43.12.06D	2490	Yüksek	Orta
074	Kalkolitik	39.11.02K 43.13.20D	2620	Yüksek	Yüksek
075	Kalkolitik	39.11.06K 43.13.36D	2650	Yüksek	Yüksek
076	Orta Paleolitik	39.11.09K 43.13.46D	2650	Yüksek	Tekil

Alt Paleolitik alanları genel olarak Meydan Dağı Krateri, Ziyaret Tepe ve Serger Tepesi etrafında tespit edilmiştir (Harita: 1). Araştırılan alanlar obsidyen kaynaklarının (Gürgürbaba Tepesi Lavlarının) üzerinde yer almaktadır ve Kuzey-Güney yönlü bir erozyon neticesinde açılmışlardır. Alt Paleolitik buluntu alanları genellikle dolgu toprağının açıldığı alanlarda tespit edilmiştir. Bu tip alanlar irili ufaklı dereler ve bunların taşkınlarıyla

veya erozyon ile açılmış alanlardır. Bu nedenle Alt Paleolitik döneme ilişkin buluntular insitu pozisyonlarını koruduğu gibi sürüklenmeyle taşınmış olanları da yer almaktadır. Alt Paleolitik alanlardan tespit edilen yontmataş aletlerden, bu dönemin yonga ağırlıklı bir endüstriye sahip olduğu gözlenmiştir. Bunun yanı sıra endüstride iri kesici aletler, levallois çekirdekler ve iki yüzeyliler (45 adet) de yer almaktadır. El baltalarının büyük çoğunluğunu üçgen biçimliler oluşturmaktadır (n:24). Bunun yanı sıra oval (n:6), Lanceate (n:4), Yürek (n:4) ve Badem (n:1) biçimli el baltası örnekleri de yer almaktadır. 6 adet kırık el baltası tespit edilmiştir. Alt Paleolitik buluntu alanlarında çoğunlukla tek kutuplu Levallois çekirdekler (n:36) tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra uç (n: 49), çift kutuplu (n:5) ve merkezci (n:3) Levallois çekirdekler ve tek vurma platformlu (n:7) çekirdeklerde yer almaktadır. Düzeltile aletlerin büyük kısmını iri kesici aletler ve kenar kazıyıcı aletler oluşturmaktadır. 2018 yılında tespit edilen Alt Paleolitik döneme ait el baltalarının, taşımalarının ve çekirdeklerin geç Acheulian döneme ait olduğunu düşünülmektedir.

2018 yılı yüzey araştırmasında Orta Paleolitik döneme ait alanlar ise Levallois ve Levallois olmayan tekniklerin uygulamalarıyla karakterizedir. Bu alanlar Alt Paleolitik dönemlerde olduğu gibi kalın bir dolgu toprağının altında yer almaktadır ve bu dolgu toprağının aşındığı alanlarda tespit edilmiştir. Bu alanlar Alt Paleolitik buluntu alanlarında olduğu gibi derelerin ve dere taşkınlarının, erozyonla veya yol açılmış alanlarda tespit edilmiştir. Orta Paleolitik dönemin yontmataş alet topluluğu Levallois (n:9) ve basit yongalarının (n:55) yüksek oluşuyla karakterizedir. Bu yongalarının büyük bir kısmı da düzeltile alet olarak kullanılmıştır (Kenar Kazıyıcılar n:20; Dişlemeli ve Çentikliler n:12, Levallois uçlar n:2). Çekirdekler içerisinde Levallois tek kutuplu (n: 27), çift kutuplu (n:5), merkezci (n:6), uç (n:6), Tek Platformlu çekirdek (n:11) yer almaktadır.

Alt ve Orta Paleolitik buluntu alanlarının hemen üzerinde ise günümüz topografik yapısıyla bütünleşik yakın döneme ait yontmataş aletler yer almaktadır. Kalkolitik döneme ait olduğu düşünülen bu alanlar günümüzde görülebilen tüm obsidyen içeren alanlarda yer almaktadır. Yontmataş kalıntıları Kalkolitik buluntu alanlarının atölye olarak kullanıldığı göstermektedir. Buluntular içerisinde silindirik ve prizmatik dilgi çekirdekleri, çekirdek kenarları, dilgiler, yongalar ve artık yontmataş kalıntılarını içermektedir. Kalıntıların birçoğu insitu pozisyonları korumaktadır.

SONUÇ

2018 yılı araştırması Van İl Merkezinin kuzeyinde, Erciş ilçesinde, Meydan Dağı kalderası ve Ziyaret tepe isimli alanda gerçekleştirilmiş ve bu alanda Pleistosen döneme ait buluntu yerleri tespit edilmiştir. Pleistosen döneme ilişkin buluntu yerlerinde Paleolitik dönem insanların iskânına ilişkin yontmataş aletler tespit edilmiştir. Yontmataş alet yoğunluğu Gürgürbaba Tepesi buluntu alanlarına göre değerlendirildiğinde (Baykara vd., 2016; Baykara vd., 2018a,b,c,d) Paleolitik buluntu yerlerinin düşük yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Obsidyen hammadde bölgenin büyük çoğunluğunda 10-30 cm boyutlarında bloklar halinde yaygın olarak gözlenmektedir. Ancak bu blokların çoğu işlenmemiştir. Geç prehistorik dönemlere ait olabilecek dilgi ve iri yonga ağırlıklı buluntu toplulukları da genellikle herhangi bir yoğunluk göstermemektedir. Dolayısıyla, bu bölgedeki zengin obsidyen kaynaklarının ne Paleolitik Çağ'da ne de daha sonraki dönemlerde önceki yıllarda araştırılmış olan Gürgürbaba Tepesi'nden farklı olarak işlik yerlerini içermediği tespit edilmiştir. Bölgedeki insan etkinliği genellikle anlık ihtiyaçları gidermeye yönelik üretim ve alet kullanımıyla sınırlıdır.

2018 yılı çalışmaları sonucunda Paleolitik Çağ'a ait iki dönem belirlenmiştir. Birincisini Orta Paleolitik oluşturmaktadır. Bu dönem Levallois endüstriyi içeren çekirdekler, Levallois yonga ve dilgiler ve çeşitli düzeltili yontmataş aletler içermektedir. Endüstri içerisinde ayrıca tek vurma platformlu çekirdekler düz yonga ve dilgiler, çentikli dişlemeli aletleri ve çeşitli uçlar yer alır. İkinci dönemi ise Alt Paleolitik dönem oluşturur. Bu dönemin en belirgin alet grubunu el baltaları oluşturmaktadır. El baltaları üçgen, oval, yürek lanceate ve badem biçimlileri barındırmaktadır. Bunun yanı sıra birçoğu yonga veya köşeli taşımaları içerir. Alt Paleolitik yontmataş aletleri içerisinde ayrıca iri kesici aletler, iri yongalar ve Levallois çekirdekler yer almaktadır.

TEŞEKKÜR

Araştırma kapsamında Van Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü çalışanlarına sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Her türlü arazi teçhizatını kullanmamıza izin veren Doç. Dr. Erkan Konyar'a ve Erciş'te konaklama imkânı sağlayan Van-Erciş Meslek Yüksek Okulu Müdürü Prof. Dr. Fikret Yaşar'a desteklerinden dolayı minnettarız. Bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Müdürlüğü (Proje numarası SBA-2017-5509 ve 2014-ED-B218) ve Türk Tarih Kurumu tarafından maddi olarak desteklenmektedir (Proje numarası 2016.49, 2017.90, 2018.86).

KAYNAKÇA

- Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Koç, E., Baykara, D., Özer, İ. ve Sağır, M., 2016, 2014 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33/2: 539-552.
- Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Baykara, D. ve Bolkan, İ. H., 2017, 2015 Yılı Van İli Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 34/1: 295-314.
- Baykara, İ., Dinçer, B. ve Şahin, S., 2018a, Gürgürbaba Tepesi (Erciş, Van) Paleolitik Çağ Araştırmaları. *Colloquium Anatolicum* 17: 161-188.
- Baykara, İ., Dinçer B. ve Şahin, S., 2018b Gürgürbaba Tepesi Alt Paleolitik Açık hava Yerleşimi. *Aktüel Arkeoloji* 66: 28-30.
- Baykara, İ., Dinçer, B., Şahin, S., Ünal, E., Kuvanç, R., Gülseven, B. ve Birol, Ö., 2018c, Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması-2016. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 35/2: 27-41.
- Baykara, İ., Dinçer, B. ve Şahin, S., 2018d, "Gürgürbaba Tepesi: Alt ve Orta Paleolitik Dönem Buluntu Yerleri, Erciş-Van", *Anadolu Araştırmaları* 21 (2018): 76-104

Harita 1: 2018 yılı buluntu alanları ve Meydan Dağı kalderası.

Resim 1: 40 Numaralı buluntu yeri.

Resim 2: 40 Numaralı buluntu yerinden bulunan el baltası.

Resim 3: 42 Numaralı buluntu yeri.

Resim 4: 42 numaralı buluntu yerinden bulunan bir el baltası.

Resim 5: 46 Numaralı buluntu yeri.

Resim 6: 46 Numaralı buluntu yerinde bulunan bir Levallois uç çekirdeği.

Resim 7: 48 Numaralı buluntu yeri.

Resim 8: 48 numaralı buluntu yerinden bulunan bir el baltası.

2017 VE 2018 YILI MUĞLA VE ÇANAKKALE İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

İsmail ÖZER*
Mehmet SAĞIR
İsmail BAYKARA
Başak KOCA ÖZER
Berkay DİNÇER
Naoki MORİMOTO
Wataru MORİTA
Serkan ŞAHİN
Ece EREN
Öznur GÜLHAN
Ayşegül ÖZDEMİR

Araştırmamızın amaçları; Orta Anadolu'da yoğunlaşan zengin fosil yataklarının Batı Anadolu'daki yayılım alanlarının saptanması, hem eski hem de yeni tespit edilecek lokalitelerin GPS yardımıyla koordinatlarının alınması, haritalara kaydedilmesi ve Paleolitik dönemde Batı Anadolu'da yaşamış olan fosil insanlara ait yeni kanıtların bulunmasıdır.

-
- * Prof.Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. iozer@ankara.edu.tr
Prof.Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. msagir@ankara.edu.tr
Doç.Dr. İsmail BAYKARA, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. ibaykara@yyu.edu.tr
Prof.Dr. Başak KOCA ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/ TÜRKİYE.bkozer@ankara.edu.tr
Dr.Öğr.Üyesi Berkay DİNÇER, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE.berkaydincer@gmail.com
Dr.Öğr.Üyesi Naoki MORİMOTO, Kyoto University, Graduate of School of Science, Laboratory of Physical Anthropology Öğretim Üyesi-Kyoto, JAPAN, morimoto@anthro.zool.kyoto-uac.jp
Dr.Öğr.Üyesi Wataru MORİTA, Hokkaido University, Graduate of School of Dental Medicine, Department of Oral Functional Anatomy Öğretim Üyesi-Hokkaido, JAPAN, wataru.morita@helsinki.fi
Dr.Öğr.Üyesi Serkan ŞAHİN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE. moeritherium@hotmail.com
Araş.Gör. Ece EREN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/ TÜRKİYE. ece_eren86@hotmail.com
Araş.Gör.Dr. Öznur GÜLHAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/ TÜRKİYE. oznurgulhan@gmail.com
Araş.Gör. Ayşegül ÖZDEMİR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/ TÜRKİYE. ozdemira@ankara.edu.tr

Bilindiği gibi en eski örnekleri Ledi-Geraru (Etiyopya)'da bulunan insan cinsinin ilk örnekleri 2,8 milyon yıllık bir geçmişe sahip olup, bunların Dünya'ya yayılım süreçlerinde Anadolu'nun çok önemli bir rolü bulunmaktadır. İnsan cinsine ait fosil kalıntılarının izlerine Afrika dışında ilk kez Dmanisi (Gürcistan)'de rastlandığı günden beri, insanların göç güzergahlarının saptanması Antropoloji alanındaki en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Afrika dışına yayılan ilk insan türü olan *Homo erectus*'ların serüvenleri 1,8 milyon yıllık Dmanisi buluntuları ile başlamakta ve kısa bir süre içerisinde çok geniş bir alana yayıldıklarını göstermektedir. Bunlar içerisinde Bulgaristan'da Kozarnika Mağarası (1,6-1,4 milyon yıl), Türkiye'de Kocabaş (1,6-1,1 milyon yıl), Kaletepe Deresi 3 (1 milyon yıl), Dursunlu (900 bin yıl) lokaliteleri yaşadığımız coğrafyadaki en eski insan yayılımlarını göstermesi açısından önemlidir (Sagona ve Zimansky, 2015).

2012 yılında başlatılan yüzey araştırmasının ilk iki yılında Muğla İlinde Neojen çökelleri gezilerek bölgenin fosil zenginliği bir kez daha vurgulanmıştır. Özellikle Şerefköy ve Kemikalan lokalitelerinde gerçekleştirilen araştırmalarda literatürde bilinen fosil alanlarına, birçok yeni lokalite ilave edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bu ilde yine pek çok mağara tespit edilmiş ve Paleolitik iskan varlığı açısından durumları incelenmiştir (Özer vd., 2014; Özer vd., 2014). 2014 yılından itibaren Çanakkale İlinde gerçekleştirilen araştırmalarda ise Ayvacık, Bayramiç ve Çan ilçelerinde Paleolitik döneme tarihlendirilen onlarca lokalite tespit edilmiş ve Çanakkale İlindeki araştırmalara devam edilmesi kararlaştırılmıştır (Özer vd., 2016; Özer vd., 2017; Özer vd., 2017; Özer vd., 2018; Özer vd., 2018). 2017 ve 2018 yılında gerçekleştirdiğimiz Çanakkale İlindeki araştırmalarda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

2017 YILI ARAZİ ÇALIŞMALARI

2017 yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması projesi -YA01481701(2017), 11-21 Ağustos 2017 tarihleri arasında Çanakkale'de gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Bakanlık Temsilcisi olarak Ankara Etnografya Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Murat Demirbilek görev alırken, Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Prof.Dr. Mehmet Sağır, Prof.Dr. Başak Koca Özer, Ardahan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Dr.Öğr.Üyesi Berkay Dinçer, öğrenciler İlke Gürgör, Ayşe Nur Okutucu ve Murat Yavuzaslan çalışmaya katılmışlardır.

Neojen Dönem (23-2 milyon yıl) Fosil Araştırmaları

Milyonlarca yıl önce Çanakkale İli'nde yaşamış olan canlılara ilişkin fosil kalıntıların tespitiye yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmalar daha çok Eceabat ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Çanakkale İlinin jeolojik yapısında, Miyosen-Alt Pliyosen evrede Sarmasiyen (acı su) denilen akarsu-göl-deniz çökellerinin kıyılarda biriktiği görülmektedir. Bu nedenle bu çökellerde daha çok Miyosen dönem fosillerine rastlanılmaktadır.

1- Eceabat İlçesi Araştırmaları

Çanakkale İli'nde 2017 yılının ilk araştırmalarında Gelibolu yarımada-sındaki Neojen döneme tarihlendirilen fosil lokalitelerine gidilmiş ve günümüzdeki durumları gözden geçirilmiştir. Eceabat'ta yapılan araştırmalarda literatürde kaydı bulunan 4 lokalitede inceleme yapılmıştır. İlk alan olarak Eceabat'ın batısındaki Üst Miyosen döneme tarihlendirilen Keltepel 1 fosil lokalitesine gidilmiş, ancak karayolunun kenarındaki lokalitede yapılan araştırmalarda yüzeyde herhangi bir buluntu tespiti yapılamamıştır. Keltepel 1'e çok yakın bir mesafedeki yine Üst Miyosen dönem olarak bilinen Keltepel 2 fosil lokalitesinde de yüzeyde herhangi bir buluntu tespit edilememiştir. Üçüncü olarak Eceabat'ın güneyindeki Üst Miyosen döneme tarihlendirilen Sargıyeri fosil lokalitesine gidilmiş, burada günümüz atlarının atası olan Hipparion'a ait bazı diş parçaları tespit edilmiştir (Resim: 1). Eceabat'ın Alçitepe Köyünün kuzeydoğusundaki Taşocağı fosil lokalitesinde yapılan araştırmalarda ise geniş bir alana yayılmış olarak yüzeyde Equidae ve Bovidae gibi karasal hayvanların çeşitli türlerine ait çene, diş ve uzun kemik parçalarından oluşan yüzlerce fosil kalıntısı bulunmuştur. Üst Miyosen döneme tarihlendirilen Taşocağı lokalitesi fosil çeşitliliği ve korunma durumları nedeniyle Çanakkale ilindeki en önemli fosil lokalitelerinden birisi olarak kaydedilmiştir (Resim: 2).

2- Biga İlçesi Araştırmaları

Biga İlçe merkezinin batısındaki araştırmalar sırasında Geredelli, Çeltik, Bozguç, Bostandere, Mallıköy köyleri güzergâhında herhangi bir fosil buluntuya rastlanılamamıştır. Aynı bölgedeki Kaldırımbaşı, Akyaprak, İskenderköy, Gemicikırı, Kahvetepe, Sarıca ve Dereköy köyleri güzergâhındaki araştırmalarda ise Dereköy girişindeki tarlalarda Üst Miyosen döneme tarihlendirilebilecek Hipparion'a ait az sayıda fosil kalıntı gözlenmiştir (Resim: 3).

Pleistosen Dönem (2 milyon-10 bin yıl) Araştırmaları

Fosil insanların yaşam alanlarını tespiti için yapılan arazi çalışmaları, Çanakkale İlının hem antropolojik, hem de arkeolojik açıdan taşıdığı bilimsel önem elde edilen bulgularla bir kez daha ortaya konulmuştur. Coğrafik olarak Çanakkale İlını de içine alan Kuzeybatı Anadolu, Asya ile Avrupa arasında doğal bir kara köprüsü konumundadır ve Pleistosen dönemde insanların Anadolu'dan Balkanlar yoluyla Avrupa'ya doğru veya tam tersi yönde olan göç hareketlerinin incelenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Çanakkale İlındaki Pleistosen dönem insan yerleşim alanlarını tespit etmek amacıyla yüzey araştırmaları 3 sezondur sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda tespit edilen lokalitelere yenilerinin ilave edilebilmesi amacıyla 2017 yılında gerçekleştirilen Pleistosen dönem araştırmaları Bayramiç ve Çan İlçelerinde yoğunlaştırılmıştır.

1- Bayramiç İlçesi Araştırmaları

Etili Bucağı'ndan güneye Bayramiç'e doğru yapılan araştırmalarda Keçi-ağılı, Halılağa, Bezirgânlar, Söğütgediği, Hacıdervişler, Cazgırlar, Karaibrahimler ve Alanköy köyleri güzergâhında araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu güzergâhta Bezirgânlar Köyü'nün kuzeyinde Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek 5 adet yonga, 1 adet çentikli alet ve 1 adet düz kenar kazıyıcının gözlemlendiği bir lokalite tespit edilmiştir (Resim: 4). Bu lokalite Çan-Etili arasında yoğunlaşan Paleolitik kalıntıların güneye gidildikçe devam ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

2- Çan İlçesi Araştırmaları

Çanakkale'deki Paleolitik bulgular açısından en zengin bölgelerden birisi Çan İlçesi'dir. Buradaki Paleolitik dönem varlığı ilk kez Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın yapmış olduğu yüzey araştırmaları sırasında rapor edilmiştir (Özdoğan, 1990). Çan İlçesinde yoğunlaştırılan çalışmalarımızda Paleolitik döneme ait birçok yeni buluntu alanı tespit edilmiştir. Genellikle tekil Paleolitik buluntu alanları olarak gözlenen lokaliteler eski nehir terasları içerisindedir. Çakmaktaşıdan yapılmış buluntuların birçoğu Orta Paleolitik döneme ait çekirdek, yonga, kazıyıcı, Levallois yonga ve Levallois çekirdeklerden oluşmaktadır.

Araştırmada ilk olarak Çan-Çanakkale karayolunun 15. km'sinde bulunan Bahadırılı Köyü'ne ayrılan yolun başlangıcından köye kadar olan alan

taranmıştır. Bu alanda önceki yıllarda bulunan 3 lokaliteye ilaveten 2 yeni lokalite daha tespit edilmiştir. Bahadırılı 4 lokalitesinde Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek 2 adet denenmiş çekirdek ve 6 adet yonga gözlenmiştir (Resim: 5). Aynı alanın biraz daha batısında yapılan araştırmalarda ise yine Orta Paleolitik döneme tarihlendirilen taş alet buluntuları tespit edilmiştir. Bahadırılı 5 olarak tanımlanan alandaki buluntular içerisinde 4 adet yonga ve 1 adet Levallois dilgi tanımlanmıştır (Resim: 6).

Çan-Çanakkale karayolunun Etili Bucağı sapağından Etili'ye kadar olan alanda önceki yıllarda 3 lokalite kaydedilmişti. 2017 yılındaki araştırmalarda Etili'ye kadar olan bölge detaylı bir şekilde taranmış ve Orta Paleolitik döneme ait bulgular veren lokalite sayısı 15'e yükselmiştir. Bunlara ait bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Etili 4'te 1 adet denenmiş çekirdek ve yongalar gözlenmiştir. Çekirdeğin platformu tükenmiş ve oldukça küçük bir parçadır (Resim: 7). Etili 5'te 7 adet yonga tespit edilmiştir (Resim: 8). Etili 6'da 3 adet yonga, 2 adet çekirdek, 1 adet dilgi çekirdeği ve 1 adet Levallois yonga gözlenmiştir. Dilgi çekirdeği yarı prizmatik olup, karşılıklı iki platforma sahiptir ve üzerinden dilgicikler çıkartılmıştır (Resim: 9). Etili 7 lokalitesinde 8 adet yonga tespit edilmiştir (Resim: 10). Etili 8 lokalitesinde 1 adet kompozit alet, 2 adet yonga, 2 adet çekirdek ve üzerinden beş parça çıkartılmış olan 1 adet mikrodilgi çekirdeği tespit edilmiştir (Resim: 11). Etili 9 lokalitesinde 4 adet yonga, 1 adet çekirdek ve 1 adet Levallois yonga gözlenmiştir (Resim: 12). Etili 10 lokalitesinde 6 adet kortikal yonga, 9 adet yonga, 1 adet Levallois yonga, 1 adet dairesel Levallois çekirdek, 1 adet tipik ön kazıyıcı ve 1 adet dişlemeli alet tespit edilmiştir (Resim: 13). Etili 11 lokalitesinde 7 adet yonga ve 1 adet denenmiş çekirdek bulunmuştur (Resim: 14). Etili 12'de 1 adet dairesel Levallois çekirdek, 5 adet yonga, 2 adet dişlemeli alet, 1 adet dilgi ve 1 adet Levallois yonga üzerine kenar kazıyıcı tespit edilmiştir. Etili 13'de 4 adet yonga, 1 adet Levallois yonga, 1 adet kortikal dilgi ve 2 adet kortikal yonga gözlenmiştir. Etili 14 lokalitesinde 11 adet yonga ve sol kenarından iri çıkarım yapılarak biçimlendirilmiş olan 1 adet ağır düzelteli alet tespit edilmiştir. Etili 15 lokalitesinde 5 adet yonga, 1 adet kortikal yonga, 1 adet denenmiş çekirdek ve platformu hazırlanmış, buradan iki parça çıkartılmış ve son çıkan parçası yakınsak olan 1 adet tek kutuplu Levallois çekirdek gözlenmiştir.

Çan İlçe merkezinin batısından Bahadırılı Köyüne kadar karayolunun kuzey ve güneyinde gerçekleştirilen araştırmalarda Durali Köyü civarında Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek çakmaktaşı buluntular gözlenmiştir.

Bu alanda 4 yeni lokalite tespit edilmiştir. Bunlara ilişkin detaylı bilgiler aşağıda sırasıyla verilmektedir.

Durali 1 lokalitesinde 1 adet yonga ve 1 adet denenmiş çekirdek tespit edilmiştir. Durali 2 lokalitesinde 3 adet yonga gözlenmiştir. Durali 3 lokalitesinde 5 adet yonga ve 1 adet atipik önkazıyıcı saptanmıştır. Durali 4 lokalitesinde ise 4 adet yonga, 1 adet çentikli alet ve 1 adet ağır düzeltili parça alet bulunmuştur. Alet, sağ kenarından alet ekseninin ortasına varan üç iri parça çıkartılarak düzeltilmiştir. Sol kenarda ise topuğa yakın kısımdan iki iri çıkarım yapılmıştır. Büyük bir olasılıkla kenar kazıyıcı olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Aynı bölgede, Bahadırılı Köyünün batısından başlayarak sırasıyla Doğancılar, Maynasmurat, Karadağ, Kocayayla, Mallidere, İlyasağa, Karlı, Yaya ve Durali köylerini içine alan bir güzergâh üzerinde yapılan araştırmalarda Doğancılar köyünün kuzeyinde 2 lokalite tespit edilmiştir. Doğancılar 1 olarak adlandırılan ilk lokalitede 6 adet yonga, 1 adet tipik ön kazıyıcı, 1 adet düzensiz çekirdek, 1 adet tek platformlu Levallois çekirdek ve 1 adet yakınsak Levallois çekirdek tespit edilmiştir. Yonga taşımaliğine sahip tek platformlu Levallois çekirdekte platform hazırlığı yapıldığı ve platformdan 2 adet yonga çıkartıldığı gözlenirken, yakınsak Levallois çekirdeğin ise tek bir platforma sahip olduğu tespit edilmiştir. Doğancılar 2 olarak tanımlanan lokalitede ise 3 adet yonga, 1 adet Levallois yonga ve 1 adet tek kutuplu Levallois çekirdek tespit edilmiştir. Çekirdeğin platform kısmı tükenmiş olup, platformundan iki parça çıkartıldığı gözlenmiştir.

Aynı güzergâh üzerinde Karlı Köyü'nün güneydoğusunda daha önceden tespit edilmiş olan Karlı 2 lokalitesinde yapılan araştırmada ise yüzeyde yine Orta Paleolitik döneme ait 15 adet yonga, 1 adet dilgi ve dilgi taşımaliğe sahip kenar kazıyıcı tespit edilmiştir.

Çan İlçesindeki en önemli buluntu yeri 2016 yılında tespit edilen İnkaya Mağarası ve çevresidir. Bahadırılı Köyü sınırları içerisinde yer alan İnkaya Mağarası bölgede şu ana kadar bulunan insitu dolgular içeren tek mağaradır. Mağara ve çevresindeki yoğun buluntular nedeniyle 2017 yılında Çanakkale Müzesi Müdürlüğü başkanlığında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazıda dilgi ve yonga ağırlıklı üretimler gözlenmiştir. Dilgilerle ilgili çekirdekler çoğunlukla tek platformlu olan prizmatik/yarı prizmatik çekirdeklerdir. Yongalarla ilgili çekirdekler ise daha az sayıda olmasına rağmen yonga-dilgi sayısı birbirine yakındır. İnkaya Mağarasındaki kazı çalışmaları Batı Anadolu'da yaşamış olan Paleolitik dönem fosil insanlarına (muhtemelen *Homo neanderthalensis*'lere) ait

bilgilerimizi arttıracak potansiyele sahiptir. Kazı çalışmaları önümüzdeki yıllarda daha kapsamlı ve uzun süreli olarak gerçekleştirilecektir.

2018 YILI ARAZİ ÇALIŞMALARI

2018 yılı Muğla ve Çanakkale İlleri yüzey araştırması projesi -YA01481701(2018), 10-20 Temmuz 2018 tarihleri arasında Çanakkale’de gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Bakanlık Temsilcisi olarak Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Fuat Durmuş, Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü’nden Prof.Dr. Mehmet Sağır, Araştırma Görevlileri Dr. Öznur Gülhan, Ece Eren, Ayşegül Özdemir, Kyoto Üniversitesi’nden Dr.Öğr.Üyesi Naoki Morimoto, Hokkaido Üniversitesi’nden Dr.Öğr.Üyesi Wataru Morita görev almışlardır.

Neojen Dönem (23-2 milyon yıl) Fosil Araştırmaları

1- Eceabat İlçesi Araştırmaları

2018 yılının ilk araştırmaları Gelibolu yarımadasında gerçekleştirilmiştir. Eceabat İlçesi’nin Alçıtepe Köyünün kuzeydoğusunda yapılan araştırmalarda geçen yıl gidilen Taşocağı lokalitesinde yüzeyde yine onlarca karasal fosilin görüldüğü tespit edilmiştir. Buluntular arasında Üst Miyosen döneme tarihlendirilen at, fil, öküz gibi büyük karasal memeli hayvanlara ait kemik, diş ve boynuz kalıntıları gözlenmiştir.

2- Gelibolu İlçesi Araştırmaları

Gelibolu İlçesi’nin kuzeyinde Sütluce Köyünün kıyı şeridinde yapılan araştırmalarda Geç Oligosen döneme tarihlendirilen balenli balina fosillerine rastlandı. Omur, kaburga ve kürek kemiğine ait parçalardan oluşan fosillerin denizin sığ kesimlerinde fosilleşmekle birlikte dalgalar ile kıyıya taşındığı gözlenmiştir. Bölgede ileriki yıllarda yapılacak herhangi bir su altı araştırması sırasında çok daha büyük parçalara ulaşılabilceği tahmin edilmektedir. Aynı kıyıdaki yamaçlarda fosil deniz kabuklularının birikmesiyle yer yer 3 m. kalınlıkta çökeller de gözlenmiştir.

3- Ezine İlçesi Araştırmaları

Ezine İlçesi’nin batısındaki Kumburun Köyü’nün kıyı şeridinde yapılan araştırmalarda Üst Miyosen döneme tarihlendirilebilecek çeşitli karasal

omurgalı hayvanlara ait fosillere rastlanmıştır. Fil, gergedan, zürafa, at gibi büyük memelilere ait uzun kemik parçalarını içeren fosil tabakası 1-1,5 m. kalınlıkta olup 15 m. boyunca devam etmektedir.

Pleistosen Dönem (2 milyon-10 bin yıl) Araştırmaları

1- Yenice İlçesi Araştırmaları

Yenice İlçesi'nin güneyindeki Öğmen Köyü civarında yapılan araştırmalarda Orta Paleolitik döneme ait olabilecek 3 lokalite tespit edilmiştir. Öğmen 1 lokalitesinde çekirdek ve yongalar gözlenmiştir. Öğmen 2 lokalitesinde çekirdek, yonga ve kazıyıcılar tespit edilmiştir. Öğmen 3 lokalitesinde de Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek çekirdek, yonga ve kazıyıcılar tespit edilmiştir.

Yenice İlçesi'nin doğusunda yer alan Çınarköy civarında yapılan araştırmalarda yeni bir lokalite tespit edilmiştir. Önceki yıllarda saptanan Çınar 1 lokalitesinden farklı bir alandaki lokalite Çınar 2 olarak tanımlanmıştır. Lokalitede Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek çekirdek, yonga ve kazıyıcılar gözlenmiştir.

2- Ayvacık İlçesi Araştırmaları

Ayvacık'taki araştırmalar, ilçenin güney ve batı kesimlerinde gerçekleştirilmiştir.

Ayvacık İlçesinde Büyükhusun köyü yakınlarındaki Büyükhusun lokalitesinde Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek birçok çekirdek, yonga, Levallois yonga, ön ve kenar kazıyıcılar tespit edilmiştir. Bu alanda ayrıca Mezolitik döneme ait düzelteli yongalar da gözlenmiştir.

Çamkalabak Köyü civarındaki Çamkalabak lokalitesinde Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek çok sayıda çekirdek, denenmiş çekirdek, yonga, tek kutuplu Levallois çekirdek, ön kazıyıcı ve kenar kazıyıcılar (çift taraflı dışbükey kenar kazıyıcı, düz kenar kazıyıcı) tespit edilmiştir.

Bademli ve Koyunevi Köyleri arasındaki Bademli Lokalitesinde Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek dairesel Levallois çekirdek, 4 yonga (2 tanesi Levallois üzerine), dilgi, çentikli alet, 2 kenar kazıyıcı ve ön kazıyıcı tespit edildi. Aynı alanda ön kısmı yıkılmış küçük bir mağara bulunmuş ancak dolgularında Paleolitik bulgular gözlenememiştir.

Çamkalabak Köyünün kuzeydoğusunda yer alan Tabaklar Köyünün batısındaki kayalık alanda Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek bazı çekirdek ve yongalar tespit edilmiştir.

Paleolitik dönem bulguları açısından büyük potansiyele sahip Ayvacık İlçesindeki araştırmalar gelecek yıllarda daha detaylı bir şekilde sürdürülecektir.

3- Lapseki İlçesi Araştırmaları

Lapseki İlçesindeki araştırmalar, Umurbey Bucağına bağlı Erdağ Köyü civarındaki antik Paleo Perkote kenti kalıntıları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu alandaki çalışmalarda dönemi Orta Paleolitik olarak tahmin edilen bir lokalite tespit edilmiştir. Erdağ olarak isimlendirilen lokalitede çok sayıda çekirdek ve yongalar gözlenmiştir.

4- Gökçeada Araştırmaları

Gökçeada'ya, Çanakkale İlinde yaptığımız yüzey araştırmalarında ilk kez 2018 yılında gidildi. Gökçeada'nın Güneydoğusunda yer alan Eşelek Köyü civarındaki araştırmalarda bu yıl 3 lokalite tespit edilmiştir. Eşelek 1 olarak isimlendirilen ilk lokalitede çok sayıda çekirdek, yonga, keski, dilgi, kenar kazıyıcı, Levallois dilgi, vurgaç gözlenmiştir. Düzeltili aletlerin az sayıda olduğu buluntuların dönemi Orta Paleolitik olarak tahmin ediliyor. Aynı alanda Mezolitik döneme ait olabileceğini düşündüğümüz yongalar da tespit edilmiştir. Eşelek 2 olarak isimlendirilen lokalitede çok sayıda çekirdek, yonga, dilgi, Levallois uç ve vurgaç tespit edilmiştir. Düzeltili aletlerin az sayıda olduğu buluntuların dönemi Orta Paleolitik olarak tahmin ediliyor. Eşelek 2 lokalitesine yaklaşık 1 km uzaklıktaki Eşelek 3 olarak isimlendirilen diğer bir lokalitede az sayıda çekirdek, yonga, kenar kazıyıcı, Levallois yonga tespit edilmiştir. Bu alandaki bluntuların dönemi de Orta Paleolitik olarak tahmin edilmiştir.

SONUÇ

2017 ve 2018 yıllarındaki araştırmalar sonucunda Çanakkale İlinde Lapseki-Çan-Yenice-Ayvacak bölgesinde birçok yeni Paleolitik buluntu alanı tespit edilmiştir. Geçtiğimiz sezonlarda bulunanlara ilave olarak yeni tespit edilen lokaliteler bu bölgenin daha detaylı olarak araştırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Gökçeada'da da yontmataş aletlerin varlığının tespit edilmesi dönem insanların oldukça geniş bir alana yayıldıklarını göstermektedir. Bugüne kadarki tespitlerimize göre Çanakkale İlinde Paleolitik dönemlere tarihlendirilen 52 lokalite mevcuttur ve ileriki yıllarda bu sayı çok daha

fazla artacaktır. Bu bölgenin volkanizma nedeniyle yer yer açığa çıkmış sileks kayalıklar içermesi, geniş vadilere hakim bir konumda olması, termal su kaynaklarına yakın olması gibi avantajları nedeniyle dönem insanları tarafından tercih edildiği tahmin edilmektedir. Çalışmalar sırasında araziden hiçbir buluntu toplanmamış, yüzeyde gözlenen buluntular yerinde değerlendirilerek fotoğraflanmış ve kayıt altına alınmıştır. Gezilen alanlara ait veriler GPS aracılığıyla bilgisayara kaydedilmiş ve haritalara işlenmiştir.

Çan-Bahadırılı-İnkaya Mağarası'nda 2017 ve 2018 yıllarında yapılan kısa süreli kazı çalışmalarında yontmataş buluntuların yoğunluğu gözlenmiştir. İnkaya Mağarası buluntuları, Çanakkale İlindeki Paleolitik dönem insanlarının yaşam koşulları ve göç rotalarının tespit edilmesine yönelik bulguların değerlendirilmesine büyük katkılar sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

Çalışma izni nedeniyle Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, araştırmayı maddi olarak destekleyen Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, çalışmamız sırasındaki yardımları ve ilgileri nedeniyle Çanakkale Müze Müdürü Sayın Ali Atmaca'nın şahsında tüm Müze çalışanlarına, misafirperverlikleri ve destekleri nedeniyle Alexandria Troas Kazı Başkanı Prof.Dr. Erhan Öztepe, Troya Kazı Başkanı Prof.Dr. Rüstem Aslan ve Parion Kazı Başkanı Prof.Dr. Vedat Keleş'e, araştırmalar sırasındaki özverili çalışmaları ve katkıları nedeniyle Bakanlık Temsilcileri Sayın Murat Demirbilek ve Fuat Durmuş'a sonsuz şükranlarımızı sunarız.

KAYNAKÇA

ÖZDOĞAN, M., 1990, "1988 yılı Trakya ve Marmara araştırmaları", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 443-457.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2014, "2012 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 297-303, Ankara.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2014, "2013 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 279-288, Ankara.

ÖZER, İ., İ. BAYKARA, B. DİNÇER, S. ŞAHİN, M. SAĞIR, E. GÜLEÇ, 2016, "2014 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 323-334, Ankara.

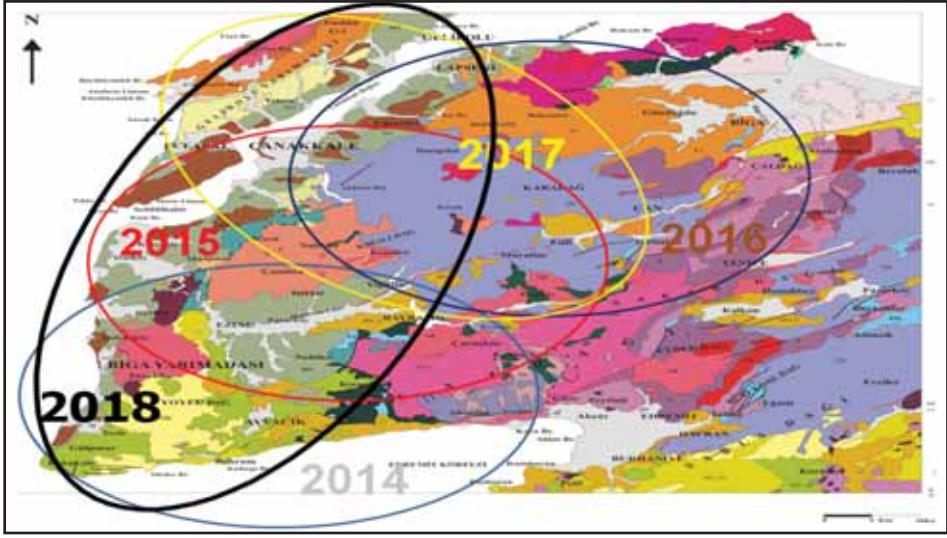
ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B.K. ÖZER, S. ŞAHİN, 2017, "Batı Anadolu'da fosil insan araştırmaları", *ASOS Journal (The Journal of Academic Social Sciences)*, 5(47), 1-25.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, B. DİNÇER, S. ŞAHİN, İ. BAYKARA, E. GÜLEÇ, 2017, "2015 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 315-327, Edirne.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, S. ŞAHİN, 2018, "2016 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 35. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 43-57, Bursa.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B.K. ÖZER, S. ŞAHİN, E. EREN, A. ÖZDEMİR, 2018, "Çanakkale İlinde Paleolitik dönem insan izleri", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 99-116.

SAGONA, P., P. ZIMANSKY, 2015, *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri M.Ö. 1000000-550*, Çev. N. Başgelen, S.İ. Belik, M. Payne, H. Taşkiran, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Harita 1: 2014-2018 yılları Çanakkale İli yüzey araştırması güzergahları.

Resim: 1: Sargiyeri lokalitesi fosil buluntuları.

Resim: 2: Taşocağı lokalitesi fosil buluntuları.

Resim: 3: Dereköy lokalitesi fosil buluntuları.

Resim: 4: Bezirganlar lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 5: Bahadırılı 4 lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 6: Bahadırılı 5 lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 7: Etili 4 lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 8: Etili 5 lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 9: Etili 6 lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 12: Etili 9 lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 13: Etili 10 lokalitesi yontmataş buluntuları.

Resim: 14: Etili 11 lokalitesi yontmataş buluntuları.

THE 2018 SAGALASSOS SURVEY RESEARCH

Jeroen POBLOME*
Rinse WILLET
Patrick T. WILLET
Ralf VANDAM
Chris CARLETON
Eva KAPTIJN
Hendrik ULENNERS
Adnan MIRHANOĞLU
Maarten LOOPMANS

TERRITORIAL ARCHAEOLOGICAL SURVEY

Rinse Willet and Jeroen Poblome

During July and August of 2018, an intensive archaeological survey was conducted in the area of the western Ağlasun river valley (Figs. 1-2). This part of the valley is set to the west of the ilçe of Ağlasun, passing the village of Yeşilbaşköy, where it extends further west and northward. The valley is home to several springs and streams, of which the most notable is the Ağlasun Çayı originating south of Yeşilbaşköy. The valley is enclosed in the west, north and south by hilly to mountainous terrain. Several already investigated archaeological sites are located on the slopes of these ranges, such as Körüstan and Düzen Tepe. Yeşilbaşköy itself is also considered to have been a village in Antiquity, based on attested *spolia*. In addition to surveying the valley, we continued surveying in the southwestern quarter of Ağlasun (Kum mahalles-i – Fig. 3). This neighbourhood is traversed by the presumed ancient road leading to Sagalassos.

The field methodology consisted of fieldwalking in transects of 50 x 1 m, spaced 20 m apart. The approach was often adjusted to better cover the irregu-

* Prof. Dr. Jeroen POBLOME, Sagalassos Archaeological Research Project, Blijde Inkomststraat 21/3314, 3000 Leuven, BELGIUM. jeroen.poblome@kuleuven.be.

* This research was supported by the Research Fund of the University of Leuven and the Research Foundation Flanders. The 2018 Territorial Archaeological Survey team: Rinse WILLET, Bekir ERGIN, Leslie ENGELS, Babette JACOBS, Furkan ULSU. The 2018 Survey of Archaeological Potential team: Ralf VANDAM, Patrick T. WILLETT, Heather ROSCH, Furkan USLU, Gamze ŞAHİN, Şengül FINDIKLAR. The 2018 Irrigation survey: Eva Kaptijn, Hendrik ULENNERS, Furkan USLU, William Van HEMELRYCK, Adnan MIRHANOĞLU, Maarten LOOPMANS.

lar shape of the fields. Many parts in the study area were heavily overgrown and/or divided in small gardens. Therefore, fields with little vegetation were favoured over fields with dense vegetation. Dense concentrations of small finds were investigated in grids. Of the total area of the western Ağlasun Valley, up to 212 fields (c. 62 ha) have been walked with transects and grids (c. 6 % coverage). The survey collected ceramics, production waste, stone objects (including fragments of a pediment, a fragmented osteothekalid with lion and a Roman Imperial altar), glass, tesserae, lithics, metal finds (including a nearly complete Ottoman cup), plaster and 3 coins. A total of 14 (comparatively high) concentrations of ceramic finds were identified, as well as numerous smaller concentrations. The largest concentration of material was found in the fields of Kum mahallesi, which probably represents a large singular concentration, spread over many fields. Overall, the Ottoman period is best represented in the dated material (ceramics), followed by the Roman Imperial period (Fig. 4). Periods before Achaemenid times are poorly represented. Apart from ceramics, notable concentrations of production waste were discovered by the survey team. Both metal production (n=11) and pottery production waste materials (n=52) were identified. These are often large chunks derived both from grid- and line-walking. A good number was found by grab sampling as well, close to the walked lines and grids and in the same fields. These fragments are considered to be indicative of sites of production. Most notably north of the actual football field, west of Kum and in Kum mahallesi itself areas of pottery production have been identified by concentrations of kiln wall fragments and misfired pieces of tile and other ceramics.

Results – diachronic description

The 12 lithic finds could not be associated with a prehistoric site. No certain date could be assigned yet, although one lithic was identified as part of a *tribulum* (threshing sledge). For the periods up to the Iron Age, no ceramic finds were found in any of the fields.

For the Iron Age, a concentration of five ceramic sherds was detected in Field 183 (Fig. 1, no. 13), while four more stray finds were encountered mostly in Kum (one possibly Early Iron Age) and a few other stray finds further west. In any case, no clear site could be identified. For the Archaic period (800-600 BCE), only three singular stray finds were found (none in Kum). Although the identification of this material is of some importance, it remains unclear how to interpret these sherds and the periods they represent.

Distinguishing between the Achaemenid and Hellenistic periods is somewhat more difficult, as a lot of the ceramic finds (n=336) could be dated on the basis of fabric specifications into the broad Late Achaemenid – Early Hellenistic period. 14 specifically dated Achaemenid finds have been identified, and all concentrate in two fields at the foot of a hill some 500 m west of Kum (Fields 109-110 - Fig. 1, no. 9). One of the finds can definitively be associated with the contemporary ceramic production attested at Düzen Tepe, and possibly the other 13 as well. As later material is concentrated on top of the hill, some sort of association between this material and this landscape feature can be surmised. 24 ceramic finds could be specifically dated to the Hellenistic period. These were collected in Kum (n=10), west of Yeşilbaşköy (n=9, with 5 concentrated in Field 16 - Fig. 1, no. 3) and 5 between Yeşilbaşköy and Ağlasun.

If we compare these Achaemenid and Hellenistic concentrations against the material dated broadly to the Late Achaemenid-Early Hellenistic era, the Achaemenid concentration of Field 109-110 (Fig. 1, no. 9) stands out clearly. Also, the Hellenistic concentration in Kum itself (Field 218 and the adjacent Fields 170, 172, 173, 176, 177, 178, 212, 213, 217) is worthy of note. It seems likely that Hellenistic occupation was situated in the eastern part of Kum mahallesi, although due to the small gardens and buildings prohibited pinpointing an actual site. Other concentrations of Achaemenid-Hellenistic material were found between Yeşilbaşköy and Ağlasun. These find concentrations, however small, could be reflecting small residential zones, quite possibly farmsteads.

The material of Roman Imperial times is the second most numerous category after that of the Ottoman period. In total, 405 sherds could be identified as belonging to the former epoch. Part of the ceramics, classified as generic Sagalassos Red Slip Ware (SRSW) dating broadly to Roman Imperial-Late Antique times, must be added to this total. The largest concentrations of Roman Imperial ceramics were found in the centre of Kum mahallesi, directly on the route where the main ancient access road leading to Sagalassos is presumed. Amongst others ceramics, tesserae, glass, one coin from the 3rd century CE and large chunks of kiln fragments were found here. Finds also included Roman Imperial-Byzantine waterpipes (including one high-pressure pipe) and a lot of brick and tile. Furthermore, a systematic survey of *spolia* and loose stone architectural fragments in Kum resulted in a total number of 225 architectural stones being recorded in dense clusters in the neighbourho-

od. These included fragmented altars and osteothekai fragments, related to funerary monuments (Fig. 5). However, many other *spolia* (large ashlar, columns, an honorific inscription, capitals and column bases) do not necessarily need all to be associated with tombs. Considering the high concentration of the stone and pottery architectural elements and small finds, it seems likely that a hamlet or village existed at this location during Roman Imperial times, whereby the presence of some monumental buildings cannot be excluded.

More towards the west, dense concentrations of Roman Imperial ceramics were encountered in Fields 109 and 110 (Fig. 1, no. 9) at the foot of a hill, with small numbers of finds found on top of the hill as well. This could be indicative of a Roman hamlet or small settlement. To the north of the modern football field on the road between Yeşilbaşköy and Ağlasun, concentrations of Roman Imperial – Late Antique material were found, along with concentrations of (misfired) tile and kiln fragments. This probably was a production site for building ceramics.

Further west, a small farm or hamlet could have existed (Fields 74-76 - Fig. 1, no. 6), with a concentration of 12 architectural fragments indicating the existence of an (accompanying?) Roman funerary monument as well. West of Yeşilbaşköy, concentrations of Roman Imperial material in the adjacent Fields 23-25 (Fig. 1, no. 4) included tile, SRSW and a lamp fragment. This concentration probably constituted another Roman Imperial farm. Apart from these concentrations, stray finds of Roman Imperial material were found in other fields as well (including large *bipedales* fragments), although these could not be clearly interpreted as sites. Late Antiquity is less well represented in the survey data (n=219), with the focus lying again on the fields in Kum mahalle-si (e.g. Field 152 - Fig. 1, no. 11). Another concentration is located in Field 137 (Fig. 1, no. 10), to the west of Kum. It was covered with tile of Roman Imperial – Late Antique – Byzantine date, and high concentrations of Late Antique ceramics. As five small architectural fragments and tesserae were found in this field, along with 28 fragments of SRSW, we assume this site to have been a place of residence with some standing. Other Late Antique finds from the survey mostly consisted of single stray finds and no other concentration was found.

Of the 445 Byzantine sherds, 57 belonged to the Byzantine Invasion period. A concentration of Invasion period material (tile, large *pithos* fragments and other sherds) was found close to Yeşilbaşköy (Field 94 - Fig. 1, no. 7). This probably was a large farm or small hamlet. Other contemporary concentra-

tions were found to the east of Kum (Field 183 and 212 - Fig. 1, no. 13 and no. 14 respectively), where many pattern-burnished sherds were recovered. Large concentrations of Byzantine material were found on the western side of Kum (Fields 152, 154 - Fig. 1, no. 11 and no. 12 respectively) as well, along with two architectural fragments in the centre of quarter (a 10th-11th century capital and a 6th century *templo* – both possibly belonging to a church). They indicate Byzantine settlement in Kum. Byzantine material was also found in large quantities further west, on the presumed residential farmstead directly west of Kum (Field 137 - Fig. 1, no. 10), near the tile production site (Fields 50, 52 - Fig. 1, no. 5) and to the west of Yeşilbaşköy (Fields 15, 16 - Fig. 1, no. 2 and no. 3 respectively). Possibly these are continuations of earlier settlements, although the last two fields could have constituted new farms. Ceramics of the (late) Ottoman period are the most numerous encountered (n=1983) and most fields yielded some material. Dense concentrations are found in Kum and west of Yeşilbaşköy (Fields 3, 15, 16, 23 – Fig. 1, no. 1, no. 2, no. 3 and no. 4 respectively). On Field 50 (Fig. 1, no. 5), concentrations of Ottoman material were encountered as well. Also in Fields 102, 109-110 (Fig. 1, no. 8 and no. 9 respectively) small concentrations of contemporary material were found as well. Although no building material dating to the Ottoman period was identified, the largest concentrations most likely were residential sites and/or farms. The presumed pastoralist nature of Ottoman agriculture can in part explain the wide distribution of Ottoman ceramics. However, some of the smaller concentrations do represent small farms and/or manuring of the (garden) fields with household waste.

Conclusion

Although it is too early to present finalized interpretations, the finds clearly point to a diachronically varied development of activity sites and settlements. The production waste found on some of these sites point to rural pottery production, particularly during Antiquity, while the dense concentrations of spolia, tesserae, waterpipes, ceramics and coins in Kum mahalle-si hint at the presence of substantial settlement here. Research into Ağlasun proper will continue in 2019. At this point, however, it seems probable that (part of) a village or small town existed in Kum during Antiquity, which had a monumentalized cemetery and/or monumental public buildings, production activity and, from Late Antiquity onwards, a church. Ongoing research will hopefully illuminate whether Ağlasun was a single nucleus of settlement

or consisted (as the presence of different quarters nowadays may suggest) of multiple nuclei that merged and shifted over time.

SURVEY OF ARCHAEOLOGICAL POTENTIAL

Patrick T. Willett, Ralf Vandam, Chris Carleton and Jeroen Poblome

Throughout the two-and-a-half-decade course of archaeological research conducted by the Sagalassos Project at the site and in the surrounding territory, a substantial amount of settlement data pertaining to the region has been amassed. These include results of excavations, but predominately consist of archaeological surveys which have been carried out since the early 1990s (Fig. 6). The first of these were extensive surveys meant to document the entire territory of the ancient city¹, while from 1999 they became intensive systematic surveys focusing on more discrete areas². A summary of this combined data comprises the Sagalassos Site Database, which includes information on the location, dating, size, and settlement type, among other information. Beginning in 2017 and culminating in the 2018 field campaign, efforts were made by the Sagalassos survey team to assess the degree to which our existing knowledge of the settlement history of the territory accumulated in the site database could inform us about the yet undocumented subsets of the landscape using a method of predictive modeling.

The landscape of the Sagalassos territory is diverse and rugged, with a range of elevations varying *ca.* 2400 m between the lowest and highest points, and comprising several distinct valley systems encapsulated by highlands, in addition to the large open Burdur Plain containing the saline Lake Burdur. The inhomogeneous nature of the 1200 km² territory has created a diversity of ecological and economical potentials throughout the past several millennia, manifested in part by the diversity of anthropogenic activities that various locations have been host to. Though previous survey efforts have shown that the ruggedness of the terrain did not prevent its extensive use throughout the past³, it does present significant logistical challenges for research teams in terms of access and movement across the landscape. Additionally, the landsca-

¹ Vanhaverbeke and Waelkens 2003

² Martens et al. 2012; Vanhaverbeke et al. 2009; Vanhaverbeke et al. 2011; Kaptijn et al. 2012; Vandam et al. 2013

³ Vandam et al. 2017

pe has been heavily altered due to human impact, both ancient and modern⁴, which creates visibility issues for assessing land use histories via surface prospection alone. For mitigating these challenges and shedding light on the large swathes of land area that have yet to be surveyed, a predictive modeling strategy known as LAMAP (Locally Adaptive Model of Archaeological Potential)⁵ was tested by the survey team during the 2018 summer campaign.

The aim of our prediction research was two-fold: first, by creating a reliable model of archaeological potential, the survey project now has a means of predicting the likely presence of sites and the settlement history of a given location in the study area, allowing future survey efforts to focus on the areas with the greatest archaeological potential. This can save valuable time and energy, especially in the more difficult terrain of the study area. As a resource for informing intensive field walking campaigns, it can also allow the project to efficiently hone in on certain lacunae in our knowledge, whether chronological or spatial, with a high degree of reliability. This can help us to create links between the areas that have been the focus of previous surveys, and create a better understanding of areas that are more difficult for researchers to access, such as areas far from roads or under heavy cultivation. Second, modelling the archaeological potential of the landscape will provide valuable insights into the suitability for human occupation of the many landscapes that comprise the study area. Ancient settlement patterns can act as a strong indication for certain environmental conditions, such as arability and water availability, and will help inform the reconstruction of the ancient environment. The presence or absence of sites during certain periods as the environment changed over time can be a broad indication of the general environmental conditions affecting our survey areas. Overall, this initiative sought to give us a better understanding of the entire territory of Sagalassos, in regards to both the archaeological and the environmental histories.

Methods

Prior to the 2018 Sagalassos field campaign, models were created to predict the archaeological potential of the landscape of the territory. Using the LAMAP method, seven individual models were created, one for each of the major periods represented in the archaeological record of the territory since

⁴ Van Loo et al. 2017

⁵ Carleton et al. 2012

the mid-Holocene and distinguished by a shift in settlement pattern and material culture; Late Prehistory (6500-2500 BCE), Iron Age-Archaic (1150-546 BCE), Achaemenid-Hellenistic (546-25 BCE), Roman Imperial (25 BCE – 300 CE), Late Antique (300-700 CE), Byzantine (700 – 1200 CE) and Late Ottoman (1700- 1921 CE). The models divided the entire 1200 km² into 50 x 50 m cells and assigned each of them 7 scores, one per period (see below for further detail). During the 2018 field campaign, the models were tested by pedestrian ground-truth survey to assess their reliability. The survey lasted for two weeks during the summer of 2018 including the processing of the survey finds in the Sagalassos depots. This data will be used to calibrate the models and improve their reliability for future use.

LAMAP was developed as a predictive method that is able to account for spatial variation in landscape use and the archaeological record. It is able to help mitigate the time and resource constraints often faced by archaeological survey projects by providing a reliable means of gauging the archaeological potential of a landscape based on data from previous research conducted there⁶. The initial stage of building the model for our research area consisted of entering the locations of all known sites and indicating the natural and cultural landscape variables that might have influenced the choices of ancient people to settle there for each period. Environmental characteristics such as elevation, slope, and proximity to waterways, as well as cultural variables like proximity to urban centres and ancient roadways were used to compare between the known locations of sites and the unknown cells within the territory. The model then compared every 50 x 50 m 'cell' in the study area with the information from the already known sites and produced maps that describe the probabilities that these yet undocumented locations have similar archaeological histories as the known sites. These probabilities are represented by maps indicating the potential suitability of the location of interest for the human activities described by the set of known sites, on a scale of 0-5, with '0' meaning those activities were very unlikely to have taken place there, and '5' meaning that they are very likely to have taken place there. After seven models were created for the territory, these were then combined to produce a map that indicated the overall aggregated score for each 50 x 50 m 'cell'. This aggregated score ranged from 0 to 35, with 35 representing the highest overall archaeological potential (Fig. 7).

⁶ Carleton et al. 2017

The model's reliabilities for our study area were tested by pedestrian ground-truth survey, which entailed surveying a random sample of 'cells' from within the model's prediction areas and comparing the survey results to the scale of potential as predicted by the model. In order to get a representative assessment, the survey aimed to document multiple 'cells' comprising the entire range of potentials predicted by the models; 2-3 cells per aggregated value of 0-35. These areas that were surveyed focused mostly on the locations within the Sagalassos study area which have produced the greatest amounts of paleoenvironmental data (i.e. Ağlasun Valley, Gravgaz, Mamak, Büğdüz, and Bereket; see Fig. 8). The survey methodology entailed three surveyors walking transects of 1 m wide and 50 m long while maintaining 25 m distance between one another. All man-made materials predating the Turkish Republic were collected. The sites that were identified through the survey were documented and an extra sample of surface materials were taken to secure the dating and nature of the site. All of the collected materials were brought to the Sagalassos depots and counted, described, documented and dated, where possible. Based on these finds, we aimed to attain an interpretation and date for the discovered concentrations.

Results

A total of 101 fields were surveyed: 93 cells from the model, plus 8 other fields adjacent to the cells where we identified archaeological remains. This corresponds with a surveyed area of about 0.27 km². Due to the validation process requiring the surveying of the entire range of potentials produced by the models, many fields with low potentials were documented, yielding little or no archaeological materials, while others with high potentials produced abundant finds, with some exceptions in both cases. In total, fifteen previously unknown sites were discovered over the course of the survey, many represented by multi-period artefact concentrations. In terms of the number of finds, the survey results translate to 1209 sherds collected, 328 tiles counted, and 38 lithic artefacts collected. Among the periods encountered were Early Holocene, Late Chalcolithic, Late Achaemenid/Early Hellenistic, Roman Imperial, Late Antique, Byzantine, and Late Ottoman. The best represented period was the Late Ottoman period and to a lesser degree the Late Chalcolithic, Late Antique and Byzantine periods. The attested sites ranged from rock shelters to stone-built structures and water wells.

Currently the statistical analyses on the degree of congruence between the model's predictions and the observations from the field are ongoing, but

preliminarily we can state that the models work particularly well. First, two statistical models were created to evaluate the results of the survey looking at the models in aggregate: a logit regression model to assess the reliability of the model to predict the presence/absence of archaeological materials, and a Poisson regression model to evaluate the count-based outcome i.e. the number of archaeological materials recovered. When it came to predicting presence/absence, an increase of 1 in the LAMAP class (e.g. from 2 to 3) improved the odds of finding something by 27%. An increase of 4 in the LAMAP class improved the odds by 161%. With regard to the number of archaeological finds, an increase of 1 in the LAMAP class corresponded to a 52% increase in materials recovered while an increase of 4 in LAMAP class corresponded to a 436% increase.

Next, a Bayesian hierarchical regression model was used to assess the predictive utility of the seven LAMAP surfaces separately. The primary data from the ground-truth field survey are binary (presence/absence), and to test whether the odds of finding a site are higher in survey plots with higher LAMAP values, a binomial regression model was constructed for each LAMAP surface. These results showed the model made the strongest predictions for the Achaemenid/Hellenistic and Late Prehistoric results. The increase in LAMAP class in those cases had the strongest correlation to the odds of finding a site compared to the other models. The Iron Age and Byzantine models, in contrast, were slightly weaker, though there was still a strong positive correlation. Using this method to evaluate the combined models revealed a bit more uncertainty—which is to be expected as it is an estimation of the value from 7 different models—but, importantly, most of the distribution is still positive, which implies that the LAMAP method is working overall for all periods. When looking at the mean effect sizes, we can see the average increase in odds of finding a site for a one-unit increase in LAMAP class for each model, and translate that mean into a % increase in odds (see Fig. 9). For example, evaluating the Achaemenid/Hellenistic model, going from one LAMAP class to the next improved the odds of finding an Achaemenid/Hellenistic site by 56.8%. The overall effect of the combined models is approximately 32% per increase in LAMAP class. When looking at multiple unit increases in LAMAP class for the combined models, moving from a LAMAP class 1 to a class 5 cell would entail a *ca.* 305% increase in the odds of finding archaeological material on average across all periods. For the best performing model—i.e. the Achaemenid/Hellenistic model with a *ca.* 57% increase per one-unit increase in

LAMAP class—the comparable increase in odds of finding material from that period for a 5-unit increase in LAMAP class is *ca.* 849%.

IRRIGATION SURVEY

Between 15 and 19 July 2018 the irrigation survey programme was carried out. This survey consisted of two parts both focussing on irrigation as its central research topic, i.e. social geography, studying the modern irrigation system and its social implications, and archaeology, exploring traces of ancient irrigation systems. Both teams jointly conducted the fieldwork working in the same area but focussing on different aspects and material objects.

Archaeological survey

Eva Kaptijn and Hendrik Uleners

The archaeological investigation of the areas with active water sources and irrigation systems is a new and specific addition to the surveying programme in the Ağlasun valley. Dependency on water for human consumption as well as for agriculture is perennial. Therefore, the ways water has been distributed and used in the past as in the present is instructive on processes within society, related to property rights, the usage of natural resources and rights of access to resources as well as the nature of distribution and consumption systems.

The spatial focus of the archaeological fieldwork lay on the modern main irrigation canals because these canals tap sources that may have been used in the past as well. This infrastructure was investigated regarding their antiquity looking at the presence of ancient construction material in the canals or ancient sites in their vicinity. Based on the preliminary mapping of the water infrastructure by Adnan Mirhanoğlu five main arteries of water networks were selected (Fig. 10). The selection of these networks was based on their vicinity to Düzen Tepe, Sagalassos and/or Ağlasun. For each network we will present our results below.

Kirazlı Kaynağı

The canal coming from the spring Kirazlı kaynağı revealed no traces of materials older than a few decades. However, in the fields bordering on the canal remains from different periods were discovered. In the upstream area

some small-scale quarrying was found and a small concentration of worn Byzantine pottery was encountered, suggesting the pottery stems from a site located higher up the slope (see Fig. 11).

Site Kemalbağı

Further south along the Kirazlı Kaynağı channel a site was discovered at a location locally referred to as Kemalbağı. It is located between two branches of the modern channel and covers an area of ca. 50x90m. On the upper, northern part a large illegally excavated pit was found showing a wall in one of the sections. On satellite images from 2010, 2015 and 2016 even more illegal excavations are visible that are today filled again and undiscernible. At a lower terrace the irrigation survey also found several displaced architectural fragments. Among them a fluted column with a *tabula ansata*. This find identifies the presence of a grave monument stylistically dated to the Roman Imperial period.

The site and its surroundings were intensively surveyed by the standard method used in the Sagalassos survey, i.e. walking lines of 50m long and 1m wide with, in this case, 10m distance between the surveyors. In these lines all portable artefacts were collected. Based on the preliminary pottery and the on-site observation the site of Kemalbağı shows two phases: a Roman Imperial grave monument and an occupational phase that starts in the 6th century CE and possibly continues up to the 9th century CE.

Ulupınar Kaynağı

No archaeological remains were found in or in the vicinity of the Ulupınar Kaynağı canals.

Başköy Kaynağı

The upper course of the canals of the Başköy kaynağı was investigated and unfortunately did not reveal any ancient remains either. However on the southern, downstream end of the canal an as yet unknown site was discovered. Tiles and pottery of the SRSW type as well as common wares dating to the Roman Imperial, Late Antique, Byzantine and Ottoman periods were collected (see Fig. 12).

Pınarbaşı canal

Near the source, located in the middle of the valley, several spolia were observed incorporated in the modern road and in a nearby derelict watermill. The presence of these architectural fragments was already known by the project. Apart from these spolia no archaeological remains were found.

Gürlek kaynağı

Besides a rock outcrop near the spring showing traces of small-scale quarrying, no other archaeological remains were found in the vicinity. Subsequently, the canal was followed downstream past the cement factory. A few fields were surveyed more intensively, but no proper sites were discovered. The Gürlek Area remains an archaeologically interesting area though because of its proximity to both Sagalassos and Düzen Tepe.

Conclusions

This year only sources in active use for agricultural irrigation were investigated situated on the lower slopes of the Ağlasun Dağları. The absence of archaeological traces in the direct surroundings of the modern springs has two potential explanations. Firstly, the geological and seismic characteristics of the region has resulted in shifts in the location of sources. Alternatively, the social organisation of the communities was such that guarding sources was unnecessary.

A second observation is that the actual use of water is difficult to document. Apart from the modern irrigation channels and water factory, basically only the late Ottoman to recent watermills attest to professional use of the water. Therefore to get a better understanding of water management through time a systematic and exhaustive survey of a complete canal system should be undertaken. A third observation is that these landscapes were never empty and were always in use. Apart from using the natural resources, such as the water and stone outcrops for quarrying, other archaeological remains attest to Roman Imperial burial practices and the presence of some ancient farms to hamlets. A final observation is the increased amount of recent illegal digging activities, in search for water. Often the archaeological record is being destroyed or disappears without any form of archaeological follow-up and reporting. An equal threat is posed to the watermills in the Sagalassos area and in Turkey at large. These remains have largely fallen into disuse and run the risk of complete disappearance.

Water is and was vital to the success of crop cultivation. Irrigation has therefore always been important and the organisation of the irrigation system will have influenced many processes within society. The study of both ancient and modern irrigation systems is therefore important if we want to understand the organisation of society as a whole. There are 24 different water resources that are used for irrigation in the Ağlasun valley. Different irrigation canals around Ağlasun and Sagalassos were investigated in order to understand the similarities and differences in terms of organization of irrigation network and the construction material of irrigation canals. Five main water sources were selected in order to carry out fieldwork in conjunction with the archaeology team. The starting point of each water source was visited and the main irrigation canal was followed. During fieldwork, first of all, the main route of each irrigation canal was mapped in google earth by help of the water supervisor who is responsible from whole irrigation system in Ağlasun. Also, two irrigation canals were mapped by mobile GPS in order to check the accuracy of the other maps which were made by help of the water guard. Second, the change in construction materials of irrigation canals were mapped by mobile GPS. As a result, the modern irrigation canals were investigated regarding their places of use and also their material. For each network we will present our results below. The main routes of selected water resources can be seen from Fig 10.

Kirazlı water source

The Kirazlı water source is located to the North-East of Ağlasun. The water supplied by the Kirazlı water source is at approximately 32 lt/s according to the water supervisor of the Ağlasun Municipality. The Kirazlı water source is used by many different agricultural lands which are located far away from each other. Therefore, it is not possible to build an irrigation canal for each agriculture land. The practical way that farmers do is to carry water by small pipes as in Fig. 13. Although it seems like a feasible solution, building many small pipes sometimes causes a decrease in flow rate of water and it brings many problems in irrigation network.

Ulupınar water source

The Ulupınar water source is located to the north of Ağlasun and is used both for irrigation and domestic purposes. Water coming from the Ulupınar water source is approximately 12lt/s during summer and 22 lt/s during winter according to the water supervisor of Ağlasun Municipality. Ulupınar is a special water resource since it is both used for irrigation and domestic purposes in Ağlasun. During summer times, the domestic pipe is closed and during winter time the irrigation pipe is closed.

Yeşilbaşköy water source

The Başköy water source is one of the most important water resources not only for farmers in Ağlasun but also for those in Yeşilbaşköy. This water source is shared between two neighbouring villages. Farmers in Başköy use water for 14 hours/day while farmers in Ağlasun use water for 10 hours/day during summer time. The place where water is shared between Ağlasun and Yeşilbaşköy can be seen in Fig.14.

Gürlek water source

The Gürlek water source is located between Sagalassos and Düzen tepe. This water source is mainly derived from groundwater. Surface water became very little. Therefore, the municipality decided to extract groundwater in this area. By the help of groundwater, the Gürlek water resource has a capacity of nearly 45 lt/s according to the water supervisor of Ağlasun municipality. The place where water is extracted can be seen in Fig. 15.

Conclusions

Conducting fieldwork with the archaeology team let us investigate both ancient and modern irrigation network system in Ağlasun and Sagalassos. Water is a very crucial common pool resource for people living in Ağlasun as it was for people living in Sagalassos. Sharing a common resource brings different governance systems throughout history. A first observation we had during our fieldwork is the complexity of the governance system. Each water source is independent from the others and has some different rules depending on location, number of active farmers who use water and number of farmers who switched from traditional flood irrigation to drip irrigation. If a

farmer is using drip irrigation, the municipality guarantees that that farmer will be able to use water every two weeks. By implying this rule, the municipality tries to encourage farmers to change their irrigation systems and use drip irrigation in order to consume less water. A second observation we had is about the construction materials of irrigation canals. Some of irrigation canals were built by State Hydraulic Works and they were mainly made of cement while some of irrigation canals were built just by splitting soil. Having different construction materials for irrigation canals causes loss in efficiency and makes it difficult to share. A final observation we had is about landscape of Ağlasun. Irrigation canals were designed according to natural flow of water. However, the distribution of arable land is not same for each water source. Therefore, farmers of some areas face less water scarcity during the irrigation season while other farmers have had to wait more than 40 days in order to irrigate their plants.

REFERENCES

- Carleton, W. C., Conolly, J., & Ianonne, G. (2012). A locally-adaptive model of archaeological potential (LAMAP). *Journal of Archaeological Science*, 39(11), 3371–3385.
- Carleton, W. C., Cheong, K. F., Savage, D., Barry, J., Conolly, J., & Iannone, G. (2017). Journal of Archaeological Science: Reports A comprehensive test of the Locally-Adaptive Model of Archaeological Potential (LAMAP). *JASREP*, 11, 59–68.
- Kaptijn, E., Vandam, R., Poblome, J. and Waelkens, M. (2012). "Inhabiting the Plain of Burdur: Results from the 2010 and 2011 Sagalassos Project Survey." *News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 10:142-147.
- Loo, M. Van, Duser, B., Verstraeten, G., Renssen, H., Notebaert, B., Haen, K. D., & Bakker, J. (2017). Catena Human induced soil erosion and the implications on crop yield in a small mountainous Mediterranean catchment (SW-Turkey). *Catena*, 149, 491–504.
- Martens, F., Mušič, B., Poblome, J., and Waelkens, M. (2012). "The integrated urban survey at Sagalassos." In *Urban Landscape Survey in Italy and the Mediterranean*, edited by Frank Vermeulen, Gert-Jan Burgers, Simon Keay and Cristina Corsi, 84-93. Oxford: Oxbow Books.
- Vandam, R., Kaptijn, E., Poblome, J., and Waelkens, M. (2013). "The 2012 archaeological survey of the Sagalassos Archaeological Survey Project." *News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 11:230-233.
- Vandam, R., Willett, P.T., Poblome, J. (2017) Chapter 15: Living on the margins. First results from the Dereköy Archaeological Survey of the Sagalassos Project in the Western Taurus Mountains. in: S. Steadman and G. McMahon (eds.) *The Archaeology of Anatolia Vol. II. Recent Discoveries (2015-2016)*, CPS, pp. 321-346.

Vanhaverbeke, H., Waelkens, M., Jacobs, I., Lefere M., Kaptijn, E. and Poblome, J. (2011). "The 2008 and 2009 survey season in territory of Sagalassos." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2010 28:139-153.

Vanhaverbeke, H., Poblome, J. and Waelkens, M. (2009). "The archaeological intensive suburban survey near Sagalassos." *Araştırma Sonuçları Toplantısı: Vol. 26* (3):173-175.

Vanhaverbeke, H. and Waelkens, M. (2003). *The Chora of Sagalassos. The Evolution of the Settlement Pattern from Prehistoric until Recent Times*. Edited by M. Waelkens, *Studies in Eastern Mediterranean Archaeology V*. Turnhout: Brepols.

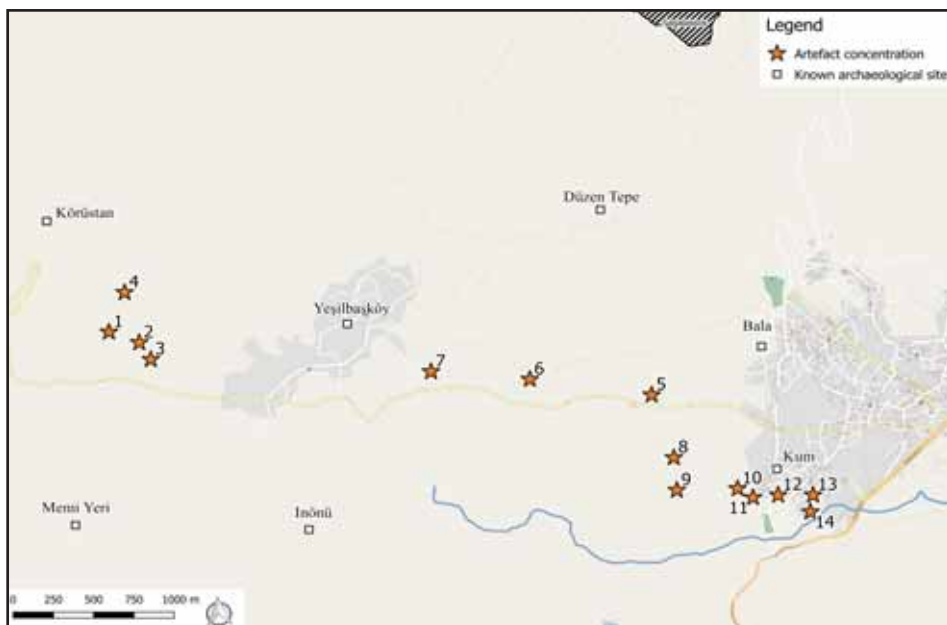

Fig. 1: Known or suspected sites and the newly discovered artefact concentrations of 2018.

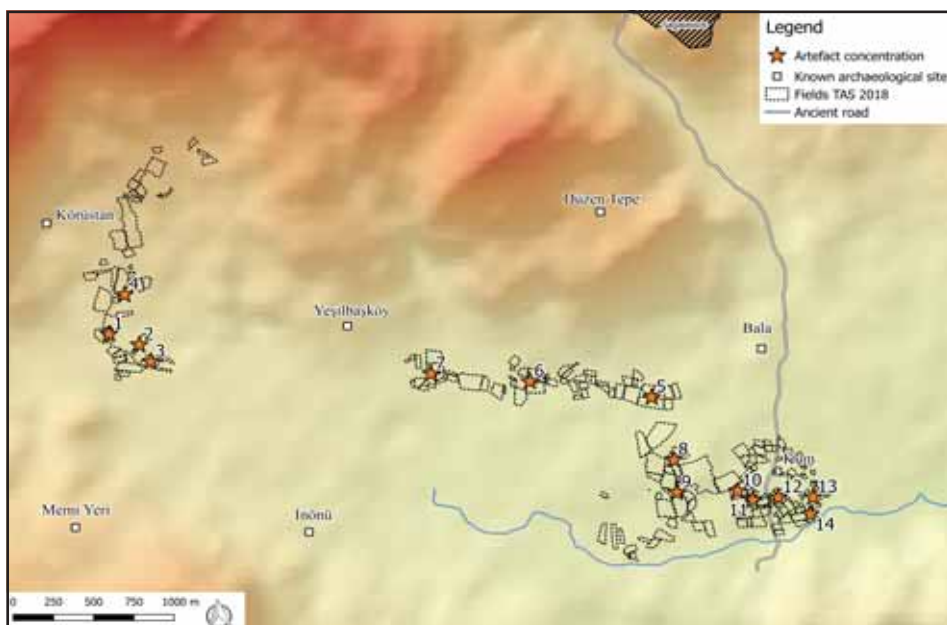

Fig. 2: The fields walked in 2018.

Fig. 3: Kum mahallesi, with the find concentrations and architectural fragments discovered in 2018.

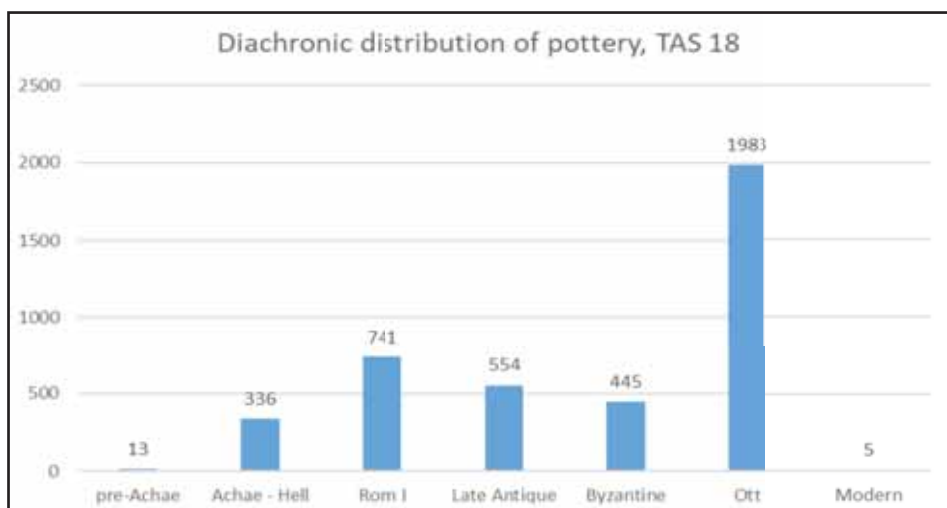

Fig. 4: Dated ceramic material.

Fig. 5: *Spolia* in Kum mahallesi: a Roman Imperial altar with bust on one side.

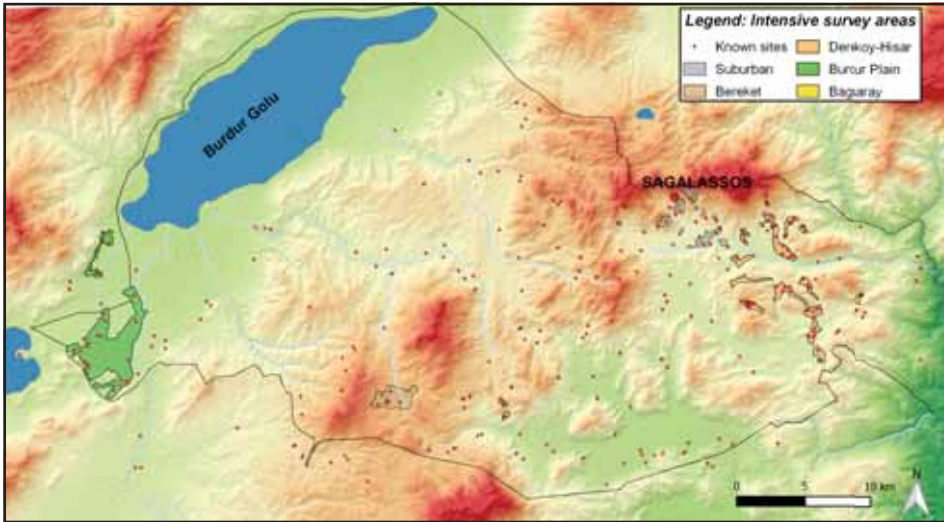

Fig. 6: The study region of Sagalassos displaying known sites and areas of intensive archaeological survey.

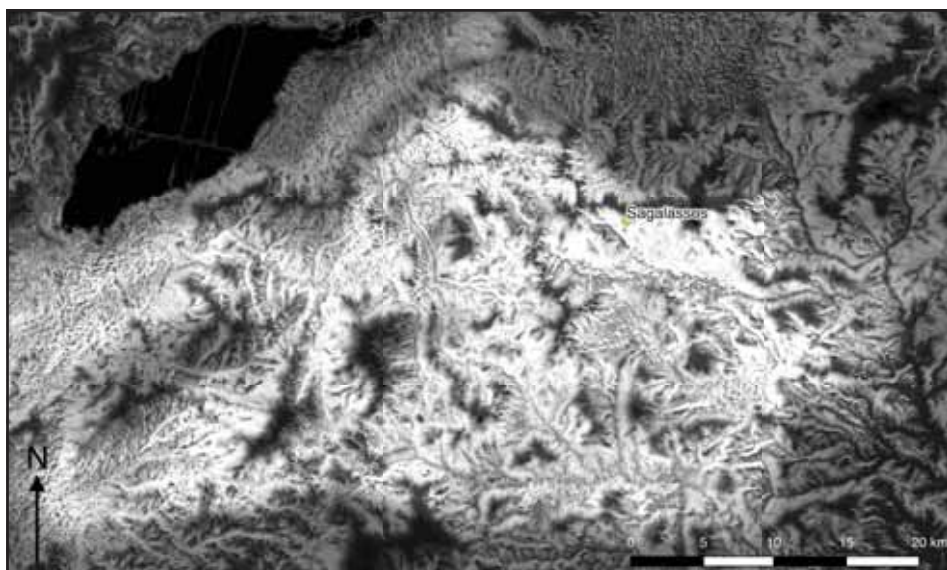

Fig. 7: The aggregated LAMAP model in greyscale for the study region of Sagalassos. Light to dark shades denote high to low potentials respectively.

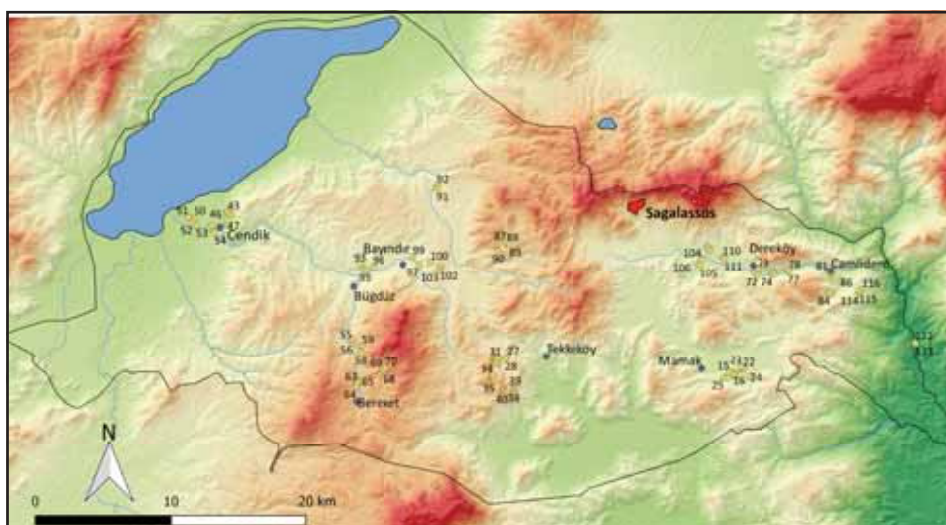

Fig. 8: Overview of the fields surveyed for the validation of the models of archaeological potential in the territory of Sagalassos.

Model	Mean LAMAP Coefficient	Effect Size
Achemenid/Hellenistic	0.45	56.8
Byzantine	0.18	19.7
Iron Age	0.14	15.0
Late Antiquity	0.28	32.3
Late Prehistoric	0.35	41.9
Ottoman	0.32	37.7
Roman Imperial	0.27	31.0
Overall	0.28	32.3

Fig. 9: Table showing mean LAMAP coefficient and effect size of predicted values on the presence of archaeological materials per period.

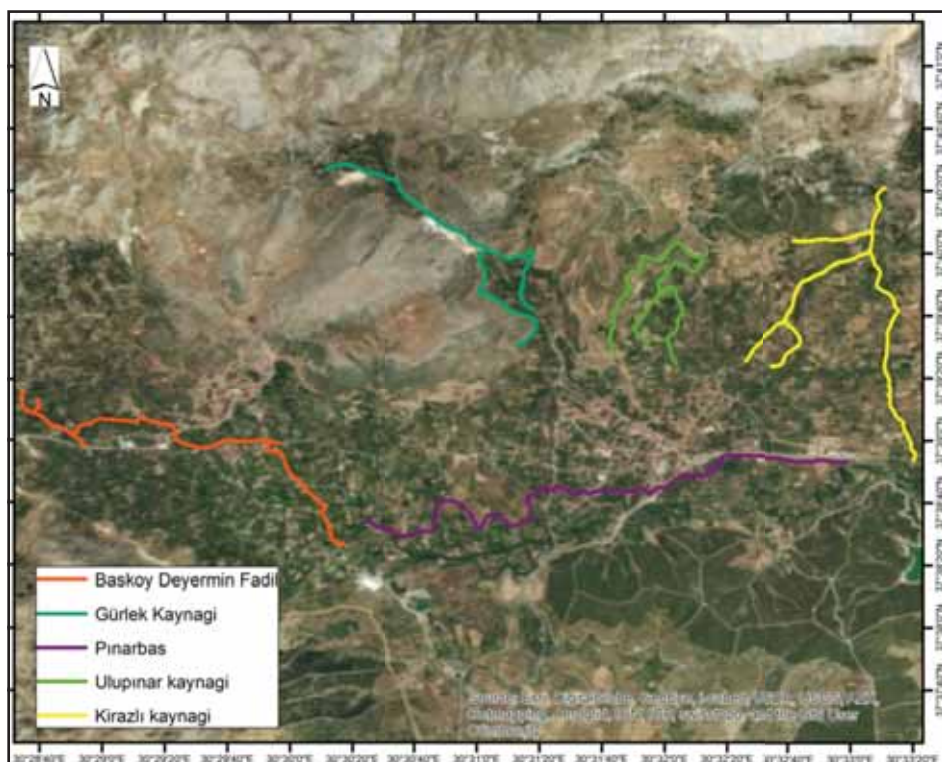

Fig. 10: Overview of the investigated water networks.

Fig. 11: Canals from Kirazlı Kaynağı with investigated branch as thicker line.

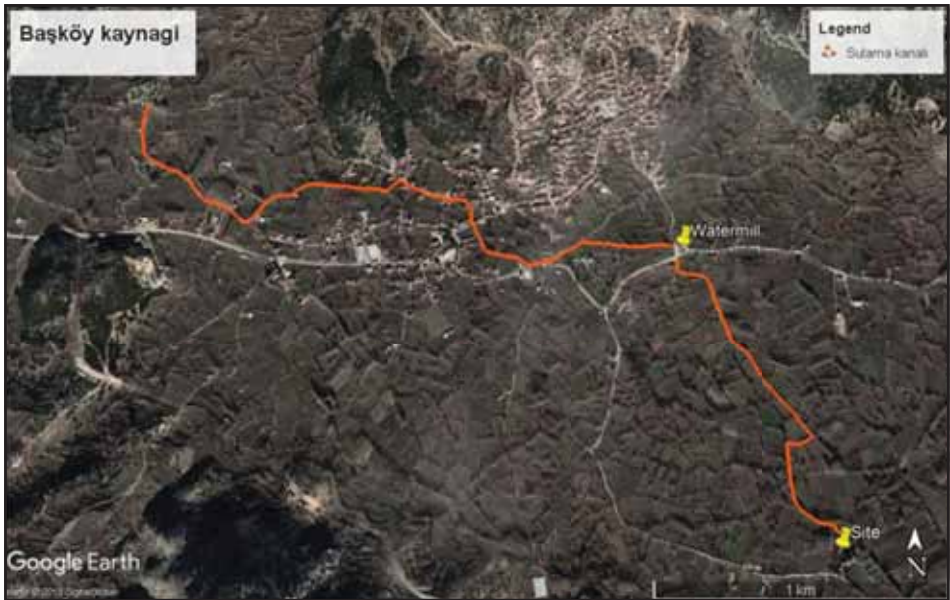

Fig. 12: Course of the Başköy kaynağı with the location of a modern watermill and the newly discovered site.

Fig. 13: Small pipes used for irrigation in the Kirazlı water network.

Fig. 14: The location where water is shared between the neighbouring villages of Ağlasun and Yeşilbaşköy.

Fig. 15: The location where the Gürlek groundwater is extracted.

DENİZLİ İLİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2018

Kadriye ÖZÇELİK*
Hande BULUT
Esra TUNÇEL
Eşref ERBİL
Murat MUTLU

I. GİRİŞ

2018 yılı “Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması” proje çalışmamız, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ve Türk Tarih Kurumu’nun maddi destekleri ile 31.08.2018-11.09.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

Prof. Dr. Kadriye Özçelik başkanlığındaki araştırma heyetinde; Araştırma Görevlisi Hande Bulut, Jeolog Esra Tunçel, Arkeologlar Evun Sevgi Okumuş, Güngör Özçelik ve Murat Mutlu yer almıştır. Yüzey araştırmamızın, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi ise Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanlarından Mehtap Türkmen olmuştur².

* Prof. Dr. Kadriye ÖZÇELİK (Araştırma Başkanı), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE. kozcelik20@gmail.com

Arş. Gör. Dr. Hande BULUT, Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Düzce/TÜRKİYE. handebulut@duzce.edu.tr

Jeolog. Esra TUNÇEL, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Gülümbe Kampüsü/Bilecik/TÜRKİYE. esra.tuncel@bilecik.edu.tr

Arş.Gör. Eşref ERBİL, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. erbilesref@gmail.com

Arkeolog. Murat MUTLU, muratmutlu1961@gmail.com

1 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne araştırmamıza verdikleri izinden dolayı, Türk Tarih Kurumu’na ise maddi desteklerinden dolayı çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca, Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne, Denizli Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Hasan Hüseyin Baysal’a ve müze araştırmacılarına çok teşekkür ediyoruz. Denizli Acıpayam ilçesindeki çalışmalarımız sırasında ekibimize konaklama ve ulaşım desteği sunan Belediye Başkanı Sayın Hulusi Şevkan ve Belediye Başkan Yardımcısı Sayın Hüseyin Erdem’e araştırmamıza gösterdikleri ilgiden, sundukları destekten dolayı ne kadar teşekkür etsek azdır.

2 Yazarlar olarak, araştırmamızdaki diğer heyet üyeleri ile Sayın Türkmen’e araştırmamıza olan değerli katkılarından ve gösterdikleri özveriden dolayı çok teşekkür ediyoruz.

“Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması” projesi kapsamında daha önceki yıllarda gerçekleştirdiğimiz çalışmalar sonucunda; Honaz, Serinhisar, Baklan, Buldan ve Güney ilçelerinde Paleolitik Çağ’ın özellikle erken evrelerine ilişkin önemli kültürel verilere ulaşılmış³. Söz konusu ilçelerdeki buluntu alanları, genellikle kısa süreli de olsa bir konaklamayı işaret eden zengin yontmataş endüstri grubunu içermektedir. Tekil buluntulara ulaşılan alanlar ise daha azdır. Tüm bu buluntular ışığında Denizli’nin Paleolitik Çağ kültürel yapısı hakkında genel bir değerlendirme yapmak olanaklıdır. Alt Paleolitik dönemleri nitelendiren yontmataş endüstriler; yontuk çakıl kültürüne ait kıyıcı ve kıyıcı aletler, iki yüzeyli aletler, çok yüzeyliler ve nacak gibi iri aletlerle birlikte şekilsiz yonga çekirdekleri ile bu çekirdeklerden yontulmuş kaba yongalardan oluşmaktadır. Bu yongalar ise genellikle dişlemeli aletler olarak şekillendirilmişlerdir. Söz konusu endüstri grubu, Denizli İli sınırları içinde birbirlerine kilometrelerce uzakta olan alanlarda bile hammadde farklılıklarına rağmen aynı tekno-tipolojik yapıyı sunmaktadır. Orta Paleolitik dönemi işaret eden buluntu alanı ve buluntu sayısı ise araştırdığımız bölgeler dahilinde daha sınırlı görünmektedir. Sınırlı olmasına rağmen yontmataş grup bu dönemin; *levallois* çekirdek ve yongalar, *moustérien* uç ve kazıyıcılar gibi en karakteristik ve tanımlayıcı teknolojik ve tipolojik formlarıyla belirlenmektedir.

2018 yılı yüzey araştırması, Denizli İlinin diğer ilçelerinde de Paleolitik bulgulara ulaşabilmek, Denizli’nin ilk sakinlerinin bu coğrafyadaki hareket noktalarını bütün olarak görebilmek ve mağara ya da açık havada stratigrafik konumda bir Paleolitik yerleşime rastlayabilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2018 yılı yüzey araştırması kapsamında Denizli İlinin yüzölçümü olarak oldukça geniş olan ve Ege Bölgesi’nden Akdeniz Bölgesi’ne geçiş noktasında bulunan Acıpayam ilçesinde araştırmalar yapılmıştır. Acıpayam ilçesi, proje kapsamında daha önce hiç inceleme yapmadığımız bir bölgedir.

Bu araştırma sezonunda da araziye çıkmadan önce ön çalışmalar gerçekleştirilmiş, Pleistosen dönem kültürel kalıntılarına ulaşabileceğimiz yapıdaki arazilerin mümkün olduğu ölçüde yürünerek araştırılması planlanmıştır. Denizli Arkeoloji Müzesi araştırmacılarının, özellikle Müze Müdürü Sayın Hasan Hüseyin Baysal’ın daha önceden bu bölgelerde yaptıkları çalışmalar sırasında edindikleri gözlemler her zamanki gibi bizim için oldukça yol gös-

³ Özçelik ve diğ. 2016; Özçelik ve diğ. 2017; Özçelik ve Bulut 2018; Özçelik ve diğ. 2019.

terici olmuştur. Acıpayam Belediye Başkanı Sayın Hulusi Şevkan ve Belediye Başkan Yardımcısı Sayın Hüseyin Erdem'in bölge hakkında verdikleri bilgiler ve yönlendirmeleri ise daha sistemli hareket etmemizi sağlamıştır. Ayrıca zaman zaman yöre halkı ve özellikle de muhtarlıklardan araziye ilişkin edinilen bilgiler de çalışmamıza katkıda bulunmuştur. Araştırmalarımız sonucu tespit edilen buluntu alanlarının GPS ile koordinatları alınmış ve 1/25.000'lik haritalara işlenmiştir. Yontmataş endüstriye ilişkin çok karakteristik parçalar ise envanterlenip müzeye teslim edilmiştir.

II. ARAŞTIRILAN ALANLAR VE BULGULAR

Arazi çalışmalarına başlangıç noktası olarak Acıpayam ilçesinin doğusunda yer alan ve doğal mağaralar açısından zengin olan Dodurga Mahallesi seçilmiştir. Yeniköy ve Bostanköy güzergahındaki arazi yapıları incelenerek Dodurga'ya ulaşılmış ve ilk olarak Keloğlan Mağarası'na gidilmiştir. Turizme açık olan mağara, Karadağ'ın Bucakiçi mevkinde Keloğlanlar Yaka-sı adı verilen yamaçta bulunmaktadır. Mağarada çok yoğun sarkıt ve dikit oluşumları dikkat çekmektedir. Bu oluşumlar mağaranın tabanını neredeyse tamamen kapatmıştır. Sadece birkaç alanda kısmi olarak kültürel dolgunun varlığı görülmüştür. Çok az miktarda kırık seramik parçasına rastlanmıştır. Paleolitik dönemleri karakterize eden bir bulgu ile karşılaşılmasıdır.

Aynı bölgedeki bir diğer mağara olan Aslanini, Dodurga'ya 2 km mesafededir. Daha önceden arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiş Aslanini Mağarası birkaç gözden oluşmaktadır. Bunlardan 2 tanesine zorlukla girilebilmiş, Keloğlan Mağarası'nda olduğu gibi sarkıt ve dikit oluşumları dikkat çekmiştir. Her 2 gözde de Paleolitik dönemleri karakterize eden bir buluntu ile karşılaşılmasıdır. Ancak mağaraya tırmanış sırasında yol üzerinde 1. *Buluntu Alanı* olarak işaretlediğimiz yerde çakmaktaşıdan keski ağızlı/yatay bir ok ucu bulunmuştur (Resim: 1).

Kamış ya da ahşap sapın ana eksenine bağlanan keski ağızlı ok uçlarının distal uçtan inceltilen sapa bir macunla monte edilmiş aletler oldukları belirtilmiştir. Keski ağızlı ok uçlarında görülen tipolojik değişiklikler, kronolojik bir gösterge olabilir. En erken formlar içbükey üçgen olanlarıdır. Bunları ikizkenar üçgenler takip eder. Dikdörtgenler/yamuklar ise Kalkolitik'te ortaya çıkarlar ve Erken Bronz I'de devam ederler⁴. Aslanini Mağarası yama-

⁴ Taşkiran 2013: 2.

cında bulduğumuz ince bir yonga parçası üzerine iki kenardan mesialden başlayıp proximalde birleşen ince düzeltilemlerle şekillendirilmiş ok ucu, üçgen forma daha yakın görünmektedir. Ancak bu bölge için tanımlanan ilk keski ağızlı/yatay ok ucu olmasından dolayı ve bölgesel farklılıkların olabileceği düşüncesiyle elimizdeki bu ucu sadece tipolojisine dayanarak şimdilik belirli bir döneme bağlamanın doğru bir yaklaşım olmayacağı kanısındayız.

Dodurga Mahallesi'nde Şanlar Deresi mevkiisi olarak adlandırılan arazide kaya sığınağı şeklindeki 2 doğal oluşum incelenmiştir. Geç dönemlerde farklı amaçlarla kullanılmış bu alanlarda Paleolitik Çağ'ı nitelendiren bir bulguya rastlanmamıştır. Dodurga Mahallesi'nde incelenen diğer alanlar Gavur Yolağı (Gavur Merdivenleri) ve Yörük Osmanlar mevkileridir.

Dodurga'nın güneyindeki Yazır Mahallesi'ne ait arazilerde incelemeler yapılmıştır. Sonrasında Gümüşköy ve Kumaşarı Mahallelerine ait araziler Paleolitik Çağ potansiyelleri açısından araştırılmıştır. Bademli Mahallesi'nin içindeki kurumuş dere yatağına, çevredeki arazilere ve yol yapım çalışmaları sırasında oluşan kesitlere bakılmıştır. Özellikle dere yatağı çevresinde bol miktarda radyolarit hammaddenin varlığı görülmüştür. Ancak yontulmuş bir örneğe raslanmamıştır.

Yeşildere, Yumrutaş, Garkın, Corum ve Uçarı güzergahındaki araziler incelenmiştir. Garkın ve Corum arasında uzaktan farkedilen bir mağaraya tırmanılmıştır. Küçük bir in niteliğindeki bu alanda kültürel bir dolgu ya da buluntu ile karşılaşılmamıştır.

Acıpayam'ın kuzeyinde yer alan Sırçalık, Karahüyükavşarı, Yeşilyuva, Kuyucak, Karahüyük, Yassihüyük, Ovayurt, Apa ve Alaattin mahallelerine ait bazı araziler de Paleolitik açıdan incelenmiş ancak herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Acıpayam merkeze yakın olan Alacain Mahallesi'nde bulunan ve daha önceden arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiş olan Alacain (Alicin) Mağarası da incelenen mağaralar arasında yer almaktadır. Alacain birçok gözden oluşmaktadır. Bu gözlerde ve çevrede Paleolitik Çağ'a tarihlendirilebilecek bir buluntu olmadığı görülmüştür.

Alacain Mahallesi'nin güneydoğu istikametindeki Bedirbey, Dedebağ, Darıveren ve Arıveren mahallelerine ait arazilerde de kısmi araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

II.1. Dedebağ Mahallesi Paleolitik Çağ Buluntuları

Buluntu Alanı: 2

Koordinatlar: 35 S 0715339 D. 4131751 K. Rakım: 923 m.

Dedebağ Mahallesi sınırları içinde 2018 araştırma sezonunun ilk Paleolitik buluntuları olan 2 yontmataş parça ele geçmiştir. Yonga çekirdeği olan bu parçalardan bir tanesi şekilsiz bir form gösterir. Diğeri ise *levallois* aşamasından geçmiş tükenmiş, küçük disk biçimli bir çekirdektir (Resim: 2). Merkezci *récurrent levallois* tekniğin izlerini yansıtan bu çekirdek artık disk haline dönüşmüştür. 2017 yılı araştırma sezonunda tip ve boyut olarak bu parçaya çok benzer bir örnek Baklan ilçesi, Boğaziçi Mahallesi sınırları içindeki bir araziden ele geçmişti. Disklerin teknolojik olarak benzer örneklerinin ise Karain Mağarası E Gözü'nde (Antalya) I.1'den (5. arkeolojik seviye) III.2'nin tabanına kadar uzanan, belirgin bir ısınma evresinin yaşanmış olduğu belirtilen ve *Karain tip Moustérien* olarak adlandırılan Orta Paleolitik seviyelerden yoğun olarak ele geçtiğini belirtmiştir⁵.

Acıpayam merkezin güneyinde yer alan Çakırköy, Kelekçi ve Örenköy mahallelerine ait araziler kısmi olarak araştırılmıştır. Örenköy Mahallesi'nin incelenen arazilerinde Paleolitik dönemlerde yontmataş alet üretiminde hammadde olarak kullanılmaya elverişli kayaların varlığı görülmüş ancak yontulmuş bir parça ele geçmemiştir.

Acıpayam merkezin yine güneyinde yer alan Mevlütler ve Akalan Mahalleleri 2018 yılı yüzey araştırması projesi kapsamında incelenen son bölge olmuştur.

II.2. Mevlütler Mahallesi Paleolitik Çağ Buluntuları

Buluntu Alanı: 3

Koordinatlar: 35 S 0702662 D. 4140222 K. Rakım: 1248 m.

Mevlütler Mahallesi'nin oldukça yüksek rakımlı arazilerinde Alt/Orta Paleolitik dönemlere tarihlendirilebilecek 2 adet yonga çekirdeği bulunmuştur. Bu çekirdeklerden bir tanesi şekilsiz, diğeri ise atipik disk biçimlidir (Resim: 3).

II.3. Akalan Baraj Bölgesi Paleolitik Çağ Buluntuları

Mevlütler Mahallesi'nden Akalan Barajı'na doğru inerken Döverlik mevkiisi olarak adlandırılan arazide Alt/Orta Paleolitik dönemleri karakterize eden

⁵ Özçelik ve diğ. 2019: 381-382.

yontmataş endüstriye ait çok sayıda parçanın varlığı görülmüştür. Bu buluntular barajın hemen üzerindeki tepelik arazide (4. buluntu alanı) ve biraz daha aşağıda Mevlütler-Akalan yolunun hemen üzerinde (5. buluntu alanı) olmak üzere 2 alanda yoğunlaşmıştır. Her iki alanda da yontmataş endüstri ile birlikte yontulmamış halde irili ufaklı çok sayıda hammadde gözlenmiştir. Çok kaliteli olmayan yerel bir çakmaktaşı olan bu hammadde, daha önceki araştırma sezonlarımızda çok sayıda Paleolitik Çağ buluntu alanına rastladığımız Honaz ilçesi, Aydınlar Mahallesi, Akbaş Baraj Bölgesi'ndekilerle aynı yapıdadır. 2017 yılı arazi çalışmalarımızda Akbaş Baraj Bölgesi'nde baraj çalışmaları sonucu ortaya çıkan kesitleri incelediğimizde söz konusu hammaddenin irili ufaklı yumrular halinde depolanmış olduklarını görmüştük⁶. Akalan Baraj Bölgesi'nde ise bu sezonda yeterli vaktimiz kalmadığı için hammadde kaynağını incelemeye yönelik detaylı bir çalışmayı daha sonraki sezonlara bıraktık.

Buluntu Alanı: 4

Koordinatlar: 35 S 0705356 D. 4139293 K. Rakım: 1122 m.

Akalan Barajı'nın üzerindeki tepelik ve ormanlık arazide, ağaçların kesilmiş olduğu alanlarda, baskın alet grubunu yontuk çakılların oluşturduğu bir endüstri görülmüştür. Bu grupta, hammaddenin tek kenarından iki yüzeyden de yongalar alınarak kesici bir ağız oluşturulan kıyıcı alet formları sayısal olarak çoğunluğu oluştururlar (Resim: 4,5). 2 adet iki yüzeyli alet bu alanın en karakteristik parçalarındandır. İkisi de tek yüzeyde kısmi hamyüz kalıntısı içermektedir. Asimetrik formdaki bu aletler sert vurgaçla kenarlarından iri yongalar alınarak şekillendirilmişlerdir (Resim: 6). Tek örnekle varlığını gördüğümüz çok yüzeyli alet yuvarımsı formdadır. Endüstri grubu içinde ayrıca *levallois* çekirdekler, yuvarımsı çekirdekler ve şekilsiz çekirdekler ile içlerinde bir tanesinin *levallois* olduğu birkaç yonga dikkat çekmektedir. Taşımalığı yonga olan uç ya da kazıyıcı gibi düzeltili bir alet formu ise gözlenmemiştir. Daha kaliteli çakmaktaşıdan yontulmuş birkaç parça dışında tüm endüstri yukarıda bahsettiğimiz yerel hammaddeden yontulmuştur.

Buluntu Alanı: 5

Koordinatlar: 35 S 0705434 D. 4139423 K. Rakım: 1103 m.

Akalan Barajı'nın üzerindeki tepelik arazi ile Mevlütler-Akalan yolunun arasında kalan arazide 4. buluntu alanındakilerle aynı tekno-tipolojik yapıyı

⁶ Özçelik ve diğ. 2019: 382-383.

gösteren bir endüstrinin varlığı görülmüştür. En yoğun grup yine kıyıcı aletlerdir (Resim: 7). Şekilsiz çekirdekler, *levallois* çekirdekler (Resim: 8), atipik disk formlu çekirdekler ve üst yüzeyi tamamen kabuk kaplı kaba bir yonga da bu grup içinde yer alan formlardandır.

II.4.Akalan Mahallesi Paleolitik Çağ Buluntuları

Buluntu Alanı: 6

Koordinatlar: 35 S 0706862 D. 4138422 K. Rakım: 1018 m.

Akalan Barajı ile Akalan Mahallesi arasında Bağbaşı mevkisi olarak adlandırılan arazide geniş bir alana yayılmış şekilde yoğun bir yontmataş buluntu grubu bulunmuştur. Döverlik mevkisi endüstrileri ile birebir örtüşen bu grup Alt/Orta Paleolitik karakterlidir. Genel endüstri grubu içinde kıyıcı aletlerin oranı 4. ve 5. buluntu alanlarındaki kadar baskın değildir (Resim: 9). *Levallois* çekirdeklerin oranında artış vardır. *Lineal* (Resim: 10) ve çok karakteristik merkezci *récurrent* formlar (Resim: 11) dikkat çekicidir. Şekilsiz çekirdek ve dış yüzlerinde tümüyle ya da kısmen kabuk taşıyan kaba yongalar da endüstri grubundaki diğer parçalar arasında yer alırlar. Kullanılan hammaddenin büyük kısmı Döverlik'teki yerel hammaddedendir. Ancak uzak kökenli daha kaliteli ve farklı çakmaktaşı örnekler de azımsanamayacak orandadır.

III. SONUÇ

2018 yılında yüzey araştırması projesi çerçevesinde, Denizli'nin yüzölçümü en geniş ilçelerinden olan Acıpayam'da Paleolitik Çağ odaklı incelemeler gerçekleştirilmiştir. Acıpayam ilçesinin özellikle orta ve kuzey kesimleri büyük oranda taranabilmiştir. Dodurga ve Alacain Mahalleleri arazilerinde yer alan, Paleolitik Çağ'da insanların yerleşimi için elverişli yapıdaki çok sayıda ki mağara gözden geçirilmiştir.

Dedebağ ve Mevlütler Mahallesi, tekil buluntularla bu bölgede Paleolitik yaşama dair izleri bize sunmaktadır. Akalan Baraj Bölgesi ise şimdiye dek Denizli'de karşımıza çıkan en zengin Paleolitik buluntu topluluklarını barındıran alanlar arasındadır. Yontmataş endüstrinin genel görünümü Alt/Orta Paleolitik teknolojileri yansıtmaktadır. Çalışma sezonumuzun son günlerinde tespit edebildiğimiz, çok zengin buluntuların belirli alanlarda yoğunlaştığı bu bölgenin; Paleolitik Çağ insanları tarafından kısa süreli mi, yoksa stratigrafik bir yapı oluşturabilecek yeterlilikte bir süre boyunca mı yerleşim

gördüğü ve hammaddeyi tam olarak nereden edindikleri gibi sorulara cevap alabilmek için detaylı bir çalışma önümüzdeki araştırma sezonuna bırakılmıştır.

Acıpayam'ın bugüne kadar hiç bilinmeyen Paleolitik Çağ geçmişinin izlerini sunan Akalan Baraj Bölgesi yontmataş endüstrisi, daha önceki sezonlarda Denizli'nin aralarında kilometrelerce mesafe olan farklı ilçelerinde saptadıklarımızla aynı tekno-tipolojik yapıdadır. Bu durum Paleolitik Çağ'ın erken evrelerinde insanların bu coğrafyada yoğun bir hareketlilik gösterdiklerini kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

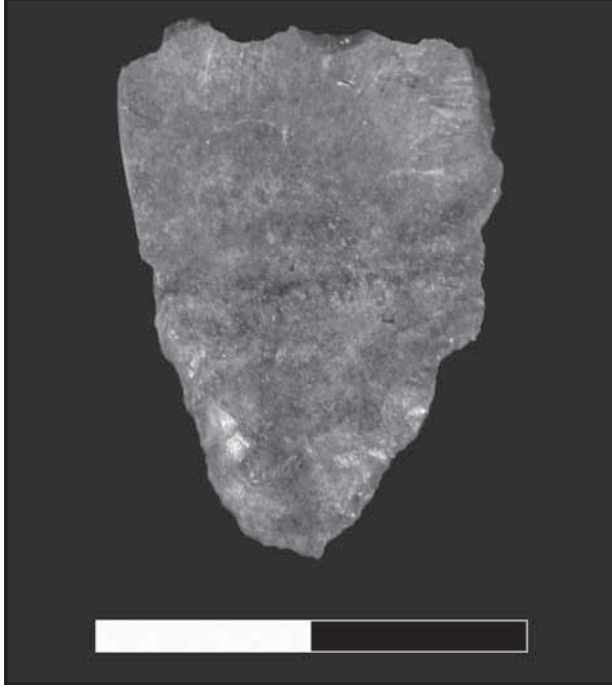
ÖZÇELİK, K., G. KARTAL, B. FINDIK, (2016), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2014", 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 377-396.

ÖZÇELİK, K., A. VIALET, H. BULUT, (2017), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2015", 34. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 505-523.

ÖZÇELİK, K., H. BULUT, (2018), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2016", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2: 85-98.

ÖZÇELİK, K., İ. ÇİÇEK, N. TÜRKOĞLU, H. BULUT, E. TUNÇEL, E. ERBİL, (2019), "Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2017", 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2: 377-390.

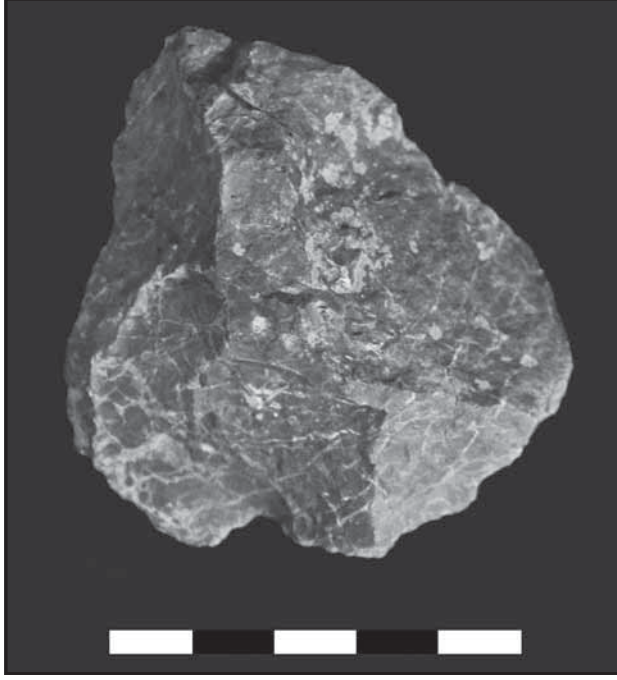
TAŞKIRAN, Z. F., (2013), "Keski Ağızlı Yatay Ok Uçları", *Anadolu/Anatolia*, Sayı 39: 1-12.

Resim 1: Keski ağızlı yatay ok ucu.

Resim 2: Merkezci recurrent levallois çekirdek (disk haline gelmiş)

Resim 3: Çekirdek.

Resim 4: Kıyıcı aletler.

Resim 5: Kıyıcı alet.

Resim 6: İki yüzeyli alet.

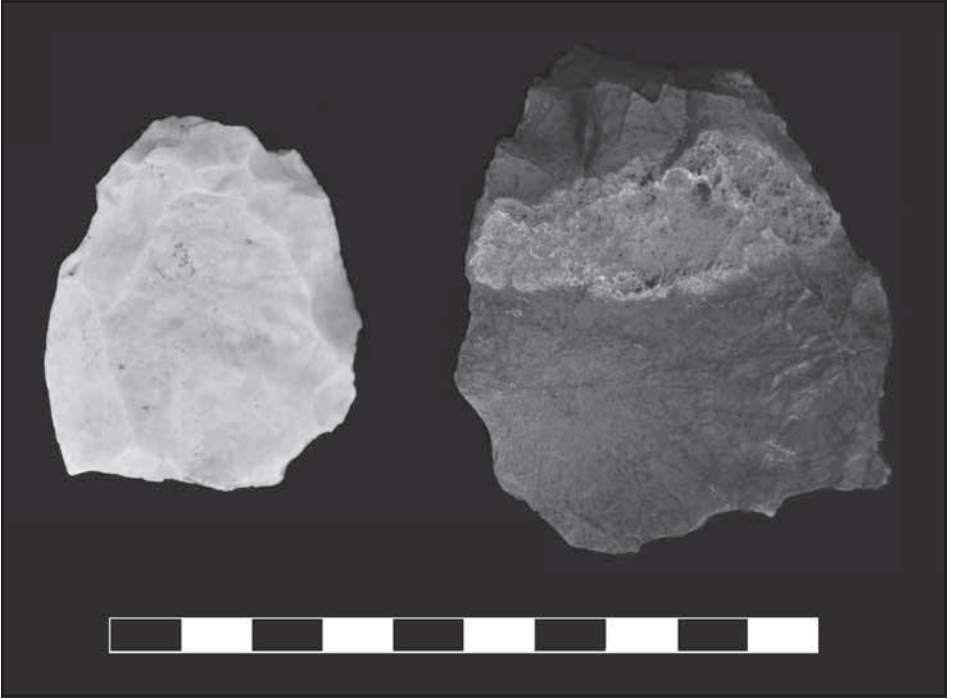
Resim 7: Kıyıcı alet.

Resim 8: Merkezci! recurrent levallois çekirdek.

Resim 9: Kıyıcı aletleri.

Resim 10: Lineal levallois çekirdek.

Resim 11: Merkezci1 recurrent levallois ekirdek.

WALL PAINTING RESTORATION AND CONSERVATION IN THE NEW CHURCH OF TOKALI IN GOREME'S OPEN AIR MUSEUM

Maria ANDALORO*
Murat E. GÜLYAZ
Paola POGLIANI
Hatice TEMUR

I- RESTORATION OF THE WALL PAINTINGS OF THE NEW CHURCH OF TOKALI

The restoration of the wall paintings of the New Church of Tokali (fig. 1-2) is part of the project *Wall Paintings in Cappadocia: A Knowledge, Conservation and Development Project*¹ directed by the University of Tuscia since 2006.

* Maria ANDALORO, Full Professor of History of Medieval Art and Professor Emeritus of the Tuscia University, Viterbo - ITALY.

Murat E. GÜLYAZ, Director of Nevşehir Museums until July 2019. Nevşehir/TÜRKİYE.

Paola POGLIANI, Assistant Professor in the field of Museology and restoration criticism of the Tuscia University, Viterbo - ITALY.

Hatice TEMUR, Director of Nevşehir Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı. Nevşehir/TÜRKİYE.

¹ This research mission is part of a larger project entitled “For a data bank of wall paintings and mosaics of Asia Minor (4th-15th centuries): images, materials, techniques of execution.” The project was divided into two phases. The first one was conducted in Turkey, on the island of *Küçük Tavşan Adası* and at many other sites in the territory of the gulf of Mandalya. See: M. Andaloro, *Küçük Tavşan Adası Final Report 1996-2005*, (Cannakale, 24 May – 2 June 2006), Ankara 2007, pp. 1-14. The second phase took place in Cappadocia. See with previous bibliography: M. Andaloro, *The new Tokalı Kilise, or the Sistine Chapel of Cappadocia*, C. Bordino, *A land dwelt by God. The development of Christian Church in the region of Nevşehir (IV- XIII centuries) and its role in visual arts*, P. Pogliani, *The valorisation of the rock churches of Cappadocia through the restoration*, in 1. Uluslararası Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu (Nevşehir Üniversitesi, 16-19 Kasım 2011). Nevşehir Üniversitesi, 16-19 November 2011, Nevşehir 2012, vol. 5, pp. 5-26, vol. 2, pp. 161-184, vol. 6, pp. 289-302; and the following more recent international Symposium: M. Andaloro, G. Bordini, C. Bordino, P. Pogliani, V. Valentini, *Signs on the rock. Red paintings in the valleys of Göreme and Kılıçlar*, in *Hypogea 2017. Proceedings of the International Congress of Speleology in Artificial Cavities (Cappadocia, 6-10 March 2017)*, ed. by M. Parise, C. Galeazzi, C. Bixio, A. Yamac, Nevşehir 2017, pp. 11-19; M. Andaloro, P. Pogliani, V. Valentini, *Painting on rock settlements in Cappadocia. A database and a virtual museum for the enhancement of the area*, in *Hypogea 2017. Proceedings of the International Congress of Speleology in Artificial Cavities (Cappadocia, 6/10 March 2017)*, ed. by M. Parise, C. Galeazzi, C. Bixio, A. Yamac, Nevşehir 2017, pp. 493-502; M. Andaloro, *Kayalık Kapadokya’da resim “üretimi”/La “produzione” di pitture nella Cappadocia rupestre*, in “Arkeoloji ve Sanat”, 154 (2017), pp. 121-134; M. Benucci, G. Romagnoli, *Bizans Dönemi Kapadokya’sı’nda Ekonomi ve Üretim Faaliyetleri. Şahinefendi (Nevşehir) Araştırma Çalışmalarından Bazı Veriler / Economy and production activities in the Byzantine Cappadocia. Some data from the survey of Şahinefendi (Nevşehir)*, in “Arkeoloji ve Sanat”, 154 (2017), pp. 188-189; M. Benucci, M.

The project led to the creation, within the scope of the survey conducted in the province of Nevşehir, of the virtual museum and database “Arte e Habitat rupestre” which contains the data and images of hundreds of rupestrian churches².

It collects the results of most of the researches conducted on various aspects of the rupestrian habitat: the architecture of the religious and secular monumental complexes, the liturgical furnishings and the pictorial decoration.

The painting decoration, in particular, is the privileged subject of our research involved to the knowledge and comprehension the extraordinary pictorial heritage of the region in order to then plan its conservation.

The research on the Cappadocia paintings seeks to understand the evolution of the rupestrian painting from its origins - VIth century- up to the 13th century, paying particular attention to some phases of this long journey. The research in fact aims to explore the beginnings of rupestrian painting in Cappadocia, which partly coincides with the dispute and destruction of sacred images in the land of Byzantium, with the basic objective of defining if it started before the iconoclastic era (13th century) and what characteristics it assumed in that phase. These questions have been highly debated by critics in the last and present century, but they still divide scholars with oppo-

Carpiceci, F. Colonnese, C. Inglese, G. Romagnoli, *The rock-cut settlement and the courtyard complex of Şahinefendi (Nevşehir, Turkey)*, in *Hypogea 2017. Proceedings of International Congress of Speleology in artificial cavities (Göreme, 6-8 March 2017)*, edited by M. Parise, C. Galeazzi, R. Bixio, A. Yamaç, Rome 2017, pp. 251-260; M. Benucci, C. Crescenzi, C. Giustiniani, G. Romagnoli, *Survey on a monastic complex in the area of Göreme (Nevşehir, Turkey)*, in *Hypogea 2017. Proceedings of the International Congress of Speleology in artificial cavities (Göreme, 6-8 March 2017)*, edited by M. Parise, C. Galeazzi, R. Bixio, A. Yamaç, Rome 2017, pp. 404-412; M. Benucci, G. Romagnoli, *Bizans Dönemi Kapadokya'sı'nda Ekonomi ve Üretim Faaliyetleri. Şahinefendi (Nevşehir) Araştırma Çalışmalarından Bazı Veriler / Economy and production activities in Byzantine Cappadocia. Data from the Şahinefendi survey (Nevşehir), “Arkeoloji ve Sanat”, 154 (2017), pp. 188-189; Bixio A., Bixio R., De Pascale A., Traverso M., 2017, *The concentric refuge of Kılıçlar Kilisesi (Göreme - Cappadocia)*, Proceedings of the International Congress in Artificial Cavities ‘Hypogea 2017, Cappadocia (Turkey), 6-8 March 2017, pp. 313-326; Bixio A., Bixio R., De Pascale A., 2017, *The rock-cut sites in the basin of Şahinefendi (Ürgüp - Cappadocia)*, Proceedings of the International Congress in Artificial Cavities ‘Hypogea 2017, Cappadocia (Turkey), 6-8 March 2017, pp. 261-275; Bixio A., Bixio R., De Pascale A., Maifredi A., Traverso M., 2017, *Rock-cut hydraulics in Cappadocia: the tunnel-cisterns of Göreme*, Proceedings of the International Congress in Artificial Cavities ‘Hypogea 2017, Cappadocia (Turkey), 6-8 March 2017, pp. 151-164; M.R. Menna, *İmparator Nikeforos Fokas Zamanında Toprağı İşlemek / Cultivating the land in Cappadocia in the age of Emperor Nikephoros Phokas*, in “Arkeoloji ve Sanat”, 154 (2017), pp. 186-187.*

² Andaloro M., Valentini V., *La Banca Dati Cappadocia - Arte e Habitat rupestre. Dai corpora cartacei alle applicazioni web*, in CARE (Corpus architecturae religiosae Europae, IV-X saec.) - Meaning and Use of Corpora, 24th Annual International Scientific Symposium of IRCLAMA, edited by M. Jurkovic, “Hortus Artium Medievalium”, 24, 2018, pp. 74-79.

sing positions³. Additional in-depth analyses also concern pictorial evidence from the 10th and 13th centuries⁴. The historical-artistic investigations were completed with a series of studies and actions aimed at understanding the monuments and their context: mapping the stratigraphy of the paintings, topographical surveys, geological surveys, photographic campaigns and the creation of 3D models (fig.3)⁵.

The study of the paintings was carried out alongside two important initiatives for the conservation and restoration of two highly significant pictorial contexts. They are the paintings in the Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi and in the Church New Tokalı church.

The restoration was completed in 2013; it assumed the value of a pilot site from a methodological perspective and concerned the complex of paintings in the Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi (figg. 4-5)⁶. The church features an extensive figurative cycle which develops in both aisles of the building. Before the intervention, the legibility of the paintings was profoundly compromised by a veil of lampblack deposited on the painted surface, and there were lacunas, abrasions and graffiti in Greek and Turkish everywhere. The restoration enabled us to increase our knowledge about pictorial decoration. It was also an opportunity to establish a close association between the different investigation plans and to proceed with the integration of iconographic and stylistic studies, with research into the techniques and materials.

³ M. Andaloro, *La chiesa di Hagios Basilios e la pittura delle origini in Cappadocia. Linee di un progetto*, ivi, pp. 215-227; G. Bordi, *Palinsesti pittorici*, ivi, pp. 229-238; C. Bordino, *Fonti e iscrizioni*, ivi, pp. 239-256; P. Pogliani, *Materiali e stesure pittoriche*, ivi, pp. 257-264.

⁴ C. Bordino, *La chiesa di sant'Eustachio a Göreme e la sua decorazione pittorica attraverso il database "Cappadocia. Arte e habitat rupestre"*, in CARE (Corpus architecturae religiosae Europae, IV-X saec.) - *Meaning and Use of Corpora*, 24th Annual International Scientific Symposium of IRCLAMA, edited by M. Jurkovic, "Hortus Artium Medievalium", 24, 2018, pp. 80-89; M. Andaloro, *Il progetto dell'Università della Tuscia sulla Cappadocia rupestre alla luce della Chiesa di El Nazar a Göreme*, in *Di Bisanzio dirai ciò che è passato, ciò che passa e che sarà. Scritti in onore di Alessandra Guiglia*, edited by A. Paribeni and S. Pedone, Rome, Bardi edizioni, 2018, pp. 97-111; G. Bordi, *El Nazar a Göreme. Sulle tracce delle chiese delle origini in Cappadocia*, ivi, pp. 113-128; C. Bordino, *El Nazar a Göreme. Una rara rappresentazione pittorica di Longino Martire di Cappadocia*, ivi, pp. 129-147.

⁵ M. Andaloro, *Lo spazio del culto nelle chiese rupestri della Cappadocia*, in «Arkeoloji ve sanat», 148, Istanbul 2015. See also: Colonnese, Fabio; Carpiceci, Marco; Inglese, Carlo. *Conveying Cappadocia. A new representation model for rock-cave architecture by contour lines and chromatic codes*. VIRTUAL ARCHAEOLOGY, 714/2016. pp. 13-19; Crescenzi, C.; Scalzo, M.; Verdiani, G. (2016). 3D Laser Recording and the "Naturalised" Urban Landscape of Göreme, Kapadokya, Turkey. In: LAC 2014, Rome, CLUE+ Research Institute for Culture, Cognition, History and Heritage, pp. 1-11.

⁶ M. Restle, *Byzantine Wall-Painting in Asia Minor*, Greenwich-Conn 1967, I, 64-65, 158-160, III, 414-432; N. Thierry, *La Cappadoce de l'antiquité au moyen âge*, Turnhout 2002, fiche 49B; C. Jolivet-Lévy, *La Cappadoce un siècle après Guillaume De Jerphanion*, avec la collaboration de Nicole Lemaigre Demesnil, Paris 2015, pp. 218- 220.

The work carried out on the scaffolding of the Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi allowed us to identify some unknown layers of the complex pictorial palimpsest of the church by combining a close autopsic observation of the surfaces with the results of the analysis on the constituent materials and the study of the techniques. Four layers correspond to four phases that can be dated to between the proto-Byzantine period and the 13th century⁷.

The second restoration worksite has been active since 2011 in the New Tokalı church and is still ongoing (fig. 6-7)⁸. The New Church decoration represents the highest level of painting achieved in Cappadocia, and the monument is one of the best-known and most visited in the entire region⁹. The conservation-restoration project was directed in cooperation with Murat Gulyaz, Director of the Nevşehir Archaeological Museum, and the team of the Regional Restoration Laboratory of Nevşehir¹⁰.

In the past the first restoration sites that brought this kind of experience to Turkey were active in the churches of Tokalı and Karanlık in the Open Air Museum of Göreme. In particular, in 1973 restoration work started on the paintings of the church of Tokalı. We owe this project to Giorgio Torraca, a chemist who at that time was deputy director of ICCROM (the international intergovernmental organization created by UNESCO for the conservation of Cultural Heritage) and Paolo Mora, chief restorer of the Central Institute of

⁷ M. Andalaro, S. Borghini, *The restoration of the Church of the Forty Martyrs in Şahinefendi in Cappadocia. 2009 campaign*, in 26. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (İstanbul, 24-28 Mayıs 2010), Ankara 2011, pp. 147-160; F. Açıkgöz, L. Alberti, M. Andalaro, C. Caldi, G. Dikilitaş, P. Pogliani, V. Valentini, U. Yalçınkaya, *Kayalık Kapadokya'daki Resimli Süslemelerin Restorasyon Çalışmaları / The restoration of the rock hewn paintings in Cappadocia*, in "Arkeoloji ve Sanat", 154 (2017), pp. 190-191.

⁸ M. Andalaro, *The Project on the rock paintings in Cappadocia* (2012). Research and preservation: 1. *the Göreme Open Air Museum*; 2. *the church of the Forty Martyrs in Şahinefendi*, in XXXVI International Symposium of Excavations, Survey and Archaeometry (Muğla, 27-31 May 2013), Ankara 2014, pp. 120-135.

⁹ Wharton Epstein A., *Tokalı Kilise. Tenth-century metropolitan art in Byzantine Cappadocia*, Washington DC 1986; M. Andalaro, *Yeni Tokalı Kilisesi: Bir Diğer Tabir ile Kapadokya'nın Sistine Şapeli / The New Tokalı kilise, or the Sistine Chapel of Cappadocia*, in 1. Uluslararası Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu (Nevşehir Üniversitesi, 16-19 Kasım 2011), Nevşehir 2012, vol. 5, pp. 5-26; C. Jolivet-Lévy, *Tokalı Kilise Revisited: New Considerations on Christ's Ministry in the New Church*, in 1. Uluslararası Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu (Nevşehir Üniversitesi, 16-19 Kasım 2011), Nevşehir 2012, vol. 6, p. 289-302.

¹⁰ M. Andalaro, *Kapadokya kaya kiliselerinin tanınması, korunması ve kiliselere değer kazandırılması projesi / Per la conoscenza, la conservazione e la valorizzazione delle chiese rupestri della Cappadocia, in Turchia e Italia. Orizzonti archeologici*, in «Arkeoloji ve Sanat», 139 (2012), pp. 163-177; F. Açıkgöz, L. Alberti, M. Andalaro, C. Caldi, G. Dikilitaş, P. Pogliani, V. Valentini, U. Yalçınkaya, *Kayalık Kapadokya'daki Resimli Süslemelerin Restorasyon Çalışmaları / The restoration of the rock hewn paintings in Cappadocia*, in "Arkeoloji ve Sanat", 154 (2017), pp. 190-191.

Restoration in Rome (ICR). They were both involved in the UNESCO international mission that laid the foundations for the recovery of the monuments of the Göreme valley as part of the process that led to the inclusion of rocky Cappadocia on the list of World Heritage Sites in 1985¹¹. According to the theoretical and methodological vision of Italian restoration, the project involved joint activities aimed at studying the paintings in terms of the execution techniques and materials, the photographic and graphic documentation of the state of conservation, and use of the methods and materials considered the most suitable for consolidating and cleaning the delicate pictorial texts of Tokalı. In Cappadocia, this overall approach then became standard practice in subsequent restoration sites, for example in the churches of Karanlık, Elmalı, El Nazar and Saklı in the Open Air Museum of Göreme¹².

After more than forty years, new restoration work was necessary due to the state of conservation of the paintings. The high percentage of colour lost before the Seventies, evidenced by work to reintegrate the lacunas observed on the surface, is proof of the fragility of the pictorial layer since ancient times; the concentration of these losses in the top part of the wall also suggests the presence of more markedly aggressive microclimatic conditions in the upper part of the church.

The main problem of conservation, found to be rather widespread on the entire surface of the painting, but with areas of greater concentration on some colours, is the detachment of the pictorial layer in flakes. This phenomenon seems to follow the form of the fine craquelure affecting the colour layer with greater or lesser severity, above all along the edges of the existing lacunas. In correspondence to the most recent lacunas, the slight de-cohesion of the support mortar can also be noted.

On the painted surface several scratches and abrasions can also be seen and below, above all along the band at the height of the arches, there are numerous graffiti inscriptions with names and dates.

¹¹ Pogliani P., Restorasyon Çalışmaları Aracılığı ile Kapadokya Kayalı kiliserenine Diğer Kazandırma Çalışmaları / The improvement of the rock churches of Cappadocia through the restoration, 1. Uluslararası Nevşehir Tarih Ve Kültür Sempozyumu, Nevşehir Üniversitesi, 16-19 Kasım 2011, Nevşehir 2012, vol. 6, p. 289-302.

¹² R. Ozil, The objectives of the International mural painting conservation project (Göreme, 1973-1990), in The Safeguard of the Rock-Hewn Churches of the Göreme Valley, Rome 1995, pp. 163-170.

A heavy layer of atmospheric deposits covers the entire surface and accumulates to a considerable thickness along all the horizontal surfaces and the deformed surfaces that jut out.

The state of conservation of the pictorial layer is in part due to the technical-material characteristics of these paintings. The New Church decoration certainly represents a unique example and at the same time the height of pictorial production in Cappadocia in terms of its iconographic complexity, stylistic quality, unique technical execution processes and the use of pictorial materials of rare magnificence. They had access to high quality precious materials and in considerable quantities – ultramarine blue obtained by processing from lapis lazuli, gold and silver leaf – which they used to paint the surfaces of the entire architectural cave using the *secco* technique.

The meticulous cleaning of the paintings restored vigour to the lapis blue backgrounds and the pictorial layer thereby making extraordinary details legible once again, such as the gold leaf used to fill in the halos or the gold leaf used as highlights in Christ's robes.

The more strictly static problems seem to be minor and do not represent an imminent danger. Moreover, the phenomenon of detachment from the plaster does not appear to be particularly extensive or severe, also due to the fact that a successful deep-seated consolidation was carried out during the previous intervention.

The restoration of the paintings of the New Church of Tokali was organised inside the church according to architectural units:

2011-2014 north wall

2013-2015 dome of the central apse and dome of the north apse

2016-2018 corridor (vault and soffits).

The restoration campaign lasted for an average of 4 weeks each year and involved the participation of Turkish and Italian restorers.

The methodology and results of the last campaigns are described below.

II- RESTORATION OF THE PAINTINGS IN THE CORRIDOR (2016-2018 CAMPAIGNS)

Fazıl Açılgöz, Livia Alberti, Merve Azize Işin, Cristina Caldi, Sara Scioscia, Maria Cristina Tomassetti, Uğur Yalçinkaya.

Coordinator of the restoration: Livia Alberti

State of conservation of the pictorial decoration of the corridor

The rocky support has numerous cracks essentially running parallel which, starting at the side of the apses, diagonally cross the corridor and the arched wall between it and the naos.

These are through cracks that, most likely following uneven planes in the body of the bluff, run along the rock face with a slightly oblique, almost vertical course (up towards the north – down towards the south) and are the origin of the lacunas in the sculpted architecture found on the north side of soffit II, and on the south side soffit V. Both of these lacunas continue for significant sections into the pillars below. This series of cracks is also part of the significant fissure found on the north side of the church, on the wall that separates the naos from the parecclesion room.

In the case of the crack in the second arch, above the lacuna of the pillar (fig. 8), on the surface of the soffit there is a fine crack which completely crosses the arch diagonally (from the edge of the lacuna: 50 cm on the left side and 75 cm on the right side) and then continues on the adjacent walls (west wall of the corridor and east wall of the naos) for about 10-15 cm to then disappear beneath the painted plaster in the direction of the main fissure travelling in a vertical direction.

While the main fissure corresponds to a natural vein in the stone, the horizontal crack under the arch occurred due to static instability, perhaps when the section below the pillar collapsed or perhaps even more recently due to the lack of a support where the weight can be discharged, perhaps prompted by telluric events or other vibrations from the ground.

The available data has not enabled us to establish whether the fracture in the portion of rock is complete and therefore if the fragment is detached but held in place due to mechanical adhesions, nor was it possible to know how long this equilibrium has existed. The fragment in question is approximately 80 cm wide (the width of the arch), an average of 60 cm high from the outer side and approximately 1 m from the inner side. Its thickness ranges from 10 cm at the base to 40 cm in the top parts (inner side of the corridor, but greater from the top of the naos), covering an approximate volume of 0.30 – 0.40 m³ and having a conceivable weight of approximately 550 – 600 kg (specific weight of tuff approximately 1800kg/m³).

The inner surface of the pillar adjacent to the south wall (soffit ED IV) presents widespread scaling and exfoliation, which can probably be related

to the very nature of the bedrock, which is particularly deteriorated on the south wall.

The central part of the corridor still conserves an extended surface of painted plaster in the top sections. The ceiling is practically intact, while lacuna of different widths affect the east and west vertical walls of the corridor and soffits: a large part of the area below and to the right of the Transfiguration scene (E III 2c), the lower half of both sides of the soffit between the apse and the corridor (EG 2d, 2f), one third of the lower part of both sides of the fourth soffit bordering with the naos (ED IV 2a, 2b) and, with surfaces of different widths, the lower part of the west wall between the arches (E I 2b, 2d, 2f) are missing.

The small lacunas caused by mechanical action are very rare; however, scratches made by a sharp instrument can be seen on the west wall of the corridor between arches IV and V and on both sides of the central soffit between the naos and the corridor. There are numerous inscriptions engraved into the plaster conserved in the lower parts of the third and fourth soffits, on the left side of the soffit of the apse and on the surface between the second and third arch of the west wall; the inscriptions are in different languages and bear some dates.

There are several areas where the plaster is detached from the masonry, above all in correspondence to the fissures, but only in a few cases, all located along the edges of the lacunas, do they represent a real reason for the loss.

Despite work to reattach individual flakes of colour that had lifted off, carried out as swift intervention work during the last restoration site, the main conservation problem is the fragility of the colour layer (fig. 10-11). The pictorial layer is in fact fragmented in many places and not very well attached to the support, especially in the case of some colours that most likely have an organic binder such as browns and purple, and many flesh tones.

The bright red finish of the robes of the soffits, apparently a lacquer, shows a very fine crack in the limited areas where it is conserved.

These phenomena are strictly linked to the *secco* technique, as well as the interaction between the constituent materials and the microclimatic factors. The plaster, with the probable strong presence of gypsum, is crumbly on the surface and does not guarantee adhesion, above all of the most cracked colours. Instead greater solidity can be seen in some pictorial layers of light colours, above all white, ochre and grey, which have a delicately preserved

continuous surface for the most part attached to the support.

Most of the lacunas in the pictorial layer, as they have already been retouched, date back to prior to the ICCROM intervention, but numerous more recent lacunas can also be observed.

Only some colours, such as above all the lapis lazuli of the backgrounds and sometimes the red of the cornice bands, instead rather show decohesion, most likely due to a weakness or the deterioration of the binder.

Moreover, some rare light white-grey coats can be observed, which could be the result of the alteration of white lead.

The gold metallic foils on the robes and halo of Christ of the Transfiguration are in a fairly good state of conservation and are well attached to the underlying pictorial layer (fig. 12). The silver foil, on the other hand, conserved only in fragments, has completely oxidized and is at risk of coming away (fig. 13).

Large parts of the blue backgrounds show rather extensive dark marks, the origin of which is not well understood.

The same phenomenon can be seen on the grey backgrounds laid as a preparation for the lapis, where they were not covered by the blue pigment. It is therefore conceivable that these marks were produced at the very level of the preparatory layer.

Restoration work

The work consisted of stabilizing the pictorial layer, cleaning and reintegration.

The actions carried out were performed as follows:

- Reattachment of the flakes of colour with acrylic resin E411 at 3% in acetone and ethyl alcohol (1:1), applied by brush with the interposition of Japanese paper, and removal of adhesive residues from the surface with isopropyl alcohol or acetone azeotrope (88.5% acetone and 11.5% water).

- Cleaning of the pictorial layer and lightening or removal of the ICCROM retouching with water and surfactant (Tween 20 at 0.5%), or with isopropyl alcohol, or with a solvent mixture (Methyl ethyl ketone and Isopropyl Alcohol 1:1), or with acetone azeotrope, applied with a pad or brush.

- Removal of cleaning residues with the application, with water, of Klee-nex ply paper left to dry on the surface.

- Removal of dust deposits found on the exposed part of the rocky surface, first using a dry technique with a soft brush and then with water applied with a manual spray and absorbed with a sponge. Where there was red and green decoration applied directly to the stone, in cases where decohesion was found, the work was carried out in a particularly delicate way using just a puff of air from a rubber squeeze bulb or with light water padding.

- Stuccoing of the deepest lacunas and consolidation holes with a mortar composed of lime putty, light-grey local tuff stone powder (1:2).

- Protection of the edges of the unstuccoed lacuna, where necessary, with the same mortar.

- Pictorial reintegration with watercolours (Winsor & Newton) using the tone-lowering technique with the predominant use of black (fig. 14-15).

Above the head of the Christ of the Transfiguration, on the east wall of the corridor, stucco work created during the ICCROM restoration was removed which had closed a deep hole in the rocky support. This hole, in addition to having a slightly square form, shows traces of iron oxide. The hole had been left open as it was probably the seat of an iron element inserted to support a piece of church furniture. Its position, which interrupts the inscription above the head of Christ, suggests it was executed after the pictorial phase of the church.

Considering the severity of the crack affecting the second arch from the north and exploiting the presence of the scaffolding underneath the arch still present for this work campaign, the decision was made to intervene to secure the fractured block. The intervention involved the insertion of 2 dowel rods which, crossing the detached part and entering the main body of the rock, prevent the large fragment from sliding downwards.

The dowel rods, fiberglass rods with a 12 mm diameter, were inserted from the side of the soffit and angled slightly diagonally from top to bottom (fig. 9).

The 2 holes were drilled to different depths in order to intercept the plane of the fracture which runs in a non-parallel course along the surface of the soffit and therefore both enter the sound part of the pillar for approximately 15 cm (25 cm for the right dowel rod and 40 cm the left one). The dowel rods were inserted into the lower part of the fragment, where there is no painting, up to 20 cm from the vertical sides of the arch and 24 cm from the horizontal plane of the fracture. The holes were made with a low-speed electric drill

with no impact. The rods were inserted slightly below the surface of the rock of the soffit and were then stuccoed in a mimetic fashion.

The entire restoration was documented in 25 graphic figures. The figures were produced with coloured markers on a black and white photographic base, A3 format.

Fig. 1: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. Exterior view.

Fig. 2: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. View from the entrance.

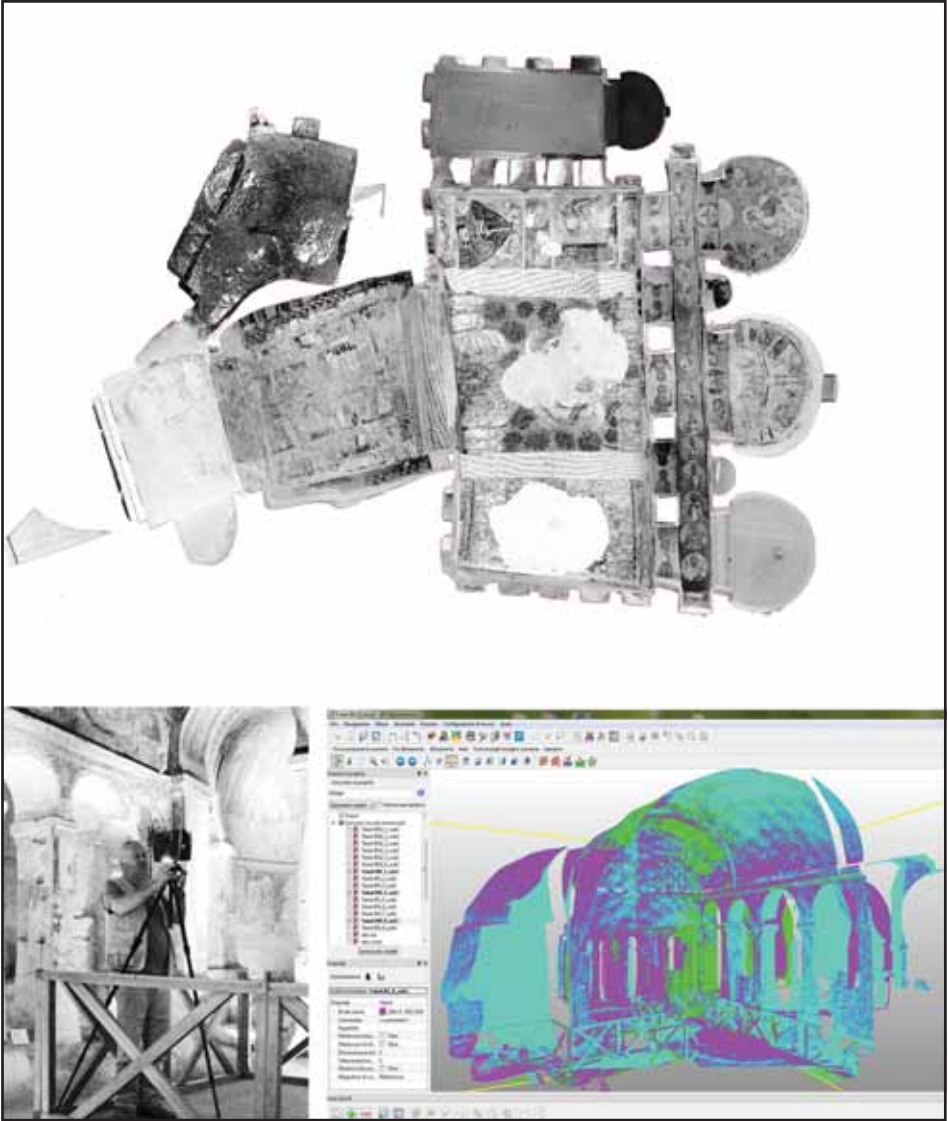

Fig. 3: Göreme Open Air Museum, Church of Tokalı. Relief and planimetry (M. Carpicci, Sapienza University).

Fig. 4: Şahinefendi, the church of Forty Martirs, interior. View of the south aisle and south apse before restoration.

Fig. 5: Şahinefendi, the church of Forty Martirs, interior. View of the south aisle and south apse after restoration.

Fig. 6: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. The restoration worksite.

Fig. 7: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. The the paintings on the walls and ceiling of the corridor during the restoration.

Fig. 8 Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. The cracks on therocky support in the second arch above the lacuna of the pillar.

Fig. 9: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. Secon pillar, intervention with the insertion of 2 dowel rods.

Fig. 10: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. Corridor. Particoular of the state of preservation of the painting layer.

Fig. 11: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. Corridor.
Particoular of the state of preservation of the painting layer.

Fig. 12: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. Corridor, Trans-
figuration. Particoular of the gold
metallic foils on the robes and halo
of Christ.

Fig. 13: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokali. Corridor, Transfiguration. Particoular of the silver metallic foils on the robes of Christ.

Fig. 14: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokali. Corridor, St. Nicandro of Myra before the restoration

Fig. 15: Göreme Open Air Museum, New Church of Tokalı. Corridor, St. Nicandro of Myra after the restoration

UŞAK PROTOHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI (UPDAP) 2018 YILI SONUÇLARI

Mehmet ALİ YILMAZ*
Rainer M. CZICHON
Mehmet DENİZ
Hüseyin DÜLGER
Samet AKIN
Aybüke NACAR
Anıl SÖYLER
Hasan ÇELİK
Fırat YİĞİT

İlk sezonunu 2017 yılında gerçekleştirdiğimiz Uşak Protohistorik Dönem YüzeY Araştırmaları Projesi (UPDAP) 2018 yılında da önemli veriler üretmiştir. Uşak ilinin doğusundaki Banaz ilçesi sınırları ile Kuzey-orta ve batı bölümünü içine alan Merkez ilçe sınırlarının tamamı proje kapsamında araştırılacaktır. Kronolojik dizindeki odak noktasında ise özellikle Erken Tunç Çağı (Bundan sonra ETÇ) sonu (Geçiş dönemi) ile Orta Tunç Çağı (Bundan sonra OTÇ), Geç Tunç Çağı (Bundan sonra GTÇ) ve Demir Çağları (Bundan Sonra DÇ) ile ilgili önemli dinamikler yer almaktadır. Elbette ki araştırılan alanlarda daha erken ve daha geç dönemler de bölgenin kültürel değişim veya etkileri açısından değerlendirme kapsamına alınmaktadır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Ali YILMAZ, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 1 Eylül Kampüsü, 64200-Uşak/TÜRKİYE. mehmetaliylmz@gmail.com; www.updap.org
Prof. Dr. Rainer M. CZICHON, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 1 Eylül Kampüsü, 64200- Uşak/TÜRKİYE. rainer.czichon@usak.edu.tr
Doç. Dr., Mehmet DENİZ, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 1 Eylül Kampüsü, 64200- Uşak/TÜRKİYE. mehmet.deniz@usak.edu.tr
Arkeolog (MA), Hüseyin DÜLGER, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 25000-Erzurum/TÜRKİYE. husyn.dulger@gmail.com
Samet AKIN, Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 1 Eylül Kampüsü, 64200- Uşak/TÜRKİYE. sametakin91@gmail.com
Aybüke NACAR, Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 1 Eylül Kampüsü, 64200- Uşak/TÜRKİYE. aybkncr@gmail.com
Anıl SÖYLER, Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 1 Eylül Kampüsü, 64200- Uşak/TÜRKİYE. anilsoylerr@gmail.com
Hasan ÇELİK, Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 1 Eylül Kampüsü, 64200- Uşak/TÜRKİYE. hasancelikk58@gmail.com
Fırat YİĞİT, Geofizik Mühendisi (MA), yigit.firat@gmail.com

Uşak Protohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları (UPDAP) [Proje Numarası- YA016404 (2018)] 2018 yılı çalışmaları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 31/07/2018 tarih ve E.636688 sayılı izin yazısına istinaden 04/09/2018-24/09/2018 tarihleri arasında gerçekleştirildi¹. Çalışmalar üç aşamalı olarak sürdürüldü: Arkeolojik yüzey araştırmaları (extensive survey), Jeofizik araştırmaları (Banaz Höyük) ve Atölye çalışmaları. 2018 yılında 16'sı Banaz ilçe sınırlarında, 5 tanesi ise Merkez ilçe sınırlarında toplamda 21 köyde 15 höyük, 4 nekropol, 2 düz yerleşim ve 1 mağara incelenmiştir (Harita: 1). Ancak bu makalede her birine değinmek mümkün olmadığından sadece projenin ana kapsamındaki buluntu yerleri ile bölge kronolojisine katkı sağlayacak alanlara yer verilecektir.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

2018 yılı arazi çalışmaları Banaz ve Merkez ilçenin doğusunda gerçekleşmiştir. Bu sezon, Banaz İlçesi'nin doğusunda ve orta kesimindeki 2017 yılında araştırılmayan birkaç köy ile birlikte ağırlıklı olarak Kuzey ve Batı bölümü araştırıldı. Daha sonra Merkez ilçe sınırlarının batı bölümünde yer alan köylerde araştırmalar sürdürüldü. Aşağıda köy genelinde başlıklar halinde sunulacak olan buluntu yerleri önce araştırma bölgesinin güney kesiminin doğusundan batısına doğru seyreden bir sıra ile anlatılacaktır. Daha sonra kuzeydeki dağlık ve ovalık kesim doğudan batıya doğru anlatılarak devam edecektir.

Banaz İlçesi Yüzey Araştırmaları

Yazıtepe Köyü

Yazıtepe Köyü, Banaz İlçesi'nin güneydoğusunda, Uşak şehir merkezine 50 km uzaklıkta yer alır. Yazıtepe Köyü'ndeki araştırmalarımız sırasında köyün

¹ Araştırmalarımız Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından "Uşak Protohistorik Dönem Yerleşimlerinin Belgeleme ve İncelenmesi" başlıklı proje [Proje No: 2017/SOSB003] ile desteklenmiştir. Araştırmalarımız sırasında Uşak Müzesi uzmanlarından Davut DAĞCI bakanlık temsilcisi olarak görev yapmıştır. Çalışmalarımıza sağladığı kolaylıklardan dolayı teşekkür ederiz. Uşak Üniversitesi Lidya Bölgesi Arkeolojisi Uygulama ve Araştırma Merkezi (LİDYAM) bünyesinde gerçekleştirilen araştırmalarımıza sağladığı desteklerden ötürü Uşak Üniversitesi ve Uşak Ticaret Borsası'na teşekkürü borç biliriz. 2018 yılı arazi çalışmalarına Uşak Üniversitesi öğrencilerinden Ali DEMİR, Semih GÜMÜŞKANAT, Semih GENÇ ve Burak ÇÜMEN katılmıştır. Atölye çalışmaları ise Kübra YAMAN, Yaren HARDAL, Cihat YILMAZ, Veysel KOÇ-YİÇİT, Ahmet KAHRAMAN, Hilal ZENCİR, Bünyamin SARISAMAN, Eda KALKANCI, Hidayet SAZAKLIOĞLU, Aybüke ERÇİN, Hande ERSÖZ, Merve SAYGI ve Ayşe NUR tarafından gerçekleştirilmiştir.

250 m batısında yer alan ve halk arasında “Erenler Mevkii” olarak geçen alan incelendi. Batısında Tuzlu dere, kuzeyinde de Dolaylıköy Deresi’nin oluşturduğu vadiye hâkim, yaklaşık 30 m yüksekliğindeki tepe üzerinde bir yerleşim tespit edilmiştir. *Erenler Höyük*² yaklaşık 52.000 m² (5.2 ha) bir alanı kaplarken yerleşim yüksekliği 6-8 m arasındadır. Höyük üzerinden ve doğu yamaçtaki bahçelerden toplanan çanak çömlek parçaları ETC, OTÇ, GTÇ ve Geç Antik Çağ’a kadar devamlılık gösteren bir yerleşim silsilesine işaret eder. Doğu-batı uzantılı yerleşim, batıya doğru devam eden vadi takip edildiğinde Ayvacık Höyük’le bağlantılıdır.

Kavacık Köyü

Kavacık Köyü, Banaz İlçesi’nin güney sınır köylerinden biridir. Uşak şehir merkezine 52 km uzaklıkta yer alır. Köyün güney bölümü 1450-1500 m rakıma ulaşan dağlık bir arazidir. 2.8 km kuzeyinde halk arasında “Ada Mevkii” olarak geçen alanda bir tepe üstü yerleşimi incelenmiştir. *Ada Höyük*³ olarak adlandırdığımız yerleşime her ne kadar Kavacık Köyü içinden ulaşım sağlansa da Ayvacık Köyü sınırları içinde yer alır. Kuzey-Güney doğrultulu yerleşim yaklaşık 17.820 m² (1.8 ha) bir alanı kaplamaktadır. Doğusu ve batısı mevsimlik derelerin oluşturduğu vadilerle sınırlandırılmıştır. Günümüzde kısmen tarım arazisi olarak kullanılan höyük üzerinde kaçak kazı çukurları dikkati çekmektedir. Çukurlardan çıkan toprak içinde Kalkolitik (?) (Resim:1/1-3, 6-9), ETC karakterinde el yapımı çanak çömlek parçaları, üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları ve dönemini net olarak söyleyemediğimiz çark yapımı çanak çömlek parçaları bulunmuştur (Resim:1/4-5, 10)⁴. El yapımı çanak çömlek parçaları arasında ince bardak formuna sahip ETC boyalı örnekleri de yer almaktadır. Yerleşimin ortalarına yakın bir bölgede pişmiş toprak disk yüzlü figürinin baş bölümü ele geçmiştir⁵. Poloslu başın kaş, göz, ağız ve kulak detayları belirgindir. Pişmiş toprak buluntuların yanı sıra bu alandan bol miktarda taş (mermer ve bazalt) kap parçaları ele geçmiştir. Ayrıca madencilikle alakalı olduğunu düşündüğümüz fakat üzerinde çalışmaya devam ettiğimiz çok çukurlu havanlar, mermer havanlar ile havanelleri bu yerleşimde ele geçen önemli buluntu grubunu oluşturur.

² Yazıtepe/Erenler Höyük Koordinatları: 35 S 0750587 / 4280779 Rakım: 1138 m

³ Ada Höyük Koordinatları: 35 S 0748731 D / 4279415 K Rakım: 1184 m

⁴ Lloyd-Mellaart 1962: 118, Fig. P. 14/24; Sperling 1976: 317, Fig 8/107; Koçak-Bilgin 2005: 102, Fig 12/3

⁵ Gündoğan-Aydın 2003: 166, Levha 52/f

Susuz Köyü

Susuz Köyü, Uşak şehir merkezinin 32 km doğusunda, Banaz İlçesi'nin yaklaşık 8 km güneybatısında, İzmir-Ankara karayolunun yaklaşık 5 km güneyinde yer almaktadır. 2017 yılında yapılan araştırmalarda köyün güney sınırına yakın bir konumda Susuz-Karaçam Höyük tespit edilmişti. 2018 yılında, araştırması raporları ve Uşak Kültürel Yapı Envanteri kayıtlarında geçen *Susuz Höyük*⁶ incelenmiştir. Köyün 1,5 km güneybatısında yer alan höyüğün batısından Banaz Çayı, güneyinden ise Çimenli Dere geçmektedir. Çimenli Dere'nin Banaz Çayı ile birleştiği elverişli bir konumdaki höyük 6 m yüksekliğe sahiptir. Höyüğün neredeyse tamamı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Yaklaşık 24.125 m² (2.4 ha) alanı kaplayan höyük üzerinden toplanan çanak çömlek parçaları ışığında ETÇ'den Roma Dönemine uzanan yerleşime işaret etmektedir. ETÇ'ye ait el yapımı at nalı tutamaklı kaplara ait parçalar, üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları ve içe eğik ağız kenarlı çanak parçaları ele geçmiştir (Resim:2/1)⁷. Bununla birlikte höyük üzerinde yoğun bir OTÇ yerleşimi de izlenmektedir. Bölgenin OTÇ karakterine uygun dışa kıvrık ağız kenarlı çömlek parçaları, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı çömlek parçaları, yüksek ayaklı meyveliklere ait ayak parçaları, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı (bead-rim) kâseler ile 'S' profilli çanak parçaları diğer çanak çömlek buluntuları arasında yer alır (Resim:2/3-6)⁸. Demir Çağı'na ait makara tipli tutamaklı kap parçalarının yanı sıra Hellenistik ve Roma dönemine ait tipik kap parçaları ile farklı tiplerde depo küpü gövdeleri toplanmıştır. Hilal biçimli ağırlık parçaları da ele geçen pişmiş toprak buluntular arasındadır. Bunların dışında mermerden taş balta parçası ile çakmaktaşı yongalar dikkati çeker.

Kızılcasöğüt Köyü

Kızılcasöğüt Köyü, Banaz İlçesi'nin batısında, Uşak şehir merkezine 26 km uzaklıkta İzmir-Ankara karayolunun 3,5 km güneyinde yer almaktadır. Köyün 2,7 km kuzeybatısında yer alan *Nohutova Höyük*⁹ yaklaşık 63.526 m² (6.4 ha) alanı kaplamaktadır. Derin Dere'nin (Körükbaşı) kuzeyinde yer alan höyük tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Höyük üzerinden toplanan

⁶ Susuz Höyük Koordinatları: 35 S 0735509 D / 4282236 K Rakım: 915,5 m

⁷ Lloyd-Mellaart: 1962, 202, Fig. P. 47/56; Sarı 2012: 138, Şekil 6, B/2

⁸ Lloyd-Mellaart 1965: P.1.1-13, P12.1-12, p.24.1-38; Bilgen 2011: 318/Res.396

⁹ Nohutova Höyük Koordinatları: 35 S 0729429 D / 4282021 K Rakım: 985 m

çanak çömlek parçaları ön teşhis ile ETÇ'den Geç Antik Çağa uzanan bir yerleşime işaret etmektedir (Resim:3)¹⁰.

Kuşdemir Köyü

Kuşdemir Köyü, Banaz İlçesi'nin batısında, Uşak şehir merkezine 35 km uzaklıkta, İzmir-Ankara karayolunun yaklaşık 2,5 km kuzeyinde yer almaktadır. Kuşdemir Köyü'nde yapılan eski araştırmalara ait raporlarda burada Geç Antik Çağa ait bir yerleşimden bahsedilmektedir. Bahsedilen yerleşim, Kuşdemir Köyü'nün yaklaşık 1,7 km kuzeybatısında yer alan *Kuşdemir Kale Mevkii*¹¹ olarak bilinen tepedir. Kükürt Deresi'nin batısında yer alan 78 m yüksekliğindeki tepe üzerinde ETÇ'ye ait el yapımı içe eğik ağız kenarlı çanak parçaları, basit ağız kenarlı kırmızı astarlı çanak parçaları, dışa eğik ağız kenarlı çömlek parçaları ile üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları bulunmuştur (Resim:4)¹². Ayrıca OTÇ veya GTÇ olabileceğini düşündüğümüz çark yapımı çanak çömlek parçaları da dikkati çekmektedir. Önceki araştırmalarda sadece Geç Antik Çağ yerleşimi olarak belirtilmiş olsa da çok katmanlı bir tepe üstü yerleşimi olduğu anlaşılmıştır. Yerleşim etrafında dağınık halde izlenen küp parçaları, yerleşime ait mezarlığın da yakınlarında olabileceğini düşündürür. Batı bölümünde ise Roma nekropolüne işaret eden bazı emarelere rastlanmıştır.

Derbent Köyü

Derbent Köyü, Banaz İlçesi'nin batısında, Uşak şehir merkezine 24 km uzaklıkta, İzmir-Ankara karayolunun 2 km kuzeyinde yer almaktadır. Köyün 3.5 km kuzeyinde yer alan Efek Mevkii'nde, daha önceki araştırma sonuçlarında ve müze kayıtlarından bilinen, bir yerleşim incelenmiştir. *Efek Höyük*¹³ olarak kayıtlara geçmiş bu yerleşim, bugün sık orman arazisi içinde kalmış 19.404 m² (1.9 ha) alanı kaplamaktadır. Kuzeyinden ve doğusundan mevsimlik dereler akmaktadır. Efek Höyük, çok katmanlı yerleşimden ziyade yüzeyden toplanan çanak çömlek parçaları ışığında ETÇ'de yerleşim

¹⁰ Lloyd-Mellaart 1962: 146, 172, Fig. P. 24/3; Bahar-Koçak 2003: 45, Fig 19/28,30; Koçak-Bilgin 2005:106, Fig 16/1

¹¹ Kuşdemir Kale Mevkii Koordinatları: 35 S 0734944 D / 4292465 K Rakım: 1115 m

¹² Lloyd-Mellaart 1962: 122, Fig. P. 16/16; Karahan 2016: 142, Çizim 1/22; Oğuzhanoglu 2019: 509, Fig 3/2; Bostancı ve diğ. 2006: 262, Levha XVIII

¹³ Efek Höyük Koordinatları: 35 S 0730103 D / 4290524 K Rakım: 1247 m

görmüştür. Daha çok hayvancılığa müsait arazi kullanımı esasına dayanan bir yerleşim şablonu gösteren alan, alt kottan 16 m yükselen bir yamaca kurulmuştur. Yüzeyden toplanan seramikler arasında üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları, basit ağızlı ve içe eğik ağız kenarlı çanaklar ile kaba bitkisel katkılı çömlek parçaları dikkati çekmektedir (Resim:5). Yerleşimin 110 m güneydoğusunda 3.125 m² alanı kaplayan mezarlık alanı tespit edilmiştir. Bu alanda çok sayıda kaçak kazı çukurları etrafında küp parçaları bulunmuştur. Küplerden bazılarının 5 cm cidarları dikkat çekicidir. Farklı tipte küpler mezar olarak kullanılmıştır. Küp mezarlar dışında taş sanduka mezarlar da görülmektedir. Kaçak kazı çukurlarının etrafında tarihlemeye yardımcı farklı bir buluntu ele geçmemiştir.

Burhaniye Köyü

Burhaniye Köyü, Banaz İlçesi'nin kuzeybatısında, Uşak şehir merkezine 38 km uzaklıkta, İzmir-Ankara karayolunun 10 km kuzeyinde yer almaktadır. Protohistorik dönemlere ait yerleşim köyün hemen kuzeyinde yer alan "Köy Arkası Mevkii" olarak bilinen alandır. 18.000 m² (1.8 ha) alanı kapsayan ve 5 m yüksekliğindeki *Burhaniye Höyük*¹⁴'ün tepe bölümü boş köy arazisidir. Doğusundaki Karaleylek Deresi'nin kollarının suladığı arazinin kuzey ve doğu bölümü ise tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Yerleşim üzerinden toplanan çanak çömlek parçaları arasında ETÇ el yapımı, içe eğik ağız kenarlı çanak parçaları, dışa eğik ağız kenarlı boyunlu çömlek parçaları ile burgu kulplar ve üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları baskın grubu oluşturmaktadır (Resim:6). Diğer taraftan çark yapımı OTÇ karakteristik özelliklerini taşıyan bazı parçalar ile birlikte GTÇ (?) olabileceğini düşündüğümüz parçalar da vardır. Detaylı değerlendirmeler analojik çalışmaların ardından paylaşılacaktır. Çanak çömlek parçaları dışında sileks dilgiler ile çok sayıda yonga ele geçmiştir. Ayrıca höyüğün kuzey bölümünde bazı cüruflara rastlanmıştır. Çevresindeki tarla sahipleriyle yapılan görüşmeler sonrasında höyüğün batısındaki yamaçta tarımsal faaliyetler sırasında çok sayıda küp parçası bulunduğu öğrenildi. Muhtemelen bu bölüm yerleşimin mezarlık alanı olarak kullanılmıştır.

¹⁴ Burhaniye Höyük Koordinatları: 35 S 0730693 D / 4296672 K Rakım: 1349 m

Çamsu Köyü

Banaz İlçesi'nin kuzey sınırındaki araştırmalarımız kapsamında incelenen diğer köy Çamsu Köyü'dür. Çamsu Köyü, Banaz İlçesi'nin kuzeybatısında, Uşak şehir merkezinin 37 km kuzeydoğusundan yer almaktadır. Verimli Comburt Ovası'nın doğu sınırındaki Çamsu Köyü'nün içerisinde daha önceki araştırmalarla belirlenmiş Roma dönemi ve Geç Antik Çağ kültür izlerinin yanı sıra bir de protohistorik yerleşim belgelenmiştir. Araştırma raporlarında ve Kültürel Değerler Yapı Envanteri'nde *Çamsu Höyük*¹⁵ olarak geçen yerleşim incelenmiştir. Çamsu Köyü'nün yaklaşık 2.5 km güney doğusundaki yerleşimin kuzeyinden Höyük Deresi geçmektedir. Tüm dönemleriyle birlikte değerlendirildiğinde buradaki yerleşim 72.195 m² (7.2 ha) alanı kaplayan ölçülere ulaşmaktadır. Merkezde yaklaşık 30 m yüksekliğindeki doğal tepe üzerindeki bitki örtüsünden dolayı çok fazla veri sağlanamamıştır. Höyüğün güney ve batı bölümünde killi, kireçli bir toprak yapısı dikkati çeker. Kuzey ve batı bölümdeki tarlalarda yapılan araştırmalar sonucunda, özellikle ETÇ yoğunlukta bir yerleşimin varlığı tespit edilmiştir (Resim:7). Yaklaşık 25.150 m² (2.5 ha) bir alanı kaplayan erken dönem yerleşiminde kırmızı ve kahverengi astarlı içe eğik ağız kenarlı çanak parçaları, üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları ile burgu kulplar, bezemeli tutamaklar¹⁶, bezemeli ağırşak parçası, taş balta parçası ve sağlam bir idol ele geçmiştir¹⁷. 2.9 cm uzunluk, 1.7 cm genişlik, 0.5 cm kalınlık ve 2.6 gr ağırlığındaki idol, yassı, hilal başlı kısa boyunlu, omuz çıkıntılı, armut gövdelidir. İdol, kum taşından basit bir teknikle yapılmıştır. Bu basit el işçiliği idolün baş kısmını yaparken boynundaki özensiz sürtmelerden anlaşılmaktadır. Boynun her iki yanındaki sürtmeler simetrik değildir. Yüz, vücut veya giysi detayları yoktur. Tek detay kalça bölümünde iki yatay çizgiyle gösterilmiştir. Bu detay ya giysi (kemer) ya da kalça ayrıntısı olmalıdır. Detayın bulunduğu sol kalçada çatlak bulunmaktadır. Sağ kalça kırık olduğundan bir detay olup olmadığı bilinmemektedir. ETÇ dışında OTÇ ve GTÇ'ye (?) ait çanak çömlek parçaları da dikkati çeker (Resim:6/6-7).

¹⁵ Çamsu Höyük koordinatları: 35 S 0727915 D/ 4301919 K Rakım: 1162 m

¹⁶ Lloyd-Mellaart 1962: 144, Fig. P. 23/18; Bahar-Koçak 2003: 46, Fig 20/40

¹⁷ Gündoğan-Aydın 2003

Ayrancı (Comburt) Köyü

Comburt Ovası'nın etrafında araştırdığımız üçüncü köy, ovaya da adını veren Ayrancı (Comburt) Köyü'dür. Ayrancı Köyü, Banaz İlçesi'nin kuzeybatısında, Uşak şehir merkezinin 32 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Köy merkezinde köy muhtarı ve ovada tarla sahibi olan kişilerle yaptığımız görüşmeler daha önce bilinmeyen bir yerleşimi keşfetmemizi sağlamıştır. Tarla sahiplerinin yönlendirmeleriyle Ayrancı Köyü'nün 1.7 km güneydoğusundaki pancar ve ayçiçeği ekili tarlalar incelenmiştir. Burada tespit edilebildiği kadarıyla 27.970 m² (2.8 ha) alanı kaplayan bir yerleşim tespit edilmiştir. Tarafımızdan *Ayrancı Höyük*¹⁸ olarak adlandırılan yerleşim üzerinde toplanan çanak çömlek parçaları ETÇ'ye ait tek dönemlik bir yerleşime işaret etmektedir (Resim:8). Yerleşimin güneybatısında, halk arasında Cıbılgırdı Deresi (kuzeyden gelen Karadere'nin uzantısı) olarak geçen dere bulunmaktadır. Yerleşim ova seviyesinden yaklaşık 5 m yüksekliğe sahiptir. Elde edilen çanak çömlek parçaları arasında el yapımı içe eğik ağız kenarlı çanak parçaları, basit ve dışa eğik ağız kenarlı çömlek parçaları ile üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları ele geçmiştir¹⁹. Ayrıca bir tam kısmı sağlam olan üçlü birleşik kap ele geçmiştir (Resim:8/1)²⁰. Seramiklerin yanı sıra çakmaktaşı parçaları ve cüruflar bulunmuştur. Yüzeyde gözlemlenen yanmış ve üzerinde ahşap izleri olan kerpiç parçaları da mimari ile ilgili bilgiler vermektedir. Ayrancı Höyük'ün bulunduğu tarla sahibi tarımsal aktiviteler sırasında bazı eserler bulunduğunu söyledi ve bulduğu bir adet taş balta, bir adet taş havan ve bir adet pişmiş toprak ağırsağı²¹ tarafımıza teslim etti. Buluntular, çizim ve kayıt işlemlerinin ardından müze envanterine geçirilmek üzere Uşak Müzesi'ne teslim edilmiştir. Ayrancı Höyük'ün keşfi ovanın etrafında veya ortalarında başka yerleşimler olabileceği düşüncemizi kanıtlamıştır.

Yukarı Karacahisar Köyü

Uşak İli sınırları içindeki en kuzeydeki köy Yukarı Karacahisar Köyü'dür. Köy, Banaz İlçesi'nin kuzeybatı sınırında, Uşak şehir merkezinin 44 km kuzeydoğusunda, Uşak-Kütahya sınırında yer alır. Daha önceki çalışmalara

¹⁸ Ayrancı Höyük Koordinatları: 35 S 0723259 D / 4303726 K Rakım: 1221 m

¹⁹ Sarı 2012: 138, Şekil 6, B/ 1, 144, Şekil 8, C/ 18, 148, Şekil 9, C/ 6, 7b

²⁰ Kuru 2016: 135-146

²¹ Lloyd-Mellaart 1962: 274, Fig.5

ait raporlarda köyde herhangi bir protohistorik dönem yerleşim izine rastlanmamıştır. Köyün yaklaşık 1 km kuzeydoğusunda bir mağara bulunmaktadır. *Çokrağan Mağarası*²², Çalüstü Tepe'nin bulunduğu alanda, kalkerler içinde gelişmiş bir mağaradır. Çok katlı bir mağara olan Çokrağan, toplamda 2050 m uzunluğa sahiptir. Uşak'ın su ihtiyacını karşılayan Çokrağan kaynağı mağaranın alt seviyelerindedir. Karstik bir oluşum olan mağaranın içinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar şaşırtıcı sonuçlar vermiştir. Mağara içinde yer yer kaçak kazı izleri tespit edilmiştir. Kaçak kazı alanlarının etrafında ise bol miktarda kemik ile birlikte çanak çömlek parçaları dikkati çekmiştir. Mağara içinden toplanan çanak çömlekler yıkandıktan sonra el yapımı ve çark yapımı parçaların olduğu anlaşılmıştır. El yapımı parçalar arasında ETÇ'ye ait kırmızı astarlı, basit ağız kenarlı çanak parçaları, üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları ile bir *depas* parçası tespit edilmiştir (Resim:9)²³. Çark yapımı parçalar arasında ise Roma Dönemi'ne işaret eden parçalar teşhis edilmiştir. Mağaranın erken dönemlerde kullanıldığını gösteren bu veriler yakın çevredeki yerleşimin nerede olduğunu düşündürürken mağaranın hangi amaçla kullanıldığı da başka bir araştırma konusudur.

Kızılhisar Köyü

Kızılhisar Köyü, Uşak şehir merkezinin 23 km doğusunda, Banaz ilçe merkezinin ise 15 km batısında, Uşak-Afyonkarahisar yolunun 2 km kuzeyinde yer almaktadır. Köydeki araştırmalarımız 2017 yılında başlamıştır. 2018 yılı araştırma programında Kızılhisar Köyü sınırları içinde kalan fakat Merkez ilçe sınırlarında yer alan Üzeyir Yaylası araştırılmıştır. Üzeyir Yaylası'nda, önceki araştırma ekiplerinin raporlarında ve müze kayıtlarında *Üzeyir Höyük*²⁴ olarak bilinen yerleşim incelenmiştir. Üzeyir Yaylası'nın güneybatısında, 10.000 m² (1 ha) alan, yerleşimin bulunduğu alan olarak değerlendirilmiştir. Yerleşimin batısından Karanlık Dere geçmektedir. Kaçak kazılarla tahrip edilmiş yerleşimin güneydoğusunda ve batısındaki ormanlık alanda da kaçak kazı çukurları dikkati çekmektedir. Buradaki 30'dan fazla çukurda kum taşı ve konglomeralardan yapılmış taş sanduka ve küp mezarlara ait izler dikkati çekmektedir. Mezarlık alanı da dâhil edersek 29.000 m² (2.9 ha) bir alanı kaplamaktadır. Yüzey buluntuları arasında daha

²² Çokrağan Mağarası Koordinatları: 35 S 0728570 D / 4309213 K Rakım: 1372 m

²³ Efe-Ay-Efe 2001: 74/Res.23; Türkteki 2004: Lev.17, Çiz. 3; Bilgen-Kuru 2015, Fig. 11

²⁴ Üzeyir Höyük Koordinatları: 35 S 0727459 D / 4292867 K Rakım: 1276 m

çok ETÇ karakterinde çanak çömlek buluntuları yoğunluktadır. Üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları, farklı profillerde çanak ve çömleklere ait parçaların yanı sıra gaga ağızlı testilere ait boyun parçaları toplanmıştır (Resim:10)²⁵.

Merkez İlçe Yüzey Araştırmaları

Karlık Köyü

Karlık Köyü, Uşak şehir merkezinin 19 km doğusunda, Uşak-Afyonkarahisar yolunun 3 km kuzeyinde yer almaktadır. Karlık Köyü'ndeki araştırmalarımız daha önceki araştırmalardan da bilinen köyün 400 m kuzeydoğusundaki *Karlık Höyük*'te²⁶ başladı. Mevsimlik derelerin drene ettiği engebeli arazi içinde 92.270 m² (9.2 ha) alanı kaplayan höyük 19 m yüksekliğindedir. Kızılcakaya Mevkii olarak bilinen alandaki höyüğün kuzeyinden Pekmezlik Deresi geçmektedir. Höyüğün büyük bir kısmı günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle höyük üzerinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında tarım alanı olarak kullanılan arazilerdeki buluntu yoğunluğu dikkat çekici oranda fazladır. Höyük üzerinden toplanan çanak çömlek parçaları ETÇ'den Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan yerleşime işaret etmektedir. ETÇ özellikleri gösteren içe eğik ağız kenarlı çanak parçaları, çömlek parçaları ile üçayaklı kaplara ait ayak parçalarının²⁷ yanı sıra OTÇ kırmızı ve turuncu astarlı dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, omurgalı çanak ve çömlek parçaları en yoğun buluntu grubunu oluşturmaktadır (Resim:11). OTÇ içindeki siyasi hareketlilik göz önünde bulundurulduğunda konumu ve boyutlarıyla dikkat çekici yerleşimlerden biridir. Çanak çömlek buluntuların dışında ezgi taşları, taş topuz parçaları, çakmak taşı aletler ile pişmiş toprak hilal ağırlık parçaları ele geçmiştir. Höyüğün kuzeydoğu bölümünde görülen küp (pithos) parçaları bu alanda bir mezarlık olabileceğini düşündürmektedir.

Kapaklar Köyü

Kapaklar Köyü, Uşak şehir merkezine yaklaşık 17 km uzaklıkta, İzmir-Ankara karayolunun 4 km güneyinde yer almaktadır. Köyün hemen kuzeyinde, halk arasında "Höyük mevkii", Tapu ve Kadastro

²⁵ Sarı 2012: 138, Şekil 6, B/ 16; Karahan 2016; Çizim 1/4

²⁶ Karlık Höyük Koordinatları: 35 S 0725214 D / 4286959 K Rakım: 1092 m

²⁷ Lloyd-Mellaart 1962: 118, Fig. P. 14/15, Fig. P. 14/23

kayıtlarında ise Köyiçi Mevkii olarak geçen alan incelenmiştir. Daha önceki araştırmalar ve müze raporlarında *Kapaklar Höyük*²⁸ olarak adlandırılan alanının merkezinde 18 m yüksekliğinde bir tepe yer almaktadır. Sarıpınar Deresi'nin doğusundaki yerleşim alanının kuzey bölümü İstasyon Mevkii, güney bölümü ise Kuyukıranı Mevkii olarak geçmektedir. Merkez tepelik dışında çevredeki araziler günümüzde tarım arazi olarak kullanılmaktadır. Yüzeydeki kültür kalıntılarından hareketle yerleşim 69.280 m² (6.9 ha) bir alanı kaplamaktadır. Çanak çömlek buluntuları yerleşimin ETÇ ağırlıklı bir kültür depozitine sahip olduğunu gösterse de nitelikli analogik çalışmalarla yerleşimin dip tarihinin Geç Neolitik Çağ'a kadar uzandığı anlaşılmıştır. Bölgedeki Geç Neolitik Çağ yerleşimlerinde görülen vişne çürüğü renginde dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı çömlekler ile ip delikli kulplara sahip kap parçaları ele geçmiştir (Resim:12/7-9)²⁹. Yine bölgenin ETÇ'si için karakteristik olan İçe eğik ağız kenarlı çanak parçaları, dışa eğik ağız kenarlı boyunlu çömlekler, burğu kulplar, bezemeli goblet parçaları ile üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları görülmektedir (Resim:12/4-6, 10-12)³⁰. Bunların yanı sıra çakmaktaşı dilgiler ve ezgi taşı parçaları diğer buluntular arasındadır. Tepe bölümünün kuzeydoğu kısmında yer alan meyve bahçesi için düzleştirme yapılmış ve burada oluşan 2.5 m yüksekliğindeki kesitte höyüğün kültür depoziti görülmektedir.

Yapağılar Köyü

Merkez ilçe güneydoğu sınırına yakın köylerden olan Yapağılar Köyü, Uşak şehir merkezinin yaklaşık 15 km güneydoğusunda yer almaktadır. Yapağılar Köyü'ndeki araştırmalarımız, daha önceki araştırmalar ve müze raporlarından bilinen *Kocakır Höyük*'te³¹ gerçekleştirilmiştir. Köyün 900 m kuzeybatısında yer alan ve Tapu ve Kadastro kayıtlarında 'Kocakır Mevkii' olarak geçen bölgedeki yerleşim 14 m yüksekliğindedir. Yaklaşık 44.000 m² (4.4 ha) bir alanı kaplayan yerleşim mevsimlik bir derenin yanında yer alır. Günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Höyükte gerçekleştirilen araştırmalarla tespit edilen çanak çömlek parçalarının dağılımına göre güney ve batı bölümünde daha çok ETÇ ağırlıklı buluntulara rastlanmıştır

²⁸ Kapaklar Höyük Koordinatları: 35 S 0722859 D / 4281088 K Rakım: 1010 m

²⁹ Ozan 2014: 221, Çizim 3/11; Dedeoğlu ve diğ. 2017: Çizim 3/1

³⁰ Lloyd-Mellaart 1962: 118, Fig. P. 14/2, 120, Fig. P. 15/31,33

³¹ Kocakır Höyük Koordinatları: 35 S 0718610 D / 4276811 K Rakım: 982 m

(Resim:13)³². Genel çanak çömlek repertuvarına bakıldığında ETÇ dışında OTÇ, GTÇ (?) ve Geç Antik Çağ çanak çömlek parçaları görülmektedir. Çanak çömlek parçalarının yanı sıra çakmaktaşı aletler ve ezgi taşlar dikkati çeker.

Koyunbeyli Köyü

Koyunbeyli Köyü, Uşak şehir merkezinin yaklaşık 14 km güneydoğusunda yer almaktadır. Köyün yaklaşık 900 m batısında yer alan 'Hüyük Mevkii'nde, önceki araştırma raporlarında ve müze kayıtlarında Koyunbeyli Höyük olarak geçen yerleşim yaklaşık 113.500 m² (11.3 ha) alanı kapsamaktadır. 22 m yüksekliğindeki höyüğün çevresindeki tarlalarda da materyal kültür kalıntılarına rastlanmıştır. Höyüğün tepe bölümü ve etek sınırından yaklaşık 20 m daha geniş bir alana yayılan yerleşimden toplanan çanak çömlek parçaları çok katmanlı bir yerleşime işaret etmektedir. ETÇ, OTÇ, GTÇ, DÇ ve Geç Antik Çağ karakterini yansıtan çanak çömlek parçaları bölgenin karakteristik özelliklerini özetlemektedir. Höyüğün kuzeydoğusundaki tarlalarda, muhtemelen, bir Geç Antik Çağ yerleşimi yer almaktaydı. Höyük üzerinde bulunan mermer sütun tamburu da bu yerleşimle alakalı olmalıdır. ETÇ çanak çömlek parçaları arasında kırmızı astarlı ve koyu yüzlü içe eğik ağız kenarlı çanak parçaları, dışa eğik uzun boyunlu çömlek parçaları, kabartma ve kazıma bezemeli parçalar ile üç ayaklı kaplara ait ayak parçaları ele geçmiştir (Resim:14/1-4, 7-8, 14)³³. Pişmiş toprak ağırşak ve hilal ağırlık parçalarının yanı sıra çakmaktaşı dilgiler, ezgi taşı parçaları ve mermer bir ağırlık (?) ele geçmiştir. Koyunbeyli Höyük'te en dikkat çekici çanak çömlek grubu, OTÇ karakterinde olan dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı (bead-rim) kâseler ve çömleklerdir. OTÇ için bölgedeki en güçlü yerleşimlerden birisidir (Resim:14/5-6, 10-13)³⁴. Diğer dönemler ile ilgili yorumlar ayrıntılı değerlendirmenin ardından paylaşılabacaktır.

Jeofizik Çalışmaları

Araştırma programı çerçevesinde 18-20 Eylül 2018 tarihleri arasında Banaz Höyük'te jeofizik araştırmaları gerçekleştirildi. Araştırmalara başlamadan önce topografik plan ve plankare çalışmaları yapıldı. Topografik

³² Lloyd-Mellaart 1962: 118, Fig. P. 14/15, 142, Fig. P. 22/6, 202, Fig. P. 47/20

³³ Lloyd-Mellaart 1962: 160, Fig. P. 31/3,4, Fig. P. 33/12; Efe-Ay 2000: 53, P1.10/6

³⁴ Joukowsky 1986, 365/Fig.307-13; Lloyd-Mellaart 1965: P.8.13-16; Konakçı 2012: Lev.15/ÇT19 (OTÇ); Konakçı 2016: Fig.9/ÇT5b (GTÇ)

plan için Cors (GNNS) ile höyük üzerinde 700'den fazla nokta alınmış ve bu noktalar referans alınarak 1 metre aralıklara sahip eş yükselti eğrileri geçirilmiştir. Son olarak topografik plan üzerinde 10x10 metrelik plankareler oluşturulmuştur. Banaz Höyük'ün neredeyse tamamı günümüzde tarım arazi olarak kullanıldığından jeofizik araştırmalarımıza imkân veren alanlar belirlenip bu alanların plankare köşe noktaları çakılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, belirlenen olası bölgelerde yüksek duyarlılıklı jeofizik yöntemler ile yer altındaki olası arkeolojik kalıntıların, yapıları tespit etmektir. Arkeolojik yapının belirlenebilmesi için Yer radarı (GPR) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yer radarı aleti GSSI TerraSIRch SIR-3000'dir. Bu tür çalışmalarda istenilen araştırma derinliğine göre farklı frekanslara sahip farklı antenler kullanılır. Bu çalışmada 400 Mhz lik anten kullanılmıştır. Toplanan veriler kayıtçıdan, bilgisayara aktarılarak, verilere ait kanal sayısı, örnekleme frekansı, kayıt süresi gibi parametreler incelenerek verinin güvenilirliği kontrol edilmiştir. Kayıtçı tarafından kaydedilen veriler RADAN formatında, kayıt için kullanılan bilgisayara aktarılmıştır. Elde edilen ham veriler ReflexW yer radarı veri-işlem yazılımı kullanılarak, programın kendi kullandığı DAT formatına çevrilmiştir. Bu çalışmada, 6 farklı alanda yer radarı çalışması yapılmıştır (Resim:15). Yer radarı çalışması için belirlenen alanlarda çalışma yapılmadan önce çalışma yüzeyinde bulunan irili ufaklı taşlar çalışmanın etkilenmemesi için alandan dışarı atılmıştır. Alanlar içerisinde yapılan profil ölçümlerinde 0.25 metre profil aralığı belirlenmiştir. Bu sayede yer radarı verileri ile derinlik kesitleri oluşturulduğunda bu derinlik kesitlerinin yer altını oldukça iyi temsil etmesi amaçlanmıştır.

İlk olarak 30x30 m ölçülerindeki 1 No.lu Alan³⁵ ve 40x30 m ölçülerindeki 2 No.lu Alan'da³⁶ çalışmalar başlamıştır. Söz konusu alanlarda jeoradar ve jeomanyetik taramaları yapılmıştır. Bu alanların seçilmesinin nedeni, höyüğün yaklaşık ortalarına denk geliyor olması ile en geniş düz alan olmasıdır. Bu alanlardan höyüğün son yapı evresiyle ilgili daha net veriler almak hedeflenmiştir.

³⁵ 1 No.lu Alan plankare kodları: 250-630, 260-630, 270-630, 250-640, 260-640, 270-640, 250-650, 260-650, 270-650

³⁶ 2 No.lu Alan plankare kodları: 280-640, 290-640, 300-640, 280-650, 290-650, 300-650, 280-66, 290-660, 300-660, 280-670, 290-670, 300-670, 280-680, 290-680, 300-680

3 No.lu Alan³⁷ ve 4 No.lu Alan³⁸ 10x40 m ölçülerindedir. Aralarında 10 m boşluk bırakarak höyük yamacını doğu-batı doğrultusunda kesen alanlar, höyüğün etrafını çevreleyen bir savunma duvarı olup olmadığını anlamak amacıyla oluşturulmuştur. 5 No.lu Alan³⁹, höyüğün en yüksek bölümünde yer almaktadır. Burada 20x30 m ölçülerinde oluşturulan alanda jeoradar ve jeomanyetik taramalar yapılmıştır. Amaç, höyüğün en yüksek bölümünde anıtsal bir yapı olup olmadığını anlamaktır. 6 No.lu Alan⁴⁰ ise höyüğün güneybatı bölümünde oluşturulmuş 10x10 ölçülerindedir. Burada tarama yapılmasındaki amaç höyüğün batısından geçen yolun oluşturduğu kesitte görülen yanmış kerpiç tabakadan yola çıkarak, bu alanda tam olarak nasıl bir yapı olduğunu görmektir. Jeomanyetik araştırmalarına ait sonuç raporu hazırlanmaktadır. Jeoradar araştırmaları ile jeomanyetik sonuçları karşılaştırılarak daha mantıklı sonuçlar elde edilecektir. Banaz Höyük'te yapılan jeoradar çalışmaları sonucunda elde edilen veriler işlenmiş, derinlik kesitleri elde edilip değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda;

- 1. Alan'da, arkeolojik kalıntı olabilecek bazı anomaliler gözlenmiş, fakat çalışma yüzeyinden kaynaklanan gürültüler tarafından bastırıldığı için yorumlanamamıştır.

- 2. Alan'da arkeolojik kalıntı olabilecek anomaliler gözlenmemiştir.

- 3. Alan'da, alanın doğu kısmına yakın bazı anomaliler gözlenmiştir. Fakat bu anomaliler belirli bir yapı geometrisi taşımamaktadır.

- 4. Alan'da alanın doğu kısmına yakın yapı geometrisi olabilecek anomaliler gözlenmiştir. Alanın batı kısmında da bir anomali görülmüştür fakat bu anomali yapı geometrisi taşımamaktadır.

- 5. Alan'da arkeolojik bir yapı olabilecek, belirli bir geometriye sahip anomaliler gözlenmiştir. Çalışma yapılan 6 alan içerisinde en kuvvetli bulgular bu alanda gözlenmiştir.

- 6. Alan'da arkeolojik kalıntı olabilecek anomaliler gözlenmiş fakat bu anomaliler yapı geometrisi taşımamaktadır.

³⁷ 3 No.lu Alan plankare kodları: 220-780, 230-780, 240-780, 250-780

³⁸ 4 No.lu Alan plankare kodları: 250-800, 260-800, 270-800, 280-800

³⁹ 5 No.lu Alan plankare kodları: 300-770, 310-770, 320-770, 300-780, 310-780, 320-780

⁴⁰ 6 No.lu Alan plankare kodları: 210-560

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

04/09/2018-24/09/2018 tarihleri arasında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarımızda Banaz ilçesi sınırları içinde yer alan 16 köyde 11 höyük, 4 yerleşim, 2 nekropol ve 1 mağara incelenmiştir. Merkez ilçe sınırlarında ise 5 farklı köyde tespit edilen 4 höyükte çalışma yapılmıştır. Projenin ilk yılları olmasından dolayı geniş alan yüzey araştırması (extensive survey) stratejisine göre daha çok tespitli alanlarda araştırmalar yapılmıştır. Böylelikle hem bölgeyi tanıma fırsatı buluyoruz hem de yerleşim stratejilerini anlamaya çalışıyoruz. Bölgedeki ETÇ yerleşimleri araştırma bölgesinin tümünde yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Banaz ilçe sınırları içerisinde neredeyse tamamladığımız araştırmalar sırasında tespit ettiğimiz ETÇ yerleşimlerinin bazılarının tek dönemli kültür katına sahip olmaları son derece enteresandır. Birbirlerine olan mesafeler maksimum 7 km olan yerleşimler arasındaki kültürel bağ ve akrabalık materyal kültürlerine de yansımaktadır. Araştırmalarımız sırasında Ayrancı Köyü sınırları içindeki Ayrancı Höyük, Kuşdemir Köyü'nde yer alan Kuşdemir Kale Mevkii, Ovacık Köyü sınırları içinde yer alan ve halk arasında Dede Mevkii olarak bilinen Ovacık Höyük ve Yukarı Karacahisar Köyü'ndeki Çokrağan Mağarası'ndan ele geçen ETÇ buluntuları ilk defa tarafımızdan belgelenmiştir. Bölgenin ETÇ sosyo-kültürel ve siyasal durumu anlaşılmadan asıl konumuz olan OTÇ kültürlerini anlamamız söz konusu değildir. Bu nedenle ETÇ yerleşim şablonları ve bağlantı yolları ile ilgili bir çalışma da gerçekleştirilmektedir

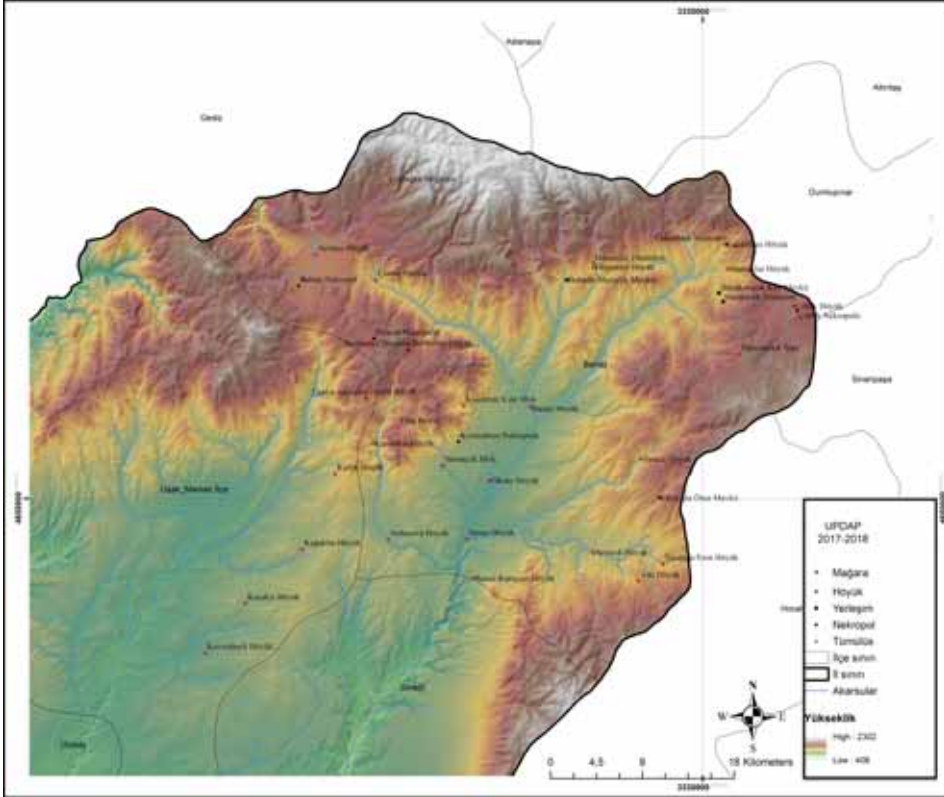
OTÇ için buluntularımız ETÇ'ye nazaran az da olsa yine de bölgenin siyasal karakterinde olan değişiklikleri özetler niteliktedir. ETÇ'nin beylik-aşiret sistemindeki köy/kasaba yerleşimleri yerini organize topluluklara bıraktığını gördüğümüz bazı yerleşimler söz konusudur. Gerek yerleşim boyutlarının büyümesi gerekse de materyal kültür üzerinden takip edebildiğimiz merkezi otorite söz konusu değişimlerin bazılarıdır. Konuyla ilgili ayrıntılı analogik çalışmalar yapılmaktadır. Değerlendirmeler sonucunda bölgenin çevre kültür bölgeleriyle etkileşiminin yanı sıra yerel karakterini de anlama imkânı bulacağımızı düşünmekteyiz. Malzeme analizinin detaylandırılması Öncü Hitit Mallarının belirlenmesinin yanı sıra GTÇ verilerinin de ayırt edilmesiyle dönemsel yerleşim şablonlarının oluşturulmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

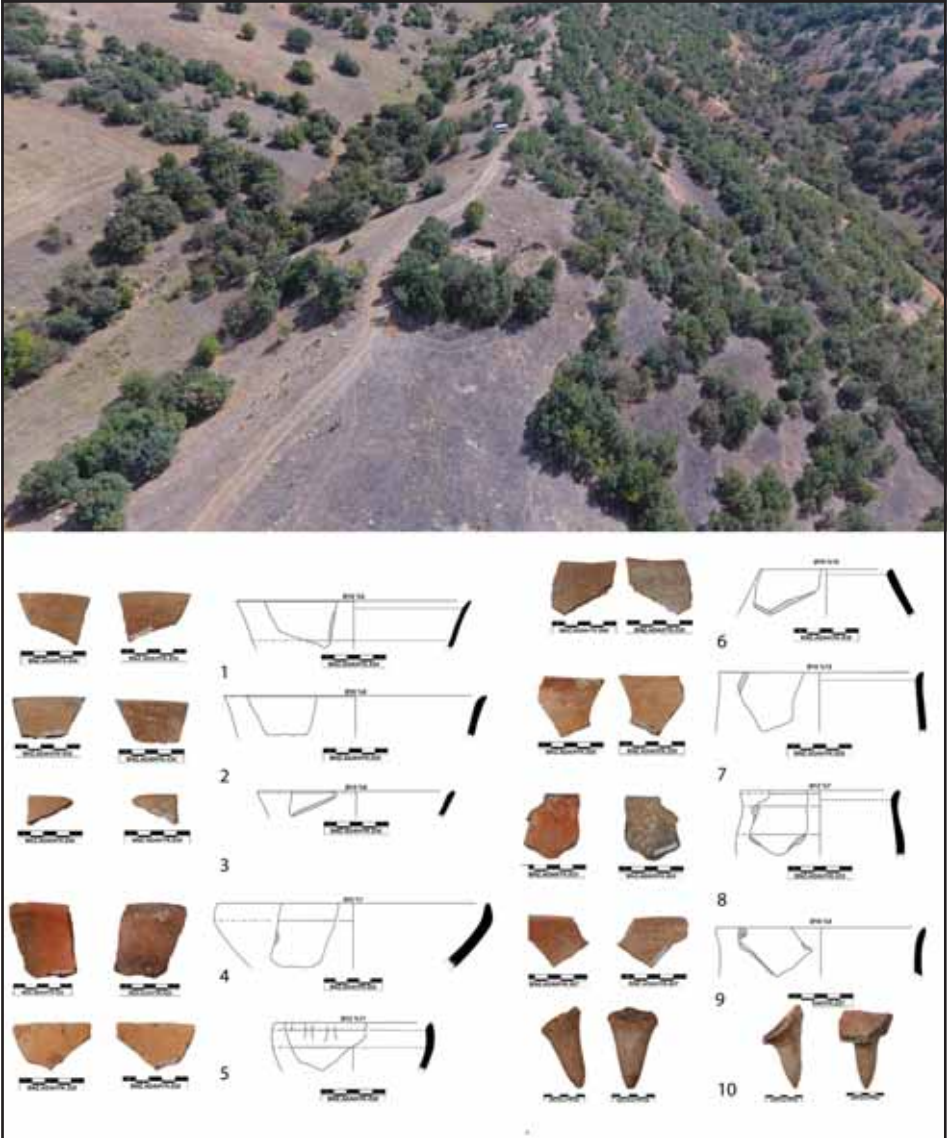
- Bahar, H., Koçak, Ö., (2003), Western Links Of The Lykaonia Plain In The Chalcolithic and Early Bronze Age, *Anatolia Antiqua* XI, 21-51.
- Bilgen, N. (2011), *Seyitömer Höyük Kazısı Ön Raporu 2006-2010*, Kütahya.
- Bilgen, N., A. Kuru (2015), A Group of Depas Amphikypellon From Seyitömer Mound, *Anatolia* 41, 1-23.
- Bostancı, O., N. Kolankaya-Bostancı, U. Deniz, U. Oğuzhanoğlu (2006), "Erken Tunç Çağı Ticaret Ağına Yeni Bir Katkı: Kula Bölgesinde Bir Grup Erken Tunç Çağı Seramiği." *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı*: 221-269.
- Dedeoğlu, F., Baysal, H., Ozan, A. Konakçı, E. Temür, B. (2017) Ekşi Höyük 2015 Yılı Kazı Çalışmaları, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, 553-568.
- Efe, T., Ay, M. D., (2000), Early Bronze Age I Pottery From Küllüoba Near Seyitgazi, Eskişehir, *Anatolia Antiqua* VIII, 1-87.
- Efe, T., D. Ay-Efe, (2001), Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti 1996-2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirilmesi, *TÜBA-AR* IV, 45-78.
- Joukowsky, M. S., (1986), *Prehistoric Aphrodisias I, an account of the excavations and artifact studies*, *Archaeologia transatlantica* ; 3 ; Publications d'histoire de l'art et d'archéologie de l'Université catholique de Louvain ; 39.
- Karahan, Ü. O., (2016), Erken Dönemlerde Sivashlı Yerleşmeleri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1, 89-146.
- Koçak, Ö., Bilgin, M., (2005), Taşlı Höyük : An Important Early Bronze Age Settlement and Necropolis in Bolvadin-Dişli Village, *Anatolia Antiqua* XIII, 85-109.
- Konakçı, E. 2016, Geç Tunç Çağı'nda Ayasuluk Tepesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 135-165.
- Lloyd, S., Mellaart, J. (1962). *Beycesultan, Vol. 1. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.
- Lloyd, S., Mellaart J., (1965), *Beycesultan Vol. II: Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London.
- Oğuzhanoğlu, U. (2019), Denizli Ovası'nda İthal Bir Grup: Kırmızı Astarlı, Parlak Perdahlı, Motifli Saklı Astar Bezemeli Seramik, (Ed. A. Erön-E. Erdan) *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, 501-510.
- Ozan A, (2014), Ege Gübre Yerleşimi MÖ 6. Binyıl Çanak Çömleği, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 203-220.
- Sarı, D., (2012), İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi" *Masrop E-Dergi* 7, 112-249.
- Sperling, J.W. (1976). Kum Tepe in the Troad: Trial Excavations, 1934. *Hesperia*, Vol.45, No. 4 (Oct.-Dec., 1976), 305-364.

Şengül Gündoğan-Aydingün (2003), Eski Tunç Çağında Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları, *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara.

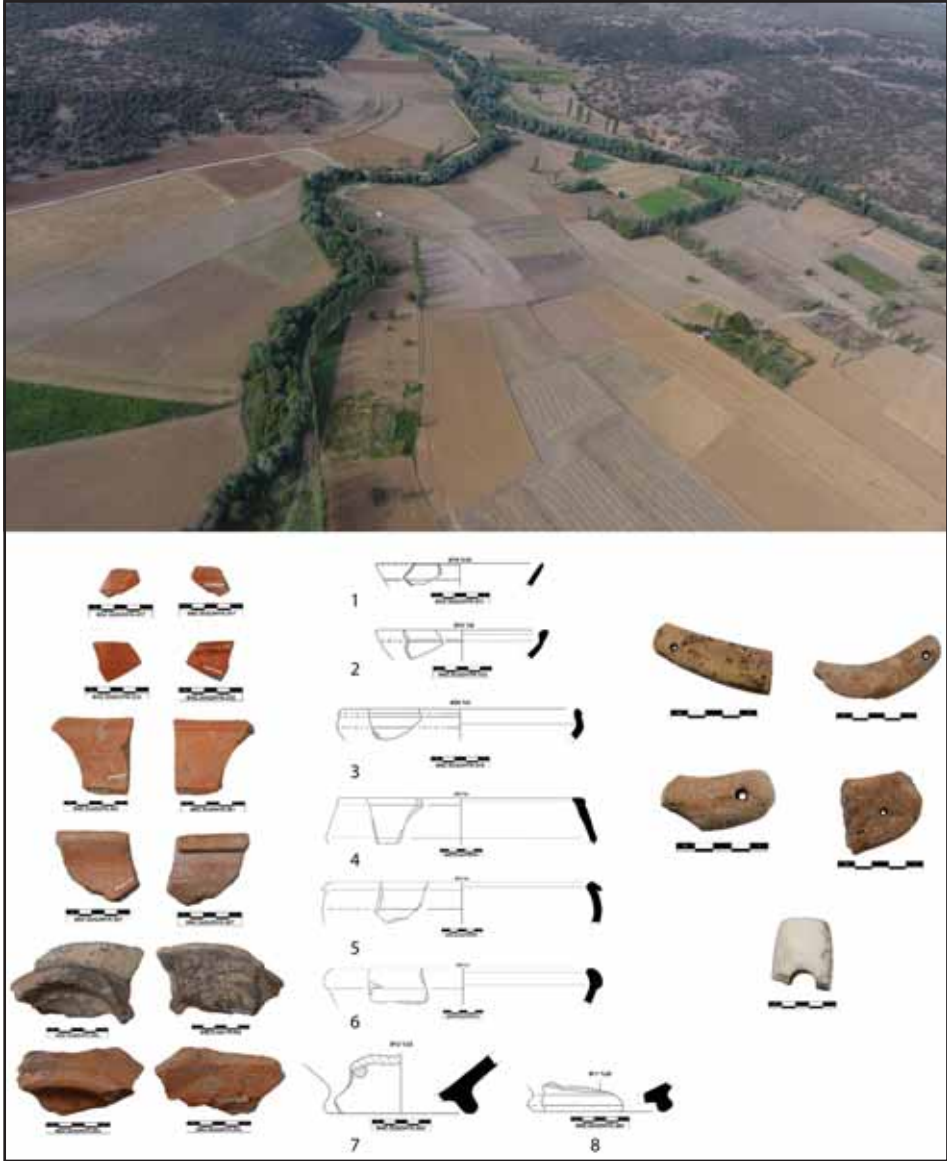
Türkteki, M. (2004), Külloba Erken Tunç Çağ III Çanak Çömleği, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul.

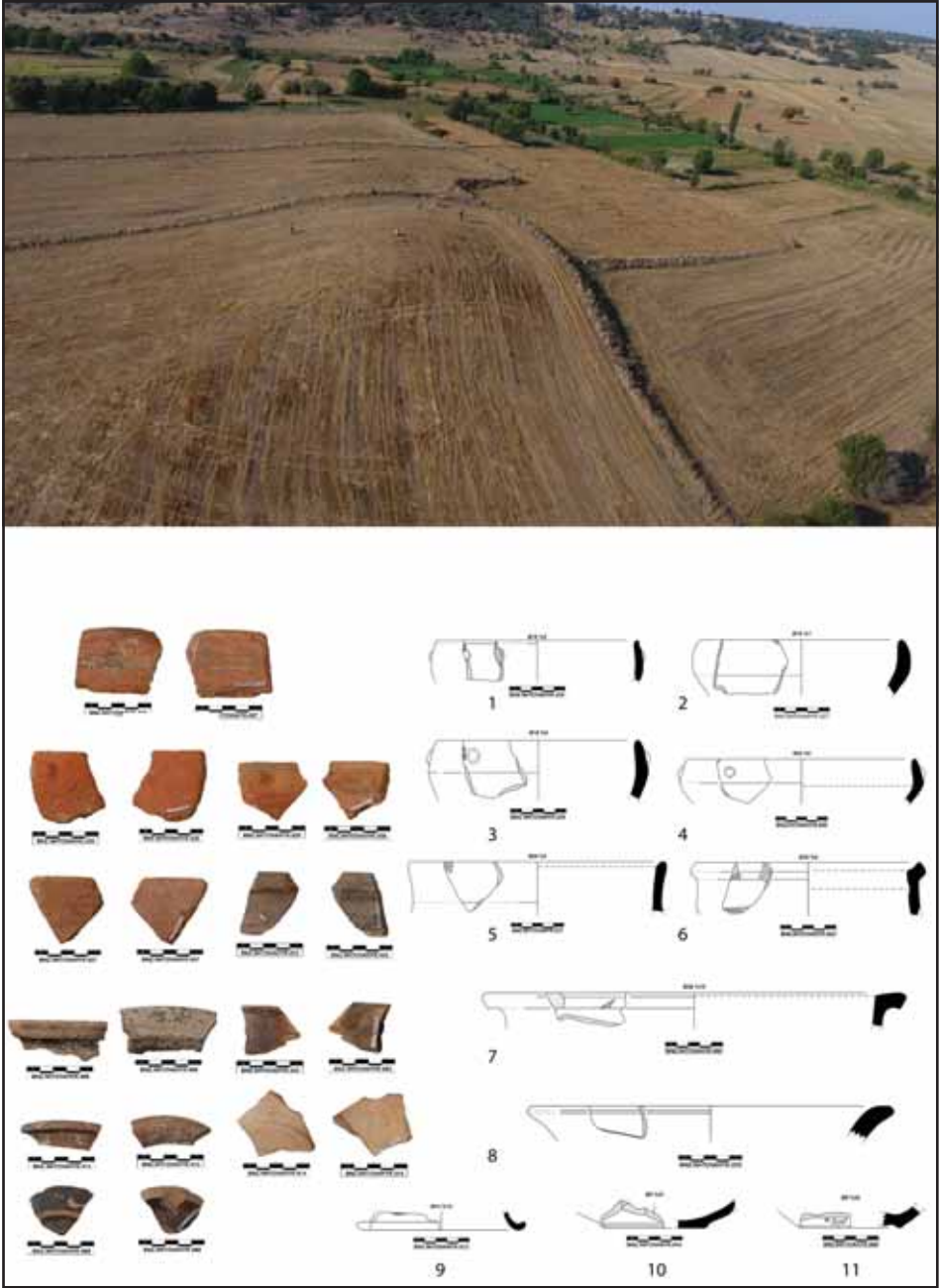
Harita 1: Uşak Prototarihik Dönem Yüzey Araştırmaları 2017-2018 yılı tespit edilen yerleşimler.

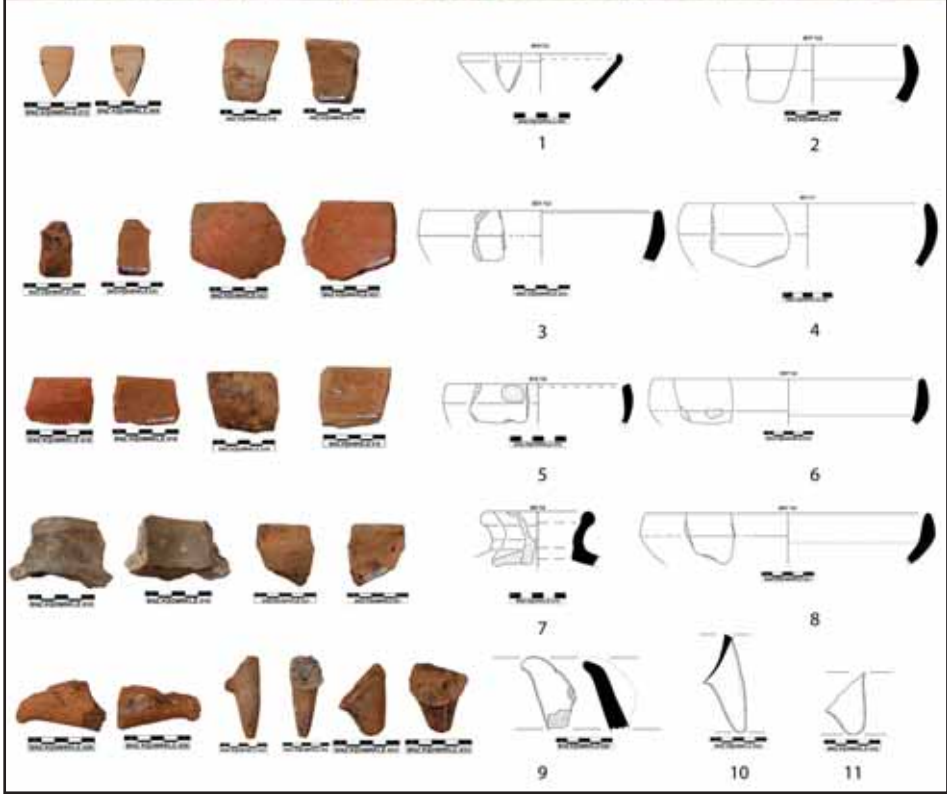
Resim 1: Kavacık Köyü, Ada Höyük.

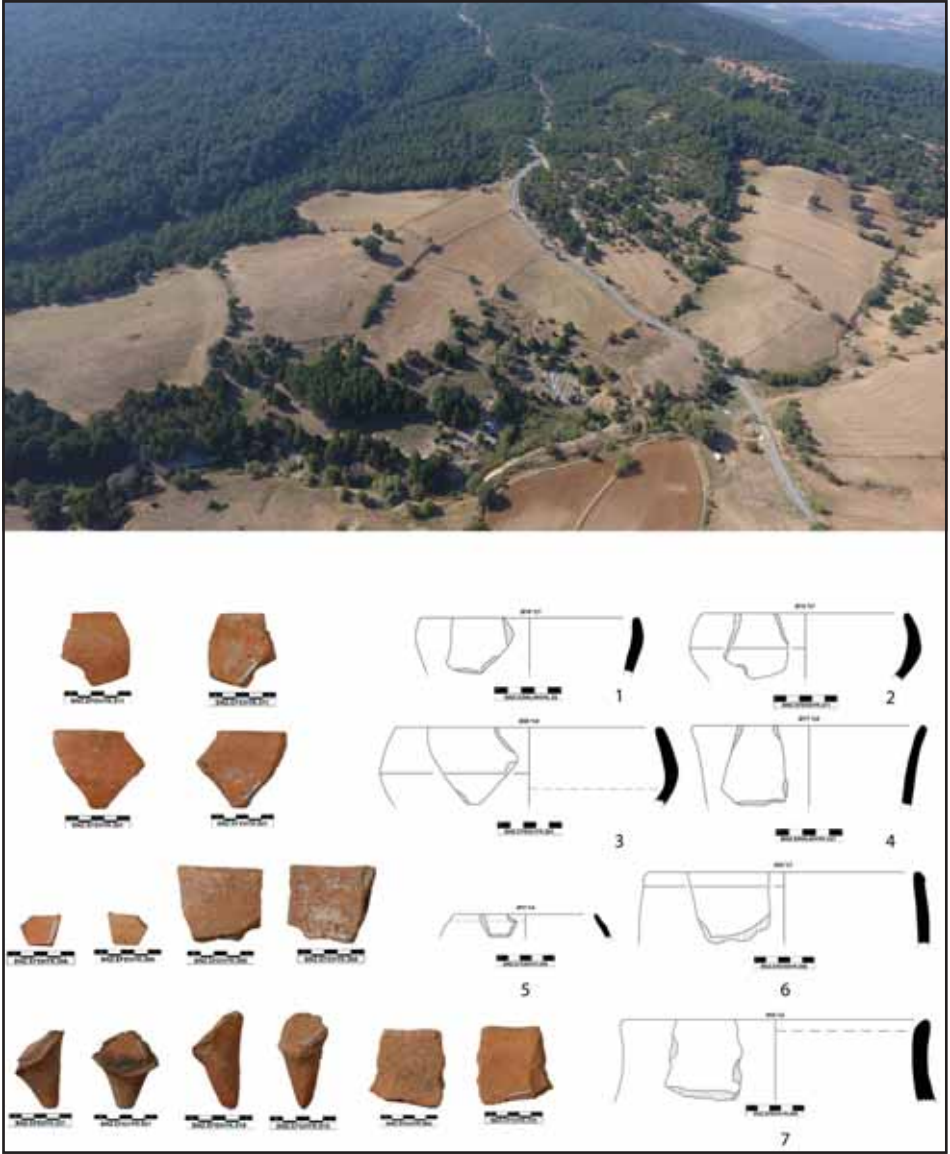
Resim 2: Susuz Köyü, Susuz Höyük.

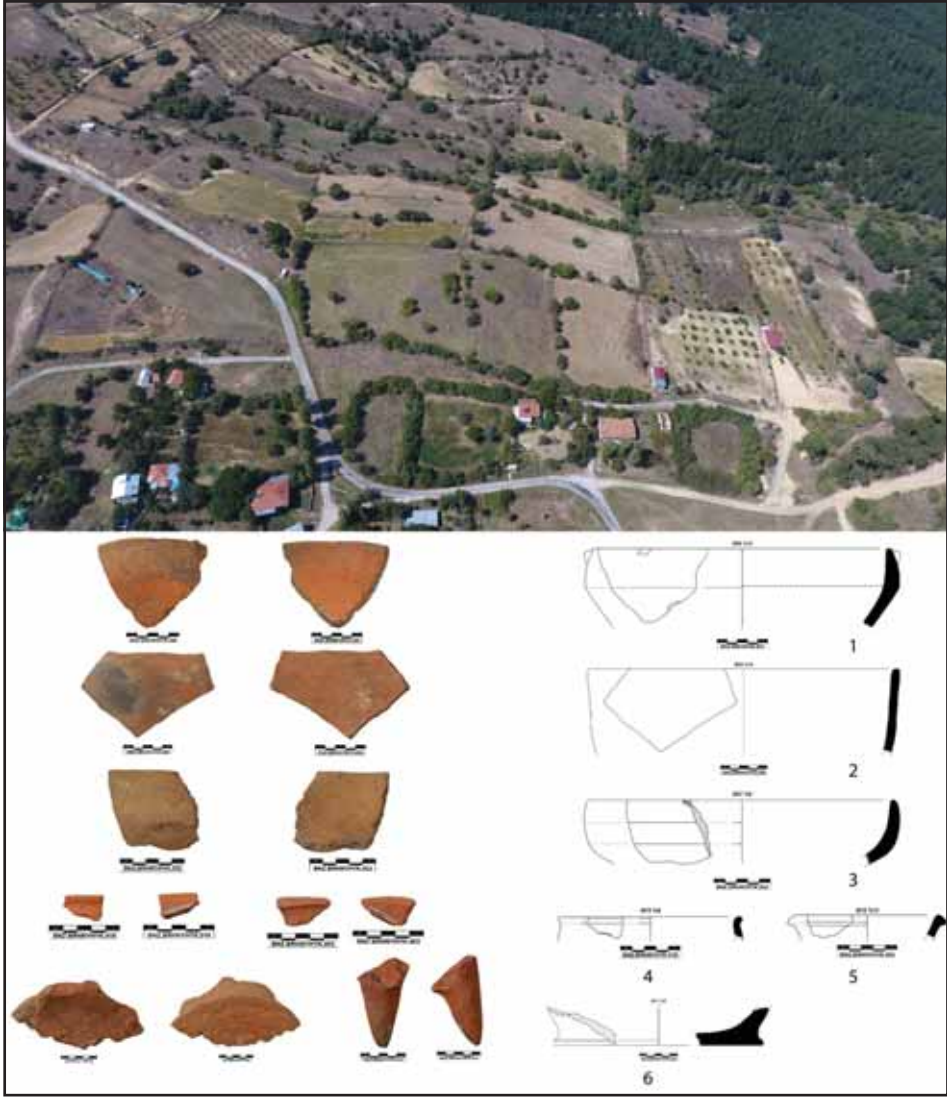
Resim 3: Nohutova Höyük.

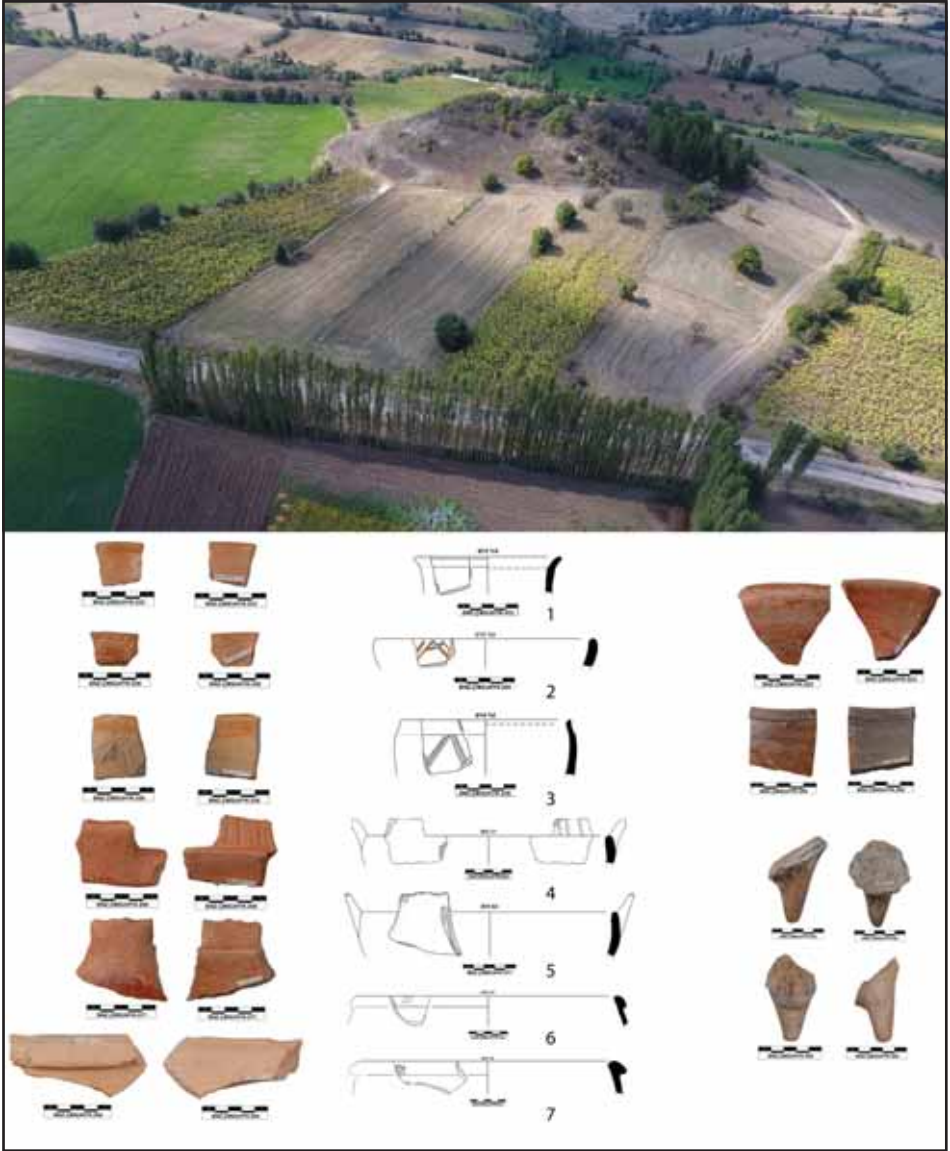
Resim 4: Kuşdemir Köyü, Kuşdemir Kale Mevkii.

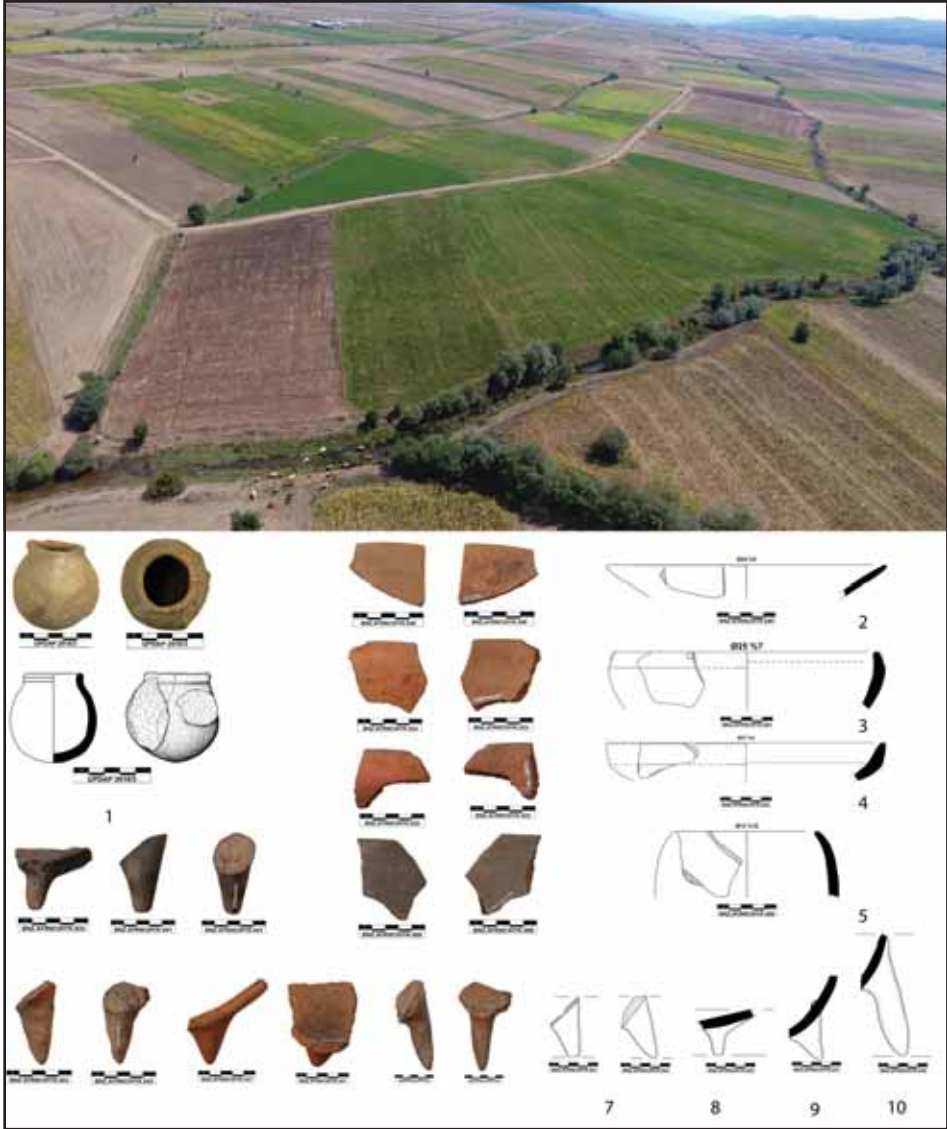
Resim 5: Derbent Köyü, Efek Höyük.

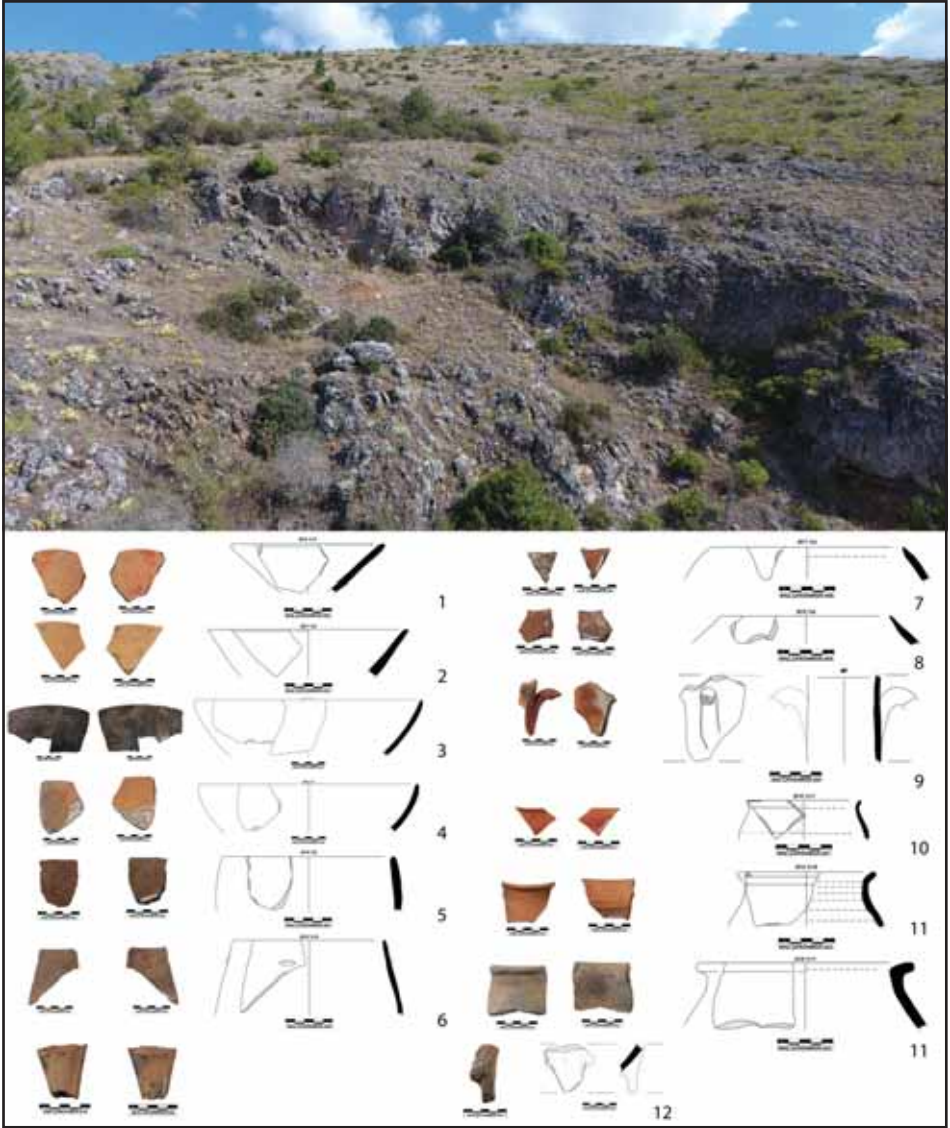
Resim 6: Burhaniye Köyü, Burhaniye Höyük.

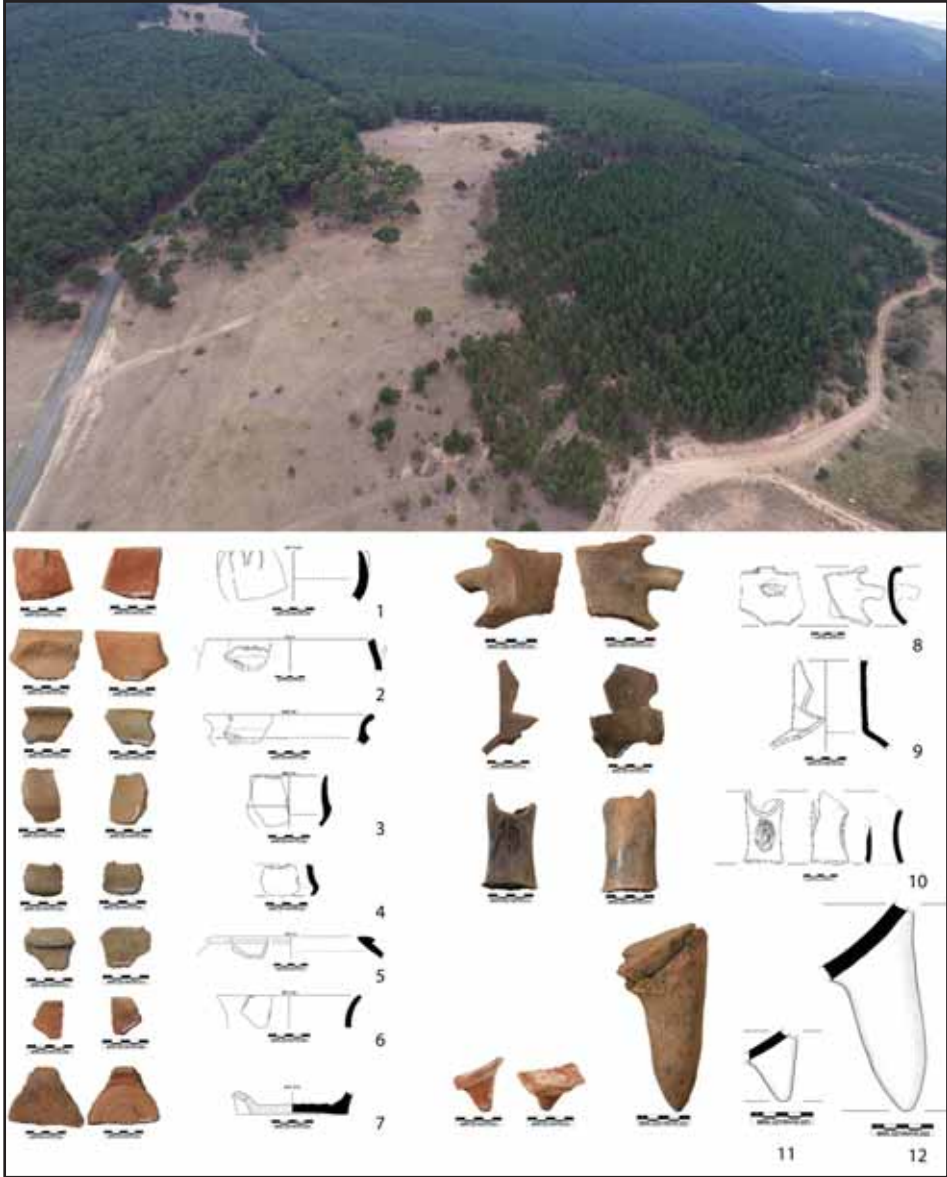
Resim 7: Çamsu Köyü, Çamsu Höyük.

Resim 8: Ayrançı (Comburt Köyü), Ayrançı Höyük.

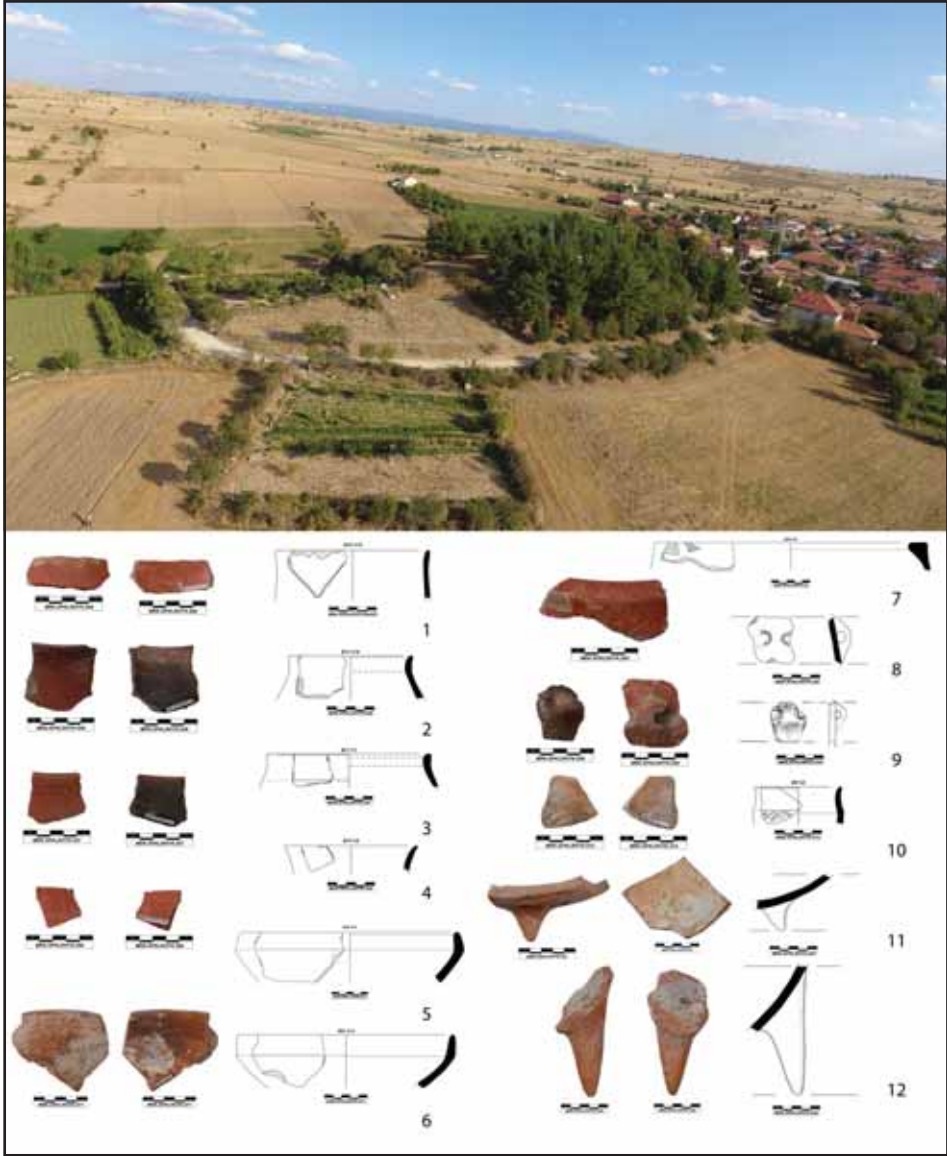
Resim 9: Yukarı Karacahisar Köyü, Çokrağan Mağarası.

Resim 10: Kızıllıhisar Köyü, Üzeyir Höyük.

Resim 11: Karlık Köyü, Karlık Höyük.

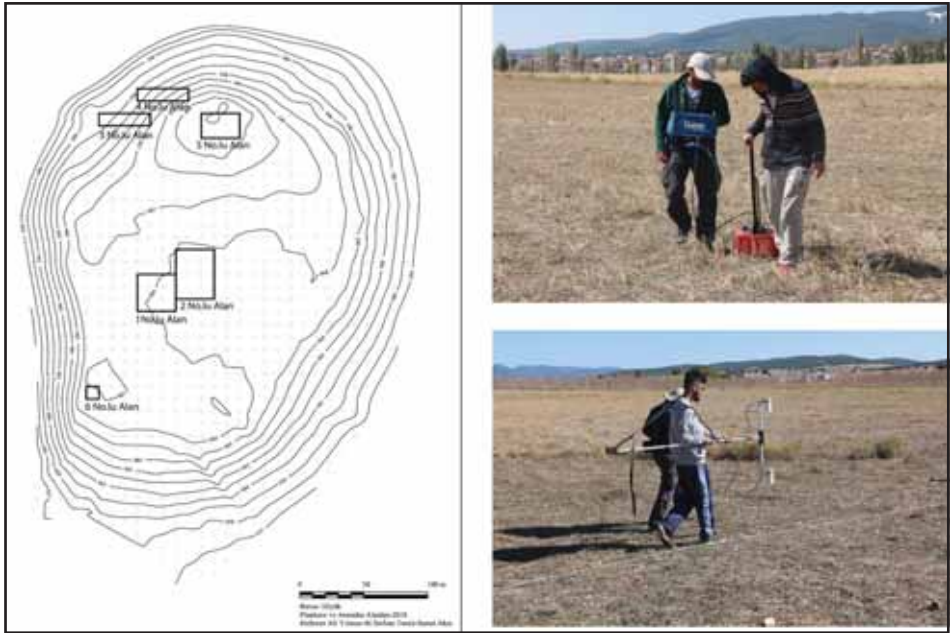
Resim 12: Kapaklar Köyü, Kapaklar Höyük.

Resim 13: Yapağular Köyü, Kocakır Höyük.

Resim 14: Koyunbeyli Köyü, Koyunbeyli Höyük.

Resim 15: Banaz Höyük jeofizik araştırmaları.

HARRAN OVASI YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

Mehmet ÖNAL*
Süheyla İrem MUTLU
Semih MUTLU

Şanlıurfa İli, Harran İlçesi'nden başlamak üzere Harran Ovası sınırları içerisinde kalan kırsal alanda gerçekleştirilen "Harran Ovası Yüzey Araştırması"nın ilk sezonu, Harran Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Önal başkanlığında, Bakanlık temsilcisi olarak Şanlıurfa Müzesi görevlilerinden Ömür Keskinan'ın denetiminde, Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim elemanlarından Arş. Gör. Süheyla İrem Mutlu, Öğr. Gör. Semih Mutlu araştırma boyunca alanda çalışmaları ile 20.10.2018 tarihinde başlatılıp ve 30.11.2018 tarihinde sona erdirilmiştir¹.

Konumuyla ve bölgeler arası bağlantıların sağlandığı önemli kesişim yollarında bulunması sebebiyle çağlar boyunca önemli bir yerleşim alanı olarak tercih edilmiş olan Harran kenti ve Harran Ovası çok sayıda gezgin ve bilim adamı tarafından ziyaret edilmiş ve aynı zamanda arkeolojik araştırmalar da gerçekleştirilmiştir². Bu çalışmalar vasıtasıyla ovadaki yerleşimlerin büyük çoğunluğu tespit edilmiş olsa da söz konusu dönemdeki tekniksel yetersiz-

* Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-Şanlıurfa/TÜRKİYE. monalbze@gmail.com

Arş. Gör. Süheyla İrem MUTLU, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-Şanlıurfa/TÜRKİYE. suirem@gmail.com

Öğr. Gör. Semih MUTLU, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-Şanlıurfa/TÜRKİYE. semihmutlu@harran.edu.tr

1 Araştırmalarımıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Harran Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, araştırmalarımızı maddi olarak destekleyen Şanlıurfa Valiliği'ne, Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na sonsuz teşekkür ederiz. Ayrıca araştırmaya ve çalışmalara yardımlarından dolayı Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü mezunlarından Ayşegül ASLAN, Güneş KAÇAK, Emine ATAŞ, Sedanur AKIL, Jıyan ÇALIK, Gurbet HANALP, Ümmü Gülsüm GENTİR, Mizgin AY, Rahime SELİM'e, Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerimizden başta Ayşegül ÇELİK ve İshak TEMELLİ olmak üzere katılan diğer öğrencilerimize de yürekten teşekkür ederiz.

2 Sachau ve Preusser'in bölge üzerine izlenimleri büyük önem taşımaktadır. 1906 yılında Pognon'un bu bölgede yaptığı gezi sırasında, birisi Şanlıurfa'nın 21 km. doğusundaki Anaz Höyük'te bulunan ve Yeni Assur geç dönemine tarihlendirilen, diğeri de Harran'ın 6 km kuzeydoğusundaki Eski Harran'da bulunan Yeni Babil Dönemi'ne tarihlendirilen iki stel bulunmuştur (Pognon 1907). Harran Ovası'nda 1984-2004 yılları arasında ise Dr. Nurettin Yardımcı tarafından yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir (Yardımcı 2004).

likten dolayı özellikle tespit edilen yerleşimlerin yayılım gösterdiği alanın arkeolojik verilere bağlı olarak detaylı taramasının tam olarak yapılmamış olduğu ve yeni tekniksel olanaklarla bölgenin tekrardan detaylı bir şekilde taranması gerektiği amaçlandığından dolayı araştırmalar tekrar başlatılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, önceki dönem yüzey araştırmalarından farklı olarak drone kullanılarak yerleşimlerin havadan fotoğrafları çekilmiştir, böylece yayılım alanları daha iyi değerlendirilebilmiştir. Ayrıca koordinat verileri ve yerleşimlerden ele geçen çanak çömlek buluntularının yeniden değerlendirilmesine başlanmıştır ve buna yönelik bir veri bankası oluşturulması hedeflenmiştir. Elde edilen tüm teknik ve istatistiksel veriler kullanılarak, bölgedeki yerleşimlerin yayılım alanları, birbirleriyle bağlantılarının saptanması, yerleşim şablonlarının çıkarılması, bölgenin her dönemde kültürel yapısının belirlenmesi ve Çevre kültürler ile Harran Ovası'nın kültürel yapısının karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca arkeolojik ve teknik verilerin tümü bir arada değerlendirilerek dönem içerisinde ticari güzergahlar, su yatakları, askeri ve ticari yollar, merkez ve merkeze bağlı yerleşimler, aşağı şehirlerin tespitine yönelik çalışmalarla bölgeyle çevre kültürler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin boyutlarının saptanmasına yönelik çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır.

Şanlıurfa ilinin güneydoğusundan başlayan ve Suriye sınırına kadar dayanan bir bölgede yer alan ve 1754 km² yüzölçümüne sahip olan Harran Ovası'nda gerçekleştirilmesi planlanan yüzey araştırmalarının ilk sezonunda doğu ve batı dağ sırası arasında kalan, Harran ve Akçakale ilçe sınırına giren, uzunluğu 28 km, genişliği 14,5 km.lik bir alanı kaplayan bölge; kuzey, güney, doğu ve batı olmak üzere kendi içerisinde bölümlere ayrılarak taranması planlanmıştır (Harita:1).

Bu doğrultuda 2018 yılındaki çalışmalara ilk etapta Harran İlçe sınırlarına giren alanda güneyde ve batıda yer alan köylerden başlanmıştır. Araştırma alanı olarak Harran Örenyeri merkez alınarak yakın çevresinden başlanıp güney ve batı kısmı boyunca ilerlenerek Varlıalan Köyü, Sugeldi Köyü, Küplüce, Seferköy, Uzunyol, Öncüler, Sütlüce, Tahıl Alan, Kökenli, Balkat, Aşağı ve Yukarı Yarımca köyleri olmak üzere Harran ilçesinin güney sınırına kadar olan köyler ve bu köylere bağlı mezralar gezilmiştir (Harita: 2). Araştırma alanına giren köylerde tespit edilen arkeolojik unsurlar sırasıyla aşağıda değerlendirilmiştir.

Varlıalan (Tel Ganem) Höyük

Harran'ın 4 km güneybatısında, ortalama 240 m. taban çapında, dairesel formu, düzgün ve yükselen bir höyüktür. Höyüğün en tepe yüksekliği 362 m. ovadan yüksekliği ise 5m. olarak ölçülmüştür. Höyüğün çevresi 1,303 m. ve alanı da 6,52 hektar olarak belirlenmiştir. Höyüğün batı eteklerinden karayolu geçirilmiştir. Höyüğün çevresi boyunca küçük bir günümüz yerleşimi bulunmaktadır. Höyük üzerinde kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Etrafındaki yerleşimden dolayı ilk etapta her ne kadar yayılımı anlaşılamasa da, havadan ve uydudan görünümüne dayanılarak geniş bir alana sahip olduğu saptanmıştır. Höyüğün tepesinde ve etrafında evlerin yoğun olarak bulunmasından dolayı buluntu ele geçmemiştir.

Tel Magrum

Harran'ın 3,5 km. güneyinde yer alan höyük, yaklaşık 265 m. taban çapında, 365 m. tepe yüksekliğine sahip, ovadan yüksekliği ise 20 m. olarak ölçülmüştür. Höyüğün çevresi 1,237 m. ve alanı da 10,1 hektar olarak belirlenmiştir (Resim: 1). Kuzey-güney doğrultusunda iki yükselti, düzgün eğimli, birkaç kaçak kazı çukuru dışında iyi korunmuş bir höyüktür. Çevresinde yerleşim bulunmamaktadır.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Kalkolitik Çağ'ın boyasız çanak çömlekleri ile Halaf-Ubaid boyalıları, Erken Tunç Çağı'nın son evrelerini temsil eden Yalın Basit Mallar, Yatay Bant Boya Bezemeliler, Dalgalı Hat Boyalıları, Karababa Boyalıları, Metalik Mallar yoğun olmakla birlikte az miktarda Demir Çağ keramiği ve İslami Dönem'e ait çeşitli formda keramik ele geçmiştir. Ayrıca buluntular arasında pişmiş toprak figürin parçası, seramik disk, çakmaktaşı alet parçaları bulunmaktadır.

Tel Mahruk

Harran'ın 4,5 km. güneyinde, yaklaşık 177 m. taban çapında, 358 m. tepe yüksekliğinde ve ovadan yüksekliği de 10 m. olarak ölçülen höyük, iyi korunmuş, eliptik formu, düzgün eğimlidir. Höyüğün çevresi 548 m. ve alanı da 1,69 hektar olarak belirlenmiştir. Höyük üzerinde yerleşim yoktur ve çevresi tarla olarak kullanılmaktadır.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Kalkolitik (Halaf, Ubaid boyalıları ve Uruk) Dönem yoğun olmakla birlikte, Erken Tunç Çağı III-IV evresine ait Yalın Basit Mallar, Demir Çağ'ın özellikle Yeni Assur Dönemi'ne ait

çanak çömlek grupları ve az sayıda İslami Dönem keramiği tespit edilmiştir (Resim:2). Ayrıca keramik dışında diğer buluntu gruplarını çakmaktaşı alet parçaları, seramik disk, taş boncuk, obsidyen alet parçası ve ezgi taşları oluşturmaktadır.

Sugeldi Höyüğü

Harran'ın 5,4 km. güneydoğusunda, Su Geldi Köyünün yaklaşık 260 m. doğusunda yer alan höyüğün büyük bir kısmı ekili alan içinde kaldığından dolayı sadece 378 m. çevresi gezilebilmiştir. Gezilen alan 0,72 hektar olarak kaydedilmiştir. Alan tamamen pamuk tarlası içinde kalmaktadır. Pamuk tarlası içinde gezilen alandan toplanan yüzey buluntularına göre, yoğunlukla Halaf- Ubaid boyalıları, Demir Çağ ve İslami Dönem keramikleri tespit edilmiştir.

Küplüce Höyük (Tel İşnan)

Harran'ın 5,5 km. kadar güneyinde yer alan höyüğün çevresinde komple köy yerleşimi bulunmaktadır. Dairesel formlu, eteklerde daha yayvan, ortalarda daha dik yükselen höyük 320 m. taban çapındadır. Genel olarak korunmuş olan höyüğün eteklerinden toprak alındığı gözlenmiştir. Höyüğün çevresi 222 m. ve alanı da 3 hektar olarak belirlenmiştir. Höyüğün tepe yüksekliği 367 m. ve ovidan yüksekliği de 20 m. olarak ölçülmüştür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Kalkolitik (Halaf, Ubaid, Uruk), Erken Tunç Çağı sonunu temsil eden yoğunluğu Yalın Basit Mallar ve ayrıca mutfak kapları, Metalik Mal grubuna ait çanak-çömlekler, Yeni Assur Dönemi'ne ait dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı çömlekler ve İslami Dönem'e ait keramikler tespit edilmiştir. Ayrıca seramik dışında diğer buluntu gruplarını çakmaktaşı alet parçaları, seramik disk (Resim: 3), taş boncuk, pişmiş toprak oyuncak araba tekerleği parçası oluşturmaktadır.

Küçük Hedbe

Harran'ın 9 km. güneyinde yer alan höyük, 0,5 hektar genişliğinde, yaklaşık 115 m. taban çapında, 354 m. tepe yüksekliğine sahiptir ve höyüğün ovidan yüksekliği de 6 m. olarak ölçülmüştür. Konik formlu, düzgün eğimli küçük bir höyüktür. Höyük üzerinde kaçak kazı çukuru tespit edilmekle birlikte höyüğün büyük bir bölümünün ve çevresinin tarla olarak kullanıldığı ve tarla yapımı ve sürülme yapıldığı için tahribata uğradığı gözlenmiştir.

Yoğun tahribattan kaynaklı yüzeyde çok fazla buluntuya rastlanılamamıştır. Az miktarda ele geçen yüzey buluntularına göre höyükte Neolitik, Kalkolitik (Halaf boyalıları), Erken Tunç Çağı, I. Bin, Orta Çağ-İslami Dönemin varlığı tespit edilmiştir.

Büyük Hedbe

Harran'ın 8 km. güneyinde, kuzey-güney doğrultusunda 250 m. doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 200 m. taban çapında, tepe yüksekliği 357 m. ve ova-
dan yüksekliği de ortalama 6 m. civarındadır. Höyüğün çevresi 909 m. ve alanı da 1,24 hektar olarak belirlenmiştir. Az meyille yükselen yaygın bir höyüktür ve höyüğün tepesinde günümüz yerleşimi olduğu ve tahribata sebebiyet verdiği gözlenmiştir. Söz konusu höyükle Küçük Hedbe yerleşimlerinin özellikle Halaf Dönemi'nde birbirleriyle ilişkili iki köy olabilecekleri, birbirine çok yakın konumlanmaları ve saptanan buluntulara göre anlaşılabilmektedir.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte açıkli Neolitik keramiği, Kalkolitik (Halaf, Ubaid boyalıları), yoğunlukla Erken Tunç Çağı son evresine ait Yalın Basit Mallara giren formlar ve az miktarda İslami Dönem keramiğinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca çanak çömlek dışında diğer buluntu gruplarını çakmaktaşı alet parçaları ve seramik disk parçası oluşturmaktadır.

Seferköy Höyük

Harran'ın 8,5 km. güneyinde, yaklaşık 250 m. taban çapında, 358 m. tepe yüksekliğine sahip, ova-
dan ortalama yüksekliği 13 m. olan höyük, dairesel formdadır. Höyüğün çevresi 1,017 m. ve alanı da 6 hektar olarak belirlenmiştir. Höyüğün üzerinde evler olmakla birlikte eteklerinden toprak alındığı da anlaşılmaktadır.

Yüzey buluntularına göre höyükte Kalkolitik (Halaf boyalıları), Erken Tunç Çağı'nın geç evresine ait Yalın Basit çömlekler ve çanaklar, Metalik Mallar çoğunlukta olmakla birlikte, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve İslami Döneme ait nispeten daha az oranda çanak çömlekler tespit edilmiştir. Ayrıca seramik dışında diğer buluntu gruplarını çakmaktaşı alet parçaları ve havaneli oluşturmaktadır.

Tel Faniş

Harran'ın 6,45 km. güneyinde, yaklaşık olarak kuzey-güney 90 m. doğu-batı da 60 m. taban çapında, 356 m. tepe yüksekliği olan höyük, çok yük-

sek olmayan yayvan formludur. Höyüğün çevresi 262 m. ve alanı da 0,42 hektar olarak belirlenmiştir. Höyük üzerinde çok sayıda kaçak kazı çukurları ve çevresindeki pamuk tarlasının höyüğü tahrip ettiği anlaşılmaktadır.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte çok sayıda kaba yapım Neolitik çömlek formları, az miktarda Erken Tunç Çağı ve İslami Dönem'e ait keramikler tespit edilmiştir. Çanak çömlek dışında diğer buluntu gruplarını çakmaktaşı alet parçaları ve havanelleri oluşturmaktadır.

Uzunyol (Köran) Höyük

Harran'ın 7,5 km. güneybatısında yer alan höyük, 170 m. taban çapındadır. Tepe yüksekliği 359 m. ovadan yüksekliği de ortalama 18 m. olan höyüğün çevresi 1,370 m. ve alanı da 6 hektar olarak ölçülmüştür. Höyüğün yayılım alanının oldukça geniş olduğu görülmektedir. Höyüğün tepesi hariç eteklerinde köy yerleşimi olduğu gözlenmiştir. Höyük üzerinde herhangi bir tahribat ve kaçak kazı çukuruna rastlanmamıştır. Höyüğün batısında yama- ca doğru konumlandırılmış günümüze ait çocuk mezarlığı gözlenmiştir.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Kalkolitik (Halaf Boyalısı), Erken Tunç Çağı'nı özellikle III-IV. evresine ait Yalın Basit çömlek ve çanaklar, Metalik Mal grubuna giren kase ve bardak örnekleri, Orta Tunç Çağı, Demir Çağı'na ait özellikle büyük çömlek parçaları ve az da olsa İslami Dönem'e ait keramikler de tespit edilmiştir. Diğer buluntu gruplarını çakmaktaşı alet parçaları ve keramik disk oluşturmaktadır.

Büyük Haşeri Tepesi

Harran'ın 7,5 km. güneybatısında yer alan höyük, 115 m. taban çapındadır. Tepe yüksekliği 358 m. dir. Höyüğün çevresi 444 m. ve alanı da 1,30 hektar olarak ölçülmüştür. Uzunyol Höyüğü'nün hemen kuzeybatısında kalan ve çok yüksek olmayan bir höyüktür. Höyük yüzeyinin üstü otlarla kaplı olduğu ve etrafı da pamuk tarlasıyla çevrili olduğu için çok detaylı inceleme yapılamamıştır.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte az sayıda Neolitik Dönem'e ait çömlek parçaları ve İslami Dönem'e ait birkaç parça keramik tespit edilmiştir. Toplanan buluntular çok az sayıda ve amorf olarak ele geçmiştir.

Küçük Haşeri Tepesi

Harran'ın 7,5 km. güneybatısında yer alan düz yerleşim, 91 m. taban çapındadır. Tepe yüksekliği 356 m. dir. Yerleşimin çevresi 263 m. ve alanı da

0,44 hektar olarak ölçülmüştür. Uzunyol Höyüğü'nün hemen kuzeyinde kalan ve çok yüksek olmayan bir düz yerleşimdir. Höyük yüzeyinin üstü otlarla kaplı olduğu ve etrafı da pamuk tarlasıyla çevrili olduğu için çok detaylı inceleme yapılamamıştır. Ayrıca höyüğün batı tarafını kanalın böldüğü yerleşimin bir kısmını yol üzerinde ve batı tarafta da devam ettiği gözlenmiştir. Büyük Haşeri yerleşimi ile arasında bir ilişki olduğu birbirlerine oldukça yakın konumlanmalarından ve ele geçen çanak çömlek verilerinden de anlaşılabilmektedir. Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Neolitik ve İslami Dönemin varlığı tespit edilmiştir. Toplanan buluntular çok az sayıda ve amorf olarak ele geçmiştir.

Sütlüce Yakını Höyük

Harran'ın 6,7 km. güneybatısında yer alan, Sütlüce'ye bağlı yerleşim, 113 m. taban çapındadır. Tepe yüksekliği 357 m. dir. Höyüğün çevresi 361 m. ve alanı da 0,92 hektar olarak ölçülmüştür. Sütlüce yerleşiminin hemen güneydoğusunda yer alan höyük yüzeyinde yabancı otlar vardır ve ayrıca yerleşimin pamuk tarlası içerisinde de devam ettiği gözlenmiştir. Höyüğün hemen yol üzerinde kalan kısmı sürüldüğü için buluntular daha çok bu tarafta yoğun olarak ele geçmiştir.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte yoğun olarak Halaf-Ubaid Boyalılarından çok çeşitli boya bezeme örneklerinin görülmesi burasının bu dönemler için önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Yine İslami Döneme ait yeşil sırlı ve sırsız olmak üzere birkaç çömlek parçası dışında başka bir döneme rastlanmaması bu çok da yüksek olmayan yerleşimde iki dönemin varlığını işaret etmektedir. Diğer buluntu grupları arasında çakmaktaşı ve obsidyen alet parçaları, taş ağırsak ve keramik disk ele geçmiştir.

Öncüler Höyük (Kayde)

Harran'ın 4 km. güneybatısında yer alan höyük 154 m. taban çapındadır. Tepe yüksekliği 359 m. dir. Höyüğün çevresi 840 m. ve alanı da 4,65 hektar olarak ölçülmüştür. Höyük üzerinde herhangi kaçak kazının yapılmamış olduğu gözlenmiştir. Tepe üstünde ise günümüze ait konutların olduğu tespit edilmiştir. Dairesel formu, yaygın ve alçak bir yapısı olan höyüğün üzeri otlarla kaplı olduğundan dolayı çok fazla gezilememiştir. Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Neolitik ve İslami Dönemin varlığı tespit edilmiştir. Diğer buluntu gruplarını çakmaktaşı ve seramik disk oluşturmaktadır.

Sütlüce Höyük (Tel Halip)

Harran'ın 7 km. güneybatısındadır. Oldukça yüksek olan dairesel formlu ve oldukça iyi korunmuş olan höyük 170 m. taban çapındadır. Yayılımı geniştir. Buna göre höyüğün ve yayılım alanının çevresi 683 m. ve alanı da 3,18 hektar olarak ölçülmüştür. Höyüğün güneyinde günümüze ait çocuk mezarları bulunmaktadır. Höyüğün eteği otlarla kaplıdır ve etrafında pamuk tarlası mevcuttur. Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte çok yoğun ve kaliteli Halaf Boyalıları olmak üzere az miktarda Erken-Orta Tunç Çağı, Demir Çağ ve İslami Dönem'e ait keramik örnekleri de tespit edilmiştir.

Konaga Höyük

Harran'ın 5,76 km güneybatısında yer alan ve 142 m. taban çapına sahip olan höyük oldukça düz bir zeminde yer almaktadır. Höyüğün ve yayılım alanının çevresi 614 m. ve alanı da 1,87 hektar olarak ölçülmüştür. Höyüğün üzerinin yabani otlarla kaplıdır ve etrafında pamuk tarlası bulunmaktadır. Höyük üzerinde ayrıca kaçak kazılar yapıldığı tespit edilmiştir. Yüzeyden toplanan ve birçoğu amorf olan çok az sayıda seramiklerin Demir Çağ ve İslami Dönem'e ait olduğu saptanmıştır.

Tahılalan (Maruda)

Harran'ın 5,5 km. batısında, yolun batı tarafında yer alan höyük, 125 m. taban çapında, dairesel formlu, düzgün eğimli, küçük bir höyüktür. Höyüğün tepe yüksekliği 364 m. ovadan yüksekliği ise 9 m. olarak ölçülmüştür. Yayılım alanına göre höyüğün çevresi 625 m. ve alanı da 2,75 hektar olarak belirlenmiştir. Höyüğün alanının tamamen ağaçlarla kaplanmış olduğundan ve etrafındaki evlerden dolayı tahrip olduğu gözlenmiştir. Höyüğün üst tarafında çocuk mezarı tespit edilmiştir. Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Kalkolitik ve İslami Dönemin varlığı tespit edilmiştir.

Sehrince

Harran'ın 6,8 km. batısında yer alan höyüğün tamamen tahrip edildiği ve tarlaya dönüştürülmüş olduğu gözlenmiştir. Ancak hava fotoğrafından ve uydudan yayılımına bakıldığında yayılımı oldukça net bir şekilde gözükmektedir. Höyüğün tepe yüksekliği 370 m. ölçülmüştür. Yayılım alanına göre höyüğün çevresi 335 m. ve alanı da 0,73 hektar olarak belirlenmiştir. Höyük

üzerinde mezar tespit edilmiştir ve mezar taşlarının sütun başlığı olarak kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca höyüğün güneyinde kapalı bir mağara tespit edilmiştir. Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte İslami Dönemin varlığı tespit edilmiştir.

Kökenli Höyük

Harran'ın 8,5 km. batısında yer alan höyüğün tepe noktası 376 m. dir. Höyük üzerinde tamamen günümüze ait yerleşim olduğundan dolayı tahrip edilmiş olduğu gözlenmiştir ve bu sebeple ölçüsü tam olarak alınamamıştır. Yayılım alanına göre höyüğün çevresi 658 m. ve alanı da 2,57 hektar olarak belirlenmiştir. Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte sadece bir gövde parçası ile Metalik Mallara giren bir örnek, bunun yanı sıra Demir Çağ ve İslami Dönemlere ait birkaç keramik tespit edilebilmiştir. Ayrıca büyük tuğla parçaları da bulunmuştur.

Balkat Höyük

Harran'ın 3,5 km. batısında yer alan höyük, 467 m. taban çapındadır. 376 m. tepe yüksekliği, ovoiden ortalama yüksekliği de 23 m. dir. Höyüğün yayılım alanına göre çevresi 1,982 m. ve alanı da 15,7 hektar olarak ölçülmüştür. Höyüğün tepe kısmı hariç tüm yamaçta köy yerleşimi bulunmaktadır. Höyüğün kuzey tarafından büyük ölçüde toprak alınmıştır, toprak alınan yerdeki kesitlerde mimari öğeler gözlenmiştir. Höyük iki konilidir, batısı biraz daha az eğimliken, doğu tepesi batıya göre daha yüksektir. Höyüğün hem yüksekliği hem kapladığı alan ve yayılım alanının genişliği onun ana merkezlerden bir tanesi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu denli geniş bir yayılıma sahip bir yerleşimin Harran kentine çok yakın bir konumda yer alması da onun siyasi, idari, ekonomik ve kültürel anlamda önemini gösterir durumdadır.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyüğün hemen her çağda yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Kalkolitik Çağ, Halaf Boyalıları, M.Ö 3.Binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Yalın Basit Mallara giren çanak-çömlekler, çok sayıda Yatay Bant Boya Bezemeli ile Dalgalı Hat Boyalı çanak-çömlekler ile Orta Tunç Çağı, Demir Çağ ve İslami Dönemlere ait keramik çeşitliliği bunu gösterir niteliktedir. Çanak çömlek dışında diğer buluntu gruplarını keramik disk, ezgi taşı, figürin parçası, taş ağırlık, taş ağırşak, çakmaktaşı ve obsidyen alet parçaları oluşturmaktadır (Resim: 4-5)

Aşağı Yarımcı Höyük

Harran'ın 6,5 km. kuzeybatısında yer alan höyüğün taban çapı 315 m. dir. Güney ve batı eteklerinde köy yerleşimi bulunmaktadır. Höyüğün yayılım alanına göre çevresi 1,292 metre ve alanı da 4,29 hektar olarak ölçülmüştür. Höyük, 376 m. tepe yüksekliğine sahiptir ve ovadan ortalama yüksekliği 22 m. dir. Eteklerde başlayan yükselti, ortalarda dikleşip yükselmektedir. Höyük yağışlarla oluşan aşınmadan etkilenmiştir. Eteklerinde toprak alımı görülmekle birlikte iyi korunmuş bir höyüktür. Söz konusu yerleşimde önceki dönemlerde gerçekleştirilen araştırmalarda Yeni Assur Dönemi'ne tarihlendirilen Tanrı Sin'in sembolü olan hilal betimlemesinin yer aldığı Aşağı Yarımcı Steli ele geçmiştir. Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Halaf Boyalıları, Erken Tunç Çağı'na ait boyalıları, Metalik Mal kaplar, Demir Çağ-Yeni Assur ve İslami Dönemlere ait çok sayıda ve çeşitte çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir (Resim: 6). Ayrıca ezgi taşı, pişmiş toprak ağırşak parçası, çakmaktaşı alet parçaları da çok çeşitli buluntu gruplarının varlığını göstermektedir.

Tel İdris

Harran'ın 2,40 km. güneydoğusunda, Harran'ın devamı durumunda olan Tel İdris, oldukça yayvan bir höyüktür. Höyük doğu-batı doğrultusunda 150 m. kuzey-güney doğrultusunda da 180 m. taban çapında eliptik bir forma sahiptir. Tepe yüksekliği 365 m. ovadan yüksekliği de ortalama 3 m. olarak ölçülmüştür. Ayrıca höyük yayılımına göre çevresi 604 m. alanı da 0,68 hektar olarak belirlenmiştir. Yapılan gözlemler sonucu ekili alanlar dışında kalan tüm höyük dokusu yapılan inşaatlarla ve düzleştirme çalışmalarıyla tahrip edilmiştir.

Yerleşimde önceki dönemlerde Nurettin Yardımcı başkanlığında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Toplanan yüzey buluntularına göre boya bezeme çeşitliliği oldukça fazla olan Halaf ve Ubaid Boyalıları ve bu dönemlere nispeten daha az sayıda Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen çanak çömlekler tespit edilmiştir (Resim: 7). Ayrıca 40 cm. uzunluğa sahip oldukça uzun bir havaneli (Resim: 8), figürin parçası, pişmiş toprak ağırşak parçası, keramik disk, çakmaktaşı ve obsidyen alet parçaları da buluntu çeşitliliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Yukarı Yarımcı Höyük

Harran'ın 8,5 km. kuzeybatısında yer alan höyüğün taban çapı 260 m. dir. Dairesel formlu, oldukça dik ve düzgün eğimle yükselen bir höyüktür. Tepe

yüksekliği 395 m. ve ovadan ortalama yüksekliği ise 25 m. olarak ölçülmüştür. Ayrıca höyük yayılımına göre çevresi 1,250 m. alanı da 10,9 hektar olarak belirlenmiştir. Höyüğün yamacında köy yerleşimi bulunmaktadır, eteklerinden de yoğun olarak toprak alındığı tespit edilmiştir. Yağışlardan dolayı aşınmadan oldukça fazla etkilenmiş olduğu gözlenmiştir. Günümüze sağlam kalabilen oldukça büyük bir höyüktür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte Kalkolitik (Halaf Boyalı), Erken Tunç Çağı'nın özellikle III-IV. evresine ait Yalın Basit çömlek ve çanaklar, Metalik Mal grubuna giren kase ve bardak örnekleri, Demir Çağı (Yeni Assur) ve İslami Dönemlere ait çanak çömlek örneklerine de rastlanmıştır. İki adet Erken Tunç Çağı sonuna tarihlendirilen insan figürin parçaları (Resim: 9-10), çakmaktaşı ve obsidyen alet parçaları da ele geçen diğer buluntu gruplarını oluşturmaktadır.

DEĞERLENDİRME

20 Ekim-30 Kasım 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen Harran Ovası Yüzey Araştırması'nda öncelikli olarak Harran ilçesi merkez alınarak, ilçenin güney sınırına kadar olan tüm köyler detaylı bir şekilde gezilmiştir. Eski çağlardan itibaren önemli bir konumda olan Balih Nehri'ne bağlanan Selgelen Deresinin güney hattı boyunca sıralanan yerleşimler gezilerek, yerleşimlerin konumları, büyüklükleri, yayılımları saptanmıştır. Ayrıca her bir yerleşimden arkeolojik buluntular toplanarak yerleşimlerin kendi içerisinde ve birbirleriyle ilişkilerini değerlendirebilecek veriler elde edilebilmiştir. İlçenin güney kesiminin gezilmesi tamamlandıktan sonra ise Harran Örenyeri'nin yakın çevresi boyunca batıya doğru araştırma devam ettirilmiştir. Böylece Harran yerleşimi ile doğrudan bağlantılı yerleşimler detaylı bir şekilde araştırılmaya ve çevre yerleşimlerle kurulan kültürel ilişkinin boyutları yerleşimlerden arkeolojik materyaller değerlendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır.

Şu ana kadar gerçekleştirilen çalışmalar doğrultusunda yerleşimlerin boyut, dönem ve ele geçen çanak çömlek verilerine göre bir değerlendirme yapıldığında ilk olarak, Balkat Höyük, Yukarı Yarımca Höyük ve Tel Magrum gibi 10 hektardan büyük yayılım alanına sahip yerleşimlerin büyük, ana merkezler olarak kesintisiz her dönemde kullanım gördüğü anlaşılmıştır. Söz konusu yerleşimlerde çanak çömlek verilerine dayanarak özellikle dönem olarak M.Ö. 3. Binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Erken Tunç Çağı III-IV evrelerinin varlığı yoğun olarak tespit edilmiştir. Varlıktan, Seferköy Hö-

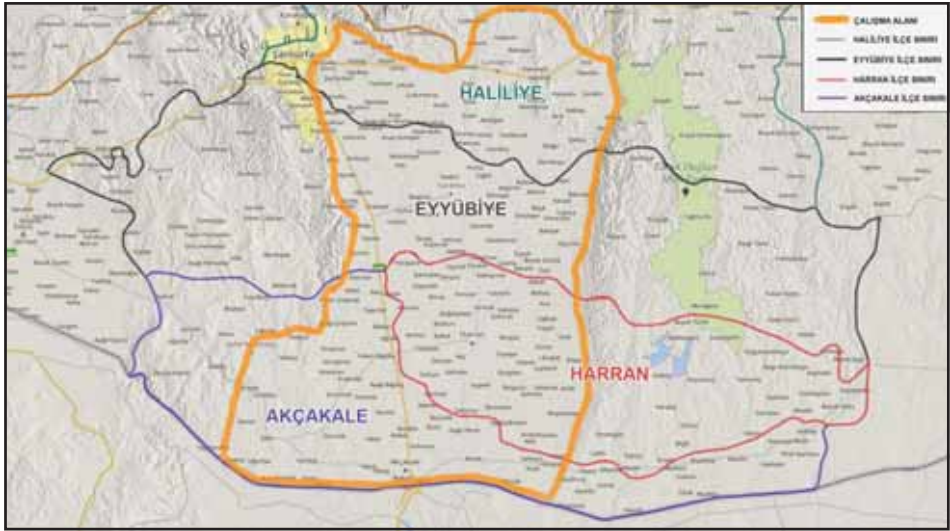
yük, Uzunyol Höyük ve Öncüler Höyük gibi yerleşimler ise, büyük, merkezi kentlere bağlı ve onların etrafında biraz daha küçük boyutta konumlanan, 5 hektardan büyük yayılım alanına sahip, daha küçük yerleşimler arasında yer almaktadır. Bu yerleşimler dışında kalan diğer yerleşimlerin ise 5 hektardan küçük yayılım alanına sahip oldukları ve özellikle 2 hektardan küçük yayılım alanına sahip olanlarda çoğunlukla yoğun olarak Halaf ve bir kısmında da Ubaid dönemlerine ait çanak çömlekler ele geçmiştir. Bu yerleşimlerin daha çok düz yerleşimler oldukları ve Neolitik-Kalkolitik Çağ veya Neolitik-İslami Dönem olmak üzere en fazla iki farklı dönemde yerleşim gördükleri ve daha geç dönemlerdeki büyük kentlerden ziyade küçük köy veya kısa süreli geçici yerleşimler olarak kullanım gördükleri düşünülmektedir (Şekil:1, Şekil:2, Şekil: 3).

İlk sezon gerçekleştirilen yüzey araştırmamız kapsamında gezilen yerlerden elde edilen ilk değerlendirmelere göre en yoğun İslami Dönem ve Halaf-Ubaid dönemlerine ait çanak çömlek verilerine ulaşılmıştır. Bu dönemleri sırasıyla Erken Tunç Çağı, Demir Çağı, Orta Tunç Çağı ve Neolitik Çağ takip etmektedir. Özellikle geniş hektara sahip, büyük yerleşimlerde gerçekleştirilen yoğun taramalardan elde edilen verilere göre ise en geniş yayılıma sahip dönemin Erken Tunç Çağı'na ait olduğu gözlenmiştir. Önümüzdeki sezonlarda gerçekleştirilmesi planlanan araştırmalarımızla, gezilen yerlerin sayıları arttıkça daha detaylı ve geniş kapsamlı sonuçlar ortaya konulabilecek ve oadaki yerleşimlerin birbirleriyle bağlantıları ve kültürel gelişimi daha iyi değerlendirilebilecektir.

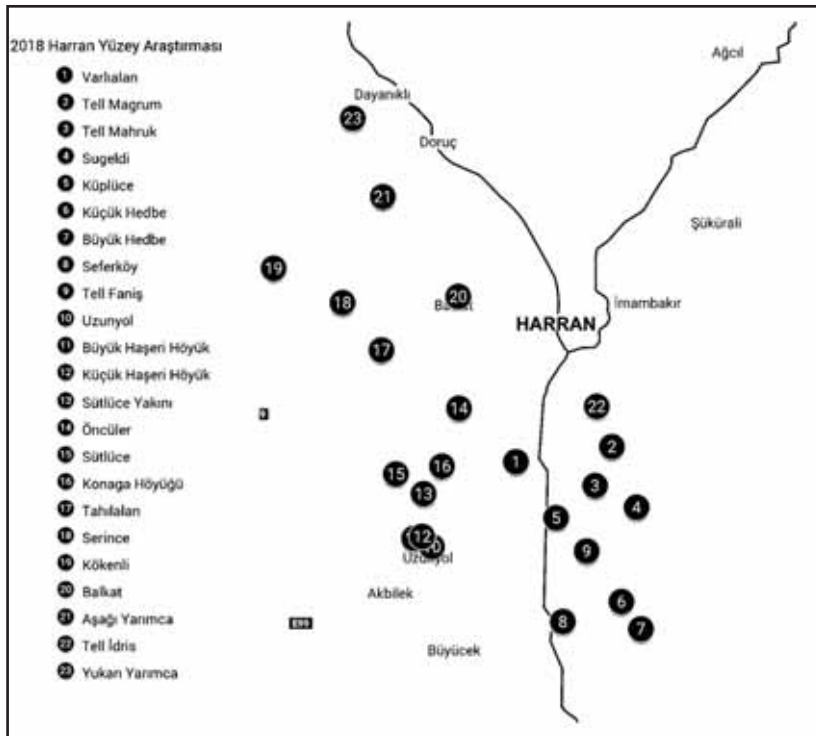
KAYNAKÇA

POGNON H. (1907) *Inscriptions Semitiques de la Syrie, de la Mezopotamie et de la region de Mossoul*, Paris.

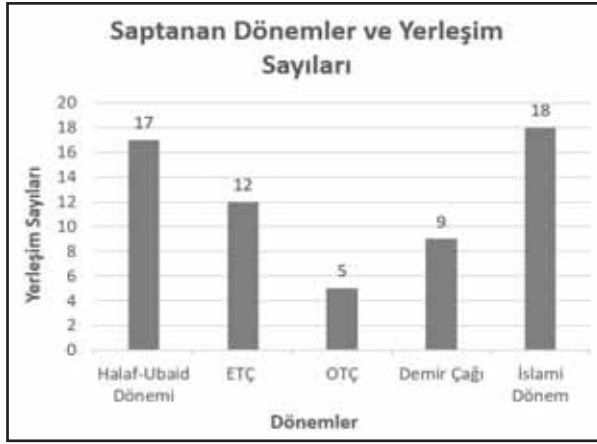
YARDIMCI, N. (2004) *Harran Ovası Yüzey Araştırması I-II, Archaeological Survey in the Harran Plain*. (Eds.) Ayşe H. Özkan & J.D. Carpenter Efe, Print A Grafik ve Matbaacılık, İstanbul.

Harita 1: Araştırma alanı genel.

Harita 2: Gezilen alan genel.

Şekil 1: Dönemler ve yerleşim grafiği.

Şekil 2: Yerleşimler ve alanlar grafiği.

Şekil 3: Dönemlere göre dağılım grafiği.

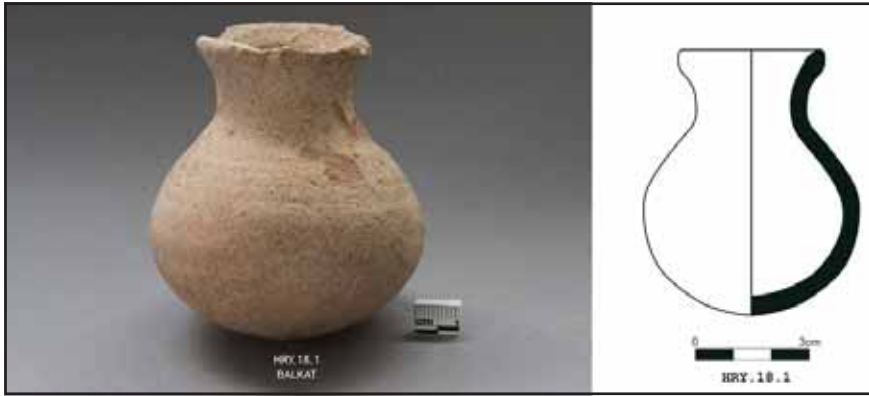
Resim 1: Tel Magrum.

Resim 2: Tel Mahruk.

Resim 3: Küplüce Höyük, keramik disk.

Resim 4: Balkat Höyük, çömlekçik.

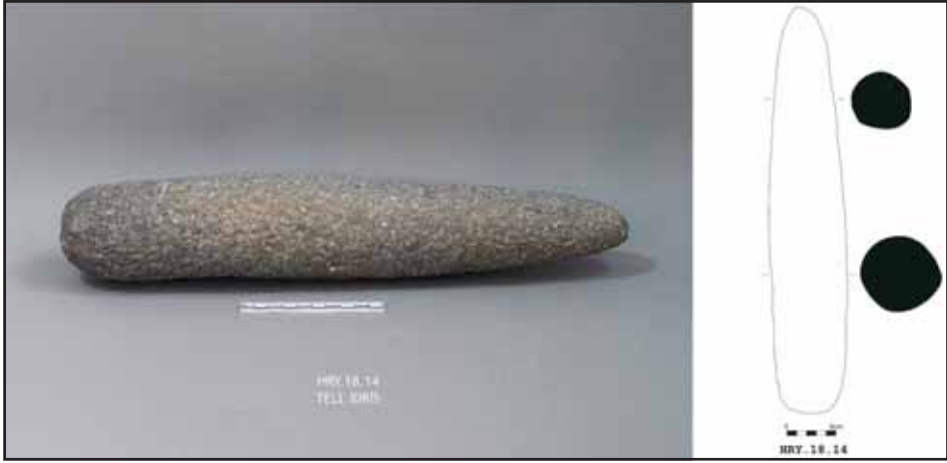
Resim 5: Balkat Höyük, hayvan figürini.

Resim 6: Aşağı Yarımca Höyük.

Resim 7: Tel İdris.

Resim 8: Tel İdris, havaneli.

Resim 9: Yukarı Yarımcı, ETÇ figürin.

Resim 10: Yukarı Yarımcı figürin.

ISPARTA İLİ YALVAÇ, GELENDOST VE ŞARKIKARAAĞAÇ İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

Mehmet ÖZHANLI*
Hakan ALPASLAN
Ersin ÖZEN
Ali GÜNDOĞAN
Habibe UĞUZ

Yüzey araştırması çalışmaları, 01 Mayıs - 13 Haziran 2018 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Bu yıl Höyükli kasabası, Koruyaka, Çetince, Bahtiyar, Keçili, Madenli, Eğirler, Yağcılar köyleri ve bu köylerin sınırları içerisinde kalan antik yerleşimler ile yol ağları incelendi (Harita: 1). Böylece Antiokheia'yı doğuda ve güneyde çevreleyen yakın yerleşimlerin tespiti yapılmış oldu. Çalışılan alan sayısının çok fazla olmasından dolayı burada tamamı detaylandırılmadı, sadece ulaşılan sonuç özetlenerek önemli görülen bazı yerleşimler hakkında daha detaylı bilgi verildi.

Köylerin altında ve çevresinde bulunan yerleşim yerleri, yerel halk tarafından büyük bir tahribata uğratılmıştır. Bundan dolayı yerleşim yerlerinde anıtsal bir mimari ve büyük sanat eserlerini görmek mümkün değildir. Yerleşim yerleri temel düzeyde korunmuş ve bazı yerlerde temeller dahi sökülmüştür. Bilimsel değerlendirmede daha çok yüzeyde bulunan seramikler, küçük eserler ve köylerin merkezine taşınmış olan mimari elemanlar dikkate alındı.

Çalışmalara köy merkezlerindeki arkeolojik eserlerin envanterlenmesiyle başlandı ve daha sonra köylerin çevrelerindeki yerleşimlerin detaylı yüzey

* Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Isparta/TÜRKİYE. mehmetozhanli@sdu.edu.tr

Öğr. Gör. Hakan ALPASLAN, Akdeniz Üniversitesi Manavgat Meslek Yüksekokulu, Antalya/TÜRKİYE. hakanalpaslan@akdeniz.edu.tr

Ersin ÖZEN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur/TÜRKİYE. ersinozen3@gmail.com

Ali GÜNDOĞAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur/TÜRKİYE. ali.gundaogan@gmail.com

Habibe UĞUZ, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Isparta/TÜRKİYE. habiibe.uguz@gmail.com

incelemesine devam edildi. Yapılan çalışmada, geçen yıl araştırılan köylerde olduğu gibi, çalışılan köylerin tamamının merkezlerinde, Roma İmparatorluk Dönemi ve daha geç dönemlere ait arkeolojik eserlere rastlanıldı. Özellikle köy camileri, eski çeşmelerin duvarları ve eski evlerin temellerinde antik taşlar yoğunlukla kullanılmıştır. Köy merkezlerindeki bu antik taşlar, genellikle köylerin üzerine ya da yanı başına kurulduğu eski yerleşimlere aittir. Koruyaka Köyü'nde Roma Dönemi'ne ait çok az yapı malzeme vardır. Köy eski yerleşimden batıya, derenin içine kaymıştır. Çetince Köyü, Tunç Çağı yerleşiminin 2 km doğusunda bulunan Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait klasik yerleşimin üzerindedir. Bahtiyar Köyü, eski kale yerleşiminin eteğine inşa edilmiştir. Keçili Köyü, eski yerleşimin yaklaşık 1 km doğusundadır. Madenli Köyü ve Höyükli kasabası, Tunç Çağı ve öncesine tarihlendirilen höyüklerin tam üzerine kurulmuştur. En çok yerleşim Höyükli sınırları içerisinde bulunmaktadır. Eğirler Köyü, eski yerleşimin yaklaşık 1 km güneyine kaymıştır. Yağcılar Köyü ise Tunç Çağı höyüğünün 1 km güneyine yerleşmiştir. Köylerin tamamını birbirine ve Antiokheia'ya bağlayan antik yol ağı rahatlıkla izlenebilmektedir. Yol ağını kontrol eden Koruyaka, Bahtiyar ve Madenli kaleleri, Men Tapınağı'nın bulunduğu Karakuyu dağındaki gözetleme kulesini ve Sağır kalesini görmektedir.

Yapılan çalışmada en erken yerleşimin Balcı ile Keçili Köyü sınırında bulunan Kabız İni mağarası ve en geç yerleşimin de Madenli'de bulunan Senitli yerleşimi olduğu belgelendi. Çok sayıda çakmaktaşı aletin bulunduğu mağara uzun zaman yerleşim görmüştür. Buluntular arasında Orta Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen çakmak taşından yapılmış bir alet, bölge tarihi için oldukça önemlidir (Resim: 1). Senitli yerleşimi ise bir Bizans Köyü olmasına karşın Osmanlı'nın geç dönemlerine kadar iskân görmüştür.

Höyük yerleşimlerinin dışında kalan antik kalıntılar, büyük oranda Roma İmparatorluk ve Bizans dönemlerine aittir. Bizans Dönemi'nden Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne geçiş sürecine ait arkeolojik veriler, Höyükli kasabası ve Yağcılar Köyü'nde bulunan köprülerdir (Resim 2). Köprülerden üç tanesi Antihos Çayı (Yalvaç Çayı), bir tanesi ise Akçaşar'dan gelip Antihos'a karışan Karabey deresi üzerine inşa edilmiştir. Köprülerden üçü sağlam, ayakta korunmuş iken, Yağcılar ile Yalvaç arasında bulunan köprü Devlet Su İşleri'nin (DSİ) dere ıslah çalışmalarıyla tahrip edilmiştir. Köprülerin inşasında, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki farklı yapılara ait olan mimari parçalar yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Köprüler Bizans Dönemi'nden günümüze dek onarılarak kullanılmış olmalıdır. Çünkü Antiocheia'dan başlayıp Baris'e

(Isparta) doğru giden ana yol *Via Sebaste* buradan geçmektedir. Antihos Çayı'nı takip eden yol boyunca belli aralıklarla su kuyuları da bulunmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi mimari tekniğini gösteren kuyular düzgün büyük bloklarla örülerek yapılmıştır. Bugünkü Isparta yolu, antik yolun yaklaşık 500 m doğusuna kaymıştır. Osmanlı İmparatorluğu'yla birlikte köylerdeki arkeolojik veriler tekrar çoğalmaktadır.

Bu yılki çalışmalarda dikkat çeken yerleşimler, Halepoğlu Ören ve Bah-tiyar Köyü'nde bulunan Dokuzinler'dir. Keçili Köyü'nün yaklaşık 1 km güneydoğusunda, Derbent boğazının kuzey yakasında; Antiocheia'yı, Men Tapınağı'nı, Sağır, Asar, Çaltı ve Madenli kalelerini gören Halepoğlu Ören yerleşimi stratejik bir noktadadır. Kentin doğusu, doğal sur gibi yükselen bir dağ ile güneyi ve batısı Derbent boğazının oldukça dik olan kanyon yamaçlarıyla korunmaktadır. Derbent boğazındaki göletten Keçili Köyü'ne su taşıyan kanalın inşası sırasında yerleşime büyük zarar verilmiştir. Bundan dolayı kentin etrafının bir surla çevrili olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Yerleşim höyüğe benzer küçük bir tepelik şeklindedir. Yerleşimin üzeri yoğun bitki örtüsü ve küçük ağaçlarla kaplıdır. Yerleşim içerisinde derinliği 4 metreye ulaşan çok sayıda kaçak kazı çukuru açılmıştır. Kaçak kazılar yüzünden aşırı tahrip edilmiş olan kentin, en az Helenistik Dönem'den itibaren var olduğunu gösteren arkeolojik veriler bulunmaktadır. Yerleşimde bulunmuş ve bugün Keçili Köyü'nün camisinin önünde duran bir Makedon'a ait mezar taşı bunun en güzel örneğidir (Resim: 3). Mezar taşının iki köşesinde Yunanca yazıt bulunmaktadır. Orta kısmında işlenmiş olan kapının üzerinde, diğer bezemelerin yanında mezar sahibini gösteren bir erkek kabartması yapılmıştır. Stel üzerindeki yazıt, Makedon bir mühendise ithaf edilmiştir (Resim: 4).

Halepoğlu Ören'in bulunduğu vadinin güney yakasındaki kayalıkta Kabız İni mağarası görülür (Resim 5). Orta Paleolitik aletlerin bulunduğu Kabız İni mağarası yerleşimi, kent ve çevresinin en erken dönemlerden günümüze dek kesintiye uğramadan yaşam alanı olarak seçildiğini göstermektedir. Derbent boğazında bulunan Halepoğlu Ören, Şarkikaraağaç'tan gelip Yenice Kale üzerinden Gelendost'a giden yolu kontrol eden, Gelendost ve Yalvaç ovalarına hâkim konumuyla Antiocheia ve Sağır'dan sonra büyük klasik kentlerden bir tanesidir. Madenli ve Balcı köylerinden gelip İç Anadolu'ya geçişi sağlayan bu kestirme yollar günümüzde de aktif olarak hala kullanılmaktadır.

Yüzeyde ve kaçak kazı çukurlarında bulunan seramiklerin büyük çoğunluğu M.S 1. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar geniş bir tarihleme aralığı sunmaktadır.

Kaçak kazılarla açığa çıkarılan kaliteli işçilikli duvarlar, kentin Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki zenginliğine işaret eder. Yeşil ve mavi astarlı seramikler ve geç dönemlere ait duvarlar kentin, Bizans Dönemi'nde kullanılmaya devam ettiğinin arkeolojik kanıtlarıdır. Yerleşim, Geç Bizans Dönemi'nde, Keçili Köyü'nün büyük çeşmesinin bulunduğu derenin içerisine ve doğu yamaçlarına kaymış olmalıdır. Bu alanın yüzeyinde geç dönemlere ait yoğun seramik ve küçük eserler görülmektedir. Osmanlı İmparatorluk Dönemi'nde ise günümüz Keçili Köyü'nün bulunduğu alan yerleşim olarak seçilmiştir.

Bahtiyar Köyü'nün yaklaşık 3 km güneydoğusunda, Cevizli deresinin kuzey yamacındaki kayalığa birbirine bitişik oyulmuş mekânlar, halk tarafında "dokuz inler" olarak adlandırılmıştır. Dokuz in denilmesinin sebebi, dışardan dokuz adet pencerenin görülmesidir (Resim: 6). Yumuşak dokulu kil/kireç kayalığa oyulmuş 7 adet ana mekân ve bunlara bağlı daha küçük odalar bulunmaktadır. Tavan yükseklikleri 1,5 m olan mekânların tamamında birbirine geçiş sağlayan kapılar açılmıştır. Bazı mekânların duvarlarına küçüklü büyüklü nişler ile tabanda sekiler yapılmıştır. Günümüzde bu mekânlara en doğuda bulunandan ulaşılabilir. Diğerleri yerden oldukça yukarıda kalmaktadır. Yumuşak dokulu kaya büyük bir ihtimalle zamanla erimiş ve yıkılmış olmalıdır. Bundan dolayı, buraya ulaşım ve yerleşimin erken dönemi hakkında sadece tahmin yürütülebilir.

Kayaya oyulmuş bu mekânlar, Geç Hristiyanlık Dönemi yerleşimine işaret etmektedir. Kapadokya'da bulunan kaya evlerine işçilik ve tasarım olarak oldukça benzerdirler. Bunların ev mi yoksa mezar mı olarak kullanıldıkları konusunda arkeolojik veriler oldukça azdır. Ancak, evsel mekânlar olarak kullanılmış olma ihtimali daha yüksek görülmektedir. İslam dininin bölgeye egemen olmasıyla birlikte Hristiyanlık ve diğer inançlara mensup bazı insanlar merkezlerden uzak vadi içlerine yerleşmiş ve daha ücra bölgelere çekilmişlerdir.

Dokuzinlerin yaklaşık 1 km batısında bulunan Gedikli yerleşimi, bu mekânlarla bağlantılı olmalıdır. Yerleşimin bulunduğu alanda da benzer kaya işçilikleri görülmektedir. Gedikli deresinin kenarında bulunan yerleşimin çeşmesi hala akmaktadır. Bu su kaynağından Bahtiyar kalesine su taşıyan künkler yer yer izlenebilmektedir. Yol yapımı sırasında büyük tahribata uğratılmış olan yerleşimde görülen çok sayıda kaçak kazı çukuru, tahribatin boyutunu daha da arttırmıştır. Birçok yapının temel kalıntıları, yapılar hakkında bilgi edinmesini sağlamaktadır. Yerleşimin yüzeyinde ve kaçak kazı çukurlarında M.S. 5. yüzyıl ve sonrasına ait seramikler yoğunluktadır.

Bahtiyar Köyü'nün eteğine kurulmuş olduğu tepede bir kale yerleşimi bulunmaktadır. Bir höyük görüntüsünde olan yerleşim büyük oranda tahrip edilmiştir. Yerleşim yerlerini ve yol ağlarını koruyan kalelerin tamamı, Men Tapınağı'nın bulunduğu Gemen Korusu'ndaki gözetleme kulesini, Karakuş dağlarının üzerinde bulunan Sağır kalesini ve hepsi birbirini görecek noktalara inşa edilmiştir. Kalelerin bazılarının içerisinde yerleşim bulunurken bazıları sadece gözetleme için kullanılmıştır. En büyük yerleşim Madenli kalesidir. Yaklaşık 9,50 hektarlık bir alanı kaplayan kale, Madenli Köyü'nün de eteklerinde kurulmuş olduğu 1100 rakımlı tepe üzerinde yer almaktadır (Harita: 2). Yerleşimin üzerine kurulduğu tepenin doğusu ve güneydoğusu hariç diğer kısımları doğal ana kayalık ile çevrilidir. Doğal kayalar aynı zamanda sur görevi görmektedir. Doğuda ve güneydoğuda ise sur duvarları kuru duvar tekniğinde irili ufaklı moloz taşlarla örülmüş ve kulelerle desteklenmiştir. Sur içerisinde kalan alan topoğrafyaya uygun biçimde iki teras halindedir. Bu teraslar üzerinde çok sayıda yapı kalıntılarına ait irili ufaklı moloz taşlardan oluşan duvarlar izlenebilmektedir. Tepenin doğal yapısı göz önünde bulundurulduğunda kalenin giriş kapısının doğuda yer aldığı düşünülebilir. Kale, Isparta'dan gelen ve kent yakınlarında ikiye ayrılan vadiler içerisinde Yalvaç ve Şarkikaraağaç'a devam eden yolların kontrol noktasındadır. Kale içerisinde ve çevresinde yapılan incelemelerde yoğun miktarda seramik parçalarına rastlanmıştır. Seramik buluntuların çoğunluğunu günlük kullanım kaplarına ait kalın cidarlı, astarsız, ağız, dip ve gövde parçaları oluşturmaktadır. Ele geçen parçalar orta ve iyi pişirilmiş olup içerisinde hamur katkı maddesi olarak kireç, kum, şamot ve az mika kullanıldığı tespit edilmiştir. Ağız ve gövde parçalarının yanı sıra bir adet ağırşak bulunmuştur. Seramikler, Roma İmparatorluk Dönemi'nden Geç Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir zaman aralığına tarihlenebilir. Kalenin güneydoğu eteğinde bulunan Höyük Kalkolitik Çağ'a kadar inmektedir. Bugünkü Madenli (Körtürnek) Köyü bu höyüğün etrafına kurulmuştur. Antihos çayı ile Dedeçam çayının birleştiği noktada bulunan höyük, bu verimli topraklarda Kalkolitik Çağ'dan günümüze yerleşimin kesintiye uğramadan devam ettiğini belgelemektedir. Kale de Demir Çağı'nda inşa edilmiş ve Geç Bizans Dönemi'ne kadar kullanılmıştır.

Koruyaka kalesi, köyün yaklaşık 3 km batısında Kale olarak adlandırılan mevkidedir. Çetince Köyü'ne hâkim tepenin üzerindeki kale, doğuda Sultandağlarını (Men ve Sağır) güneyde ise Anamas dağları üzerinde bulunan Yaylacık ve Ördekçi kalelerini görmektedir. Kale, tepenin topoğrafyasına uy-

gun olarak "D" harfine benzer bir plana sahiptir (Resim: 7). Kalenin duvarları harç kullanılmadan moloz taşlarla örülmüştür. Kalenin girişi doğudadır. Kalenin yer aldığı tepeye Koruyaka Köyü içerisinde batıya devam eden ayrıca, Çetince Köyü'nden Gene deresi boyunca güneye uzanan stabilize yollardan ulaşım sağlanmaktadır. Kalenin doğusunda güneye doğru uzanan ve bugün de tarım arazilerine ulaşım sağlayan bir başka toprak yol daha mevcuttur. Kaleye ulaşım sağlayan stabilize yollar ve kaleden güneye uzanan yol muhtemelen antik dönemde de kullanım görmekteydi. Kaleden güneye devam eden toprak yol, antik dönemde Anamas eteklerinde bulunan Yaylacık kalesi ile bu kaleyi birbirine bağlamaktaydı. Kalenin doğu duvarından kuzeybatı duvarına kadar olan iç mesafe yaklaşık 80 metredir. Kale içerisinde doğu duvarına bitişik iki büyük mekân tespit edilmiştir. Mekânların arazinin eğimine uygun biçimde teraslandırılarak inşa edildiği görülmektedir. Mekânların kuzeydoğusunda koyu gri renkte yerel malzemeden yapılmış değirmen taşı parçası bulunmuştur. Alanda oldukça az seramik parçasına rastlanmıştır. Ele geçen seramikler Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait niteliksiz parçalardır. Koruyaka kalesi, Anamas dağlarında bulunan kalelerle Yalvaç ovasındaki yerleşimleri gözetleme olarak birbirine bağlamaktadır.

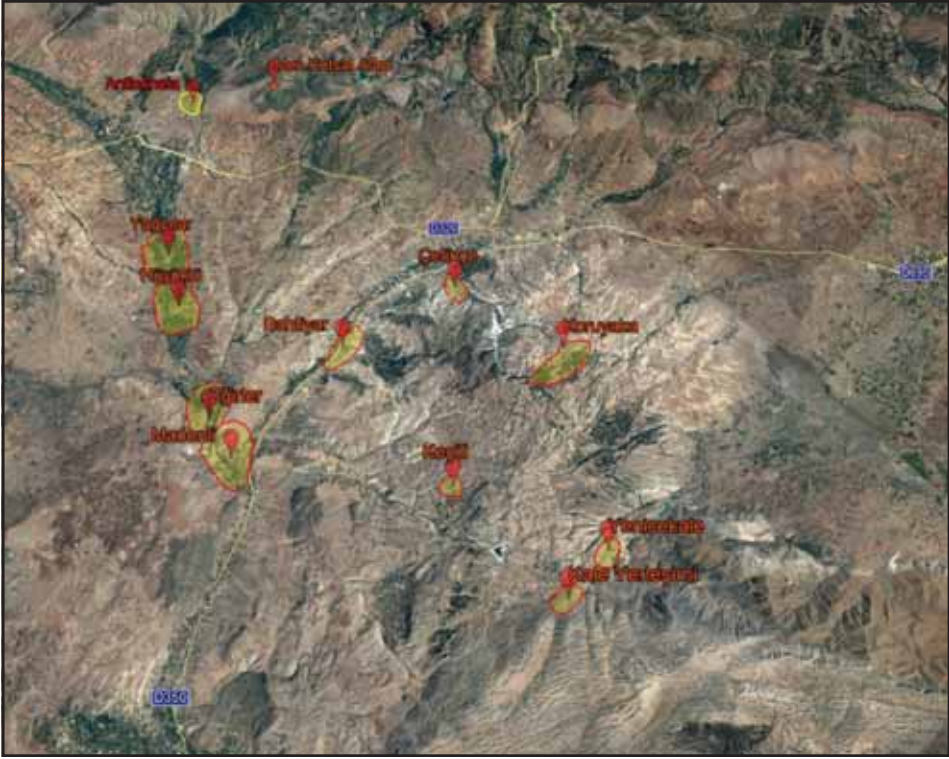
Bu yılki çalışmada mağaralar, höyükler, kaleler, klasik, köy ve çiftlik yerleşimleri ve yol ağlarıyla ilgili çok farklı sonuçlar elde edildi. Yerleşimlerde çok az mimari yapı korunmuş olmasından dolayı yukarıda da belirtildiği üzere, yüzeyde bulunan seramikler ve diğer küçük buluntular değerlendirildi. Seramik ve diğer buluntular, Roma İmparatorluk Dönemi'nden Geç Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir tarih aralığı sunmaktadır. Esas tarihlemeye yardımcı olan eserler ise köy/kasaba merkezlerinde bulunan mimari elemanlardır. Özellikle Höyükli kasabası ve Çetince Köyü'nde oldukça fazla mimari parça bulunmaktadır.

Höyükli kasabası, ismini aldığı höyüğün tam üzerine kurulmuştur. Höyükli Belediyesi önünde bulunan sunaklar, mezar stelleri, sütun ve başlıkların büyük bir kısmı Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yapılardan kalmadır. Hristiyanlık Dönemi'ne ait çok sayıda mimari parça da görülmektedir. Bu parçaların da büyük kısmı kilise mimarisine aittir. Kiliseye ait mimariler, höyük üzerinde bulunan eski caminin yenilenmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Kasaba, Bizans kentinin tam üzerinde varlığını devam ettirmektedir.

Çetince Köyü'nde ise çok sayıda kapı betimlemeli Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mezar stelleri dikkat çekicidir. Ayrıca, Merkez Camii'nin duvarları da büyük oranda Roma İmparatorluk ve Bizans dönemlerine ait antik

taşlarla örülmüştür. Kasaba ve köylerin merkezlerinde görülen kilise mimarisine ait mimari elemanlar, bu yerleşimlerin erken dönemlerinde kiliselerin olduğunu belgelemektedir.

Höyükli, Çetince ve diğer köylerin/kasabaların merkezinde bulunan antik mimari elemanlar, üzerine kurulmuş olduğu erken yerleşimlerden devşirilmiştir. Kasaba ve köylerdeki bu büyük ve küçük yerleşimler, bölgenin büyük kenti Antiokheia'ya bağlı ve Antiokheia'nın ekonomik teritoryumunu oluşturmaktadır. Bu yıl çalışılan yerleşimlerin tamamını birbirine ve Antiokheia bağlayan yol ağlarının büyük bir bölümü günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır.

Harita 1: Çalışılan alanlar.

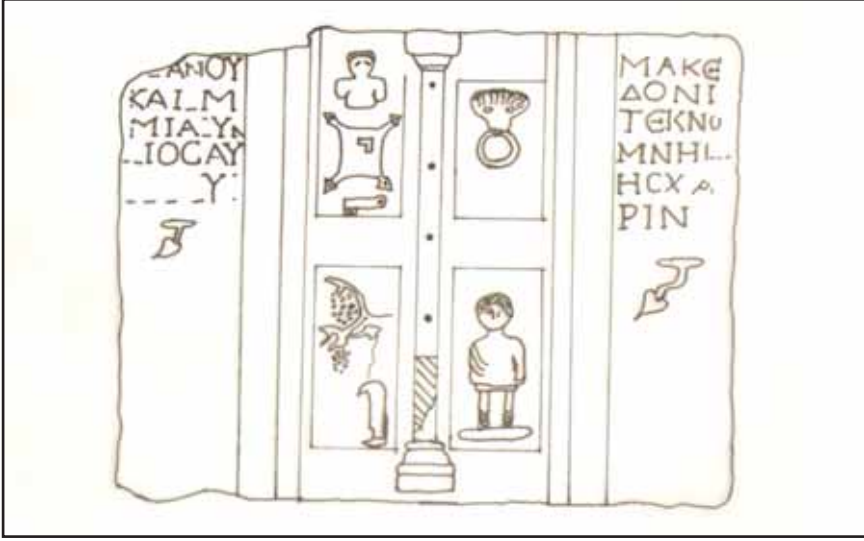
Resim 1: Kabız İni çakmaktaşı alet.

Resim 2: Höyükli Kemer Köprü.

Resim 3: Makedon mezar taşı.

Resim 4: Makedon mezar taşı çizimi.

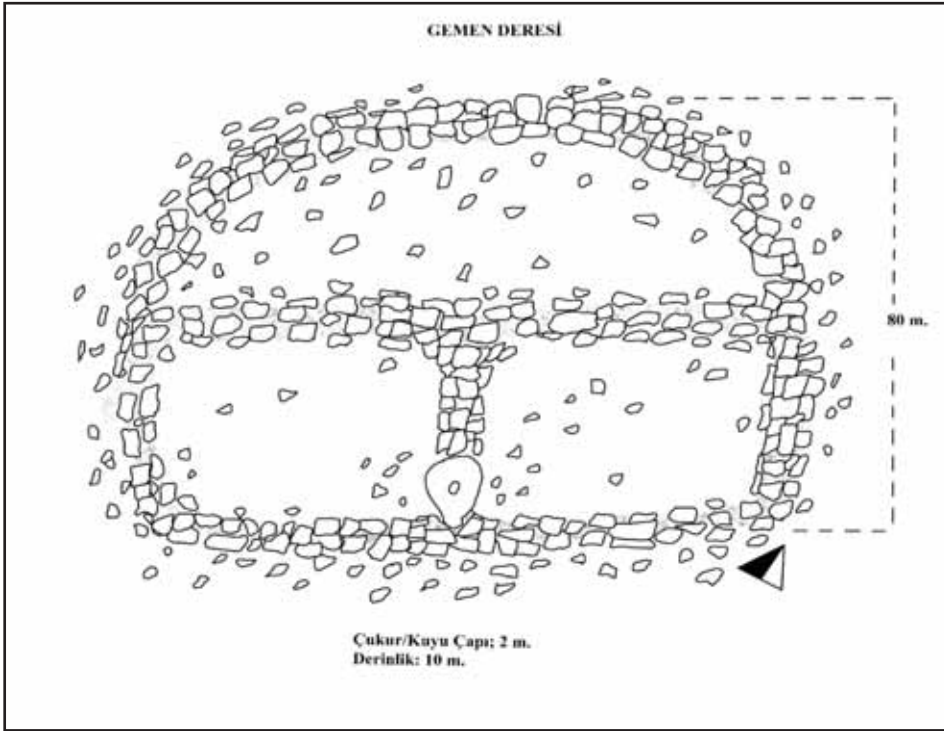
Resim 5: Kabız İni.

Resim 6: Dokuz İler.

Harita 2: Madenli Kalesi.

Resim 7: Koruyaka Kalesi.

2018 YILI ANKARA İLİ VE İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Mehmet SAĞIR*
İsmail ÖZER
İsmail BAYKARA
Seçil SAĞIR
Serkan ŞAHİN
Ece EREN
Ayşegül ÖZDEMİR
Berkay YAŞAR

2018 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 24.07.2018 tarih ve 6253598-202.03.02-E86497 sayılı yazısıyla verilen izin sonucunda, 03.09.2018 tarihinde başlamış ve 12.09.2018 tarihinde sona erdirilmiştir.

Yüzey araştırmasına, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümünden Prof. Dr. İsmail ÖZER, Araş. Görv. Ece Eren, Araş. Görv. Ayşegül Özdemir, Ahi Evran Üniversitesinden Dr. Öğretim Üyesi Seçil Sağır, Dr. Öğretim Üyesi Serkan ŞAHİN, Yüzüncü Yıl Üniversitesinden Doç.Dr. İsmail Baykara, Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü Lisansüstü öğrencilerinden Berkay Yaşar Bakanlık temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Tuğba Bahçivan Şimşek katılmıştır.

* Prof.Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara / TÜRKİYE msagir@ankara.edu.tr
Prof.Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü Paleoantropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE
Doç.Dr. İsmail BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Edebiyat Fak. Antropoloji Bölümü-Van/TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Seçil SAĞIR, Ahi Evran Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Bağbaşı Kampüsü-Kırşehir/TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ŞAHİN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE
Araş Gör. Ece EREN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara / TÜRKİYE
Araş Gör. Ayşegül ÖZDEMİR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE
Berkay YAŞAR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fizik Antropoloji Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE

2018 yılı araştırmamızda Neojen döneme ait Miyosen ve Pleistosen dönem olarak tanımlanmış jeolojik oluşumlarda bulunan fosil ve kültürel kalıntılar araştırılmıştır. Bu kapsamda araştırmalarımızda bölgeye ait Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün 1/200000 ve 1/100000'lik jeoloji haritaları, 1/100000'lik ve 1/25000'lik topografik haritalar ve jeoloji haritalarının uydu görüntülerine bindirildiği uydu fotoğrafları kullanılmıştır. Araştırmanın amacına ilişkin buluntu elde edilen yerlerin GPS değerleri ve rakımları belirlenerek haritalar üzerine işaretlenmiş, fotoğraflanmış ve elde edilen yeni buluntular yüzey araştırması veri tabanına işlenmiştir.

Ankara İli ve ilçeleri, tarih öncesi insan hareketlerinin izlerini ve fosil kayıtlarını tespit etmeye yönelik Pleistosen dönem ve Miyosen dönem memeli faunası ve paleoekolojik kalıntıların tespitine yönelik yüzey araştırması çalışmalarının 2018 yılındaki çalışmaları Ankara ilinin kuzey, kuzey batısında Kahraman Kazan İlçesi, Ankara İl merkezinin batı ve kuzey batısında bulunan Ayaş İlçesi ve köyleri ile yine Ankara il merkezinin kuzeyinde yer alan Kızılcahamam İlçesi ve köylerinde gerçekleştirilmiştir (Harita: 1). Çalışmalar kapsamında elde edilen buluntuların tanımlamaları yapılmış, bulunduğu alanlar kayıt altına alınmış, bu alanlarda tespit edilen buluntular envanterlik ya da etütlüklük malzeme amacıyla toplanmıştır.

KAHRAMAN KAZAN İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Yassıören Köyü ve çevresinde yürütülen araştırmalarda, köyün hemen kuzeyinde yer alan Sinaptepe ve çevresinin taranması sonucunda (Resim: 1) tepenin batı yamaçlarının üst teraslarında oldukça yoğun miktarda pleistosen dönem insanların üretmiş oldukları çekirdek, vurgaç, ön kazıyıcı, kenar kazıyıcı yonga, dilgi ve çentikli alet bulunmuştur (Resim: 2). Bu çalışmalar esnasında aynı bölgede yamaçlarda önceki yılda olduğu gibi Miyosen çökelleri içerisinde sürüklenmiş ve yamaçlara yayılmış halde çok sayıda fosil buluntu gözlemlenmiştir. Pleistosen dönem insanların yapmış olduğu taş aletlerin ölçülerinin alınması ve arazide fotoğraflanmaları yapılarak kaydedilmiştir.

Kahraman Kazan Örencik göleti ve çevresinde yürütülen çalışmalarda çok sayıda yonga ve çekirdek parçası bulunmuştur. Bu alandan elde edilen veriler olasılıkla Paleolitik dönemden daha çok yakın dönemlerde kullanılmış görüntüsü sergilemekle birlikte, bölgede çakmaktaşı hammaddesinin yoğun olarak bulunması buradan çakmaktaşılarının taşınarak kullanılmış olma olasılığını ortaya koymaktadır.

Kahraman Kazan İlçesi'nin yaklaşık 12 km Kuzeydoğusunda bulunan Yayalar Köyü ve çevresinde yürütülen çalışmalarda, Asmani Mevkii'nde olduğu bildirilen mağaralar araştırılmış ancak sözü edilen mağaraların sertleşmiş jeolojik toprak oluşumlarının zamanla oyulmasından kaynaklanan küçük ölçekli oyuklar olduğu tespit edilmiştir. Köyün kuzeybatısındaki kayalık bölge ve çevresindeki tarlalarda yapılan araştırmalarda kuvarstan bazı yongalar bulunmuştur. Yayalar Köyü'nün kuzeyinde bulunan Asarkaya Arkeolojik yerleşimi ve çevresinde yürütülen çalışmalarda, bu alanda bazı yerlerde kaçak kazı çukurlarının olduğu ve çevresinde çok sayıda arkeolojik seramik parçasının yayılım gösterdiği, yine kaçak kazı alanının kenarlarında insan iskeleti parçalarının olduğu tespit edilmiştir. Çevrenin araştırılması sonucunda çakmaktaşıdan yongalara da rastlanılmıştır. İlçenin kuzeybatısında bulunan Sarılar Köyü'nün güneyinde yürütülen çalışmalarda hem Miyosen dönem fosil faunası açısından, hem de Pleistosen dönem insanların ürettiği olduğu taş aletler açısından önemli buluntulara ulaşılmıştır (Resim: 3 ve 4). Sarılar Köyü'nün güney doğusunda yer alan Göğce Tepenin yamaçlarında yoğun taş aletler bulunmuştur. Bu alanın açık yerleşim yeri olarak ya da taş aletlerin yapıldığı bir atölye olarak kullanıldığı düşüncesi, elde edilen yoğun buluntularla desteklenmektedir. Bu alandan elde edilen buluntular Ankara'nın Pleistosen dönemde (bulunan taş aletler olasılıkla Alt Paleolitik ve Orta Paleolitik'in başlangıcı) yaşamış olan insanların yayılım alanlarının tespitine ve kültürel özelliklerinin belirlenmesine yönelik bir kazının yapılmasını gerektirecek nitelikte zengin bir alan olduğunu göstermektedir.

Sarıları Köyü'nün kuzeyinde daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda tespit edilen Miyosen dönem fosil lokalitelerinden olan Kavakdere Mevkii'nde yapılan çalışmalarda çökellerin yüzeyine dağılmış çok sayıda omurgalı fosilleri gözlemlendi. Bölgede yapılan çalışmalarda özellikle Gavuroğlu Tepenin Doğu yamaçlarında yer alan tarlalardaki sekilerde yine çok sayıda Pleistosen dönem insanları tarafından yapılmış olması muhtemel çakmaktaşılarından çekirdekler, kenar kazıyıcılar ve yongalar bulundu (Resim: 5).

Kahraman Kazan İlçesi sınırları içerisinde bulunan Kınık köyü ve çevresinde yapılan araştırmalarda, bölgede yer alan mağaralar ve çevreleri araştırıldı. Köyün kuzeyinde bulunan Kocakaya ve İnkaya mağaralarında yapılan incelemelerde herhangi bir kültürel dolgu tabakasının olmadığı ve bu nedenle araştırmamızın amacına uygun buluntuların olmadığı görüldü. Mağaraların çevrelerinde yapılan çalışmalarda ise olasılıkla Pleistosen dönem insanları tarafından işlenmiş çekirdek ve yongalar tespit edildi.

Anadolu otoyolunun Ankara çıkışında yolun hemen doğusunda bulunan Karalar köyü ve çevresinin araştırılması sırasında bazalttan yapılmış büyük yonga ve çekirdekler tespit edildi (Resim 6). Burada yer alan Asarkaya arkeolojik yerleşim yerinin çevresinde yapılan incelemelerde ise yamaçlarda yoğun arkeolojik kalıntıların olduğu görüldü.

KIZILCAHAMAM İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Kızılcahamam İlçesine bağlı Çeştepe (Çeştepe) Köyü'nün kuzeyindeki yüksek teraslarda 1948'de tespit edilen alanlar araştırıldı. Tepenin üzerinde bulunan tarlalarda, tarlaların yamaçlarında çok sayıda çakmaktaşıdan çekirdek, yonga parçaları bulundu (Resim: 7). Eğrekkaya Barajı ve çevresinde yapılan araştırmalarda, bölgede yer alan mağaralar ve çevreleri pleistosen dönem insan izlerinin tespitine yönelik olarak araştırıldı. Yukarı Çukurören Köyü'nün kuzeydoğusundaki Ağılini mağarası ve çevresinde buluntu elde edilemedi. Mağarada herhangi bir kültürel dolgu olmadığı tespit edildi. Yukarı Çukurören köyünden mağaraya giden yolun köy çıkışında birkaç tane yonga parçası tespit edildi.

AYAŞ İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Ayaş İlçesinde araştırmanın amacına uygun olarak Miyosen ve Pleistosen dönem araştırmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda, Kınık-Evci köyü yolu üzerinde bulunan tarlalarda ve arazide yapılan çalışmalarda oldukça yoğun miktarda çakmaktaşıdan çekirdekler, büyük yongalar, kenar kazıyıcılar gibi taş aletler bulunmuş ve gerekli kayıtları yapılmış ve bu lokaliteye Yayalar Lokalitesi ismi verilmiştir. Bu alan önemli bir lokalite olarak değerlendirilmektedir (Resim: 8).

Ayaş İlçesi köylerinden birisi olan ve ilçenin kuzeyinde bulunan Pınaryaka Köyü çevresinde bulunan Miyosen ve onun üzerinde yayılım gösteren Pleistosen dönem alanları incelenmiş ve daha önce fosil lokalitesi olarak tespit edilen alanlar ve çevresi gözden geçirilmiştir. Pınaryaka'nın hemen kuzeyinde uzanan Miyosen çökellerinde omurgalı fosilleri tespit edilmiştir.

Pınaryaka Köyü'nün yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda yer alan Asarın-tepe Mevkii'ndeki fosil lokalitesi ve çevresinin yeniden gözden geçirilmesi sonucu yüzeye ve yamaçlara yayılmış halde çok sayıda fosilin lokalitenin bulunduğu alandan tarlalara doğru tahrip olarak yayıldığı tespit edilmiştir. (Resim: 9). Bu alanda olasılıkla miyosen dönem atlarına ait kemik kalıntıları ile dönemin küçük baş hayvanlarına ait fosillerin yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Ayaş İlçesinin kuzeydoğusunda bulunan Başbereket Köyü ile Ayaş arasında bulunan Ankara Ayaş yolu üzerinde Ayaşa 8 km uzaklıkta, ana yolun kenarında daha önce tespit edilen fosil lokalitesi ve çevresinde yapılan çalışmalarda herhangi bir buluntu elde edilememiştir. Bu lokalitenin bulunduğu alanda bazı yapılaşmaların ve yeni yolların yapıldığı görülmüştür.

Yenikent Temelli yolu, Yenikentten yaklaşık 2.5 km mesafede bulunan arkeolojik kalıntıların bulunduğu Zir Vadisindeki doğal mağaralar ve çevresi araştırılmış, ancak araştırmanın amacına uygun herhangi bir buluntu elde edilememiştir.

Gökler Köyü'nün batısında bulunan Abdüselamdağı Tepesinin güneyinde bulunan Abdüselam Mağarası ve çevresi Pleistosen dönem insan hareketleri ve izlerinin tespiti amacı ile araştırılmış, mağarada herhangi bir buluntu elde edilemezken çevredeki çalışmalarda yonga parçalarına rastlanmıştır (Resim: 10).

Oltan Köyü'nün güneyinde bulunan Yörükyayla Tepesinin güneyindeki mağaralarda yapılan incelemelerde çevrede bazı düzeltili yongalar bulundu. Arkeolojik bir yerleşim olan Hamamboğazı (Şingırdaklı) Mağarasında araştırmanın amacına uygun herhangi bir buluntu elde edilemezken mağaranın içinde bazı insan iskeleti parçaları tespit edildi (Resim: 11).

SONUÇ

Ankara İlinde 2018 yılında yaptığımız yüzey araştırmasında önceden planladığımız gibi öncelikle 2017 yılında tespit edilen Kahraman Kazan İlçesi'ndeki pleistosen dönem ve miyosen dönem alanları araştırıldı. Buna ilaveten Kızılcahamam ve Ayaş ilçelerinde de miyosen dönem omurgalı fosil yatakları ve pleistosen dönem insan izlerini amaçlayan çalışmalarımıza devam edildi.

Geçen yıl Kahraman Kazan İlçesi'nin Yassıören Mahallesi'nin kuzeyinde Sinaptepe de tespit edilen pleistosen dönem insanları tarafından yapılan taş aletlerin bulunduğu alanın incelenmesi sonucunda bu alanda yeni taş aletler bulunmuş ve kayıt altına alınarak fotoğraflanmıştır. Aynı amaç doğrultusunda Sarılar köyü ve çevresinde yürütülen araştırmalar sonucunda yine Ülkemiz paleolitik için ve Ankara'nın tarihi geçmişi için son derece önemli olan yeni bir lokalite tespit edilmiştir. Karataş lokalitesi olarak isimlendirdiğimiz bu lokalite oldukça zengin taş alet buluntusunu içermektedir. Bu nedenle bu alan gelecek yıldan itibaren daha detaylı araştırılacak ve gerekli izinlerin alınması durumunda bu alanda bir kazının yapılması planlanmaktadır.

Kahraman Kazan İlçesinin Sarılar Köyü'nün kuzeyinde Gavuroğlu Tepesinin doğu yamaçlarında yer alan tarlalardaki sekilerde bulunan çakmaktaşı aletleri Paleolitik dönem açısından önemli bir lokalite olarak değerlendirilmektedir. Bu lokaliteye Gavuroğlu lokalitesi adı verilmiştir.

Kınık Köyü ile Evcı Köyü yolunun kenarında bulunan Yayalar lokalitesi olarak isimlendirilen pleistosen dönem insanların yapmış olduğu taş aletler açısından zengin olan lokalite de zengin buluntuları ile Ankara paleolitiği için yeni bir alan olarak 2018 yılı içerisinde bulunmuştur. 2018 çalışmaları sonuçları itibari ile oldukça önemli buluntulara ulaşılmasını sağlamıştır. Ankara ili çalışmalarının sürdürülmesi ile Ankara iline ait hem miyosen dönem açısından, hem de pleistosen dönem açısından çok daha fazla bulgu ve buluntu elde edileceğinin işaretlerini elde edilen sonuçlarla göstermektedir. Bu amaçla 2019 yılı çalışmaları bu yönde planlanacak ve yürütölmeye devam edilecektir.

KAYNAKÇA

Güleç, E., G. Saraç, 1993, *Türkiye Omurgalı Fosil Yataklarının Araştırılması Projesi*, MTA Yayınları.

Güleç, Erksin, "Historical Background and Current Research at Çandır Hominoid Site", *Geology and Vertebrate Paleontology of the Middle Miocene Hominoid Locality Çandır*, (2003), s. 1-8.

Sağır, M., İ. Özer, İ. Baykara, S. Sağır, S. Şahin, S. Önal ve Ayşegöl Özdemir "2017 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 491-502. 2019.

Sağır, M., İ. Özer, İ. Baykara, S. Şahin ve S. Sağır, "2015 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 281-294. 2016.

Sağır, M., İ. Özer, İ. Baykara, S. Şahin ve S. Sağır, "2014 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 2015.

Sağır, M., İ. Özer, İ. Baykara, S. Şahin ve S. Sağır, "2013 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 2014.

Sağır, M., İ. Özer, İ. Baykara, S. Şahin ve S. Sağır, "2012 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri Yüzey Araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 136-145, Muğla, 2014

Harita 1: 2018 yılı Ankara ili çalışılan alanlar.

Resim 1: Sinaptepe ve çevresi çalışmaları.

Resim 2: Sinaptepe ve çevresi buluntuları.

Resim 3: Karataş Paleolitik lokalitesi.

Resim 4: Karataş lokalitesi buluntularından bazıları.

Resim 5: Gavuroğlu lokalitesi buluntularından bazıları.

Resim 6: Karalar Köyü ve çevresi buluntuları.

Resim 7: Çeçtepe buluntuları.

Resim 8: Yayalar lokalitesi buluntularından bazıları.

Resim 9: Pınaryaka köyü fosil buluntularından bazıları.

Resim 10: Abdülislam Mağarası.

Resim 11: Hamamboğazı Mağarası insan iskeleti parçaları.

KONYA İLİ KARATAY VE ÇUMRA İLÇELERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ 2018 YILI SONUÇLARI

Michele MASSA*
Christoph BACHHUBER
Fatma ŞAHİN
Deniz SARI
Hüseyin ERPEHLİVAN
Yusuf TUNA

GİRİŞ

Disiplinler arası ve çok ölçekli bir araştırma projesi olan Konya Bölgesel Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi (KRASP), 2016 yılında hayata geçirilmiştir¹. Projenin ana amacı, yeni bir yüzey araştırması projesini, yayımlanmış yüzey araştırması, kazı ve paleoçevresel veri kümeleriyle bir araya getirerek Holosen'in başından Demir Çağı'nın sonuna kadar Konya Ovası'nın tarihöncesi ve erken tarihi dönemlerinin arkeolojisine bütüncül bir yaklaşım sağlamaktır. KRASP, bilhassa Neolitikleşme, şehirleşme, devlet oluşumu ve emperyalizasyon gibi bölgedeki uzun vadeli sosyopolitik süreçlere daha ayrıntılı bir anlayış sağlamayı ve bunları, daha kapsamlı arkeolojik ve çevresel bağlamları içinde bütünleştirmeyi amaçlamaktadır (krş. Massa ve diğerleri 2019a). Bu raporun da başlıca odağı olan KRASP'ın arazi çalışması kısmı,

* Dr. Michele MASSA, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Atatürk Bulvarı 154, 06690 Çankaya, Ankara/TÜRKİYE m.massa@ucl.ac.uk.

Dr. Öğr.Üyesi Christoph BACHHUBER, Oxford University, St. John's College, St Giles, Oxford OX1 3JP, İNGİLTERE, christoph.bachhuber@orinst.ox.ac.uk.

Dr. Öğr.Üyesi Fatma ŞAHİN, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Balcalı, Sarıçam-Adana/TÜRKİYE, fatmasahin@cu.edu.tr.

Dr. Öğr.Üyesi Deniz SARI, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Kampüsü, 11230 Bilecik –TÜRKİYE, deniz.sari@bilecik.edu.tr.

Dr. Öğr.Üyesi Hüseyin ERPEHLİVAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Kampüsü, 11230 Bilecik –TÜRKİYE, huseyin.erpehlivan@bilecik.edu.tr
Yusuf TUNA, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, yusuftuna65@gmail.com.

¹ KRASP, Michele Massa (Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü) ve Christoph Bachhuber (Oxford Üniversitesi) tarafından Fatma Şahin (Çukurova Üniversitesi) ile iş birliği içinde yönetilmektedir. Arazi çalışması 4 Haziran-6 Temmuz 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2017 yılında Konya Ovası'nın doğu bölümünde yer alan Çumra ve Karatay ilçelerinde yüzey araştırmasıyla başlamıştır. 2017 ve 2018 arazi çalışması sezonlarında daha önceki çalışmalar sırasında çoğunlukla ihmal edilen, araştırma alanının (bozkır ve dağlık alanları, aşağıya bakınız) 'marjinal' peyzajlarının incelenmesine öncelik verilmiştir (Harita: 1).

KRASP'ın çoğu arazi çalışması yöntemlerine, Douglas Baird tarafından KRASP'ın araştırma alanının hemen batı bitişiğinde bulunan bölgede gerçekleştirilen Konya Survey Project (bkz. Baird 1996) öncülük etmiştir. Mümkün olduğunca çok sayıda farklı buluntu yeri tipinin belirlenebilmesi için pek çok farklı yüzey araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bahsi geçen stratejiler, uydu görüntüsü analizi, Sayısal Yükseklik Modelleri ve topoğrafik haritalar; araba ile yapılan yüzey araştırması, yürüyerek yapılan yüzey araştırması, kanallar boyunca yürüyerek yapılan araştırma ve yerel halkın sağladığı bilgilerden oluşmaktadır (genel bir değerlendirme için bkz. Massa ve diğerleri 2019a). 2018 sezonunda 41 buluntu yeri ziyaret edilmiştir (harita 2, tablo 1). Böylece KRASP'ın incelediği ve %56'sı ilk kez ziyaret edilen buluntu yerlerinin sayısı, 98'e yükselmiştir. Raporun ilerleyen bölümlerinde KRASP'ın 2018 sezonunun ilk sonuçları ve bunların, Konya Ovası'nın arkeolojik tarihi için önemin-den bahsedilecektir.

ERKEN TARIM TOPLULUKLARI

Erken Holosen için arkeolojik kanıtların, özellikle Çarşamba-May Delta kompleksinde, doğal ve insan kaynaklı etkenler nedeniyle nadiren temsil edildiği düşünülmektedir. Bu bölgede 2-3 m. kalınlığa ulaşan alüvyal sedimentasyon küçük ve görece düz olan höyükleri örtmüş olmalıdır (Boyer ve diğerleri 2006). Bunların yanı sıra Türkmen-Karahöyük, Seyithan Höyük ve Karhane Höyük (ayrıca bkz. Baird 2002, 2006) gibi büyük oranda iskan devamlılığı gösteren bir çok daimî yerleşimin , erken dönem tabakaları daha kalın ve geniş olan Tunç ve Demir Çağı tabakaları tarafından örtülmüş olmalıdır. Bundan dolayı birden fazla dönemde iskân görmüş buluntu yerlerinde, Erken Holosen'i tanımlayıcı taş alet ve çanak çömlek genel olarak az sayıdadır ve bu buluntuların tanımlanması güçtür.

Buna karşın KRASP'ın 2017 ve 2018 sezonlarında, kayda değer miktarda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem buluntu yeri tespit edilmiştir. Bu buluntu yerleri, hem Boncuklu ve Pınarbaşı'yla çağdaş olan Erken Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem hem de Can Hasan III, Çatalhöyük XII öncesi ve Suber-

de'yle çağdaş olan Geç Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem buluntu grupları vermişlerdir. Bunlardan, toplamda birkaç yüz tane tanımlayıcı taş alet veren Akarca kaya sığınağı (Massa ve diğerleri 2019b) ve Beşağıl, KRASP çalışma alanı içindeki en önemli buluntu yerleridir. 2018 yılında bulunan ve bir açık hava konaklama yeri olan Beşağıl, Can Hasan III ve Çatalhöyük XII öncesi ile yakın benzerlikler göstermektedir (Massa ve diğerleri 2019a, 2019b). Bahsi geçen büyük buluntu gruplarına ek olarak Tunç-Demir Çağı höyükleri olan Büyük Aşlama Höyük, Göktömek Höyük, Ali Höyük, Göçü Höyük ve Kuruhöyük gibi yerleşimlerden de birbirinden bağımsız, çok sayıda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem taş alet buluntuları ele geçmiştir (Massa ve diğerleri 2019b). Çarşamba-May Deltası içinde gerçekleştirilen daha önceki yüzey araştırmalarında höyüklerden ele geçen birçok tekil buluntu da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem varlığını göstermektedir (Bahar ve Koçak 2004; Baird 2006, 2010). Toplamda Pınarbaşı ve Akarca'da bulunan iki kaya sığınağı ve Beşağıl'daki açık hava konak yerine ek olarak, bölgede Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem buluntuları veren en az 12 höyük bilinmektedir. Eğer höyüklerin esasen yerleşik toplulukların bir ürünü olduğu dikkate alınırsa, bu buluntular Boncuklu ve Çatalhöyük XII öncesiyle çağdaş ve olasılıkla bozkırda ve dağlık alanlarda yaşayan avcı-toplayıcı gruplarla eş zamanlı olarak var olmuş küçük (tarım yapan?) köylerin varlığına işaret ediyor olabilir gibi görünmektedirler.

Çanak Çömlekli Neolitik Dönem için, KRASP'ın çalışma alanında ana Doğu Çatalhöyük silsilesiyle çağdaş bir tabakaya sahip ve büyük buluntu grupları içeren bir buluntu yeri bulunamamıştır. 2017-2018 sezonlarında Sütçehöyük ve Kartepe Höyük'ten elde edilen sadece iki tekil buluntu MÖ 7. binyıla tarihlenmektedir. Pınarbaşı (Baird ve diğerleri 2011, 2012) haricinde Doğu Çatalhöyük ile çağdaş olan herhangi bir açık hava konak yeri ya da kaya sığınağı henüz bilinmemektedir. Bununla birlikte Çanak Çömleksiz Neolitik'te olduğu gibi, Çarşamba Deltası'ndan birçok münferit Çanak Çömlekli Neolitik Dönem buluntusu bilinmektedir (2006). Her ne kadar bir fotoğrafı ya da çizimi bulunmasa da benzer buluntular French (1966) ve Bahar (Bahar ve Koçak 2004) tarafından Toroslar'ın etekleri boyunca kaydedilmiştir. Bu anlamda sonraki dönemlerde önemli bir iskân görmemiş olan ve hemen yüzeyde bulunan Neolitik tabakalarıyla Çatalhöyük; normalde daha sonraki iskân tabakaları tarafından Erken Holosen kanıtlarının çoğunun yok edildiği Konya Ovası'nda özgün bir durumu temsil etmektedir. Fakat Baird (2006) ve Hodder'ın (2014) Çatalhöyük'ün Konya Ovası'nda yerleşik düzende yaşayan

bir topluluğun yaşadığı tek yerleşim olduğunu düşünmelerine rağmen yukarıda bahsedilen kanıtların ışığında, Çarşamba Deltası ve Toroslar'ın eteklerinde -her ne kadar boyutları daha küçük olsa da- yerleşik düzende yaşayan ve tarım yapan toplulukların başka yerleşimlerinin de olduğu öne sürülebilir.

Erken Kalkolitik boyunca yerleşim düzenlerinde, genellikle 1-2 ha'lık bir alana sahip, yeni kurulan çok sayıda küçük yerleşimle birlikte çarpıcı bir değişiklik olduğunu görmekteyiz. İstisnasız olarak yerleşimlerin hepsi Çarşamba-May Deltası ve Toroslar'ın eteklerinin daha sulak alanlarıyla sınırlı bulunmaktadır. Bu durum bölgede yapılan jeolojik çalışmaların ortaya koyduğu, iklimin uzun vadede daha kurak hale gelmesiyle ilişkili görünmektedir (ör: Ayala ve diğerleri 2017; Karabıyıkdoğan ve Kuzucuoğlu 1998). Çatalhöyük "devasa yerleşme" boyut olarak küçülse de (ve yerleşim Doğu Çatalhöyük'ten Batı Çatalhöyük'e kaysa da, Orton ve diğerleri 2018) yerleşim, açıkça görülüyor ki Konya Ovası'nın merkezi olarak kalmaya devam etmiştir. Bu durum, sadece yaklaşık olarak 8 ha olan boyutuyla değil, çağdaş olduğu (yontma taş alet buluntu gruplarının %20-50'si obsidiyenden oluşan) diğer buluntu yerlerine kıyasla sahip olduğu (yontma taş alet buluntu grubunun %95'ini oluşturan) çok sayıdaki obsidiyenle de öne sürülmektedir. Çatalhöyük'ün bu denli çok sayıda obsidiyene sahip olması, yerleşimin bölgesel değiş tokuş ağlarındaki önemini ortaya koymaktadır (Baird 2006).

MERKEZİLEŞMENİN BAŞLANGICI

Bugüne kadar Konya Ovası'ndaki çoğu arkeolojik projenin (ve en iyi belgelenmiş, kapsamlı şekilde yayımlanan kazıların tamamının), erken tarihöncesi dönemlere odaklanmasına rağmen KRASP'ın bölgedeki araştırması, Orta Anadolu toplumlarının merkezileşme süreci (tabiri için, krş. Çevik 2007) ile ilgili merak uyandırıcı bilgiler sağlamaktadır. Samih Höyük, Sarlak Höyük, Seyithan Höyük ve Karhane Höyük'ü de içeren birçok büyük buluntu yeri, en geniş yayılım alanlarına MÖ geç 4. binyıl – orta 3. binyılda ulaşmış görünmektedirler. Baird tarafından yapılan incelemeler göstermiştir ki Erken Tunç Çağı'ndaki yayılım alanı yaklaşık 35 ha'ı bulan (1997, 1999) Seyithan Höyük, sadece Konya Ovası'nın değil tüm Batı ve Orta Anadolu'nun da en büyük Erken Tunç Çağı yerleşimi olarak görünmektedir. 2017'de KRASP tarafından incelenen Samih Höyük'ün (17/21) ana konisi, yaklaşık 20 ha'lık bir alanı kaplamakta ve seramik malzemeleri büyük çoğunlukla Geç Kalkolitik/Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlendirilmektedir (Massa ve diğerleri

2019a, 2019b). 2018 yılında, toplamda yaklaşık 25 ha'lık alanı kaplayan bir merkezi höyük ve bir aşağı terastan oluşan Sarlak Höyük'te yoğun bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, Sarlak'ın MÖ 4. binyılda yaklaşık 10 ha'lık bir alana sahip olduğunu ve en geniş yayılım alanı olan 25 ha'a MÖ erken ve orta 3. binyılda eriştiğini göstermiştir. Yerleşimin iskân edilen alanı, MÖ geç 3. binyılda daha da küçülmüş ve Sarlak, Orta Tunç Çağı'na gelmeden tamamen terk edilmiştir. MÖ geç 3. binyıldaki küçülmesi, büyük ihtimalle toprak almak için açılan büyük bir tahribat çukurunun kesitinden görülen bir yangın felaketi ile çağdaştır. Karşılaştırma için, Erken Tunç Çağı III'de Troya yalnızca 10 ha (Jablónka 2016) ve Beycesultan ise Erken Tunç Çağı III'te 20-25 ha'lık bir alana (Dedeoğlu 2014) sahiptir. Bununla birlikte, elbette iskân alanının büyüklüğü ve nüfusun çokluğu, sosyal karmaşıklık derecesini gösteren yegâne değişkenler olamazlar ama bu değişkenler en azından Konya Ovası'ndaki toplulukların batıda olduğundan daha erken bir dönemde merkezileşme sürecini yaşadıklarına dair ipucu sunmaktadırlar (krş. ör: Çevik 2007; Horejs 2014).

Sarlak Höyük ile (Çizim: 1) Konya Ovası'ndaki çağdaşı diğer yerleşimlerden ele geçen çanak çömlek özellikleri büyük benzerlik göstermektedir. Geç Kalkolitik Dönem çanak çömlek formları arasında (Çizim: 2) basit ağızlı ve dik kenarlı derin kâseler ve geniş ağızlı çift kulplu çömlekler yer almaktadır. Daha çok gri ve kahverengi tonlarda yüzey rengine sahip bu dönem çanak çömleği içinde, şekillendirildikten sonra daha çok bir fırça yada benzeri bir malzeme ile sıvazlanmış yüzey özelliğine sahip olan ve "*scored ware*" (krs. Mellaart 1963) olarak adlandırılan mal grubu oldukça yaygın görünmektedir. Bu dönemde çömlekler kâselere göre daha fazla yoğunluk göstermektedir. Erken Tunç Çağı'nda ise Kalkolitik'ten devam eden dik kenarlı derin kâseler yanı sıra bu kâseleri daha sığ olanları yaygındır. Ayrıca daha çok kırmızı ve kızılımsı kahverengi yüzey rengine sahip mal grupları ile temsil edilen, basit ağız kenarlı yarı küresel gövdeli kâseler ve testiler bu dönem çanak çömleği arasında yer alır (çizim 3). Bu dönemin bir başka önemli buluntu grubu da insan yüzü kaplar ile temsil edilmektedir (Çizim: 3, 13-14). Konya Ovası'ndan ele geçen insan yüzü kaplar Mellaart (1963) tarafından daha çok ETÇ II dönemine tarihlendirilmiştir. Ancak bu tür kaplar bölgede sürdürülmekte olan KRASP çalışmalarındaki saptamalara göre daha erken dönemden başlayan bir geleneğin yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Geç Kalkolitik yerleşmelerde insan yüzü kaplarda kullanılan göz motiflerinin tek olarak kap yüzeylerinde kabartma bezeme olarak kullanıl-

muş örneklerine rastlamıştır. Olasılıkla devam eden süreçte ikinci bir kabartma daha eklenerek, göz ve kaş ile insan yüzü şeklindeki bezeme geleneği şekillenmiş olmalıdır.

Öte yandan, MÖ geç 3. binyılda iskân edilen yerleşimlerin sayısında çarpıcı bir düşüşün olduğunun belgelenmesiyle birlikte merkezileşme sürecinin Erken Tunç Çağı III'te ani bir kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır (Baird 1999, 2000; Massa ve diğerleri 2019b; Mellaart 1963). Bu durum, döneme özgü çanak çömlek tipolojisindeki bilgi eksikliğinin bir sonucu olabilir gibi görüne de depas, tankard, çan biçimli kaplar, A2 tabakları, kırmızı astarlı ve parlak perdahlı mallar ve çark yapımı çanak çömlek gibi Batı Anadolu ve Kızılırmak Kavsi'nde bilinen tipik Erken Tunç Çağı III kap formları, mal grupları ve üretim teknolojilerinin (Efe ve Türkteki 2011; Şahoğlu 2014; Türkteki 2012) hiçbirinin önemli sayıda bulunmaması da dikkat edilmesi gereken bir husustur. Aslında, MÖ 2500-2200 dönemi için tipik olan ve Metalik Mal olarak adlandırılan mal grubu (çizim 3,18-20, krş. Massa ve diğerleri hazırlık aşamasında), evvelce Mellaart (1963) tarafından gözlemlenen çok sayıda buluntu yerinin gösterdiği gibi tahribat tabakalarıyla ilişkili görünmektedir. KRASP bu durumu, dört buluntu yerinde doğrulamıştır: Samih Höyük (17/21), Emirler Höyük (17/34), Kuruhöyük (18/78), Sarlak Höyük (18/79). Mellaart, esasen bu yıkım tabakalarını, Hint-Avrupalı Luvi işgalcilerine dayandırmaktadır (1963, 1981). Fakat öne sürülen işgal olgusunun öncesinde ve sonrasında, malzeme kültüründe ani bir değişime işaret eden herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Yıkım tabakalarının tarihi, bu durumun etkileri yerel ve bölgesel olarak büyük değişiklik göstermekle birlikte Batı ve Orta Anadolu'da da görülen (Massa ve Şahoğlu 2015), MÖ 2200-1900 yılları arasında Yakın Doğu'da gerçekleşen ve iyi bilinen bir kuraklık olayıyla (Weiss 2015) bağlantılı olabileceği öne sürülebilir. Konya Ovası'ndaki sosyal çatışmalarda böylesi bir artışın tek bir nedene bağlı olması pek mümkün gözükmemekle birlikte bölgenin, günümüzde Türkiye'nin en kurak bölgesi olması ve yılda ortalama 280 mm'lik bir yağış alması (Rosen ve Roberts 2009) da dikkatlerden kaçmaması gereken bir husustur. Buna binaen herhangi bir kuraklık olayı, bu bölgede Akdeniz ya da Karadeniz kıyılarında olduğundan daha büyük bir etkiye sahip olmalıdır. Şu anda savımız, su kaynakları üzerindeki hâkimiyetin, belki de takip eden erken Orta Tunç Çağı'nda açık bir biçimde ortaya çıkan daha büyük politik oluşumlarla da ilişkili olarak, halihazırda var olan gerilimleri şiddetlendirmiş olabileceği yönündedir.

ERKEN DEVLETLER

MÖ erken 2. binyıl boyunca ve Kızılırmak Kavsi içindeki benzer politik yapılarla çağdaş olarak tüm Konya Ovası, yaklaşık 5000 km²'yi kaplayan tek bir bölgesel yönetimin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Bu olgu için güçlü bir kanıt, Orta Anadolu'daki merkezileşmiş yönetim binalarının en erken örneklerinden biri olan Konya-Karahöyük'ün saray kompleksi ve ilişkili mühür baskısı arşividir (Alp 1968). Konya-Karahöyük'ün on yıllar sürmüş olan kazısı hakkında çok az yayın yapılmış ve aşağı yerleşiminin varlığı ya da boyutuyla ilgili hemen hemen hiçbir şey bilinmemekle birlikte yerleşimin, Orta Tunç Çağı yerleşim hiyerarşisinin tepesindeki rolüyle ilgili çok az şüphe vardır. Yerleşimle çağdaş olarak boyutları 20 ha ila 35 ha olan ve önemli bir Orta Tunç Çağı yerleşimine sahip Türkmen-Karahöyük (aşağıya bakınız), Büyük Aşlama Höyük (Massa ve diğerleri 2019a, 2019b), Domuzboğazlayan Höyük, Sırçalı Höyük ve Alibeyhöyüğü'nün (Mellaart 1958) de aralarında bulunduğu birçok başka büyük buluntu yeri, ikincil merkezler olarak görev yapmış olmalıdır.

Orta Tunç Çağı'nda bölgede bir erken devlet gelişimi için önemli bir başka ipucu ise tüm alanı doğrudan bir askeri kontrol altına alma teşebbüsüne işaret eden ve ovayı her yandan kuşatan savunma duvarlarıyla çevrili tepelerdir (Massa ve diğerleri 2019b). Savunma duvarlarının genellikle yerleşimlerdeki iskânın en geç dönemleriyle çağdaş olmalarına rağmen bu yerleşimlerin tamamı Demir Çağı boyunca da kullanımdadır. Ayrıca yerleşimlerden ele geçirilen çanak çömlekler, Kana Kalesi ve Kınık Tepe Kalesi'nin de içinde bulunduğu bazı buluntu yerlerinin ilk kez Orta Tunç Çağı'nda iskân edildiğini göstermektedir (Massa ve diğerleri 2019a, 2019b). Diğer araştırmacılar, batı Toroslar'da da benzer bir iskân düzeni gözlemlemişlerdir (Bahar ve Koçak 2004; Karauğuz ve Kunt 2004). Bu buluntu yerlerinin değişen boyutları, farklı işlevlere işaret etmektedir. Örneğin, Bozdağ'daki (17/54) surların çapı sadece 20 m'dir ve yapı en iyi olasılıkla bir gözetleme kulesi işlevine sahiptir. Akbaş Kalesi ve Kınık Tepe Kalesi'nde bulunan, her ikisi de yaklaşık 50-60 m'lik bir çapa sahip tahkimatlı tepeler ise daha küçük kaleler olarak kullanılmış gibi görünmektedir. Kana Kalesi (17/15), bu zamana kadar tanımladığımız en büyük tahkimatlı tepeyi oluşturmaktadır.

2018 yılında iskân boyutlarını ve dönemlerini daha iyi anlamak için Beşatlı Köyü'nün hemen kuzeyinde bulunan bir tepelikte yer alan Kana Kalesi'nde yoğun bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, korunmuş surların ötesinde, çapı her yönde yaklaşık 50 m'yi geçen yoğun bir taş yapı

yayılımını ortaya koymuştur. Bunun yanında kalenin doğusuna doğru yer alan bir sırt da yerleşme için kanıt sunmaktadır. Seramik malzemeler açısından en iyi temsil edilen dönemler, araştırılan her alanda bulunan Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı'dır (çizim 4). Bu kale, bölgedeki diğer çağdaş yerleşmelerle iyi bir karşılaştırma yapılabilen çanak çömlekler vermiştir (çizim 5). Orta Tunç Çağı için daha çok kırmızı ve krem yüzey renklerinin hakim olduğu çanak çömlek formları içinde bead-rim kâseler ve bunların omurgalı olanları hakimdir. Geç Tunç Çağı'nda ise tabaklar daha yaygın formlardır.

Diğer taraftan, Kana Kalesi'nde Demir Çağı ve Hellenistik Dönem iskânı olasılıkla daha az yayılmış halde bulunmaktadır. Merak uyandırıcı bir şekilde tepenin kuzeydoğu yamaçlarında bulunan aşağı teraslarda tanımlanan ve savunma duvarlarına yaklaşık 500 m mesafede bulunan Beşağıl'ın küçük yamaç yerleşimi (18/087), Geç Tunç Çağı, Erken Demir Çağı ve Hellenistik Dönem malzemelerinin gösterdiği üzere, olasılıkla Kana Kalesi'yle bağlantılıdır. Genel olarak bakıldığında yapılan yüzey araştırması, kalenin, hem MÖ 2. binyıl hem de MÖ 1. binyılda Konya Ovası ve Tuz Gölü bölgesi arasındaki ana iletişim ağlarından biri boyunca, bir kontrol noktası olarak önemini açıkça ortaya koymuştur. Son zamanlarda Kana Kalesi arkeolojik buluntu yerinin (klasik Kana), Tarhuntassa Antlaşması'nın Tunç Tableti'nde bahsi geçen Hurriya'yla eşleştirilebileceği öne sürülmektedir (Erbil ve Mouton 2018).

HİTİT HAKİMİYETİ

Her ne kadar tüm bölge Eski Hitit Krallığı Dönemi boyunca Hitit hâkimiyeti altında kalmış olsa da, Orta Tunç Çağı'ndan Geç Tunç Çağı'na geçişte herhangi bir ani değişim göze çarpmamaktadır. Geç Tunç Çağı'nda, Orta Tunç Çağı kalelerinin çoğu iskân edilmeye ve uğradığı tahribattan sonra önemini kaybeden Konya-Karahöyük'ün çarpıcı istisnai durumu dışında birçok merkez de var olmaya devam etmiştir. Aynı zaman zarfında Türkmen-Karahöyük ana bölgesel merkez haline gelmiştir. 2018 sezonunda yerleşimde yapılan yoğun yüzey araştırması, yaklaşık 35 m yükseklik ve 28-30 ha ebada sahip ana höyüğün, Erken Tunç Çağı III'ten Hellenistik Dönem'in sonuna kadar kesintisiz iskân edildiğini göstermiştir (çizim 6-7, krş. Massa ve diğerleri 2019a, 2019 b). Yerleşimde ele geçen çanak çömlekler içinde özellikle Hitit İmparatorluk Dönemi'nin karakteristiği olan kırmızı ve krem astarlı mal grubundan üretilmiş kâse ve tabalar oldukça yoğundur. Höyüğün merkezinde su erozyonuyla oluşmuş derin oyuntular, uydu görüntüsünde de görülebilen ve daha geç dönemdeki iskân tabakalarına tarihlendirilebilen 4 m kalınlı-

ğındaki kerpiç savunma duvarını kesmiştir. KRASP yüzey araştırması, aynı zamanda ana höyükten yaklaşık 400-600 m uzaklıkta bulunan ve görünüşe göre özellikle kuzey ve doğu bölümlerde ana höyüğün çevresinde bir çember oluşturan, 2-3 m yüksekliğe sahip görece düz birkaç uydu höyüğün varlığını da ortaya koymuştur. Ana höyük ve uydu höyükler arasında, mera olarak kullanılan bir alanda ise önemli bir çanak çömlek yayılımı tespit edilememiştir. Uydu höyüklerden elde edilen seramik malzemeler, büyük çoğunlukla Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı arasındaki bir döneme işaret etmektedir. Eğer ana höyük ve uydu höyükler bağlantılı ve aynı yerleşimin parçaları ise hepsinin toplam boyutu yaklaşık 80-100 ha'a kadar ulaşır. KRASP'ın yerleşimdeki iskân dönemlerini ve yerleşimin önemini daha iyi anlayabilmek için gelecek yıllarda buluntu yerinin incelemeye devam edecek olmasıyla birlikte şu an için savımız, Türkmen-Karahöyük'ün belki de bölgedeki gerçek anlamda ilk kentsel merkez olabileceğidir. Şaşırtıcı bir şekilde yerleşimin Geç Tunç Çağı'ndaki yayılımı, daha önce çok kısıtlı bir şekilde iskân edilen Konya Ovası'nın kuzey kısmında, büyük bir ihtimalle eşgüdümlü (devlet destekli?) bir sulama sistemiyle bağlantılı olabilecek sayısız daimî yerleşimin kurulduğu bir dönemde gerçekleşmiştir (krş. Massa ve diğerleri 2019b). Bu yeni verilerin, Hulaya Nehri Ülkesi ve Tarhuntassa Krallığı'yla bağlantılı olan bölgenin politik coğrafyası hakkındaki anlayışımız üzerinde potansiyel olarak önemli bir etkisi bulunmaktadır (diğerleri arasında krş. Bahar 2005; Dinçol ve diğerleri 2000; Erbil ve Mouton 2018; Forlanini 2017).

DEMİR ÇAĞI KRALLIKLARI

MÖ erken 1. binyılda, Konya Ovası'nı çevreleyen bölgesel savunma sistemleri, 15'ten fazla eş zamanlı iskân edilen kaleyle birlikte gelişmişliklerinin zirvesine ulaşmıştır (Massa ve diğerleri 2019b). Aynı dönem zarfında Türkmen-Karahöyük, Konya Ovası'nın en büyük yerleşimi olarak kalmıştır. KRASP'ın yoğun yüzey araştırması, tüm iskân dönemlerinden Alişar IV, Frig Gri Malları ve aynı zamanda Lidya, Kilikya ve Kıbrıs ithal mallarını da kapsayan önemli miktarda kaliteli seramiklerin tespitini sağlamıştır. Bu durum, Türkmen-Karahöyük'ün MÖ 1200-600 yılları arasında bölgesel bir değiş tokuş merkezi rolüne güçlü bir biçimde işaret etmektedir. Ayrıca höyük üzerinde çanak çömlek parçalarının yoğun yayılımı, tümlenebilir kaplar ve de çoğunlukla tezgâh ağırlıkları ve ağırşaklardan oluşan çok sayıdaki küçük buluntular, Geç Demir Çağı'nın bir döneminde gerçekleşmiş olan geniş çaplı bir yıkımın kalıntılarına işaret ediyor olmalıdır. Büyük boyutu, uzun mesafe

bağlantıları ve iyi bilinen Kızıldağ (kuş uçuşu 13 km) ve Karadağ (26 km) Orta Demir Çağı yazıtlarına olan yakınlığı, Türkmen-Karahöyük'ün belki de Tabal Krallığı'nın başkenti ve anılan metinlerde (çeviriler için krş. Hawkins 2000) bahsedilen, Kral Hartapu'nun ikametgâhı olabileceğini kuvvetle öne sürmektedir. Daha önceki dönemlerde evvelce iskân edilmiş olan Sırçalı Höyük, Tekke Höyük ve Alibeyhöyüğü, Çarşamba Deltası içindeki diğer ikincil merkezleri oluştururken, Alaattin Tepesi, Torosların eteklerine yakın bulunan en önemli merkezi temsil ediyor olmalıdır (Bahar 1999; Bahar ve Koçak 2004). Demir Çağı'nda kurulan ve yaklaşık 27-30 ha'lık bir alanı kaplayan Gıyan Höyük (17/29) ise çok sayıda küçük tarım yerleşimleriyle karakterize olan kuzey bozkırın ana merkezi olmuştur (Massa ve diğerleri 2019a, 2019b).

TEŞEKKÜR

Bütün ekip üyelerimize, Şemsettin Akyol, Fadime Arslan, Volkan Artan, Çağlayan Bal, Florence Barker, Kıvanç Başak, Oscar Beighton, Osman Deniz, Yunus Gürlek, Jill Marcum, Gamze Meriç, Deniz Sarı ve Irmak Tezcan'a minnettarız. Tüm ekip üyelerimize özellikle Konya Ovası'nın kıvgın güneşi altındaki uzun tırmanışlarımız boyunca gösterdikleri gayret ve dostane tavırları için teşekkür ederiz. Bürokratik konulardaki desteği için Aliye Usta ve 2018 sezonu için gerekli izinleri sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ayrıca teşekkür ederiz.

2018 arazi çalışması sezonu, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Oxford Üniversitesi Gerald Averay Wainwright Fonu ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nin destekleriyle gerçekleştirilmiştir.

KRASP'ın araştırma faaliyetleri, web sitemiz <http://www.krasp.net/tr/> aracılığıyla Türkçe olarak takip edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

Alp, S. (1968). *Zylinder- und Stempelsiegel aus Karahöyük bei Konya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ayala, G. ve diğerler (2017). Palaeoenvironmental reconstruction of the alluvial landscape of Neolithic Çatalhöyük, central southern Turkey. *Journal of Archaeological Science*, 87, 30–43.

Bahar, H. (1999). *Demir Çağı'nda Konya ve Çevresi*. Konya.

Bahar, H. (2005). Tarhuntaşsa Araştırmaları 1994-2002. In A. Süel (Ed.), *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi bildirileri: Çorum, 02-08 Eylül 2002* (pp. 83-117). Ankara.

- Bahar, H., & Koçak, Ö. (2004). *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2 (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonuna Kadar)*. Konya.
- Baird, D. (1996). The Konya Plain Survey: aims and methodology. In I. Hodder (Ed.), *On the Surface: Çatalhöyük 1993-1995* (pp. 41-46). Cambridge.
- Baird, D. (1997). The Konya Plain *Anatolian Archaeology*, 3, 12-13.
- Baird, D. (1999). Konya Plain Survey, Central Anatolia. *Anatolian Archaeology*, 5, 13-14.
- Baird, D. (2000). Konya Plain Survey. *Anatolian Archaeology*, 6, 15.
- Baird, D. (2002). Early Holocene settlement in central Anatolia: Problems and prospects as seen from the Konya Plain. In F. Gerard & L. Thissen (Eds.), *The Neolithic of Central Anatolia* (pp. 139-160). İstanbul.
- Baird, D. (2006). The history of settlement and social landscapes in the Early Holocene in the Çatalhöyük area. In I. Hodder (Ed.), *Çatalhöyük perspectives* (pp. 55-74). Cambridge.
- Baird, D. (2010). Was Çatalhöyük a centre? The implications of a Late Ceramic Neolithic assemblage from the neighbourhood of Çatalhöyük. In D. Bolger & L. C. Maguire (Eds.), *Development of pre-state communities in the ancient Near East* (pp. 207-216). Oxford.
- Baird, D. (2012). Pınarbaşı: from Epipalaeolithic campsite to sedentarising village in central Anatolia. In M. Özdoğan & N. Başgelen (Eds.), *Neolithic in Turkey: New Excavations, New Discoveries* (pp. 181-218). İstanbul.
- Baird, D., ve diğerler (2011). Ritual in the landscape: evidence from Pınarbaşı in the seventh-millennium cal BC Konya Plain. *Antiquity*, 85, 380-394.
- Boyer, P., ve diğerler (2006). Holocene environment and settlement on the Çarsamba alluvial fan, south-central Turkey. *Geoarchaeology*, 21(7), 675-698.
- Çevik, Ö. (2007). The Emergence of Different Social Systems in Early Bronze Age Anatolia: Urbanisation versus Centralisation. *Anatolian Studies*, 57, 131-140.
- Dedeoğlu, F. (2014). Yukarı Menderes Havzası Bölgesel Yerleşim Analizi: Erken Tunç Çağı'nda Sosyo-Ekonomik Örgütlenmedeki Değişim ve Dönüşüm Süreçleri. In Ö. Çevik & B. Erdoğan (Eds.), *Yerleşim sistemleri ve mekan analizi* (pp. 19-42). İstanbul.
- Dinçol, A. M., Yakar, Y., Dinçol, B., & Taffet, A. (2000). The Borders of the Apnanage Kingdom of Tarhuntašša: A Geographical and Archaeological Assessment. *Anatolica*, XXVI, 1-29.
- Efe, T., & Türkteki, M. (2011). Early Bronze Age Pottery in the Inland Western Anatolian Region. In V. Şahoğlu & P. Sotirakopoulou (Eds.), *Across: the Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millennium BC* (pp. 214-223). İstanbul.
- Erbil, Y., & Mouton, A. (2018). From Ikkuwaniya to Ura. A reassessment of the geography of the Hüluya River Land according to the Hittite archaeological and philological evidence. *Anatolica*, XLIV, 75-122.

Forlanini, M. (2017). South Central: The Lower Land and Tarhuntašša. In M. Weeden & L. Ullmann (Eds.), *Hittite Landscape and Geography* (pp. 239-252). Leiden.

French, D. H. (1966). *Lists and Maps of Sites in the Konya, Çumra and Karaman Areas*. Yayınlanmamış pamphlet. British Institute at Ankara. Ankara.

Hawkins, J. D. (2000). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Vol. 1*. Berlin.

Hodder, I. (2014). Çatalhöyük: the leopard changes its spots. A summary of recent work. *Anatolian Studies*, 64, 1-22.

Horejs, B. (2014). Proto-Urbanisation without Urban Centres? A Model of Transformation for the Izmir Region in the 4th Millennium BC. In B. Horejs & M. Mehofer (Eds.), *Western Anatolia before Troy: Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC?* (pp. 15-42). Vienna.

Jablonka, P. (2016). Beyond the Citadel: A Map of Greater Early Bronze Age Troy. In E. Pernicka, S. Ünlüsoy, & S. Blum (Eds.), *Proceedings of the international conference 'Early Bronze Age Troy* (pp. 61-74). Tübingen.

Karabıyıkoglu, M., & Kuzucuoğlu, C. (1998). *Late quaternary chronology, environmental evolution and climatic change of the Konya basin*. Ankara.

Karauguz, G., & Kunt, H. İ. (2004). *Eskiçag Kaleleri (Orta Anadolu'nun Güney Kesimi)*. Konya.

Massa, M., ve diğerler (2019a). The Konya Regional Archaeological Survey Project: the 2017 and 2018 Field Seasons. *Anatolica*, XLV, 159-180.

Massa, M., ve diğerler (2019b). Konya İli, Karatay ve Çumra İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması 2017 Yılı. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36(3), 17-34.

Massa, M., ve diğerler (yayına hazırlık). A multidisciplinary analysis of specialisation in ceramic production in central Anatolia: the Early Bronze Age Konya Basin Metallic Ware.

Massa, M., & Şahoğlu, V. (2015). The 4.2ka climatic event in west and central Anatolia: combining palaeoclimatic proxies and archaeological data. In H. Meller, ve diğerler (Eds.), *2200 BC – A climatic breakdown as a cause for the collapse of the Old World?* (pp. 61-78). Halle.

Mellaart, J. (1958). Second millennium pottery from the Konya Plain and neighbourhood. *Belleten*, XXII(87), 311-345.

Mellaart, J. (1963). Early Cultures of the South Anatolian Plateau, II: The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain. *Anatolian Studies*, 13, 199-236.

Mellaart, J. (1981). Anatolia and the Indoeuropeans. *Journal of Indoeuropean Studies*, 9, 135-149.

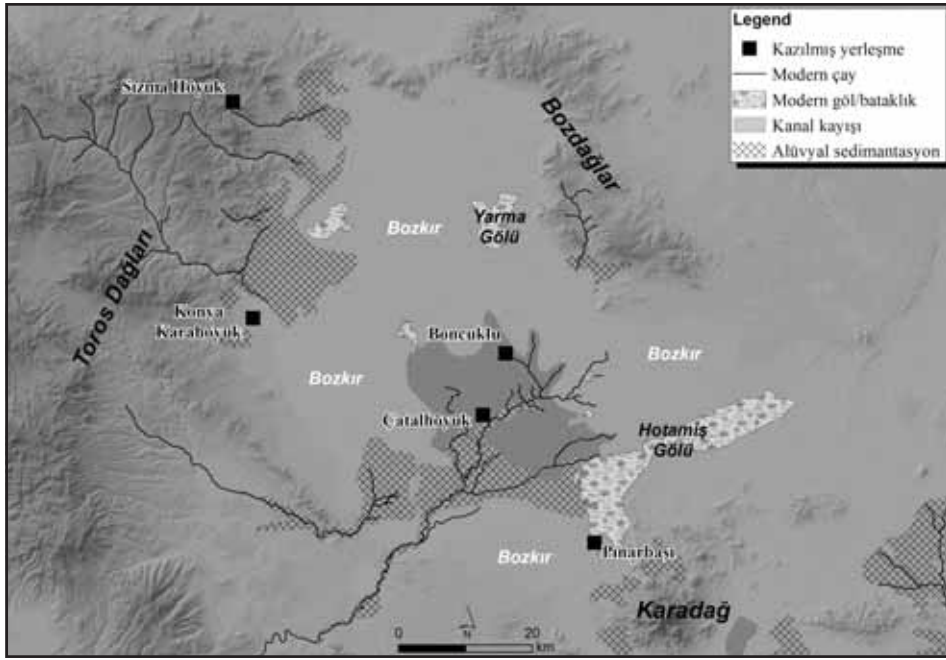
Orton, D., Anvari, J., Gibson, C., & Last, J. (2018). A tale of two tells: Dating the Çatalhöyük West Mound. *Antiquity*, 92, 620-639.

Roberts, N., & Rosen, A. (2009). Diversity and Complexity in Early Farming Communities of Southwest Asia. *Current Anthropology*, 50(3), 393-402.

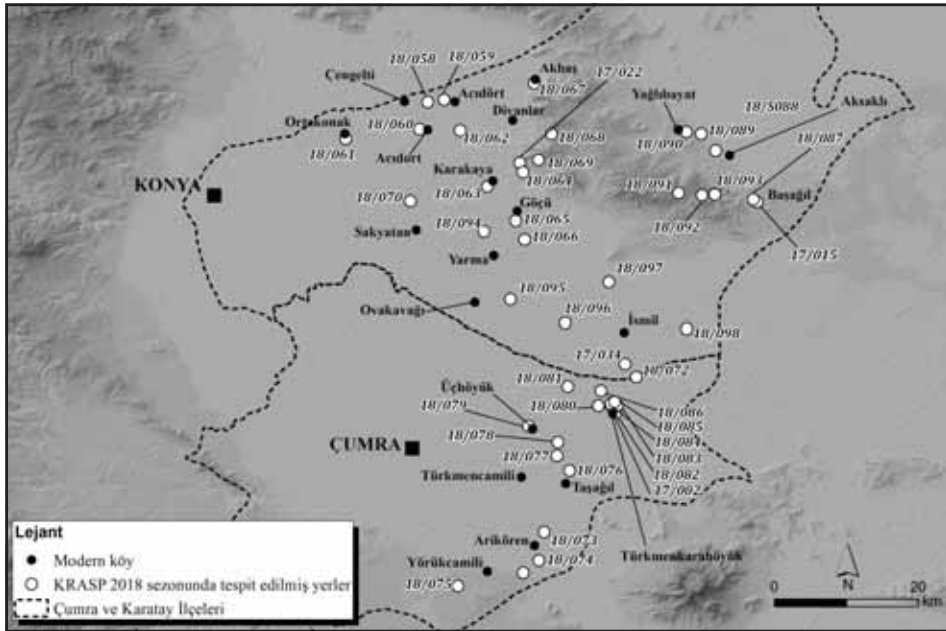
Şahoğlu, V. (2014). The depas and tankard vessels. In M. Lebeau (Ed.), *ARCANE: Associated Regional Chronologies of the Ancient Near East - Ceramics* (pp. 289-311). Turnhout.

Türkteki, M. (2012). Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı. *MASROP e-dergi*, vol. 7, 7, 45-111.

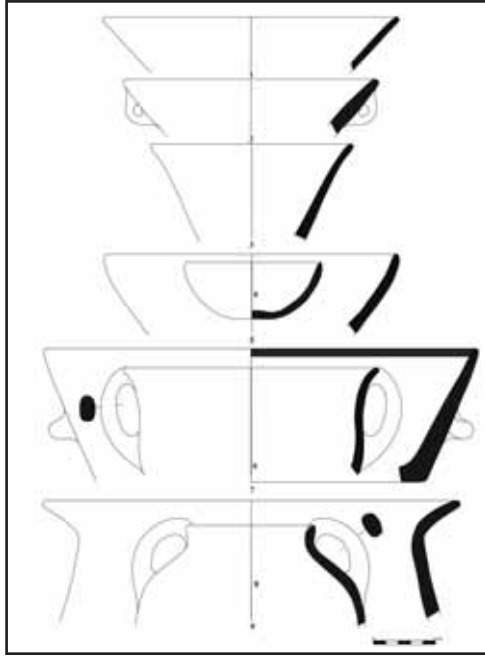
Weiss, H. (2015). Megadrought, collapse, and resilience in late 3rd millennium BC Mesopotamia. In H. Meller, ve diğerler (Eds.), *2200 BC – A climatic breakdown as a cause for the collapse of the Old World?* (pp. 35-52). Halle.

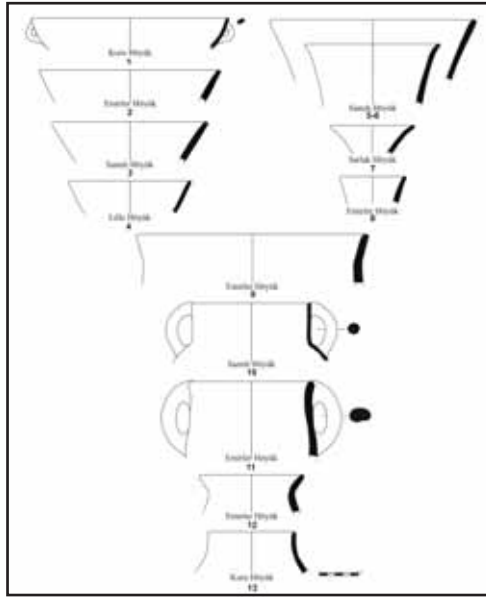
Harita 1: KRASP ekoloji.

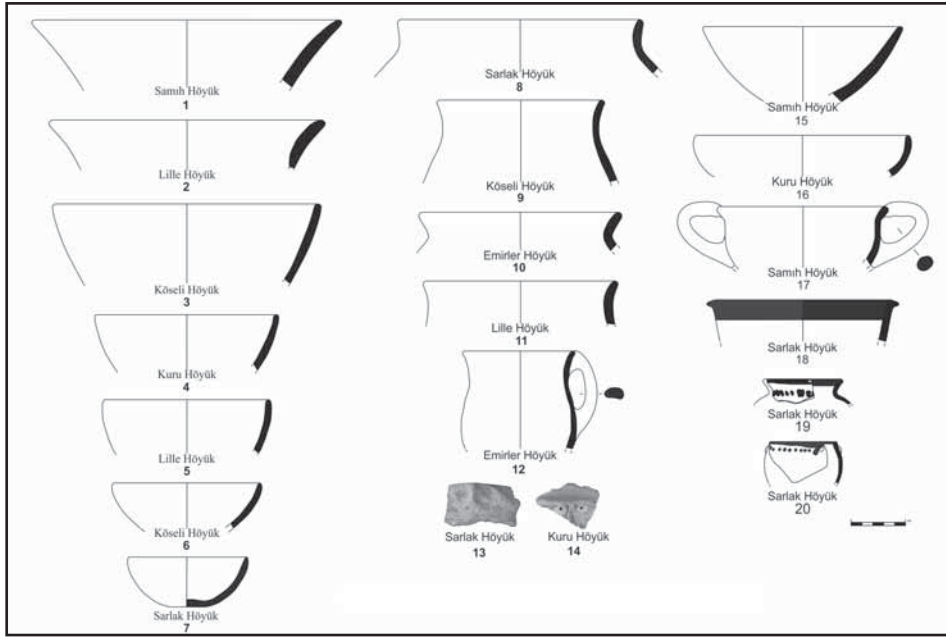
Harita 2: KRASP 2018 yılı, tespit edilmiş yerler.

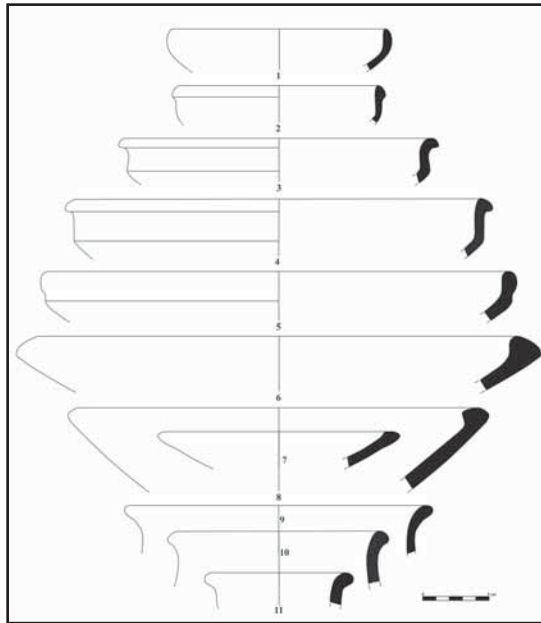
Çizim 1: Sarlak.

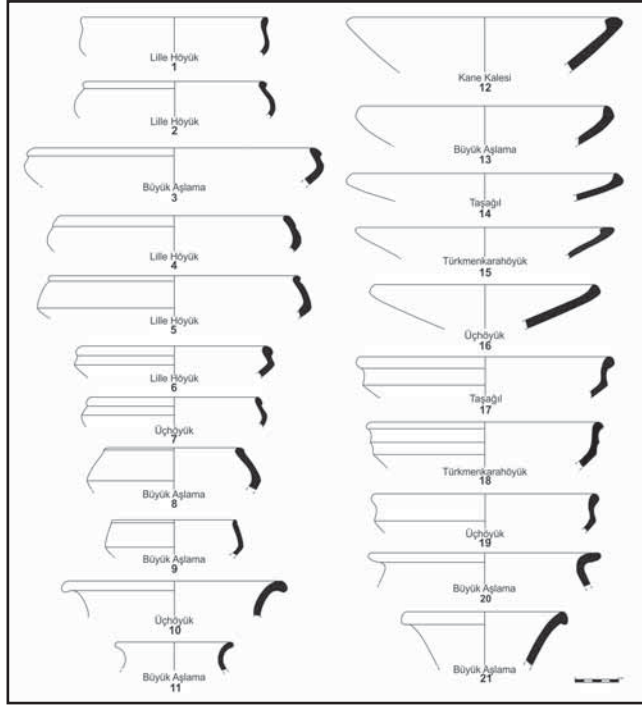
Çizim 2: Kalkolitik Dönem.

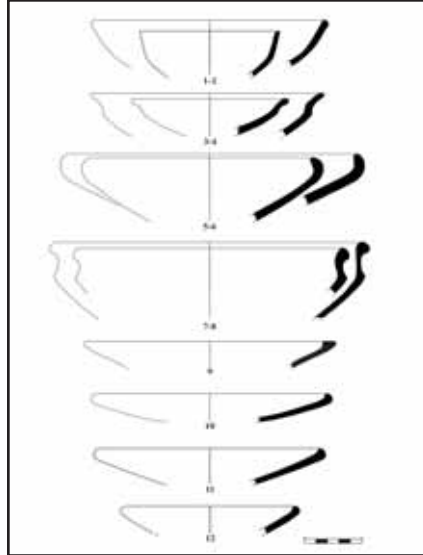
Çizim 3: ETG I.II.III.

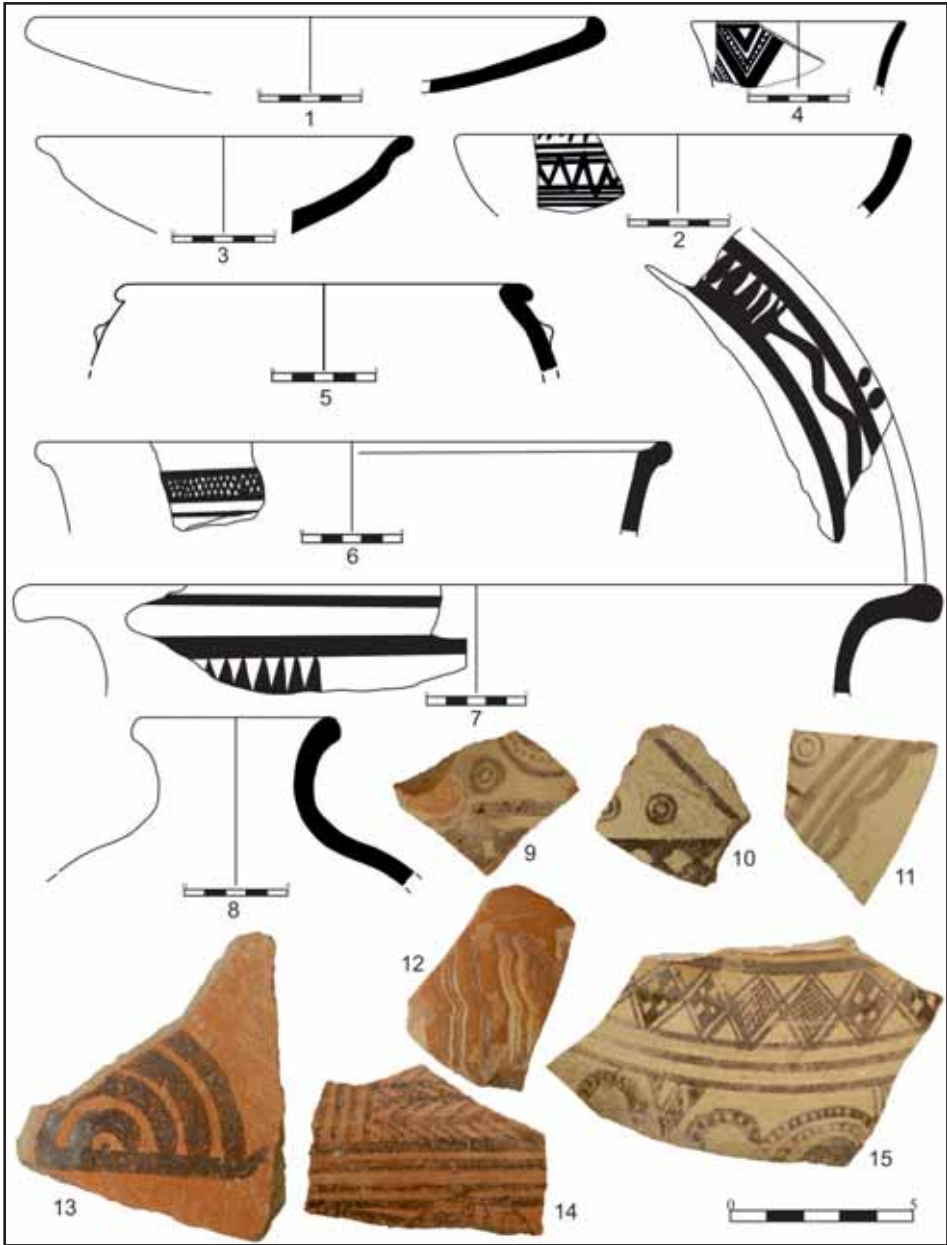
Çizim 4: Kane Kalesi.

Çizim 5: 2. Binyıl.

Çizim 6: Türkmenkarahöyük Tunç Çağı.

Çizim 7: Türkmenkarahöyük Demir Çağı.

HATAY İLİ TÜRK VE İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018

F. Mine TEMİZ*
Müge ÇİFTYÜREK
Servet ÇAYAN

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25.06.2018 tarih ve 534519 sayılı izinleri ile gerçekleştirilmesi uygun görülen, "Hatay İli, Antakya, Altınözü, Yayladağı, Samandağı, Hassa, Kırıkhan Ve İskenderun Körfezinde (Erzin, Dört Yol, İskenderun, Belen) 7. Yüzyıl Ve Sonrası Türk Ve İslam Dönemine Ait Kültür Varlıklarının Tespiti"-Ne Yönelik Yüzey Araştırması (Asayik 2018) 02.07.2018-25.07.2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmada, Dr. Öğr. Üyesi F. Mine Temiz araştırma başkanı, Uzman Mesrur Baklacı Bakanlık Temsilcisi, Arş. Gör. Servet Çayan ve Arş. Gör. Müge Çiftyürek, Arş. Gör. Dr. Emre Kolay, Arş. Gör. Dr. Orçun Erdoğan araştırmacı olarak görev almışlardır. Lisans öğrencileri Aslı Erdoğan ve Halise Bakır da araştırmada yer almışlardır.

Araştırma, Kırıkhan ve Hassa ilçeleri ile Altınözü İlçesi'nin Avuttepe, Seferli ve Yanıkpinar Mahallerinde gerçekleştirilmiştir. Toplam; 21 mezarlık, 6 köprü, 1 çeşme, 1 değirmen ve 1 (değirmen) su arkı, 1 yapı kalıntısı, 3 minare, 3 kayalık alan, 24 konut ve çeşitli etnografik nitelikte kültür varlığı incelenmiştir.

KIRIKHAN VE HASSA İLÇELERİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

2014 yılından beri Aktepe Türkmen Mezarlığında, Hatay Arkeoloji Müzesi başkanlığında yürütülen kurtarma kazısı ve temizlik çalışmaları, çevrede, benzer karakterdeki mezarlıklar ve ilişkili yerleşim alanlarının araştırılmasına yönlendirmiştir. 2018 döneminde, bu amaçla, Kırıkhan ve Hassa İlçelerinin

* Dr. Öğr. Üyesi, F. Mine TEMİZ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sanat Tarihi Böl. Hatay/TÜRKİYE. temizmine5@gmail.com
Arş. Gör. Müge ÇİFTYÜREK, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sanat Tarihi Böl., Hatay/TÜRKİYE. mugesati20@gmail.com
Arş. Gör. Servet ÇAYAN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sanat Tarihi Böl., Hatay/TÜRKİYE. cayanservet@gmail.com

de araştırmalar yürütülmüş, 18 mezarlığın yanı sıra, köprüler ve değirmen kalıntıları, niteliği belirlenmeyen yapılara ait duvar izleri ve kayalar üzerine kazınmış çeşitli ideogramlar tespit edilmiřtir¹.

Tespiti ve belgelemesi yapılan mezarlıkların bir kısmının höyükler üzerinde, bazılarının da halen işlenmekte olan tarlalar arasında bulundukları, tamamen korunmasız durumda, doğal koşulların yanı sıra gm alanlarında yol açılması, yeni gm yapılması ve kaçak kazılar nedeniyle yoğun bir tahribata maruz kaldıkları grlmştir. evre halkının, mezar taşlarını zaman zaman, bulundukları yerden alıp gtrdkleri ifade edilmiştir. Bu mezarlıklarda devşirme olarak kullanımına sıklıkla rastlanan antik taş malzemenin ve yapı elemanlarının benzerlerine, evre evlerin bahçelerinde rastlanmıştır. Çoğunlukla basitçe biçimlendirilmiş mezarların yanında şahidelerin önemli bir kısmı da doğada bulunduğu gibi kullanılan ya da kısmen şekillendirilmiş taşlardan oluşmaktadır. Diğer yandan özellikle konar- göçer olarak yaşayan Türk topluluklarına ait olduğu düşünülen mezarlıklarda rastlanan çeşitli tiplerde şahide plastiği gösteren örnekler de mevcuttur. İncelenen mezarlıklarda tespit ettiğimiz şahidelerin gruplandırılmasında Aktepe Türkmen Mezarlığı kazısı tiplendirmesine uyulmuřtur².

Avrasya'nın binlerce yıl öteye giden petrogliflerinden Orhun alfabesinin harflerine, yüzlerce yıllık çeşitli Türk boy damgalarına kadar geçmişi ve yaygınlığı bulunan damga ve ideogramlar şahideler üzerine kazınmıştır. Tespit edilen örnekler arasında en yaygın olanı Kayı Boyu damgasıdır. Salur Boyu damgası, ok ve yaylar, damga olarak da karşımıza çıkan baklava motifi ve türevleri bunu izler. Kn (güneş) simgeleri, i içe daireler, birbirine doğrusal çizgilerle bağlanmış daire ve karemsi şekiller, i içe daireler, birbirini kesen doğrusal ve çapraz çizgiler, "at" ve "eb" damgaları, Biene, Bayat, Tatar damgalarının benzerleri diğer damga ve ideogramlar arasında sayılabilir. Yazı, motif ve nesnelerden oluşan desenler ise nispeten sınırlıdır. Bunlarda oyma, kabartma, oyma-kabartma tekniği de yine sınırlı uygulanmıştır.

Diğerleri arasında, Hassa Asri Mezarlığı, çok sayıda plastik olarak biçimlendirilmiş şahideleri ve desenleri ile çeşitlilik gösterir. Bunlar arasında, in-

¹ Mezarlıkların tespitinde rehberlik eden Sayın Mahmut ATEş'e, teşvik ve desteklerinden dolayı Kırıkhan Kaymakamlığına teşekkürü borç biliriz.

² Tiplendirmeler için bkz.: F. Mine Temiz, Demet Kara, "Aktepe Bykkarapınar Mezarlığında Yeni Bulgular", 2. Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi Bildiriler, ed. J. Özlem Oktay erezci, Halenur Katipoğlu, Mimar Sinan Üniv. Yay., İstanbul, 2018, s. 72-77

san başı, yüzü, başlık ya da giyimi tamamlayan çeşitli parçalar, takılar ve çeşitli silahların kabartma ve kimi yerlerde çizgi kazıma olarak işlendiği zengin örnekler, boy damgaları ve ideogramlar da bulunmaktadır³.

Araştırmanın bulgularından biri de Hatay'ın ilk ve tek cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in annesinin mezarının tespiti. Tayfur Bey'in (Sökmen) annesi, Mustafa Şevki Paşa'nın ikinci eşi olan Şayan Hanımdır. Paşa'nın (Mustafa Şevki) üçüncü eşi ise Zahide Hanımıdır⁴. Alaybeyli Beyazid-i Bestami Hazretleri Haziresinde, H.1311/M.1894 tarihli, 18 no'lu şahide, Şayan Hanıma aittir. Aynı mezardaki 17 nolu şahidede ise Zahide Hanımın adı geçmektedir. Bu metnin elverdiği sınırlar içinde kalabilmek amacıyla mezarlıkların koordinatları ve güncel durumları, mezar ve şahidelerin, tip, biçim, malzeme, teknik ve desen dağılımı, tablolar halinde verilmiştir⁵. Damga, ideogram ve diğer desenlerin nitelikleri ve değerlendirmesi ayrı bir yayında ele alınacaktır. 2018 yılında tespiti yapılan mezarlıklar ve kısaltma isimleri aşağıda sıralanmıştır:

Karadurmuşlu (KDM), Alaybeyli ABM, Alaybeyli Beyazıt-i Bestami Haziresi ABBBH, Ceylanlı Köyü CKM, Karamankaşı KKM, Cintepe CTM, Kızılhöyük KHM, Kaletepe Merkez KTMM, Kaletepe KTM, Narlıhopur NHM, Narlıhopur Dutlu NHDM, Narlıhopur Kavşit NHKM, Çito Köyü ÇKM, Ağ AĞM, Metco Obası MOM, Hassa Asri HAM, Söğüt Mahallesi SÖMM.

³ Hassa Asri Mezarlığı mezartaşları ayrı bir yayında ele alınarak tanıtılacak ve değerlendirilecektir.

⁴ Mehmet.Tekin, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya,2002, s. 30.

⁵ Tablolarda verilen şahide sayılarında, plastik açıdan özellik gösteren ve desen işlenmiş taşlar dikkate alınmıştır.

MEZARLIK	KOORDİNAT (ED50)	DURUM	YENİ GÖMÜ
Karadurmuşlu Mezarlığı	Y 264367,65 X 4040045,17	Duvarla çevrili, toprak dolgulu	Var
Alaybeyli Mahallesi Mezarlığı	Y 264218,42 X 4046088,53	Duvarla çevrili, ot ve çalı dolgulu	Var
Alaybeyli Beyazıd-i Bestami Haz. Hazinesi	Y 264194,66 X 4046118,44	Duvarla çevrili	Yok
Ceylanlı Mahallesi Mezarlığı	Y 264763,32 X 4048265,03	Duvarla çevrili, ot ve çalı dolgulu	Var
Karamankaşı Mahallesi Mezarlığı	Y 269581,47 X 4052893,08	Duvarla çevrili, toprak, ot ve çalı dolgulu	Var
Cintepe Mahallesi Mezarlığı	Y 272488,61 X 4052810,85	Tarla ile çevrili, toprak dolgulu	Yok
Torun Mahallesi Mezarlığı	Y 269209,89 X 4047284,19	Duvarla çevrili	Var
Kızılhöyük Mezarlığı	Y 278223,98 X 4055360,60	Höyük üzerinde, duvarla çevrili, toprak, ot, çalı dolgulu	Yok
Kaletepe Mahallesi Mezarlığı	Y 281944, 67 X 4060128,73	Duvarla çevrili, toprak dolgulu	Var
Kaletepe Mahallesi Merkez Mezarlığı	Y 281310,22 X 4059193,99	Yerleşim yeriyle çevrili, toprak dolgulu	Yok
Narlıhopur Mezarlığı	Y 274844,18 X 4060222,19	Tarla ile çevrili, ot ve çalı dolgulu	Yok
Narlıhopur Dutlu Mezarlığı	Y 275404,29 X 4059778,77	Tarla ile çevrili, ot ve çalı dolgulu	Yok
Narlıhopur Kavşit Mevkii Mezarlığı	Y 274619,69 X 4056760,93	Tarla ile çevrili, toprak dolgulu	Yok
Çito Köyü Mezarlığı	Y 273646,19 X 4054957,27	Tarla ile çevrili, toprak dolgulu	Yok
Ağ (Ak) Mezarlığı	Y 273206,12 X 4054706,19	Tarla ile çevrili, toprak dolgulu	Yok
Metco Obası Mezarlığı	Y 278379,98 X 4058404,00	Höyük üzerinde etrafı duvarla çevrili, ot ve çalı dolgulu	Var
Hassa Asri Mezarlık	Y 278143,94 X 4075726,48	Duvarla çevrili	Var
Söğüt Mahallesi Mezarlığı	Y 274750,62 X 4073247,87	Duvarla çevrili, ot ve çalı dolgulu	Var

	MEZAR								
Mezarlık Adı	Tip			Biçim			Malzeme		
	Basit Çerçevesi	Örme Yüksek Çerçevesi	Kademeli Platform Üzerine Sanduka	Dikdörtgen	Oval	Yuvarlak	Dere Taşı	Bazalt	Kireçtaşı
Karadurmuşlu	x	x		x	x	x	x	x	
Alaybeyli Mah.	x	x		x				x	
Beyazıd-i Bestami Hz. Haziresi		x		x					
Cintepe	x			x	x		x	x	
Karaman-kaşı	x		x	x					
Kızılhöyük	x	x		x	x		x	x	
Kaletepe									
Kaletepe/ Mer.		x	x	x	x			x	x
Narlıhopur	x			x	x			x	x
Narlıhopur Dutlu	x			x				x	
Narlıhopur Kavşit Mevkii	x				x		x		
Çito	x			x	x		x	x	
Ağ (Ak)	x	x		x	x		x	x	
Hassa Asri	x	x	x	x	x			x	x
Söğüt	x			x	x		x	x	

Mezarlık Adı	ŞAHİDE														Adet
	Tip	Malzeme					Desen								
		Dere Taşı	Bazalt	Kireç Taşı	Kum Taşı	Kızıl Taş	Tür				Teknik				
							Yazı	D./İ.	Mot.	Nesne	Kaz.	Oy	Kabr	O. K.	
Karadur- muşlu	1, 2, 4, 6, 8, 12		x	x				10	x	x	x	x	x	x	28
Alaybeyli	2		x	x			x		x		x	x			
Beyazıd-i Bestami. Haz.			x	x		x	x		x				x		20
Ceylanlı	2, 8			x		x	x		x		x				2
Karaman- kaşı	2, 6,8,12		x					14			x				17
Cintepe	2,12		x					1			x				3
Torun	1?				x			1			x				1
Kızılhöyük	2,8,12		x					11			x				17
Kaletepe	2,8		x					2			x				2
Kaletepe/ M.	2			x			x			x			x	x	2
Narlıhopur	1, 2, 4, 6, 12	x	x	x				36			x		x		36
Narlıhopur Dutlu	2, 8,	x	x	x				2			x				2
Narlıhopur Kavşit	8	x		x				2			x				2
Çito	1,2,8		x				x	2			x				13
Ağ (Ak)	2,8	x	x				x	10			x				12
Metco Obası	8	x						1			x				1
Hassa Asri	1-8		x	x			x	x		x	x	x	x	x	71
Söğüt	1, 2, 6, 8, 12	x	x				x	x			x				7

KIRIKHAN VE HASSA'DA MEZARLIKLAR DIŞINDAKİ BULGULAR

Çamsarı Mahallesi'nde Çeşitli Bulgular

Yapı Kalıntısı ve Tanımsız Taş Kümeleri: Mahalle çevresinde Karataş (Say-lak) olarak adlandırılan kayalar ve taşların yoğun olduğu bölgede mimari bir yapı izine rastlanmıştır. Taşlardan örülü duvarları toprak seviyesinde izlene-bilen yapının çevresinde kayalar bulunmaktadır. Yapı Kalıntısı Koordinatlar: (ED50): Y 272868,71 X 4053289,11. Buna yakın bölgede, büyük bazalt taşların

yine yoğun olarak bulunduğu bir alanda incelemeler devam etmiş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Koordinatlar: (ED50): Y 272700,85 X 4053032,54.

Değirmen Kalıntısı: Mahalle etrafında (kuzeydoğu yönünde), tarlalar çevresinde uzanan bölgede yine yoğun kayalık ve taşlık alanların bulunduğu bölgede incelemeler yapılmıştır. Burada, çevre sakinleri tarafından değirmen olduğu ifade edilen ve su kanalı kısmen izlenebilen kalıntılar bulunmuştur. Yıkılmış olan değirmenin dağınık haldeki taşları günümüze ulaşmıştır.

Koordinatlar: (ED50): Y 273181,93 X 4052860,80

Kayalık Alanlarda İdeogramlı Taşlar: Karataş Mevkii'nde kayalık alandaki taş üzerinde düzgün biçimde "+" şekli işlendiği tespit edilmiştir.

Koordinatlar: (ED50): Y 274176,67 X 4053764,66

Yoğunhark denilen mevkide yine taş üzerine işlenmiş "+" ya da "x" şeklinde bir işarete rastlanmıştır. Koordinatlar (ED50): Y 274021,85 X 4052781,34

Ağırgöl (Aygır Gölü) olarak bilinen mevkide, bir kısmı dereyle çevrilmiş kayalar üzerinde çeşitli işaretlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Koordinatlar (ED50): Y 274226,13 X 4052783,81. Mahallede, Aygırgölü ve Karataş Saylak mevkilerinde, dikdörtgen bir alanı çevreleyen, ortalama 50 cm. yüksekliğinde, kuru moloz taştan örülmüş ağıllara rastlanmıştır. Bunlar için tarih belirlemek mümkün olmasa da yörede, önceden beri hayvan otlatan yarı göçer ya da yerleşik halkın bu tür yarı açık mekânları aynı amaçla kullanmış olduğu düşünülmektedir.

Narlıhopur (Dutluhöyük) Mezarlığı ??? Yapı kalıntısı: Kırıkhan İlçesi, Narlıhopur Mah.

Koordinatlar: (ED50): Y 277023,20 X 4058072,86

Yöre halkı tarafından mezarlık olduğu ifade edilmesine rağmen mezar ya da şahide olabilecek bir kalıntıya rastlanmamıştır. Ancak tepe noktasında yüzeyde tek taş sırası kalmış, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 6 m.si izlenebilen bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Duvar kalıntısının devamındaki dağılmış yoğun taşlar burada büyük bir yapının bulunduğu kanaatini uyardır.

Narlıhopur Köprüsü: Kırıkhan İlçesi, Narlıhopur Mah.

Koordinatları: (ED50): Y 275231,96 X 4059776,25

Narlıhopur Mezarlığı'nın hemen doğu tarafında yer alır. Kayalık bir alan üzerinde konumlanan bazalt taştan örülü köprü, sivri kemerli tek gözden ibarettir. Köprü, Narlıhopur ana mezarlığı ile Narlıhopur Dutlu Mezarlığı

arasında bir geçiş işlevine sahiptir. Toplam uzunluğu 17 m, yüksekliği 596 cm.dir. Güney cephede, kemer açıklığının her iki yanında, köprüyü desteklemek için yapılmış kare ve dikdörtgen kesitli kulelere yer verilmiştir.

Narlıhopur Dutluhöyük Köprüsü: Koordinatlar (ED50): Y 276983,31 X 4058083,36

Günümüzde özgün niteliğini kaybetmiş olan köprünün, taş ayakları üzerine korkuluksuz, B.A. döşeme yapılmıştır. Beş gözlü olduğu sanılmaktadır. Kemer izi tespit edilmiştir. Bölgedeki ulaşım güzergâhlarını belirleyebilmek amacıyla koordinatları alınmıştır.

*Narlıhopur Su Arkı (Değirmen Kalıntısı):*Kırıkhan İlçesi, Narlıhöbür Mahallesi.

Koordinatlar: ED50 (UTM6): Y 275501,44 X 4059040,12

Arkın olduğu mevkide 3 değirmen yapısı olduğu tespit edilmiştir. Ancak, büyük oranda yıkılmış ve taşları etrafta dağılmış olarak izlenebilen değirmen yapılarından günümüze sadece bir tanesinin su arkı ulaşmıştır. Bazalt taşlarla örülü duvarları toprak esaslı harçla birbirine bağlanmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda, eğimli bir arazi üzerinde konumlanan arkın değirmen kısmı yıkılmıştır. Arkın ölçülebilen toplam uzunluğu 2773 m, eni 205 cm'dir. Güney ucunda toplam duvar yüksekliği 225 cm, kuzeyde ise 95 cm'dir. Arkın içi belli bir seviyeye kadar toprakla dolmuş vaziyettedir. Bulunduğu alan yoğun çalı ve dikenlerle kaplıdır.

Yıkılmış Diğer değirmenlerin koordinatları:

(ED50): Y 275587,63 X 4058982,22; Y 275583,51 X 4059000,28

Değirmen kalıntıları ile korunagelmüş arkın tespit edildiği tepenin üst kesimlerinde, bazalt taştan yapı duvarları izlenebilmektedir. Ancak yoğun bitki örtüsünden dolayı ölçü ve fotoğraf almak mümkün olmamıştır. Çevre sakinleri tarafından buranın, çevredeki mezarlıklarla bağlantılı, yörenin beylerinin oturduğu bir yerleşim yeri olduğu ifade edilmiştir.

*Kaletepe Köprüsü:*Kırıkhan İlçesi, Kaletepe Mah.

Koordinatlar (ED50): Y 28136328 X 4059417,97

Üç gözlü köprünün taşlarından biri üzerinde 1952 tarihi okunmuştur. Geç tarihli olmasına karşın geleneksel yöntemlerle yapıldığı için koordinatları alınmış ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Ağ (Ak) Mezarlık Köprüsü: Hassa İlçesi, Mazmanlı Mahallesi, Yoğun Mevkii

Koordinatlar: ED50 (UTM6): Y 273251,63 X 4054806,32

Ağ Mezarlığa yakın konumda (kuzeybatısında) Karasu Çayı üzerinde konumlanan köprünün ölçülebilen uzunluğu 1276 cm., genişliği 398 cm.dir. Ana kaya üzerine oturan köprünün birkaç sıra duvar örgüsü ve kemer izi izlenebilmektedir. Kemerin bir kısmı Karasu Çayı içinde, yıkık vaziyettedir. Köprü, bazalt taşlarla örülmüştür. Köprünün diğer yakasında herhangi bir ayak ya da duvar izine rastlanmamıştır. Kemer izlerinden ve mevcut açıklıktan çok gözlü olduğu anlaşılmaktadır. Mezarlığın içinden geçen yol bu köprüye bağlanmaktadır.

Kırık Köprü: Hassa İlçesi, Mazmanlı Mahallesi

Koordinatlar: ED50 (UTM6): Y 273604,87 X 4055075,74

Çito Köyü mezarlığına yakın konumda (kuzeybatısında), Karasu Çayı üzerinde konumlanan köprünün ölçülebilen uzunluğu 920 cm., genişliği 465 cm.dir. Ana kaya üzerine oturan köprünün güney yönde bazalt taş duvar örgüsü izlenmektedir. Köprünün diğer yakasında herhangi bir ayak ya da duvar izine rastlanmamıştır. Tek gözlü olduğu ön görülmektedir. Mezarlığın içinden geçen yol bu köprüye bağlanmaktadır.

Domuz Damı (Antik? Yapı Kalıntısı): Hassa İlçesi, Camızkışlası Mahallesi

Koordinatlar: (ED50): Y 278426,17 X 4057997,70

Yöre sakinlerinin yönlendirmesi ile ziyaret edilen, Metco Obası Mezarlığına yakın mevkide bulunan, iri boyutlu taşlarla örülüp bindirme tekniğinde bir tonoz ile örtülmüş bulunan tek mekândan ibaret yapı, halk arasında “domuz damı” olarak anılmaktadır. Araştırma dönemimiz kapsamında olmadığından yalnızca fotoğrafları çekilmek ve koordinatları alınmakla yetinilmiştir. Yapı içinde, ziyaretimiz sırasında tahrip edildiği gözlenen bir taş üzerinde önceden “Kayı Boyu” damgası bulunduğu yöre sakinlerince ifade edilmiş ancak bir iz rastlanmamıştır.

ALTINÖZÜ İLÇESİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR VE TESPİTLER AVUTTEPE MAHALLESİ

Süt Köprüsü: Koordinatlar: ED50 (UTM6): Y 254648,04 X 3992520,07 Avut-tepe Mahallesi'nde, iskân alanının güney yönünde, Seferli Mahallesi'ne gi-den yol güzergâhında bulunan köprü, sivri kemerli tek gözden ibarettir. Köprünün mevcut uzunluğu 10.67 m.dir. Kemer yüksekliği 341 cm ve kemer kalınlığı 50 cm'dir. Köprünün duvarları kaba yonu taşlarla örülmüştür. Bağ-layıcı malzeme olarak toprak esaslı harç ve horasan harcı kullanılmıştır. Gü-

nümüzde hemen bitişiğine yeni bir köprü yapıldığı için işlevini yitirmiştir. Yoğun olarak ağaç ve otlarla kaplı bir alan içerisinde yer almaktadır.

Avuttepe Camii minaresi: Avuttepe Mahallesi, Ada: 136, Pafta: P36-c-16-c-4, Parsel 1. Tamamen yenilenmiş olan B.A. caminin taş minaresinin kaideden yukarıda kalan bölümünün yenilendiği anlaşılmaktadır. Pabuçluğa kadar, kare kesitli kaide bölümünün özgün olarak günümüze gelmiş olduğu kanaatindeyiz. Yalnızca cephelerinde çimento esaslı sıva uygulanmıştır. Konumlarını belgeleme açısından koordinatları alınmak ve fotoğraflamakla yetinilmiştir. Eskiden şemsiye tipli bir minare olduğu halk tarafından ifade edilmiştir.

Konutların Genel Özellikleri

Mahalle halkının verdiği bilgilere göre konutlar önceleri tek katlı ve toprak damla örtülü olarak inşa edilmiştir. Evler arasında damdan dama geçişin olduğu ifade edilmiştir. Çatı örtüsünde kiremit kullanımının başlamasıyla iki katlı konutlar yapılmaya başlanmıştır. Genellikle avlulu olarak inşa edilen konutlar tek ya da iki katlıdır. Avluya giriş, konut kütlelerin alt katında bir geçit niteliğindeki mekândan sağlanır. Bir örnekte avluya geçit bölümünün zeminindeki özgün taş döşeme korunagelmıştır. Avlular içinde birden fazla kütle sıralanmıştır. Bazı evlerde avluda su kuyusuna da yer verilmiştir. İki katlı kütlelerde, üst katlar odalara ayrılmış, Odalar, bitişik düzende sıralanmıştır. Duvarlarında yüklük, niş ve ocaklar yer alır. Ocaklar, odanın bir duvarında, duvar kalınlığı içinde kalan, aşağıdan yukarı doğru daralarak uzanan bir baca şeklindedir. Yöre halkı tarafından bacaya “methene”, ateşin yandığı kısma da “ıtfiye” denir. Günümüzde ocaklar kapatılarak işlevini kaybetmiştir. Duvarların üst hizalarında toprak ya da ahşap raflar dolanmaktadır. Bir örnekte de niş etrafında yine topraktan yapılmış üçgen süslemeler bulunur. Bir konutta, üst kattaki odanın sokağa bakan cephesinde ahşap balkona yer verilmiştir. Kapı ve pencere açıklıkları genellikle düzdür; ancak bazı evlerde basık kemerli açıklıklar da görülür. Avlu kapılarının kilit taşlarındaki ay-yıldız motifleri dikkat çeker. Pencerele kimi zaman ahşap parmaklıklarla kapatılmıştır.

Konutlar genellikle taş ve kerpiçten inşa edilmiştir. Bu konutlarda alt katlarda belli bir seviyeye kadar taş, devamında kerpiç malzeme kullanılmıştır. Bağlayıcı malzeme ve sıva olarak saman katkılı çamur kullanılmış, üzeri havara ile sıvanmıştır. Ahşap konstrüksiyonlu çatılar, Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

Avuttepe Mezarlığı: Y 254502,68 X 3993318,05. Altınözü İlçesi, Avuttepe Mahallesi, Şeyh İsa Mevkii, Ada: 105, Parsel: 5, Pafta: P36-c-16-d-3. Mezarlık toprak dolgu ve bitki örtüsü altında kalmıştır. Yüzeyde, bazalt taştan, düşeyde 3 sıra halinde örülmüş yüksek çerçeveli bir mezar tespit edilmiştir. Alt sıra bosajlı, orta sıra kesme, üst sıra kaba yonu taşlarla örülmüş, toprak dolgu iç kısmının üstü açık bırakılmıştır. Şekillendirilmiş kısa, baş ve ayak taşlarının üst yüzlerindeki yazılar aşınmıştır. Ayak taşının üst sırasındaki el-Fatiha ibaresi dışındaki yazılar okunamamıştır. Yakın döneme ait bir mezar olduğu anlaşılmaktadır. Alanda bağımsız konumda bulunan iki ayrı kırık taş parçası üzerinde çizgi kazıma şekiller bulunmaktadır. Birinde "X" ve bütünü anlamlandırılmayan, birbirine çapraz olarak yönelen doğrusal çizgiler tespit edilmiştir. Diğerinde, eğrisel hatlarla oluşturulmuş yayvan bir ters "V" olarak tanımlayabileceğimiz şekil bulunmaktadır. Mezarlıkta gömü sürmektedir.

Batoz: Mahalle merkezinde bir sokak kenarında bulunan batoz örneği, kaba yonu taştan yapılmış, 215 cm. çapında dairesel kesitli bir tekne ile bunun üstündeki dairesel kesitli bir zeytin kırma taşından meydana gelmiştir. Tekne iç derinliği 20 cm.dir. 119 cm. çapındaki zeytin kırma taşı bazalttandır. Tekne ile kırma taşı tam ortalarından geçen düşey ve yatay yöndeki metal parçalar ile birbirine bağlanmıştır. Kırma taşının uzun metal parçası hayvanın bağlanacağı ve hareket edeceği şekilde yüksek ve eğimli olarak yapılmıştır. Mahalle halkı tarafından önceleri zeytin ezmek için kullanılan batozun sonraları buğday öğütme için kullanıldığı ifade edilmiş, modern teknolojinin kullanılması ile birlikte işlevini yitirmiştir.

SEFERLİ MAHALLESİ

Seferli Camii Minaresi: Kare tabanlı kaidenin köşeleri, eğimi ve ölçüleri değişerek üç ayrı kademe halinde düzlem üçgen yüzeyler halinde pahlanmış ve silmelerden sonra çokgen gövdeye geçilmiştir. Çokgen gövde, birbirinden silmelerle ayrılmış ve ikincisi daha dar iki kademe halinde yükselir. Şerefeden sonra gelen petek kısmı silindirikdir. Minarenin basık kemerli giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe tahribat nedeniyle okunamamıştır. Düşeyde, farklı kademelerde görülen taş malzeme farklılıkları, farklı yapıya ya da onarım evrelerine işaret etmektedir. Daha önce benzerine rastlanmamakla birlikte nispeten yakın bir tarihte inşa edildiği düşünülmektedir.

Konutların Genel Özellikleri

Sokaklar, konutların beden ve avlu duvarlarıyla sınırlanmıştır. Evler, avluyu çevreleyen bir ya da daha fazla, iki katlı kütlelerden oluşmuştur. Avluya,

iki katlı konutların zemin katında, bir geçit niteliğindeki mekânlardan girilir. Bu mekânların avluya bakan cepheleri genellikle düz veya sivri kemerlidir. Her avluda su kuyusunun bulunduğu ancak bunların sonradan kapatıldığı söylenmiştir. Bir evin avlusunda bulunan, taştan örülmüş, yuvarlak kesitli su kuyusu bu bilgiyi destekler.

İkinci kattaki mekânlar genellikle bitişik düzende odaların sıralandığı tiptedir. Avlu cephelerinde, taş merdivenlerle çıkılan sundurmaları vardır. Bir örnekte, ortada eyvan ve iki yanında odalar bulunur. Eyvan sivri kemerle sundurmaya açılır.

Mahallede özellikle dikkati çeken bir başka ev ise iç sofalı plandadır. Konutun önceleri "Ekrem" isminde bir ağaya ait olduğu mahalle halkı tarafından ifade edilmiştir. Evin iç mekânındaki ahşap işçiliği özenle yapılmıştır. Basık kemerli, kapaklı dolapların üst kısımlarında ajur tekniği ile yapılmış, uçları palmetli bitkisel motifler ve birbiri içinden geçen dairesel geometrik motifler bulunur. Sofa kısmındaki tavan göbeğinde ise yine benzer şekilde stilize edilmiş bitkisel motifler kendini göstermektedir. Bu ahşap işçiliğinin "Ali ve İhsan" isimli ustalara ait olduğu mülk sahibi tarafından belirtilmiştir.

İncelenen diğer örneklerde, duvarları, üst hizalarında toprak ya da ahşap raflar dolanmaktadır. Toprak raflar, çamur sıva ve havara ile kaplanmış, uçları testere dişli şekilde sonlanmıştır. Ocak nişlerinin alınlık kısımları da raflar gibi topraktan yapılmıştır. Buraya ateş yakmak için kullanılan malzemelerin (çıra vb.) konulduğu iki bölmeli raflar yapılmıştır. Bazı evlerde, üst kattaki odaların sokağa bakan cephesinde ahşap balkonlar bulunur. Kapı ve pencere açıklıkları düz veya basık kemerlidir. Duvarlar taştan inşa edilmiştir. Bağlayıcı malzeme ve sıva olarak saman katkılı çamur kullanılmış, üzeri havara ile sıvanmıştır. Döşemelerde ahşap kirişlemeler üzerine moloz taş dolgu uygulanmıştır. Bazı örneklerde dolgu, ahşap kaplama ile yenilenmiştir. Ahşap konstrüksiyonlu çatılar, Marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

Batoz: Yol kenarında, günümüzde park olarak düzenlenmiş bir alana taşınmış bulunan batoz, 205 cm. çapında dairesel kesitli bir tekne ile bunun üstündeki zeytin kırma taşından oluşur. Tekne iç derinliği 22 cm.dir. 92 cm. ölçülerindeki zeytin kırma taşını, tekne ile birbirine bağlayan metal parça ile hayvanın bağlandığı diğer parçanın yerinde mevcut olmadığı görülmüştür. Batoz örneğinin, zeytin ezmede modern teknolojik yöntemlere geçilmesi ile işlevini kaybettiği anlaşılmıştır.

Seferli Mezarlığı: Y 254116,79 X 3990175,33 Yeni mezarların da olduğu ve gömünün devam ettiği mezarlıkta birçok mezar toprak dolgu ve bitki örtüsü

altında kalmıştır. Dikdörtgen çerçeveli mezarlar bazalt taşlarla oluşturulmuş basit tiptedir. Bazalttan şahideler dikdörtgen prizma ya da üçgenimsi biçimde yontulmuş ya da taşlar şekillendirilmeden kullanılmıştır. İki taş üzerindeki çizgi kazıma şekiller aşınmış olmakla beraber “kazayağı” motifine benzer. Bir başka şahidenin merkezinde üçgen prizmatik bir kabara işlenmiştir. Ön yüzü dikdörtgen bir düzlem haline getirilmiş kırık bir taşta ise bölgede daha önce örneğine rastlamadığımız farklı bir bezeme bulunmaktadır. Taşın ve bezemenin mahiyeti anlaşılamamıştır.

YANIKPINAR MAHALLESİ

Yanıkpınar Camii Minaresi: İskân alanının merkezindeki cami ve minare tamamen yenilenmiştir. Mevcut minarenin iki kademeli kaidesi, mevcut yeni yol kaplaması üzerinde izlenebilen dört sıra kaba yonu taşla örülmüş, geniş kare bir platform üzerinde yükselir. Bu platformun özgün minareyle ilişkili olduğu kanaatine varılmıştır.

Konutların Genel Özellikleri

Konutlar genellikle basık kemerli kapıdan bir geçit ile ulaşılan avlu ve gerisinde bazen tek bazen birbirine “L” şeklinde bitişik iki kütleden meydana gelen iki katlı yapılardır. Alt katlar genellikle ahır, üst katlar yaşama birimleri olarak değerlendirilmiştir. Bazı konutlarda ise avlunun bir tarafındaki kütlelerin her iki katı da yaşama birimlerine ayrılmıştır. Üst katlarda genellikle ortada sivri kemerli bir eyvan ve iki yanında bu eyvana açılan odalar yer almıştır.

Odaların duvarlarında dolap, niş ve yüklükler bulunur. Bunların üst hizalarında ahşap ya da toprak raflar dolanmaktadır. Kimi evlerde odaların iki duvarının kesiştiği yerlerde küçük, kademeli köşe raflarına yer verilmiştir. Isınmak amacı ile kullanılan ocaklar kimi evlerde odanın bir duvarında alttan yukarı doğru daralan bir baca şeklinde, duvar boyunca yükselir. Bazı evlerde, dolapların alt bölümlerinde carralık olarak adlandırılan, testi koymak amacı ile yapılmış dairesel boşluklar yer alır.

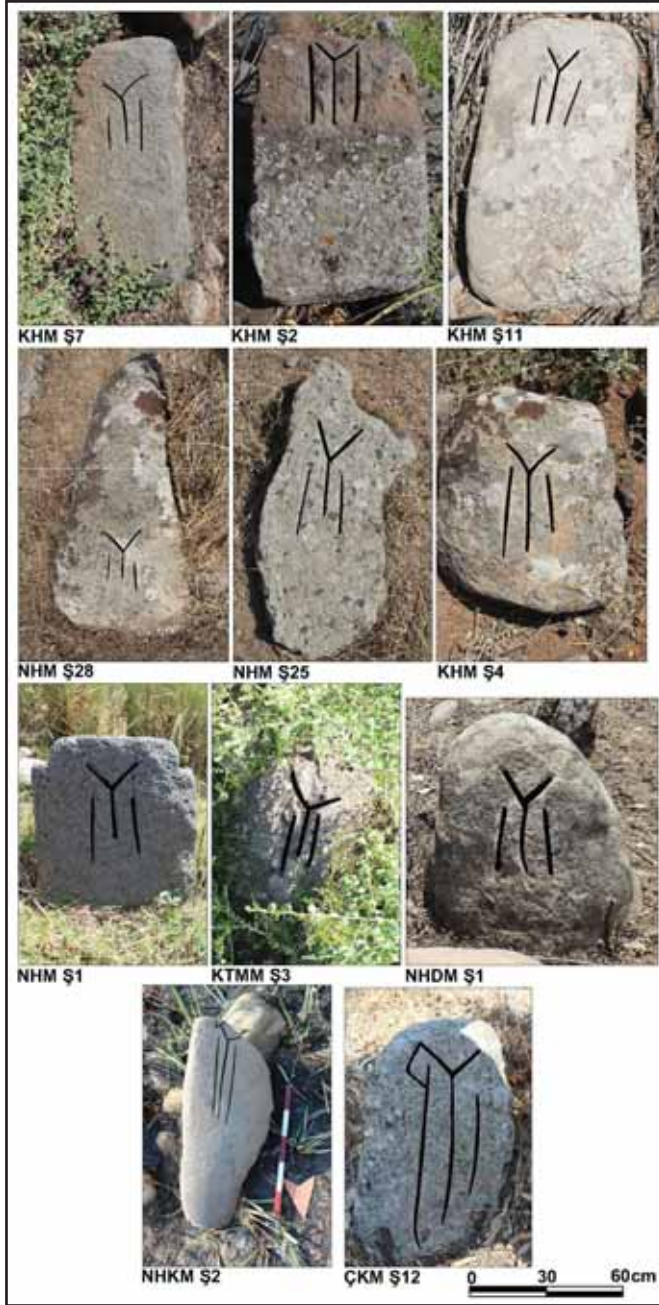
Bazı evlerde odaların zeminlerinde, alttaki ahıra saman boşaltmak için yapılmış dikdörtgen açıklıklar bulunmaktadır. Kimi konutlarda odaların bir köşesinde, odanın zemininden taş sırası ile ayrılmış banyo amaçlı kullanılan bölümler yer alır. Kimi evlerin bir odasında ahşap ambara yer verilmiş ve bu ambardan açılan küçük bir kapı ile mutfak olarak değerlendirilmiş dar

mekâna ulaşım sağlanmıştır. Kemer açıklıkları genellikle sivri, kimi zaman da yuvarlaktır. Pencere ve kapılar içten düz dıştan basık kemerli olup bazı konutlarda içten düz dıştan kaş kemerlidir. Kimi konutlarda üst kat pencereleri ahşap kafes şeklinde parmaklıklarla kapatılmıştır. Bazı konutların ikinci katlarındaki pencereler önünde ahşap balkonlara yer verilmiştir.

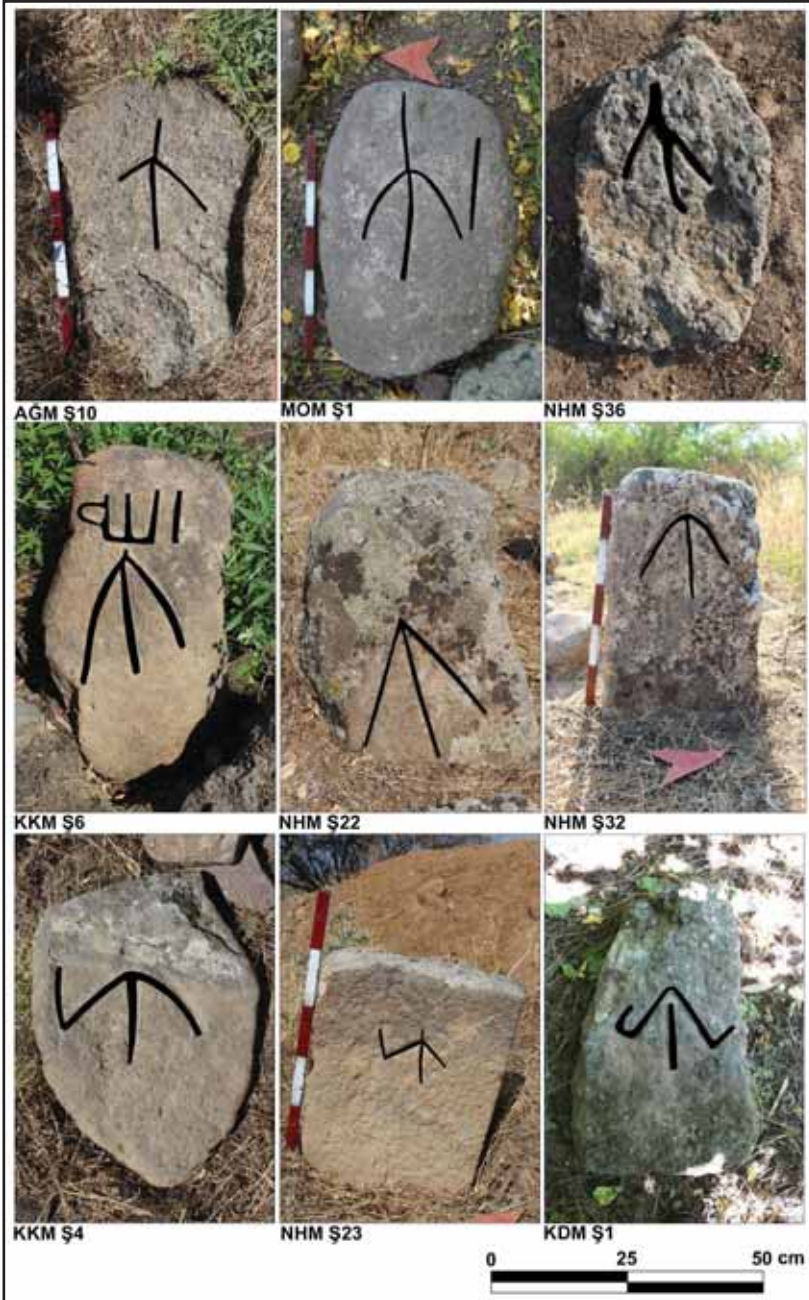
Kapı, pencere ve kemer açıklıklarının kilit taşlarında çoğunlukla taş kabartma olarak gülbezek, ay-yıldız, çam kozalağı gibi bezemeler işlenmiş, bazen de tarih yazılmıştır. Odalarda dolap kapakları üzerinde, bazı örneklerde yüklüklerin alt hizalarında bitkisel motifler ahşap üzerine oyma olarak işlenmiştir. Odalarda yer alan ocakların üst kısımları da kimi zaman düz, kimi zaman da kaş kemerli, basık kemerli ya da testere ucu şeklinde sonlandırılmıştır. Üst katlara ulaşım taş basamaklı merdivenlerle sağlanmış, bu katta sundurmaların betonarme olarak yenilendiği gözlemlenmiştir.

Konutlar kaba yonu taştan inşa edilmiş, pencere ve kapı söveleri ile kemer açıklıklarında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Duvarlarda bağlayıcı malzeme olarak saman katkılı çamur kullanılmış, üzerleri havara ile sıvanmıştır. Alt katta ahır olarak kullanılan mekânların zeminleri topraktan, döşemeleri ise ahşap kirişler ve buna aksi yöndeki mertekler üzerine döşenen taşlardan meydana gelmiştir. Üst kat mekânların tavanları ahşap kirişler üzerine kamıştıdır. Ahşap konstrüksiyonlu çatılar Marsilya tipi kiremitle kaplıdır.

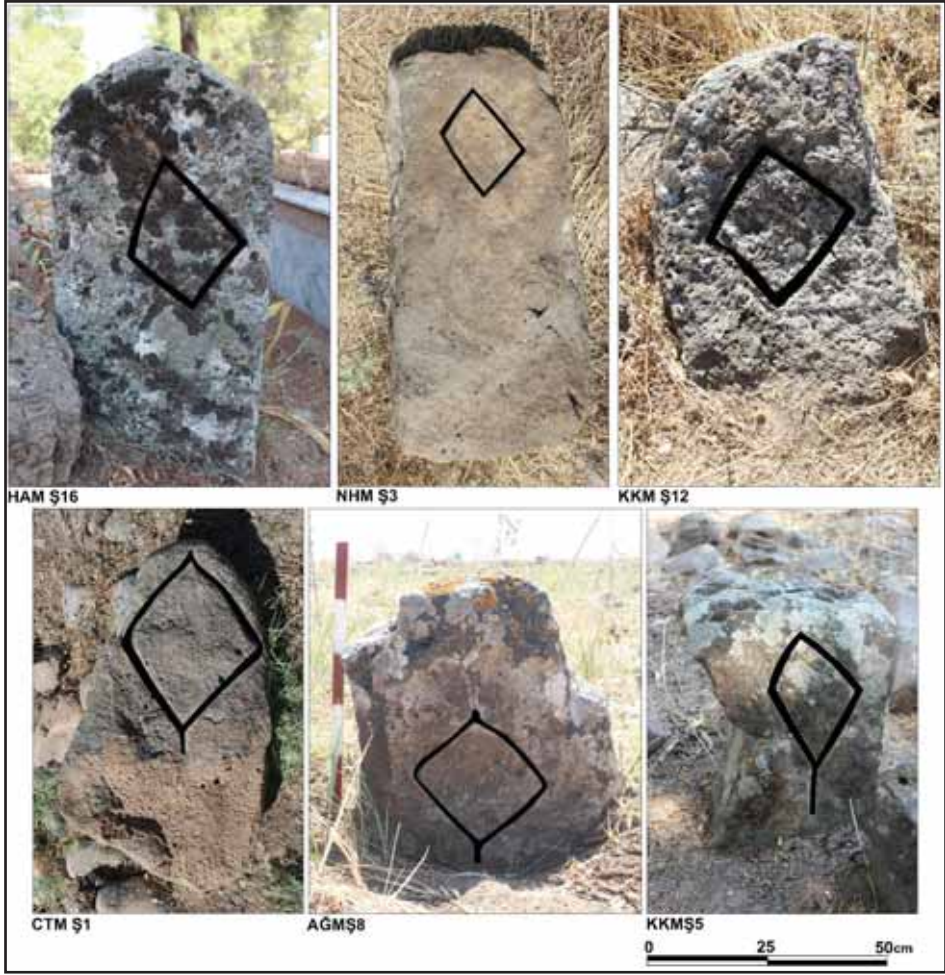
Yanıkpınar Mezarlığı: Mezarlar toprak yığını ve bitki örtüsü altında kalmıştır. Yüzeyde kısmen izlenebilen birkaç mezarın doğal ya da kaba yonu taşlarla, dikdörtgen, çerçeveli tipte olduğu anlaşılır. Bir tanesinde çerçevenin düşeyde iki taş sırası kısmen izlenir. Basitçe yontulmuş ya da şekillendirilmemiş bazalt taştan birkaç şahide kısmen toprak üzerinde görülmekle birlikte nitelikli mezar ve şahideye rastlanmamıştır.

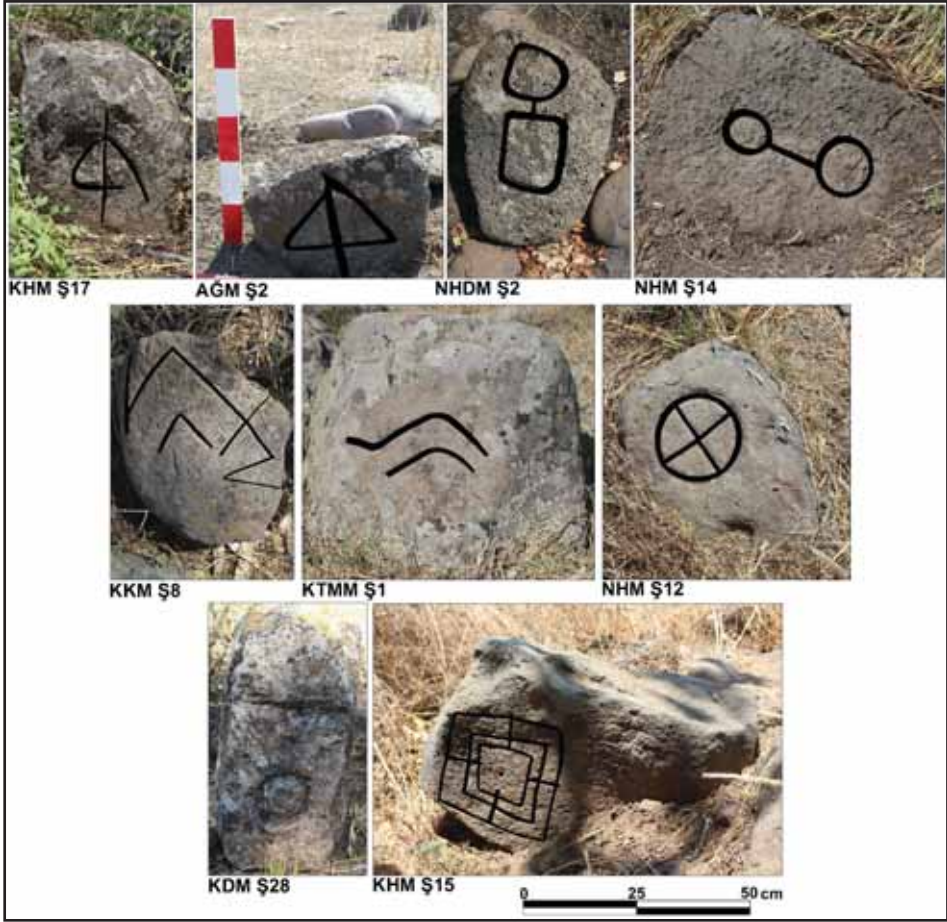
Resim 1: Kayı Boyu mamgaları ile Bayat Boyu'na ait olması muhtemel damgalı şahideler.

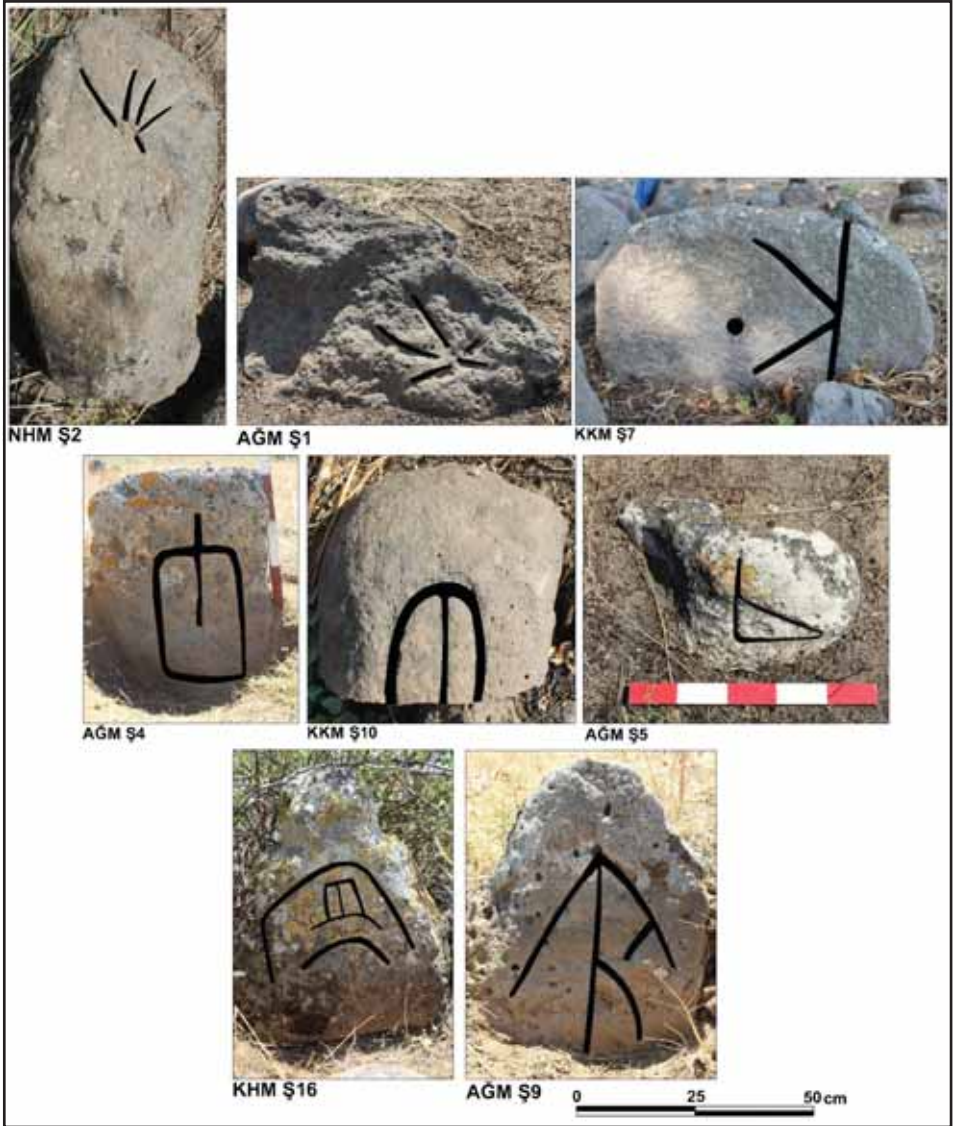
Resim 2: Ok ve türevi ideogramlar ile Salur damgası ve Biçene Boy'una ait olması muhtemel damgalı şahidelerden örnekler.

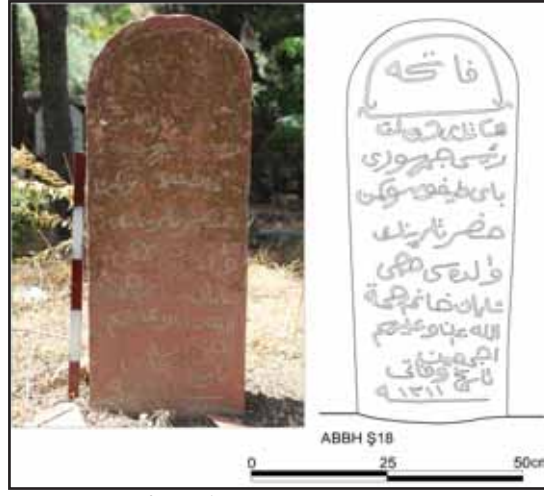
Resim 3: Baklava ve türevi biçiminde damga veya ideogramlı şahidelerden örnekler.

Resim 4: Çeşitli damga ve ideogram içeren şahidelerden örnekler.

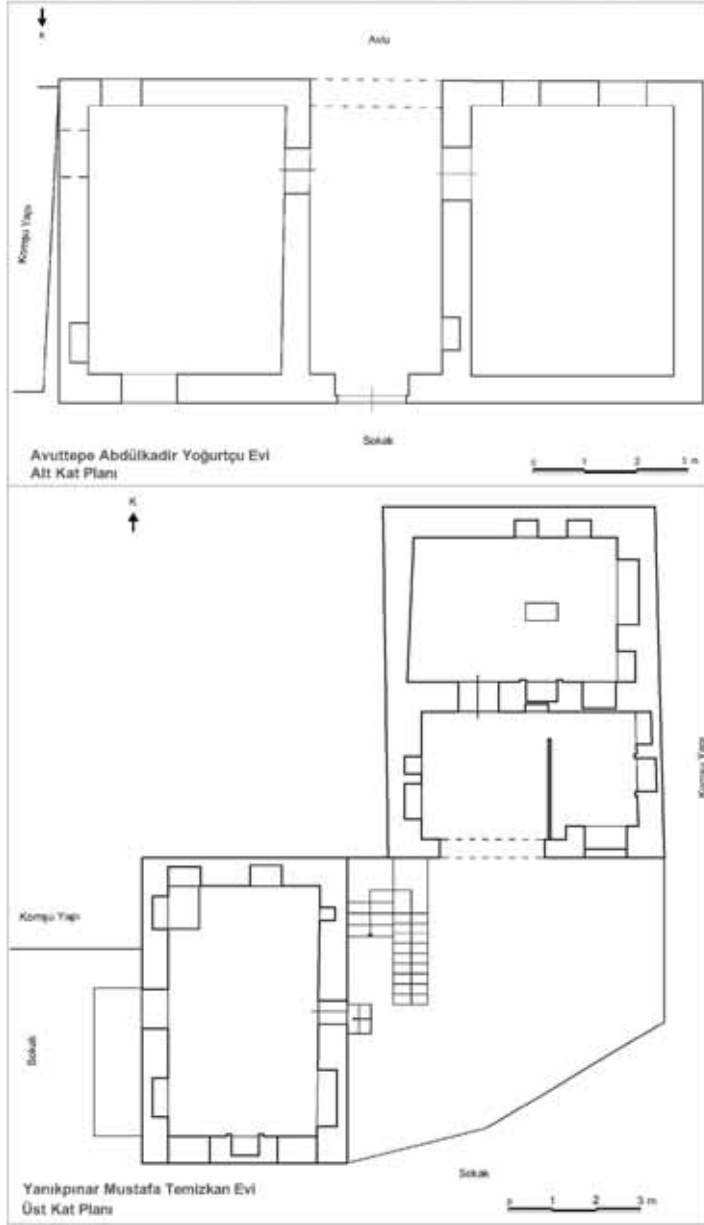
Resim 5: Çeşitli damga ve ideogram içeren şahidelerden örnekler.

Resim 6: Tayfur Sökmen'in Annesi Şayan Hanım'ın mezartaşı.

Resim 7: Kırıkkhan ve Hassa'da köprü, değirmen ve duvar kalıntıları.

Çizim 1: Altınözü konutlarından plan örnekleri.

Resim 8: Altınözü tespitlerinden örnekler

ORTAÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE KARS VE İLÇELERİNDEKİ TÜRK DÖNEMİ (2018 YILI ÇALIŞMALARI)

Muhammet ARSLAN*
Bekir KARACABEY
Ahmet ŞEN

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 03 Eylül 2018 tarih / 709553 sayılı izni ve Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün finans desteği ile ilk kez 2018 yılında başlanılan "Ortaçağ'dan Günümüze Kars ve İlçelerindeki Türk Dönemi" adlı yüzey araştırmasının 2018 yılı çalışmalarına 08.10.2018 tarihinde başlanmış ve 17.10.2018 günü tamamlanmıştır [Proje Numarası: YA013602 (2018)]. Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Arslan'ın başkanlık ettiği yüzey araştırmasının arazi çalışmalarına Kafkas Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Öğr. Gör. Bekir Karacabey ile Sanat Tarihçisi Arş. Gör. Ahmet Şen eşlik etmişlerdir. Bakanlık temsilcisi olarak ise Kültür Varlıklarını Koruma Van Bölge Kurulu raportörlerinden Arkeolog Ümit Yarıcı katılmışlardır. Ekip listesinde yer alan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Dr. Öğr. Üyesi Alper Altın, Kafkas Üniversitesi'nden Arkeolog Arş. Gör. Mehmet Kayhan Murat, İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nden Mimar Arş. Gör. Merve Çinko ve Bozok Üniversitesi'nden Sanat Tarihçisi Arş. Gör. Adem Sevim ise kaynak araştırmaları ve çizim ekibi olarak bulundukları yerlerden araştırmaya katkı sunmuşlardır. 08.10.2018-17.10.2018 tarihleri arasında toplamda 10 (on) gün süren yüzey araştırmasında Kars ili merkez ilçesine bağlı 36 köy yerleşimine gidilerek, özellikle köyde bulunan mezarlıklar ile camiler yerinde incelenmiştir. İlk öncelikle İslâmi döneme ait diğer mimari yapı türlerinin tespitine çalışılmış ve gayri İslâmi devirlere ait yapı grupları da tespit edilerek sağlıklı bir envanterin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ARSLAN, Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kars/TÜRKİYE. muhammetarslan25@gmail.com
Öğr. Gör. Bekir KARACABEY, Kafkas Üniversitesi, Kazım Karabekir Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, Kars/TÜRKİYE. bekir.karacabey38@gmail.com
Arş. Gör. Ahmet ŞEN, Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kars/TÜRKİYE ahmet4235@gmail.com

KARS İLİ MERKEZ İLÇESİ

CAMİLER (Alfabetik Sırayla)

Akbaba Köyü Camii

Kars il merkezinin güneybatısında, il merkezine yaklaşık 26 km. uzaklıktaki Akbaba Köyü'nde bulunmaktadır (40°28'21.7"N 43°00'04.2"E). Camii, üzerindeki levhaya göre 1973 tarihlidir. Mevcut hali ile herhangi bir tarihsel, mimari ve estetik özelliği bulunmayan caminin ahşap mahfili, bu caminin orijinalde bölgede yoğun şekilde karşımıza çıkan ahşap destekli ve ahşap tavanlı bir mimariye sahip olduğunu düşündürmektedir. Aynı şekilde orijinal olduğu tahmin edilen ahşap minberi de bu düşünceyi desteklemektedir.

Ayakgedikler Köyü Camii

Kars il merkezinin yaklaşık 33 km. kadar kuzeydoğusundaki Ayakgedikler Köyü'nde bulunmaktadır (40°37'53.0"N 43°32'54.0"E). Köyün camisi 1965 tarihlidir. Ancak köyün ileri gelenlerinden Ahıska göçmeni İsa Toptaş (1934 doğumlu)'ın ifade ettiğine göre; caminin 1965 yılından önce dört duvar ve üzeri açık halde bulunduğu, 1965 yılında Muhtar Nureddin Gengeç'in Belçika'da gurbetçi olarak bulunan abisi tarafından gönderilen para ile Sarıkamış'tan çam ağaçları satın alınarak ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak üzerinin kapatıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kaynak, cami arsasının Seyfullah Toptaş'a ait olduğunu ifade etmiştir. Ortagedik Köyü'nden Muhtar Akbaba (1952 doğumlu) ise cami ustasının Ahıska Türkü olan "Şirin Usta" olduğunu belirtmiştir. Dikdörtgen planlı olan Ayakgedikler Köyü Camii; dıştan dışa 7.47 x 4.7 m., içten içe 6.27 x 3.5 m. ölçülerindedir (Resim: 1). Dıştan taş malzeme ile inşâ edilmiştir, ancak sıvanıp yeşil renge boyandığı için özgün taş dokusu görülememektedir. Pencere kenarları ise kesme taş malzemeden dışa taşkın olarak yuvarlak kemer formunda tasarlanmıştır. Camide kullanılan taşların yakındaki Bekler (Mervek) Köyü'ndeki taş ocağından getirildiği düşünülmektedir. Caminin harimi ortadaki kare kesitli iki ahşap ayak tarafından taşınan ahşap bir tavana sahiptir. Ayaklar tavan kısmında ahşap yastıklara, yastıklar da kuzey-güney doğrultusunda atılan yuvarlak kesitli ahşap kirişlere dayanmaktadır. İki ayak arasında kalan tavan düz, yanlardakiler ise yana eğimlidirler. Caminin mihrabı orijinal olup basit yuvarlak kemerlidir. İki yanında kandillikler görülür. Orijinal olduğu düşünülen minberi ahşaptandır. Minber taçkapısı yuvarlak kemerli olup,

aynalık kısmı dikey yönde atılmış ahşap parçalardan meydana gelir. Köşk ve köşk altı, süslemesiz ahşap panolardan oluşturulmuştur. Ahşap olan vaaz kürsüsünün de yukarıya doğru gittikçe genişleyen, çokgen formda olduğu gözlenmiştir. Bunun da özgün olduğu tahmin edilmektedir. Ayakgedikler Köyü Camii, yörede oldukça sık görülen ahşap mimarisi ile geleneksel Türk mimarisini devam ettirmektedir. Anadolu'da ta Selçuklu mimarisinden başlayarak oldukça güzel örnekleri görülen ve Osmanlı mimarisi ile de bir nevi kırsal mimarinin geleneği haline gelen ahşap destekli cami mimarisinin Anadolu'daki küçük, şirin ve bozulmamış bir örneğini oluşturmaktadır.

Aydıncalan Köyü Camii

Kars il merkezinin yaklaşık 20 km. kadar batısındaki Aydıncalan Köyü'nde bulunan köy camisinin 1947 yılında, yöredeki geleneksel mimariye uygun olarak ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak yapıldığı; ancak bunun yıkılarak 2005 yılında bugünkü caminin inşâ edildiği köy halkı tarafından ifade edilmiştir.

Başgedikler Köyü Camii

Kars'ın 36 km. kuzeydoğusundaki Başgedikler Köyü'nde bulunmaktadır (40°38'26.2"N 43°31'52.5"E). Üzerindeki tanıtım levhasına göre 1967 yılında inşâ edilmiştir. Dıştan dışa 13.35 x 9.86 m., içten içe 11.95 x 8.46 m. ölçülerine sahiptir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan üzerine oturan caminin taş malzemeden inşâ edildiği, ancak yakın zamanlarda sıvanarak boyandığı anlaşılmaktadır. Caminin harimi dört adet silindirik ahşap direk tarafından taşınmaktadır. Direklerin yakın zamanlarda ahşap lambiri ile kaplandığı görülmektedir. Ahşap direkler kalın ahşap yastıklara, yastıklar da doğu-batı doğrultusunda atılmış bir bütün halindeki kalın ahşap kirişler üzerine oturmaktadır. Harimin tavanı da ahşaptır. Ancak yenilendiği anlaşılmaktadır. Caminin mihrabı özgün değildir, sanat değeri taşımaz. Son yılların eseridir. Orijinalde basit, yarım yuvarlak kesitli bir oyuktan ibaret olduğu tahmin edilmektedir. Minberi de son yılların eseri olup, orijinalde sade bir ahşap mimariye sahip olduğu düşünülmektedir. Kuzeybatı köşede yükselen minaresi, yörede sıkça karşımıza çıkan kesme Kevenk taşından olup, yakın yılların eseridir. Kare kaideli, prizmal pabuçluklu, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Bekler (Mervek) Köyü Camii

Kars il merkezine 51 km. uzaklıktaki Bekler Köyü'nde bulunmaktadır (40°37'49.4"N 43°36'59.4"E). İmam Hüseyin Camii olarak adlandırılan köyün camisi, kuzey cephesindeki beş satırlık Osmanlıca kitabesine göre 1368 Hicri, 1948-49 Milâdi tarihinde inşâ edilmiştir (Resim: 2). Köydeki taş ocağından çıkarılan Mervek taşından, düzgün kesme taş olarak yapılan caminin özgün plan ve mimarisi bozulmuştur. Orijinalde ahşap destekli ve ahşap tavanlı bir mimariye sahip iken yakın zamanlarda ahşap direkleri ve ahşap tavanı ahşap lambiri ile kaplanmıştır. Mihrabı ve minberi özgün değildir. Minaresi de özgün olmayıp sac malzemedendir.

Kitabesi şöyledir:

Yazılışı	Okunuşu
بنا امر اتي محير بن	Bina amere etti Mahir bin
حسين ابن حاجي محمد	Hüseyin ibn Hacı Mehmed
الله	Allah
حمى على فاطما حسن و	Hami (?) Ali Fatıma Hasan ve
حسين اوستالر ابن فض	Hüseyin ustalar ibn Fazl
الله ١٣٩٨	Allah 1398

Çağlayan Köyü Camii

Kars il merkezinin yaklaşık 15 km. kadar batısındaki Çağlayan Köyü'nde bulunmaktadır (40°32'57.9"N 42°56'06.9"E). Camii, 1963 tarihli olup geleneksel dokusundan uzaklaşmıştır. Orijinalinde ahşap destekli, ahşap tavanlı ve ahşap mahfilli olduğu düşünülen yapının günümüzde sadece ahşap tavanı ile mahfili ulaşabilmiştir.

Esenyazı Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 38 km. güneyinde bulunan Esenyazı Köyü'nde cami (40°23'55.2"N 43°03'05.8"E), üzerindeki levhaya göre 1974-76 tarihlidir. Ancak mimari özellikleri ve geleneksel dokusu bunun daha önceden yaptırılıp, 1974-76 yılında ise onarıldığını düşündürmektedir. Cami; dıştan dışa 11.49 x 9.42 m., içten içe 10.19 x 8.12 m. ölçülerinde yaklaşık dikdörtgen planlı olup ortasındaki kare kesitli dört ahşap ayak tarafından taşınmakta ve ahşap bir tavan ile örtülüdür. Dört ayak ile tavanın ortası vurgulanmış, yanlarda kalan kısımlar ise yana eğimli olarak düzenlenmiştir. Mahfili de ahşaptan olup balkon şeklinde dışa çıkıntı yapar. Mihrap, minber, minare ve vaaz kürsüsü yenidir.

Güdeli Köyü Camii

Kars il merkezinin yaklaşık 16 km. kuzeybatısındaki Güdeli Köyü'ndeki (40°35'40.1"N 42°54'08.8"E) 1964 tarihli olan cami, geleneksel ahşap mimarisiyle çevredeki mimari anlayışı devam ettirmektedir (Resim: 3). Dıştan dışa 12.1 x 10.39 m., içten içe 10.5 x 8.79 m. ölçülerine sahiptir. Yuvarlak gövdeli dört ahşap sütun tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür. Sütunlar ahşap yastıklara, yastıklar da kible yönünde atılmış ahşap kirişler üzerine oturmaktadır. Caminin dış beden duvarları taş iken günümüzde sıvalıdır. Kuzeybatı köşesinde yükselen minaresi kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Yakın yılların eseridir. Caminin mihrap ve minberi orijinal değildir. Ahşap mahfili orijinal olup orta kısmında taşıntı yapan bir balkona sahiptir.

Hapanlı Köyü Camii

Kars'ın 14 km. kadar batısındaki Hapanlı Köyü'nde bulunmaktadır (40°34'28.2"N 42°55'24.5"E). 1966 yılında yaptırıldığı kaydedilen cami, çevrede yoğun şekilde karşımıza çıkan ahşap destekli geleneksel bir mimariye sahiptir (Resim: 4). Dıştan dışa 10.34 x 9.07 m., içten içe 9.04 x 7.77 m. ölçülerindedir. Harim ortasındaki kare kesitli dört ahşap tarafından taşınan ahşap tavan ile örtülüdür. Dört ahşap ayak ile harim ortasında bir kare mekân oluşturulmuş ve göbeğine bir çarkıfelek yerleştirilerek vurgulanmıştır. Ayakların belirli bir yüksekliğe kadar lambri ile kaplandığı görülmektedir. Dış beden duvarları taş iken günümüzde sıvalı durumdadır. Minare, mihrap ve minberi orijinal değildir. Özgün olan ahşap mahfili ise lambri ile kaplanmıştır.

Karakale Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 14 km. güneyindeki Karakale Köyü'nde bulunmaktadır (40°28'22.3"N 43°08'47.0"E). Köyün camisi, üzerindeki Osmanlıca kitabesine göre 1947 tarihli. Dıştan dışa 11.36 x 10.52 m., içten içe 10.07 x 9.32 m. ölçülerinde, ahşap destekli ve ahşap tavanlı geleneksel mimariye sahiptir (Resim: 5). Ortada dört ayak ile harim mekânı kareye ayrılmış ve göbeğine yerleştirilen bir madalyon ile vurgulanmıştır. Madalyon üzerinde altı kollu yıldız ve lale motifleri dikkati çeker. Yapının beden duvarları kesme taş malzemedendir. Ancak güney cephesi hariç diğer cepheleri sıvanarak boyanmıştır. Ahşap mahfili orijinal olup orta kısmında üç köşeli bir balkon ile taşıntı yapmaktadır. Mihrap, minber ve minaresi özgün değildir.

Kocabahçe Köyü Camii

Kars'ın 22 km. kadar güneyindeki Kocabahçe Köyü'nde bulunmaktadır (40°23'24.5"N 43°05'43.3"E). Köyün camisi 1960-64 tarihli olup geleneksel ahşap mimariye sahiptir. Taş duvarlı, ahşap destekli ve ahşap tavanlıdır. Ancak hem destekler hem de örtünün lambri ile kaplandığı görülmektedir. Duvarları ise sıvalı durumdadır. Mihrap, minber, mahfil ve minaresi özgün değildir.

Küçük Yusuf Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 25 km. güneyindeki Küçük Yusuf Köyü'nde bulunan (40°24'16.5"N 43°08'51.8"E) caminin kitabesi bulunmadığından kesin inşâ tarihi bilinmez. Ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle 1940'lı yıllarda yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Dikdörtgen planlı olan cami; dıştan dışa 10.28 x 8.32 m., içten içe 9.08 x 7.12 m. ölçülerindedir (Resim: 6). Taş duvarlı olup, içeride dört ahşap destek tarafından taşınan ahşap tavan ile örtülüdür. Harimin kuzeyinde yine ahşap malzemeli, balkonlu mahfili bulunur. Mihrap, minber ve minaresi orijinal değildir. Harim giriş kapısı ahşaptan iki kanatlıdır. Her kanat üç ayrı süsleme panosuna ayrılmıştır. Üstteki ilk panoda koçbaşı, ikinci panoda papatya ve üçüncü panoda ise yivlerden meydana gelen bir süsleme vardır.

Maksutçuk Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 20 km. kadar güneybatısındaki Maksutçuk Köyü'nde bulunan (40°32'05.5"N 42°53'16.2"E) cami 1951 tarihli olup geleneksel mimariye sahiptir (Resim: 7). Dıştan dışa 10.15 x 8.42 m., içten içe 8.75 x 7.02 m. ölçülerinde inşâ edilmiştir. Taş malzemeli olan cami, dört ahşap destek tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür. Ahşap ayaklar belirli bir yüksekliğe kadar fayans ile kaplanmıştır. Harimin kuzeyinde yarım yuvarlak kesitli balkonu bulunan ahşap mahfili vardır. Mihrap, minber ve minaresi özgün değildir. Caminin doğu cephesinde, sıva üstüne sonradan yazıldığı anlaşılan "Kim Allah için bir mescit inşâ ederse, Allah da ona cennette bir köşk inşâ eder" mealindeki Arapça hadis yazısı yer alır.

Ortagedik Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 40 km. doğusundaki Ortagedik Köyü'nde bulunmaktadır

(40°37'49.0"N 43°32'33.4"E). Camii, güney cephesindeki kitabesine (يا الله يا محمد سنة ١٩٦٨) (Ya Allah Ya Muhammed sene 1968) göre 1968 tarihli olup geleneksel dokuyu devam ettirmektedir. Köy halkından Muhtar Akbaba'nın verdiği bilgilere göre Mesim Akbaba (Ölüm Tarihi: 18.10.1976) tarafından yaptırılmıştır. Dıştan dışa 8.02 x 8.01 m., içten içe 6.80 x 6.72 m. ölçülerine sahiptir. Harimi iki ahşap destek tarafından taşınan ahşap bir tavan ile örtülüdür. Ancak yakın yıllarda ahşap destekler ve ahşap tavan sunta plakalarla kaplanmıştır. Dış beden duvarları da orijinalde taş iken günümüzde sıvanarak boyanmıştır.

Söğütlü (Atayurt) Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 20 km. kuzeybatısındaki Söğütlü Köyü'nde bulunan cami (40°37'09.4"N 42°53'02.8"E), ahşap destekli ve ahşap tavanlı geleneksel bir mimariye sahiptir (Resim: 8). Dıştan dışa 11.34 x 9.94 m., içten içe 9.94 x 8.54 m. ölçülerindedir. Ortada dört ayak ile harim mekânı dikdörtgene bölünerek vurgulanmıştır. Yapının beden duvarları taş malzemedendir. Ancak sıvanarak boyanmıştır. Ahşap mahfili orijinal olup orta kısmında dikdörtgen şekilli bir balkon ile taşıntı yapmaktadır. Mihrap ve minberi özgün değildir. Minaresi ise kesme taş malzemeli olup kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Subatan Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 28 km. doğusundaki Subatan Köyü'nde bulunan cami 1971 tarihlidir. Günümüzde özgün dokusunda bulunmayan caminin 1971 yılından önce yörede sıkça karşımıza çıkan ahşap destekli mimariyi devam ettirdiği düşünülmektedir. Nitekim harimdeki ahşap vaaz kürsüsü ile ahşap minber bunu kanıtlar niteliktedir. Mevcut caminin giriş kapısı ile mihrabı taş işçilikleri ve özellikle mihrap üzerindeki süslemeleri ile sanatsal özellik gösterirler.

Verimli Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 30 km. güneyindeki Verimli Köyü'nde bulunan (40°22'48.1"N 43°08'05.2"E) cami 1967 tarihlidir. Dikdörtgen planlı olup; dıştan dışa 13.75 x 9.36 m., içten içe 12.35 x 7.96 m. ölçülerinde inşâ edilmiştir (Resim: 9). Ahşap destekler üzerine ahşap tavanlıdır. Harimdeki kare kesitli

dört ahşap destek ile dikdörtgen bir alan oluşturularak vurgulanmıştır. Kuzeyinde ahşap mahfil bulunur. Mahfilin orta bölümü üç köşeli şekilde balkon çıkıntısı yapmaktadır. Minaresi, mihrabı ve minberi orijinal değildir. Dış beden duvarları taş malzemeli iken günümüzde sıvanarak boyanmıştır. Caminin Kağızmanlı Hacı Hayreddin, ahşap işlerinin ise Hacı Sait Ayılmazdır adlı bir usta tarafından yapıldığı ifade edilmiştir.

Yılanlı Köyü Camii

Kars'ın yaklaşık 50 km. doğusunda, Akyaka Baraj Gölü kenarında, Ermenistan sınırında bulunan Yılanlı Köyü'nde bulunmaktadır. Köylüler, caminin ahşap destek ve tavanı ile geleneksel bir mimariye ait olduğunu; ancak 1991 yılında köyün baraj suları altında kalması hasebiyle bu caminin yıkılarak taşlarının şimdiki camide kullanıldığını ifade etmişlerdir.

KÜMBETLER (Alfabetik Sırayla)

Çağlayan Köyü Kümbeti

Kars il merkezinin yaklaşık 15 km. kadar batısındaki Çağlayan Köyü'nün yaklaşık 2 km. kadar doğusundaki bir tepe üzerinde bulunan (40°33'20.0"N 42°57'35.0"E) türbenin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmadığından kesin inşâ tarihi bilinmemektedir. Ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle şehrin Saltuklular tarafından yönetildiği 12. yüzyıl ortalarından 14. yüzyıl sonlarındaki Karakoyunlu hâkimiyeti arasında geçen bir dönemde yaptırıldığı tahmin edilmektedir¹. Sekizgen planlı olan kümbetin cenazelik katı toprak altına gizlenmiş vaziyettedir. Türbe; içten kubbe, dıştan ise piramidal bir külâh ile örtülmüştür (Resim: 10). Giriş kapısı basık yuvarlak kemerli olup oldukça sade bir görünüm sunar. Gövdenin kenar birleşimleri ile saçak kısmında düzgün kesme taş, arada kalan bölümlerinde ise moloz taş malzeme kullanılmıştır. Piramidal külâhı içten ve dıştan tuğla malzemedendir. Türbe içerisinde tek bir sanduka bulunur. Burada kimin metfun bulunduğu bilinmez.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Arslan, "Kars'ta Bilinmeyen Bir Ortaçağ Kümbeti", *Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Editörler: Osman Kunduracı-Ahmet Yavuzylmaz, Konya 2019, s. 655-668.

KONUTLAR ve KAMU BİNALARI (Alfabetik Sırayla)

Azat Köyü İlkokul Binası

Kars'ın yaklaşık 7 km. güneyindeki Azat Köyü'nde halen daha kullanılan İlkokul Binası (40°31'58.8"N 43°06'27.1"E), Cumhuriyet devrinin mimari özelliklerini taşır (Resim: 11-a). Binanın kesin inşâ tarihi bilinmez. Ancak mimari özelliklerinden hareketle, kentin 1918 yılındaki Rus işgalinin ardından, 20. yüzyılın birinci yarısında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir planda uzanan yapı kesme taş malzemeden inşâ edilmiştir. Basık kemerli olan pencere sövelerinin yüzeyden öne çıkarılarak vurgulandığı ve hareketlilik sağlandığı görülmektedir.

Başgedikler Köyü Karakol Binası

Kars'ın 36 km. kuzeydoğusundaki Başgedikler Köyü'nde bulunan Karakol Binası (40°38'28.6"N 43°32'03.5"E), üzerindeki yazıya göre 1934 yılında hizmete açılmıştır. Bu tarihin inşâ tarihi olup olmadığı veya ilk yapımında karakol binası olarak inşâ edilip edilmediği bilinmemektedir. Ayakgedik Köyü'nden Ahıska Türkü İsa Toptaş (1934 doğumlu), binanın yapımında Ayakgedik Köyü'ndeki kiliseye ait taşların kullanıldığını ifade etmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı (dıştan dışa 23.25 x 13.38 m., içten içe 22.05 x 12.18 m.) olan yapı, Cumhuriyet devrinin ulusal mimarlık eserlerindendir (Resim: 11-b). Giriş kapısı kuzeyden olup düz lentoludur. Kapı sövesini meydana getiren taşların atlamalı bir şekilde dışa taşırıldığı görülmektedir. Cephelerdeki pencereleri de düz lentoludur ve söve taşları atlamalı şekilde dışa taşırılarak hareketlilik sağlanmıştır.

Bayraktar Köyü Cumhuriyet Konutları

Kars'ın 46 km. kuzeydoğusundaki Bayraktar Köyü'nde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında inşâ edildiği düşünülen konutlar maalesef metruk durumdadırlar. Dikdörtgen planlı olan konutların taş malzemeden inşâ edildikleri, kapı ve pencere sövelerinin dışarıya doğru taşırılarak hareketlilik sağlandığı görülmektedir.

Karakale Köyü Cumhuriyet Konutu

Kars'ın yaklaşık 14 km. güneyindeki Karakale Köyü'nde bulunmaktadır (Resim: 11-c). Köydeki konut, Cumhuriyet devrinin ulusal mimarlık akımı

özelliklerini taşır. Kare planlı olduğu anlaşılan konutun duvar kenarları ile pencere kanlarındaki taşlar dışa doğru taşırılarak vurgulanmıştır. Günümüzde metruk durumdadır.

Ortagedik Köyü Hasan Öztürk Evi

Kars'ın yaklaşık 40 km. doğusundaki Ortagedik Köyü'nde bulunan (40°37'46.0"N 43°32'40.0"E) Hasan Öztürk adlı bir vatandaşa ait olan ev, giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre 1947 yılında yaptırılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak inşâ edilmiş olup, Cumhuriyet devrinin klasik özelliklerini barındırmaktadır (Resim: 11-d). Dıştan dışa 13.66 x 5.90 m., içten içe 12.26 x 4.50 m. ölçülerindedir. Güney cephesi hariç diğer cepheleri binalarla kapatılmıştır. Güney cephesi giriş cephesi niteliğindedir, bir giriş kapısı ve iki pencere ile dışa açılmaktadır. Kapı ve pencere kenarlarındaki kesme taşların dışarı taşırılarak vurgulandığı görülmektedir.

Ortagedik Köyü Muhtar Akbaba Evi

Kars'ın yaklaşık 40 km. doğusundaki Ortagedik Köyü'nde bulunan ev (40°38'05.5"N 43°32'21.3"E), Muhtar Akbaba adında bir vatandaşa aittir. Kendi ifadesine göre 1918 yılında Kayınpederi Hüseyin Akbaba tarafından yaptırılmıştır. Söz konusu arsanın Hüseyin Akbaba ve kız kardeşi Çiçek Akbaba'ya dönemin Kars Valisi İbrahim Edhem Bey (İbrahim Edhem Aykut) (Topal Vali lakaplı) tarafından iskân hakkı verilmesiyle elde edildiği yine Muhtar Akbaba tarafından ifade edilmiştir. Bu durumda İbrahim Edhem Bey'in Kars Valiliği'ne atanması 1924 yılında (25.07.1924-14.11.1926) olduğuna göre, evin de 1924-26 yılları arası veya daha sonrasında yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca binada çalışan ustanın Ahıska Türkü olan Şirin Usta olduğu belirtilmiştir. Muhtar Akbaba Evi; doğu-batı doğrultusunda, dıştan dışa 15.12 x 8.65 m., içten içe 13.62 x 7.05 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır (Resim: 11-e). En hareketli cephesini, aynı zamanda giriş cephesi de olan güney cephe oluşturmaktadır. Bu cephe ortada giriş kapısı ve iki yanında ikişer pencere ile dışa açılmaktadır. Dikdörtgen çerçeveli olan giriş kapısı ve pencerelerin kenar taşları dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Saçak kısmını profilli bir silme, onun da üstünü bir sıra taş harpuşa çevrelemektedir. Ahşap işlemeli kapı kanatlarının çalındığı ifade edilmiştir.

DEĞİRMENLER (Alfabetik Sırayla)

Ayakgedikler Köyü Değirmeni

Kars il merkezinin yaklaşık 33 km. kadar kuzeydoğusundaki Ayakgedikler Köyü'nde (40°37'46.0"N 43°32'56.9"E), Kelboy Hacı Hasan mülkiyetinde bulunan değirmenin üzerinde 1947 tarihi yazılıdır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak inşâ edilmiştir (dıştan dışa 17.62 x 8.73 m., içten içe 16.16 x 7.27 m.) (Resim: 12-a). Duvarları üzerinde ay yıldız kabartmalar dikkati çeker. Düzgün kesme taş malzemeli yapı, Cumhuriyet devrinin mimari özelliklerini taşır.

Bayraktar Köyü Talat Çalışkan Değirmeni

Kars'ın 46 km. kuzeydoğusundaki Bayraktar Köyü'nde bulunan tarihi değirmen, giriş kapısındaki kilit taşına işlenen kitabesine göre 1960 tarihlidir. Talat Çalışkan adlı bir vatandaşa aitken, günümüzde Galiphan Aydın'a aittir. Dıştan dışa 8.64 x 6.96 m., içten içe 7.44 x 5.76 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olarak inşâ edilen değirmen iki katlıdır (Resim: 12-b). Kuzeye bakan cephesinde üst kat balkonuna ait ahşap düzenleme dikkati çeker. İçten bakkal tavan, dıştan ise dört yöne eğimli bir çatı ile örtülmüştür. Tamamen düzgün kesme taş malzemeden inşâ edilmiştir. Değirmenin tesisat aksamının Malakan bir usta tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. Söz konusu değirmen kullanılmamaktadır.

Ortagedik Köyü Şoförün Değirmeni

Kars'ın yaklaşık 40 km. doğusunda Ortagedik Köyü'nde bulunmaktadır (40°38'04.6"N 43°32'18.9"E). Şu anda mülkiyeti Muhtar Akbaba'ya ait olan yapının aynen Muhtar Akbaba Evi'nde olduğu gibi, dönemin Kars Valisi İbrahim Edhem Bey'in Hüseyin Akbaba ve kız kardeşi Çiçek Akbaba'ya vermiş olduğu iskân hakkı üzerine yapılmış. Böylelikle değirmenin 1924 yılından sonra inşâ edildiği tahmin edilmektedir. Ancak mâlik Muhtar Akbaba, 1915-18 yılları arasında inşâ edildiğini ifade etmektedir. Doğu-batı doğrultusunda kare planlı olan değirmen iki bölümden oluşmaktadır (Resim: 12-c). Dıştan dışa 11.53 x 11.18 m., içten içe 10.03 x 9.68 m. ölçülere sahiptir. Güneydeki ilk oda değirmen tesisatının bulunduğu odadır. Diğer oda ise ambar ve usta evi olarak hizmet vermiştir. Moloz taş malzeme ile inşâ edilen yapı günümüzde metruk durumdadır.

ŞEHİTLİKLER (Alfabetik Sırayla)

Subatan Köyü Şehitliği

Kars'ın yaklaşık 28 km. doğusundaki Subatan Köyü'nde bulunmaktadır (40°36'19.9"N 43°25'23.3"E). Şehitlik; Ermeni çeteler tarafından katledilen Müslüman Türkler anısına, 1991 yılında yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan 570 Türk vatandaşın aziz hatırasını yaşatmak üzere 2003 yılında inşâ edilmiştir.

MEZARLIKLAR ve MEZAR TAŞLARI (Alfabetik Sırayla)

Ayakgedikler Köyü Mezarlığı Mezar Taşları

Kars il merkezinin yaklaşık 33 km. kadar kuzeydoğusundaki Ayakgedikler Köyü'nde bulunan mezarlıkta, üzerinde kitabesi bulunan tek mezar taşı Osmanlıca kitabesinde yazdığına göre 1351 Hicri, 1932 Milâdi tarihlidir. Baş şahidesi sivri kemerli formda düzenlenen taşın kemer bordüründe baklava dilimlerinden meydana gelen bir dizi dikkati çeker (Resim: 13-a).

Kitabesi şöyledir:

Yazılışı	Okunuşu
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	Bismillahirrahmanirrahim
حازا مرقد	Haza merkad
مرحوم الياس	Merhum İlyas
قزی تازہ کل	Kızı Tazegül
وفات ۱۳۵۱	Vefat 1351

Söz konusu mezarlıkta bu taş haricinde, bundan daha eski dönemlere tarihlendirebileceğimiz basit insan formu şeklinde mezar taşları da mevcuttur. Ayrıca günümüze daha yakın tarihli, Lâtin harflerle yazılmış mezar taşları da bulunmaktadır.

Azat Köyü Mezarlığı Mezar Taşları

Kars'ın yaklaşık 7 km. güneyindeki Azat Köyü'nde bulunan mezarlık alanında sadece bir tane tarihi mezara rastlanılmıştır. Baş ve ayak şahidelerinden ibaret, sandukalı mezar tipinde olan taşının baş şahidesinde Osmanlı harfleri ile 1348 Hicri, 1929 Milâdi tarihinde vefat eden Arslan Ağa'ya ait olduğu yazılıdır. Sandukası 1.82 x 0.64 m., baş şahidesi ise 1.90 m. ölçülerindedir. Baş şahidesinde tabanca ve kama motifi dikkati çeker (Resim: 13-b).

Kitabesi şöyledir:

Yazılışı	Okunuşu
الما صوم	El masum
ارسلن اغا	Arslan Ağa
نام زاده	Nâmzade
سنه ١٣٤٨	Sene 1348

Bekler (Mervek) Köyü Mezarlığı Mezar Taşları

Kars il merkezine 51 km. uzaklıkta, Kars'ın kuzeydoğusunda bulunan Bekler Köyü'ndeki tarihi mezarlık alanında çok sayıda hem Osmanlıca hem de Lâtin alfabeli mezar taşı tespit edilmiştir. Mezar taşlarından birisi, üzerindeki Osmanlıca kitabesine göre 1308 Hicri, 1890 Milâdi tarihlidir. İsmail oğlu Hasan'a aittir. Baş şahidesi, üçgen alınlıklı bir forma sahiptir (Resim: 13-c).

Kitabesi şöyledir:

Yazılışı	Okunuşu
هذا	Hüda
بسم الله الرحمن الرحيم	Bismillahirrahmanirrahim
مرحوم حسان ابن	Merhum Hasan ibn
مرحوم ايسماعيل	Merhum İsmail
علم طارحي ١٣٠٨	Ölüm tarihi 1308

Baş şahidesi yuvarlak kemer formlu olan bir diğer mezar taşı ise üzerindeki kitabesine göre 1383 Hicri, 1963 Milâdi tarihlidir ve İbrahim oğlu Nuri adlı birine aittir (Resim: 13-d).

Kitabesi şöyledir:

Yazılışı	Okunuşu
هذا	Hüda
نوري	Nuri
بن ابراهيم	Bin İbrahim
١٣٨٣	1383

Mezarlık alanındaki birçoğu 20. yüzyıl ortalarına ait olan diğer taşların Caferi mezhebiyle ilişkili olduğu kesindir. Köyün bugünkü ahalisi Azeri Türkü olup Caferi mezhebine sahiptirler. Bu nedenle mezar taşlarında İmam Hüseyin Türbesi'ni sembolize eden minareli türbe motifleri dikkati çeker (Resim: 13-e).

Büyük Aküzüm Köyü Mezarlığı Mezar Taşları

Kars il merkezinin 31 km. kuzeydoğusundaki Büyük Aküzüm Köyü tarihi mezarlığında 20. yüzyıl ortalarına tarihlenen, sadece baş şahidelerden ibaret Osmanlıca kitabeli birkaç mezar taşı bulunur. Mezar taşlarından birisi 1355 Hicri, 1936 Milâdi tarihlidir ve üzerinde ay-yıldız motifi görülür (Resim: 14-a). Bir diğeri ise 1356 Hicri, 1937 Milâdi tarihli olup İsmail oğlu Mehmed'e aittir. Taşın üzerinde ay-yıldız motifleri ile birlikte ibrik motifi dikkati çeker (Resim: 14-b).

Kitabesi şöyledir:

Yazılışı	Okunuşu
هذا ال مرحوم	Hüda el merhum
محمد بكلي	Mehmed Bekli
ابن اسماعيل	İbn İsmail
١٣٥٦	1356

Hacı Halil Köyü Mezarlığı Mezar Taşları

Kars'ın yaklaşık 20 km. güneyindeki Hacı Halil Köyü'nde bulunan tarihi mezarlıkta, baş ve ayak şahideli sandukalı tipte bir mezar dikkati çeker. 1950-60'lı yıllara tarihlenen mezarın baş ve ayak şahidelerinde ay-yıldız, ibrik ve baston motifleri görülür. Sandukası üzerinde ise zülfikâr motifi vardır (Resim: 14-c-d).

Oğuzlu Köyü Mezarlığı Mezar Taşları

Kars'ın yaklaşık 40 km. kadar kuzeydoğusundaki Oğuzlu Köyü'nde bulunan tarihi mezarlık alanı oldukça zengindir. Burada 1950'li yıllara ait çok sayıda tarihi mezar taşı bulunmaktadır. Birçoğu sadece baş şahideden ibaret iken az sayıda sandukalı mezar tipi de görülmektedir. Mezar taşları üzerinde ay-yıldız ile İmam Hüseyin Türbesi'ni sembolize eden minareli türbe motifleri dikkati çeker (Resim: 14-e-f).

Tazekent Köyü Mezarlığı Mezar Taşları

Kars'ın yaklaşık 45 km. doğusundaki Tazekent Köyü'nün mezarlığında 1950'li yıllara ait, özellikle Caferi mezhebine mensup vatandaşlara ait baş şahideli mezar taşları mevcuttur. Mezar taşları üzerinde İmam Hüseyin Türbesi'ni sembolize eden minareli türbe motifleri görülür.

DİĞER ESERLER

Halı - Arslanizi Köyü

Kars il merkezinin yaklaşık 30 km. kadar güneyindeki Arslanizi Köyü'nde, Yaşar Ayırkan Evi'nde duvara asılı olarak sergilenen el dokuması bir halı tespit edilmiştir (Resim: 15). Yaşar Ayırkan'ın ifadelerine göre; yaklaşık 8 m². ebadındaki bu halı, annesi tarafından Kars'ın Selim ilçesine bağlı Koyunyurdu (Berne) Köyü'nden çeyiz olarak getirilmiştir. Buradan hareketle el dokuması bu halının yaklaşık 70-80 yıllık olduğu tahmin edilmektedir. Kırmızı renklerin hâkim olduğu halıyı çevreleyen iki bordür vardır. Bordürlerin kıvrık dallarla süslediği görülmektedir. Halının merkezinde uçları koçbaşı kıvrımlarına sahip büyükçe bir sekizgen vardır. Sekizgenin merkezinde ise çiçek motifleri görülür. Halıda "Leyla" ve "Sedun" isimlerinin yazılı olduğu dikkati çeker. Ayrıca küçük bir kız çocuğunun işlenmiş olması da dikkate değerdir.

SONUÇ

"Ortaçağ'dan Günümüze Kars ve Çevresindeki Türk Dönem" adlı yüzey araştırmasının 2018 yılı çalışmalarında 18 cami, 1 kümbet, 7 konut ve kamu yapısı, 3 değirmen, 1 şehitlik, çok sayıda mezar taşı ve taşınır eser olarak da 1 halı tespit edilmiş ve incelenmiştir.

İncelenen camilerin kırsal mimari özellikte olduğu; ancak özellikle mimari kurgularıyla Anadolu'da ilk kez Selçuklu'nun uyguladığı ve daha sonrasında Beylikler döneminde en güzel örnekleri verilen, Osmanlı devrinde ise daha çok kırsal mimaride karşımıza çıkarak Cumhuriyet devrinin de kırsal dini mimarisinin karakteristik özelliği olan ahşap destekli ve ahşap tavanlı olarak düzenlendikleri ortaya çıkmaktadır. Bu camilerin neredeyse tamamının bilinçsiz müdahalelerle şekil değiştirdiği görülmektedir.

Tespit edilen kümbet yapısı Ortaçağ'ın önemli bir örneği olarak karşımıza çıkar. Özellikle Anadolu Selçuklu devrinde sıkça gördüğümüz sekizgen gövdeli yapısı ve içten kubbe-dıştan piramidal külahlı örtüsü ile Türk kümbet geleneğini devam ettirmesi bakımından önemlidir.

Kars il merkezine bağlı köylerde görülen konut ve kamu yapıları ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan Ulusal Mimarlık Akımı'nın kırsal alandaki temsilcileri olarak karşımıza çıkarlar. Dikdörtgen ya da kare planları ve çok açıklıklı cephe düzenlemeleri ile ulusal mimarimizin Kars'taki örnekleri arasında sayılabilirler. Tespit edilen ve incelenen değirmen binaları, maalesef gelişen teknolojiye yenik düşmüş ve pasifize edilmişlerdir. Bu

durum eserlerin metruk durumda kalmalarına ve gelecek yıllarda da yok olup gitme tehdidiyle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

Kars ve çevresinin özellikle Ermeni zalimliğinden kaynaklanan acı hatıralarla dolu bir coğrafya olduğu ortadadır. Bu nedenle şehitlik olarak düzenlenen anıtlarla karşılaşmak mümkündür. Bu araştırmada sadece Subatan Köyü'ndeki şehitlik alanı tespit edilebilmiştir. Yöredeki mezarlık alanlarının bazıları tarihi kimlikleriyle ön plana çıkarlar. Bu bağlamda, mezarlıklardaki tarihi mezar taşlarının önemli bir veri olduğu düşünülmektedir. İncelenen mezar taşlarının üzerinde milli ve dini sembollerin bulunması, Anadolu'daki diğer örneklerle büyük oranda benzeşmektedir. Yüzey araştırmasında tespit edilen halı ise yöredeki geleneksel el sanatlarının güzel bir örneğidir. Üzerindeki çocuk motifi ile dikkati çeker.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Muhammet, "Kars'ta Bilinmeyen Bir Ortaçağ Kümbeti", *Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Editörler: Osman Kunduracı-Ahmet Yavuzylmaz, Konya 2019, s. 655-668.

Resim 1: Ayakgedikler Köyü Camii.

Resim 2: Bekler Köyü Camii.

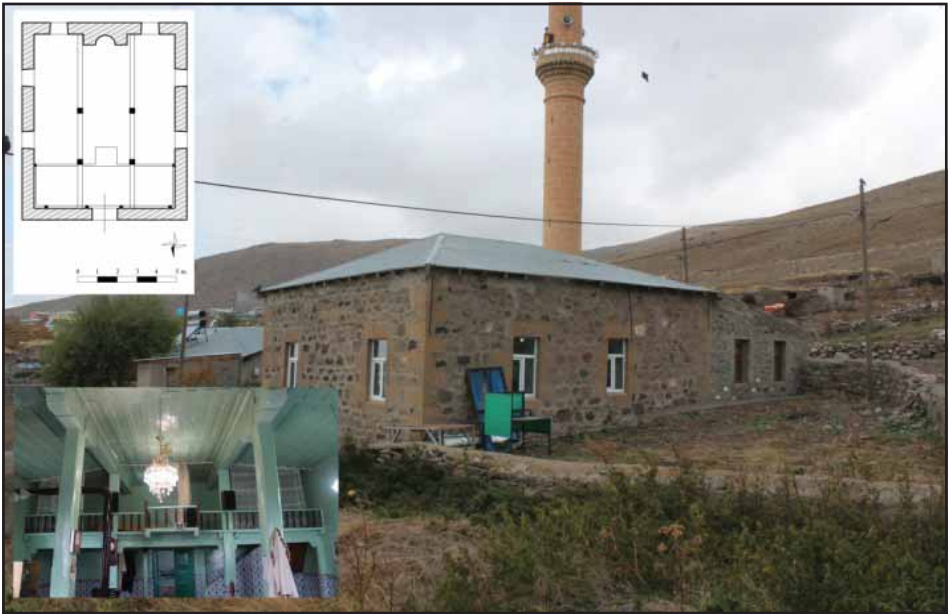
Resim 3: Güdeli Köyü Camii.

Resim 4: Hapanlı Köyü Camii.

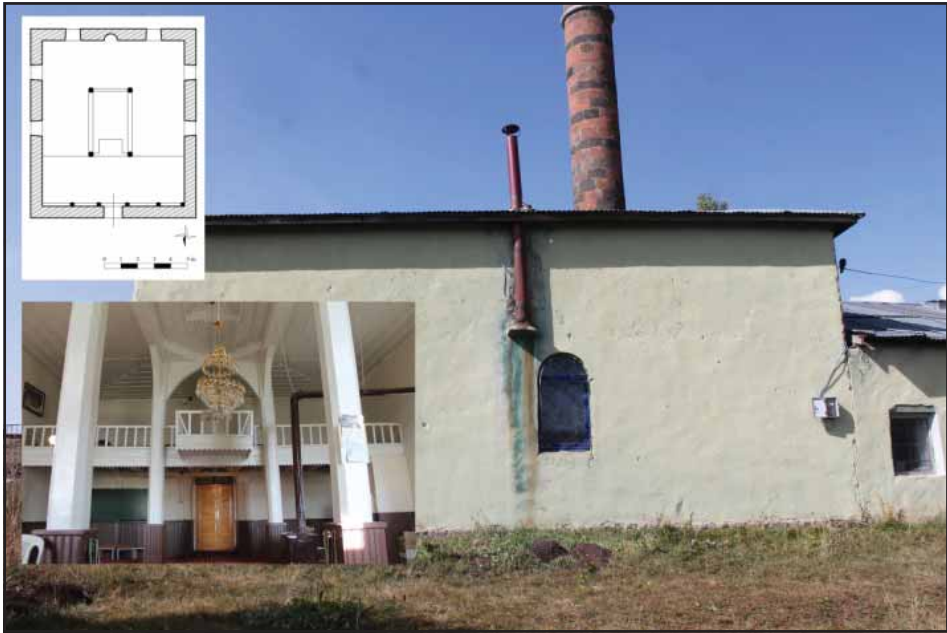
Resim 5: Karakale Köyü Camii.

Resim 6: Küçük Yusuf Köyü Camii.

Resim 7: Maksutçuk Köyü Camii.

Resim 8: Söğütlü (Atayurt) Köyü Camii.

Resim 9: Verimli Köyü Camii.

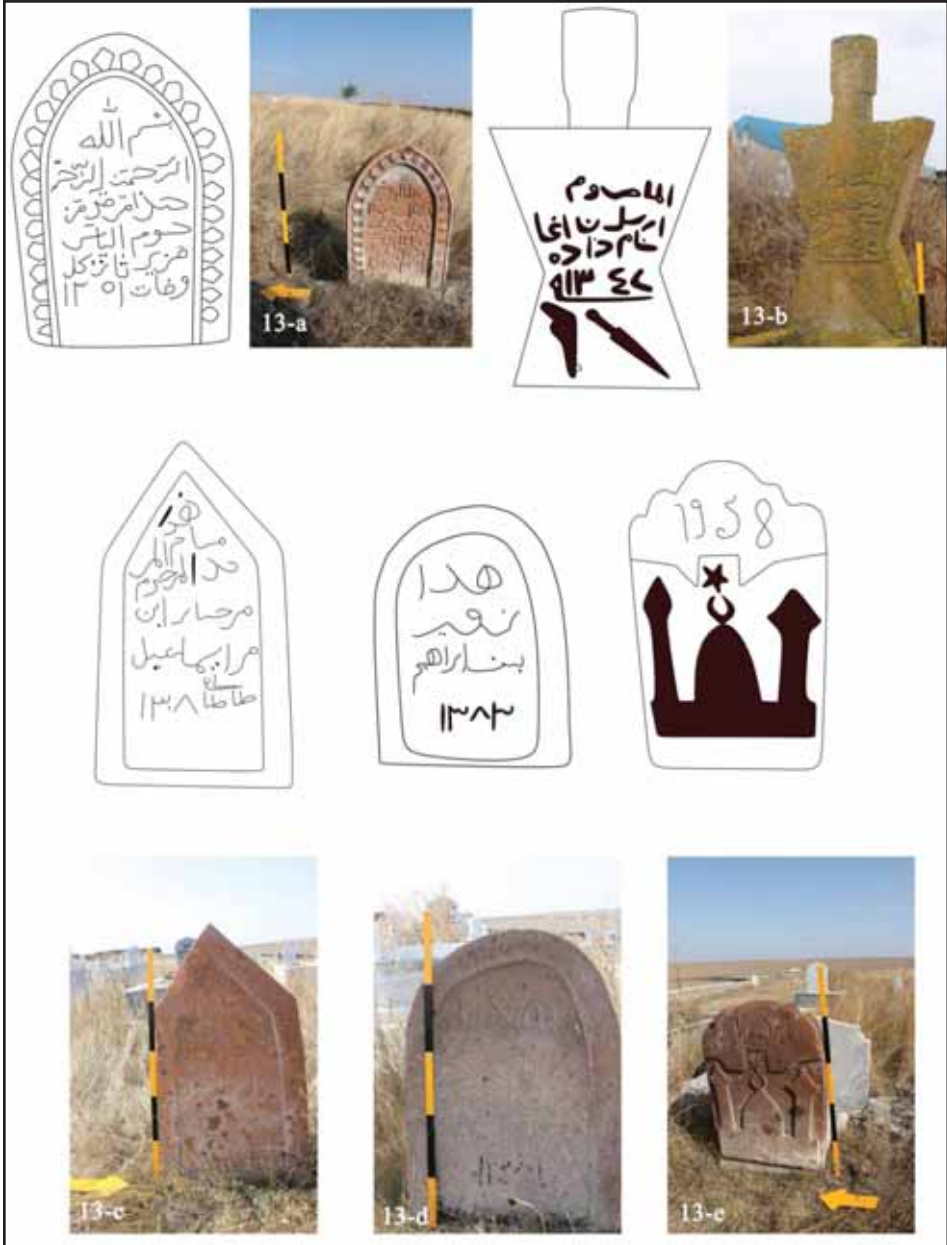
Resim 10: Çağlayan Köyü Kümbeti.

Resim 11-a: Azat Köyü İlkokul Binası, 11-b: Başgedikler Köyü karakol binası. 11-c: Karakale Köyü cumhuriyet konutu. 11-d: Ortağedik Köyü Hasan Öztürk Evi, 11-e: Ortağedik Köyü Muhtar Akbaba Evi.

Resim 12-a: Ayakgedikler Köyü değirmeni, 12-b: Bayraktar Köyü Talat Çalışkan değirmeni 12-c: Orta- gedik Köyü Şoförün Değirmeni.

Resim 13-a: Ayakgedikler Köyü mezarlığındaki mezar taşı, 13-b: Azat Köyü mezarlığındaki mezar taşı, 13-c-d-e: Bekler Köyü mezarlığındaki mezar taşları.

Resim 14-a-b: Büyük Aküzüm Köyü mezarlığındaki mezar taşları, 14-c-d: Hacı Halil Köyü mezarlığındaki mezar taşı, 14-e-f: Oğuzlu Köyü mezarlığındaki mezar taşları.

Resim 15: Arslanizi Köyü'ndeki halı.

AMİK OVASI BÖLGESEL YÜZEY ARAŞTIRMASI 2018 YILI ÇALIŞMALARI

Murat AKAR*
Ulaş AVŞAR
Müge BULU

Amik Ovası Bölgesel Yüzey Araştırması 2018 yılı çalışmaları, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izinler doğrultusunda [Proje Numarası-YA013103(2018)] Nisan ve Haziran aylarında toplamda 20 günlük bir süre içinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, “*Amik Ovası Bölgesel Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları Peyzajında Yerleşim Sistemleri*” (Pr. No. 18.M.018) adlı Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projesi ve Suna&İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi “*Amik Ovası Bölgesel Araştırması: Tunç ve Demir Çağı Peyzajında Çevre ve Yerleşim İlişkisi*” başlıklı projeler kapsamında alınan maddi desteklerle yürütülmüştür.

2018 yılı çalışmaları arkeolojik yüzey araştırması ve jeoarkeolojik araştırma etaplarından oluşmaktadır. Bu doğrultuda 2018 yılı çalışmaları iki ana başlık altında değerlendirilmiştir (Resim :1).

Kırıkhan İlçesi Yüzey Araştırması

Bu yılki arkeolojik yüzey araştırması çalışması kapsamında, Amik Ovası'nın kuzeyini İslahiye Ovası'na bağlayan Kırıkhan koridorunu doğu ve batısından çevreleyen yüksek tepelik ve dağlık coğrafyaya odaklanılmıştır. Kırıkhan'ın kuzey batı sınırını tanımlayan Amanos Dağları'nda Ceylanlı, Delibekirli, Çamseki, Karataş mevkiileri ve Doğu'da ise Kurd Dağları eteklerinde Temel Kızılkaya (AS 208) ve Kızılkaya Tepesi (AS 207) araştırma programı içerisine alınmıştır (bkz. Casana, Wilkinson 2005: 244).

* Dr. Öğr. Üyesi Murat AKAR, Yüzey Araştırması Başkanı, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Hatay/TÜRKİYE. muratakar@mku.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Ulaş AVŞAR, Jeoarkeolojik Araştırmalar Başkanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. uavsar@metu.edu.tr
Doktorant Müge BULU, Seramik Çalışmaları Sorumlusu, Koç Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. mbulu@ku.edu.tr

Geçtiğimiz yıllarda Hatay Arkeoloji Müzesi tarafından tespit edilen ve yayınlanan Geç Babil Dönemi Kaya Kabartması ve civarı (Özkan, Kara 2017), bu araştırmanın başlangıç noktası olmuştur. Ceylanlı köyünün kuzeybatısında, derin vadi yamacı üzerinde iki açıdan görülebilen Ceylanlı Kaya Kabartması üç boyutlu fotogrametrik taramaya tabi tutulmuştur. Özkan ve Kara makalesi incelediğinde, Ceylanlı Kabartması'nın iki frizinin de yerinde olduğu, kabartmanın yer aldığı sol frizde tahribat izleri yer almakla beraber sağ frizin sağlam durumda olduğu gözükmemektedir. 2018 yılı Haziran ayı içerisinde kabartmayı ziyaretimizde sağ frizin büyük derecede tahrip olduğu anlaşılmıştır (Resim: 2-3). Kabartmanın dibindeki yamaçta ise iş makinesi kullanılarak açılan bir kaçak kazı çukuru tespit edilmiştir. Kabartmanın ve çevresinin mevcut durumu belgelenmiş, Hatay Arkeoloji Müzesi durumdan haberdar edilmiştir.

Ceylanlı kabartmasının konumuna bağlı kalarak araştırma alanı, Ceylanlı kabartmasına Kırıkhan'dan ulaşımı sağlayan dar vadi olmuştur. Vadinin güneybatı ucunda en yakın yerleşim alanı Delibekirli Köyü'dür. Ceylanlı kabartmasının bulunduğu vadi ve dere yatağı takip edilerek Karataş-Çamseki-Delibekirli-Ceylanlı Kabartması hattı üzerinde Tunç ve Demir Çağı yerleşim alanlarının tespitine yönelik yüzey araştırması yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında Delibekirli köyünde olasılıkla Geç Osmanlı dönemi su değirmeninin kalıntıları tespit edilmiş ancak erken dönemlere ait malzeme bulunamamıştır. Bu bölgedeki temel sorun bitki örtüsünün sık ve geçilmesi zor olmasıdır. Bu nedenle Amanos Dağları'nda gerçekleştirilecek yüzey araştırmasında havadan destekli termal tarama yönteminin uygulanmasına karar verilmiştir.

Kızılkaya Tepesi Çalışmaları

Kırıkhan ilçe sınırları içerisinde yer alan Kızılkaya Tepesi (AS 207), doğal kireçtaşı bir formasyondur. Burada önceki yıllarda Yener (2005) ve Yükmen (2013) tarafından farklı dönemlerde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında kayalık araziye yayılmış şekilde dolmenler tespit edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Doğal kireçtaşı kayalık alanın uzantısı Temel Kızılkaya (AS 208) tepesinde gerçekleştirdiğimiz fotogrametrik tarama çalışmalarında ise tepenin güney yamacında kayalık, dairesel forma sahip bir alan dikkatimizi çekmiş, bu alanın daha dikkatlice incelenmesi kararlaştırılmış ve bu maksatla bu bölgede yoğun yüzey araştırması yapılması kararı alınmıştır.

Yoğun yüzey araştırmaları kapsamında ilk bakışta dairesel formun insan yapımı bir mimari kalıntı olduğu düşünülse dahi, formasyonun tamamının jeolojik olduğu ve coğrafyada yaşanan tektonik yükselmelere bağlı kalarak oluştuğu jeoarkeolojik araştırmalara bağlı kalarak anlaşılmıştır. Fotogrametrik yöntemlerle haritası çıkarılan alanın 10x10m'lik kareler içerisinde de buluntu yoğunluğu değerlendirilmek istenmiştir (Resim: 4). Bu çalışma kapsamında çok sayıda Geç Kalkolitik dönem el yapımı kaba seramik parçalarının bulunmuş olması, bu alanın başta yakınında yer alan Kızılkaya Höyüğü (AS 36) toplulukları olmak üzere civarda bulunan diğer yerleşimlere ait gruplar tarafından da kullanılmış olabileceğine işaret etmiştir. Benzer şekilde, yontma taş alet yoğunluğu da dikkat çekicidir. Bütün bu veriler doğal kayalık formasyonun prehistorik topluluklar tarafından bilinçli olarak seçildiği ve kullanıldığını göstermektedir.

Alanın kullanım amacının saptanması adına değerlendirilmesi gereken bir diğer konu ise Kızılkaya Tepesi'nin ritüel özelliğidir. Yener ve Yükmen yüzey araştırmalarında tespit edilen dolmenler Amık Ovası'nın bu yüksek noktasının sembolik bir önemi olduğunu göstermektedir. Yine Kızılkaya'nın güney tepesinde tespit edilen, anıtsal özelliklere sahip olduğu vurgulanan (Özfarat 2015) ve kesme taşlardan inşa edilen yapının da bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Nitekim, kesme taş blok temele sahip yapı içerisine açılan bir kaçak kazı çukurunda bulunan çanak çömlekler üzerinde yaptığımız araştırmalarda bu noktada bulunan seramiklerin ağırlıklı olarak Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, yapının kısmen yüzeyde gözüken dikdörtgen planı da dikkate alındığında, önceki araştırmalarda vurgulandığı üzere bir kale yapısından ziyade (Cassana, Wilkinson 2005: 244) Fırtına Tanrısı'na adanmış bir tapınak olabileceğini düşündürmektedir. Temel Kızılkaya tepesi (AS 208) ovoiden yüksekte ancak aynı zamanda ulaşılabilir bir kaya bandının üzerindedir. Tepe, sürekli esen sert rüzgarlara maruz kalmakta ve binanın konumlandığı noktanın ovaya hakim olduğu gözükmemektedir (Resim: 5). Bütün bu özellikler, benzerleri Demir Çağı'nda Afrin vadisinde yer alan Ain Dara'da (Abu Assaf 2009) ve Halep kalesinde (Kohlmeyer 2009) bulunan fırtına tanrısı tapınaklarıyla ilişkilendirebileceğimizi göstermektedir. Burada gerçekleştirilecek 2019 yılı çalışmaları kapsamında, yapının mimari planı jeofizik yöntemler kullanılarak tanımlanacak ve işlevi hakkında daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilecektir.

Jeoarkeolojik Araştırmalar: Aççana ve Tayinat Höyük evresi rselenmemiş Sediman Karot Alımı alışmaları

M.. 2. binyıl başkenti Aççana Höyük (Alalah) ve sekiz yüz metre kuzeyinde yer alan Demir ağı başkenti Tayinat Höyük (Kunulua) 1930’lu yıllardan beri yoğun arkeolojik araştırmaların gerçekleştirildiği iki önemli merkezdir (Yener 2013; Harrison 2009, 2013; Welton 2011). Her iki höyükte yakın zamanda bilimsel yöntemlere bağlı yapılan yeni araştırmalarla birlikte, öncesinde kabul gören arkeolojik ve kronolojik saptamaların geçerliliğini yitirdiği anlaşılmıştır (Harrison 2013; Yener 2013). Örneğin, Aççana Höyük sadece Orta ve Geç Tunç ağı tabakalarının olduğu bir M.. 2. binyıl başkenti olarak kabul edilirken, yeni dönem kazılarında Demir ağı I ve II tabakaları tespit edilmiştir (M.. 1. binyıl). Benzer şekilde, sadece Erken Tunç (M.. 3. binyıl) ve Demir ağı tabakalarının var olduğu düşünülen Tayinat Höyük’te tespit edilen Geç Tunç II dönemi materyal kültürü (M.. 13. yüzyıl) son altmış yıldır kabul edilen tanımlamaların yanlış olduğunu göstermektedir. Bu yeni sonuçlar modern coğrafya içerisinde birbirinden bağımsız görünen iki yerleşim merkezinin aslında geçmiş dönemde tek bir “mega” kent olma olasılığını destekler nitelikte sonuçlar vermektedir (Yener 2013).

Asi nehrinin ayırdığı bu iki höyük kuşkusuzdur ki dere yatağının sık değişimlerine bağlı bir gelişim göstermişlerdir. Bu nedenle son beş bin yılda ova coğrafyasında yaşanan değişimlerin saptanabilmesi, bölgenin tarihsel gelişimini peyzajına bağlı kalarak anlayabilmek adına önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda ova başkentleri çevresinde örselenmemiş sediman karotları üzerinden paleo-coğrafya ve paleo-iklimi tanımlamak hedeflenmiştir (Resim: 6).

2009 yılında Aççana Höyük çevresinde yapılan burgu sondajlarda Tunç ağı seviyesinin 8 metre derinlikte olduğu anlaşılmış, bu amaçla geliştirilen jeoarkeolojik araştırma kapsamında karasal ortamda örselenmemiş sediman karotu almaya imkân sağlayacak mekanik bir sistem tasarlanmıştır. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu desteğiyle bir zemin ett sondaj makinası kiralanmış ve geliştirdiğimiz piston karot sistemi zemin ett sondaj makinesine monte edilmiştir. Başarıyla alınan örselenmemiş sediman karotları, Aççana Höyük kazı evine taşınmış, karot tüpleri iki parça halinde kesilip açıldıktan sonra fotoğraflanmış ve su içeriğini kaybetmemesi için streç filmle sarılmıştır. Hazırlanan karotlar gerçekleştirilecek analizler için Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü bünyesinde bulunan Karot Analiz Laboratuvarı’na nakledilmiştir (Resim: 7).

Ön Çalışma Sonuçları

Aççana Höyük'ün sit sınırları dışında derinlikleri 13 metreye ulaşan üç adet örselenmemiş sediman karotu alınmıştır. Karotların farklı kotlarında özellikle Asi Nehri'nin eski yataklarının tespit edilmiş olması dikkat çekicidir. Modern yatağı 500 metre batıda yer alan Asi Nehri'nin M.Ö. 2. binyılda höyüğü batı, kuzey ve doğusundan çevrelediği gözlemlenmektedir. Karotlar aynı zamanda antik tarımsal faaliyetler hakkında da bilgi vermektedir. Killi sedimanlarda görülen yoğun kömürleşmiş kalıntılar olasılıkla hasat dönemleri sonrasında tarlaların yakıldığına işaret etmektedir (Avşar ve diğ. 2019).

Bu ön bilgilerin alındığı karotların tarihsel zaman dilimlerine göre tanımlanması gerekmiştir. Bu maksatla AT/C2 no.lu karottan alınan organik numuneler üzerinde yaş tayini yapılmıştır. Bozulmamış karotun en derin noktasından alınan numune üzerinde yapılan ¹⁴C yaş tayinine göre M.Ö. 26.000'lere kadar ulaşılmıştır. Böylelikle Geç Pleyistosen ve Holosen dönemlerini kapsayan ve sediman istiflerini kesintisiz olarak değerlendirmeyi sağlayacak örselenmemiş karotlar elde edilmiştir. Yaş tayiniyle birlikte zamansal dilimlere bölünen ve gözleme dayalı incelemeleri tamamlanan karotların üçüncü aşamada ise Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Deniz Araştırmaları Dairesi bünyesine yeni kazandırılan ITRAX mikro-XRF karot tarayıcısı kullanılarak analiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaya ait sonuçlar ayrı bir bildiri olarak sunulmuş ve bu nedenle de burada detaylandırılmamıştır (Avşar ve diğ. 2019; Avşar ve diğ. *baskıda*)

Vaziyet planında gösterilen dördüncü karot ise Küçük Tayinat ya da Tayinat al Sahgir olarak literatüre giren Aççana ve Tayinat Höyükleri arasında yer alan 1 hektarlık höyüğün kuzeydoğusundan alınmıştır. Bu höyüğün tamamına yayılan alanda bir özel mülkiyetin yer alması nedeniyle höyük üzerinde ve çevresinde yeterince araştırma yapılamamıştır. Bu nedenle Aççana ve Tayinat Höyükleriyle olan ilişkisi irdelenememiştir. Yapılan karot çalışmasıyla ise dikkat çekici bir sonuca ulaşılmıştır. Karotun sediman yapısı arkeolojik dolguya işaret etmektedir. Bu sonuç, Küçük Tayinat ile Tayinat Höyüğü arasında kalan alanın olasılıkla bir aşağı şehri barındırdığını ve Küçük Tayinat Höyüğü'nün çok daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir. Bu veri, Aççana, Küçük Tayinat ve Tayinat höyüklerinin tek bir *mega kent* olabileceği hipotezini destekler niteliktedir.

Ön araştırmalar niteliğinde tamamlanan bu çalışmayla birlikte, Amik Ovası'nda özellikle tabakalanmayı takip edebileceğimiz höyükler ve Amik Gölü civarında alınacak sediman karotlarıyla birlikte bölgenin paleo-coğrafyası ve paleo-iklimini multi-parametrelili yöntemler kullanarak inceleyecek yeni bir araştırma projesi başlatılmıştır.

KAYNAKÇA

Abu Assaf, A. (1990). Der Temple von Ain Dara. Damaszener Forschungen, vol. 3. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Avşar, U., Akar, M., & Pearson, C. (baskıda). Hatay Amik Ovası Jeoarkeoloji Projesi: Sediman Karotu Çalışmalarının Ön Sonuçları. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 35.

Avşar, U., Akar, M., & Pearson, C. (2019). Geoarchaeological Investigations in the Amuq Valley of Hatay: Sediment Coring Project in the Environs of Tell Atchana. In H. Sözbilir, Ç. Özkaymak, B. Uzel, Ö. Sümer, M. Softa, Ç. Tepe, & S. Eski (Eds.), *The Proceedings and Abstracts Book 72nd Geological Congress of Turkey with international participation* (pp. 798-802). Ankara.

Casana, J., Wilkinson, T. J. (2005). Appendix A. Gazetteer of Sites. In K. A. Yener (ed), *The Amuq Valley Regional Projects Volume 1. Survey in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey 1995-2002* (203-280). Chicago: University of Chicago Press.

Harrison, T. P. (2009). Neo-Hittites in the land of "Palistin" Renewed Investigations at Tell Ta' yinat on the Plain of Antioch. *Near Eastern Archaeology*, 72(4), 174-189.

Harrison, T. P. (2013). Tayinat in the Early Iron Age. In K.A.Yener (Ed.), *Across the Border: Late Bronze-Iron Age Relations between Syria and Anatolia. Proceedings of a Symposium held at the Research Center of Anatolian Studies, Koç University, Istanbul May 31 - June1, 2010* (pp. 61-87). Amsterdam: Peeters.

Kohlmeyer, K. (2009). The Temple of the Storm God in Aleppo during the Late Bronze and Early Iron Ages. *Near Eastern Archaeology*, 72(4), 190-202.

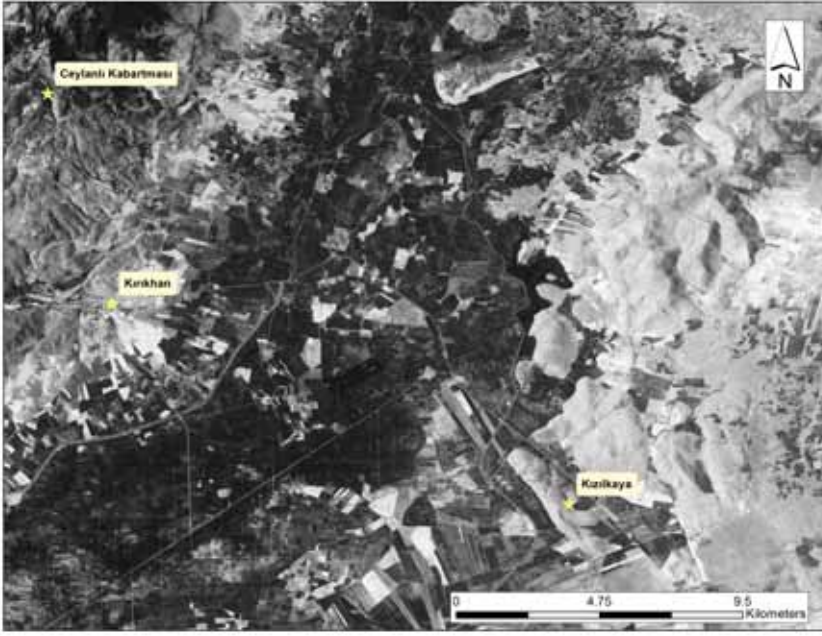
Özfırat, A. (2015). Dolmens in the Amuq Plain: Kızılkaya Survey. In P. Attinger, A. Cavigneaux, C. Mittermayer, & M. Novák (Eds.), *Proceedings of the 61 Rencontre Assyriologique Internationale, Geneva and Bern, 22-26 June 2015* (pp. 321-326). Peeters: Leuven.

Özkan, S., & Kara, D. (2017). Hatay Kırıkhan'da Bulunan Yeni Babil Devri Kaya Kabartması ve Yazıtı. In S. Özkan, H. Hürüylmaz, & A. Türker (Eds.), *Samsat'tan Acmhöyük'e eski uygarlıkların izinde : Aliye Öztan'a Armağan* (pp. 205-216). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Welton, L. (2011). The Amuq Plain and Tell Tayinat in the Third Millennium BCE: The Historical and Socio-Political Context. *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Research*, 6, 15-27.

Yener, K. A. (Ed.) (2005). *The Amuq Valley regional projects. Vol.1, Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*. Oriental Institute Publications 131. Chicago: University of Chicago Press.

Yener, K. A. (2013). New Excavations at Alalakh: The 14th-12th Centuries BC. In K.A.Yener (Ed.), *Across the Border: Late Bronze-Iron Age Relations between Syria and Anatolia. Proceedings of a Symposium held at the Research Center of Anatolian Studies, Koç University, Istanbul May 31-June 1, 2010* (pp. 11-36). Leuven: Peeters.

Resim 1: Amik Ovası 2018 yılı çalışmaları haritası.

Resim 2: Ceylanlı kabartması.

Resim 3: Ceylanlı kabartması ve peyzajı.

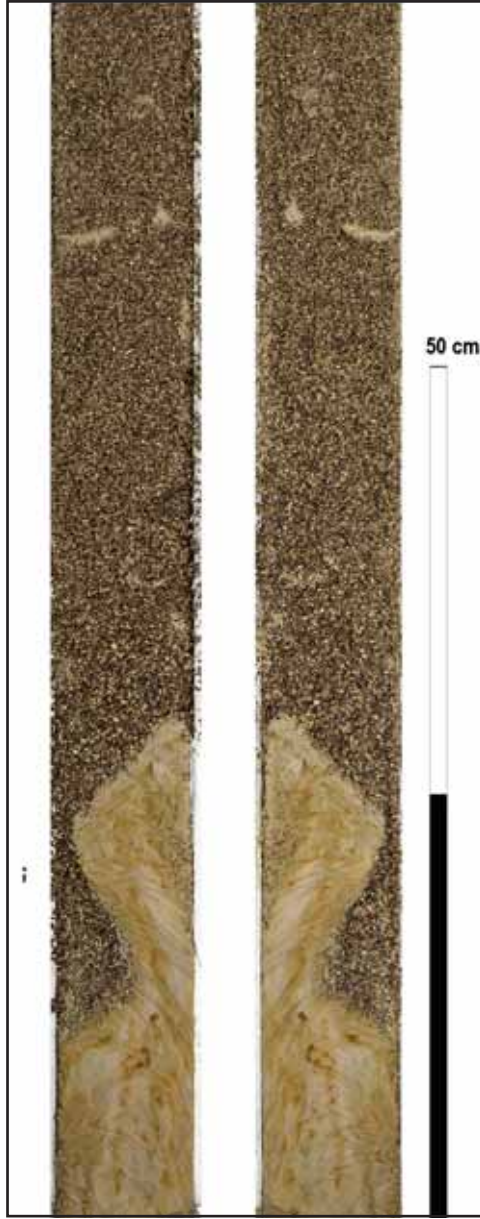
Resim 4: Kızılıkaya'da tespit edilen dairesel formlu doğal formasyon.

Resim 5: Temel Kızılkaya Tepesinde yer alan dikdörtgen planlı yapı.

Resim 6: Amik Ovası 2018 yılı jeoarkeolojik araştırmalar çalışma sahası.

Resim 7: AT/C2 karotunun bir bölümünden örnek görüntü: killi silt çökellerinin üzerinde Asi Nehri'nin kumlu çakıldan oluşan kanal çökelleri görülmektedir.

